

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti

LENGYEL DÉNES ÉS NAGY MIKLÓS

DRÁMÁK

IV.

JÓKAI MÓR

DRÁMÁK

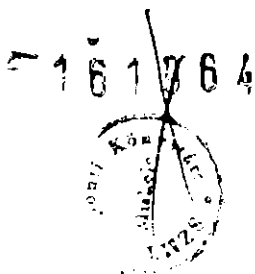
(1897 — 1904)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1987

Sajtó alá rendezte

MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR EDIT

ISBN 963 05 0208 9 (összkladás)

ISBN 963 05 3842 3 (kötetszám)

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1987

Printed in Hungary

LEVENTE

(1897)

.....

SZEREPLŐ ALAKOK

ÁRPÁD FEJEDLEM, Magyarország ura

REGEHŰ, neje

LEVENTE, 25 éves

JELLEK, 23 éves

JUTÓCS, 21 éves

TARKÓC, 18 éves

ZSOLT, 4 éves

} Árpád fiai

JAHEL, Jellek neje

MARÓT csakán, Biharország ura, kazár fejedelem

CSOMBORD, Marót fia

BÜVELLŐ

ILLANGÓ

SZERMŐKE

DÉLIBÁB

} Marót leányai

ESTILLA, 4 éves

GÖNCÖL, kincsúr Árpádnál

TÁLTOS

HALVAÉL, leánya

TAS

SZABOLCS

GYULA

KUND

ÖRS

TÖHÖTÖM

} Árpád vezérei

LEHEL VEZÉR, Tas fia

UPOLET }
APOR } székely rabonbánok
UGRON }

TANA }
ZILA } magyar hadnagyok
TAHÓ }
KERENCS }
SUDÁR }
DANCS }

KUSID, kun követ

TARCAL, követ

PRIVINA, Szvatopluk követe

FŐBOKÁLÁBRÁS Marót udvaránál

KURUT, Marót bohóca

TIVATULUS

BAGÓ }
CIKÁS } kazár őrök

Magyar nők, leányok. Kazár őrpatak. Geisák. Cifrák. Legyezők. Tömlősök. Rabnők. Őrlő leányok. Igrecesek. Hegedősök. Kürtösök. Ijászok. Bokolábrások. Garaboncok. Lyükkik. Medvés medvével. Étekhardók. Paszkoncák. Horkáz. Kádár. Billogos. Siratók. Gyászleányok

Szintér az első szakaszban Halics Kárpátvidéke, a többiben Magyarország. Idő 992-től 996-ig

ELSŐ FELVONÁS

ELSŐ SZAKASZ

ALIRUMNÁK¹

- ¹ Tájrjz: Szikladöbör. Holdvilágos éjjel, az égből csak egy szakadék látszik, a tele holddal, mely a szlúe szikladöbörbe levilágít. Minden oldalról magasra meredő sziklacsompók zárják körül a szakadékot, melynek mélyéből nagy halommal merednek föl a szarvas-
⁵ agancsok, melyeket a szarvasok ide jönnek elhányni ez elrejtett zúgba; közelebb rőt kokojszás² morotva, mely felett lidércfények libegnek, a sziklákra szökellve. A magasban vadludak, darvak, hatyúk repülnek végig, hangos „gd-gd”, „kurr-kurr”, „várj-várj” kiáltással; egy nagy kígyó tekeregve húzódik a morotva zombikjai
¹⁰ közé; két oldalt embermagasságú páfnybokrok.

1. JELENÉS

BÜVELLŐ, ILLANGÓ, SZEMŐKE, DÉLIBÁB

- A négy alirumna jó négy ellenkező oldalról. Viseletük lenge szövet, rendetlen ráncokba gyűrött. Büvellő derekán öv gyandnt egy hatyú dtsonva, elől a nyaka, hátul a szárnyai; Illangó derekán dtkötött kígyó; Szemőke öv helyett kantart visel, Délibáb öv helyett rep-
¹⁵ kényindt. Hajuk szétbontva. Büvellő koszorúja békakorsócska vi-

¹ Ipolyi Arnold. Magyar Mythologia.

² Erdélyi tájszó, a Szent Anna tava közelében levő hegyi ingovány.

*rágjai és tokja (nymphæa), Illangóé mákvirág és máktok, Szemő-
kéé pápnyavirág (physalis alkekengi), Délibábé fagyöngy.*

BÜVELLŐ *(Futásban repülést mímél)*

ILLANGÓ *(Kígyócsuszamlást utánoz)*

SZEMŐKE *(Lovaglást móríkl)*

DÉLIBÁB *(Úgy jó, mintha libegne)*

MIND A NÉGYEN *(Körülfutják a tért, aztán egymással szembe állnak)*

1 BÜVELLŐ Kőd előttem, kőd utánam.

Honnan jöttök?

SZEMŐKE Hogyha tudnád, nem kérdeznéd.

DÉLIBÁB Hát ti honnan?

5 ILLANGÓ Hogyha tudod, minck kérded?

BÜVELLŐ Röpve röptem.

ILLANGÓ Síkva siktam.

BÜVELLŐ Hattyú voltam, úgy repültem.

ILLANGÓ Kígyó voltam, úgy siklottam.

10 SZEMŐKE Én varázskantárral jártam,

Veres kandur a paripám.

DÉLIBÁB Én pávaszem pille voltam.

BÜVELLŐ Én sőt főztem békasóból,

Zsákot tömtem, telve is volt,

15 Rajtam ütött Csaba népe:

Sokasága, mint a sáska,

Vezetőjük fehér szarvas.

Elfutottam, mind ott hagytam

Ebadóba a föld savát.

20 — Most már tudják: jobban jönnek.

ILLANGÓ Én virágport, lepke vérét,

Arany bogár bűzös mézét,

Miből a kantair³ készül,

Szitán szedtem, tálba csentem,

25 Tetézve volt már a tálam.

³ Varázsszer, szerclemgerjesztő philtera. Ipolyi.

- Rajtam hajtott Csaba népe,
 Vezetője tüzes lidérc,
 Nyila felleg! Elriadtam,
 Kantairt is ott feledtem.
- 30 — Most már tudják, jobban jönnek.
 SZEMŐKE Én kútágast fejtem, fejtem:
 Tejet elébb, azután bort,
 A kút vizét megköpültem,
 Vajat mostam. Abban leltek
- 35 Csaba vaklinc⁴ ivadéki,
 Vezetőjük veres farkas.
 Tömlőt borral, sajtárt tejjel
 Ott veszítém: megtalálták.
 — Most már tudják, jobban jönnek.
- 40 DÉLIBÁB Én harmatot szedtem fűben,
 Szedtem minden termés felét,
 Azt mind egy kobakba gyűjtém,
 Csaba népe ott lepett meg.
 Vezetőjük tarajos sas,
- 45 Megriadtam, ott feledtem
 Ebadóban a föld zsirját.
 — Most már tudják, jobban jönnek.
 ILLANGÓ Mit hallottál? Mit beszéltek?
 Kinek híják a vezérük?
- 50 BÜVELLŐ Álmos volt, ki eddig hozta.
 Vén ember már: azt beszélik,
 Lelket csinálnak belőle,
 Deli férfi kell a gátra,
 Neve Árpád, híre hangos,
- 55 Még mostan csak „úr”-nak híják.⁵
 Fia négy van: mind legények,

⁴ Somogyi tájszó. Tudományos Gyűjtemény: Barnapiros arcú.

⁵ A fejedelemségi címe. Ipolyi.

- Kit én láttam, az a „Jellek”
Zord tekintet, széles vállak,
De a szemei tüzesek.
- 60 ILLANGÓ Tarkóc neve az enyimnek,
Ifjú, szőke, piros arcú.
SZEMŐKE Enyim Jutócs, szelid képű,
A haragja is mosolygás.
Bárányt visel a nyakában,⁶
- 65 De oroszlánt a szívében.
DÉLIBÁB Az, akire én futtomban
Vissza-vissza tekingettem,
Az maga egy mese-bálvány,
Annak a neve Levente.
- 70 BÜVELLŐ Mind a négy itt lelje holtát!
SZEMŐKE Olyan ifjan, mint ma élnek!
Valamennyit eltemesse
Édesapja, édesanyja.
- MIND A NÉGYEN *(Egymás kezét megfogva, karéjban lejtének)*
- 75 Rontsuk, rontsuk ellenséget,
Kurittoló⁷ szittya népet,
Csináljuk meg a bűvszérűt,⁸
Beleszédül: ott veszítjük.
- ILLANGÓ Osztozzunk meg mind a négyen,
80 Válasszuk ki vőlegénynek,
Ki milyen halállal haljon?
BÜVELLŐ Jellek az én szívem kínja,
Azt én szépen elveszítem
Tőrbe csalva, cselbe rontva.
- 85 SZEMŐKE Jutócsra fáj az én fogam,
Annak harcban kell megessni
Kopjavastól átnyilalva,

⁶ Az áttért keresztyének jelvénye. Heortokratesz.

⁷ Kóborló. Ipolyi.

⁸ Sajátom: A sárkánymesék ólom szérűje után.

- Harci bárdtól összevágva,
 Paripáktól eltaposva.
 90 Ezt viszem magam a nászba.
 ILLANGÓ Szép Tarkóc lesz vőlegényem,
 Az meghal, de bázsing-ágyon;
 Az kiadja lelkét csókban:
 Édes méreg lesz halála,
 05 Ölelő kar temetője.
 DÉLIBÁB Nekem marad hős Levente,
 Én együtt halok meg véle.
 (A morotvából sűrű fehér ködoszlop emelkedik elő, mely a háttért eltakarja)
 ILLANGÓ Nézd, már guvad a hegy lelke.
 BÜVELLŐ A föld búsza.⁹
 100 SZEMŐKE Az ég dőge.¹⁰
 DÉLIBÁB Másnak láz, mi nekünk élet.
 MIND A NÉGYEN Vesszen a más, mi meg éljünk!
 Hopp hírével! Ki merre lát!
 Engem senki meg nem lásson. (Négy felé elosonnak)

(A sűrű köd eltakarja a tájat)

MÁSODIK SZAKASZ

AZ ELREJTŐZÖTT

- 20 Tájrész: A Kárpátok északi hegylába. A háttérben magas bércek emberalakú idomokkal, a népmese kövé vált óriásai.¹¹ Jobbról síkság, tábori sátorokkal, melyek szekérsáncsal vannak elzárva. Elől Árpád vezér bíboros sátra, hegyében a kétágú turulos zászlóval. Az előtérben a kerteskő¹² nagy koloncokból összerakva, kerek asztal

⁹ Tájszó. Nehéz fojtó lég. Tudományos Gyűjtemény.

¹⁰ Régi szó: miasma. Ipolyi.

¹¹ Egymással harcoló hegyek. Ipolyi.

¹² Oltár. Ipolyi.

- 25 formára, annak a tetején izzó parázshalom ; mellette a hét fából faragott kerék két szoborhoz kötve, mely az új tűzgyújtáshoz való. Az oltárkő mellől forrás buzog fel, mely egy sziklahasadékba folyik alá. Túl a kövön terebélyes szaldokfa, melynek ágaira szarvas- és vadkan-fők vannak fölaggatva. Balról egy sziklaodú, előtte sziklapad ; az odú száda harántfekvő kőlappal letakarva. Künn a táborban őrtüzek égnek. Csillagos ég : a telehold balra a havasok mögé aláhanyatlik.

I. JBLENÉS

ŐRÖK, ASSZONYOK

1. és 2. ŐR (Dárdával, pajzsával, oldalán kiürt, hátán puzdra és tegez, Árpád sátora előtt gunnyaszt)

NŐK (Énekelnek a ledőző holdhoz)

- 105 Áldott légy hold anyánk,
 Áldást hints vissza ránk
 Te szereleméltető,
 Reménység keltegető.
 Virágoknak, állatoknak
 110 Megszaporítója,
 Ábrándoknak, barangóknak
 Megvigasztalója
 Hints áldást, hintsed!
 Mindenféle kincset,
 115 Fűben, fában és fa levelében,
 Szemben, szájban, emberek szivében.
 A tehenünk jól tejeljen,
 A virágunk mind kikeljen,
 Neked illatozzon
 120 Édes anyánkasszony!
 Áldott, áldott, áldott holdvilágunk. (Hold lemegy)

II. JELENÉS

ELÉBBIEK, TÁLTOS, TIVATULUS

TÁLTOS, TIVATULUS (*A szikla mögül előjönnek*)

TÁLTOS (*felmegy az oltárhoz, kancsóval eloltja a parazsat*)

TIVATULUS (*Kürtjébe fú*) Tuhudúnok! Tüzet eloltsátok!

(*Künn a tóborban minden tüzet eloltanak*)¹³

NŐK (*Kardalt énekelnek a kioltott tűzhöz*)

Jaj! Jaj! Megjött jajok éjszakája!

Megérkezett a tüzek halála.

125 Táltos oltja kertes kövön áldozat parazsát,
Asszony oltja a tűzhelyén perlekedő társát,

Nem pislákol a szövetnek,

Be kell állni nagy sötétnek,

Elalszik minden világ,

Nagyot lobban régi láng.

130 Az áldott tűz, milyen kincs ez,

Akkor tudjuk, mikor nincsen

Nincsen, aki melegítsen.

Mi lenne szegény fejünkből, hajna!

Ha élő tűz örökre meghalna?

135 Eget verne, föld áztatna emberck siralma,

A kertes kő, Isten köve hidegen maradna.

Boldog Isten, ajd új tüzet az új áldozatra.

(*Virrad*)

TIVATULUS (*Kürtjébe fúj*) Hajnal van, szép piros hajnal!

ŐRSZEMEK (*künn, tovább adják a kidltást*) Hajnal van, szép
piros hajnal!

¹³ Általános tűzkioltás. Heortokratesz. A keresztyénségre áttért magyaroknál ez ünnepség „nagy” szombat napján tartatott, amikor minden tüzet, még a templomi gyertyákat is kioltották, azután tűzkövel új tüzet gyújtottak, annak a parazsát szétoztották.

III. JELENÉS

ELÉBBIEK, LEVENTE, JUTÓCS, TARKÓC, SZABOLCS, GYULA, KUND,
VÉRBU LCSÚ, ÖRS, TÖHÖTÖM, TANA, SZILA, TAHÓ, KERENCNS, SUDÁR,
VEZÉRFIAK, VEZÉREK. (Sátraikból előjönnek)

- Levente (Öltözete vászon és daróc, mellén acélvért, sugárküllős arany nappal, fején acélsisak, rárótollal, derekán acélöv, melyről
35 hosszú egyenes kard függ alá; hátul csákány függ le övéről, vállán keresztül csatolva veres farkasbőr kacagány; bő lábravaló, hosszú-szárú saruk, sarkantyúval; bajuszt visel; az ősmagyarok már a tüzön felavatott gyermeknél tüzes vassal billogozták meg az állat, a mi a szakállnövést meggátolta)
- 40 Jutócs (Fiatalabb Leventénél, fején sastollas vidrabőr süveg, hasonló irhából készült ködmen, afölött páncéling, szűk nadrág, bakancs, átkötött sarkantyúval, oldalán görbe kard, hátul az övéről lecsüngő gerezdes buzogány; nyakában láncon függő „agnus Dei”. Haja kerekre nyírva göndör fürtökben nyakáig ér)
- 45 Tarkóc (Legfiatalabb a három közt, gyermek arc; viselete bő redős, virágokkal hímzett kantus, feje födetlen, hosszú szőke haját félkörű arany fésű szorítja hátra, ahonnan vállára omlik; fegyvert nem visel; vállán dívetett láncon koboz függ)
- 50 Vezérek (Fejükön három varkocs, melyek közül kettő hátra vetve, a sisak két szárnya által fedeztetik, harmadik, az üstök, a homlokra csügg; viseletük bársony és selyem, arany boglárókkal ékesítve)

IV. JELENÉS

ELÉBBIEK, ÁRPÁD

Árpád (Viselete ezüst sisak, kiterjesztett szárnyú napmadárral, vállán párducbőr kacagány, természetén ezüst pikkelypáncél, az alatt

selyem öltöny; csizmdja sárga szattyán, arany sarkantyúval,
 85 kardja görbe, S-alakú.¹⁴ Haja, bajusza őszbe csavarodó)
 140 TÁLTOS Itt jó az „Úr!”
 ÁRPÁD Isten minket
 TÁLTOS Megsegítsen, el ne hagyjon.
 ÁRPÁD Mi jelt láttatok az éjjel?
 TANA (*Árpád elé lép*) Nehéz jel volt, amit láttunk, bizony
 mondom.

145 Nem mondanám, ha sokan nem látjuk,
 Hogy imette¹⁵ a *berzsenyűznél*¹⁶
 Körül ülénk: a lovak legeltek,
 Csillagfutást néztünk, találgatánk,
 Ki hal meg ma? Anyányi tűzsárkány
 150 Futott végig s egyszer csak szétpattant.
 Pukkanása vezérhalált hirdet.
 Egyszer csak megzendül árva fejünk
 Felett a *kiterjesztett erősség*.¹⁷
 Ezernyi ezerben, egész tábor
 155 Sas, kerecseny, keselyü és karvaly,
 Rohan ránk rikács sivalkodással,
 Vágnak goromba csőrrel, karmaikkal.
 Embert, lovat, barmot kegyetlenül
 Még a szavuk is mind csak azt kiáltozza:
 160 Előre magyarok! Mit *süttök itt makkot!* ¹⁸
 Túl a havas hegyeken a hazátok!
 Attila apátok gazdag öröksége!
 Embertül féltetek? Féltetek sasoktul!
 Mit ámolyogtok itt *ofrdnyiak!* ¹⁹

¹⁴ Mintáját látni gróf Zichy Jenő Ázsiai útleírásában.

¹⁵ Régi szó: ébren.

¹⁶ Örtüz. Ipolyi.

¹⁷ Mennyboltozat. Zsoltár.

¹⁸ Hasztalan időöltés. Közmondás.

¹⁹ Csavargó. Ipolyi.

- 165 Alig birtuk magunktól elterelni
 A szárnyas tábort bottal, kopjanyéllal,
 Erdőbe futva menténk meg magunk.
- TÁLTOS A bocskorod vitézebb, mint magad.
- 170 TANA Ne mondd azt, Táltos! Voltam én *iralló*,²⁰
 Tudom, hogy miket tett „ármány” az az ocsmány,
 De azt a sas tábort bizony nem ő küldte,
 Nem a *Patvar* hozta, nem a *Szösz* vezette,²¹
 A kiket pokolban költött a „bűnasszony”
- 175 Bűvös turulmadár, aranytaréjos
 Vezette azokat, zászlónk csodajele
 Álmosunk nemzője. Aki megteremté,
 El is emésztheti. Rakva már a máglya,
 Ezüst haju Álmos nyergében ül rajta
- 180 Várva dicsőhüdő mennybepülését.
 Nehéz sor bizonynal a nagy megvénhedés,
 Hősnek és vezérnek százszorosán nehéz,
 Aki a halált már ohajtja, nem féli,
 Akinek ott fenn a napban már a helye.
- 185 ÁRPÁD Állj félre! Adj helyet a következőknek.
 SZILA (*Árpád elé lép*) Kémül valék kiküldve a hegyekbe,
 Ki a kövekkel vagyok ismerős.
 Találtam ezt. (*Táskájából egy sókockát vesz elő*) Ehető
 drágakő.
- 190 Drágább, mint a *kovácsolt tűz*,²² akit
 Aranynak híznak. Itt egész hegyek
 Merednek fel ilyen becses kövekből,
 Ez embert éltet, barmot felteremt,
 Isten savának híják e követ,
 Tenger vizéből főztük hajdanonta
 S most hegyyé válva állja el utunkat. (*Hátra lép*)

²⁰ Sokat tudó. Ipolyi.

²¹ Ördögök nevei a régi magyaroknál.

²² Ipolyinál.

195 TAHÓ (*Előre jön*) A síkra küldtél engem kémlelődni,
 Magammal hoztam e kalászokat,
 (*Búzakalászokat vesz elő iszákjából*)
 Olyan fű ez, melyen kenyér terem,
 Meg e tobozt, melynek parányi magja
 Az édes álmot hozza meg szemünkre
 (*Máktokot vesz elő*)
 200 Meg egy aszu fürtöt, melynek leve
 Kis istenné teszi azt, aki issza.
 (*Aszu szőlőfürtöt mutat fel*)
 S ez áldott földnek messze nincs határa.
 (*Hátrá lép*)

KERENCS (*Előre jön*) Én két *dinkát*²³ hozék: egész tcher volt.
 205 Meg egy tarisznya földet rónaságból.
 A föld korom; s a földön elterülő
 Indák gyümölcse, amit elhozék.
 Az egyik zöld, a húsa, mint a vér,
 Másik recés, belül aranyszínű,
 210 Az íze méz, zamatja illatos.
 A dédapám mesélt nekem ilyenről,
 Hogy őshazánkban voltak ily csodák,
 Ahol Ögyek volt még a fejdelem,
 Öntözgeté Einős nagyasszonyunk.
 215 De a nevére nem emlékezett már,
 Talán a táltos *zdr*²⁴ fejébe megvan.

TÁLTOS A zár fejem őrzi, de ki nem adja.

SZILA, TAHÓ, KERENCS (*A magukkal hozott sót, gyümölcsöket egy kosárba lerakják. Kerencs a tarisznyájában hozott földet egy vederbe önti*)

SUDÁR (*Előlép*) A mit én elhoztam, az nincs tarisznyában,
 Két szemem szedte fel, a fejembe' tartom.

²³ Dinnye régi neve.

²⁴ Kopasz.

220 Buja fűvel benőtt rónatájak képét.
 Kengyelvasig érő vad borsók, bagolcsák
 Mikben csordaszámra legel szarvas és őz.
 Ligetes csallitban bölénybika bömböl,
 Bölénytehén hűja eltévedett borját.
 225 Édes vizű folyók csendes kanyargással
 Szelik át a rónát, partjaikra járnak
 Estenden a gúmek szomjukat elverni.
 S mikor a folyóvíz elkezd virágolni,
 Azt hinnők, most mindjárt eleven lesz a hab,
 230 Özöne a hálnak ugrál ficánkodva,
 Nagy bajúszú harcsák, csuka, viza, potyka
 Csak úgy hemzseg, egymást űzve, előzgetve,
 Egy-egy óriás tok szélyel csap közöttük.
 S ezen a nagy rónán soha kaszás ember
 235 Buja kaszanyűgből még rendet nem vágott,
 Szarvasok csordáit vadásznyíl nem irtá,
 Vad bölény üstökét gerely át nem járta,
 Se halász hálóval, se pákász szigonnyal
 Halak sokaságát meg nem fogyasztotta.
 240 Amit én bejártam hetedhét országot
 Mondhatom Istentől terített asztalnak,
 Aki vár vendéget: elbujdosott fia
 Dédunokájában megtérő vendégét.
 TÁLTOS Árpád úr! Meghallád kémelek hírhozását,
 245 Ők elmondtak mindent, amit láttak tegnap.
 De azt nem mondhatták, hogy mit hoz a holval,²⁵
 Holval homályába ők bele nem látnak.
 De van, aki elment fényes túlvilágba
 Jövendőt meglátni, onnan visszatérni:
 250 A nap mezejéről üzenetet hozni.
 Az én szemem fénye, tulajdon leányom

²⁵ Jövendő. Ipolyi.

Egyetlen szülötte magzatom „Halvaél”
 Im itt van a birgej,²⁰ kővel letakarva,
 Csillaghullás éjén lefeküdt a lányom,
 285 Megmondá, fölébred új tűz reggelére.
 S akkor majd elmondja, mi van az egekben,
 Meghagyva számodra s négy fiad számára.
 ÁRPÁD Meghallom. Fiaim is hallják meg együtt.
 Fiaimnak atyjok vagyok, de nem urok,
 290 Szabad akaratát kövesse mindenik.
 TÖHÖTÖM Árpád úr! A fiad Jellek nem lehet itt,
 Őt előre küldénk száguldó csapattal,
 Utat kitanulni, útba eső népet
 Szép szóval megnyerni, hozzánk édesgetni.
 295 Tege előtti nap hajnal pitymallatán
 Lehellel indult el. Ezóta pihennek
 Laborc fejdelemnél, magas Ung várában.
 ÁRPÁD Híják hát a nejét, ő szóljon helyébe.
 LEVENTE *(Bemegy Jahel sátorába s Jahelt kivezeti)*

V. JELENÉS

ELŐBBIEK, JAHEL

- 60 Jahel *(Első rendbeli viselete, feje arannyal áttört veres szövettel átkötve, melynek arany rojtjai válláig lecsüggnék, az alól varkocsai tűnnek elő, két réten felkötve, öltözete körülcsavart veres és sárga sávós gyapjúsövet, varrds nélkül; nyakán többsoros lánc arany pénzekből, keblén sokszínű kockákra osztott takaró, kettős övet hord,*
 65 *filigránmunka érmekből, egyik a derekán, másik az dgyékon alul, szoknyája hátul a földet sepri, elől térdig fölcsepttve. Ládain szandálok, melyeknek gyöngyös szíjai egymáson keresztül fonva térdig*

²⁰ Torockói tájszó: sziklába vágott sír; innen a székely népies átok „egyen meg a birgej!” J. M. (Orbán II. 203., Kandra Kabos, I. Diószegi: Ősi magyar hitvilág, 395.)

*föltekerőznek s ott drágaköves boglárval vannak bekapcsolva, sülkagylóira akasztva filigránmű körte alakú függőket visel.*²⁷ Árpád elé lép)

70

270

IPAM. Te hivattál. Mi kérdésed hozzám?

ÁRPÁD Menyem, Jahel asszony, azért hívattalak,

Hogy légy ez időben a férjed képmása.

Ősi szokásaink az özvegy asszonynak

A tanácskozásban férfi számot adnak.

275

S akinek a férje kinn jár táborozni,

Lába még a földön, feje már az égben,

Annak megadják az özvegy igazságát.

JAHEL Vállalom. Add tudnom, miről tanakodtok?

ÁRPÁD Sírvermet felnyitunk, halottat felköltünk,

280

Jövendőkre látó elrejtőzött szűznek

Istentől leizent beszédét meghalljuk.

JAHEL Kiáltó szót mondok, veled szembezállva,

Árpád úr, férjemnek apja, édes ipam.

Izraél népének vallása a hitem,

285

Mózes törvényei én parancsolatom;

Lelkem hites társam is hitemet vallja.

Jehova megtiltja a lélekidézést,

Halott feltámasztást, jövendő mondatást.

Saul királyt, mert az endori boszorkányt

290

Lélekidézésre a király felhívta,

A harcban elejté, önkardjába ejté,

Nádlevélre írva, khaldéi cifrákkal

Itt van a bizonyosság, az én erősségem.

295

JUTÓCS (Jahelhez) Mit beszélsz Mózesről, Izraélről nekünk?

Nádlevélre firkált kúsza ákombákról?

Ócska limék-lomok! Én, Messiás hívő,

Tanúságul hívom a nagy Isten fiát,

Ki Lázárt felkölté halottai közül,

²⁷ Avar sírleletekből a keszthelyi sírmezőn. J. M.

- 300 Aki csodát mívelt az alvó leánnyal,
 Felköltve e szóval: nem halt meg, csak alszik.
 Cserzett irhabőrön olvasható mündez
 Görög nagy betűkkel, ami szent igazság!
- 305 JAHÉL Hagyd el, jámbor Jutócs. A te Messiásod
 A zsidó ács fia: — jobb, ha elfelejtnék.
 Az igazi neve: József Ben Hanócri,
 Mindannyi csodája csupa szemfényvesztés.
 JUTÓCS Asszony! Ne ingereld öklelő egyszarvút!
 Kapom a keresztet hirtelen-kezembe,
 Lesújtok frigyládád rozsdás tetejére,
- 310 Azzal mehetsz vissza a vörös tengerhez,
 Visszaimádkozni Fáraók rabláncát,
 Vízből kihalászott Mózeseddel együtt,
 Egész földönfutó nemzetteddel együtt.
- JAHÉL Hogy most földönfutó az egész nemzetem,
- 315 Azt is Messiásod tette, ki megmondá,
 Hogy ő Jéruzsálem templomát lerontja,
 S azzal saját népét a földön szétszórta.
- JUTÓCS De a porba ontott Jéruzsálem helyett
 Megnyitá az eget az egész világnak.
- 320 JAHÉL Szegény csere az ég a veszített hazáért!
 LEVENTE *(Közéjük lép)*
 Hagyjátok el már a sok szószátyárkodást!
 Meddő szót idegen istenségek fölött,
 Mit tudom a nevük? Nem is kérdezzetem.
 Mit isteneljem azt, a ki nem Istenem?²⁸
- 325 Rovást sem ismerek. Nekem mondhatjátok,
 Ócska irhabőrre ez meg az van róva,
 Pókláb, tyúkkaparás, hasztalan ákombák.
 Én csak az egy Istent ismerem. Magyarok
 Örök nagy Istenét, aki senki másé,

²⁸ Ipolyi.

- 330 Ki együtt jár velünk, ki együtt él velünk,
 Szenved, ha szenvedünk, vigad, ha vigadunk,
 Vezet, ha bújosunk, megtart, ha megszállunk.
 S ha clestünk holtan dicső csatamezőn,
 Felragad magához a nap mezejére.
- 335 Nincs annak más neve, csak egyetlen „Isten”,
 Nevét nem cifrázzuk, mondjuk „boldog Isten,
 Örök Isten, élő, igaz, édes Isten”.²⁹
 Az én hitvallásom nincs rovásra vésvé,
 Olvasztott szurokkal kutyabőrre írva.
- 340 Itt lakik szivemben, mindnyájunk szivében,
 Meglátom a napban, melegszen tüzénél,
 Hűselek vizénél, pihenek a földjén.
 Nekem anyám mondta, anyjától hallotta³⁰
 Annak is az anyja, úgy szállt ivadéokra.
- 345 Most is azon állok, min őseim álltak,
 A tuhudún vallás igaz magyar hitén.
 Lelkem Istenemé, vérem a hazámé,
 Szerelmem szülémé, kardom ellenemé.
 Ez az én vallásom, s bizony állok érte.
- 350 ÁRPÁD Jól van fiam, jól van. Te, a legidősebb
 Még az ősi pusztán tanultad ismerni
 Magyarok Istenét. Téged még a „gyula”
 Avatott fel tűzön: hited megtartottad.
 Három öcsédet már barang-út hordozta,
- 355 Idegen népek közt, idegen szokás közt,
 S a magyarnak mindig az volt a törvénye:
 „Tiszteld Istenedet, más Istenét ne bánts!”.
 Ez tartott bennünket annyi néppel össze.
 Isteneink fölött nem *vikotilódtunk*.³¹
- 360 Egyik halomra mink tűztük Hadúr kardját,

²⁹ Ipolyi.

³⁰ Theophilaktesz. Marczali H.

³¹ Civakodni. Ipolyi.

- Másikra meg a kún maga balitáját.³²
 Monnóra³³ egyformán süt a nap az égből.
 Hordhatja egyitek maga frigládáját,
 Másik a keresztjét: csak népét szeresse,
 365 Istenét tisztelje, asszonyát becsülje.
 Hát te fiam, Tarkóc! Mit tartod a szádon
 Tenyeredet? Tán csak nem szopod az újjad?
 Máskor birokra is keltél bátyáiddal,
 Most még a nyelved is kurta zablán tartod?
- 370 TARKÓC No hát eleresztem. Én sem vagyok *tatar*³⁴
Tikombakom ember,³⁵ se nem *félnederes*,³⁶
 Tudom, mit imádjak. Bizony méltó is rá.
 Kun atyánkfiai hordják azt magukkal.
 Bábolnának híják, aranyból van verve.
- 375 Fölséges egy tündér: egy meztelen asszony.
 LEVENTE, JAHEL, JUTÓCS (*Mindhármán egyszerre rdförmednek*)
 Bálványimádó vagy! Bálványképnek hódolsz.
 TARKÓC Nem én! Nem az arany bálványt imádom én;
 Hanem az clevent. Lelkem az után jár.
- LEVENTE Hiszen az még rosszabb. Az asszonyimadás.
 380 Ebben él a kazár, ki velünk egy nemzet,
 S mégis leggonoszabb ellenségünk nekünk.
 Kivel nem békülünk, kivel egymást rontjuk.
 Lator királyukkal, buja Mén Maróttal,
 Kinek ahány újja, annyi felesége.
- 385 TARKÓC Amit te szidsz rajta, azt én magasztalom.
 LEVENTE Ha nem szeretnék, legkedvesebb öcsém,
 Bizony a fejedbe rontanám csákányom,
 Hogy ezt a te véred, melynek minden cseppje

³² Kisebb bálvány. Ipolyi, Orbán Balázs.

³³ Mindkettő. Régi szó: „monno verembe esének”.

³⁴ Ostoba.

³⁵⁻³⁶ Hitvány, bolond.

Méreg, ez idegen földdel felitassam.
 390 Be ne hozd új honba, meg ne fertőzd véle.
 TARKÓC Legkedvesebb bátyám! Hát nem hoztál nekem
 Sokszor cifra bábút, tarka tollú bankát,
 Játékos *cibabót*?³⁷ Gondold, ez is csak az,
 Virág, amely nyílik, virág, amely lehull.
 395 Egyik leszakítja, másik eltapossa.
 ÁRPÁD (*Elbusultan fordul a táltoshoz*)
 Öreg hiba, anüt felgerjedni látok.
 A négy fiam, ahány, annyi más uton jár.
 Szeretszét vezeti a maga ösvénye.
 Mindnek más a hite, más az üdvössége.
 400 De hátha útjaik megint összejönnek,
 Szembehozzák őket, ellenkező szívvel?
 Nem az lesz-e vége a magyar nemzetnek,
 Ami volt a hunnak? Etelec nagy ősrünk,
 Mikor a világot már behódította,
 405 Minden ellensége meglapult előtte:
 Amint szemét örök álomra lehunyta,
 Három fia három táborra szakítja
 A szittyá nemzetet: támasztott magából
 Magának új ellent, saját fegyverével
 410 Törte össze a hant, s a kivívott hazán
 Tetemhalmot rakott tulajdon népéből;
 Aki még megmaradt, világtalan világ
 Végéig bújdosott barang Csaba népe.
 Ez lesz-e utánam vége a magyarnak?
 415 TÁLTOS Kérdezd meg ez iránt jövődök hozóját
 Holvalnak látóját, az elrejtőzöttet.
 ÁRPÁD Fiaim! Vegyétek a követ a sírról!
 JUTÓCS, TARKÓC (*A kőlapot el akarják emelni a sírról, de nem bírnak vele*)

³⁷ Pele. Szinnyeci tájszótára.

LEVENTE Ne rontsátok velem magatok, gyermekek,

Majd én clemelen magamban a követ.

(Odamegy a birgejhez s felemeli a szádát eltakaró követ)

420 TÁLTOS Most ne szólaljon férfihang!

A lélek félénk, menten elriad,

Ha férfiszót hall. Én megyek le érte.

(Leszáll a birgej száddán)

NŐK *(Ébresztő dalt énekelnek)*

Jőjj, jőjj, jőjj elő a sírból,

Szállj, szállj, szállj alá az égből!

425 A nap a hegy ormán áll most,

Onnan egy lépés leszállnod,

Szellő elhoz, patak vezet,

Virág illatját érezed.

Illatos mező.

430 Nem kell se koboz, se igrec,

Méhdöngéstől is felébredsz,

Ős apádtul egy lehellet

Lefújja a szemfödeled.

Illatos mező!

(A nők lassan elenyésző kardala közben a Táltos kihozza a sziklasírból a lednyát, két karjára véve)

VI. JELENÉS

ELÉBBIEK, HALVAÉL

HALVAÉL *(Termete a táltos karjai közt halottképpen megdermedve, fejétől sarkáig fehér fátyolba burkolva, a fátyol alatt testhez tapadó fehér csalánszövetű köntös, melyet szalagok tartanak össze)*

- TÁLTOS *(A földre letelepedik, leányát ölében tartja, arcát, természetét kiburkolja a fátyolból, szemekre rálehell)*
- HALVAÉL *(Felnyitja szemeit)*
- 435 NŐK KARA Ó néz!
- TÁLTOS *(Ujjai hegyével végig simítja Halvaél arcát)*
- NŐK KARA Ó él!
- TÁLTOS *(Megcsókolja Halvaélt)*
- HALVAÉL *(Felnyitja ajkait)*
- NŐK KARA Ó szól.
- HALVAÉL *(Föül apja ölében, két kezével csókot vet a nap felé)*
- 1-ső NŐ Ó búcsúzik.
- 2-ik NŐ Kitől?
- 440 1-ső NŐ A naptól.
- 2-ik NŐ Talán valakitől?
- TÁLTOS Ne szóljatok! Kérdetdenül felel.
Tedd a füled leányom a szívemre:
Szívdobbanásaim beszélnek.
- 445 Meghallod tőlük, lelkem mit ohajt.
(Halvaél fejét kebléhez szorítja)
- HALVAÉL Atyám. Szíved de hangosan beszél!
Ne verjen olyan nyugtalan: csitítsd el!
Nekem fáj, hogyha így ver a szíved.
- TÁLTOS Megnyugtatom. Emeld fel a fejed.
- 450 Nézz a szemembe.
- HALVAÉL Nem, nem lehet oda.
Amit szemed kérdez, az én nekem
Még jobban fáj.
- TÁLTOS A napba nézz tehát.
- 455 Az nem fog fájni, azt már megszokád.
- HALVAÉL *(Lassan felegyenesedik, fátyolát fázósan összehúzza két kézzel keblén)*
Onnan jövök, dicső nap-mezejéről,
A véghetetlen szép zöld rónatájáról,
Határa nincs annak köröskörül.

A messzeségben *bábabukra*³⁸ *déli*³⁹
 460 Fényében *sályog*⁴⁰ s égbe olvad át.
 Az ég nem kék ott, hanem hófehér,
 Örök felhőkárpit takarja bé
 A zöld mezőt, hogy napban el ne égjen.
 Felhő fölött örök világu tűz ég,
 465 Alatta mindig hulló permeteg száll.
 S ha néha felszakad a boltozat, —
 S az felszakad, a hányszor megdicsőült
 Hősök alakja száll a napmezőre, —
 Olyankor felhőnyíláson keresztül
 470 A földre látni: megkivánt hazára.
*A hétvizek és hét erdők honára*⁴¹
 — Az illatoktól terhes zöld mezőn
 Ott száguldoznak boldog őseink,
 Alakjukról én mind megismerém.
 475 Hunyór, Magyar a két testvér vadász,
 Balambér a honkereső vezér,
 Etele, a világ reszkettető,
 Csaba, halottak újra ébresztője.
 Jámbor Ögyek és hét vezérei.
 480 — Amit beszélnek, az nem földi hang,
 Hattyúk halál-dala, erdőzugás,
 Mégis megérti, aki köztük él.
 — Elmúltak ők, de folyton jó utánuk
 Nagy hosszú sorban késő ivadék.
 485 Kiket „ott” látni fáj az én szívemnek.
 Nagyon szerettem őket látni, „ittenn”.
 Legelső volt, aki megérkezett
 Jellek

³⁸ Szivárvány.

³⁹ Tündököl.

⁴⁰ Ragyog, régi magyar szavak Ipolyinál.

⁴¹ Magyarország és Erdély neve az ősmagyaroknál. Ipolyi.

JAHEL (*Közbekiált*) Az én férjem? Háborgó beszéd!
 400 Az nem megy innen a nap mezejére.
 NŐK Csitt! Ne szólj! Ne zavarj!
 HALVAÉL Azt mondom, amit láttam.
 Búsan jött, senkit sem hozott magával.
 Megölt ellen nem jött vele rabul,
 405 Sebét takarta: nem dicsekedék.
 JAHEL Tagadom azt!
 HALVAÉL Nekem fájt jobban az!
 ÁRPÁD Jellek fiam? Ki békét kötni jár,
 Hogy lenne az első véráldozat?
 500 HALVAÉL Utána jött Tarkóc.
 ÁRPÁD Miket beszélsz?
 Ez a sima leányarcú fiú?
 Hogy jönne ez még a hősök közé?
 Még a haja sincsen üstökbe fonva
 505 Az anyja fésűli arany fésűvel.
 HALVAÉL Leány volt nem csak arcban, fürtiben,
 De még tarka ruházatában is.
 Hancm rabot hozott magával.
 TARKÓC Vajon ki volt az én rabom?
 510 HALVAÉL A harmadik előtt, mikor leszállt,
 Ugyan ketté repedt az égi bolt.
 Duzzadt felhők nagy tárt kaput nyitottak,
 Jutócs jött. De egy egész seregét
 Hajtá maga előtt halálra küldött
 515 Vitézlett ellenséges bajnokoknak.
 JUTÓCS Ezt vállalom.
 ÁRPÁD A harmadik fiam!
 HALVAÉL Nincs vége még. Most érkezik Levente!
 Jöttét mennydörgés hirdeti előre,
 520 Lová patkóitól dörög az ég.
 Úgy jó a büszke ménen ülve fenn,
 Turul zászlóját öklében emelve,

- Lovát fékénél fogva vezet
 Ellenfele, aki nagy hős lehet,
 525 Mert hármasszárvas hord a süvegén.
 De ám a hős mögött, nyergére véve
 Tündér menyasszony karja fonja át,
 Száz nyíltól átszegezve mind a ketten.
- LEVENTE Ezt én magam is többször álmodám.
- 530 ÁRPÁD Hát mind a négy fiamat láttad ott?
 TÁLTOS Ne szólítsd meg. Nem hallja. Halld tovább:
 HALVAÉL Aztán a megnyílt fellegen át
 Lenéztem távol földi szép hazára.
 Ott láttam Árpád fényes nagy személyét,
 535 Vezérek által paizsra emelve.
 Körültérdelve hódolt fejedelmektől.
 S mögötte hosszú, hosszú nagy sorát
 Véréből támadt fejedelmeknek,
 Kiknek fejét arany a bronz szorítá,
 540 Kettőét csillag koszorú köríté.
 A sornak végét köd takarta el.
- ÁRPÁD Ki értheti ezt meg? Ha mind a négy fiam
 Áldozatul esik honfoglaló harcban,
 Hogy kövessen engem véremből származott
 545 Országvezetőknek hosszú fényes sora?
 Ti bölcsék, vezérek, feleljetek erre.
- TÁLTOS Isten három dolgot tartott ő magának:
 A vezérválasztást, a fiú születést
 És a hadrontásban adandó diadalt.
 550 Ha clébb kérdezed, utóbb megfelel rá.
- TAS Ember szándékait boldog Isten bírja.
- SZABOLCS Ahol Isten őriz, pókháló is megvéd.
- GYULA Kinek Isten mit ad, ember azt vállalja.
- KUND Lassan jó az Isten, de bizton érkezik.
- 555 ŐRS Az Isten szavából nincs mit lealkudni.
- TÖHÖTÖM Kitől Isten eláll, reménysége hibál.

VÉRBULCSU Isten porbul is tud embert teremteni.

ÁRPÁD Négy fiamat adjam oda egy hazáért?

560 Négy fiamnak vérét népem győzelméért?
Egyiket sem tudnám holttá választani:
Hát még mind a négyet! Szóljanak ők maguk.
Beszélj te legifjabb magzatom, Tarkócom,
Te szólj legelől, ne bátyáid tapossák
Előtted az utat. Merre kívánsz menni?
565 Előre-c, hegyentúli új hazába?
Vagy vissza a régi elhagyott pusztákra?

TARKÓC Apám, Árpád vezér, tőlem kétszer se kérdd,

Merre kívánatos nekem az indulás?
Kitudtam már annyit, hogy az új hazában
570 Van jókedvű rokon, dalos nép, szép lányok,
*Pilla*⁴² öltözetben, csókkal adós szájjal,
Édes gyümölcs termő fák és tűzláng borok,
Délibáb! — És aztán — ifjan meghalni szép!
Szólj te szelid *arla*,⁴³ napmezőn járt lányka:
575 Van-e a napmezőn is szép leány, édes?
Versenyez-e a csók csalogány dalával?
Álmodnak-e ott is ébren, akik élnek?

HALVAÉL Bizony mondom néked, bár kigyul az arcom,

Hogy a nap mezején a lányok még szebbek.
580 Almavirágszínű tagjaik ragyognak,
Szenük villogása olyan, mint a *napkő*,⁴⁴
Igaz gyöngy a könnyük, csók az örvendésük,
Soha nem vénülnek, mindennap ifjodnak,
Pusztá kívánságból párjukhoz akadnak,
585 Gyönyörtül elhalnak, — attúl feltámadnak.

TARKÓC Akkor én sietek a nap mezejérc.

⁴² Tarka. Régi imádságban. Király Pálnál.

⁴³ Szűzleány. Szinnyei T. Sz. Lauka G.

⁴⁴ Gyémánt. Ipolyi.

JUTÓCS Jó apám, Árpád úr, te engem jól ismersz.
 Bárha messze földön jártam-keltem tőled,
 Bulcsúval, Botonddal görög honban jártam,
 590 Föl is vettük hárman Messiás vallását⁴⁵
 S a mellett maradtunk igaz jó magyarnak,
 Megyünk, merre vezetsz, a nagy tengerekig.
 Az új hon határát tengerpart szabja meg.
 — Élet, hosszú élet Isten adománya:
 595 Halál, ifjú halál még szebb adománya.
 Ifjan halt meg Isten fia, Messiásunk,
 Szent lélek és turul két repülő madár,
 Mind a kettő vezet: földön, égben vezet.
 Hogyha vértanúra van szükség a földön
 600 Nem fél attól Jutócs, a Messiáshívő,
 Van Isten az égben, ki ott megidvezít.
 LEVENTE Szólj, jó ángyom, Jahel. Most rajtad áll a sor.
 JAHEL Én csak szánakozom jóslataitokon.
 Férjemet, Jelleket, fegyver nem ejti el.
 605 Én talizmánt adtam neki egy gyűrűben,
 Kit nekem dédapám Eliézer hagyott.
 Bölcs király Salamon pecsétje van rajta,
 Világszemű kőbe felvésva a neve.
 Aki azt viseli, teste sérthetetlen.
 610 Nyíl lepattan róla, kard kicsorbul rajta.
 Ellenség fegyvere meg nem öli soha.
 Rossz szem meg nem veri, sátán el nem kapja,

⁴⁵ Botondnak konstantinápolyi járásáról jegyzi fel Anonymus ezt a szájhagyta mondát: — mikor a görög óriás viador felhívta Botondot páros viadalra, a magyar vezér azt izente neki: „ego sum Botond, rectus Hungarus: adjungas tibi duos graecos, quorum unus conservare debeat tuam animam exituram, alter vero tuum cadaver subterrandum”. — „Én vagyok Botond, igaz magyar. Végy magad mellé még két görögöt, a kik közül az egyik a kiröppenendő lelkedet őrizze meg, a másik pedig a hulládat eltemesse”.

- Az én férjem, Jellek, pokoltúztól sem fél,
Mint ahogy a halak nem félnek a víztől.
- 615 ÁRPÁD (*Leventéhez*) Fiaim örege, Levente, nem szólsz-e?
LEVENTE Nem szólok: cselekszem. (*Kardjára teszi kezét*)
ÁRPÁD Tehát mind a négyen.
(*Kürtszó hallatszik távol, egész akkordban*)
- ÁRPÁD Mi az? Minő kürtszó? Ez a tutúló jel
Olyan méla, mintha gyászra hívogatna.
- 620 Igy csak Lehel tudja a kürtöt megfújni.
Ki az, aki onnan az erdő széléből
Előjön ügerve? Mit hoznak utána
*Sellyére*⁴⁶ fektetve, gyolccsal letakarva?
Szemem káprázik-e?
- 625 Boszorkányok úzik velem játékkukat?
Ez Lehel vezérem!
- TÁLTOS Bizonyyal Lehel az.
JAHEL Jehova szent Isten! Ha ez Lehel vezér,
Hol van akkor férjem? Hol hagyta Jelleket?
- 630 TÁLTOS Majd megtudod mindjárt. Lányomnak nem hitted:
Elhiszed Lehelnek; el a két szemednek.

VII. JELENÉS

ELÉBBIEK, LEHEL

- LEHEL (*Bejön, kezében harci bárdja, oldaldán kiirtje*)
ÁRPÁD Lehel! Te vagy? Honnan? Beszélj! Mi hírt hozol?
LEHEL Lehel vagyok. Jövök Ungból. Bár az anyám
Szült volna némának, vagy sohse szült volna!
- 635 Ne köllene néked, én jó uram, Árpád,

⁴⁶ Szent Mihály lova. Karszék. Ipolyi.

Ezt a szót mondanom: holt fiad az ottan,
 Kit a sellyén hoznak, gyolccsal letakarva.
 ÁRPÁD Fiamat, Jelleket!
(Egyszerre felkiáltva)
 JAHEL Férjemet, Jelleket!
 640 ÁRPÁD Harcban ejtették el?
 LEHEL Nem! orozva. Éjjel álmában ölték meg.
 JAHEL Káprázat! Hisz nála volt talizmán gyűrűm.
 LEHEL Majd azt is elmondom, mi lett a gyűrűddel?
 Előbb tartsunk rendet. Itt hozzák a testet.⁴⁷

VIII. JELENÉS

ELÉBBIEK, I. ÉS 2. VITÉZ

I. ÉS 2. VITÉZ *(Behozzák a sellyén a halott Jelleket, gyolccsal letakarva, kardja mellére sejtetve, leteszik középen)*
 JAHEL *(Síkoltva rohan a halotthoz, letérdel, feltakarja arcáról a leplet)*
 645 Te vagy? Férjem! Jellek! Hát így térsz-e vissza?
 HIALVAÉL *(Jellek lábához borul, azt megcsókolja)*
 Most már megmondhatom, hogyan szerettedek!
 Te tőled bucsúztam, mikor fölébredtem.
 Oda fenn láttalak, majd újra meglátlak.
 JAHEL Hát igaza legyen az álomlátónak?
 650 LEHEL Árpád úr, fiadat azért hoztam eléd,
 Hogy a halott fölött tarts törvényt: ítélj meg!
 Mert én őt vádolom, mint vezér! Hibázott.
 Saját hibájával okozta halálát.
 Gyászt hozott te rád, gyászt a nemzetére.
 655 Viszátkodást szerzett békekötés helyett.

⁴⁷ A halott temetésnél ma is ezt a szót használja a nép: „Lassan a testtel.” Salamon F.

ÁRPÁD Halljam vádolásod. Ti többi vezérek

Álljatok fel sorban halott baloldalán.

JAHEL (*Feldől térdeiről*) Ha férjem vádolják, én megvédelmezem.

LEHEL Csak aztán magadon ne üss vele sebet.

VEZÉREK MIND A HETEN (*Jellek ravatala mögé állnak, kardjukat kihúzva*)

660 ÁRPÁD (*Lehelhez*) Támadj! (*Jahelhez*) vedd kezedbe a férjednek kardját.

JAHEL (*Elvesz egy egyenes kardot Jellek holttestéről*)

LEHEL Gyanus volt előttem vezérfia Jellek.

Mert háját nem fonta üstökbe, miként mi,

Igaz hű magyarok, három ágba fonva,

665 De *aztirozgatta*⁴⁸ illatos kenőccsel,

Homloka közepén kétfelé választva.

JAHEL Izraél szokása

LEHEL Azért nem a mienk.

Velünk együtt nem ett a közös bográcsbul.

670 Hét nap közül egyen nem ült a nyergébe,

Mind pereputyostul pihent, imádkozott.

JAHEL Jehova törvénye! Az a nap Istené!

Szombat nap.

LEHEL Én nekem mindennap Istené

675 S minden éjszakája pihenésre való.

ÁRPÁD Ne ortályozzatok Istenek dolgáról.

LEHEL Hisz nagyon jól volna, ha elkerülhetnők.

De épen ez a kő, melyben elbotlottunk.

— Szépen eljutánk már magas Ungvár alá,

680 Zászlónkat csimbókos nép megsüvegelte.

Sót, kenyeret hozott élübünk fatálon.

Piros arcú lánykák kancsót nyújtogattak.

Mást is adtak volna, ha ráértünk volna.

⁴⁸ Hajkenés. Régi szó. „Az kopazsaagnac dicireti” 1589.

Szelíd jámbor nép az, még csak tegzet sem hord.
— Mikor megérkeztünk magas Ungvár alá,
Annak a podrágyán, viskók közepében
Láttunk egy nagy bálványt, fából kifaragva.
Ormótlan egy csoda: a fején két szarva,
Eltátott szájában két iszonyú agyar,
Kidülledt két szeme még szörnyebbé teszi.
A nagy falu népe áldozatot tartott,
Kecskegidót öltek, annak a vérével
Bekenték a száját iromba⁴⁹ bálványnak,
Attól még csúfabb lett. De ha már a népnek
Igy tetszik, ő dolga. Ez az ő istenük.
Egymás közt a lakók híják Cserni Bognak.
— Jellek elfordítá fejét és kiköpött.
Erre egy ősz ember odakiáltott rá.
Nem értettem mit, de az ökle rázása
Mutatta, hogy bálvány előtt ez nem illik.
— Erre odarugtat Jellek a lovával,
Kapja a kápából harci szekercéjét,
Odasújt a bálvány vérpettyes fejére,
Hogy az e csapástól mentem kétfelé hull,
Egyik szarva erre, a másik meg arra,
A bálvány ott marad csonkán, feje nélkül.

ÁRPÁD Ez nagy bolond tett volt!

JAHEL

De Istennek tetsző!

Jehova törvénye, hogy „a bálványt lerontsd!”
Igy tett Mózes saját népe bálványával,
Az arany borjúval, akit porrá zúzott,
Igy dült össze Dagon. Igy törte darabra
Dániel jósoló a Baál hamis istent.
S áldozói fejét bárddal leüttette.
Azt tette a férjem, mit szent ősapáink.

⁴⁹ Pettyegetett, régi szó. J. M. Szinnyei T. Sz.

- LEHEL De ezzel a népet magára huszítja.
 Egyszerre mindannyi követet ragadott:
 Mint a zápor omlott a sok parittyakő,
 Mit a bálványtörő felé zúdítottak.
- 720 JAHEL De sebet nem ütött rajta egy sem!
 LEHEL Igaz.
 Jellek sértetlenül tért sorunkba vissza.
 JAHEL Salamon királynak gyűrűje megóvta.
 LEHEL Én azt is elliszem. — Nem álltunk vitába
- 725 A gyalogos néppel: hisz úgy sem érthettük,
 Melyikünk mit beszél. Szitok, káromkodás
 Nem a mi szokásunk, azt a kazár tudja.
 Lehet, hogy majd mi is eltanuljuk tőle,
 Mert vajmi derék az, ha az ember ugat.
- 730 JAHEL Az átkozódásban pedig nagy erő van.
 LEHEL Átmentünk a falun: túl rajta, a mezőn
 Voltak a sátorok számunkra felütve,
 Miket Laborc vajda sorba állíttatott.
 — Ott szembe jöttek ránk az ő lovagjai,
 735 Azok előtt maga *turzott*⁵⁰ fejű Laborc,
 Ki lehetett tudni két sisakszarváról,
 Karjait szorító arany *szíjácsokról*.⁵¹
 — Egymáshoz érkezve, kezet szorítának
 Vezérfi és vajda, jó béke jeléül,
- 740 Tolmács nem kellett ott: Laborc érti nyelvünk,
 Kazár szomszédoktól — tán a szomszédnéktől
 Ragadhatott rája: törte a kedvünkért.
 — Elmondtuk, mért jöttünk: békés átvonulást
 Kérünk seregünknek; szert kötünk, ha tetszik.
- 745 Jó szomszédok leszünk, ha ősi honunkban
 Letelepdedhetünk. Mindenre jót mondott.
 — Az alkudozásnak áldomás lett vége.

⁵⁰ Borzashajú. Ipolyi.

⁵¹ Gyaluforgács. J. M.

Kupákból, kürtökből méhsert, árpalevet
 750 Nyakaltunk, egymásra kölcsön felköszöntve.
 Nagy nyárson ökröket sütöttek a népnek.
 — Laborc fel sem hozta a maga panasszát,
 A széjjelhasított bálványisten miatt.
 Ha Jelleknek ki neni fúrja az oldalát,
 Hogy eldicsekedjék e vitéz tettével,
 755 Mint hasítá szét a bálványt egy csapással.
 „Nono, úrfi, ne köss te ki Cserni Boggal!
 Agyara van, hasít, szarva van, megöklel!”
 Jellek tovább füzte, bízatta Laborcot,
 Hogy térjen hitére, láthatlan Istenhez.
 760 JAHÉL Ebben is Jehova parancsát követte.
 LEHEL Szólhatsz. Hiszen özvegyasszony már a neved.
 Azt felelte erre turzottfejű Laborc:
 „Hiszen ha láthatlan Istent fogadok el,
 Kivel ijeszgessem akkor a népemet?”
 765 Amiben, meglehet, öreg igaza van.
 — Erre sikongatni kezdett a tilinkó,
 Kecskebőr dudának megnyílt a torka,
 Tizenkét szép lányok karéjba állottak,
 Dali ugrabugrát kezdtek a sík gyepen.
 770 De legszebb volt köztük, ki középen lejtett,
 Jellek úrfi rajta felejté a szemét,
 Annyira felejté, hogy magához inté,
 S megkérdezte tőle, „hogyan híznak, csillagom?”
 JAHÉL Csillagomnak mondta? Azt csak nekem szokta.
 775 LEHEL Tán neked nézte el: ámulatból mondta.
 A tündérek tudnak mássá átváltozni.
 Erre a tündér is jól szemébe nézett.
 Nem jó pedig tündérszembe mélyen nézni.
 Mert az ember páros galambot lát benne,⁵²

⁵² Ipolyinál: megfordított paripát

780 A leány megmondta a nevét, „Büvellő”.
Királynak leánya, dicső Mén Maróté,
Ki Biharországból jött fel látogatni,
Vagy ángyát, vagy süvét, de nem is a jókat!
No hát királyleány, meg a vezér úrfi.
785 Ha valaki, hát ők egymáshoz illenek,
Összeénekeltek: szebbnél szebb danákat.

JAHEL Szent Dávid zsoltárit?

LEHEL Nem! A Dávidnéét.

Miben alkudtak meg, miben nem? Mit tudom?
790 Csak azt tudom, mire feljött a holdvilág,
A balits⁸³ gyűrű Büvellő újján volt,
Annak a gyűrűje meg a Jellek újján,
Most is ott találod, nézzed Jahel asszony.

(Feltakarja a leplet Jellekről)

Hajnal kelve holtan leltük sátorában,
795 Szíve fölött a seb csak egy tűszúrás volt.

JAHEL (Elkeseredett dühvel a kardot Jellek mellének szegezve)

Még egyszer keresztül szűrjam a szívedet?

HALVAÉL (Hanyatt Jellek tetemére veti magát)

Azt csak az én szívem átverve tehetnéd.

ÁRPÁD (Halvaélhez) Te vagy csak a fiam igaz megvédője.

(A vezérekhez)

Vezérek! A vádat íme hallottátok,
800 Aki védője volt, ellene fordítá
Saját kardja hegyét szíve haragjában.
Védte csak az, aki hallgatva szerette.
Ítéltetek róla.

VEZÉREK (Mind hüvelybe taszítják kardjaikat)

ÁRPÁD Ez volt az ítélet.

805 Hüvelybe dugott kard halott ravatalán,
Mit ti ítéltetek, élőszóban adom:

⁸³ Talizmános. Ipolyi.

— Ez a halott férfi, ki előttünk fekszik,
Akárki volt apja, egész nemzetsége,
Nagy hibába esett, halálra rászolgált.
810 Megszegte a törvényt, mit magunkra hoztunk,
„Tiszteljed Istened, más Istenét ne bántsod”,
Békét eloltotta, haragot meggyújtá,
Hű hitvese iránt megtörte a hitét,
Ami bűn volt köztünk ős időktől óta.
815 Ezért büntetése, hogy nem üljük torát;
Nem mennek előtte siratók, gyászlányok,
Tokos lovát, ebét vele nem temetik.
Sírjába nyilakat nem lőnek százával,
Vezérek arcukat meg nem hasogatják;
820 Bajtársak, megtorlók nem bírkóznak érte,
Még csak a kardját sem fektetik melléje.

JAHEL Az a kard jó helyen van az én kezemben.

(Jellekhez fordul)

Azért, hogy megcsaltál, hogy így elárultál,
Megvert a Jehova, — én meg nem átkozlak,
825 De átkozom azt, ki ily csúful meggyilkolt.
Jahel vagyok! A hős Jahel név hordója,
Ki szeggel átverte fejét Siserának!
Fogadom e kardra, aki vérre szomjas,
Hogy megvendégelem keselyűk táborát,
830 Kik az elmúlt éjjel népünket fölverték,
S eléneklem Dávid királynak zsoltárát,
Babyloni vizek partjáról kiáltót:
„Boldog, ki néked ezt a dolgot
Megfizeti, ezt a gonoszságot,
835 Ki gyermekid a bölcsőből kirántja
És az erős kősziklához paskolja.”⁶⁴

(Sátordba elsiet)

⁶⁴ Zsoltár.

TÁLTOS (*A két sellyehordó vitézhez*)

Vigyétek csendben és tegyétek el.

HALVAÉL Atyám! Most már ő az enyém,

840 Én is együtt temetkezem vele,

Lesz, aki őt vezetni fogja ott,

A fölséges nap mezején. Tudom

Már az utat. Emelkedem.

Az ég siet felém. Lelkem repül.

(*Összeroskad*)

TÁLTOS (*Karjai közé fogja Halvaélt*)

845 Repülj! Repülj! Ez a föld nem tiéd,

De az enyém sem. Minden föld futott

Alólam. Amely ringatott,

Amely táplált és amely eltemet,

Nem fogsz rám várni, megelőzlek én,

Előbb leszek odafenn, mint magad.

850 A tenyercem tartom lábad elé,

Mikor lehibbansz. Előbb ott leszek!

Meggyújtom még itt lenn az új tüzet,

De többet ki nem oltom. Jer szívem,

Alugyál kedvesednél. Férjhez adlak,

855 Halottat a halotthoz. Menjetek,

Pihenjetek. Nyugalmias ágy a sír.

Csak egy kelés onnan a napmező,

Szűz arafátyolod lesz szemfedőd.

KÉT VITÉZ (*Leviszi a sellyén Jelleket a sziklaiiregbe*)

TÁLTOS (*Halvaélt beburkolja fátyolába, karjaira emelve leviszi a birgejbe*)

ÁRPÁD És most kimondtam az ítéletet

860 A holt fölött. Jön a bosszukiáltás!

Az árulásnak büntetés a díja!

A hitszegőt, ki vendégét megölte

Orozva, álnokul, hálóba cjtve,

Meg kell torolni! Lóra bajnokok!

Fújjátok meg a harci kürtöket!
 Vezérek, menjetek dandáritokhoz,
 Fiak! Gyújtsátok meg az új tüzet.

TÁLTOS, KÉT VITÉZ *(Előjönnek a birgejből, a takaró követ az üreg szélére fordítják. Azután máglyát raknak az oltárkövön)*

IX. JELENÉS

ELŐBBIEK, JAHEL ÚJBÓL

JAHIEL *(Előjön sátorából, fejétől sarkáig fekete fátyolba burkolva. Kezében talpas gyertya meggyújtatlan)*

LEVENTE, JUTÓCS *(A hét küllős kerékhez sietnek, annak az agydn keresztül dugott rúddal, sebesen dörzsölve, tüzet támasztanak)*

NŐK *(Kardalt énekelnek)*

Megjött az új tűz! újra ég a láng!
 Fölbred, fölmelegszik a világ.

870 Hütsünk rá illatos füvet,
 Legyen bőven virágszüret,
 Ezerjót és százsorszépet,
 Demutkát, abrutot tépek.

Illatos mező!

(Virágokat hintenek az oltárra)

TÁLTOS *(A tüzes kerékről meggyújtja az új oltár máglyarakdsát)*

JAHIEL *(Meggyújtja a viaszgyertyáját a tűzkeréknél, odaviszi a birgehez, annak a padkájára leteszi, leül a földre)*

875 Izraél hívének a temetésénél
 Egy szál égő gyertya az egész gyász jelc,
 A ti büntetéstök a mi szertartásunk.

(A távoli hegyek ormán nagy füstfelleg támad, mely lassankint tűzfénybe megy át)

TÁLTOS Árpád vezér! Tekints hátad mögé,
 A mint Isten kövén a tűz kigyúlt

880 Amott, a hegy gerincén odafenn,
 Meglátod a füstöt gomolygani.
 Az ott a máglya, melyen ősz apád ül!
 Csak arra várt, te mit határozol?
 Ha visszafordulsz, négy fiad kímélve,
 885 Az őshazába ismét ő vezet.
 Előre törsz? Rád hagyja a világot.
 — Nézd! Már lobog az óriási máglya!
 Hogy hömpölyög a tűzfelleg fölötte!
 Mutatja az utat a nap felé!
 890 Nézd! Látod őt? a fényes arcot ott!
 (A tűzfényben óriási lovas alak látszik)
 Láng a palástja, tűz tekintete!
 Zsarátmok harci paripája! Nézzed!
 Hogy hull nyomán a sok ezernyi csillag!
 Villámmal korbácsolja a lovát.
 895 Ott, ott repül Álmos az égbe föl!
 Én is futok! Még utolérem őt.
 Álmos! vezérem! Én veled megyek!
 (Törét szívébe döfi, összeroskad, meghal)
 ÁRPÁD Édes hazám! Leendő szép hazám!
 Te érted én, íme, megáldozom,
 900 Agg ősz apám és deli négy fiam!
 Vajha megáldanak négy sarkaid
 Ez áldozatok drága hamvai!
 (A cseberbe öntött földből markába vesz s azt az ég felé szórja)
 Im, égnek szórlak új hazámnak földje!
 Csókold meg a napot, és vissza úgy
 905 Szállj a fejünkre, és úgy hozd az áldást
 Onnan magasból, bolygó nemzetemre.

(Vége az első felvadásznak)

MÁSODIK FELVONÁS

HARMADIK SZAKASZ

MUNKÁCS

Tájrajz: Hátterben a hegytetőn az ujonépült Munkács vár, tuskó építmény, körülpalánkolva, oldalt síkság, elől szekérsánc, a löcsök végére ökörfejek tűzve. Baloldalon tábori kovácsműhely, jobbon szárazmalom, mögötte dogány.⁵⁵ Előbb jobbról-balról vezéri sátorok, melyeknek bejáratát kézíjások őrzik

I. JELENÉS

KOVÁCSOK, ŐRÖK, RABLEÁNYOK, GÖNCÜL

KOVÁCSOK (A műhelynél verik a vasat)

RABLEÁNYOK (A malomkereket hajtják körben, énekelnek)

Jaj ne verd úgy azt a vasat,
Mert a szívem majd meghasad.
Kard lesz abból, talán szablya,
Ki a babám levagdálja.

6 Jaj ne verd úgy azt a vasat,
Mert a szívem majd meghasad,
Lánc lesz abból, békó talán
Az én bátyám kezén-lábán.

Göncöl. (Alá s fel jár a műhelyek között, mindenütt vizsgálva a munkát. Viselete : fején kéthegyű vidrabőr süveg, darutollal ; térdig érő zeke, derekán csattos bőrvél. Ez öv körül van aggatva minden-
80 féle szerszámmal, balrul egy rövid kard, aztán kalapács, harapófogó, nagy kulcs, jobbrul pénzes tarsoly, írónád és tintatartó, hátul kurta-

⁵⁵ Mészárszék. Szinnyei Táj Sz.

nyellő korbács, görbe kés *becsukva*, olló, fűrészes, acél, kova, tapló-tok.
Mindezek együtt jelvényei a magyaroknál nagy becsületben tartott
bajdórának⁵⁶)

II. JELENÉS

ELÉBBIEK, TARKÓC, IJÁSZOK

- 85 TARKÓC (*Baloldalról jó, kezében hegedű, öblös, gerezdes hátú szer-*
szám, hét húrral)
- IJÁSZOK (*Tarkócot követik, mindegyiknél van egy tegez, melynek*
húrjai különböző hangokat adva egy egész oktávát képeznek,
azon kísérik a dalt, az ideghúrok pengetése a hárfát helyettesíti)
- 10 A nagy híró Attilának,
A nagy Bendegőz fiának,
Csak nevének hallására,
Száll a magyar a csatára.⁵⁷

III. JELENÉS

ELÉBBIEK. LEVENTE

- LEVENTE (*A sátorok felől jön*) Nem hagynátok abba már a
pengetyűzést?
- 15 TARKÓC Bátya! Szívcsbben pengetnék magaim is
Kardot kardhoz verve, gyatra hegedűmnél,
Mint hogy nap nap után azt nézzem, hogy örlik
A tönkölyt, a kölest, *aggasztják*⁵⁸ a bálmost,
Szikkasztják a napon a leabált koncot.

⁵⁶ Ezermester. Király Pál. Táj Sz.

⁵⁷ Régi dal.

⁵⁸ Tejből megoltás. Szinnyei T. Sz. Hám Sándor.

20 Nyílvesszőket edznek, *csídet*⁵⁹ kovácsolnak,
*Melledzőt*⁶⁰ cserzenek, ideghúrt csavarnak.
 Hallgatom vigyázó kutyák ugatását,⁶¹
 Legelő paripák *babós*⁶² nyerítését.
 Mikor a kovácsok a kardot *nádalják*⁶³
 25 A nyálam folyik rá, úgy éhezem rája
 A kard pengésére: — mért nem megyünk oda,
 Ahol vitéz apánk a többi vezérrel
 Ellenség sisakján veri a kopogóst?
 LEVENTE Öcsém! Nem csak azok teszik a hadrontást,
 30 Kik kardot forgatnak, de a többiek is,
 Kik dercét örölnek, melledzőt cserzenek.⁶⁴
 Ellőtt nyilak helyett új puzdrát töltenek.
 Aztán egyebet is láthattál támadni.
 Ott azon a tetőn egy várat emeltünk,
 35 Erős cölöpvárat, mint hajdan a győrök.
 Őrzi a bérckaput, amelyen bejöttünk.
 Mindent általhoztunk, szekerekre raktunk,
 Semmit a mienkből kinn nem felejtettünk,
 Asszony, gyermek, jobbágy s meg a nyájak, csordák,
 40 Mind átkeltek velünk. Hidd el, nagy munka volt.
 Annak emlékére „Munkás”-nak nevezzük
 Ezt az új hazában legelső várunkat.
 — De akinek ebben legtöbb érdeme van,
 Látod azt a szűrös, púpos atyánkfiát,

⁵⁹ Nyíl hegye. Ipolyi.

⁶⁰ Bőrpáncél. Szinnyei T. Sz.

⁶¹ Hogy a magyarok ma is különleges komondoraikat beköltöztésük idején magukkal hozták, feljegyezve találjuk Anonymusnál, ki Almos vezér szavait idézi Kiev ostrománál: „olyan az ellenség, mint a mi kutyáink, akik a gazdáik szavára engedelmeskednek”.

⁶² Kísértetlátó. Ipolyi.

⁶³ Vas szerszám kitoldása, acélozása. Szinnyei.

⁶⁴ Ősmagyarok élelmezési módja. Villani VI. K. 54. l. Marczali Henrik. Magyarország története.

45 Az a „Göncöl apó”, a ki feltalálta,
Hogy a szekerünknek négy kereke legyen.
Ezzel eszelte ki egész átkelésünk.
Bizony megérdemli, hogy a hálás nemzet
Feltegye a nevét a csillagok közé,
50 S azt a körben forgó hat fényes *húgyokat*⁶⁵
Ugy híja utána, hogy „Göncöl szekere”.

TARKÓC Bíznaék hát órá a szekérvár őrzését,
Miért te rcád, a legjobbik vitézre?

LEVENTE Gyere csak, kis öcsém, hadd mondjam el néked,
55 Mért bízták magamra szekérvár őrzését?
Kicsiny voltál te még, nem emlékezel rá,
Mikor Etelközben, második hazánkban
Megszállott a népünk, jól megtelepedtünk.
Lakokat építünk, szép tanór-kapukkal,
60 Földet felszántottunk, árpát elvetettünk,
Nagy tónak partjait gyümölcsös kertekkel
Mind tele ültettük, egész otthon voltunk.

TARKÓC Édes gyümölcsökre mégis emlékezem.

LEVENTE Görögök császára segítségül hívta
65 Harcos magyarokat vad bolgárok ellen.
Édes Árpád apánk engemet küldött el
A magyar sereggel bolgárokat törni.
Nagy folyón áttörtünk, láncot elszakítánk,
Bolgárok seregét három nagy csatában
70 A porig gázoltuk, székes városában
Királyostul együtt kegyetlen bezártuk.
Nagy fizetség mellett erős hitét vettük,
S aztán hazatértünk nagy diadalommal.
Szép hírünk bejárta hetedhét országot.

75 TARKÓC És annak te voltál a learatója.

LEVENTE Meghallotta e hírt Arnulf fejedelem,

⁶⁵ Csillagok régi neve: „Húgyok hatalmas teremője!” Régi ima. „Kaszahúgy”, Sirius. Szinnyei. Ipolyi.

Kinek nehéz harca volt kemény morvakkal.
Segítségül hívta magyarok seregét,
S szép hugom Ividőt feleségül kérte
80 Egyetlen fiának, jeles Etelridnek.
Kapva-kaptunk rajta, mind nyeregbe ültünk,
Aki csak harcos volt, apraja és nagyja,
Nosza neki indult dicsőség aratni.
Volt is nagy aratás: kaszáltuk a rendet.
85 A morva elfutott a hegyei közzé.
Mi áldomást ültünk jó Arnulf királynak
Márványból épített dús palotájában.
Húgunkat Ividőt ott megkeresztelék,
Ágnes nevet adtak szűzpártás fejére,
90 Úgy vezették nászba a király fiával.
Hét nap, hét éccaka tartott a dáridó.

TARKÓC De szerettem volna magam is ott lenni!

Kedves kis Ividő két bogár szemére
Még jól emlékezem, mint parázs, úgy égett.
85 Keresztvíztől nem lett-e búzavirágga?

LEVENTE Hajh öcsém, amig mi lakodalmaskodtunk:

Híteszegett bolgár neszt fogott, megtudta,
Hogy a férfisereg távolban kalandoz.
Átcsékelt a vízen, meglepé orozva
100 Az otthonban hagyott gyámoltalan népet,
S azokon torlá meg minapi kudarcát.
Etelköz hazánkban kik otthon maradtak,
A nyájörző nép volt, a *hídó* legények⁶⁸
Meg akik kaszával aratják a rendet.

105 Aztán az asszonyok, a nép jobbik fele,
Kicsiny porontyokkal, balustya kölykekkel.

TARKÓC Ki állt volna ellent nagy fegyveres hadnak?

LEVENTE Ki bizony? Ha nem lett volna ott egy asszony,

⁶⁸ Pásztorok. Ipolyi.

A kinek az Isten férfi szívet adott.
 110 A mi édes szülénk, a Regchű asszony,
 A mint megértette szaladó hidóktól,
 Hogy jön az ellenség, baromsokasággal,
 Védtelen asszony nép, gyalogjáró szolga
 Lemészárlására: „no hát hadd jőjjenek!
 115 Érje a fejüket az a szégyen, kudarc,
 Hogy asszonykéz töri össze sisakjukat.
 Fel magyar asszonyok! süveget a kontyra!
 Kelevézt a kézbe! Nyilat a puzdrába!
 Aratók a kaszát üssék egyenesre!
 120 A cséphadarókat verjék ki szegekkel,
 Mi rólunk se mondják: „hosszú haj, rövid ész!”
 Vágjuk le hajunkat: jó lesz tegezhuinak,
 S hogy az asszonyésznek meddig a határa?
 Annak majd a bolgár hordja el a hírét!”
 125 Regchű asszonynak szavát mind megállták:
 Síró-rívó népet, porontyot, banyákat
 Vizen túl küldöttek a nyájakkal egyben,
 Felépült falukat rendre felgyújtották,
 Szüleség, takarmány, mi szekérre nem fért,
 130 Porrá, hamuvá lett: ellenség ne kapja.
 Ne találjon az mást boldog Etelközben:
 Mint üszköt, romokat, letarolt mezőket.
 — Akkor nagyasszonyunk népét rendbeszedve
 A két erdő közé tagban fölállítá.
 135 Előtte szekerek sorját hold alakban,
 A hogy a magyarok szokták, karajítva.
 A két erdő minden szálfáját derékban
 Átfűrészelteté, csak a kérge tartá.
 Ottan várta be a bolgár rohanását.
 140 Az *örpata*⁶⁷ sereg felállt a szekérre,

⁶⁷ Amazon. Ipolyi.

Nyilak záporával fogadta az ellent,
 Távolból is ölte s mikor közel kapta,
 Vágta a fokossal paizsát, sisakját,
 Hogy a vére omlott asszonykéz csapástól.
 145 Kaszásnép vagdalta a paripák csülkét,
 Hős szülőknek Regghú asszony egyik kézzel
 A turulos zászlót suhogtatta fennyen,
 Más kézzel a kardját, akiből fűrészt lett
 A sok csapkodástól: „no te turzott bolgár!
 150 Hozd ide a fejed, majd én megfésüllek!”
 TARKÓC Hogy nem láthattam én akkor hős anyánkat!
 LEVENTE Gyercek voltak: téged dajkáddal elküldtek.
 — Nem bírt a bolgár a szekérvárba törni:
 Ekkor az erdőnek került nagy ormándul,⁶⁸
 155 Hogy majd hátuk mögül ront a küszködőkre.
 Regghú asszonyunk észrevette a cselt,
 S mikor már az erdő megtölt ellenséggel,
 Fejükre döntetve megfűrészelt fákat.
 — Az volt égszakadás, az volt földindulás!
 160 Gyilkoló temető lett a rengetegből,
 Húszezer bolgár hős ott adta ki lelkét,
 Dús lakomája a sasnak, toportyánnak.⁶⁹
 TARKÓC Hogy nekem az anyánk erről sosem szólt.
 LEVENTE Őrzötte előled, — mintha lánya volnál.
 165 TARKÓC S ti az alatt vígan lakodalmaztatok.
 LEVENTE De bizony keserű lett annak a vége.
 Egyszer csak rajostul jött a *tündelevény*,⁷⁰
 Alvó ember vérét szipolyozó *tályú*,⁷¹
 170 A pokol fecskéi, vijjongva, sikoltva,
 Rajával az egész csarnokot megtölté,

⁶⁸ Ravaszul. Ipolyi.

⁶⁹ Farkas. Régi szó. J. M.

⁷⁰ Denevér. Ipolyi.

⁷¹ Vampyr. Ipolyi.

Minden szövétneket kioltott szárnyával,
 Belecsimpajkozott az üstökeinkbe,
 Feldöntögeté a serlegünk borostul.
 175 „Rossz jel!” kiálták a táltosok, horkázok,
 „Baj van odahaza!” hörgé Álmos apánk.
 Egyszerre vége lett a nagy dáridónak.
 „Nyeregbe vitézek!” Megfújták a kürtöt,
 A reggelt sem vártuk, éjnek éjszakáján
 Vágtatott a tábor, búcsút sem vehettünk,
 180 Csak hogy megláthassuk elhagyott hazánkat.
 — Nem volt az már haza, csak egy siralomvölgy,
 Elfutott belőle, aki csak élő volt,
 Még az ellenség is. Hazament a bolgár,
 — Mégis jókor jöttünk. Menekülő népünk
 185 A Dón mellett lakó kun és orosz nemzet
 Körülkerítette, rabbá készült tenni.
 No ez jól járt aztán! Volt kinek fejére
 Haragunk kiöntsük! Elvertük kegyetlen
 Orosszal összeszűrt kún atyánkfiait,
 190 S oda szorítottuk kincses KioV várba,
 Törés alá fogtuk magát a várat is.
 Faltörő bikáink falait rontották,
 — Könyörgésre fogták jófejük a dolgot,
 Váltásgot fizettek: aranyat, ezüstöt,
 195 Kondérszámra mérték, kevély fejedelmek
 Mezitláb, térdhajtva jöttek vezérünkhöz
 Békét könyörögni. A kún hozzánk állott,
 Még az orosznak is fele vitéz népe
 Inkább velünk jött el, mint otthon maradjon
 200 Rabláncot viselni. Nálunk szabadság van.
 Ámde a magyar is tanult maga kárán.
 Elvesztők Etelközt, majd-majd cselédinket,
 Azóta vigyázunk s ha seregünk fele
 Ellenségrontásra messze világban jár,

- 205 A másik felével tanyánkat őrizzük.
 Békült ellenségnek, színelő szomszédnak
 Nem hagyjuk zsákmányra a sátorainkat.
 Most már tudod öcsém, mi az én nagy dolgom.
- TARKÓC S én e nagy dolgokban mind nem segíthetek,
 210 Hősökről danolok, máshoz még nem értek.
 Hegedűt pengetek, más fegyverem még nincs.
- LEVENTE Ez a szokás nálunk. Tinót még járomba
 Nem fogunk, csikóra nem teszünk még nyeret,
 Siheder fiúnak nem adunk még kardot.
- 215 TARKÓC Mást dalolnak rólad ám a hegedősök.
 Azt dalolják rólad, — nyáladék fiúról,
 Mikor még más suhanc pillangókat kerget,
 Te már kardot kaptál, egy égből csettet,
 Kis kézhez kis kardot, de nem is játékra,
 220 S aztán ahogy nőttél, akként nőtt a kard is,
 A mig természetedhez egészen hozzá nőtt.⁷²
 Te vagy a csodáknak mesemondta hőse,
 Akit bámul a nép, vakon megy utánad.
- LEVENTE Hogy a nép mesét hisz, jól van: én is hiszek.
 225 Tündérhős, óriás, hiszem, hogy ámbolyog.
 S ha bennem is azt lát cimbora, ellenség,
 Nem rontom el hitét: erősödjön benne.
 De neked kis öcsém, kedves kis pilinkóm
 Ne legyek mesehős, csak szerető bátya,
 230 Te ne bámulj engem, de ne is félj tőlem,
 Duda-bátyád vagyok, ahogy hajdan hittál,
 Hát én rám sem bíztak kardot gyerekésszel,
 Hanem én magamnak kovácsoltam egyet,
 Égből csett vasból, innen jött a híre.
 235 Kis kardot, kis kézhez, ahogy gyerek voltam

⁷² Ipolyinál.

Aztán ahogy nőttem, újra kovácsoltam,
 Minden évben újra kitoldtam, nádaltam,
 Újra acéloztam, míg velemmel együtt
 A kard is nagyra nőtt: az én kalapácsom
 240 Verte ilyen nagyra, ez volt a regéje.
 TARKÓC S nekem nincs egyebem árva hegedűmnél.
 LEVENTE Fegyver az, jó öcsém: csak tudj bánni véle.
 Lásd én gondoltam rád, Arnulf hazájában
 Jártamba-keltembe. Ott is bőven vannak
 245 Derék hegedősök, akik buzdítgatják
 A népet a harcban, maguk is ott járnak.
 Tőlük tanultam el azt a mesterséget,
 Hogy a hegedűhúrt nem pengetni szokták,
 Hancm végig húznak rajta nyirettyűvel.
 250 Rád gondoltam akkor: egyet el is hoztam,
 Itten hordom azt a kacagányom alatt,
 Szólítsd meg, rikasd meg a hegedőd véle.

(Elővesz a kacagánya alól egy íj formára hajtott nyirettyűt, melynek a fája két újjnyi széles ; Tarkócnak adja)

TARKÓC *(A nyirettyűvel próbát tesz a hegedűlőjén, végig huzogatja a húrokon, előbb halkán, aztán erősebben, előbb a vékonyakon, aztán az öregeken)*

Jaj bátyám! E szerszám csodahangot támaszt!
 Ezzel én tündérek raját ébresztem fel.
 255 De mondsza csak, mért oly nehéz e nyirettyű?
 LEVENTE Megmondom öcsécském. A te nyirettyűdet
 Hős Volker hegedős viselhette egykor,
 Kiről énekelnek a burgund dalárok,
 A Nibelungokról, Etele királyról,
 260 Ennek a fájában egy éles kard bújik.
 Ha a szálát húzod a húron, úgy hangzik,
 Hogy a halottat is életre idézi.
 Ha a görbéjével suhintasz erősen,
 Az halálba küldi az eleven élőt.

- 265 Énekek éneke, halálnak halála
 A mi egyesítve van a nyirettyűben.⁷³
 TARKÓC Most tudom csak holyan⁷⁴ nagyon szeretsz engem,
 Édes dudabátyám, szerelmes Leventém
 Te nekem játékszert hoztál, — kiben kard van.
- 270 LEVENTE De ne mondd senkinek és ne használd soha
 Az éles oldalát, ha csak nagy baj nem bánt.
 Játékszer lehet kard; de kard nem játékszer!
 — Nézd csak: itt jó édes szülénk a vár felől,
 Bizton téged keres, hogy régen nem látott.
- 275 Ajándékot hoz, mit saját keze hímzett.
 — Aztán visszacsókold, amikor megcsókol.
- TARKÓC Csak ne hína mindig kicsi pulyájának!
 Hiszen nagy vagyok már, nem hordanak ölben.
- LEVENTE Én még nagyobb vagyok, még sem tudok jobbat,
 280 Mintha fejem anyám ölébe tehetem.

III. JELENÉS

ELÉBBIEK, REGEHŰ

- 90 REGEHŰ *(Feje fátyollal takarva, mely sarkig leér, öltözete ibolyaszín, a régi magyarok gyászja; egyik kezében összegöngyölt kantust hoz, másikkban esztergályozott elefántcsont guzsalyzár, övébe dugva egy orsó elefántcsontból, a vár felől jön)*

73 Gyors Volker szinte, csakhogy
 Kézügybe fekügyék
 Odatevé hatalmas
 Hosszú nyirettyűjét,
 Olyan volt, mint egy szablya
 Széles s éles nagyon . . .
 (Nibelungi ének, XXIX. szakasz.)

74 Milyen nagyon. Tompa Mihály.

LEVENTE (*Anyja elé megy, fátyoldt ajkához emeli*)

Meg vagy-e nyugodva az új pitvarodban?

REGHŰ Köszönöm jó fiam, hogy reám gondoltál

Mindent úgy találtam, ahogy elvesztettem.

285 A milyen volt hajdan Etelközi várban,
A pitvart, tornácot, kandallót és pestest,

A tálast, a lócát, medvebőrös sellyét,

Illatos füvekkel megtöltött nyoszolyát,

Kerek rokkámat s az osztovátámat;

Fel sem keltem addig a mellől napestig,

290 Amíg meg nem szőttem szép hímes fonálból

Az én pulyókámnak ezt a szép új köntöst.

Új hold reggelére ezt adom fel rája.

TARKÓC Biz én rám nem adod! Ezt hiába szőtted!

Nem vagyok én pulya, hogy tarka ruhában

295 Hímes lebernyegben tilinkót duvasszak.⁷⁶

LEVENTE Ejh, ejh! Tarkóc öcsém! Ez nem szép szó tőled!

Amit édes szülénk ad, meg kell becsülnöd.

Látod, én rajtam még nem volt soha köntös,

Amit nem az anyám keze szövött volna.

300 — Mikor az idegen ország fejedelme

Szekér számra küldte hozzánk ajándékba

A sok selymet, bársonyt, nevüket sem tudnám,

Azt a vezéreink mind magukra szedték,

Boglárral cifrázták, holddal szegélyezték.

305 Nem kértem belőle, van én nekem drágább,

Aminek fonalát anyám fonta, szötte;

Danolt amíg fonta, rám gondolt, míg szötte.

Ezt a vezérfarkas irhát a vállamon

Saját kezem lőtte, akiről elhoztam.

310 Ezt nem cserélem el senki bársonyával.

⁷⁶ Gyermekek játéka: fűzfából splot készítenek, a nyers héját lehúzva. Ipolyi. Szinnyei T. Sz. Péter János.

- TARKÓC Szívvesem vállalom azt, amit te viselsz.
 A vásznat, darócot, vadállat irháját.
 De ami gyereknek, meg leánynak való,
 Talitarka köntös nem illik már hozzám,
 315 *(Anyjához)* Hagyd el már! Ne becézz! Nem vagyok
 már gyermek.
- REGHÚ S ha én igen szépen kérlek, édesanyád,
 Szívtől szakadt legeslegkedvesebb fiát
 Kéri mézesmázos szóval: légy még gyermek!
 320 Légy még nekem gyermek: csak egy kis ideig.
 Csak míg ez új köntös leszakad majd rólad.
 Maradj nekem addig az én kis pilinkóm.
- LEVENTE *(Megragadja anyja kezét)*
 Anyám! Te hallottad a napmezejéről
 Elhozott hírmondást? Hogy Jelleked után
 325 Legkisebbik fiad következik sorban?
- REGHÚ Mit száz asszony hallott, én ne tudnám azt meg?
 LEVENTE S újtába állsz annak, amit Isten végzett?
 REGHÚ Fiam! Én harcoltam tábor-ördögökkel,
 Hogy fiam megvédjem! S ha Istent találok
 330 Utamban, fiamért vele is megküzdök!
- LEVENTE Pihentesd meg fájós anyai szivedet,
 Itt leszek mellette én s megoltalmazom.
(Tarkóczhoz megy, aki duzzogva félrevonult)
 Vedd fel, édes öcsém, azt a hímzett köntöst.
 Látod, ennek szárnya alá eldughatod
 335 Azt a jó nyirettyűt, amit neked hoztam.
- TARKÓC Bátyám! Te engem az újjad körül csavarsz.
 Hadd mondja hát ez a köntös: gyerek vagy még!
 Ez a vas melegít, azt mondja: férfi vagy!
(Odamegy anyjához, keblére borul)
- REGHÚ *(Átöleli, megcsókolja fiát, vállára kapcsolja a hímest köntöst)*
(A magasban hattyú repül végig, mélabús hangon kiáltozva
alá: „várj! várj! várj!”)

- TARKÓC Nézd! Egy hattyú repült el a fejünk felett.
 340 Azt kiáltá: várj! várj! várj! De mire várjak?
 Piros kláris örv volt nyakára szorítva.
 REGEHŰ Jaj fiacskám, ne nézz te a hattyú után,
 Tündér volt, sellő volt, még vele álmodol.
 TARKÓC De nézd, a viheder repíti utána
 345 Táncoló szélarát! Nézd, hogyan orsózik!
 Szoknyája a földet sepri, boglyos feje
 Fellegeket zilál. Nem a *szélfanya* ez?⁷⁶
 LEVENTE Nem, őcsém. Viharok anyja, azt elhiszem.
 Ki ott elévágat ama porfellegből,
 350 A mi selyemágyónk.⁷⁷ Az a Jahel asszony.
 REGEHŰ Rettegés száll mindig rám, ha nevét hallom.
 TARKÓC Amerre csak vágat, a hadak fölkelnek.
 Kardjukkal csapkodják a paizsaikat,
 Ez diadalhírt hoz apánk *csatájából*⁷⁸
 355 REGEHŰ De hát minck küldik ily hírrel az asszonyt?
 Vezérfi özvegyét, gyászba öltöztet,
 Kinek most a földön ülni volna dolga?⁷⁹
(Jahel elé siet, azt várja, nézi)
 TARKÓC Mondsza csak jó bátyám, hogy került mi hozzánk
 Ez a Jahel ángyó?
- 360 LEVENTE Elmondhatom biz én:
 Mikor Kiov várát vivattuk népünkkel,
 A bálványimádó kún és orosz ellen,
 Ott a nagy pusztából odakerült hozzánk
 Egy nemzet, akit mi kabaroknak hívtunk.
 365 Ezek a láthatlan Istennek áldoznak,
 Akinek a nevét kimondani tiltják.
 Hozzánk elszegődtek. Ennek a nemzetnek

⁷⁶ Ipolyinál.

⁷⁷ Szegedi tájszó. J. M.

⁷⁸ Sereg. Szinnyei.

⁷⁹ Gyászszertartás a Mózes hitűeknél.

- Malachja, fejedelme volt a Jahel apja,
 Ottan szeretköztek össze a Jellekkel,
 370 Bele is avatták Mózes vallásába,
 Mert ragad az új hit az asszonyféléről.⁸⁰
 TARKÓC Jahel hát nem tudja, minő harcot vívott
 Asszonyánk⁸¹ a régi honban Etelközben,
 Hogyan öldökölte fegyverrel a bolgárt?
 375 LEVENTE Nem tudja. Azt hiszi, csak szöni, fonni tud,
 Ahol perpatvar van, jó szóval csíjgatni.⁸²

IV. JELENÉS

ELÉBBIEK, JAHIEL

- 95 Jahel (*Viselete : fején kerek ezüst sisak, hátul lefüggő láncokkal, melyek haját takarják, derekán feszes szarvasbőr balidó,⁸⁰ vállain hegyes végű csészealakú védők, keblén ezüst páncél, hasonló domború védőkkel ; csípőjén ezüst öv, melyről az egyenes kard kettős láncon középen lóg le. Bal válláról, hosszú láncra kötve s csípőjéig*
 100 *alácsúsztatva hiúzbőr kacagány, bal vállán a puzdra, átvetve rajta a tegez, két összerótt ökörszarvból ; karjai vállig meztelenek, de előkarjai ezüst tekercecsekkel védve. Bal kezében ezüst paizs, melyet megjelentében az elészólitott hadnagynak ad át ; a paizson címere, sugáros háromszög, középen egy szemmel. Szoknyája skarlátveres, magyaros hímzésekkel, két oldalt csípőig felhasítva (a lovaglós végett), a szélek boglárókkal összekapcsolva, lábain piros csizmák, egyenes sarkantyúkkal)*
 105 REGEHŰ (*Visszatartja Jahelt*)
 JAHIEL (*Balról jó sietve*)

⁸⁰ Harigeri vita. Marczali H. M. ország tört. I. k. 60. l.

⁸¹ Asszony-anyánk. Dunántúli tájszó. J. M.

⁸² Szinnyei.

⁸³ Női kabát. Szinnyei T. Sz.

Asszonyoknak szóló hírt hozasz-e lányom?
JAHEL Férfiaknak szóló hírt hozok, anyósom.

380 Ide vezérfiak! Ide fel hadnagyok!
Diadalhírt hozok, boszúállás hírcét!
GÖNCÖL, TANA, SZILA, TAHÓ, KERENCS (*Elé jönnek*)
LEVENTE Honnan jöttél ángyom?

JAHEL Honnan hát? Ungvárból.
Diadalt vett Árpád a rosz marahánon
385 Első rohanással a porig gázolta,
Pedig azok is jól forgatják a fegyvert.
Nem félnek a vastól, vérüket nem szánják.
Kezünkben két ágú bárd és csatacsillag,
390 Ami keresztül tör rézveretes paizon,
De mégis megtörték. Botond a középen
Mint zihar, úgy hatolt a had derekába.
Hatalmas nagy harc volt, a szörnyű ordítás
Felhatott az égig, hogy a fellegek is
395 Bomladoztak tőle, de a föld is rengett
S a folyó hulláma piros lett a vértől.

REGEHŰ Jahel! Ne szólj erről!

JAHEL Tudom: nem szeretted,
Ha vérről beszélnek.

REGEHŰ A fiamról mondj hírt.

400 JAHEL Jutócsról? De akkor éppen sírva fakadsz.
A mint az ellenség egyszer hátat adott,
S mind fejedelmestől rohant fel Ungvárhoz,
Jutócs süvem vágott mindenütt nyomába,
Ott voltam mellette. Hisz az én Jellek
405 Vérbúcsúja volt e vérrel pazarló nap.
Mikor a marahán futtában becsukta
A várkaput, Jutócs leugrott lováról,
Fogta a szckercét két erős markába,
Maga adott példát a kaputörésre.
410 Fenn a falpárkányról a vad marahánok

Kelevézt, köveket hajigáltak rája.

REGEHŰ Ne mondd! ne mondd tovább!

JAHEL Erősítsd meg szíved.

415 Ott voltam mellette: tekenő paizsom
Feje fölé tartám, semmi baj nem érte.
Reccsent a döngetett kapu, hamar bedült.
Jutócs vitézei tódultak a rékre,
Lábtókon megmászták a magas kőfalat.
Ungvárát *csürrentve*⁸⁴ bevették a hősök.
420 Faltörő bikákat be sem várták hozzá,
A turulos zászló ott leng már az ormán.

TARKÓC Hogy nem voltam én ott!

REGEHŰ (*Tarkócot magdhoz vonja*) Jaj fiam, te ncked
Nem jó ezt hallanod.

425 JAHEL Harsogtak a kürtök.
Hirdették a világ mind a négy sarkának,
Hogy a magyar győzött véres diadallal.
(*Kürtök szólnak a szekérvárból*)
Hanem Laborc vezér maga elmenekült,
Föld alatti úton, rejtett folyosón át,
430 Mire észrevettük, már a mezőn porzott
Vágtató lovával. De nem csak magában.
Tán ha egyedül fut, utána se fújok;
De magával vitte azt az átkozottat,
Azt az alirumnát, Mécn Marót leányát,
435 Ki férjem megölte: elébb elszerezte,
Talizmán gyűrfűjét újjáról lecsalta,
Azután ölében altatva megölte:
Azt vitte, nyergébe ültetve, magával.
Ráismertem lengő *bongyora*⁸⁵ hajáról,
440 Arannyal versengő átkozott hajáról!

⁸⁴ Egy rivallással. Szinnyei T. Sz. Györfy Iván.

⁸⁵ Természettől hullámos. Tud. Gyűjt. 1825.

Ez az én zsákmányom! rikoltám dühödten,
 Utána vitézim! Erre mi vadászunk!
 — Tizenkét jó lovas legényt tartok díjban,
 A kabar népemből szedett daliákat.
 445 A makkabéoknak igaz utódait,
 Akik nyereg nélkül ülik meg a lovat,
 Nem kell nekik kengyel, se kantár, se zabla.
 Egyik kezükben csíd, a másikban pányva.
 — Csak egy keskeny gáton lehetett üldözni
 450 A futó Laborcot alirumnájával,
 Két oldalt a semlyék, hol a ló elsüppedt,
 Ámde hátuk mögött futott eblábolva
 A tizenkét *dalraugró*⁸⁶ lány, a híres.
 S hogy könnyebben fusson, mindannyi feltűzte
 455 Egész az övébe sokráncú fersingét,
 Hogy a fehér teste villogott alóla.
 REGEHŰ (*Ijedten eltakarja Tarkóc arcát fátyolával*)
 Beszélj inkább vérről, férfiak dolgáról!
 JAHIEL Ezek a lányok elzárták az utat
 Előlem s vágató makkabéim elől,
 460 Méncink úgy vannak szoktatva, hogy azok
 A fehér cselédre rá nem taposnak.
 Talán a fickók is. — Hiába kiáltám:
 „Ne pislogjatok a fehér lábikrákra!
 Rontsatok közéjük!” A mén visszahorkolt.
 465 „Fogjátok a csídet, szúrjátok beléjük!”
 Hát ekkor a culák mire vetemedtek?
 Megfordultak, szembeálltak a legénnyel,
 S elkezdtek nevetni. — Ez ám a gonosz nyíl!
 A nevető lányarc, ami ellen nem véd
 470 Bivalybőr melledző, rézzel kivert paizs,

⁸⁶ Kínálkozó kifejezés az idegenből vett „táncoló”-ra, a „kukkra ugró” mintájára. Tájszótár. Szinnyeci.

S ez még nem volt elég, a lányok leránták
 Keblükről takaró patyolat kendőjük,
 S ezzel a lebegő kendővel csapkodták
 Félre daliáim nekik szegzett csídté,
 475 Fehér kebleiket hagyva takaratlan.

REGEHŰ (*Haraggal*) Jahel! Ne beszélj ily dolgot Tarkóc előtt!
 JAHEL (*Gúnyolódva*) Nem tudtam, hogy szűz lány.

REGEHŰ Férfi ő, de azért
 „Az” aminek mondod: akinek az arca
 480 Elpirul, ha ilyet beszélnek előtte.

JAHEL (*Gúnyal*) Hát még nem potyogott ki a *csikófoga*?⁸⁷
 Bár az én vitézim is ily szégyenlősek
 Lettek volna; de sőt inkább vigyorogtak,
 S egyszer csak azt látom, hogy a tizenkét lány
 485 Ott van a nyakukban, ki-ki egy legénynek —
 Felkap a lovára, borul a vállára,
 Vihogva, kacagva, cudar boszorkányok
 Az egész csapatom mind megbabonázták.

LEVENTE Máskor asszonyokból szedd a kíséreted.

490 JAHEL Sebj! Tehát magam veszem üldözőbe
 A menekvő vezért. Velem az Úr lelke,
 Ki Juditnak adta Holofernes fejét.
 Utána száguldtam. Amint nyíllövésre
 Kaphattam, a tegzem idegét megvonva
 495 Utána röpítém a tollas nyílvesszőm.
 Eltalálta a nyíl, de lepattant róla.
 Második, harmadik nyilam is lesiklott.
 Ennél van a gyűrűm! Ezt fegyver nem fogja.
 No hát majd akkor a pányvával köszöntöm!
 500 Közelbe rugtattam, ahonnan elértem,
 Hogy a pányvát oda vethessem fejére,

⁸⁷ A gyermek első növési foga. J. M.

A hurok találta, lovam visszarántám,
S arra Laborc vezér hátradült nyergéből.
Kardjával csapkodott pányvám köteléhez,
505 De ezüst fonálból van az sodorintva,
Marahán rézkardja azt el nem *csezzenti*,⁸⁸
Lerántám nyergéből: erre odaértek
Lovas vitézeim, Laborcot elnyomták
S nagy hirtelen pányvám kötelénél fogva
510 A vízparton álló bükkfára felránták,
Ott is felejtették.

LEVENTE Hajh ez rút halál volt!

Jahel! Meggyaláztad az elfogott vezért.

515 JAHEL Hisz ha láttam volna, hogy varázs gyűrűmet
Lováról leesve újjjáról lerántá
S az alirumnának adta, talán inkább
Karddal vágatám le. — Hát mi panasz van?
Most az ő nevéől híják a magyarok
Azt a folyóvizet, ahol ez megtörtént,
520 Míg magyar magyar lesz, Laborcának híják,
Érhet-e egy vezért ennél több dicsőség?
Mit mentegetőzzem! Én tettem! Jól tettem!
Igy cselekvék Eszter átkozott Hamánnal
Ez a nap én nekem s az egész népemnek
525 A Púrim ünnepem! Boszúállás napja.
Ahásvérósh óta ellenségölő nap,
Folyót vérrel festő, vérben áldozó nap,

REGHŰ S hogy kerültél ide? Egyedül magadban.

530 JAHEL Ahogy Laborc vezér lehullott lováról,
Tovább elvágatott rajt az alirumna,
Elvitte magával a varázsgyűrűmet,
De magával vitte öldöklő boszúmat!

⁸⁸ Szinnyci T. Sz.

Utána száguldtam: a világ végéig
El foglak kergetni, míg utol nem érlek!
535 Tudtam, hogy hasztalan lődözöm nyilammal.
A varázs megrontja a nyílvesző csidét.
De ha azt a szépen éneklő torkodat
Ide szoríthatom a két markom között,
Lehet akkor egész tested sérthetetlen,
540 Belé fojtom én a megátkozott lelked!
Mikor hátra-hátra tekintgetve látta,
Hogy már közelérem, meg nem menekülhet,
Egyszer megkapta egy fűzfának az ágát,
Kiugrott nyergéből, a ló tovább nyargalt,
545 A tündér meg onnan a fűzfa ágáról
Nagyot lódítva a testén, beleugrott
A sűrű nádasba. De én is nyomába!
Láttam, amint a nád szétvált haladtában.
Egyszer aztán nagy zaj támadt az *agarban*.⁸⁹
550 Ungok, békák jöttek lovam ijeszteni
Csülkére csavarult a tűzszemű kényó,⁹⁰
Békakorsó közül kidugta a fejét
Páfránhajú, hínárszakállu *nád kirdly*⁹¹
S míg én a *hüvelvényt*⁹² elvertem magamtól
555 Zúgó repüléssel felszállott előttem
Egy hófchér hattyú; azzá változott át
A varázsló tündér: akkor is nyakán volt
Az egész kláris örv, amit elébb hordott.
Onnan a magasból kiáltá le: „várj! várj!”
560 Erre felé szállt el.

REGEHŰ

Ez volt az a hattyú!

⁸⁹ Fűzfa rekettyével benőtt zátony. Szinnyeci.

⁹⁰ Kígyó. Kálmány Lajos.

⁹¹ Ipolyi.

⁹² Vízi rémek. Ipolyi.

JAHEL Az ő üldözése hozott ide engem.

Elébb, mint a vezér hírmondója megjött.

TARRÓC (*Elméldzva hallgatott mindeddig: Jahelhez simul, oda-
szól hozzá*)

Hát a dalraugró leányokból mi lett?

565 JAHEL (*Felkacag*) Hahaha! Te ottan maradtál el? — Talán

Nem is hallgattad, hogy mit beszéltem tovább?

— Ne féltsd őket! Szépek voltak. Nem vesznek el.

(*Künn kürt riad*)

LEVENTE Hírmondó érkezik. Ismerem. Dancs hadnagy.

Sisakján két sasszárny: gyors repülés jele.

570 Mit hoztál, Dancs hadnagy, Árpád táborából?

V. JELENÉS

ELÉBBIEK. DANCs

DANCs (*Balról bejön*) Izenetet hozok nagy asszony, urfiak!

Rögtön indítsátok a hadat előre,

Csatákat, rendeket, meg a pereputtyot.

Elöl a kún, hátul a kabar, középett

575 Asszonyok, gyermekek, csetenyés szekerek,⁹³

Leghátul a magyar válogatott rendek,

A kik a szekérre rakott munkás népet

Kisérlik. A várban csak az őrség marad,

Minden hegy tetején a jeladó fákkal.

580 Magas Ungvárában mind a hét vezérek

Harci munka után nagy áldomást ülnek.

Arra hívogatnak: győzelem torára.

⁹³ Fedett oldalú, ágakkal díszített szekerek: asszonyvivők, Szinyeyei T. Sz.

- LEVENTE No hát Göncöl apó, most tied a nagy szó.
 Bontsad a szekérvárt, indítsd meg a népet,
 585 Kürtösök fújjátok meg a *csüirdöngölőt*.⁹⁴
 Hirdessék a hegyek a síma rónáknak,
 Most száll le a magyar ősi örökébe.
 (*Kürtösök ősrégi indulót fújnak*)
 HADNAGYOK (*Kézijjaik húrját pengetik, kidltozva*) Vasat! Vasat!
 IJÁSZOK Vason veszünk! vasat veszünk!
 590 Vas emberek, vas országot!⁹⁵

(II. felvonás 3. szakasz vége)

HARMADIK FELVONÁS

NEGYEDIK SZAKASZ

A SZER

- 110 *Tájrajz: Ungvár alatti síkság, háttérben a kettős város, bástyafokos falakkal, két oldalt sátorok, középen nagy fejedelmi sátor, az előtt két íjász*

I. JELENÉS

MAGYAR NŐK, LEÁNYOK

(*Locsolják az utat pemetével, söprik nyírdgakkal, hintik virágokkal*)

LEÁNYOK (*Dalolnak*)

Esik, csik, virágosó csik,
 Árpád vezér csatából érkezik:

⁹⁴ Induló tánc. Szinnyei T. Sz.

⁹⁵ Székely népies induló. J. M.

Mikor kimegy, a mező piros lesz,
Mikor megjön, megint virágos lesz.
5 Árpád szavát virágok is értik,
Napraforgó szemekkel kísértik,
Ha leborul, földet megcsókolva,
Forrás fakad csókja után nyomba.⁶⁶

NŐK *(Dalolnak)*

Öntözzétek meg az utat,
10 Akin a hét vezér megjön,
Abrut-üröm pemetével,
Parázsszénnel ójtott vízzel.
Hess el innen az útjából,
Hess meszire te hét ördög!
15 *Guta, Msirigy, Csoma, Fene,*
Döbröc, Patvar, Kék-kelevény ⁶⁷
Pusztuljatok a szomszédba,
De a magyart ne bántsátok.
Ha elsöpörtük az utat,
20 Belüntjük pilla virággal,
Ahány virág lába elé,
Annyi áldás a fejére!
Áldott hét magyar!

II. JELBÉNY

ÁRPÁD, VEZÉREK, LEVENTE, JUTÓCS, TARKÓC,
JAHEL, GÖNCÖL

*(Lóháton vonulnak keresztül a háttérben, kúrtzó mellett, ott lovaikról
leszállva jobbról visszajönnek. Árpád, vezérek fejedelmi sátorba mennek)*

⁶⁶ Régi dal. Ipolyi.

⁶⁷ Ipolyinál.

III. JELENÉS

NÉGY KÜRTÖS, NÉGY ZÁSZLÓVIVŐ, LEVENTE, JUTÓCS, TARKÓC,
JAHIEL

NÉGY KÜRTÖS (*Kürtöt fújva jön elől*)

NÉGY ZÁSZLÓVIVŐ (*Zászlókat lobogtatva követi a kürtösöket*)

LEVENTE, JUTÓCS, TARKÓC, JAHIEL (*Zászlósok után jönnek, balról
sorban felállnak*)

IV. JELENÉS

ELÉBBIEK. ÁRPÁD, VEZÉREK, TIVATULUS

TIVATULUS (*Kürtjébe fúj*)

KÉT IJÁSZ (*Széllyel húzza a fejedelmi sátor kárpitjait*)

VEZÉREK (*Paizsra emelve Árpádot, kihozzák a sátorból*)

ÁRPÁD (*Kezében kivont kard*)

VEZÉREK (*Egyhangúan*)

26 Nagyra szállj!

Hadra válj!

Kardnak állj!

Magyar hazára találj.

ÁRPÁD (*Kardjával a hármás napvágást suhintja*)

VEZÉREK (*Térdeikre eresztik a paizst Árpáddal*)

ÁRPÁD (*Leszúll a paizsról a földre*)

TÖHÖTÖM (*Árpád elé lép*)

Árpád vezér, Álmos fia,

Diadalmas csatánk után

30 Fejedelmünk ké emeltünk,

Hogy légy urunk, kit uraljunk,

Szabadon, szívvel és karral

Az elfoglalt új hazában.

- ÁRPÁD S én ígérem, hogy megtartom
 35 A hét vezérrel kötött szert,
 Kit hoztunk az ó-hazában.
 Göncöl apó, írástudó,
 Hozd elő és hirdessed ki.
- KÉT VITÉZ *(Előhozza az összegöngyölt tevebőrt, melyre a szer van írva, régi magyar hun írásjegyekkel, azt felgöngyölítve fogantyúindl fogva kitérve tartja)*
- GÖNCÖL *(Felülről lefelé olvassa a sorokat)*
 Egy. Míg Árpád nemzetsége él, mindig abból legyen a
 40 nemzet vezére, fejedelme.
- VEZÉREK *(Kivont kardjaikat Árpád kardjára teszik keresztbe)*
 Esküszünk rá.
- GÖNCÖL *(olvás)* Kettő. Amit közös erővel szerzünk, abban
 mindnyájan igazságosan részesüljünk.
- VEZÉREK, ÁRPÁD *(egyszerre)* Esküm rajta!
- 45 GÖNCÖL *(olvás)* Három. Mi vezérek és a mi ivadéink, kik
 szabadon választottuk Árpádot magyarok fejedelmévé,
 soha ki ne zárassunk a fejedelem tanácsából, ország kor-
 mányából.
- ÁRPÁD Esküm állja!
- 60 GÖNCÖL *(olvás)* Négy. Aki hűtlen lenne maradékainkból a
 fejedelem és utódai iránt, aki ortályt támasztana vérro-
 konok között, annak vére folyjon, ki, ahogy a mi
 vérünk folyt az eskükötésnél, melyet Árpáddal szereztünk.
- VEZÉREK Esküszünk rá!
- GÖNCÖL *(olvás)* Ki ezen szert megtörné, örök átok érje fe-
 jét.
- 55 VEZÉREK, ÁRPÁD *(egyszerre)* Esküm állja.
- GÖNCÖL *(olvás)* A nemzeti gyűlésekre minden vitéz megjelen-
 jen, lóháton, felfegyverkezve: aki elmaradna feje kettő
 hasítottassék.
- 60 VEZÉREK, ÁRPÁD *(egyszerre)* Esküszünk rá.
 ÁRPÁD Hallottátok? Jól megértettétek?

TÖHÖTÖM Meghallottuk, jól meg is értettük
 Vérünkkel ezt meg is erősitjük,
 65 ÁRPÁD Hozzátok az áldozatserleget,
 Legelébb az én vérem csorduljon.
 HORKÁZ, BILLOGOS *(Előhozzák az ezüst háromlábút, rajta szere-
 csendió (kókusz) kehellyel)*
 ÁRPÁD *(Törével karján felül sebet ejt, vérét a serlegbe hullatja)*
 VEZÉREK *(Árpád után sorban megsebzik karjaikat a serleg fölött)*
 NŐK *(Kardal)* Jaj be drága férfi vére!
 Minden cseppje kincset érne.
 Nem gondol az a sebére,
 70 Kinek Árpád a vezére.
 Magyar vitézek hűsége
 Fejedelmek erőssége,
 Nemzetünknek dicsősége
 Míg világ lesz, míg magyar lesz
 75 Míg szív dobog, nincsen vége.
 ÁRPÁD Göncöl hívem, most vedd írónadad
 S írd utána, hogy a hét magyarok
 A régi szert újra pecsételték
 Az új honban, összefolyt vérükkel.
 GÖNCÖL *(Előveszi írónadját, tintatartóját, új sort ír a tevehőrrre)*

V. JELENÉS

ELÉBBIEK, UPOLET, APOR, UGRON

UPOLET *(Kezében hosszú egyenes kardot hoz)*
 80 Árpád fejedelem, engedd meg nekünk is
 Hogy vérünket a ti véretekhez adjuk.
 ÁRPÁD Ki népei vagytok?
 UPOLET Csabácé, miként ti,
 Kik mentünk vele vissza őshazába,

85 Hanem itt szálltunk meg hét hegyek honában:
Székely nép a nevünk. Ugyan régen várunk!
Csaba visszatértét, népünk szabadultát:
Vártunk dörgő földön, majd a dörgő égen.
90 Népünk most is vallja, hogy az a fényes út
Fenn a csillagok közt, az a hadak útja,
Melyet a lovaik fényesre tapostak.
Hozzátok siettünk, Zándirhám vezérünk
Csigle földön épült Bondavárnak ura,
Ezzel bocsátott el: „menjete hadnagyim,
95 Mondjátok Árpádnak: hozott Isten itthon!”
Hűséget fogadunk, országodat védjük,
Ha te is megőrzöd a mi szabadságunk.
Hogy igaz járatban vagyunk, bizonyítjuk
Ajándékul küldött Etele kardjával,
100 Kivel nagy ükapánk annyi diadalt vett.

(Átadja a kardot Árpádnak)

ÁRPÁD *(Átveszi a kardot)*

Fogadom jó szívvel Zándirhám vezértek
Rokoni jó szavát; adok neki érte
Amit ő ad nekem: hűségért hűséget.
Etele nagy király kardját megtisztelem:
105 Emberkéz ne fogja ennek markolatját,
Áldozó halomra legyen jelül tűzve.

(Átadja a kardot a Horkáznak)

HORKÁZ *(átveszi a kardot)*

VEZÉREK *(Mind sorba csókolják Etele kardját)*

HORKÁZ *(Körülhordja a kardot, melyet minden segyveres megcsókol)*

ÁRPÁD *(Rabonbánokhhoz)* Csigleföldön⁹⁸ lakó Bondavár urának

Vigyétek el párját köztünk kötött szernek.

A székelynek is ez legyen a törvénye.

⁹⁸ Horváth Mihálynál.

- 110 UPOLET Ezt mi kötáblákra fogjuk felvésetni,
 Ez a hat kőszér⁹⁹ lesz a mi őstörvényünk
 S hogy ezt meg is tartjuk, vérünk pecsételje.
 Engedd, hadd csorgassuk a tietek közzé.
 Mienk sem rosszabb vér, mint e vezéréké.
- 115 A nevem Upolet rabonbán.
 APOR. Én vagyok Opóúr, Bálványosvár ura.
 UGRON Engem úgy ismernek, mint Ugron rabonbánt.
 MINDHÁRMAN *(Karjaikból vért bocsátanak az dlozatszerlegbe)*
 APOR A hat kőszert visszük Bálványos váramba.
 Ottan elhelyezzük istenek tornyába,¹⁰⁰
 120 Földisten, nap-köve, ég-köve, özönkő¹⁰⁰
 Bálványai közzé, kiket népünk becsül.
 Idegen istenek nem vegyegnek¹⁰¹ nálunk.
 ÁRPÁD Téged, Göncöl hívem, megteszlek „kincs-úr”-nak,
 Aki a nemzetnek e legdrágább kincsét
 125 Veszed őrizetbe: ez örök szerződést
 Magyarok nemzete s fejedelme között.
 Minden egyéb kincsünk elveszthetjük rendre,
 Csak ez egy maradjon: ez mind visszavívja.
 KÉT VITÉZ *(Összegöngyöli a tevedőrt s elviszi)*
 GÖNCÖL *(A két vitézt követi)*
 TÖHÖTÖM *(Átadja Árpádnak az országcímeres paizst, melyen feje-
 delemmé emelték. A Paizs Magyarország legelső címerével van
 díszítve. Látható volt e címer az 1896-iki ezredéves kiállításán,
 115 régi ereklye oltárlapján: négy fehér sáv négy veres mezőben,
 a veres sávokban egymással szembe fordult fekvő oroszlátnok,
 kettő-kettő a három alsó sávban, egy a legfelsőben: amazok a
 hat vezért, emez a fejedelmet, együtt a hét vezért képviselik.
 120 Előbb a magyarok az Etele által hordozott turult, (napmadr,
 koronás sas) viselték címerül, mely a sugáros nap képe felé*

⁹⁹ Horváth Mihálynál.

¹⁰⁰ Orbán Balázs. Székelyföld.

¹⁰¹ Kószálnak. Orbán Balásznál.

fordítja a fejét) (Árpádhoz) Ezen emeltünk fel: ezt emeld
magasra!
ÁRPÁD (*Átveszi a címeres paizst, Kusidkúnhoz*)
Kusidkún, vezesd be Szvatopluk hívcit.

VI. JELENÉS

ELÉBBIEK, PRIVINA, TÓT KÖVETEK

PRIVINA ÉS HÁROM TÓT KÖVET (*Bejönnek, fejükön hoznak kosarat,
korsót*)

PRIVINA (*Árpádhoz*)

130 Köszöntet a králunk, Szvatopluk tégedet,
Fehér lovat kaptuk, aranyos szerszámmal,
A dtunk neki zabot, megbecsültük nagyon.
A szolgád Kusidkún hozta fehér lovat,
Kivánta králunktól, küldjön neked földet

135 Fűvet, vizet; itt van, mind elhoztuk szépen.

HÁROM TÓT KÖVET (*Lerakja kosarát, csebrét, korsóját Árpád elé*)

LEHEL No hát tudjátok meg, jámbor morva knézek,
Hogy föld, víz, fű-adás a szittyia nemzetnél
Meghódolást jelent. Ezzel a tartomány,
Mit Szvatopluk ural, nekünk lett átadva.

140 PRIVINA Akkor mi ajándék lovatok leütjük!
Nyerget, kantárt, zablát dobálunk a Vágba.

LEHEL Az nem nekünk lesz baj. A leütött lovon
A mi kuvaszaink fognak lakmározni,
Vízbe hányt szerszámmal halászok jól járnak,
145 De az országotok a mi birtokunk lesz.

PRIVINA Igazság ez aztán, Árpád fejedelem?

ÁRPÁD Legyetek nyugodtak, jámbor tót követek.
A magyar nem *agyar*¹⁰² nem irigy senkire,

¹⁰² Máséra vágja. Szinnyci T. Sz.

- 150 Kunyhóban, mezőkön békében élhettek,
 Szabadságotokat mi el nem kobozzuk.
 Csupán azt kívánjuk, hogy a közös hazát
 Velünk egyetértve védjétek, tartsátok.
 Királotok Szvatopluk ismeri zászlónkat,
 155 Láthatta lobogni, amikor Moinirt
 Segíteni eljöttünk s vele csatát álltunk.
 Moimir most is él s kardunk most is éles.
 PRIVINA No hát ez más beszéd! ettől nem ijedünk,
 Csak hiába: aki král, hát az král.
 Aki szolgál, szolgál. Král beszél. Te hallgass!
 160 ÁRPÁD Nem jöttem én ide, mint Etele ősem,
 Isten ostorául, népeket büntetni.
 Kezemben nem hozok láncot, se korbácsot.
 Egyik kezemben vas, a másikban arany:
 Ki mellyikből kíván, osztom érdem szerint.
 165 Aki ellenség lesz, annak a vasamból,
 Aki *játomnak*¹⁰³ áll, adok aranyomból
 S az ellenségnek is, ha földre vetettem,
 Nem hágok fejére, hanem fölemelem.
 Legyőztem a kúnt, az orosz, a marahánt.
 170 És íme a földet, mit vérrel foglaltam,
 Közöttük osztám fel. Az ő vezérek
 Legyenek ispánok a vármegyékben.
 A legyőzött ellent én el nem fogyasztom,
 Hanem saját népem szaporítom véle.
 175 PRIVINA Hej Árpád, csak ezer esztendeig élnél!
 ÁRPÁD Én a magam népét, száznyolc nemzetségét
 Ott telepítem le, hol pusztát találok,
 Ahonnan a népet háborúk kiírták,
 A négy vizek között. Paizsom címerén
 180 Itt van a négy folyam négy veres mezőben.

¹⁰³ Jó barát (Drusza). Szinnycinél.

Ezeket őseim vére festette meg.
 Azok maradéki várnak a jöttömre
 Várkúnok, avarok, palócok és jászok,
 185 Tengeridők óta magukban bújdosók.
 A négy folyam sávján hét arany oroszlán
 A hat magyar vezét, hetedik én magam.
 Hatalmas rokonfaj él még e hazában,
 A kazár nép, annak a csakánja¹⁰⁴ Marót.
 Csodákat hirtelnek termékeny földéről,
 190 Hogy kétszer aratnak ott egy esztendőben.
 A folyók sáraranyt hordanak medrükben,
 S a sziklából olyan forró víz bugyog fel,
 Amely a mirigyet, kelevényt elirtja.
 — Békés birtokában hagyom ezt Marótnak,
 195 Legyen ő csakánja a kazár népének,
 De engem fogadjon el fejedelmül,
 Ki megerősitem őt az országában.
 — Békcizenetem általadására
 Saját fiaimból küldök a csakánhoz.
 200 Levente! Te vagy a legidősebb fiam.
 LEVENTE Nem is tagadtam el soha, hogy az vagyok.
 Hol hadrontás vár rám, az nekem csak játék.
 De hol beszéd vár rám, az nekem nagy *robot*:¹⁰⁵
 Egy tulkot könnyebben felveszek vállamra,
 205 Mint egy mézes-mázos beszédet nyelvemre,
 Cifra gúnyám sincsen, hogy olyan dúsgazdag
 Csakán udvaránál magam mutogassam,
 Hol még a kutyák is arany örvet hordnak.
 Okosabb, ravaszabb észre bízd e dolgot.
 210 JUTÓCS Talán bizony én rám? Én oda nem megyek.
 Azt nekem a hitem és vallásom tiltja.

¹⁰⁴ Chagan.

¹⁰⁵ Szláv szó, de a magyarok előtt ismerős és csihés. J. M.

- Ők Mahomedhívek, én meg Krisztusvalló.
Tűzhöz ne küldj vizet; mert bizony eloltja.
- 215 ÁRPÁD Tegyük hát ezt félre, egy boldogabb napra.
TARKÓC Engem meg sem látnak; pedig hiszen engem
Sem a gólya költött: Árpád fia volnék.
S nekem *akaródzik*¹⁰⁶ Maróthoz elmennem.
- LEVENTE Ha kívánod, atyám, szívesen elmegyek
220 A bolgár Zalánhoz; de nem követségbe,
Nem a ketté vágott kutyára esküdni,¹⁰⁷
Hanem dandárostól, megtorolni rajta
Etelközi hazánk végig pusztítását.
Mikor azt hallom a megtért hírmondóntól,
Hogy a Bodrog vizén túl már bolgár lakik,
225 S még ő fenéskedik,¹⁰⁸ még mit izen neked:
Nem jön ki a számon ez a szó! Mondd Tarcalt!
- TARCAL Azt izeni neked Zalán, bolgár vajda,
Hogy a *tulbádat*¹⁰⁹ a Bodrogra ne ereszd,
Mert ahány magyarok átcsekélnek rajta,
230 Mind valamennyinek orra füle bánja!
LEVENTE Hát erre a szóra istenadta kardom
*Kiguvad*¹¹⁰ magától lusta hüvelyéből.
- ÁRPÁD Csak hagyj hüvelyében. Még nincs itt a napja.
A vér drága vásár: hagyjuk utóljára.
235 Hátha olcsóbban is adja Zalán vajda.
Elébb követeket küldünk udvarába.
Vitéz Ondot, Kecelt, mellé vezetőnek
Kún hívünket Tarcalt, ki nyelvükön beszél;
Vigyenek Zalánnak kedves ajándékot.
240 Tizenkét nemes mént, tiszta fehér szőrűt.
- ¹⁰⁶ Tájszótár. Szinnyeci.
¹⁰⁷ Ipolyi.
¹⁰⁸ Ipolyi.
¹⁰⁹ Felfújtt bőrtömlő minőkön az ősmagyarok a folyó vizeken
átkelének. Ipolyi.
¹¹⁰ Magától kiugrik. Orbán B. Ipolyi.

Ugyanannyi tevét, nyeregszerszámostul.
Ne kérjenek tőle mást: egy korsó vizet,
Azért, hogy megtudjuk, hogy a Bodrog vize
Olyan édes-e, mint volt otthon a Dóné.¹¹¹

245 JAHEL És én megtetézeni még az ajándékot.
Küldök a vajdának tizenkét vég selymet,
Arannyal áttörve s megannyi nyest prémet,
S amit jól tudom, hogy kedvesen fog venni,
Elküldöm neki a tizenkét rablányom.

250 A tizenkét kacki, dalraugró lánykát¹¹²

TARKÓC (*Jahelhez*) Mindig rettegetek, mindig gyanús voltál,
De most már gyűlöllek!

JAHEL No, no, kis pilinkóm!

255 El ne törjön mingyárt a mécses csereped,¹¹³
Hogy a fehér lábú lányokon túladtam.
Hozok neked annál szebb csecsebecséket.
*Baddr*¹¹⁴ szép lányokat, *árla*¹¹⁵ tündéreket
Kikben válogathatsz szived, kedved szerint.
— Árpád fejedelem, engedj megszólalnom.

260 ÁRPÁD Fiamnak özvegye, sorod van a szóhoz.

JAHEL Mén Marótnak szálló izenetről mondád,
Hogy azt halasszuk el egy boldogabb napra,
Fanyarnak találják két dali fiaid.

265 Megédesítem én s azzal megjön a nap,
Melyen üzenetet küldhetsz a csakánnak.
— Mén Marót lányai hárman itt *csellengtek*¹¹⁶
A táborok körül. Megtudtam, elfogtam,
Ide hoztam őket, a kezembe adom.

¹¹¹ Horváth Mihály.

¹¹² Horváth Mihály.

¹¹³ Sírva fakadás. Szinnyei.

¹¹⁴ Szép leány. Szinnyei.

¹¹⁵ Szűz leány. Szinnyei.

¹¹⁶ Kóboroltak. Szinnyei.

270 Mindahárom Marót csakán szemcfénye,
Majd ha ezt megtudja Marót, ő küld hozzád
Követet s ő kerül a kertajtó felől.¹¹⁷

VII. JELENÉS

ELÉBBIEK. ILLANGÓ, SZEMŐKE, DÉLIBÁB

JAHEL (Int)

DÉLIBÁB } (*Bejönnek jobbról. A Délibáb fejét takaró pillangós*
ILLANGÓ } *fétyol által bprítva. Karöltve, mind a hárman*)
SZEMŐKE }

DÉLIBÁB (*Jahelhez*) Mi nem foglyul ejtve, de szándékból
jöttünk.

Csak vezettél, de nem hajtottál bennünket.

TARKÓC (*A lányokat meglátva, Leventéhez*)

Hűh bátyám! Ezek ám a világszép lányok!

275 DÉLIBÁB A nevünk Délibáb, Illangó, Szemőke.

JAHEL Ismerjük híretek. Tündér alirumnák!

Hát a negyedik, a nénétek mért nincs itt?

DÉLIBÁB Három a tündérszám.

JAHEL Nem négyen voltakot,

280 Mikor holdvilágnál, pokol pitvarában
Együtt *virrova*,¹¹⁸ a tündelevényekkel
Méregharmathullás alatt ott fujtátok
Bűvös *klgyókövet*¹¹⁹ egymásnak fejére.

285 Csak a varangy hallá, csak a kuvik látta,
Mit míveltetek ott, mit fogadtatok fel,
Hogy négyen négy felé az Árpád négy fiát .
Viszitek a halál karéjba veletek.

¹¹⁷ Régi szójárás.

¹¹⁸ Ipolyi.

¹¹⁹ Ipolyi.

De nekem álmomban megjelent az angyal,
 Uriel: csak behunytt szemekkel látható,
 290 S megjelenté nekem gonosz *dbráldstok*.¹²⁰
 DÉLIBÁB Hát ha mindent hallott, az Uriel angyal,
 Ha mindent elmondott, mit a négy lány beszélt,
 Ugyan mondsza Jahel, rólam elmonda-e,
 Hogy kit választottam én a magaménak
 295 Árpádnak halálra szemelt négy fiából?
 S mit szoltam még hozzá, mit cselekszem véle?
 JAHEL Arról nekem nem szolt.
 DÉLIBÁB Feledékeny angyal!
 JAHEL De íme a nagy gyász már bebizonyítá,
 300 Hogy az álomlátás jóslata való lett.
 Megölte Büvellő nénéd Jellekemiet.
 Megkezdé az ölést, ti jöttök folytatni.
 DÉLIBÁB Én ugyan mondhatnám erre Jahel asszony,
 Szépen szemlesütve, szemérmes sipogva,
 305 Hogyha vétek volt, mit nénénk elkövetett,
 Azért nem vádolhatsz minket, az *öcséit*.¹²¹
 De én nem rettegek villámló szemedtől.
 Ha rám fújsz, én visszafújom a haragod!
 Hát mit tett a néném, amiért átkozod?
 310 Ő jött Jellekedhez, vagy Jelleked hozzá?
 — Hadak vagytok; jöttök idegen országba.
 Igazatok ott van a két kezetekben:
 Egyikben a paizs, másikban a dárda.
 Ha jöttök paizzsal, dárdával és karddal,
 315 Mi is szembejövünk olyan fegyverekkel.
 De ha ti búvájos varázslattal jöttök,
 Akkor mi is varázst küldünk ellenetek.
 Te balítás gyűrűt adtál Jellekednek,

¹²⁰ Boszorkány varázs. Ipolyi.

¹²¹ Húgának férfi nevezi a nőt, nő a nőnek „öcsémasszony”. J. M.

- Mitől vasalt-testű lett az a csatában.
 320 Kevély is volt, hogy őt a fegyver nem fogja.
 A nép közé gázolt, bálványt összetörte,
 Salamon királynak gyűrűjében bízva.
 — A tündérvilágban az ám az igazság,
 Hogy a varázsgyűrűt el kell tőle venni.
 325 — Hogy történt? Nem tudom. Talán jobban tudod.
 Annyit mondok Jahel, jobban tetted volna,
 Hogyha Jellekednek nem a külső testét
 Teszed sérthetlenné; de inkább a szívét.
- JAHEL (Feljajdul) Odatalál nyila, ahol legjobban fáj!
 330 S hová lett a gyűrűm, mit elvettek tőle?
 DÉLIBÁB Néném hazavitte azt a babájának.
 Ezután az lesz a vasalt-testű vitéz.
- JAHEL Ki az? Mi a neve?
 DÉLIBÁB Csombord.
- 335 JAHEL Hisz az bátyád
 Hogy lehetne az a nénédnek babája?
 DÉLIBÁB Ó neki nem bátyja, mert más anya szülte.
 Nálunk az a szokás a khalil népeknél,
 Hogy csak anya után ismerjük a testvért.
 340 Az anya bizonyos: egyébről ki felel?
 JAHEL Vallástok, szokástok bűn, förtelem fészke?
 Istent megtagadók, vérfertőzők vagytok,
 Marót csakán maga s egész ivadéka!
- DÉLIBÁB Mondsza, kegyes Jahel, ha Marót csakánnak
 345 Neve *Dávid* volna, a bátyámé *Ammon*,
 A nénémé *Thamá*r, valjon titkolnák-e
 A történetüket a „te” hagyományid?¹²²
- JAHEL (Leventéhez) A galambnak kigyófulánk van szájában.
 LEVENTE Megharapott talán? Te tudod. Nem értem.

¹²² Ótestamentom.

- 350 JAHEL Szólj hát, mért jöttetek ide hármásával?
 Ahogy alirumnák szoktak együtt járni.
 DÉLIBÁB Te mondad. Mi vagyunk a három tündérek,
 Kiket emlegetnek a népünk regéi.
 Kik az újszülöttet fiú bölcsőjénél
- 355 Áldást osztogatni híven megjelennék.¹²³
 Ilyen áldást hoztunk Árpád törzsökének.
 Ajándékot hoztunk, drágábbat napkőnél,
 Kovácsolt tűzlángnál, csigabíboránál.
 Örömhírt Árpádnak, magyarok népének.
- 360 — Árpád fejedelem! A kelő hajnallal
 Együtt egy új fiad látott napvilágot.
 Bölcsőjénél voltunk, meg is csókolgattuk,
 Áldást leheltünk rá; onnan jöttünk hozzád.
 Azért jöttünk hozzád, hogy ezt hírül adjuk.
- 365 ÁRPÁD Fiam lett! újszülött! Vezérim! Halljátok?
 Ez nagyobb örömhír harci diadalnál!
 DÉLIBÁB Nézzétek! örömtűz ég szerzte mindenütt
 A hegyormok felett: — ez mind azt hirdeti,
 Hogy Regehű asszony fiat szült Árpádnak.
- 370 ÁRPÁD Nevet a fiamnak!
 JUTÓCS Keresztvízen adjuk!
 LEVENTE Tűz fölött avatva, ősi szokás rendén.
 JAHEL Az én hitem szerint. Ő a Jehováé!
 Aki Jellek helyett küldé őt a földre.
- 375 JUTÓCS A Krisztusé legyen.
 LEVENTE Ő a nap-istené!
 ÁRPÁD Az újszülött fiú bizony az „anyjái”.
 DÉLIBÁB Már adott is neki nevet szülőanyja.
 „Zsolt”-nak nevezte el: aztán megszoportatta,
 380 A legjobb szertartás, mi Istennek tetszik.
 JUTÓCS, TARKÓC Zsolt! Zsolt! Zsolt! Kis öcsénk!

¹²³ Ipolyinál.

LEVENTE (*Megragadja Jutócs és Tarkóc kezét*)

Marad hát utánunk

Aki Árpád törzsét tovább örökíti,
Ha a mi vétünket mind felissza e föld,
Lesz, a ki folytatja fejedelmek sorát.

(*Délibábhhoz fordul*)

Oh te tündér leány, örömhír hozója!
Napból szálltál volna, úgy nem szeretnék,
Arany szájad volna, úgy neg nem csókolnám.
(*Elragadtatásban Délibábhhoz rohan, átöleli, megcsókolja ajkát.*
Mindenki elbámul rajta. Maga is csak akkor ijed meg, hogy mit
tett?)

300 Bocsáss meg tündérlány, hogy megbántottalak!

Soha ajkam nőnek ajkát nem érinté,
Még az anyámét sem, ajkad volt az első
S az a szemlehunyas, míg e csók megesezt,
Egész mennyországot nyitott meg előttem.

305 De én jóvá teszem ormótlan hibámat:

Neked adom kezem, szívem, egész lelkem.
Feleségül veszek ősi szokás szerint.
Légy az én asszonyom egész életemre
Halálos halálig. — Felelj kegyelmesen.

DÉLIBÁB Neked nem mondhatom. A szemem kiégne:

400 Megmondom Jahelnek. (*Jahelhez*) Hát amit az angyal
Látó álmokban nem tudott jelenteni,
Megmondom igazán: az én szavam ez volt:
„Nekem jusson hős Levente:
Én együtt halok meg véle!”

LEVENTE (*Délibáb szavait hallva*)

405 Árpád fejedelmem, uram, édesapám!
Elmegyek követnek Marót udvarába.

ÁRPÁD Akkor a kezébe adom ezt a *ratánt*¹²⁴

¹²⁴ Zászló régi magyar neve. Ipolyi.

- (*Levente kezébe adja a turulos lobogót*)
 Turulos lobogót. Akik ezt meglátják,
 Megtudják, hogy ki vagy. S hogy ami szót mondasz,
 410 Annak egész tábor adja meg a súlyát.
- TARKÓC (*Illangóhoz settenkedve*)
 Hát te kit választál tündérek osztályán?
 ILLANGÓ (*Hamiskodva*) „Hogyha tudod, minek kérded?”
 TARKÓC (*Leventéhez*) Bátyám! Engemet is elviszesz magaddal!
 LEVENTE Bihar-várba mondog, Marót udvarába?
 415 TARKÓC Anyánknak ígérted, hogy soha el nem hagysz.
 Mindig ott lesz velem; jól megoltalmazol.
 LEVENTE Nyíltól, kopjaéltől csak megoltalmazlak;
 De hogy védjelek meg tűzszemek nyilától?
 Mégis csak elviszlek. Velem jössz Biharba.
 420 S ha énnálam kifogy a szép szó forrása,
 Majd a te hegedűd elmondja a szebbet.
- TARKÓC (*Illangóhoz*) Ha te egyszer az én hegedűm meghallod!
 JUTÓCS (*Szemőkéhez*) Akkor én „neked” jutottam.
 SZEMŐKE (*Jutóccsal kezét szorít*)
 Acél kezem, jég a szívem:
 425 Nászunkon a kürt fog szólni.
- JUTÓCS Vagy te engem, vagy én téged.
 SZEMŐKE Vagy tán mind a ketten egymást.
 JAHHEL (*Leventéhez*)
 Győztél. De nem rajtam. Ezt a három tündért
 Kivetted kezemből, megszabadítottad.
 430 Hogyan szabadulsz meg tőlük magad, te lásd.
 Most én jövendölök; bizonyosra szólok.
 — Örülök, hogy elmegy, odamegy hozzájuk.
 Most már te öljöd meg azt, akit utálok,
 Akinak halálát a lelkem ohajtja.
 435 LEVENTE Soha életemben asszonyt meg nem öltem.
- JAHHEL Nem asszony! Boszorkány! Ezt meg fogod ölni.
 S ha Csombord az Ammon, te lesz Absolonja.

DÉLIBÁB (*Jahel utolsó szavaitól megretten, Leventéhez*)

Bátyám! Még most az vagy: még gyűrűt sem váltánk,
Mit én adok neked, a varázsgyűrű lesz.
440 Elkérem bátyámtól, nekem ide adja.
Te viszont énnekem adod e vas gyűrűt,
(*Levente kisujján levő vas gyűrűre mutat*)
A mibe hited van, becsületed vésvé,
S aztán megfogadod, hogy ezt a te kardod
Soha az én bátyám ellen ki nem húzod.

445 LEVENTE Fogadom gyűrűmre, a kovácsolt vasra,
A becsületedre, annál is vasabbra:
Hogy kardot nem húzok a te bátyád ellen.

ÁRPÁD Jó Levente fiam, én hát elbocsátlak
Marót udvarához békeizenettel.

450 TARKÓC Engem is?

ÁRPÁD Téged is. Mind e mai napig

*Anyád fia voltál;*¹²⁵ most van neki kisebb.
Azt is megengedem Levente fiamnak,
Hogy Marót leányát feleségül kérje,
Örömhírhhozóját, édes Délibábot
Mennyemnek fogadom, áldásom adom rá.
— De a magyaroknál az az ősi szokás,
Hogy a leány kezét nem a legény kéri,
Orcapírulásba kerülne az néki;
460 Hancm násznagyot küld, tisztos meglett férfit.

JAHEL Éppen, mint a régi Jehova hívőkénél:

Így szerzé Ábrahám fiának Rebekkát.

ÁRPÁD Göncöl apót küldöm melletted násznagyul,
Így bennetk együtt lesz majd mind a három,
465 Aki a világot vezeti, mozdítja:
Erő, szeretet és fejbéli bölcsesség.

¹²⁵ A legkisebb fiút hívták anyja fiának. J. M.

- Mert *ormándra*¹²⁶ szükség van a kazárok közt.
 Te Levente fiam, elviszed magaddal
 Egész dandárodát, hadverésben jártast.
 470 Hadnagyid vezessék, jó Özsöb és Velek.
 Tarkóc, neked nem kell más a hegedűdnél.
 De te Göncöl apó, rakass tevehátra
 Annyi kincset, mennyi kell az ilyen útra.
 Rémség ne fogadja, panasz ne kísérje,
 475 A fejedelemsfi násznépét Biharban.
 Egy sereg igrecest is vígy el magaddal,
 Menyasszony számára csetenyés szekeret.
 S lovak kantárijára tarka kendőt aggass,
 — S hogyha árát kérik, khalil szokás szerint
 480 Az cladó lánynak, kettőzd meg, úgy add meg.
(A három lednyhoz fordul)
 Marót leányai, előre bocsátlak,
 Haza apátokhoz, jó Isten hírével.
 Férfi szó, durva hang meg ne szégyenítsen.
 Fiaimtól, a kik messziről kísérnek
 485 Mind Biharig napijáró válasszon el.
 LEVENTE *(Délibábhöz)* Én még a felnyitott szemedet sem láttam,
 Csak lesütve láttam.
 DÉLIBÁB Majd arról ismersz rám.
 DÉLIBÁB, ILLANGÓ, SZEMŐKE *(Karjaikat egymáséba öltve, Délibáb
 fátjólával betakarózva, jobbra eltávoznak)*
 490 ÁRPÁD És most Lchel vezér fújd meg azt a kürtöt,
 Hallja meg a nemzet, hogy fiam született,
 Annak örömére nagy áldomást tartunk,
 Ősi szokás szerint megüljük a *csököt*,¹²⁷
 Lovakat áldozunk, *vatoldt*¹²⁸ üritünk,
 S újszülött fiannak elküldjük a kardom,
- ¹²⁶ Furfang. Ipolyi.
¹²⁷ Keresztelési lakoma. Ipolyi. Szinnyei.
¹²⁸ Nagy ivó edény. Ipolyi.

Pici kis öt újja azt hadd markolja meg:
 — Az apja kardjának a markolatától
 Lesz erős a gyermek ; minket is az tett meg.¹²⁹
 (Künn nagy kürtzengés)

(Vége a III. felvonásnak, 4. szakasznak)

NEGYEDIK FELVONÁS

ÖTÖDIK SZAKASZ

MARÓT UDVARÁBAN

Még most is „Bihar országnak” híják azt a területet, mely fölött
 125 Marót, kazár csakán (chagan) uralkodott Árpád magyarjainak
 bejövetele idejében ; de azonkívül kiterjedt a birtoklása Szabolcs,
 Szathmár vármegyékre, s az egész Szamos és Maros közötti vidékre.
 Népét kazároknak nevezték (chazar) : nyelvére, eredetére nézve
 fajrokon volt a magyarral. Nem is támadt ellenségképen a honkereső
 130 magyarokra megtelepedéseik közben, mint többi fajrokonai, a kúnok,
 besenyők ; sőt a történetírók szerint épen a kazárok fejedelme taná-
 csolta azt a költözködő magyaroknak, hogy térjenek el az ősi hét vezér
 által kormányoztatás szokásától s válasszanak maguknak egy fejedel-
 met, ki a többi hadnagyoknak parancsoljon. Ezt a tanácsát a kazár
 135 fejedelemnek a magyarok már etelközi hazájukban megfogadták.
 Az időkort és a helyzetet egybevetve, azt kell állítanom, hogy ez a
 kazár fejedelem azonos volt Marót csakánnal. Marót a magyarok
 bejövetele idején már öreg ember volt, öt évvel utána meghalt. Hogy
 magyar rokonainak elébb jó tanácsot adott, azt világossá teszi a hely-
 140 zet. Azok Etelközben telepedtek le. Kettőjük országa között feküdt
 egész Erdély. S Marótnak nem jósolhatták meg a blűvészei, hogy

¹²⁹ Ipolyinál.

a magyarok Etelközt elhagyva, Déloroszországon keresztül kerülnek észak felől Pannoniába, ahová Marót fennhatósága különben sem terjedt ki.

- 145 Hogy a magyarok régebben ismerhették Marótot, onnan valószínű, hogy maguk közt Mén Marótnak hitták. Ez azért volt, hogy sok feleséget tartott. A többnejvséget pedig csak a Mahomed vallása engedi meg (Kindban Kon-su-cse). A kazároknak tehát a Mahomed hitén kellett lenni. Ezt nem vehették ők a törököktől, a szunnitáktól, a kiket még akkor az egész görög császárság, bolgár császárság választott el tőlük, hanem dtvehették a perzsáktól, mint az indusok, mongolok, tehát a siitáktól. S a perzsa népjellem, szokások, fogalmak, sokban eltérnek a törököktől. A nőnemnek ott több szabadsága volt. Viseletük is különböző. A perzsa süveg tökéletesen azonos a magyarral, az uralkodó fején is ugyanaz van, gyöngyökkel és drágakövekkel díszítve s egyéb öltönydarabjaik is s az azokon pompázó hímzettek, sok rokonságot tartanak fenn,¹³⁰ sőt a sah-helyettes palástja is a debreceni hímzett díszbundára emlékeztet. Míg a törökök mindig turbántekecset viseltek, a mi hét rőf szövethől csavarva, a halotti lepedőt példázza] melyet minden hívő magával hord. Ilyen turbánt pedig a magyarok sohasem hordtak.

- 165 Ehhez hasonló öltözetpompa dívott Marót udvarában. Kiegészítette azt a hangszerek, látványos játéknemek, tüneményes ingerlő táncok, szerelmi dalok, bohóckodások perzsától vett utánzata, a csillagjósok, személyenyvesztők befolyása az uralkodó intézkedéseire.

- 170 A kazár építkezési mód ugyanaz lehetett nagyban, amit most látunk a bihari hegyek közt és odább a Vidra hegy tájág a régi salusi nemes uraknál — kicsinyben. A palota, a várak alsó része durva kőépület, védelemre készült párkányokkal, erős őrtornyokkal, belül földszint tágas istállókkal, ételmi kamrákkal, taposó malmokkal, mély sziklakutakkal az udvaron; a föld alatt pincékkel, titkos alagútakkal; — felül pedig a tágas termekkel ellátott úri lak, áthidaló

¹³⁰ Mint ezt Zichy Jenő gróf nagyérdmő utazási munkájában, de azonkívül is több perzsa ethnográfiai műben, főképp Diculafoi asszonyosság munkájában láthatjuk.

fedett folyosókkal, nyitott tornácokkal : — külön a tivornya-termek ;
 175 mds oldalon a hölgyek lakosztálya, hálófülkéekkel, ernyős kandallók-
 kal, macskaezüsttel fedett ablakokkal, erkélyekkel, kijárással a vir-
 gos kertbe, repkénnyel befuttatott falakkal. A pitvarok vadász-
 zsdémánnyal, agancsokkal, agyaras vadkan és bölényfejekkel ékesítve.
 S az egész épület tölgyfából alkotva, diósfával, eres gyökérfával, zöld
 színű szömörcefával díszítve, a fali szekrények, magas polárszékek
 180 fehér gyertyánszékéből, cseresznyéből (amit már akkor Ázsiából meg-
 honosítottak) , székek, padok gyantáros festéssel felcifrálva. Maga
 a fejedelem trónterme és lakomaháza két sor tölgyfa oszlopsoron
 nyugvó gerendás mennyezettel ; az oszlopok köze faragott korlátok-
 kal elzárva, úgy, hogy az alatt, amíg a csakán a terem belsejében,
 185 testőrei és bölcsei közepett az idegen követséget fogadja, az alatt az
 egyik tornácban a hölgyek, a másikon a legények mulatnak a magok
 módja szerint. A terem hátuljában áll a csakán arany trónszéke, mely
 lábak helyett két oroszlánon nyugszik, hátulsó részét egy kiterjesztett
 farkú páva képezi. A baloldali szegletben nagy sisakos kandalló,
 190 melyben tűz ég, a fölött láncon függő bogrács.
 Az előtérben patkányok szaladgálnak előre-hátra, az ablakokon
 keresztül repkednek a denevérek.

I. JELENÉS

BAGÓ, CIKÁS

BAGÓ (Összegyűrt gubdán ül a földön, dudáját nyekegteti a Cikás
 által dudolt pásztordalhoz)

CIKÁS (Régi juhászdalt dudol) ¹³¹

Aluszol-e te juhász?

Aluszol-e te juhász?

Jaj! dehogy aluszom

¹³¹ Erdélyi János: Népdalok és mondák.

Csak úgy szunnyadozom.
 5 Öttél-e már te juhász?
 Jaj! öt télre egy nyár.
 Ittál-e már te juhász?
 Jaj! Itt állok gazdám.
 Jártak-e itt farkasok?
 10 Jaj! Nem is galambok.
 Vittek-e el báránycát?
 Jaj! Nem is hoztak ám.
 Folyott-e el a vére?
 Jaj! Nem is a teje.
 15 Futottál-e utána?
 Jaj! Nem is előtte.
 BAGÓ *Hókonyodik*¹³² már, komc.
 CIKÁS Miből orrontod?
 BAGÓ A patkányok cincognak, a *pupfenék*¹³³ cikáznak.

II. JELENÉS

ELÉBBIEK, KURUT

Kurut (Idomtalan alak, elől-hátul púpos, zöld és veres csíkos öltözetben. Haja, bajusza, szakálla szétáll mereven, szemöldökei hegyesen ágaskodnak, ruhája lelógó újjain csengettyűk, fején nyúlbőr süveg, fülekkel, kezében légycsapó alakú csattogó korbács, a mivel a két ór hátdra huzogat.)

20 Ez tinektek a jó reggel! A Kurut nogajkája. Rusnya góbcák!
 Mégis alusztok? Este van már! Hány patkányt fogtatok
 egész nap?
 BAGÓ Én la? Öt híján hatot.

¹³² Alkonyodik. Szinnyei.

¹³³ Denevér. Sajat jegyzeteimből. J. M.

- CIKÁS Ugyan én is, ha még kettőt foghatok ahhoz az egyhez,
akire most lesek, akkor lesz három.
- 25 KURUT Kutyaláncos, medveszoptatta kupcihérjei! Hogy a hét-
ágú istennyila csapkodjon a csalniátokba, mikor benne
vagytok! Hisz így soha sem készül el az Illangó patkánybőr
palástja.
- CIKÁS Hát aztán mincképpen az a patkánybőr palást az Illangónak?
KURUT Annak, hogy mikor ő azt fölveszi, akkor minden legény
bolondig szerelmes lesz bele.
- 30 CIKÁS Tán még te is?
KURUT Én már vagyok. No most ugorjatok! Kergessétek ki a
pitarból a patkányokat. Dáridó jön. Igrec lesz: dali ugra-
bugra. Követek jönnek Árpád vezértől: lánykérők. Azok
előtt ki kell seperni a házat. A tegnapi csontokat felszedjé-
tek, ahol sok a szemét, takarjátok be cifra gyékénnyel.
- BAGÓ } (*A patkányokat kergetik kurta ostorral*)
35 CIKÁS } Csihaj! Puhaj!
- KURUT (*Kinéz az ablakon*) Jönnek már a bagolyrúgta cenckek!
Hogy a taplóevő dromó ördög tekerje hátrafelé a fejüket!
S még nekem kell őket abajgatnom a szarvuknál fogva.
Itt jönnek már. Elől a vezérfiak. Hej micsoda hórihorgas
az az egyik, sarkantyú a lábán, mint a kakasnak, nagy
bolond kard az oldalán. A gúnyája csupa vászon, nagy
40 bolond rókabőr a vállán; sohasem láttam ekkora rókát;
a fején ezüst bogrács lúdtoll seprűvel; az öccse elkelne a
geinai vásáron leánynak; az meg hegedűt hoz görbe vonó-
val. Hátral jön a púpos, utána két csámpás, rézturbát cepel-
ve. Az tele van vassal. A magyaroknak nincs másféle
45 pénzük: csak a gologányuk.¹³⁴ Annak a púposnak a púpjában
van a többinek az esze. A mint hogy nálunk is úgy van.
No szaladjatok már! Odakinn tágasabb.
- (*Csapkodójával kiveri Bagót és Cikást*)

¹³⁴ Óskori négyfilléres. Szinnyei.

III. JELENÉS

KURUT, LEVENTE, TARKÓC, GÖNCÖL, KÉT CSATLÓS

- LEVENTE (*Kuruthoz*) Isten áldjon.
KURUT Nálunk Allah!
- 50 LEVENTE Hát áldjon Allah!
KURUT Hát Mohammed hol maradt?
GÖNCÖL Az odalenn vezeti a lovakat az udvaron.
KURUT Hehő! Púpos komé! Te is bahó¹³⁵ vagy ugy-e?
GÖNCÖL Az ám. Pedig füles süvegem sincsen.
- 55 LEVENTE Hát bolondot küldtek a mi elfogadásunkra?
KURUT Azt, szegényt.¹³⁶ Mert hogy sok bolondságot kell tőlem
begyettekbe szedni, ha Marót csakán előtt meg akartok
állni. Legelőször is, mikor Marót csakánt üdvözlöd, ezt
kell mondanod: „Ja illah, il Allah! Mohammed razul
60 Allah!”
- LEVENTE Dejsz az én nyelvem nem fordul vad szóra.
KURUT Hát káromkodni tudsz-e?
LEVENTE Mi az?
KURUT A teremtettézés. Ördög teremtette! Kutya teremtette!
- 65 LEVENTE *Égedelem beszéd*¹³⁷ magyarnál nem szokás.
KURUT Anélkül pedig szóba sem állhatsz a csakán fiával.
Csombord úrfi meg nem szólít senkit, amíg az apját,
anyját össze nem szidta. No majd megtanít az rá. Aztán
mikor én a csakán mellett állok s a két tenyeremmel egyet
70 csattantok, az azt teszi, hogy letérdepeltek a csakán *napszél-*
*ke*¹³⁸ előtt.

¹³⁵ Bohóc. Szinnyei. Bodor Lajos. Álmos.

¹³⁶ Negédes bizonyozás. J. M.

¹³⁷ Káromkodás. Szinnyei. Égedelembeszéd. Kis-Kunság.

¹³⁸ Trón. Ipolyi.

LEVENTE Mikor pedig én a lábammal így dobbantok, az azt teszi, hogy nem térdepelek le.

75 GÖNCÖL Hát csak ismertess meg bennünket a szokásaitokkal, majd a magunk szokásaival megismertetünk mink titeket. Aztán tudom én jól, hogy mikor a csakán jóindulatát meg akarjuk nyerni, akkor nem a bölcseket kell tyúkkal, kaláccsal kerülgeltetnünk, hanem a bolondot. A mi markunkból a te számodra is arany hull, ha nekünk jól szolgálsz.

80 KURUT Hallod-e púpos komé! Az egyik bolond a másik bolondot ne akarja bolonddá tenni. Ebben a várban csak egy jó ember van akiben bízhattok, az én vagyok. Aztán csak egy rossz ember van, akitől félhettek, az is én vagyok. Nekem pedig semmit nem ajándékozhattok, aminek én hasznát vehetném; mert én mindennap egy tálból eszem a csakánnal. Nem azért ám, mintha nagyon szeretne; hanem azért, mert nagyon fél. Nálunk az a nóta járja: „ki az urát nem szereti, *kopotnyikot*¹³⁹ főzön neki” s ilyen asszonya van Marótnak több az egynél. S aztán Marót tudja, hogy ha ő kidül az arany napszékéből, én következem utána, mert én vagyok a *zabi öccse*.¹⁴⁰

GÖNCÖL No már ennél nagyobb bolondot nem szalaszthatsz ki a szádon erre a napra.

85 KURUT No hát mondok egy okosat. Ha azt akarjátok, hogy velem jó békében meglegyetek, azt az egyet mondom: senki közületek ne igyék abból a kancsóból, amivel az Illangó keze megkínálja.

TARKÓC (*Megragadja Kurut vállát*) Mi közöd neked Illangóhoz?

100 KURUT Nené! Hát ezt a kis *cufrit* mért hoztátok ide? Azért, hogy elkapják.

TARKÓC Bolond! Én férfi vagyok!

KURUT Annál rosszabb; mert akkor biztosan elkapnak.

¹³⁹ Erdélyi.

¹⁴⁰ Törvénytelen testvér. Tájszó.

- TARKÓC Azt akarom tudni, mi közöd Illangóhoz?
 KURUT Nem tudod azt hajasan, kopaszon is bajosan.¹⁴¹
 (*Hátra vonul*)
 GÖNCÖL (*Leventéhez, Tarkóchoz*) Ez a csúf embervakarcs eccer
 a csakán uralkodói székébe vágyik, mácczor meg a deli
 leányára ácsingózik.
 LEVENTE Azért ő bolond.
 TARKÓC Ennek én még juttatok egy húzást a nyirettyúm *boldo-*
 110 *gabb feléből.*¹⁴²
 KURUT (*Előre jön*) No de ügyeljeteK, kezdik a hajcihőt.
 (*Künn zene szól*)

IV. JELENÉS

ELÉBBIEK, IGRECESEK, KÜRTÖSÖK, CIFRÁK, GEISÁK, PASZKONCÁK,
 GARABONCOK, TÖMLŐSÖK, ŐRPATÁK, TÖRPÉK, LEGYEZŐSÖK

- KURUT Legelől jönnek az igrecesek, gajdosok, csimpolyások,
 a réztárnycverők, még a csilingelők, kis dob, nagy dob-
 verők, meg a kalapálók. Emezek meg az orosz kürtösök.
 115 LEVENTE Hallottam már ilyen zajt, de azzal sáskát üztek.
 CIFRÁK (*Perzsa geisák, tapadó lenge öltönyökben*)
 KURUT Nyomukban a cifrák, csöngettyüs dobokkal.
 LEVENTE Ismerem a fajtát, láttam őket egyszer Perzsa kámnál,
 ottan geisáknak híják. Mátkák, kik jeggyűrűt lábbújjakra
 húznak. Mi magyarok híjuk őket „bogollyáknak”.¹⁴³
 PASZKONCÁK¹⁴⁴ (*Szakálltalan férfiak, asszonyos szoknyákban*)
 120 KURUT Ezek után jönnek most az ürübdcsik.¹⁴⁵

¹⁴¹ Régi szójarás. J. M.

¹⁴² Közmondás: vastagabb. J. M.

¹⁴³ Tiltott szerető. Szinnyei.

¹⁴⁴ Eunuch. Ipolyinál.

¹⁴⁵ Török időkből maradt szó. J. M.

- TARKÓC Hát ez minő szerzet? De rút a pofájuk! Semmi szakáll rajta.
- KURUT Ezek nem férfiak,
De nem is asszonyok. A hárem őrci.
- 125 TARKÓC Azt sem tudom mi az?
- KURUT Ne kívánd megtudni.
- GARABONCOK (*Juhbőrbe öltözött mezítlábos fickók*)
- KURUT Ezek a rücskösök itt a garaboncok.
- TARKÓC Hát ők mirevalók?
- KURUT *A bokolábrások*¹⁴⁶
- 130 Szolgái.
- TARKÓC S micsodák a bokolábrások?
- KURUT Azok meg a garaboncoknak gazdái.
- TARKÓC S együtt ketten mirevalók?
- KURUT Csudákat mívelni, mikor szükség van rá.
- TÖRPÉK (*Apró emberkék, hosszú szakállal, fejükön hegyes csuklyával*)
- 135 KURUT Itt jönnek a *lyükik*,¹⁴⁷ a földig emberkék. Ezek szoktak Marót csakánnak kedvére Harcjátékot vívni, kecskeháton ülve.
- LEVENTE Hogy annyi törpe van köztetek, nem jó jel!
- TÖMLŐSÖK (*Lednyok, vállukon kecskebőr tömlő*)
- KURUT De már nemsokára Csombord is érkezik, A tömlősök
- 140 jönnek, boros kecskebőrtel. Sikoltozó sípszó jelenti előre Az őrpata népet.
- SIPOSOK (*Sipjaikat sikoltoztatva jönnek*)
- ŐRPATÁK (*Nők, rövid ruhában, fejükön gerezdes sisak, keblükön pikkelypáncél, kezükben dárda, kerek paizs*)
- LEVENTE Hát nálatok asszony viseli a fegyvert?
- KURUT A fegyver-szolgálat nem férfinak való. Kár volna férfinak harcban elhasalni. Az asszony, az gyöngyház; ha le-
- 145 szakad, lesz más.

¹⁴⁶ Ipolyinál.

¹⁴⁷ Törpe gnóm. Ipolyi. Földig ember. Törpe. Szinnyei.

— De most már igazán maga a csakán jó.

Itt húznak előtte már a legyezősök.

LEGYEZŐSÖK (*Lednyok hosszúnyellű púvafark legyezőkkel*)

KURUT (*Leventéhez*) Vajh láttál-e ilyet Árpád fejedlemnél?

LEVENTE Biz ennyi léhütőt nem tart maga körül.

V. JELENÉS

ELÉBBIEK, MARÓT, CSOMBORD, CIMBORÁK

200 Marót (*Viselete : öreg ember, hosszú ősz szakállal, mely közégyöngyrosok vannak fonva, fején asztrakán süveg, arany abroncsokkal, elől egy fényes díldtszó fehér kővel, melynek forgójdból nagy kócsagtoll bokréta mered fel ; — vdllain hosszú prémes palást, szarvasbőrből, telehímezve magyar indulatú díszítésekkel, olyan, mint egy cifra suba ; kezében hosszúnyellű aranyfejű csákány, mindket négyet a Székelyföldön találtak e században, egy közülök látható*
205 *a bécsi császári múzeumban.*)

Csombord (*Viselete : magyar szabású testhez álló ködmön, teleaggatva boglárokkal, hosszú szoknya, felgörbült orrú cipők, derekán széles tüsző, abba dugva görbe kés tokban, hátul a görbe orrú fokok ; fején három szaruban végződő sapak ; a szarvak gyöngyökkel ki-*
210 *rakva, hegyükön egy veres klárrissal.*)¹⁴⁸

CIMBORÁK (*Csombordot kísérik. Mind hosszú szoknyát viselnek*)

MARÓT (*Fellép a trón lépcsőin, leül*)

LEGYEZŐSÖK (*Két felől a trón mellé állnak*)

ŐRPATAK (*A trón mögött sorakoznak*)

IGRECESEK (*Játszanak hangszereiken*)

PASZKONCÁK, TÖRPÉK, CIFRÁK, GARABONCOK (*Két oldalon letérdelmek, elől a táncosnők*)

¹⁴⁸ Madame Dieulafoi eredeti rajzai után, perzsiai utazásából. Le tour du monde XLV. k. 131. l.

KURUT (*Leventéhez*) Ti csak maradjatok. Maróthoz kell nem-nem.

- Esthajnal italát én nyújtom át neki.
Mert nálunk estével kezdődik a nappal,
S végződik amikor hajnalkacagás¹⁴⁰ van.
155 Ott is kell maradnom: én vagyok a szemé,
Rosszul lát az öreg. Beteljesült rajta
A régi közmondás a nagyon jó ménről.
(*A tömlőshöz megy, átveszi tőle a serleget, abba bort csordított a tömlő csapján át, odaviszi Maróthoz*)
Halhatatlan csakán! Kazár nemzet ura!
Engedd meg a napnak, hogy alkornyra szálljon.
160 Arra vár, hogy esti poharad ürítsed.
LEVENTE (*Göncöllhöz*) Istentelenek! A napnak parancsolnak!
MARÓT (*Kuruthoz* (Igyál elébb magad belőle.
KURUT (*Iszik a serlegből*) Megtettem.
MARÓT (*Felhajtja a serleget*)
Hát lemchét a nap! Megengedem. Adj jelt.
KURUT (*Int az igreceseknek*)
IGRECESEK (*Nagy zenebondát mívelnek*)
TÖMLŐSÖK (*Csombordhoz és cimbordához mennek, azoknak a kupa-
pájába töltögetnek*)
CSOMBORD (*Kupdikát összeütve, iddognak*)
CIMBORÁK (*Félrevonulva a jobb oldali tornácba*)
165 MARÓT (*Kuruthoz*) Három embert látok, aki állva maradt.
KURUT Azok a magyarok követői, akik
A talpukon állnak, ha szembe beszélnek.
MARÓT No hát veress nekik a talpukra százat,
Hogy kedvük támadjon térdükön pihenni.
170 KURUT Nem jó lesz, nagy csakán. Ott lenn a vár előtt
Egész dandárunk áll, hadsorban, jó Özsöb
S Velck hadnagy alatt. Ha itt grombaság

¹⁴⁰ Ipolyi.

Talál rajtuk esni, egy kürtfúvásukra
 Váradra rontanak, őreid levágják,
 175 S ugyan kiporolják szironyos subádat.
 — Beszélj velük csínján. Kettő Árpád fia,
 Jó szándékkal jöttek, úgy leánynézőben.
 Az egyik Levente, a másik meg Tarkóc,
 Harmadik, a púpos, a násznagy, a Göncöl.
 180 **MARÓT** Hahhó! Hát te vagy itt daliás Levente?
 Ismerlek híredből. Te voltál a vitéz,
 Akinek a nevét bolgár nem felejtí.
 Hát hol jár az apád, Árpád fejedelem?
 Megvannak-e még a dicső hat vezéri?
 185 **LEVENTE** Derék csakán Marót, Árpád fejedelem
 Üdvözöl általam. Itt vagyunk hazánkban,
 Etele őszünknek igaz örökében.
 Amit bírunk, harci győzelemmel bírjuk,
 Szövetséges népek meghódolásával.
 190 Mi még előttünk áll az ősi hazából,
 Azt is készek vagyunk fegyverrel megvenni,
 Régi ellenségnek régi tartozásunk
 Perdöntő csatában végre lefizetni.
 De ahol rokonra találunk e honban,
 Az elé jobb kezünk nyújtjuk szövetségre.
 — Ilyen rokon népnek ismerjük a kazárt,
 Akit a magyarral *édes-egynek* hívunk.¹⁵⁰
 Árpád fejedelem, Magyarország ura,
 A hét vizek és hét hegyek országáé,
 200 Turulos ratánját azzal küldi hozzád,
 Hogy kegyelmes lelkét bizonyítsa nálad.
 Elismer csakánnak Bihar országában,
 Amit a te hegyed s négy vized határol,
 Uralkodjál benne háborítatlanul.

¹⁵⁰ Édesegy-testvér. Szinnyei.

- 205 De viszont ez ország örökös urának
Te is fogadjad el Árpád fejedelmet,
A kit a vezérek paizsra emeltek,
Ahogy azt te magad tanácsoltad nékik,
Mikor még Etelközt neveztek hazánknak.
- 210 MARÓT Hallottam, Levente, amiket elmondtál.
Rögtön válaszolni nem lehet e szóra.
Elébb majd kivetik a bokolábrások
A nagy ákombákon, mit izen a razul?
Csillagok járása ott fenn mit határoz?
- 215 S amit a madarak röpkölése hirdet,
Annak a tanácsán megadom a választ,
Addig pihenjétek ki magatok nálam.
- GÖNCÖL Jajh? Dehogy pihenni jöttünk mi te hozzád,
Arannyal abrincsolt fejű dicső csakán.
- 220 Inkább nagyon is nagy munka hozott ide,
Leányt kérni jöttünk: én Göncöl, a násznagy,
Szólok a vőlegény, a kérő nevében.
Árpád fejedelem fia, hős Levente
Kéreti általam a Délibáb lányod,
- 225 Kivel mind a ketten estek szerelemben.
- MARÓT Lányom van nekem négy, mind a négy eladó.
Kérve kérik, adva adják őket.
De nálunk a khalil szokás azt rendeli,
Hogy leányt csak fátyol alatt adnak férjhez.
- 230 Hívjátok be őket, válasszon közülök
A vitéz vőlegény, s hogyha eltalálja,
Majd csak megalkuszunk valahogy a díján.

V. JELENÉS

ELÉBBIEK. BÜVELLŐ, ILLANGÓ, SZEMŐKE, DÉLIBÁB

NÉGY KIRÁLYLEÁNY *(Bő palástokba burkolva, fejök fátyollal takarva, melynek kereszthasadékan át csak szemek láthatók, bal felől bejönnek)*

KURUT Nos Levente, találd ki, melyik a tied?

Ha szemébe néztél, szemérről ráismersz.

235 LEVENTE Ehhez én nem értek, soha sem tanultam,

Ha csak egy *bibolát*¹⁵¹ láthatnék hajából!

TARKÓC Nem is a te dolgod, ez a vőfély dolga,

Én tudok olvasni leányok szeméből.

240 Majd kiválasztom én a négy tündér közül,

Melyik hí majd engem „kisebbik uramnak”?

(Büvellőhöz megy, szemébe néz)

Ez a zöldes fényű szem

Nem nézett rád sohasem.

Másnak égett, nem neked,

Ez csalta el Jelleket.

(Egy akkordot hangoztat hegedűjén. Szemőkéhez lép)

245 Mint tengerszem, olyan kék,

Tekintete, mint a jég.

Ennek szívét nem nyered,

Ez csak halottat szeret.

(Hegedűjáték. Illangóhoz lép)

Ah e paráztűzű szem!

250 Erre én emlékezem.

Pille volnék, behullnék,

Szárnyam mind elégetem.

(Hegedűjáték. Délibábhöz lép)

¹⁵¹ Hajfürtöcske. Szinnyei T. Sz.

Ennek szeme lehunyva,
Hosszú pillák lecsukva.

(Hegcdűz)

255 LEVENTE (*Közbekiált*) Akkor ez az én arám.
DÉLIBÁB . . . Erről ismerhetsz reám.

(*Fátyolát felenti fejéről.*)

IGRECESEK (*Zenebonáznak*)

MARÓT No hát rátaláltál választott arádra.

Beszélj, mit adsz érte? Ingyen nem adunk lányt.

LEVENTE Mit adjak lányodért? Magamat egészen.

260 Testemet, lelkemet, az egész szívemmel,
Holtigtartó igaz örök hűségemet.

MARÓT Jajh! vitéz Levente! Ez szófia beszéd!

A leányvásáron ily csere nem járja.

Szört szörért nem adnak még a Geinán sem.¹⁵²

265 Számokat emlegess!

LEVENTE Az egész országom,

A mi behódítok. Váraim, falvaim

Mind az övé lesznek: lábaihoz rakom

Elfoglalt zászlóim; aranyba ezüstbe

270 Bársonyba ruházom.

MARÓT Erre mind azt mondjuk:

Nesze semmi, fogd meg jól! Okosan beszélj.

GÖNCÖL Állj félre Levente: itt rám vár a jó szó.

Hozzátok a turbát¹⁵³ ide, ti legények!

KÉT LEGÉNY (*A rézláddát előre hozza*)

GÖNCÖL (*Kulcsával felnyitja a láda födelét*)

275 Nagy Marót, nem jöttünk ide üres kézzel,

Hoztunk a menyasszony számára kelengyét.

Itt van az istifán,¹⁵⁴ fátyoltartó párta,

(*Felteszi a pártát Délibáb fejére*)

¹⁵² Geinai leányvásár. J. M.

¹⁵³ Régi szó, láda: „ elveszett a turba, de nálam a kulcsa”.

¹⁵⁴ Diadém, párta.

- Tiszta színaranyból, gyöngyökkel kirakva.
 Nyakára van szánva bábabukrás kővel
 280 Felcifrázott násfa. Kővé vált parázsok
 Villognak övében, derekára fonva.
(Násfát a nyakára, övét a derekára köríti Délibábnak)
 Aztán költő pénznek hét erszényt ezüsttel,
 Csupa jó burgundi oroszántallérok.
 285 Három erszényt görög kőzon aranyakkal.
 Arannyal ezüsttel áttört két palástot.
 Aztán meg egy inget, szép csalánfonálból,
 Milyet csak királynék viselnek ünnepnap.
- BÜVELLŐ, ILLANGÓ, SZEMŐKE *(Arcaikról a fátyolt fölvetve, kíváncsian nézik a kelengyét)*
- DÉLIBÁB Én pedig te neked, hű vőlegényemnek
 290 Ezt az övet adom jegybe ajándékul.
 Én magam hímezttem, fonalát én fontam,
 Rám emlékezz róla, amikor felkötöd.
- LEVENTE *(Felkötöi derekára az övet)*. Soha el nem hagyom.
- MARÓT Jól van! Ez hát jó lesz mind a menyasszonynak
 295 Az ő kelengyéje. De hol a mátkatál?
 Tudhatod a szokást az én országomban,
 Hogy eladott lányért eladó apának
 Mátkatál fejében foglalót fizetnek.
- GÖNCÖL Tudom. Úz, besenyő mind így adja a lányt.
 300 Szabva van az ára. Khámok leányáért
 Fizet a vőlegény ötven fejős tehént,
 Ugyanannyi tevét.
- MARÓT Te ravasz bolond vagy!
- GÖNCÖL No hát ne mondd, hogy nem tudok választani
 305 Sátoros úz *kende*¹⁸⁸ s kazár csakán között.
 Fizetek teneked eladó lányodért

¹⁸⁸ Egy törzs fejedelme. Ipolyi.

Egy völgyet ezüsttel s egy hegyet arannyal
Tetézve. Megkapod, mikor a lányt visszük.
Megkapod előbb is, nem a *tyúkverőnél*.¹⁵⁶

VII. JELENÉS

ELÉBBIEK. BOKOLÁBRÁSOK

BOXOLÁBRÁSOK (*Fehér paldstban, símdra borotvált kopasz, csupasz
fővel, derekukon keresztbe kötött lánc, kezükben két kard,
melyekkel homlokukat ütögetik, jajgató üvöltéssel*)

310 Oh Ali ébredj! Oh Ali beszélj! Oh Ali segíts!

LEVENTE (*Göncölhöz*) Hát ezek itt valjon mi csodát mívelnek?

GÖNCÖL Ünnepet tartanak Ali emlékére.

Ez a hősiük, kinek tanácsát kikérik.

Most ettől vasalják ki azt a bölcs választ,

315 Amit Marót csakán Árpádnak ad vissza.

FŐBOXOLÁBRÁS (*Két kezében egy arany szekrénykét emelve,
Marót elé járul*)

Dicső nagy Marót úr! Kerek nagy világnak

Hatalmas csakánja! Legyőzhetlen vezér!

Te örökké ifjú, haláltól nem félő.

Fanyövők, vasgyúrók és kőmorzsolóknál

320 Még nagyobb óriás! Bölcsesség lisztlángja!

Im vedd az eszedbe, amit izent néked,

A mi kérdésünkre a Tubafa alól

Megdicsőült Ali, kinek szakállából

Egy szálat itt őrzünk ez arany szekrényben.

325 A magyarok — turkok. Bölcs Leó így írja,

Görögök császára. Az már csak jól tudja,

Ha turkok, szunniták. Mi siiták vagyunk.

¹⁵⁶ Lakodalom vége. Ipolyi.

Ha vizet olajjal egymásba kevernek,
Mi vagyunk az olaj, kik felyül maradunk.
330 S ha mi vagyunk a víz, ők a tűz: eloltjuk.
Nézd e kristály pohárt. *(Elveszi a második bokolábrás
kezeiből a kristály serleget)* Itt a víz és olaj.
Úgy-e hogy felyül van? Nézd e parázstartót.
*(Előhozatja a harmadik bokolábrással a réz parázsmedencét,
parázzsal, kancsóból vizet önt rá)*
Itt a tűz: itt a víz. Úgy-e hogy eloltja?
335 Egymással ők soha össze nem vegyülnek.
Siita, szunnita egy nemzetté nem lesz.
Amit láttál, láttad, a mit hallál, hallád.

BOKOLÁBRÁSOK *(Hátravonulnak)*

MARÓT Hírhozó magyarok, halljátok meg szómat,
Amit a bölcseim adtak a szájamba.
340 Én, nagy Marót csakán, kazároknak ura
Erős várban lakó, hatalommal bíró,
Mondom ezt tinéktek, sátorozó népnek.
Látjátok, hogy milyen dúskáló gazdagság
Lakik körülöttem, mind sályog, mind ragyog.
345 Arany a napszékem, arany tálbul eszem.
Süvegemen napkő: éjjel is világít.
Harcos népem számát le nem írja senki.
Ha ég leszakadna, dárdáik hegyével
Azt is feltartaná. Retteg tőlem minden!
350 *Szemere*¹⁵⁷ bölcsesség van a két szememben
— S a ti fejedelmek még tőlem kívánja,
Hogy hódoljak neki az egész népemmel.
Sátor alatt lakó barangó vezérnek!
Kinek se országa, se hazája nincsen.
355 Eb ura a fakó! Ő hódoljon nekem!
Ő hajtsa meg térdét az én székem padján,

¹⁵⁷ Eszes. Ipolyi.

- Ha szolgálni akar, szívesen fogadom;
 Engedem a pusztán népével megszállni,
 S tartozó adóban nem kívánok többet,
 360 Mint esztendő számra, gólyahír havában¹⁵⁸
 Egy nemes paripát, meg egy nemes szűzet,
 Ez szóm és mondásom Árpád uratokhoz.
 LEVENTE Olyan nagy szó csakán, hogy arra szájjal nem
 Lehet megfelelni: csak kihúzott karddal.
 365 GÖNCÖL Szóval is felelek. Csak te győzd hallgatni.
 Dicső Marót csakán, igaz, hogy te nagy vagy,
 De náladnál nagyobb estve az árnyéknod.
 Erős várad fából van, tűz elemésztí.
 Ragyogó napszéked nem arany: — sárgaréz:
 370 Elárulja azt a zöld rozsda az alján.
 Süveged ragyogó köve dehogynapkö.
 Marmarosban termő hegyi jég¹⁵⁹ a neve;
 Ha szereted, küldünk neked tarisznyával.
 Akik fegyveridet viselik, asszonyok.
 375 S kik a szoknyát hordják, azok a férfiak.
 Feleséged van sok; de fiad csak egy van.
 Bölceid bolondok, magad pedig vak vagy.
 — Most megkaptad tőlem, mit nem szoktál kapni.
 A szemedbe mondott pucér igazságot.
 380 MARÓT (*Úgy kacag, hogy a hasát tartja két kezével*)
 A padisa¹⁶⁰ fényes szakállára mondom,
 Így még életemben meg nem kacagtattak!
 GÖNCÖL Ezzel búcsut veszünk. Majd hallasz még rólunk.
 Délibáb leányod elvisszük magunkkal.
 Lefizettük érte tartozó kelengyénk,
 385 Maga szántából jön a vőlegényével.

¹⁵⁸ Gólyahír: *Caltha*. Első tavaszi virág a mezőkön.

¹⁵⁹ Hegykristály. J. M.

¹⁶⁰ A síták Alit tartják az első padisának.

MARÓT Megállj még egy szóra, te vén bohó Göncöl!

Ne vessünk még egyet, ma olyan napom van.

Megadtátok ám a lánynak a kclengyét,

390 Mit az magával visz: de itt az a szokás,

Hogy az apának is jár érte mátkatál.

Te nekem azt mondtad nagy fellengző szóval,

Hogy apai díjul adsz egy völgy ezüstöt,

Meg egy hegy aranyat mellé, megtetézve.

Szavadon foglak ám: násznagy, kuma, fizess!

395 GÖNCÖL Hát én meg is adom, amit megígértem.

Nézd: itten van a völgy, a tenyerem völgye.

(Tenyerébe tesz egy tallért)

Benne van az ezüst, tele is van véle.

A hegyet is lássad: im az újjam hegye.

Az egy arany pénzzel jól meg van tetézve.

(Középső ujja hegyére egy aranyat tesz)

400 Ez a te apai béred, tartsd a markod.

(Az ezüst és arany pénzt Marót kezébe teszi)

MARÓT Ezzel a púpossal nem jó újat húzni!

GÖNCÖL Efféle furfanggal nálad nagyobb urat

Rászedtek már egyszer: magát az ördögöt,

Kit így fizetett ki tündér asszonynevének

405 A *Firéne asszony*,¹⁸¹ őtőle tanultuk.

De hogy még is hagyjak te neked valamit,

Mire több szükséged aranynál ezüstről,

Hoztam a számodra zsákomban egy macskát,

Aki elfogdossa a patkányaidat,

410 Így majd elmondhatjuk, hogy szépen cseréltünk,

Te is, mi is kölcsön macskát zsákban vettünk.

Megvállik, melyikünk nyert hát a cserében?

CSOMBORD *(Előjön a cimborák csarnokából)*

Hohó! Megálljatok, lánykérő magyarok!

¹⁸¹ Orbán Balázs. Székelyföld.

- Engem meg sem láttok? Hogy vakuljatok meg!
 415 Kutyába sem vesztek, Marót csakán fiát!
 El-cblábolnátok, mint kirgizek szokták,
 Lopott menyasszonnyal, kit a bátyja kerget?
 Hát nálatok talán az az ősi szokás,
 Hogy ott száraz malom, száraz lakodalom?
 420 Mi meg szoktuk ülni nálunk a nász torát.
 A leány hajadon társnéival együtt
 El szokta siratni az ő leányságát.
 A vőlegény pedig a cimboráival
 Az ő legénységét, de nem sírva-ríva,
 425 Hanem fenekéig üritve kupákat.
 Megszólal az igrec, tűz van a sarkunkban,
 Rúgjuk a port s hozzá nagyokat rikkantunk.
 Cudar az, ki józan marad lakodalmon,
 Aki az orrával nem tőrja a földet!
 430 LEVENTE Én pedig józanon akarok maradni,
 Szeretem, ha állok: barom jár négykézláb.
 CSOMBORD Joldás,¹⁶³ te fitymálod a mi lakománkat.
 Pedig megehetnéd a szépasszony főztét.
 Hétféle léféle: egyik se jár beléd?
 435 Nagyon kényes szájuk van a magyaroknak,
 Nem esznek, csak lóhúst, nyereg alatt sültet!
*Abrakcipót,*¹⁶³ *bábasogat*¹⁶⁴ ropogatnak?
 Csak lótejet isznak, de jól megposajtva.
 Nem szeretnék a ti vendégetek lenni!
 440 LEVENTE Én az evést-ivást tartom csak szükségnek.
 S ha végeztem vele, felkelek, ott hagyom,
 Nem vagyok *bél-ember*.¹⁶⁵

¹⁶² Pajtás.

¹⁶³ Zabkenyér. Szinnyei.

¹⁶⁴ Perc-féle. Szinnyei.

¹⁶⁵ Sokatevő. Szinnyei.

CSOMBORD

Az a te nagy hibád.

445 Akkor nem fogadunk közénk cimborának;
Nálunk az a szokás, hogy körömpróbáig
Isszuk ki a kupát, egymásra köszöntve.
S ha este elkezdjük, hajnalba' végezzük.
S azzal, aki kidül, csillagot rugatunk.¹⁶⁶

LEVENTE Hisz Mahomed tiltja nektek a borivást.

450 CSOMBORD Éppen azért tesszük. Az jó, ami tilos.
Attól hízunk jobban, mit felpanaszolnak.
Hogyha süvem akarsz lenni, tanulj innya.
A bornemisszának neve *kákompile*.¹⁶⁷

LEVENTE Bort ittál, káromkods: nem ittam, eltűröm.

455 CSOMBORD Mert gyáva a szíved: félsz, hogy megver a bor.
S hogy ha a bor megver, én jobban megverlek.
A kazárnál ötven szó van a verésre,
Én mind az ötvenet sorba rakom rajtad.
Kazár lakomából vőlegény el nem megy
460 Betöretlen fejjel. — Ettül lel a hideg!

LEVENTE Hallod, Csombord! Engem nem kell ösztökélni

A dulakodásra. — De hogy ha mi ketten
465 Összeakaszkodunk, abból majd nagy baj lesz,
Olyan baj, aminek sohsem szakad vége.

CSOMBORD (*Egyik kezébe kupát, másikba fokost kap*)

Te még kérkedni mersz. Még én velem szemben!
No hát üssünk össze! Ha tetszik, a kupát,
Ha tetszik, a fokost, ott az oldaladon.
Itt van a kezemben: egyikben a kupa,
Másikban a fokos. Lássuk, ki a legény?
470 Ha fogod a kupát, köszöntsd rám és hajtsd fel,
Ha nem iszol, arcul öntelek a borral!

LEVENTE Akkor halotti tor lesz a mennyegzőnkéből,

¹⁶⁶ Szalmacsutakat tesznek a lábujjai közé s azt meggyújtják. J.M.

¹⁶⁷ Csokonainál.

475 DÉLIBÁB (*Tarkóchoz*) Mindjárt összevesznek, élethalál harc
lesz.

TARKÓC Majd én szétválasztom őket hegedümmel.

(*Levente és Combord közé lép*)

Byátyáim, hegedűszóra hallgassatok.

Hegedűszó nélkül nincsen lakodalom.

CSOMBORD No hát mit tudnak a magyar hegedűsök?

TARKÓC (*Elébb egy andalgót játszik a hegedűjén*)

Tarkóc balladája. ¹⁶⁸

Messze rónaföldön, honnan a nap támad,
480 Úgy mondják: ég anya szüli a nap fiát,
S minden este megint szépen eltemeti ; ¹⁶⁹
Honnan fecske, gólya tavasz híret hozza
Mély-tó-víz ¹⁷⁰ pusztáján tanyáztak ükeink,
Tana ősapánknak, Enet ősanánkknak,
485 Dali két szép fia, hős Hunyór és Magyar.
— Egyszer ünőszarvast űztek a nagy pusztán.
De nem érheték el: tündér volt a szarvas.
Messze elvezette a gím a két ifjút,
De nem ingoványos morotvás dágványba,
490 Hol tüzes lidércek huppognak karéjban,
Hanem szép virágos ligetbe vezette,
Hol tündérleányok lejtének a fűben,
Ahogy a Mély-tó-víz habjából kiszálltak.
Gyöngye harmat-testük csak hajuk takarta,
495 Meg a délig nyitó folyondár virágok.
— Elhagyták az ifjak ünő kergetését,
Tündérvadászatra lovakról leszálltak.
Szederinda, csipke segített elfogni,
Futás, sikoltozás semmit nem segített,

¹⁶⁸ Ősrégi monda, melyet a rólunk szóló krónikák följegyeztek.

J. M. Horváth Mihály.

¹⁶⁹ Ipolyinál.

¹⁷⁰ Macotis tava. J. M.

500 Két arla királylány rabul esett ottan.
 Dulde király lánya volt a két szép tündér.
 Az egyik Szívölő, a másik Csillavér.
 Hazaszárguldottak tündér zsákmányukkal
 Dali Hunyór, Magyar maguk tanyájára;
 505 De nem volt örömük elrabolt zsákmányban.
 Csillavér Hunyórnak jutott, de megbánta,
 Körmével karmolta, fogával harapta,
 Üstökét cibálta, szakállát kitepte,
 A Szívölő meg sírt, mint a záporosó,
 510 Patak vált könnyéből, két kökényszeméből.
 — A két elrabolt lány nagy sikoltozása
 Áthangzott a Mély-tó-víz tulsó partjára.
 Meghallá az apa, vitéz Dulde király,
 Fölkészült haragban fegyveres hadával
 515 Bosszut állni a két elrabolt leányért.
 — Így szólt ekkor Enet anyó két fiához:
 „Nem jó választás volt, cseréljete össze:
 Szilaj Hunyór vigye a szelid Szívölőt,
 Jámbor Magyar öleld haragos Csillavért”.
 520 S az anya tanácsát nagy áldás követte:
 Csillavér nem karmolt, Magyarot ölelgetve,
 Szívölő nem sírt már Hunyór karjai közt,
 Mire Dulde király megjött, számon kérve,
 „Ki sikoltoztatá az én két leányom?”
 525 „„Dehogy sikoltoztunk! Dehogyis zokogtunk,
 Inkább csókolóztunk, örömtül kacagtunk””,
 — S nép támadt a csókból. Két nagy testvérnemzet
 A kazár és magyar. Tana ivadéki
 Azért halhatlanok, mert tündériveradék,
 530 . . . Erős tűz a harag: mint a villámsugár,
 Erősebb szerelem: olyan mint napsugár.
 A harag halál lesz mind a két népünknek;
 A szerelem eggyé olvaszthat bennünket.

- CSOMBORD (*A dal után kezet nyujt Leventének*)
 LEVENTE (*Csombord jobbját elfogadja*)
 535 No hát kibékülök ős ellenséggemmel,
 A borral. Utáltam. — Leülök közétek.
- CSOMBORD (*Megöleli Leventét*)
 Akkor hát szeretünk, kedves cimboránk vagy,
 Nem *vikotilódunk*,¹⁷¹ nem rongáljuk egymást.
 (*A lednyokhoz fordul*)
 No lányok! A dalnok jutalma hol marad?
- BÜVELLŐ (*Tarkóchoz*)
 Hát mi dja van a szép hegedű szónak?
- 540 TARKÓC Azt nem mondják fülnek: azt száj mondja szájnak.
- LEÁNYOK (*Nevetnek*)
 BÜVELLŐ No ha kitaláltad szemmel szembe nézve,
 Találd ki most sunyva, ajaktól kérdezve.
 (*Befogja két kezével Tarkóc szemét*)
- DÉLIBÁB (*Megcsókolja Tarkócot*)
 TARKÓC Édes is, forró is, de nem nekem szánva.
- SZEMŐKE (*Megcsókolja Tarkócot*)
 545 TARKÓC Ez jég hideg csók volt, halottnak volt szánva.
- ILLANGÓ (*Megcsókolja Tarkócot*)
 TARKÓC Ez volt az igazi. Ez az én jutalmam.
- BÜVELLŐ (*Elveszi kezeit Tarkóc szemeiről*)
 LEÁNYOK (*Nevetnek*)
 CSOMBORD (*Kuruthoz*)
 No Kurut, hát most már kezd rá a bolondját.
- IGRECESEK (*Játszanak*)
 KURUT (*Dalol*) Én is iszom veletek, ha veletek lehetek
 Egy kupából.
 Ha veletek nem lehetek, azt se bánom,
 550 Úgyis unalmas a magános dinomdánom¹⁷²

¹⁷¹ Civakodunk. Ipolyinál.

¹⁷² Régi bordal. J. M.

CSOMBORD (*Leventéhez*) De hát azt a kardot tedd le oldaladról.
Nem kell az iváshoz, evéshez ily *készség*,¹⁷³
Elég oda ez a tüzőbe dugott kés.

555 LEVENTE Nem teszem le, pajtás. Ez az én hű társam.

Akit én magamtól soha el nem hagyok.
Nap ragyog a lapján, hegyén villám szikráz,
Markolata csillag. Ha egyedül vagyok,
Elbeszélget velem. *Ezt hétféle vasból,*
*Hétszer kovácsoltam, hétszer acéloztam,*¹⁷⁴

560 Másnak halál, nekem életem ez a kard.
De te ne tarts tőle. Akinék én egyszer
Jobb kezemet adtam, öklömben e kardot
Kihúзва nem látja, ha csak esküre nem.
Asszonyinak gyűrűmre, férfinak kardomra.

565 ILLANGÓ (*Tarkóchoz*) Téged nem eresztünk a tivornya közzé.
Te oda jössz hozzánk, vidám leányokhoz.
Te mesélsz minékünk, mi meg majd tenéked.
Ki tud megrikatni? Ki megneveztetni?
Játszunk zálogosdit: a „kútba-estemet”.

570 A „haragszom-rád”-ot. Csók a váltság díja.
Csak nem félsz a csóktól? Szereted a mézet?

TARKÓC Mindent ami édes: a csókot és mézet;
Hát még együtt milyen lehet mind a kettő?

LEVENTE, CSOMBORD, CIMBORÁK, GÖNCÖL (*A jobboldali tornác
lócdira telepednek; közepén keresztlábú alacsony asztal,
megrakva kupákkal*)

BÜVELLŐ, ILLANGÓ, SZEMŐKE, DÉLIBÁB, TARKÓC (*A baloldali
tornác lócdira ülnek, középett asztal helyett egy gömbölyű bőr
párnazsák ezüst billikomokkal*)

¹⁷³ Étkező szcr. Tájszó. J. M.

¹⁷⁴ Ipolyinál.

A zánészek két oldalt elhelyezve, felváltva játszanak. Egyik banda a csengő-bongó verős hangszerekkel, a másik a kürtösöké. Ezek a földre telepesznek karikába, lábukat keresztbe szedve; mindegyiknek van egy fuvószere, a hosszú pásztorkürtön kezdve a legkisebb sipocskáig minden sípos csak egy hangot fúj, abból kerül ki a dallam. Középett a Cifrák járnak a králica-táncot. A lednyok félkörben összefogóznak. A karéj egyik végén levő ledny kezében djas¹⁷⁵ zászló van, a tulsó végén levőében kard. Amaz a barjaktár, ¹⁷⁰ emez a „králica”.

A králica és a barjaktár egymáshoz közelit, karddal, zászlóval hadakozva, karéjt formálnak, körülfordulnak, míg előbbi helyeikre jutnak, akkor felbontják a félkört, csengős dobot vernek, sarkon forognak, barjaktár tetérdel, zászlaját lehajtva, králica¹⁷⁷ barjaktár térdére teszi lábát, kardját felemelve.

ŐR PATÁK (E tánc alatt énekelnek)

„Nincsen olyan ország, mint a Bihar ország,
 575 Hol a jó bort, meg a csókot ingyen osztják.
 Gyere ide magyar, tusakodj meg velünk,
 Mi agyonitatunk és agyonölelünk.”

Ez alatt étekhordók nagy tállakon hordják körül a fogdásokat, egész pávdát tolldíszével együtt, fajdkakast, fécánt, nyársra húzott egész báránnyt sülvé, nagy halakat cintdlakon, süteményeket, dorongos fánkot, csörögét, mákos patkókat. Mások meg rúdra akasztott bogrdcsban hozzák a tokdnyt, lapos cseréptállakban a lakodalmas kdsát, aszúsözölővel behintve, nagy kanállal a közepén. Minden fogdst előbb Maróthoz visznek, annak a tállára vesz ki Kurut, maga megízleli előbb. Marót széke előtt két ledny térdel, a tállat fogja, ez képezi az asztalt. Az étekhordók azután viszik a fogdásokat a vendégekhez;

¹⁷⁵ Fecskefarkú. Szinnyei T. Sz.

¹⁷⁶ Rég bevett török szó.

¹⁷⁷ Szintoly régi délszláv szó, meghonosulva. J. M.

a nagyobb sülteket, a bográcsot a férfiakhoz, a kisebbeket, süteményeket, körömfaladékokat¹⁷⁸ a lányokhoz.

A cimborák görbe késeikkel szúrják ki a koncot a bográcsból s azt kezükből falatozzák, szelnek darabokat a nydrson sültből.

240 KURUT (Az ételekhez rigmusokat dardl. A bográcsosnál)

„Itt van a jó borsos tokán,
Ebbül egyél magyar komám,
580 Markolj bele, jól fujjad,
Szopd be utána tíz újjad.”

(A csörögénél)

„Itt jön a jó borkorcsolya,
Ki az ivást parancsolja.”

(A halnál)

585 „Átkozott a hal harmadik vizben ázva,
Bort igyék, ki bánja, ha a hideg rázza.”

(A lakodalmas kásánál)

„Itt van a jó kása,
Kinek nincsen mássa,
A dák meg ne lássa,
Szádból is kiássa.”

Tömlősök töltögetik a bort az uraknak a kupákba, az igreceseknek, siposoknak a kecskebőr tömlő csülöksapjából egyenesen a szájukba.¹⁷⁹

LEVENTE (Feldől a lócdról, kupát emelve)

590 Göncöl apó! Násznagy komám. Szállok kendnek!

GÖNCÖL (Feldől) Állok eléje.

LEVENTE Ezt a kupát az én ipam, a nagy Marót csakán egészségé-
gére.

FÉRFIAK, LEÁNYOK (Egymással koccintanak)

Hajtsd! hajtsd! Fenékgig kihajtsd!

MARÓT (Feldől székeből, serleggel kezében)

595 Levente, vitéz vőm, szállok kendnek!

¹⁷⁸ Apró torta. Régi szó. J. M.

¹⁷⁹ A hogy manapság is teszik a szamarkándi vásáron. J. M.

LEVENTE Állok elébe.

MARÓT Ezt a serleget az én nászom Árpád fejedelem egészségére!

MIND Hajtsd, hajtsd, fenéig kihajtsd!

(*Igrecesek minden dídomásnál tust húznak.*)

TARKÓC (*Kancsót emelve*)

Csombord süvem, szállok kendnek!

600 CSOMBORD Állok elébe.

TARKÓC Ahány csepp bor marad ebben a kancsóban,

Mikor ezt felhajtom az én selyemágyon,

Tündérszép Délibáb jó egészségére,

Annyi baj érje őt világ-életében!

(*Felhajtja a kancsót s aztán lefelé fordítja.*)

605 Egy csepp kevés, annyi sem maradt hát benne.

MIND Hajtsd, hajtsd, fenéig kihajtsd.

CSOMBORD (*Feláll, kupát emel.*)

Apám, Marót csakán, szállok kendnek!

MARÓT (*Haragba jön.*)

Mit? Én álljak eléd? Rosz kölyök! A csakán!

CSOMBORD Ejh! Amikor iszunk, nem ismerünk csakánt.

610 Itt csak ivó pajtást látok, jó cimborát.

E kupát emelem az én vitéz süvem

Magyarok virága, Levente javára!

MIND Hajtsd, hajtsd! Fenéig kihajtsd.

LEVENTE (*Odasiet Maróthoz, kupáját annak serlegéhez ütve, féltérdével annak trónzsámolyát érintve.*)

CSOMBORD, TARKÓC (*Levente után koccintanak elébb Maróttal, azután egymással, majd a leányokkal. Tus.*)

CSOMBORD (*Leventéhez.*)

Hát már megtanultad térded meghajtani?

615 LEVENTE Hiszen most már „apám”: az előtt meghajtom.

TARKÓC (*Visszamegy a leányokhoz, leül Illangó mellé a kerevetre.*)

GÖNCÖL (*Leventéhez.*)

Jobb szeretném, hogy ha itt volna közöttünk

Az a Tarkóc gyerek, mint hogy ott hívalog

- Az alirumnák közt! Azok *dauzsolnak*,¹⁸⁰
*Kantairt*¹⁸⁰ itatnak elbűvölt legénnyel,
 620 Szemükkel *dbrdlnak*,¹⁸⁰ szókkal *vahorásznak*.¹⁸⁰
- LEVENTE Hisz ott van Délibáb, ő vigyáz Tarkóóra.
 Amint csókom érte, megszűnt tündér lenni:
 Ő már az én arám, lelkem is rábízán.
- LEVENTE, GÖNCÖL (*Visszatérnek helyeiker a cimborák közé*)
- KURUT Dicső csakán, most nyisd fel a szemed!
 625 Te meg leány, takard el a tied!
 Mert most jön a tárnoki ütközet,
 Kinél nagyobb petek még nem esett.
- TÖRPÉK (*Jönnek két oldalról, egyik kecskén lovagolva, másik koson,
 harmadik pulyka kakason, negyedik páván, kezükben dárda
 helyett meszelő, lovag módra egymás ellen rontanak, a csörgős
 csiklyát egymás fejéről letaszítani törekednek*)
- MARÓT (*Kacag a lyükkik tréfájdán*)
 Jól van lyüki! te derék vitéz vagy!
 Dobjátok bele egy veder borba,
 630 Igya le magáról, hogy ha tudja.
- KURUT (*Kikergeti a törpéket*)
- CIMBORÁK (*Dalolnak*)
 Mahometnek egyszer mi jutott eszébe?
 Megtiltotta a boritalt hevenyébe!
 De mikor megokosodott,
 Maga is megittasodott.¹⁸¹
- CIMBORÁK (*A jobb oldali tornácról csontokat hajigálnak át a leányok-
 ra, ősz szokás szerint*)
- 635 ILLANGÓ Nézzétek! Már kezdik a csonttal dobálást

¹⁸⁰ Szegedi boszorkánypörben: bűvölés, szerelmi ital, megron-
 tás, megbabonázás kifejezései. Ipolyi.

¹⁸¹ Régi bordal. Erdélyi János.

Ezek a pajkosok. Hajigáljuk vissza
Mákfejjel, tobozzal, meg istenmakkjával.¹⁸²

LEÁNYOK (*Mákfejeket, fenyőtobozt, gesztenyét hajigálnak vissza
a férfiakra; összevissza zshivajognak*)

LEÁNYOK Ide-oda!

CIMBORÁK Orron dobta!

640 Kis ostoba!
Te goromba!
Fogd markodba!
Ne nézd hova.

KURUT (*Bejön, maga után hívja a medvét és vezetőjét*)

645 Csitt vásár! Bikabögés!
Jön a mackó! meg a mackós.

MEDVÉS (*Láncra kötött medvét körül táncoltatja, hosszú celókéjét
elébe tartva, azon átugratja*)

MARÓT Jól van mackó! Jól ugrottál!

KURUT De hát még majd megfordítva!

Udri mackó! Fogd a fustélyt:
Most meg te ugrasd a mackóst.

MACKÓ (*Kikapja a medvés kezéből a husángot s most már azt kerin-
getteti a láncnál fogva maga körül s ugráltatja a fustélyon
keresztül*)

MARÓT (*Hahotával kacag*)

650 Hahaha! Ez volt az igaz csikarittyú,¹⁸³
A mackó ugratta boton a gazdáját.

KURUT (*Kivezeti a medvét és medvést*)

LEVENTE (*Göncölhöz*)

Azt gondolom, hogy itt minden ember gyermek,
Akinck csak bohó játékban öröme.

¹⁸² Ipolyi szerint a dió neve a régieknél. Én inkább gesztenyé-
nek hiszem; a diófa régi szent fája volt az ősöknek, de a gesztenye
neve van idegenből átvéve s azt csak Magyarhonban ismerhették
meg. J. M.

¹⁸³ Ördögmalom: ringelspiel. Szinnyei.

KURUT (*Bejön Leventéhez*)

No hát vitéz magyar, most szemed-szád táthatd.

665

Otthon soh se láthatsz ily derendóciát.

Hátha még meglátod, mikor a geisák

Járják a *lapockást*,¹⁸⁴ akik akkor húzzák

A *kolcot*¹⁸⁵ guzsalyon levő *firogonból*,¹⁸⁶

Akibe csak aztán fognak öltözködni.

660

LEVENTE S nem szégyenlik azt a kazárok elnézni?

ILLANGÓ Mondsza csak szép Tarkóc, mit tett a hős Hunyór

Szelid Szívölövel, hogy többé ne sírjon?

TARKÓC Azt, a mit Levente tett a Délibábbal.

ILLANGÓ Hát a jámbor Magyar, hogy engesztelé meg

665

Haragos Csillavért? Hogy nyéré meg szívét?

Mikor egymás nyelvén beszélni sem tudtak.

TARKÓC Volt neki kobozza. Annak pengetését

Megérte a leány, akármely idegen.

Ha te meghallod az én hegedűm szavát

670

Majd te is megérted, a mit még nem tudtál.

(*Hegedűjén méla dallamot húz. Dalol*)

„Fáj a szívem, sír a szemem

Te érted fáj drága kincsem.

Ha kő volna, meghasadna,

Virág volna, elhervadna.”¹⁸⁷

ILLANGÓ (*Dalol, koboz pengetés mellett*)

675

„A legénynék nem jó

Korán csókot adni,

Virágnak bimbóban

Korán elhervadni”

680

No hát mondjunk találós mcset.

Találd ki, mi az, amiből nincsen egy?

¹⁸⁴ Régi neve a táncnak.

¹⁸⁵ Fonál. Ipolyi.

¹⁸⁶ Kenderbáb. Ipolyi.

¹⁸⁷ Népdal.

Mert ha már egy, akkor kettő,
Hogyha kettő, kétszer kettő?

TARKÓC Mondani nem mondom; de megadni tudnám.

085 *(Hegedéljén játszik, aztán dalol)*

„Mikor én még gyerek voltam,
Kis madárért majd megholtam.
De mostan már legény vagyok,
Kis leányért majd meghalok.

090 — A csókjáért majd meghalok.”¹⁸⁸

(Atöleli Illangót)

ILLANGÓ *(Kifejti magát Tarkóc öleléséből. Dalol)*

Nem jó neked leány szeme közé nézni.

Tűzláng ég szemében, el fogsz benne égni.¹⁸⁹

TARKÓC *(Dalol)* Nem voltam én addig beteg,

095 Mig téged nem ismertelek.

Csak azóta lel a hideg,

Mióta megszerettelek.¹⁹⁰

ILLANGÓ *(Hamiskodva)* Akkor leszek én a tied,

Mikor a vakandok a Kőrös vizén át

Hidat építenek.

DÉLIBÁB, SZEMŐKE, BÜVELLŐ *(Kínálgatják Tarkócot gyömmülcselel.*

*Büvellő almát hámoz neki, Szemőke mogyorót roppant a fogá-
val, azt rakja Tarkóc szájába)*

ILLANGÓ *(Kancsóval kínálja Tarkócot)*

KURUT *(Középen a két oszlopcsarnok között, dudolva)*

Megmondtam, megmondtam, ne igyál te abból,

Abbol a kancsóból, mit a tündér kínál,

Halálméz van abban: aki azt megissza,

700 Más világba téved, sohse kerül vissza.

¹⁸⁸ Népdal.

¹⁸⁹ Népdal.

¹⁹⁰ Népdal.

ILLANGÓ (*Rdekídt Kurutra*)

Fogd be a szád púpos! Eredj a zugolyba!

Ne irigyeld el a más gyönyörűségét!

KURUT (*Felkap egy török zenéhez való csörgőt, azt rázza a dalához*)

„Púpos vagyok, rücskös vagyok én,

Nappal a sutban lakok én;

705 De éjszaka nyílik világom,

Héj akkor lobog fel a lángom.

Nevetnek én rajtam a lányok,

Mikor elkacsintok utánok,

Neveznek förtelmes varangynak,

710 De azért utánam szaladnak.”

(*Marót felé fordul*)

MARÓT (*Elaludt már, a sellyéről félig ledülve, fejét az egyik, lábait a másik legyezős ledny ölébe nyugtatva*)

KURUT Elnyomta a csakánt immár a buzgóság.

Nehezen uszik már Kőrösön körösztü!,

De még nehezebben borvedren körösztü!

(*A cimborák torndca felé tekint*)

Ezek a magyarok még ebben is győznek,

715 A kupa mellett is ők maradnak hősök.

A mi Csombordunk már laposakat pillant

S háta mögé önti a bort a kupából.

Levente meg úgy ül, mint a Hargita hegy,

Aki fellegeket iszik, még sem dül meg.

720 Ravasz púpos komé valami írt használ,

Biztosan keserű mogyorót rág össze,

Ami nem engedi a bort fejbe menni.

A kazár cimborák meg már a hátukat

Támasztják egymásnak, csak alig makognak.

725 Legyalazza hírünk ez a két süvölvény.

TARKÓC (*Hegedlőjén játszik*)

ILLANGÓ (*Készíti Tarkóc szdmra a bűvös kantairt*)

DÉLIBÁB (*Megragadja Illangó kezét*)

- Nem teszed! Nem hagyom ötet megrontani!
 Völegényem öccsét, kisebbik uramat!
- SZEMŐKE, BÜVELLŐ (*Megfogják Délibáb két kezét*)
 SZEMŐKE Emlékezzél arra, amit felfogadtunk!
- BÜVELLŐ Én már a magamét elküldtem előre,
 730 A nap mezejére: utána a többit!
- SZEMŐKE Nem hallád az imént, hogy apánk *úrságot*¹⁰¹
 Akarják elvenni erőszakos kézzel?
 Itt csak kémül járnak: gyöngcségünk látják;
 Én csókot adok majd Jutócsnak; de vassal!
- 735 ILLANGÓ Én az én legényem gyönyörrel halatom.
 Azt is nem a testét, csak lelkét veszem ki.
 Gyönyör tóba fojtom, buborékját fogom.
 Mint a sellők, akit víz alá lehúztak.
 (*Tarkóhoz*)
- No hát Tarkóc, kinek kancsójából iszol?
 740 Enyimből-e, vagy a selyem ángyódébol?
- TARKÓC A tiedből iszom, ha mindjárt meghalok.
 (*Iszik Illangó kancsójából*)
- CSOMBORD (*Ittasan*) No hát hős Levente, ha olyan vitéz vagy,
 Gyere velem öklöt törni.
- LEVENTE *Öklöt tör Csomborddal, annak az öklét lehajtja az asztal-
 ra)*
- CSOMBORD Ugy-e, mostan
 745 Akadtál igazi emberedre, süvem!
 No hát mondok egyet, az döntse el köztünk,
 Ki a helyrevalóbb legény kettőnk közül?
 Neked is van babád, nekem is van babám.
 Én csak egyet intek, csak egyet kiáltok:
 750 „Rossz a fejem alja, babám igazítsd meg!”
 Egybe itten terem, az első szavamra.

¹⁰¹ Ország, régi szó. Ipolyinál.

BÜVELLŐ (*Atjön Csombordhoz*)

CSOMBORD Mondtam úgy-e, itt lesz az első szavamra.

(*Büvellőhöz*)

De ne jöjj hát hozzám most másod magaddal!

BÜVELLŐ Egy magamban vagyok: csak te látsz kettőset.

755 CSOMBORD No hát csókolj meg itt az orcám közepén.

Aztán igazítsd meg a rossz fejem alját.

BÜVELLŐ (*Megcsókolja Csombord arcát, melléje ül, fejét ölébe veszi*)

CSOMBORD Így ajndroz,¹⁹² aki alangyár¹⁹³ szerető.

(*Leventéhez*)

No hát eljön-e a babád egy szavadra?

Ha csak azt mondd, hogy idejöjj *cucorkám*.¹⁹⁴

760 LEVENTE Nem is szólok: csak rá gondolok és eljön.

DÉLIBÁB (*Atjön Leventéhez*)

Levente, ne igyál már több bort: megbánod.

CSOMBORD No hát meg tudja-e csókolni az orcád?

DÉLIBÁB (*Megcsókolja Levente arcát*)

CSOMBORD No hát megcsinálja-e a fejed alját?

DÉLIBÁB (*Leül Levente mellé, karjára veszi a fejét*)

SZEMŐKE (*A középre jön, Kurutot elfogja, hátra taszigdlja*)

Eredj innen tova! ne háborgasd őket!

765 KURUT Én bennem háborog kénköves tűz lángja!

Csókcstogást hallok, az engem megőrjít!

SZEMŐKE A halál szárnyának csattogását hallod.

DÉLIBÁB (*Göncölhöz*) Eredj Göncöl apó, eredj az aklokba,

Nyergeltesd fel gyorsan a paripáinkat,

770 Most mindenki ittas, senki sincs utunkban.

Fussunk innen, amíg utól nem ér a baj!

CÖNCÖL (*Feldll, kimegy jobbra*)

¹⁹² Becéz, hízelkedik. Szinnyei.

¹⁹³ Szelid, engedelmes. Szinnyei.

¹⁹⁴ Kisleány. Szinnyei.

- TARKÓC (*Illangót öelve, dalol*)
 „Halálmadár szállott a ház ormára
 Meghal nálunk valaki nemsokára;
 Én halok meg, megöl a nagy szerelem,
 775 Hogy mást szeretsz, megöl a nagy félelem.¹⁰⁵
- ILLANGÓ (*Tarkóc ellen védekezve*)
 Már megmondtam kincsem
 Ne szeress engemet.
 Kettős az én szívem
 Megcsal az tégedet.¹⁰⁶
- TARKÓC (*Dalol*)
 780 Jaj már nekem, noked is,
 Jaj a szívem, szíved is,
 Jaj annak, aki megtudja
 Szív a szívet hogy rongálja.¹⁰⁷
- ILLANGÓ (*Küzd Tarkóc ellen*) Eressz el. Utállak!
- 785 TARKÓC (*Öleli, csókolja*) Karjaimba zárlak.
 ILLANGÓ Eredj! Mást szeretek.
 TARKÓC Akkor én megöllek.
 Csókkal fojtalak meg: lelkedet kiszívom.
 Bennem éljen aztán!
- 790 ILLANGÓ (*Sikoltoz*) Kurut! Segíts! Megfojt!
 KURUT (*Kiszakítja magát Szemőke kezéből, egy dárdát kap föl,
 mit az elfutott őrpatak egyike elhajtott*)
 DÉLIBÁB (*Leventét felrúzza álmából*)
 Levente! Ébredj fel! Megölik Tarkócot!
 LEVENTE (*Álomkábultan*) Hopp! hah! Merre a part?
 De széles a tenger!
 DÉLIBÁB Ugorj fel! Álj talpra. Ébredj föl, Levente!
 Anyád legkedvesebb fiát most gyilkolják!

¹⁰⁵ Népdal.

¹⁰⁶ Népdal.

¹⁰⁷ Népdal.

705 TARKÓC *(Előrohan a bal oszlopcsarnokból, két kezében a hegedű és nyirettyű)*

(Rémilátó, tűzben égő szemekkel)

Kiszívtam a lelkét, — csókkal megfojtottam,
Most itten él bennem! Hogy csiklik a vérem,¹⁰⁰

Ah, hogy kínoz belül! Szívem elégeti.

KURUT Dögölj meg kölyök, ha Illangót megölted!

(Rárohan dárdával)

800 TARKÓC Hahhó! Te vagy Kurut? Tégedet kiáltott!

Te vagy az a másik, kit inkább szeretett!

Vakarcs alakodat jobban, mint engemet,

A bolondot jobban, mint a dalos legényt!

Mondtam: adok neked majd a nyirettyűmből.

(Félrecsapja a nyirettyűjével Kurut dárdáját s aztán Kurut fejére vág vele)

805 KURUT *(Elesik)* Átkozott nyirettyű! Kard van belc rejtve!

TARKÓC *(Őrjöngve)* Hahahá! Nyirettyű! Szétkergettem vélc

Az egész sereget, éles nyirettyűvel.

(Maga körül csapkod a nyirettyűvel; megint egy-egy akkordot húz vele a hegedű húrjain, ugrál, hadar és hegedül)

MIND *(Futnak ki a teremből)*

KÉT LEGYEZŐ LÁNY *(Felkapják az alvó Marótot s kifutnak véle)*

SZEMŐKE, BÜVELLŐ *(Elfutnak)*

KURUT *(Haldokolva)* Átkozott légy, kölyök! Az én örült lelkem
Száljon a szivedbe! Az is benne lakjon!

Legyen az ördögöd! Halálra kínozzon! *(Meghal)*

LEVENTE *(Magához tér)*

810 Tarkóc! Kedves öcsém! Mi baj lelt? Mit látok?

(Odalép Tarkóchoz, elveszi kezéből a nyirettyűt)

TARKÓC *(Őrjöngve)* Nézd! véres a kezem; de véres a szám is,

Megöltem őket én! Nagyon jól megöltem,

Ezt a nyirettűvel; amaszt a csókommal,

¹⁰⁰ Szinnyei T. Sz.

- 815 — Most mind a kettőnek belém szállt a lelke,
Itt marnak, csiklandnak, szívem szorongatják,
Jövel édes halál, szabadíts meg tőlük!
(*Lerogy a földre, megcsókolja a földet*)
Édes anyám föld, neked mondom : szívem fáj.¹⁹⁹
- GÖNCÖL (*Bejön*) Levente! ménjeink fel vannak nyergelve.
Meneküljünk innen, míg föl nem ocsúdnak
Ezek a részegen heverő kazárok.
- LEVENTE (*Karjára emeli Tarkócot*)
- 820 Kedves kis pilinkóim, szerelmes szép öcsém!
Átkozom a napot, hol idehoztalak,
Hogy számolok érted jó desanyánknak?
De a te megrontott ártatlan lelkedért
Erős boszút állok! Fogadom Istenre!
- 825 DÉLIBÁB Siessünk el innen! *E koponyavárból.*²⁰⁰
- LEVENTE, DÉLIBÁB, TARKÓC, GÖNCÖL (*Jobbfelől elsietnek*)
- (Vége a IV. felvonásnak, 5. szakasznak.)

ÖTÖDIK FELVONÁS

HATODIK SZAKASZ

Tájkép: Hátterben a rengeteggel födött Bihar hegység, balról a kimagasló Bihar várral. A tér közepén durva kövekből összerakott őrtorony, melynek párkányzatához innen is, túl is cölöpökre tákolt falépcsőzet vezet fel; a jobboldali szemben, a baloldali aljával ki-
245 felé, úgy hogy az utóbbin feljövőt nem lehet elébb megldáni, csak mikor a párkányon felbukkan.

Jobbról vaddszlak, homlokzata szarvasagancsokkal, bölénykoponyákkal díszítve, dúcra indák fölfuttatva, alácsüggő kobakkal.

Elől az őrtoronynak két kapuja van, rdcsajtókkal.

¹⁹⁹ Pogány korbelt hagyomány. Ipolyi.

²⁰⁰ Pokol régi neve. Ipolyi.

I. JELENÉS

GÖNCÖL, aztán DÉLIBÁB, fenn az őrtoronyban egy KÜRTÖS

GÖNCÖL *(Balról bejön, a vaddszlak ajtaján bekopogtat)*

DÉLIBÁB *(Kinyitja az ajtót, kijön rajta)*

GÖNCÖL Isten jó nap, áldott nagyasszonyom.

DÉLIBÁB Fogadj Isten. Mi jót hoztál, bátya?

GÖNCÖL Szépen kéretnek a gyalogos vitézek,

Engednéd meg nekik, drága jó nagyasszony,

5 Hogy elmenjenek a búzát learatni,
Nyolcadát adja a kazár munkarészben,
Megszerzik az egész téli szüleséget.

A lovasok aztán rendén elnyomtatják,

Ezek kilencedet kapnak a munkáért.

10 DÉLIBÁB Jól van Göncöl apó. Mehetnek aratni.

A fegyvereiket rakják le majd amott,

Eminnen meg vigyék kaszákat, sarlókat.

II. JELENÉS

ELÉBBIEK, DÁRDÁSOK

DÁRDÁSOK *(Bejönnek, az őrtorony baloldali kapuján bemennek, beviszik dárddikat, ott lerakják, a jobboldali kapun meg kijönnek, kaszával a vállukon, vagy sarlóval kezükben)*

DÉLIBÁB Hát marokszedőket nem visznek magukkal?

GÖNCÖL Az mind kitelik a kazár leányokból.

III. JELENÉS

ELÉBBIEK. ARATÓ LEÁNYOK

ARATÓ LEÁNYOK *(Végigvonulnak, dalolva, vállukon gereblye)*

15 Két kalangya, egy petrence,
Hány szem búza van ezerbe?

Valahány szem van ezerbe,
Annyiszor jussak eszedbe!²⁰¹

(*Kimennek*)

DÉLIBÁB De mért kezdik ilyen későn az aratást?

20 Máskor meg szokták a napkeltét előzni.

Vagy tán későn virradt, mért van olyan sötét?

GÖNCÖL Áldott nagyasszonyom, rosszul virradt manap,

Még most is harcol a nap a *markoldbball*.²⁰²

DÉLIBÁB Ki az?

25 GÖNCÖL Nem tudhatjuk, még senki sem látta.

Egy fekete Isten: a nap ellensége.

Honnan jön? hol lakik? ki nem találhatjuk,

A mi áldott napunk nagy arany tányérját

Kikezdi fogával, harapja, úgy falja,

30 Mind odább emészti, fényét elfogyasztja,

Nagy fekete fejét közepébe tolja.

Átkozott markoláb végkép betakarja.

Egy fekete gömb függ nap helyett az égen,

Egészen elfalta a fényes napunkat,

35 De végre győz a nap, áldott tűzistenünk,

Fekete rémistent lehányja magáról.

Már félig ledobta, cudart, ki ezalatt

Haragjában mérget csorgat a kutakba.

Meg nem mondtam volna, hogyha nem kérdezed,

40 Mert a markolábnak csatája az égen

Fényes napistennel, mindig rosszat jelent.

KÜRTÖS (*Kürtjébe fúj*)

GÖNCÖL (*Felkiált hozzá*) Mit látsz onnan?

KÜRTÖS Lovascsapat vágat erre felé.

GÖNCÖL Milyen a szerszámuk?

²⁰¹ Régi népdal. Erdélyi János.

²⁰² Szinyeyi T. Sz. Kálmány L. Mythologiai nyomok.

- 45 KÜRTÖS Seimiféle szerszám.
 Se nyereg, se kantár. Szőrin ülök a mént,
 Egyik kezükben csid, a másikban pányva.
 DÉLIBÁB Ezek Jahel asszony lovas kísérei.
 KÜRTÖS Előttük lovagol egy *dandalló*²⁰³ asszony,
 50 Hosszú haja lobog, fején arany abrinc.
 DÉLIBÁB (*Megrettenve*) Jahel asszony jön ránk!
 GÖNCÖL Nagyon megrezzentél.
 DÉLIBÁB Bizony, édes bátyám, inkább azt hallanám,
 Hogy a szélanya jön, zimankós viharral,
 55 Mint hogy Jahel asszony jön látogatóba.
 Ez a rémtündérek főfő barjaktára,
 Én sietek lisztet hinteni a szélbe.
 (*Bemegy a vadászlakba, szakajtót hoz ki s abból lisztet szór a levegőbe.*²⁰⁴ *Künn kürtszó hallik, paripadobogás, kutyaugatás, ostorpattogás*)
 DÉLIBÁB Göncöl! Riasztasd el a komondorokat.
 GÖNCÖL Azok is valami nagy baj jöttét érzik. (*Kimegy*)

IV. JELENÉS

DÉLIBÁB, JAHEL

- JAHEL (*Jön jobbról, karikás ostor kezében*)
 60 Mondhatom, szép őrség! Tizenkét komondor.
 Hol vannak az örök? Hol a fegyveresek?
 Hodály ez itten? vagy a vezér tanyája?
 DÉLIBÁB Hozott Isten, Jahel. Ez Levente laka.
 (*Kezét nyújtja Jahelnek*)
 JAHEL Hát a fegyveres nép? Mind a fülén alszik?

²⁰³ Erős, izmos. Szinnyei. T. Sz.

²⁰⁴ Régi babona a szélanya megengesztelésére. Ipolyi.

65 DÉLIBÁB Azok mind elmentek most búzát aratni.

JAHEL Aratni? A magyar daliás vitézek

A kazár búzáját mentek learatni?

Hátha az ellenség addig rátok ütne?

DÉLIBÁB Itt nincsen ellenség, se közel, se távol.

70 JAHEL Csodálatos ország! Ahol nincs ellenség.

Itt tán a farkasok is korpával élnek.

Hát Levente hol van lovascsapatjával?

Azok csak nem mentek el búzát aratni?

DÉLIBÁB Levente az erdőn jár a cimborákkal,

75 Bölényre vadászik. Már hallám a kürtszót.

Elejték a vadat. Nemsoká itt lesznek.

JAHEL Bölényre vadászik. Hadrontó Levente!

Hát ő sem talál már külön ellenséget?

DÉLIBÁB Nekünk ezek a legrosszabb ellenségink

80 Fekete és rőt vad. Vetésink rongálják,

Gulyáink, ménesink összemarcangolják,

Irtó háborút kell viselni ellenük.

JAHEL Ehhez nem kell olyan vezér, mint Levente.

Se olyan vitézek, minők a *mándrucok*.²⁰⁵

85 Végezhetik ezt a bacsók, pakulárok.

KÜRTÖS (*Kürtjébe fúj*) A vadászok jönnek.

JAHEL Egész diadallal!

Hozzák az elejtett bölényt társzekerem,

Mintha semmi másra nem volna az erő:

90 Acél férfierő, mint vadakat üzni.

Ángyom, te mit sem tudsz a külső világról?

DÉLIBÁB Mióta *cseposszel*?²⁰⁶ fejem betakartam,

A tűzhelyemen túl nincs nekem világom.

Szárnyaim feledtem, nem tudok repülni,

95 Otthonomban lakom s boldog vagyok benne.

²⁰⁵ A bihari kemény legények most is szeretik magukat így hivatni. J. M.

²⁰⁶ Főköltő. Orbán B.

JAHEL S ezt a boldogságot Levente is érzi?
 Ah! A boldogság a férfiszív rozsdája!
 Hajh a mi szívünket a baj fényesíti,
 Kőszörüli a vész, a könnyhullás edzi.
 100 Hány tavasz múlt el már, hogy ilyen boldog vagy?
 DÉLIBÁB Négyyszer láttam tavaszvirágokat nyílni.
 JAHEL Annyiszor én vérző sebeket megnyitni.
 Hajh mi is arattunk: dült a rend előttünk;
 De nem gabonafej: emberfej volt rajta!
 105 Trágyáztuk a földet drága férfivérrel,
 Vadásztunk —, nem vadra, hanem királyokra!
 Te nem érted ezt, majd Levente megérti.

V. JELENÉS

DÉLIBÁB, JAHEL, LEVENTE, TAHÓ

LEVENTE *(Vaddszőlőzetben, medvebőr kacagódnnyal, gerely a kezében, fején medvebőr süveg. Gerelyét Tahónak adja)*
 DÉLIBÁB *(Levente elé siet)*
 LEVENTE *(Megöleli Délibábot, arcát megcsókolja)*
 DÉLIBÁB Nézzed: itt van Jahel. Talán meg sem láttad?
 LEVENTE Mikor te vagy itten, akkor mást nem látok.
(Jahelhez megy, két kezét megfogja)
 110 Hozott Isten ángyom! Mi jót hoztál nekünk?
 JAHEL Örömet is hoztam, keverve bánattal.
 Régi mondás, hogy a magyar sírva vigad.
 Árpád fejedelem küldött ide hozzád.
 Izenetét hoztam, amit majd elmondok.
 115 — Négy éve múlt annak, hogy magas Ungvárból
 Elküldött Biharba nagy Marót csakánhoz,
 Hogy megvedd a rokon kazár népnek szívét.
 LEVENTE Megtettem.

- JAHEL Úgy látom. Itten is maradtál.
 120 Kibékítéd szépen magyart a kazárral.
 Magad is békültél; haragot feledtél:
 Drága Délibábnak szerelmes szeméért
 Feledted Illangó szeme tüzelését,
 Akiben az öcséd szép Tarkóc elégett.
- 125 LEVENTE Ki tudna küzdeni halottal? — leánnyal?
 DÉLIBÁB Illangó meglakolt átoltott tüzéért;
 Maga is elégett benne.
- JAHEL Azt is tudom.
- DÉLIBÁB Haldokló Tarkócunk nem átkozta őket.
- 130 Csak a csókjaira emlékezett vissza.
 Nem drágálta éltét e csókok mézéért.
 Azt kérte, egy sírba temessék el véle.
 Egymás mellett vannak, egy sírban pihennek.
 Virágot hullató bokor nőtt felettük.
- 135 Pacsirta, csücsörke énekel álmukhoz.
- JAHEL Jól van. Nem tépek fel sebeket, sírokat.
 Mi elmúlt, porrá lett, a moha benőtte.
 Csak az én sebem az, mely untalan vérzik,
 Csak az én halottam, ki örökké feljár,
 140 De erről nem szólok. Örömhírrrel kezdem.
 Egész rajával a diadalhíreknek.
- LEVENTE Hallgatom áhítva. De előbb engedd meg,
 Hadd tegyek rendet a vadászszákmányommal,
 Mert annak sietős a dolga, nem áll el.
- 145 Tahó, jó hadnagyom, vitesd el a bölényt,
 A *csamangók*²⁰⁷ rántsák le róla az irhát,
 Feszítsék *paticsra*²⁰⁸ a fejét tömjék ki.
- JAHEL Jól scjtem a dolgot. Te ma nagy diadalt
 Nyertél a nagy erdőn. Beszeld el te előbb

²⁰⁷ Nyúzó. Szinnyei T. Sz.

²⁰⁸ Hajlós karó. J. M.

- 150 E nagy hőstettedet: Délibáb hadd hallja.
 Egész ország dolga nem illeti őtet.
 De mi veled történt, azt szívesen hallja.
- LEVENTE Biz az derék tusa volt, Jahel, mondhatom.
 Mert ez lehetett a bölények királya.
- 155 Nem akadt vadász, ki ezzel szembeszálljon,
 Legázolta ez a lovast paripástul,
 Bozontos fejével viskókat szét döntött.
 Ez ellen szálltunk ki Csomborddal.
- JAHEL Süveddel?
- 160 LEVENTE Süvemmel és kupás vadászczimborámmal.
 Az erdő mélyében fölvertük a vadat,
 Ebcink a bozót közül kizavarták,
 Előjött bömbölve, szarvai hegyével
 Tépte a pázsitot, rccsegett a pagony.
- 165 Vérben forgó szeme kereste, kit vájjon?
 Azzal neki rontott a Csombord süvemnek,
 Csúnya bakugrás közt ugratva feléje
 Csombord ráhajítá gombos kelevézét,
 Az belefúródott a bika szemébe.
- 170 Ettől még dühösebb lett a szörnyű állat,
 Szarvát a hánykódó mén szügyébe döfte,
 Lovat lovasostul maga alá tiport.
 Halálra gázolta volna mind a kettőt,
 Ha én nagy hirtelen oda nem ugratok,
- 175 S gerelyem vasával fene bika nyakán
 Éppen a csigolyát találva, leszúrok.
 Erre az felfordult s mind a négy csülkével
 Ég felé rugdalva, kifújta páróját.
- DÉLIBÁB (*Odasimul Levente keblére*)
- 180 JAHEL Ez bizony hőstett volt, egészen érdemes,
 Hogy megemlegessék — süved és a népe:
 Hogy ily nagy veszélyből kirántottad őket.
 Már most, ha nem unnád, engedd elmondanom,

- Mit míveltek eddig a többi vezérek?
- 185 LEVENTE A bundám, süvegem talán ne hallgassák.
(Déliabának adja kacagányát, süvegét)
 DÉLIBÁB *(Bemegy az átadottakkal a vadászlakba)*
 JAHEL Amint hadnagyaid, jó Öcsüb és Velek
 Mén Marót csakánnak kevély üzenetét
 Meghoyták Árpádnak, a mi fejedelmünk
 Rögtön elindítá három fővezérét,
 190 Tást, Szabolcsot és az öreg Töhötömöt,
 Hogy a kazár csakán földét behódítsák,
 Azok el is végzék: első rohanásra
 Elfoglalták a Nyírt a Meszes hegyéig.
 Ostrommal bevették erős Szatmár várát.
 195 Erős várat hánytak s vezérük nevéül
 Neveztek Szabolcsnak: ő maradt úr benne.
 — Amiként te mondád kevély Mén Marótnak
 Dölyfös válaszára, hogy arra szóval nem
 Csak kihúzott karddal lehet megfelelni.
 200 Szabolcs megfelelt rá . . .
- LEVENTE Igaz. Én mondtam azt.
 JAHEL Ezzel nem nyugodott meg az ősz Töhötöm,
 Fiával, Horkával, áthágott Erdélybe:
 Ahogy most hét-hegyek-országát nevezzük.
 205 Ott döntő csatában a dák nép vezérét,
 Gyalu vajdát minden hadastól megtörte.
 Magát is megölte vitézi párbajban,
 Ki hú fegyvertársa volt Marót csakánnak.
 Erdélyt székely földig magának foglalta.
 210 — Így felelt Töhötöm Marót válaszára:
 Ahogy te kimondád, hős fejedelmfi,
 Hogy kihúzott karddal lehet megfelelni.
 LEVENTE Vezérek megtették, mi rájuk volt bízva.
 JAHEL Ám a fejedelem, dicső Árpád atyád
 215 Sem hagyta a kardját rozsdátul meglepni.

Áthatolt a Sajón, átvádolt a Zagyván.
 Bors vezér nevééről Borsodot nevezte.
 Megtörte Nyitránál Cobor morva vezért.
 220 Ellene támadott Szvatopluk tót királyt
 Szétvert hadával a Dunába²⁰⁹ ugratta.
 Végre neki fordult összegyűjtött haddal
 Az ős ellenségnek, ki rég rováson volt,
 Kit te, hős Levente, legjobban ismerhetsz.
 Hős karodnak súlyát éreztetted véle
 225 Zalán vajda által vezetett bolgárnak;
 Alpár nagy fenyéréen találkoztak össze:
 Hajnaltól hajnalig tartott az ütközet,
 Árpád győzött, Zalán, a vajda elfutott.
 Tisza és Duna közt a magyar lett úrrá.
 230 – Így felelt meg Árpád fejedelem kardja!
 – Hát a te csodákkal vemhes varázs kardod,
 Hős fejedelemfi, az égből esett kard,
 A hétszer kovácsolt, hét vízben edzett kard
 Minő új tetteket írt föl neved mellé?
 235 LEVENTE Az én kardom pihent addig hüvelyében.
 – Nyugtalan hálótárs hüvelyben levő kard.
 Megannyi vérontó diadalmak között
 Nekem jutott a legnehezebb hadrontás:
 Egy testvér nemzetnek a meghódítása.
 240 Magyarok, kazárok egy nyelvet beszélünk.
 Csak a babonáink, szokásaink mások.
 JAHEL De gyűlölni való buja Mén Marótjuk.
 LEVENTE Fejedelme miatt nemzetet ne gyűlölj!
 Én is fölállítám dandárom karéjba,
 245 Kihívtam a kazárt a csatamezőre.
 Meg is jelent rendén, egész hosszú sorban

²⁰⁹ A Duna ősrégi magyar szó, jelent „árvizet”. „Dunás” =
 felfogott víz. Kriza. Vadrózsák. Szinnyei T. Sz.

— Hogy nyíllövésnyire érzékén egymáshoz,
Megkezdeni kölcsön rokonvér ontását,

Közbe jött az Isten: másképen akarta.

250 JAHEL Isten? Melyik Isten?

LEVENTE Magyarok Istene!

Elébb a Nap eltakarta arcát

*Bakacsin*²¹⁰ felhővel, aztán ránk ereszté

Szélistent, Vízistent, ránk zúdult a zápor,

255 Aki lelankasztá tegzünk idegét,

Messziről nem hordott halált a nyílvesző.

JAHEL Hát nem volt-e csídje, kardja a magyarnak?

LEVENTE Volt csídje, kardja is, kezébe is kapta,

Odarugtatott a kazár hadsor elé.

260 Akkor visszatorpant, mintha Guta csapta

Volna meg a karját, minden élő tagját.

— A kazár harcosok mind nők és leányok,

Akik nem paizzsal védelmezik maguk,

Hanem kérő szóval: „édes bátyámi, ne bánts!”

265 JAHEL Átkozott csalárdság! Nőket vinni harcba!

LEVENTE Ahogy a tegezhúrt *alagyárrá*²¹¹ tette

Vitéz magyar népnél égből eső zápor,

Kemény szív úgy ernyed el női könnyektől.

„Nem tudunk harcolni!” mondák a hadnagyok.

270 „A kardunk elfordul, ha asszonyt kell vágni,

Kelevézünk törik, ha magyar szót hallunk.”

JAHEL S ettől kezdve aztán nem volt több harcolás

Magyar és kazár közt: annál több *lakozás*.²¹²

Folyt a dinom-dánom: hisz itt jó bor terem.

275 A hegy tüze benne. Asszonyok, leányok

Szeme még lángolóbb, mind megolvadt benne

A kemény magyar szív.

²¹⁰ Fekete kék. J. M.

²¹¹ Szelid. Szinnyei T. Sz.

²¹² Lakzi. Táj szó.

LEVENTE Hát nem volt-e így jó?

Ha két erős testvér nem öl, hanem ölel.

280 JAHEL Te is a süveddel jártál bölényt ölni,
De hát Marót csakán hódolt-e Árpádnak?

LEVENTE Nekem Mahomedre fogadta esküvel,
Hogy a magyarokkal ellenséges vajdák
Segélyére soha egy embert sem bocsát.

285 JAHEL Így szokott játszani szavakkal a khalil.
Mondhatta bizton, hogy egy „embert” se küld el;
Mert hiszen az asszonyt nem veszik embernek.
De elküldé Zalán segélyére saját
Lcánya, Szemőke vezetése alatt
290 Az egész őrpata asszonyi dandárát.

DÉLIBÁB *(Jahel végső szavai alatt kilép a vadászlakból)*
Nem igaz! Nem hiszem! Téged elámitott,
Ki azt híresztelé.

JAHEL Saját szemem látta.

DÉLIBÁB Akkor szemed csalt meg.

295 JAHEL Még tanút is hoztam,
Ki rá fog vallani, hogy Szemőke volt az.
Azt majd előhozom, ha mindent elmondtam.
— Magam is ott voltam Alpár vérmezején,
Nemzetem csapatja, a kabár had élén.
300 Hajdan az én férjem, Jellek vezette azt,
Mióta ő elmúlt, köztem és Jutócs közt
Osztotta meg Árpád a vezérség tisztjét.

LEVENTE Szólj! Mit tudsz Jutócsról?

JAHEL Hagyom utoljára.

305 — Azt a véres napot megelőző estén
Kócsagra sólymáztunk Jutóccsal a parton.
Egyszer fejünk felett nagy vijjogva száll el
Egy szép fehér hattyú; úgy fénylett a napban.
„Nézd’!” mond Jutócs, ott száll egy „fekete
310 hattyú;”

— Jaj neked! Jaj neked, ha te azt a hattyút
Feketének látod! Halál jöttét látod.²¹³

— Ő maga is érte éjje közeledtét,
315 Volt egy kedves fija, mindig vele hordta,
Sok ellent, sok vadat lenyilazott azzal,
Azt most odadta a kis öccsének, Zsoltnak
S a máknyi-makk ember²¹⁴ meghúzta kezével
Az íjjat s húrjával a nyilat ellötte.

Majd megették, akik látták, a vezérek.
320 „Legyen tied! Én már nem ajzom fel többet.”

DÉLIBÁB Angyom! A két szemed tele van könnyekkel!

JAHEL Csak a portul van az. Letörlöm, nincs többet.

(Kezével megtörli szemeit)

Hajnal hasadtával Árpád fejedlem
Megadatá a jelt: Lehel vezér kürtje²¹⁵
325 Végig riadt egyik égtől a másikig.
Bulcs, a Bogát fia, a turulos zászlót
Kezébe ragadva, nemzetsége élén
Megkezdé a harcot,²¹⁶ utána a többi:
Az ádáz ordítás fölverte a rónát,
330 Porfelleg borítá a két harcos tábort,
Melyben csak a szemközt jövőket láthattuk.
Jutócs elől harcolt, mélyen behatolva
Az ellenség közé: — a hány kardcsapása,
Annyi halál! Pajzsát nyergére akasztá,
335 Baljával buzogányos kelevézt lódított,
Kivel az ellenség paizsát áttörte.
S hol kemény sisakra talált, mely nem horpadt,
Ottan foga közé kapta a szabljáját
S tollas buzogánnyal zúzta a sisakot.

²¹³ Ipolyinál.

²¹⁴ Ipolyinál.

²¹⁵ Horváth Mihály.

²¹⁶ Horváth M.

- 340 LEVENTE Mind tőlem tanulta! Mért nem lehettem ott?
 JAHEL Dúlt az ellenben, mint mándruc a gulyában.
 Feje fölött láttam arany sast repkedni.²¹⁷
 — Futott már a bolgár, pajzsát hátra vetve.
 Tisza hullámában kereste mentségét.
- 345 — Ekkor a nyírfákkal benőtt buckák mögül
 Új ellenség támadt Zalán védelmére.
 A kazár őrpata sereg jött elénk,
 Veszdelmes csapat. Ki nem nyíllal lő meg,
 Hanem a szemével, testi bűbájával.
- 350 Elöl két barjaktár lovagolt: az egyik
 Hadjcle egy arany kereket tartó kéz,²¹⁸
 Másiké szélkelep, szárnyas oroszlánna,²¹⁹
 Ezeket hordják a kazárok a hadban.
- LEVENTE Úgy van. Ez mind az ő hadvezető jelük.
- 355 JAHEL Még több jelük is volt. Hajuk leeresztve,
 Keblük feltakarva, úgy jöttek ránk szembe.
 LEVENTE Éppen úgy jöttek az én harcos népcmré.
 JAHEL S kiáltották: „Bátyám! Bácsikám! Nem ismeresz?”
 LEVENTE Ahogy velünk tették.
- 360 JAHEL A hallott szavakra
 Zavarba jött népiünk. De amiket látott
 Még jobban zavarta: napra jött bűbájak!
 Az őrpatak előtt lovagolt a tündér.
 Egész pompájában, mit Istentől kapott.
- 365 Pongyola foszlányát varázsöv szorítja.
 Az is elárulta szívrontó szépségét.
 A nap is rásütött felhő szakadékból,
 Olyan volt, mint égből leszálló hadnemző,²²⁰
 — Jutócs csak elbámult, mikor őt meglátta,
- ²¹⁷ Ipolyinál.
²¹⁸ Ipolyinál.
²¹⁹ Perzsa címer.
²²⁰ Valkür. Ipolyinál.

- 370 Karja lehanyatlott fegyveres öklével.
 „No hát hol vagy Jutócs?” kiálta a tündér,
 „Itten jó az arád! én vagyok Szemőke!
 Eljöttem, eljöttem veled kézfogóra,
 Elébb kézfogóra, aztán menyegzőre!”
- 375 S a nunt kopjaveset közelébe érték,
 Hangos kacagással ráhajítá csidét.
 Jutócs nem emelte paizsát védelmiül,
 A kelevéz vasa a torkát átverte,
 Jutócs holtan bukott alá a lováról .
- 380 LEVENTE A villám csapja meg, a ki ezt tehetette!
 JAHEL A villám messze van! Én közelebb voltam.
 Engem nem zsibbasztott meg a tündér bűbáj!
 Odaröpítém a nyilam a szívébe.
 Abba az észrontó, kegyetlen szívébe,
- 385 Nagyot sikoltott és úgy borult a földre,
 Hogy vőlegényének kézfogót nyújthatott.
 — Elhoztam az övét: nézd, Délibáb ángyom!
 Ráismersz-e benne Szemőke övére?
(Kacagánya alól kihúzza az arab betűkkel hímzett övet)
 DÉLIBÁB Ráismerck.
- 390 JAHEL Ez a velem hozott tanú.
 Árpád diadalt ült Alpár vérmezején,
 De győzelme ára Jutócs halála volt.
 LEVENTE S én akkor kupákat ürték Csomborddal.
- 395 JAHEL Négy fejedelemsfi négy dali legény volt,
 Három már elpihent, csak egy van még itt fenn.
 Négy között a legjobb: hadtörő Levente.
 Mit gondolsz, mit izent Árpád fejedelem
 Legdicőbb fiának, legnagyobb hősenek?
- 400 LEVENTE Tudom mondatlanul. — Árpád fejedelem
 Azt izeni nekem, Levente fiának:
 „Attila öröke be van már hódítva,
 Csak egy ország áll még ország közepében,

Ki magát nem vallja még Magyarországnak,
Bihar te reád néz. Siess meghódítani!
405 Hogyha a két tábor áttáll összecsapni,
Csak farkasszemet néz egymással, íjjonva:
Akkor régi szokás vitéz nemzeteknél,
Hogy a két fővezér kel egymással bajra.
Amelyik elesik, annak népe vesztes,
410 Amelyik megmarad, annak népe győztes,
Legyen hát közöttünk bíró a Hadisten.
Jó hadnagyom Tahó!

TAHÓ *(Előjön)*

LEVENTE Hívd ide Ctombordot.

Itt van a pagonyban, vadászlakomat ül.
415 Küldd az üzenetem hármas kürtfúvással.
Megérti; előjön: ő sürgette váltig,
Ócsárolt is érte, hogy én vonakodtam.
Vívjunk bajt egymással, döntsük el fegyverrel,
Ki legyen az ura szép Biharországnak?
420 Ma lesz hát a napja, hogy ezt elvégezzük,
Két tábor láttára megvívjuk a párbajt,
Itt az őrtoronyban, hol senki nem segít,
– Ma én őt megmentém szörnyű rút haláltól,
Itt vagyok: szebb halált kínálgatok néki!

(Elsiet a vadászlak ajtaján át)

TAHÓ *(Balra el)* *(Künn hármas kürtszó)*

VI. JELENÉS

DÉLIBÁB. JAHEL

425 DÉLIBÁB Rossz dolgot végeztél édes ángyom, Jahel!
Szembeállítottad Leventét Csomborddal.
JAHEL Melyiket szereted jobban kettőjükből?

DÉLIBÁB Bátyám úgy szeretem, mint az életemet,
 De Leventét jobban, mint a haláloamat,
 430 Az pedig közel van, jól érzi a lelkem.
 JAHEL Ne féltsd te Leventét! Ne várd halálodat.
 DÉLIBÁB Te a döntő bajjal Leventét rontád meg,
 Ő nekem fogadta vas jegygyűrűjére
 S a becsületére, annál is vasabbra,
 435 Hogy a kardját ki nem húzza bátyám ellen.
 S mit Levente ígért, Levente megtartja.
 S hasztalan is húzná ki Csombordra kardját.
 Azt a varázsgyűrűd sérthetlenné teszi.
 Salamon királyod szerezte talizmán,
 440 Aki azt viseli, annak vasalt testét
 Se kard, se kelevéz éle meg nem sérti.
 JAHEL Tudd meg hát a bűvös talizmánnak titkát.
 Varázsgyűrű megvéd ellenség vasától,
 De nem véd meg senkit saját fegyverétől.
 445 Levente nem húzza ki kardját Csombordra.
 Saját fegyverével fogja őt megölni!
 (Egy hattyú repül át a légben, hangos kiáltással : „várj! várj! várj!”)
 JAHEL (Lekapja tegzét válláról, puzdrájából nyilat von elő)
 Ahá! Megérkezteél varázstevő hattyú!
 Várj! várj! várj! kiáltod? ugyan régen várlak.
 (Céloz, a hattyú után lő)
 Csak a szárnyát verte a nyilam körösztül.
 450 Ez is elég rá, hogy ne röpüljön többet.
 KÜRTÖS (Fenn a torony ormán háromszor tülköl)

VII. JELENÉS

ELÉBBIEK, LEVENTE

250 Levente (*Kijön a vadászlabkból, harcnak öltözve, fején ezüst sisak, ráromádár szárnnyal, elől arcvédővel, vállán veres farkas kacagány, oldalán kard, balkarján teknő alakú paizs, azon a címere: kéz, mely hétágú mennykövet szorít marokra. Felkidl a kürtöshöz*)

Jöjj le a toronyból, most én megyek oda.

KÜRTÖS (*A hátsó lépcsőn lemegy a toronyból*)

DÉLIBÁB Búcsúcsókot sem adsz szegény Délibábnak?

LEVENTE Aki harcba indul, asszonyt ne csókoljon.

455 JAHEL Nem viszed gerelyed?

LEVENTE Majd lesz a másíknak.

(*Indul a torony lépcsőin fölfelé*)

DÉLIBÁB (*Kétségbeesetten*) Melyik hát az Isten, ki igazságot tesz?

Melyik az az Isten, aki megoltalmaz?

Hol van? Égen? Földön? Napban? Fellegekben?

400 Kit kétségbeesett imám ostromoljon.

Engem nem tanított senki Istent látni.

(*Jahelhez*) Neked van Istened! Oh add nekem kölcsön!

Hogy megimádhassam: jöjj segítségünkre!

465 Ki embert teremtél és emberi szívet,

Tartsd meg hát az embert, ne tépd szét a szívet!

JAHEL Az én Istenem az erős bosszuálló

Jchova egy Isten, aki megtorolja

Az apák bűneit késő unokákban.

DÉLIBÁB (*Leborul a földre*)

470 Oh föld, te Földisten, kit Hazának hívnak,

Te, akit megcsókolt haldokló Tarkócunk,

Kinek elpanaszlá szíve nagy fájását,

Te édes, álló föld, légy bíró közöttünk!

LEVENTE (*A torony párkányáról*)

Az lesz!

VIII. JELENÉS

ELÉBBIEK. CSOMBORD

255 Csombord (*Pikkelyes páncélban, hegyes sisakkal a fején, mely-
ről két oldalt láncok függnék alá; balkarján szívalakú pajzs:
azon a címere, a szárnyas oroszlán; kezében három hajító kelevéz,
tompa végén forgó kelevéppel, oldalán görbe kard; az őrtorony há-
tulsó lépcsőjén feljön*)

475 LEVENTE Híttalak.

CSOMBORD Eljöttem.

LEVENTE Tudod mért híttalak.

CSOMBORD Eb kérdi, eb bánja.

LEVENTE Beszéljen hát a vas!

CSOMBORD (*A három kelevézt egymást után elhajítja Leventére,
mind a három belefúródik annak pajzsába*)

LEVENTE (*Kihúzza a három kelevézt a pajzsából*)

480 Egyik kelevézed sem tört át pajzsomon,
Mostan mind a három az én kezemben van,
Visszahajíthatom ugyan mind a hármat.

CSOMBORD (*Kardját kihúzza, pajzsát védelmiül tartja maga elé*)

JAHEL Levente! Ne kíméld! Gondolj a bosszúra!

Gondolj elemésztett három jó öcsédre!

485 Előtted álljanak Jellek, Tarkóc, Jutócs!

Kisértő lelkeik szálljanak karodba.

Saját gerelyvasa áttör a varázson!

LEVENTE De én nem öllek meg saját fegyvereddel.

(*A három kelevézt lehajítja a torony tulsó
oldalán*)

Kardot sem húzok rád. Fogadásom tartja.

490 JAHEL Őrülsz vagy? mit tettél? Magadat vesztéd el!

LEVENTE Hanem azért kedves süvem Csombord, meghalsz!

(*Két kézre kapja a pajzsát, nekirohan Csombordnak s azt letaszítja a
torony külső párkányán*)

CSOMBORD *(A rárohánzó Levente pajzsára csap kardjával, a kard kiesik kezéből, Levente taszításától ald hanyatlík, kevés idő múlva felkiált alulról)*

Levente! Megöltél! Kegyelmes uram légy
Majd a nap mezején!

LEVENTE Nem én öltelek meg:

495 A föld anyánk ölt meg, az küldött halálba!

JAHEL Hosanna! Hosanna! A Jehova ítél!

DÉLIBÁB *(Térdelve)* A Földisten ítél! Ő küldte halálba.

LEVENTE *(A torony magaslatairól messzehangzó szóval)*

A földet hittuk fel ítélő bíról:

Döntse el, ki híja ezentúl „hazának?”

500 Magyar-c, kazár-c? Döntse el, ki védje?

Ki szeresse? Dicső hírrel ki halmozza?

Magyarok! Kazárok! Ime megtudtátok

A Földisten erős, kemény ítéletét.

Ez a föld „hazát” ad annak, ki hont szeret.

505 „Sirt” annak, ki gyűlöl és idegent imád!

(Künn mindig távolabb elhangzó kúrtriadó)

IX. JELENÉS

LEVENTE, DÉLIBÁB, JAHEL, BÜVELLŐ

260 Büvellő *(Feljön az őrtorony hátulsó hágcsóján, fején sűrű fátyol, vékony fakó szövet burkolja termetét, hosszú bő redőkkel, öv gyanánt két fekete hattyúszárny szorítja át derekát. Amint följut a torony lonkdjára, térdre ereszkedik s úgy csúszik Levente felé)*

JAHEL Ki jön ott? Ki hágott fel most a toronyba?

BÜVELLŐ Én vagyok, Büvellő. A halottam küldött.

JAHEL Végre előttem vagy hát! Hogy megölhetlek!

(Tegzére nyilat tesz)

DÉLIBÁB *(Megfogja Jahl kezét)*

Ne bántsđ őt: jobban fáj most annak a szíve,

- 510 Mint fájna, ha nyilad keresztül szegeznéd.
 JAHEL Angyaloin sugallja, hogy jót tennék véle,
 Látom őt, Urielt, itt a fejem fölött!
 Rámutat: öld agyon, amíg meg nem szólal.
 Döghalál jön elő ennek a szájából!
- LEVENTE *(Pajzsát Búvellő elé tartja)*
- 515 Ne félj! Megvédelek. Nem bánthat ez asszony.
 BÜVELLŐ Levente! Nagy vitéz! Bátyámat megölted.
 Haldokló szavával azt kiáltá hozzád:
 Kegyelmes uram légy ott a nap mezején,
 Vedd hozzá özvegyi síró könyörgésem.
- 520 Ne bánj vele ottan úgy, mint rabszolgáddal,
 Hanem úgy bánj vele, mint édes süveddel,
 Nézd, az örökségét elhoztam számodra,
 A talizmán gyűrűt, mely sérthetlenné tesz.
 Míg viselte, dacolt fegyverrel, villámmal,
- 525 Csak a föld zúzhatta agyon leestében.
 Eztán te viseld ezt, te légy sérthetetlen,
 Engedd, hogy újjadra felhúzzam e gyűrűt.
- JAHEL *(Felkiált)* Levente! Oda ne nyújtsd a kezéd néki!
- LEVENTE *(A kezét Búvellőnek nyújtja)*
- BÜVELLŐ *(Hirtelen előrántja öltönye ráncai közül a törét s megsúrja vele Levente kezét)*
- Itt fogadd a boszúm! Most már te is meghalsz!
- 530 Halálos méreggel van töröm itatva.
 Én megyek Csomborddal, te sietsz utánunk!
- (Elrohan a torony párkányához, hol Csombord lebukott s leveti magát a mélységbe)*
- DÉLIBÁB *(Felsikolt)* Halálmérges törrel szúrta meg Leventét.
- LEVENTE Halálos harapást ejtett a kezeimen.
- JAHEL Mért nem szegeztem őt elébb át nyilammal!
- 535 DÉLIBÁB Futok a férjemhez, a mérget kiszívom.
- (Felfut a hídcsón az őrtoronyba, megragadja Levente kezét s a mérget kiszívja sebéből)*

- LEVENTE Hagyd el. A halált nem fordítod el rólam.
Csak magadat is elpusztítod miattam.
Minden idegem fáj, agyam lángol, lüktet,
Szívemet vasmarok szorongatja össze.
- 540 Paripámat látom felém közeledni
A megnyíló égből, aki elvisz engem. —
DÉLIBÁB Akkor engemet is együtt visz el véled.
JAHEL (*Felsiet Délibáb után a hágcsón a toronyba*)
Levente! Délibáb! Támaszkodjatok rám.
(*Két karjával átöleli Leventét, Délibábot*)
- LEVENTE Te hőselkű asszony, ígérd meg azt nekem,
545 Hogy halottan haza viszesz hős apámhoz.
JAHEL Bizony hazaviszlek.
LEVENTE Délibábbal együtt.
JAHEL Mind a kettőtöket. Együtt, összefűzve.
LEVENTE Elmondod felőlem a hős vezéreknak,
550 Hogy győzelmes harcban estem el hazámért,
Utolsó ellenét elébb agyonsujtám.
JAHEL Végig hirdetem azt hetedhét országon.
LEVENTE És azt is elmondod, hogy Délibáb hű volt.
A gyilkoló mérget sebemből kiszívta:
555 Engem nem tarthatott, maga is velem jött.
DÉLIBÁB (*Megtört hangon*)
„Nekem jusson hős Levente
Én együtt halok meg véle”.
- LEVENTE. DÉLIBÁB (*Lassan összeroskadnak, fejüket Jahel ölébe nyugtatva*)
LEVENTE (*Öklére támaszkodva*)
Aztán ígérd meg jól: szép zomort²²¹ tartasz.
Együtt mindkettőnknek. A tokos lovamra
560 Felültetnek, kopjám kezembe szorítva.
Délibáb két karját nyakam körül fonva.

²²¹ Gyászszertartás a régi magyaroknál. Ipolyi. J. M.

JAHIEL Ott leszek, úgy teszek. Magam látok mindent.
 LEVENTE Aztán közös sírba visznek le lóháton,
 565 Nagy szál tisztafához jól odakötöznek,
 Vezérek, hadnagyok száz nyíllal átlőnnek,
 Úgy megyek ősiunhez a nap mezejére.
 Zászlóm ott lengeti kopja hegyén a szél.
 JAHIEL Mind megteszik veled. Lesz ott asszony sírás,
 A férfiak pedig vérrel fognak sírni,
 570 Árpádtul elkezdve, arcuk meghasgatják.
 Levágott hajfürtöt kezeidbe adnak.
 LEVENTE S aztán a hűségcs hajadon leányok
 Betemetik sírunk diófalevéllal,
 Nagy halmot emelve, virágos pázsittal,
 575 — Anyámnak mondd meg, hogy végső szavam ő volt.
(Jahel térdére hanyatlik, meghal)

DÉLIBÁB *(Levente nyakát átölve, meghal)*

JAHIEL *(Elbúsongva)*

Így kell elmúlniok; kik nagyon szerettek,
 Kik oly hűvek voltak, akik oly jók voltak!
(Kitörő indulattal)
 Rettenetes haza! Mennyi áldozatot
 Követelsz még tőlünk, legnemesebb vérből?
 580 Rettenetes haza szörnyeteg szerelmre!

(Vége a 6. szakasznak)

HATODIK FELVONÁS

HETEDIK SZAKASZ

ZOMOTOR ÉS NÁSZ

Tájkép: Az alpári síkság, távolban a kanyargó Tisza, fűzzel, fehér
 703 nyársával benőtt partja; közepén egy halom közepébe épített cölöp-
 sír, aminő látható Abauj megyében a hegytetőn. Elöl nagy kapuja

van, keresztberótt gerendákból, nyitva. Felül befedetlen, a nap belé-
süt. Közepén egy nagy szál tiszafa feldllítva, melynek hegyéről
hoszú kétdágú fekete zászló csügg alá. A sír két oldalt ki van pászsi-
tozva, menetelesen. Körülötte huszonnégy magas rúd, melyekre
270 lófejek vannak tűzve. Két oldalt a vezérek és Regehú, Jahel sátrai,
mindegyikről fekete zászló leng alá.

I. JELENÉS

IJÁSZOK, LEÁNYOK, ŐRÖK, majd JAHEL

Göncöl, Ijászok (*Egész csapattal a cölöpsír balján felállnak, puz-
dróval, tegezettel*)

Leányok (*Csoportban dlnak a sír jobb oldalán, fejükön mák-
virág koszorú, kezükben diófa ágak*)

Őrök (*A sátorok előtt, kezükben dárda és kerek pajzs*)

Jahel (*Jön balról, öltözete testhez tapadó fekete ruha, mely
arany csillagokkal van ékesítve, fején sátyol*)

GÖNCÖL (*Jön jobbról*)

JAHEL Megtettem hát mindent, amit megígértem

A haldokló hősnek, hű feleségének.

Itt van az áldozat ősi szokás szerint.

Az egész zomotor. Mindent elrendeztem,

585 Megszegtem a saját Jehovám parancsát,

Aki megtiltja a halotti zomotort,

Csendes sírbatevést rendel a halottnak.

De ez a nap most a magyar gyászünnepe,

Mért nem vagyok férfi, hogy megghasíthatnám

590 Én is az orcámat és vérrel sírhatnék!

GÖNCÖL Mai zomotornál te vagy a gyász-anya.

Te fogadsz *dusnokot*,²²² te indítod a sort,

— De nézd, egy új vendég jön ott teveháton.

²²² A halottért küzdő bajnok. Ipolyinál.

585 JAHEL Szürke gyászruhában. Kislányt hoz magával,
 Botra támaszkodik. Tán valami koldús?
 GÖNCÖL Oh az nem koldúsbot. Fejedelmi csákány.
 E gyászruhában is ráismerek. Ő az.
 Marót csakán, kazár nemzet fejedelme.
 JAHEL Mén Marót! Jehova! Még ide mer jönni!
 600 GÖNCÖL Hisz ez a zomotor neki is ünnepe.
 Az ő leányát is ma temetik itt el.
 JAHEL Fellegverő átkot kiáltanék reá,
 Ki e mai szörnyű gyásznak okozója.
 De azt a kisleányt nem ijesztem véle.
 605 Eredj Göncöl elé: vezesd ide őket.
 GÖNCÖL *(Kimegy jobbra)*
 JAHEL *(Eléje megy Marótnak)*
 Ide jutottál hát, satrapák kevélye!
 Zsákruhát vettél fel, hamut a fejedre.
 Mindent elvesztettél: a földet és eget,
 Kincseid, gyermekid. Csak árnyékd követ.
 610 Vérfnyom van utánad, tövis van előtted.
 Sír a nyugalmod, feledés emléked.
 Nem marad utánad, aki megsirasson.

II. JELENÉS

JAHEL, MARÓT, ESTILLA, GÖNCÖL

Marót *(Szürke öltönyben, fején szürke kalpag, fátýollal, kezében arany csákányfejű bot, tapogatózva jön, Estilla kezét fogva)*

ESTILLA *(Négy éves lányka, Marótot vezeti)*

MARÓT *(Göncölhöz)* Hol vagyok, emberem?

GÖNCÖL Árpád udvarában.

615 MARÓT Mondd neki, Árpádnak, a fejedelemnek.

Eljött Marót csakán erős Bihar várból.

A béke galambját hozza a kezében,

- Utolsó *miringó*²²³ leányát, Estillát.
 GÖNCÖL Árpád és vezéri most nagy sorban vannak.
 620 Halottat kísérnek: nagy zomotor készül.
 MARÓT Úgy? úgy! A zomotor! Én is arra jöttem.
 Nekem is van benne részem, felinél több.
 De szemem homályos, felhő van előtte.
 Boldog az asszonynép! Ha szemén felhő van,
 625 Kisírja: zápor lesz, megszabadul tőle,
 De az én felhőim nem ejtenek cseppet.
 JAHÉL No hát itt egy asszony, aki nem tud sírni!
 MARÓT Ki vagy te? Hogy híznak? Magas vagy, azt hallom.
 JAHÉL Az én nevem Jahel. Amíg király voltál,
 630 Ellenséged voltam, ellened harcoltam.
 Te az én véremlen, én tiedben dúltam.
 Mostan vak koldús vagy: add kezed, vezetlek.
 (*Megfogja Marót jobb kezét*)
 Majd én mondom neked, mit szemed nem láthat.
 De várj: e kislánynak nem való e látás.
 635 Agyonrémitének e szörnyű szokások,
 A kemény férfiszív vad gyönyörüségi,
 Mikor bujálkodik az ő fájdalmlában,
 S hahotával kacag facsaró kín miatt!
 — Beviszem Regehű asszony sátorába,
 640 Ott talál játékos társat, hozzávalót,
 Ők ketten játszanak, Regehű asszonynak
 Bánatát enyhítik gyermekcsevegéssel.
 Gyászoló anyának sátrában kell lenni,
 Míg fiát temetik. Szíve ne szakadjon.
 MARÓT (*Jahel kezébe adja Estilla kezét*)
 645 Azért hoztam ide, hogy itten is hagyjam.
 JAHÉL (*Estillát kézen fogva bevezeti Regehű sátorába, balra,
 visszajő*)

²²³ Kicsiny. Szinnyei.

III. JELBNÉS

A HALOTTAS MENET

KÜRTÖSÖK *(Jönnek legelől, gyászindulót fújva)*

HEGEDŐSÖK *(A kürtösök dalát kísérik hangszereiken)*

VITÉZEK *(Öblös pajzsaikat buzogányaikkal ütik)*

SIRATÓ ASSZONYOK *(Lebontott hajjal, ibolyaszín, barna, sziürke öltözetben, végig vonulnak énekelve)*

Jaj! jaj! Elsötétült élő nap világa,
Lhullott, elveszett nemzetünk virága.
Oda reménységünk, oda hős Levente,
A fagyos halállal esett szerelembe.

KÜRTÖSÖK *(Gyászinduló)*

050 **SIRATÓK** Óh, hogy szerethetél a fagyos halálba?

Ki szép asszonyoddal lehettél megáldva.

Hogy kívánhattál a sötét sírba szállni.

Kinek gyors paripán kellett harcba szállni?

Volt jó sólymod, kutyád, mind elmennek veled,

655 Amikor feltámadsz, melletted ott leled.

PECÉREK, APRÓDOK *(Levente kutyáit, sólymát, vadászó szereit hozzák)*

JAHEL *(Maróthoz)* Itt hozzák előtte sólymát és kutyáit,
Ívó serlegeit, vadászó szereit.

SIRATÓK Ki forgatja eztán égből esett kardod?

Ha te hideg kezed a csillagán tartod.

660 Oh jaj, jaj minékünk, hogy nem látunk többet

Soha nálad jobbat, soha nálad szebbet.²²⁴

CSATLÓSOK *(Levente pajzsát, kelevézét, tegzét, kürtjét, serlegét hozva végigvonulnak)*

(Az egész menet a sátorok előtt körül kerül a cölöpsírt)

JAHEL *(Maróthoz)* Most a Tivatulus jön, a kikiáltó.

²²⁴ Ipolyinál.

- Aztán a kádárok, az áldozattevők,
 Kik ma már huszonnégy fehér mént áldoztak
 665 S azoknak a vérét a sírba bocsáták.
- TIVATULUS (*Hátán párdúc bőr, melynek feje az ő fejére van húzva, kezében rúd, melyre egy kardfogó kéz van tűzve*)
 (*A jobboldali sátorok előtt megáll*)
 A nagy hős Levente búcsúzik tőletek,
 Vezérek, hadnagyok, vitézi bajtársak,
 Botond, Zoárd, Bulcsú, Csák, Bór, Ugod, Csaba.
 Zombor, Csanád, Kevc, Opoparkas, Ogmánd,
 670 Kulpon, Bojta, Ösöb, Uszubu, Kadisa.
 Nem hajít már többé csídeket veletek,
 Nem nyargal köztetek többé gyors paripán,
 Nem köszönt veletek többé víg áldomást.
 Elvár maga után a nap mezejére!
- KÜRTÖSÖK (*Riadót fújnak*)
 TIVATULUS (*Kádár, horkáz elvonulnak*)
 LEVENTE, DÉLIBÁB (*Lóháton, halottan. Levente balkeze kardja markolatán, jobbójában a zászló rúdja, mely nyeregéhez és kengyeléhez van kötve. Délibáb Levente nyakát ölelve két karjával, mögötte ül a nyeregben. Feje arany sátyollal letakarva*)
 290 KÉT CSATLÓS (*Vezeti a tokos lovat*)
 ÁRPÁD, VEZÉREK (*Felvonulnak Levente után, mindegyiknek egy seb látszik a jobb arcán*)
- 675 JAHÉL (*Maróthoz*) Most vonul lóháton a halott mátkapár
 Levente, Délibáb, híven egymás mellett.
 Szálljatok! Szálljatok boldog másvilágba!
 MARÓT Látom! talán nem is élő szemeimmel.
 Mégis látom őket, hogy mennek egymással,
 680 Együtt, e világon túl, a más világba.
 Áldásom reátok! Meg ne átkozzatok!
 ÁRPÁD Ki kiáltoz ottan? Ki az az ősz ember?
 MARÓT Egy vak koldús, meg egy országtalan király!
 ÁRPÁD (*A vezérekhez*) Vigyétek a sírba legkedvesebb fiam.

- 685 Adjátok kezébe levágott hajfürtöm.
(Egy fürtöt hajból levág s ezt Levente kezére köti)
 CSATLÓSOK *(Bevezetik a mént a két halottal a cölöpsírba, visszajönnek, a sír kapuját a nyilás elé tolják)*
 JAHÉL *(Maróthoz)* Most bezárták a sírt nehéz kapujával.
 Erre az íjászok kapják tegzeiket,
 Száz nyíllal átlőnek élő, halottakat.
 ÍJÁSZOK *(Nyilakat lőnek a cölöpsírba)*
 JAHÉL *(Maróthoz)* Most a hajadonok diófa levellet
 690 S fejük koszorúit dobálják a sírba.
 LEÁNYOK *(A kezükben tartott diófa ágakat és koszorúikat a sírba hajigdlják)*
 JAHÉL *(Maróthoz)* Végzik a zomotort a torló dusnikok.
 Harcjátékot csapnak igaz fegyverekkel.
 TORLÓK *(A cölöpsír két oldalán fokossal, buzogánnyal harcjátékot kezdenek halottképen elfeküsznek a sír két oldalán)*
 ÁRPÁD *(Előre jön)* Ki ez az ősz férfi?
 MARÓT Nevem Marót csakán.
 695 Bihar ország ura. Eddig ellenséged.
 Eztán hódolt híved. Leszálltam sellyémről.
 A porig leszálltam. Még lejjebb is szállok.
 ÁRPÁD Minket nagy csapások tettek egyenlővé.
 MARÓT A közös gyászfátyol borítja fejünket.
 700 ÁRPÁD Nekem négy hős fiam halt meg e hazában.
 MARÓT Nekem négy szép lányom és egyetlen fiam.
 Most már nincs akiért tartsam az országom.
 Légy ura Biharnak, váramnak, megyémnek.
 ÁRPÁD Nem fogadom el már. Meghagylok urának.
 705 MARÓT De majd elfogadod, ha ráadást adok.
 Még van egy csemetéd, büszke reménységed.
 Nekem is egy lányom, éppen hozzá illő.
 Azt hoztam el velem. — Az ő kelengyéje
 Legyen Bihar ország. Így tán elfogadod.

IV. JELENÉS

ELÉBBIEK. REGEHŰ, ZSOLT

ESTILLA, REGEHŰ (*Kijő sátdorból, Zsoltot jobbján, Estillát balján vezetve*)

710 ÁRPÁD Hát amit Halvaél mondott, mind igaz lesz?

LEHEL (*Árpád elé lép*)

Igaz lesz, fejdelem. Isten úgy tartson meg!

Édes mindnyájunkat, mi magyar hazánkat!

A mai zomotor gyászban kelő napja

Legyen virradatja dicső jövődönék!

715 Egyé lett az ország, nincs benn több ellenség!

Amely kézzel dicső fiad sírba zártuk,

Azon kézzel kicsiny fiad fölemeljük,

S utánad jövődő fejdelemmé tesszük.

S esküszünk, mint neked, ugyanoly hűséget!

HÉT VEZÉR (*Pajzsra ülteti Zsoltot s feje fölé emeli*)

720 „Nagyra szállj!

Hadra válj!

Kardnak állj!

Diadalmakra találj!”

REGEHŰ S legyen e nap az eljegyzés napja.

HÉT VEZÉR (*A pajzst térdeire ereszti alá*)

REGEHŰ (*A pajzsra ülteti Estillát*)

725 Öleljétek egymást, titek a világ.

ZSOLT, ESTILLA (*Egymást dtölelik*)

REGEHŰ (*Jahelhez*) Egyik szemem búval, másik örömmel sír.

Mikor egy nép örül, anyaszív ne vérezz!

ÁRPÁD, MARÓT (*Egymás kezét szorítják*)

LEHEL (*A kürtösökhöz kiált*)

A zomotor után nászdalt kürtöljetek.

(*Víg kúrtharsogás*)

LEÁNYOK (*Dalolnak*) Ne szomorkodj, légy víg.

730 Nem lesz ez mindég így.
Héj aki megszorít
Meg is vigasztalít.²²⁵

Halott tánc

Kezdődik a halott tánc. A leányok a sír oldalán fekvő dhalottakat felemelik s körüllejtenek velük²²⁶

REGEHŰ *(A két gyermeket karjaira veszi)*

JAHÉL Átok kiáltás volt mindennapi imám!

735 Átok volt hajnalban s a nap alkonyatán.
De most áldásra vált. Jehova nagy Isten!
Adj áldást e honra, erre a nemzetre!

ÁRPÁD Magyarok Istene! Kit mindenütt látunk,
Égben, földben, vízben, kezed munkáiban,
Töltsd ki a te lelked erre a nemzetre!

740 Századok százada lássa virágzását,
A hányszor elbukik, annyiszor támaszd fel.
Védd meg ellenségtől, védd meg önmagától!
Takard be mennycddel, földét gazdagítsd meg!
Árpád dicső törzsét örökítsd meg rajta.
745 Míg világ világ lesz, míg magyar magyar lesz,
Uralkodjék benne időtlen időkig.

(Kürtriadó)

(Vége)

²²⁵ Régi dal. J. M.

²²⁶ Ungarischer und dacischer Simplicissimus.

Több, mint négy évtizede, hogy e művem alapeszméjét érlelem. Az első eszmecsírát Ipolyi Arnold „Magyar Mythológiá”-ja költötte fel bennem (1854); ösztönzőül szolgált Horváth Mihály „Magyarország története” (abból az időszakból, amelyben a tudós történetíró, mint politikai száműzött, Hatvani Mihály álnév alatt adta ki művét), melyben azon adatot találtam följegyezve, Biborbanszületett Konstantin császár után, hogy Árpád fejedelemnek négy fia volt: Levente, Jellek, Jutócs és Tarkóc.

Levente (kit a görög írók Liuntinnak neveznek) már akkor, midőn Etelközben időztek a magyarok, híres hadvezér volt, ki a görög császár szövetsége mellett diadalmas hadjáratot viselt Simeon bolgár uralkodó ellen.

És e négy legény fia közül Árpádnak egyik sem örökölte a magyar fejedelemséget; hanem a legifjabb Zsolt (Zoltán, Zulta), aki már Magyarországon született.

A kazár csakánt (chagan) Marótot a magyarok „Mén” melléknévvél tisztelték meg, soknejűsége miatt. És ennek a soknejű uralkodónak, a magyarok honfoglalási művelete végén szintén csak egy gyermeke maradt, leány, gyermekkorú, mint Zsolt.

Ezt a két gyermeket kötötte össze házassággal a két fejedelmi apa, amidőn a két rokon népet egyesíté; a gyermek leány öröksége lett a kazár tartomány. Marót már akkor élete utolsó éveit járta.

Milyen megrendítő nagy családi drámának, mennyi hősköltevényi epizódnak kellett közbejönni, hogy az új honalapító csemény bekövetkezzék!

A honfoglalás harca a tulajdonképpeni Magyarországon legtovább tartott a magyarok és kazárok között. Ezekben a harcokban kellett Árpád és Marót ivadékainak egymást elpusztítaniok.

Erre a tényre vezetnek bennünket a kútforrások. A „mi-
ként?” a költő divinatiójának a feladata.

35 A legelső kérdés az volt, hogy *mik* voltak a magyarok ezer év előtt?

Meggyőződésem, mindenünnen elvont tanuságokból meg-
erősült tudatom azt feleli erre a kérdésre, hogy a magyarok
ezer év előtt is magyarok voltak, mások nem is lehettek.

40 Én ugyan teljes elismeréssel adózom mindazon tudós
kutatóinknak, kik fáradtságos utazások árán, kitartó tanulmányozással, helyszínen szerzett ismeretekkel a magyarokat távol
égajlak lakóival rokonságba hozni törekednek. Mellenre tett
kezekkel hajlok meg a nagybecsű etnográfiai adathalmaz, az
45 összehasonlító nyelvészet szólajstromai előtt; néma bámulattal
tekintek úgy a finnugor, mint az uralaltáji és turk nyelvcsopor-
tokat megállapító teoriákra, de minderre csak azt mondom,
hogy „*eppur si non muove!*” A magyarok nyelve mindig ma-
gyar volt s semmi irányban meg nem mozdítható.

50 Hogy a magyarok Árpád honfoglalása idejében török
nyelven beszéltek volna, lehetetlennek tartom. Hiszen kevéssel
később már frott nyelvemlékkel bírunk a halotti bucsúztatóban.
Hogy lehetett volna úgy elfelejteniök száz év alatt az ősi török
anyanyelvet, hogy abból semmi se maradjon fenn, még csak az
55 országnak egy félrecső zugában sem? S ki tanította volna őket
meg a magyar nyelvre, mely egy és ugyanaz a Duna és Tisza
mentén és a Székelyföldön?

Ha a magyar helységek neveit sorbavesszük, azok között
alig találunk egy-két török hangzásút, azok is a török hódoltság
60 emlékei; valamennyi mind magyar hangzású.

Hogy a görög írók „turkok”-nak nevezik Árpád magyar-
jait, az nem bizonyosság, hisz Géza király idejében is turkoknak
nevezték, amikor már bizonyos volt magyar létük. A németek
sem hitták őseinket magyaroknak, hanem „Hungern”-nek.
65 A magyarok népe azért éppen úgy nem volt „török”, mint nem
volt „koplaló”. Visszatorlásul aztán a magyar is elnevezte a

70 teutont „német”-nek, a mi egyértelmű a „hungern” szóval „ném-ett”. Gúnyneveket adtak egymásnak, amik rajtuk maradtak. Mai napság a francia hadseregben „turkok”-nak nevezik az afrikai benszülöttek csapatjait, pedig egy török sincs köztük.

A görögöknél éppen úgy lehetett a magyar elnevezése „turka”, mint a magyarnál a hellén neve „görög”. Még manapság sem híznak bennünket semmi idegen nyelven „magyar”-nak, a legtöbbnek az alfabetjéből nem is lehet kiszorongatni ezt a szót.
75 Még a régi jó barátunk, a lengyel is, akinek pedig van az alfabetjében „gy” betű, úgy hí bennünket, hogy „venger”.

Tovább másfélszáz évnél tanyáztak az igazi törökök itt Magyarországon, amikor már a magyar nyelvnek irodalma, nyomdai terméke, prédikátori széke volt, — és elmentek innen,
80 anélkül, hogy tíz magyar szó ragadt volna rájuk: a török ajk még csak ennek a névnek „magyar” a kimondására sem idomult soha; annak az most is „mádzsár”. A két nyelv között nincs semmi amalgama, mely őket vegyülésre bírja.

De még több lehetetlenség is tolakodik itéletünk elé, mely
85 a nyelv kérdésen kívül útját állja Árpád magyarjai török voltának. Azóta, hogy Mahomed próféta az Izlám vallását megalkotta, háromszázhatvan év múlt el Árpád hadainak Pannoniába jöveteléig; ha törökök voltak, akkor izlámhitűeknek kellett lenniök. Arra pedig nincsen eset a világtörténetben, hogy török
90 nemzet az Izlám hitét elhagyta volna, s felcserélte volna mással, de különösen a pogány vallással, napimádással, tűzáldozattal. Se adat, se monda, semmi hagyomány nem tartotta fenn nálunk a török papok elnevezéseit, ellenben a táltosok és gyulák pogány papneveit.

95 A nagynevű görök történetíró „szabadságkedvelőknek” nevezi a magyarokat, erről tanuskodik minden krónika, hagyomány, és ezeréves tapasztalás. Soha a törököket az alkotmányos szabadságérzet nem háborította, a török nemzet világhódító hatalmát mindenkor a vak engedelmesség képzelte. Ez nem
100 változhatott meg Pannónia levegőjétől.

A legrégibb kútforrás azt az adatot erősíti meg, hogy a magyarok áldozataiknál fehér lovat öltek le, annak a húsát megsütötték, fellakomázták. A töröknek tiltva van a lóhús cledele, annak csak a hasított körmű és kérődző állat van ételül engedve.

105 Hogy tehát egy győztes, honfoglaló erős nagy nemzet, a legyőzöttek kedvéért, elhagyja a *nyelvévét*, a *vallását*, a *szokásait*, az *életmódját* és a *kedélyhangulatát*, ez a hihetetlen föltevések leg-
inerészebbike.

De éppen úgy nem találok semmi alapot a török nyelv-
110 rokonság antagonistái, a finnugor nyelvtudósok föltevésére.

Amilyen őszinte tisztelettel viseltetem azon érdemek iránt, melyeket nyelvbufáraink a tudományos világban a finnugor nyelvek és azok fenntartóinak ismertetése körül szereztek, annyira nem találom magamat arra indítva, hogy e néptörzsek
115 nyelvében a magyar nyelv rokonát ismerjem fel.

Maga a ragozás, a grammatikai szabályok találkozása nem bizonyítja azt be. Épp oly kevésbé egyes szavaknak a finn, vogul, osztják, votják, zürjén, csuvasz, cseremisiz nyelvekben a magyar szavakkal gyakran nagyonis erőszakolt értelmi közössége. Hisz
120 a tót nyelvben több százra megy azoknak a szavaknak a száma, melyek a magyar nyelvben otthonosak, azért semmi komoly tudós a magyar nyelvet szláv idiómának nem tartja.

Nem fitymáló büszkélkedés indít e megtagadásra. Hiszen a finn nemzet legnagyobb tiszteletemnek tárgya, — mely két
125 milliónyi lélekszáma mellett az óriási orosz birodalomba beékelve, nemzetiségét ősi jó tulajdonainak, általános műveltségi fejlődésének, harcias erényeinek, csoda szorgalmának segélyével fenntartani képes, melynek tudósait, költőit, sőt politikusait a legnagyobb rokonszenvvel kísérvük; — de amellet a finn népnek egész nemzeti jellege, szokásai, hajlamai annyira elütnek a magyarokétól, hogy ez eltérést csak nyelvének különbözősége
130 múlja fölül. — A világirodalomban is számottevő naiv néphős regéje, a Kalevala pedig annyira idegenszerű ránk nézve, hogy mű azt átérteni sem tudjuk.

135 A Kalevala regéjének megalkotásához az északvidék hosszú
ködös éjszakái, csodás légmeteórái, a láthatáron végig sikló sugár-
talan napja, tűzfényben ragyogó éghajnalos ege, fekete felhő alak-
jaival, varázsszerű zörejével, s a rémséges hótölcsérek tomboló bál-
ványalakjai kellettek, de még inkább kellett az ezekből istenalako-
140 kat képező népkedély; míg a magyaroknál nem csak a tünemé-
nyes égi csodák hiányzottak, de hiányzott a népkedélyből az isten-
alak-képzés hajlama. A magyar nép az égbolton a csillagoknak és
csillagképleteknek csupa emberien felfogható neveket adott, az
145 éjszark körül forgó csillagképletet elnevezte „Göncöl szekérének”,
a tejutat Csaba vezér „hadak utjának”. Az ősmagyar nem istene-
ket hozott le az égből, hanem a maga hőseit vitte fel az égbe.

A finn nemzetet kívül emlegetett ugor népcsalád törzsei
kisebb-nagyobb tömegekben Észak-Oroszország és Ázsia határ-
talan pusztáin elszórva, mind igen érdekes népfajok lehetnek,
150 méltók a népismertető tudósok tanulmányaira; de az a kevés,
gyéren összeböngészett szó, mely nyelvükben a magyarhoz
hasonlít, nem elég a rokonság megállapítására, míg testi és lelki
mivoltuk vadonnat különbözik a mi népünkétől.

Nem a szegénységük, nem a csekély számuk, nem az alan-
155 tas műveltségi állapotuk indít e véleményadásra. Zárjel közé
teszem s mellékesen említem fel az idevonatkozó adatokat.
(A vogulok 28, az osztyákok 32 ezer lélekszámot tesznek, az
utóbbiak a világ legpiszkosabb népfaja, holott a magyar népnek
legkiválóbb jellege a tisztaságszeretet; a zürjének száma 83 ezer,
160 ezek kereskedéssel foglalkoznak, ezért Észak-Oroszország zsidói-
nak nevezik őket.) De hát én a szegény atyámfiat meg nem
tagadom, sőt ha a csalhatatlan tudományos világ egy népcsalád-
ba soroz bennünket, a rokonságot is elvállalom, de azért hatá-
rozottan állítom, hogy a magyar és finnugor nyelvek között
165 azonos eredet *nincs* és nem volt soha.

De még azzal az állítással nem ércem be, hogy „*nincs*”,
hanem azt is be fogom bizonyítani, hogy „*nem is lehet*”.

*

A magyar nyelv alakult a jóhangzás és összehangzás szabályai szerint, a hogy semmi más nyelve a kerek föld mívelt népeinek, Ugyanegy szóban mély és magas magánhangzók nem fordulnak elő, csak ritka kivételleken. S ezt a szabályt követi a ragozás is. Az a, o, u nem kerül össze e, ö, ü-vel. Az „í” középhangúnak vétetik, de a ragozásnál ennek is szabálya van, aszerint, ahogy rövid (pontos) i, vagy hosszú (ékes) í képezi az egy, vagy két tagú szógyököt: például „szív”, ragozva „szivem”, „szív”, ragozva „szívom”, — „hív” — „hivem”, — „hív” — „hívom”, — „ír” — „írok”, — „ír”, (gyógyszer) „irc” (Csabaire). „Nyír” — „Nyírség”, — „nyír” — „nyírás”, ugyanaz a szó ékeztve és pontozva egészen más szót jelent.

Némely nyelvújítónk nagyot vétett e szabály ellen, a midőn a magyar helycsírásban az i, u, és ü magánhangzóknál az ékeztést merőben kiküszöbölte, holott az ékeztés a szavaknak az értelmét megváltoztatja. „Kutat” mást jelent, mint „kútat”, „tur” és „túr”, „zuz” és „zúz”, „nyul” és „nyúl”, „tüz” és „tűz”, „füz” és „fűz” mind különböző értelemmel bír.

Azt is mulasztásnak tartom, hogy írott nyelvünkben nincs kifejezve külön betűjeggyel a beszélt nyelvünkben használt közép „é”, amit a szeged-kecskeméti, valamint a székely népjajk rövid „ö”-vel, a sopronvidéki „ie”-vel jelez. — Két nyelvtudósunk, Gyergyay Ferenc és Vadnay Rudolf figyelemreméltó munkái rámutatnak e hiányra; Szinnyei József tudós barátom Tájiszótára igyekszik e hiányt pótolni. Holott a közép „e” szintén különböző értelmet ad a magyar szavaknak: „eszem” mást jelent, mint „észem”, — „hegyes” (vidék) „hègyés” (cszköz), „derék” — „dèrèk”, „terem”, — „terém”, „szemét”, — „szèmét” (Aranyánál „szömét”. — „Makáma . . . te midőn sorsod szömét összehuzza, Vidám arcot akkor öltö.”)

Az ikés és nem-ikés igék ragozási szabályainál ismét merőben mellőzték nyelvújító tudósaink a népnyelv által követett jóhangzási módszert. Megcsináltak két Procrustes-ágyat, az egyikbe az ikés, a másikba a nem ikés igéket tették, aszerint vágták le a

lábát s húzták rá a ragot. Holott a magyar népajk nagy gonddal kerüli ki a *hasonló* mássalhangzók halmozását s eszerint cseréli el a ragozást. Ha a nem-ikes ige sziszegő mássalhangzón végződik, 205 sohasem ragozza azt a sziszegővel: „ás, vés, néz, hoz, ráz, haboz, keres, idéz, tesz, vesz, vigyáz” után nem ragozza „ásasz, vécesz, nézsz, hozsz, rázsz, habozsz, keressz, idézsz, teszesz, veszesz, vigyázzs”, hanem veszi az ikes ige ragozását: „ásol, véssel, nézel, hozol, rázol, habozol, keresel, idézel, teszel, veszel, hibázol”. Ez így 210 hangzik jól s a jó hangzás a magyar nyelv első kiváltsága. Ellenben az ikes igék ragozásánál ismét ugyanazon elvet megfordítva alkalmazza a népajk. Ha „l” vagy „r” mássalhangzó van az „ik” vég előtt, oda a nem-ikes ige sziszegő ragasztékát teszi. „Telik” után nem jön „telel”, hanem „telsz”, — „válik” nem „válol”, 215 hanem „válsz”, — „nyílik”, — „nyílsz”, — „nyúlik”, — „nyúlsz”, — „elmúlik”, — „elmúlsz”, — „érik” nem „érel”, hanem „érsz”, — „porlik” nem „porlol”, hanem „porlasz”, — „romlik” nem „romlol”, hanem „romlasz”. („Romlasz, magyar nép!”) Imre a klasszikus költő is a magyar népajk kivételes szabályait követte. 220 Nem ártana e kivételt figyelembe venni a magyar tudományos akadémiai helyesírás szabályainak újból megállapításánál.

Az egész világon nincs nyelv a magyaron kívül, melyben az ékezés (accentus) különböző elhelyezése, vagy elhagyása az értelmet megváltoztassa. Felhozom például ezt a szót „arat”, ez 225 ékezés nélkül németül „er mäht”, a második hangzón az ékkel: „arat”, „die Braut” (accusativus), az első az ékkel, „arat”, „den Preis”, mind a kettőn, „arat” „seinen Preis”. A versírási prozódia is azt az állítást igazolja, hogy a magyar nyelvben az ékezés és a kettős betűk a magánhangzók hosszú kiejtésénél 230 mellőzhetlen szabályt képeznek: úgy hogy szabályszerű hexametert a klasszikus ó-görög és latin nyelven kívül csak a magyaron lehet írni; a többi európai nívelt nyelvek hexameterre kerepelő zsvaj, de nem metrikus vers.

A magyar népajk nem tűri a mássalhangzók halmozását; ide- 235 gen szavaknál a kezdő kettős hangzók elé magánhangzót illeszt:

„scholá”-ból így lesz „iskola”, „Stall”-ból „istálló”, „Stephanos”-ból „István”. Míg a szláv nyelv épen a mássalhangzók ropogtatásában keresi erejét: némely szóban egy magánhangzó sem fordul elő: „szmrt”, „,vfk”, „Szrb”. A német nyelv is a mássalhangzók halmozásával jellemzi alkotását: idegenből vett „p” betűvel kezdődő szavakat megélesít egy közbetett „f”-fel, „Pfaff”, „Pfeffer”, „Pfau”, „Pfründe”, „Pfungsten”. Egy emlékezetes német mondatot jegyeztem fel egy vezércikkből, mely így hangzik: „man begreift leicht, welch' lästiger Gast ein Papst in Haft ist”. Hány éves korában képes e mondatot egy gyermeknek utána mondani?

Míg ellenben a magyar idiomában egy kész gyermeknyelv szótárát leljük, amit mindenütt megtalálunk, ahol csak magyar gyermeket magyar anyák és dajkák ringatnak.

A magyar nyelvnek ezen sajátosságai már a bölcsőnél kezdődnek. A magyar gyermek már az első gagyogásánál saját szavakat használ, melyekkel első kívánságait, szemléleteit ki tudja fejezni s ezekben már mind észlelhető a magyar szóalkotás szabálya.

Saját magát nevezi „babá”-nak, a feje „botó”, ha nagyobb lesz „buksi”, a keze „kacsó”, a lába „bábó”, az orra „cice”, a foga „kuzkusz”, az ételt híja „pápi”-nak, mikor eszik „papál”, ha enni kér „hámhám”; az itala „tütü”, a tápláló emlő „cici”, a tejet mondja „titi”-nek, a kalácsot „kácsi”-nak, a tűz neve „zsizsi”, a sipkája „süsü”. A leüléskor „csücsül”, a lefekvéskor „tentél”, s „csicsijját” vár, ha ringatást kíván. „Csócsit” kínál, ha csókol, „pacsit” ád, ha kezet nyújt, „pá” a szava, ha köszönt, tompa „a-a”, ha figyel valamire, éles „á-á” a megtagadó „nem”, — „dádá”, ha kér valamit, haragos „dádá”, ha meg akar valakit veretni; „kukucs” a hamiskodó kacsintása, „sunny” ha elbujik, „huss” a futásra biztatása, — „ásimási” a táncipegése, „hottó” a térden lovaglása. — Amitől fél, az „mumus”, a mi szép, az „csecse”, a mi rút az „be-c”. A sirása „düdü”, a fülbesugása „susu”, „jajaj és jujuj” a fájdalom és ijedtség szava; ha fáj valamije, az „bibis”, s ha viszket, az bizonyosan „bósa”.

270 Ha valakije elmegy, az „táttá”, ha valami elveszett, az „csincs”,
ha valamihez nem szabad hozzányúlni, az „kacsi!” A tréfás
veregetés „dobi dobi”, az érzékenyebb „paci paci”, az ugrás
„hoppá”, a hasraesés „nyekk”, a hátraesés „totty”, a mutatás
„nini”, a bűz „piha”. Az emberek, állatok számára is saját szavai
275 vannak: az apa „tata”, az anya „nyanya”, az éltes nő „nenne”, a
férfi „bácsi”, a fitestvér „bá”, a dajkája „dada”, a szolgáló „pila”.
Az állatvilágból a ló „cocó”, a tehén „böce”, a borjú „boci”, a
kutya „tyutyu”, a macska „cica”, a tyúk „pipi”, a kacsza „lili”, a
lúd „zsiba”, a galamb „tubi”, a malac „poca”, a disznó „csocsa”,
280 a nyúl „muci”, a bárány „bari”. Ha hívja a kutyát „piz-piz”,
ha a macskát kergeti, „sic!” ha szárnyast kerget, „hess”.

A hallott hangok megkülönböztetésére is van a gyermek-
nyelvnek több kifejezése: „bumbum” a dob, „cini cini” a hege-
dű, „csingilingi” a csengettyű, „dúdi” az éneklés, „büböce”
285 az állatbögés, „pú” a lövés. Hát még a neveknek gyermeki
édnevekké idomítása.

Meglehet, hogy ezt a „babanyelvet” nem a magyar gyer-
mekek találták fel, hanem az anyák és dajkák. — De hát ezek
honnan vették? S hogyan lehet, hogy a hol csak magyar gyer-
290 mekek ringanak bölcsőben, mind ugyanezt a becéző nyelvet
beszélik? Hisz ezt nem tanítják iskolában. Ezeket a szavakat
csak a tájszótárunkban találjuk feljegyezve, abban a kincses
házában a magyar élőnyelvnek, melyet Szinyeyi József tisztelt
írótársam, egy egész csoport nyelvbúvár közreműködésével
295 mint élő bástyát emel a magyar népanyelvnek minden idegen és
rokon nyelv inváziója ellen, egybegyűjtve a tájszólamokat, a-
mikben az óriásgyermek, maga a magyar nép a maga különleges
eszmekörét, felfogásait kifejezésre juttatja, amelyben ötven
kifejező szót találunk az ütésre, verésre, hatvanat a járásra,
300 futásra, s melyeknek megfelelő szótárát a világ semmi más
nyelvében meg nem találjuk — még az osztyákban sem.

Hogy csak a menést jellemző szavakat soroljam elő, me-
lyeknek legtöbbször más európai nyelven csak hozzá tett mellék-

névvel lehet kifejezni: a járásra átaljában „megy, jár, jön, járkál”
305 a különböző lassúbb, vagy tétova járásra „ballag, kullog, ve-
gyeg, csoszog, koszrog, cammog, sompolyog, tipeg, toppog,
vánszorog, botorkál, libeg, lejt, mászkál, sétál, ódöng, lézeng,
révedez, tébolyog, bódorog, cselleng, ácsorog, ügyeleg, baran-
310 gol, csatangol, tekereg, csavarog, kószál, kóborol, lépcget,
bujdosik, hátrál” , — huzamosb járásnál „cafol, baktat, inal,
talpal, gyalogol, kutyagol, eblábol”; — gyors járásnál: „fut,
szalad, lohol, nyargal, vágat, rohan, suhan, robog, iramodik,
nyomakodik, csörtet, dobog, kalimpáz, elszel, elillan, uszul,
veselkedik”. Hol vannak ezek a török és finnugor nyelvekben?

315 S ez az általános nyelvalakulási szabály az, mely a magyar
nyelvet minden más nyelvtől merőben különbözővé teszi.
Ez az, ami lehetetlenné tesz minden rokonságot akár a finnugor,
akár a török nyelvekkel; amely lehetetlenséget grammatikai
szabályok és egyes szavak hasonlóságai át nem hidallhatják.

320 Másik jellemző különössége a magyar nyelvnek az, hogy
egyetlen szóból a ragozás által egész mondatot tud alakítani,
amit semmi más nyelv utána nem csinálhat. Ez a szó „láthatta-
lak” németül „ich habe dich sehen können”, — „megszerette-
lek”, — „ich habe dich liebgewonnen”. — Egy regényemben
325 van egy négy igéből álló mondat: „küldtek, jöttem: — hínak,
megyek”. Ez németül így adatik vissza: „man hat mich gesen-
det, ich bin gekommen: — man ruft mich, ich werde gehen”.
Franciául ugyanez: „on m'avait envoyé, je suis venu: on m'ap-
pelle, je m'en vais”. Míg latinban ugyanazt négy szó adja vissza:
330 „mittebant, adveni: — vocant, ibo”. Az eszméknek ily rövid,
de teljes értelmű kifejezése adja meg a magyar nyelvnek klasz-
szikus alakzatát. — A pusztázó ugor nyelveknél a ragozás a
nyelvalkotás alsóbbiságát jelzi; a magyarnál ellenben ez fölény:
— ez a nagy különbség közöttünk.

335 Ezeknek a nyelvsajátságoknak az összevetése vezet engem
arra a meggyőződésre, hogy a magyar nyelv éppen úgy elkülö-
nítve magában áll, mint a magyar nemzet maga, s hogy ez a

nyelv ezer év előtt is magyar volt, mint volt az Árpád vezette nemzet.

340 A magyar nyelvnek kiváló sajátosságai, kifejezőcskében bővelkedő volta, szavainak idomíthatósága, értelemkifejezési helyesége azok a tulajdonok, melyek velem együtt egykorban támadt költőtársaimnak s azoknak élén Petőfinék, Arany Jánosnak lelkében azt a világot támasztották, hogy a magyar népnyelvet, 345 a maga egyszerű, érthető, erőteljes kifejezéseivel az irdoalom s a költészet nyelvénvé lehet, sőt szükséges emelni, annak a szabályait kell elfogadni és alkalmazni, a fenséges eszmék voltát is egyszerűségben kifejezni (ami nem egyértelmű az irodalmi nyelvnek *parasztikussá* aljasításával) azzal együtt minden idegen szójárást, mondatfűzést, sőt eszmejárást is a magyar irányból kiküszöbölni, s kiváltképpen a *magyar humort* amiben a magyar népnyelv, népelet, népkedély oly kiválóan gazdag, tovább keresni azon az uton, melyen Gvadányi, Csokonai, Vörösmarty, Kisfaludy Károoy és Fazekas előttünk jártak. -- Talán értünk el 350 vele valami sikert.

És dacára annak, hogy kiejtés dolgában a magyar nyelv a legtöbb változatosságot mutatja fel, a tiszta írott nyelv, a szegedi, a székely, a palóc, a dunántúli, a hienc, a csángó, a kalotaszegi, a balatonvidéki negélyek szerint (mert egyébnek nem lehet azt nevezni), mégis elkülönített, magyarázatra szoruló 360 dialektus fajtát sehohsem képez, minő például a francia „*langue-d'oc*” tájnyelv, melynek már manapság egész önálló irodalma van és tudományos egyletei léteznek, melyek azt terjesztik a „*cigaliers*” és „*félibres*” elnevezések alatt, külön jelvényekkel, címerekkel vagy aminő a németeknél a „*platt-deutsch*”. A székely, a csángó népdalok értelme, helyesírása ugyanaz, ami a Szeged és Csallóköz vidékieké, csak a magánhangzók kiejtése változik.

370 Abban pedig erős a hitem, hogy ha a magyar nemzet szellemi bajnokai, tudósai, költői, a magyar nyelvet továbbra is oly buzgalommal, oly isteniherete tehetséggel fogják mívelni,

mint századunk utóbbi évtizedeiben, ezt a mi édes anyanyelvünket a jövődöben az európai művelt nyelvek magaslatára fogják emelni. Kövessük az arany jelmondatot irodalmi téren is, melyet esztergomi bazilikánk hirdet: „Quae sursum sunt, quaerite”. Ha már őseink emlékét nem kereshetjük Ninive és Persepolis palotatoromjai között, legalább ne keressük Ázsia szemétdombjain.

Midőn arra a meggyőződésre jutottam, hogy őseink e honba beköltözésük idejében is magyarok voltak, az a nehéz feladat állt előttem, hogy azt a szójárást, kifejezést, beszédmódot kitaláljam, mely ezer év előtt dívhatott náluk. Rövid mondataik lehettek, amik gondolataikat világosan kifejezték. A magyar nyelv nem tűr közbeszúrt tételeket (incisum) — mik a német nyelvben megkivántatnak, annyira, hogy némely összetett phrasisnak a végén három verbum regens tolja előre egymást.

Nem volt szabad egy újkori szót, még kevésbé idegenből kölcsönzöttet a beszélő alakok szájába adnom, kivéve egy pár olyan szót, minőt a görögökkel, perzsákkal, szlávokkal érintkezve már akkor is elsajátíthattak. Ellenben fel kellett használnom a régen bevett ősmagyar szavakat, amiket a maguk megkövetelt helyén alkalmaztam, ahol a szövegben önmagukat magyarázzák, s melyeknek jegyzeteimben urát tudom adni. Ahol pedig magam csináltam idegen szó helyébe magyart, annak is jogot tudok szerezni. Kútforrásaim voltak Ipolyi Magyar Mythológiája, Szinnyi Tájszótára, a Tudományos Gyűjtemény, Orbán Balázs Székelyföldre, és a Népmondák; azon kívül Kőváry, Király Pál, Kandra Kabos, s több tudósunk iratai.

A magyar nép kedélyhangulatát igyekeztem kitanulni népdalgyűjteményeinkből, amik Erdélyi János, Arany László és Gyulai Pál, Kriza és Kálmán Lajos könyveiben valódi kincstárrá vannak felhalmozva. Ugyanazokból igyekeztem kitalálni a tartalomnak és dictionának, valamint a danáknak megfelelő igazi magyar ritmust. Többnyire a rímtelen alexandrinus formát választottam hozzá, mely közvetíti, barazdolja a verselést

a prózával. Tündéres jeleneteknél használtam a rövid trocheusos sorokat, miket Vörösmarty is alkalmazott Csongor és Tündéjében; néhol azonban az előadás a jámbusos versalakot követte.

410 A nyelv, a kifejezések, a formák technikájában magammal tisztába jövén, második feladatomban volt az ősmagyarok ezer év előtti testi alakját, szellemi belsőjét, uralkodó jellemét, viselkedését, közmíveltségi fokát felfoghatóvá tenni.

415 A történetírás, a hagyományok, a régészet elég kiindulási pontot nyújtottak e feladatnál. Történelmi alapú munkánál a fantázia csak kiszínezni tud, de alakokat rajzolni nem képes; mert amit a képzelem vázlatoz, az mese, nem történet. A történelemben pedig még az írott adatnál is súlytvetőbb a valószínűség, s ennek a megtalálásához az elvonás, absztrakció vezet.

420 Hogy az ezer év előtti magyarok erőteljes, harcokban gyakorolt, a pusztázó élet viszonytársaiban edzett alakok voltak, az bizonyos. Harcmódjukat, taktikájukat híven adja elő az egykorú nagyhitelű történetíró.

425 Hogy nemzetüket száznyolc nemzetségre osztották fel, kétségtelenné teszi a családi élet, a patriarkális rendtartás bevett szokását.

A többnejűséget másokban kigúnyolták, maguk közt nem túrték, ami világosságot vet erkölcsi életükre. Az idegen történetíró feljegyezte róluk, hogy hadjárataik alatt az ostrommal
430 elfoglalt városokban a női erényt soha meg nem sértették.

Még egy etikai bizonyítékot kell felhoznom a magyar nemzet ősi önállóságára. Ez a családi életet jellemző elnevezése a családtagoknak, a minő semmi más nemzet nyelvében nem található. „Apa és anya” mindenütt megvan, de a magyarnál
435 a rokonok elnevezése: „bátyám”, — „öcsém”, — „néném”, — „húgom”, — „süvem”, — „ipam”, — „napam”, — „menyem” — „vöm”, — „nászom”, — „nászasszonyom”, — „ángyom”, — „mostohám” mind olyan, az egész magyar családi életet ismertető szavak, aminőket a magyarok senki mástól nem köl-

440 csönözhettek; ezeket nekik még a kereszténység előtti korszakból kellett átörökölniök. A latin, germán nyelvekben ezek a fogalmak csak összetett szavakkal fejezhető ki: „Schwieger-tochter, belle fille”, a keleti soknevjű családéletben pedig a fogalmakat is nehéz hozzájuk megtalálni.

445 Vallásuk az elemek tisztelete lehetett: tűz, víz, föld és szél, s a mindeneget életető nap, a hold, a csillagok. Áldozataikat tűzhalmokon, források mellett tartották, ahogy ezt már az eltöltő keresztény királyok rendeletei bizonyítják.

De a mellett más vallás iránt sem voltak türelmetlenek; 450 a Messiás és Mózes hitét követhette közöttük akárki; a bálványokat hagyták bálványoknak. A kereszténység első századaiban is megvolt még a Székelyföldön Bálványosvár (Arx idololatriae), csak az izlám volt előttük kipécézett hit. Papjaiknak, táltosaiknak fizetést adtak s azt még sokáig „Isten savának” 455 „Karc”-nak hitták.

Fejedelmüket szabadon választották s annak hűséget esküdtek, de viszont a fejedelem is hűséget fogadott nemzetének, a „napvágás”-sal megerősítve s az alaptörvények kölcsönös megtartásának fogadását nevezték „szer”-nek. Elfogadták a 460 jövődre nézve az örököségi dinasztia elvét, még a gyermek Zsolt idejében, akinek trónja már volt, de még palotája nem volt hozzá.

Külső viseletüket kitalálni engedi azon adat, mely szerint a magyarok sisakot, páncélt viseltek, sőt lovaikat is vérttel 465 látták el, *szügyelővel*. Páncéljuk bivalybőrből lehetett, rézzel kiverve, az előkelőknél pikkelyes vért, láncból fonott ing. A bőr „melledzöt” most is viselik télen a magyar férfiak. Sisakjuknak hátul kettős lemezszárnnyal kellett kitoldva lenni, hogy a két *varkocsot* takarja, a harmadik az *üstök* elől volt. A szlávok 470 hajviselete különbözött az ősmagyarokétól, a tótok azt csim-bókba bogozva viselték, elől homlokukra fésülték, szemöldökig nyírva, míg az izlámhí kazárok a hajukat perzsa módra gyöngy-sorokkal ékesíték, a Mózeshitű kabarok pedig hosszan vállig

475 creszték, kenőccsel *asztírozva*. Erre a megkülömböztető hajvisel-
etre féltékenyeknek kellett lenni a magyaroknak, amire utal
egy régi magyar adatgyűjtemény,* melyben feljegyeztetik,
hogy I. István király a pogány módra áldozókat hajuk levágatá-
sával fenyegette meg.

480 Ruházatuk otthon, asszonyaiktól szőtt vászonból, gyapju-
posztóból, darócból, állatok kikészített irhájából telt ki. Azt a
vezérek arany és ezüst boglárokkal, fityegőkkel ékesítették, kik
az orosz és lengyel uralkodók békeszerző ajándéku küldött
selyem és bársony kelméit is öltözetükre használták. De a férfi
öltözetek általánosan ki voltak hímezve tarka virágokkal,
485 sohasem madár s más állat alakokkal, mint a szláv fajoknál.
A bunda nem hiányozhatott náluk s vezéreknél, hadnagyoknál
az nemes nyest, medve, farkas, rókabőrből telt ki, a közrendnél
báránybőrből s ez mindig fehér volt, csak a gallér fekete.

490 Gömbölyű, rézveretes bivalybőr pajzst viselt a közharcos;
a tekenőalakú akadályozta volna az íjászatban. Emelt csak a
vezérek hordhatták, akik pajzsukon címerüket viselték.

A tegez és nyil félelmes fegyver volt a kezükben, mely
előnyt adott támadásaiknak, s futásra fordított hadrendben is jó
sikerral használható volt. Lóhátról hosszú íjat, minő a jelenkori
495 szigetlakóké, nem használhattak, azért a magyarok kézíjjainak,
vagy összerótt ökörszarvából, vagy acélból kellett lenni, a
minek megvonása kemény karizmokat föltételez. Kardpengéik
híresek s messze földön keresettek voltak.

500 Régészeink állítása szerint a magyarok kardjai egyenesek
voltak, a görbe kardokat csak a törökökkel való harcokban fo-
gadták el. Ennek ellene mond az ezredéves őskiállításunkban, a
sírbeli ereklyék közt felmutatott görbe kard, de ellene mond az
egész magyar vitézkedési rendszer. Az egyenes kard szúrásra,
a görbe kard vágásra való, s a magyarnál mindig az utóbbi ké-
505 pezte a viaskodásban való előnyt. Nyilvesszőiknek fája vasfából

* Szent Heortokrates 22. l.

510 készült (talán tamariszk? de inkább somfa) s annak a hegyét
„csíd”-nek hítták (a kelevéz horgas pengéjét szintén). Puzdrá-
juk, amiben nyilaikat hátukon viselték, szattyánbőrből volt,
néhány még ma is látható, megnézni való munka. Éppen úgy
515 a nyergük és kantárjuk is remeke a nyereggyártásnak és szíj-
gyártásnak.

Hogy sarkantyút viseltek, azt sírleleteink bizonyítják, an-
nál fogva sarut kellett hordaniok, mert bocskorra a sarkantyút
nem lehet felverni, de a lovon harcolás módja is ezt követelte.
Egyik kézben a pajzs, másikban a kelevéz, kard, buzogány, vagy
520 mindkettőben a kézijj, ilyenkor a kantár nem vezette a lovat,
hanem a sarkantyú.

Nyergüknek nem volt terhelője, (egy terhelő csattot sem
találni az ősi sírokban), mint ahogy nincs manapság a hortobá-
gyi csikósoknak. Ezért hihetetlen az az állítás róluk, hogy nye-
525 reg alatt porhanyították volna a húst, hisz azzal mind tönkre
tették volna lovaiknak a hátát, nem is maradt volna ott az,
valamennyinek „porba esett volna a pecsenyője”. Ellenben fel
van jegyezve az ősmagyar hadászok élelmezésének módja.
Ez is ugyanaz, amit most is követnek a hortobágyi lovasok
530 (akik valóságos mintaképci az ezer év előtti magyaroknak, kik
azóta semmi más fajjal nem keveredhettek). Ezek a koncokra
darabolt húst előbb megabálják, aztán, ha tél van, kifagyasztják,
ha nyár van, megszáritják a napon, a karám tetején, s azt viszik
magukkal tarisznyába rakva. Az olasz kútforrás (Silvoni) sze-
535 rint a szárított húst előbb apróra zúzzák, azután üstben felforralt
vízbe hányják, abban porhanyítják. Nyers szalonnát eszik a
magyar, de nyers húst soha semmi időben.

De már most arra, hogy ilyen viselettel, fegyverzetten, vér-
540 tetten ellátva, viseljenek hosszú hadjáratokat, okvetlenül kel-
lett magukkal hordani egész csoportozatát a tanult értelmes ipa-
rosoknak, kézműveseknek: tímárok, szűcsök, vargák, takácsok,
szűrcsapók, fazekasok, fegyverkovácsok, sőt filigránmunkát
végző ötvösök, rézöntők, aztán a tegez-, nyíl-, nyereg-,

545 kantárgyártók, ideghúrtekerők szabad osztályának kellett a harcoló magyar néppel együtt járni, sőt az is fel van róluk jegyezve, hogy őrlő malmuk is volt. S hogy ezeknek a műhelyeit, szerszámaikat hosszú vándorúton együtt szállíthassák, tömérdek szekerre volt szükségük s ezeknek előállításához nagyszámú „faragóra” és kovácsra. S a négykerekű szekér már 550 magyar találmány, Olaszországban még mai nap is a kétkerekű *corricolo* járja. S hadjáratukban a szekerekből várat alakítottak.

S midőn a kézműiparnak ily kifejelett fokon kellett náluk dívni, bizonyosra vehető, hogy saját írásjegyekkel is bírtak s el 555 lehet fogadnunk, hogy ezek azonosak az őszékely írásjegyekkel. Hogy ilyenekkel kellett bírniok, bizonyítják a két századdal később azoknak használatát eltöltő törvények.

Hogy ezek a betűjegyek egyszerű rovásokból álltak, az föltéhető, hisz két pálcajegynek meg két félholdjegynek az összeállításából huszonnégy írásjegy könnyen összehozható, amiket 560 az ősmagyarok négyszögre faragott pálcákra róhattak fel a hagyomány szerint.

Hogy Ázsia felől kellett jönniök, bizonyítja az, hogy Árpád Zalánnak tizenkét tevét küldött ajándékba. Azokat nem hozhatta Észak-Oroszországból, Pannóniában sem találhatta. 565

Egészen eredeti nemzeti szokás a kar-sebzés, vércsorgatás a közös serlegbe, (a székelyeknél a Sándóúr nemzetségtől őrzött szerecsendió kehely) a szövetségkötésnél, — a fejedelem pajzsra emelése, — a föld, víz, és fű kívánás, hódolat jeléül.

570 Hogy tenger mellékéről kellett jönniök, azt bizonyítják a tenger fogalmával összekötött régi magyar szavak, miket sem idegenből nem vehettek, sem az új honban nem szerezhettek, mint maga a „tenger” (amit nem vehettek a jakut „tengiz”-ből), a „vitorla”, „hajó”, „árbo”, „kormány”, „öböl”, 575 „zátony”, „örvény”, „hullám”, „sirály”, „kagyló”, „cápa”, és a „fövény”. A szárazföldöt a magyar „homok”-nak nevezi, a tengerpartit „fövény”-nek.

580 Az Árpádkori magyarok beköltözését a hazába összefüggő-
nek tartom az Attila hagyomány emlékeivel. Nem fogadhatom
el költözködésük indokául a bessenyők rájuk nehezkedését.
A bessenyők történetéről, hol laktáról kevéssel tudunk többet
a semminél. Tudósaink: Hunfalvy, Jerney, Vámbéry nem vilá-
585 gosítanak fel bennünket arról, hogy mi volt és hová lett ez a
hatalmasnak nevezett nagy nép alig több, mint egy század lefo-
lyása alatt. Ha éppen csak a nyugtalan szomszédság kényszerítette
volna Álmos magyarjait sátorfáik fölszedésére, mehettek volna
fölfelé Ázsiába, egész a termékeny Amur vidékig, amihez, a-
hogy elköltözött a közelmúltban a félmilliónyi kalmuk nép,
a kievi diadalmas hadjáratuk után egészen nyílt útjuk volt.
590 Teljesen valószínűtlen, hogy ugyanazok a magyarok, akik egy
évtized alatt a bolgár, morva és orosz nemzet ellenében diadal-
mas hadjáratokat viseltek, éppen a sehol meg nem található
bessenyő nemzet elől futottak volna világtalan világig. Maga a
„bessenyő” név is újabbkori szerzemény, régi történeti műveink
595 úgy nevezik őket, hogy „pacinaciták”, — a későbbiek „pecse-
nyégek”-nek. Etnográfusaink pedig oly alaposan elbánnak
velük, hogy utoljára nem lehet kitudni: székelyek voltak-e,
vagy kúnok, vagy palócok, de mind Magyarországon teleped-
tek le. S ezek kergették Árpádot?

600 Árpádnak elhatározott szándékkal kellett Európa nyugatja
felé venni az irányát, hisz alig múlt kétszáz éve, hogy Magyar-
ország területén az avarok (várkúnok) uralkodása összeroskadt,
kik közel kétszáz esztendeig bírták e földet, szintén Attila
öröksége jogcímén, s tetteiket a világtörténet lapjain fenhagy-
605 ták, ittletük nyomait cölöpváraikban, miket a népajk „avar-
ülcs”-nek nevezett el. A hagyomány szerint a Kárpátokon át-
kelésre ösztönző sasok, a vezérlő fehér szarvas, a turul madár
legendái összetalálkoznak a vezér által előre küldött kikémlelők
tudósításaival, a „hét vizek országának” áldott termékenységé-
610 ről, a Kárpát hegyláncolaton túl, úgy, hogy a hagyománynál
erősebbnek kell tartanunk a kiszámítást az újhon foglalásnál.

Azt is kitudta Árpád kémei által, hogy az egész területet, melynek most Magyarország a neve, Erdélyt is beletudva, egymás nyelvét nem értő, egymással ungodkodó néptörzsek tartják gyéren megszállva, marahán, morva, bolgár, dák, német, keverve itt rekedt, vagy bevándorolt magyar-rokon kazárral, székellyel, palóccal, várkúnnal és jásszal, akik fölött a fennhatóságot elnyerni az erősebb magyar népnek majd könnyű szer leendő.

A krónika mondja, hogy midőn a Dunán átkeltek, s Etele városát birtokukba vették, a kinek nemzetségéből származott Árpád vezér, dal és zene mellett nagy vígassággal lakmározának. Innen küldte ki Árpád két hadseregét öt vezére alatt a dunántúli tartomány meghódítására, kik az Adriai tengerig hatoltak.

A zene és dal iránt is kellett érzéknek és hajlammal lenni a régi magyaroknál. Priscus Rhetor a hun király Etele udvaránál énekeseket, hegedősöket talál, kik a hősök viselt dolgait zengedezik, a hegedősök, mesemondók „csácsogásait” a honfoglalás után két századdal később tiltják be a hitbuzgó keresztény királyok. A zenét „igrec”-nek hítták, hangszereik voltak a kürt, furulya, tilinkó, hegedű, koboz: a tárogató későbbi, a cimbalom, brúgó, csimpolya, már idegentől vett kölcsön, ámbar az utóbbi magyar neve „duda” azt engedni hinni, hogy ezzel is tudtak bánni a magyar harcos néppel együttjáró nyájörök, akiket „hídó” legényeknek híttak. A bohóckodást azonban akkor is bízták az idegenre, miként később Markalf és Beckó idejében.

Babonáik, képzelmi világuk gazdag mezőt tár fel népmondáinkban, miket a már említett gyűjteményeken kívül Kandra Kabos, de legfőképp Ipolyi Arnolt Magyar Mythológiájában találunk, úgyszintén a későbbi boszorkányperekben s a magyar „Szent Heortokrates”-ben. (Ez utóbbiban az általános tűzkioltásról.)

Az Emős anyáról és Álmosfiáról szóló mondát épp úgynem engedhetjük elvitatni, mint ahogy nem engednék a rómaiak utódai meghazudtolni a Romulus és Remusról s azoknak farkas

dajkájáról szóló néphagyományt, a hellének az Iliászt, s a biblia hívei az ott található természetfölötti csodákat.

Minthogy őrlelő malmot is használtak az ősmagyarok (aminőhöz hasonlót valamennyi ugor néptörzsnél egy utazó sem jegyzett föl), annál fogva őrléshez való kenyérpótló növényekkel is kellett ismerettségüknek lenni. *Árpát* a serkésztítéshez, *zabot* a lótenyésztéshez rendes műveléssel kellett termesztetniök, a zabkenyeret hitták „abrák-cipónak”, a köles, mint emberi tápszer, késő tavasszal vethető s korán aratható lévén, malmon meghántva, emberi emlékezet óta kedvenc eledele volt a köznépek, mint fordított kása. A gabonatermelést sokkal korábban kellett ismerniök a magyaroknak, mint a még most is folyvást nomadizáló népfajoknak, s ha két hasonlító szó kerül össze, azt amazoknak kellett czeektől kölesönözni.

Azonkívül gyűjthették rendes földművelés nélkül a rozsokot, csenkeszt, (harmatkása, jóízű eledel, vizes helyen magátul terem) a tönkölyt, alakórt (buzafajok), tar-búzát, csóré-árpát, héla-zabot, sulymot. Asszonyaik természetthették a káposzta család gyorsan fejlődő répa fajtáját, a nélkülözhetlen hagymákat, és az Erdélyben most is kedvelt barabolyt, a csicsókát. A néphit szerint magát a káposztát is a magyarok hozták be Ázsiából („Káphozta”), amelynek fejtes fajtáit a rómaiak utódai még most sem művelik. Azonkívül termesztetniök kellett a kendert, lent, komlót, mákot, fűszerül ürmöt, tormát, tárkonyt, kaprot.

S minthogy az öltözetek kihímzéséhez színes fonalakat és szironyokat használtak, kellett ismerniök a festő buzért, csüllegget, borbolyát, vérfürtöt, égerfa bingóját, ércfestékekből használhatták a rézhegyekből elötörő kék gálicot, a zöld rézrozsdát, barnának a vasrozsdát. A hímzések kedvelt cifrái, a szekfü, a rózsa, a granátalma szintén ázsiai flórára vallanak, a rózsat (római neve előtt, a görög neve „rhodos”) hitták csipkének, a granátalmát „szerelemalmájának”. S a mindenütt pompázó tulipánt nevét talán épen Ázsia adta kölcsön Európának: a név

680 annyira keleti s oly kevésbé nyugoti hangzású s mellékneve „Gessneriara” éppen arra utal, hogy nagy későn lett Európában meghonosítva, amikor az már minden magyar szürgálléron pompázott, míg a nyugati diszítményeken a lilium uralkodott.

Mentül jobban belemélyedünk az emlékekbe, ezer év 685 előtti őscinknek megjelenése annál jobban kidomborul képzeletünk előtt. A tények beszélnek.

Tény az, hogy az Árpád alatt beköltözött száznyolc nemzetség, a hozzájuk csatlakozott kúnokkal egyesítlen, mindegyik a saját hét vezérének kormányzása alatt oly tekintélyes hadsereget állított síkra, várívó ostromgépekkel ellátva, mely azon 690 korban döntő hatalmat képezett. Különbén lehetetlen volna, hogy a honfoglaló magyarok rövid öt évi időköz alatt, tehát csaknem egyszerre Erdélyben Gyalu dák seregét, a tót felvidéken Cobor hadát, a Duna-Tisza közt Zalán egész bolgár nemzetét, a Vértesben Szvatopluk morváit, Temesben Gládot megtörhessék; s ezzel egyidejűleg Marót csakánt Biharban folytonos ostrom alatt tartsák; még egy kalandvágó dandárt a Balkán-félszigeten is csatangoltassanak s amellet még egy tartaléksereget is készen tartsanak, magukkal hozott családjaik, kézműveseik, nyájaik megvédésére s az újan épített várak, Munkács, Szabolcs, Csongrád megszállására.

Hogy ily sokfelé ágazó hadjáratot Árpád fejedelem oly rövid idő alatt, egyetlen balsiker esete nélkül, teljes diadallal hajtott végre, ez is tény s tanúsága nagy hadvezéri tehetségének. 705 Az is feljegyzett adat, hogy minden, nagy céljának útjában álló, idegen fejedelemhez elébb követeket küldött, kik annak szövetséget ajánljanak, s egyúttal a helyi viszonyokat, az idegen nép haderejét kitanulják.

Tény, hogy a legyőzött ellenséges fejedelmek előkelőit, 710 kiket vezérei foglyul ejtének, szabadon bocsátá s váraikban, birtokukban meghagyta, ami viszont államférfiúi bölcsességét teszi kétségtelenné. Kivételt csak a bolgárok képeztek, akiket törzsökös országuk határán, a Dunán túl fűzött.

715 Tény, hogy Árpád nemzetének alkotmányos kormány-
formát adott, hogy az országot nem csak elfoglalni, de célszerű-
en felosztani és szervezni is tudta.

Tény, hogy nem csak gyors előnyomulását hadseregét
mozgósította, de vele együtt a hozzá tartozó egész pereputyot,
asszony, gyermek, cselédnépet, nyájakat, gulyákat, földművelő
720 jobbágyokat magával hozta, akik a hadsereget követve, annak
élvezését, fegyverrel ellátását lehetővé tették és így az őshazá-
ban nem maradhatott senki, akihez a honfoglalók vissza-
kíváncsiokoztak.

(Julián barát regéjét a háromszáz év múlva felfedezett Volga-
725 vidéki ősmagyarokról tisztán a képzelet szüleményének tartom.)

Az is tény, hogy a honfoglalás befejeztével Árpád négy
legényfia közül egy sem volt életben; mert az itt született gyer-
mek Zsoltot emelték a vezérek a fejedelmi pajzsra.

Milyen fennkölt léleknek, milyen vaskemény jellemnek
730 kellett lenni annak az atyának, aki ennyi áldozatot tudott hozni
a megalkotott hazáért! Árpád egy élő ércszobor, akinek még a
dobogó szíve is acél.

De a történelem bölcsészetének még ebben a fejedelmi
gyász tényében is a messzeszámító világszellem intező kezét kell
735 feltalálni.

A magyarok Istene (ahogy mi nevezzük) nem engedte,
hogy ismétlődjék ugyane hazában a hun nemzet katasztrófája,
melyet világhódító diadalai után, az egymással versengő
Etelefiak testvérgyilkos harca semmisített meg. Az Isten-kéz
740 letörülte mind a négynek a nevét a történelem lapjáról. Adott
helyettük egy ötödiket, akit már e haza földje csókolt meg
születésekor s választott számára rokonvérből való társat.

Olyan momentumra ez a magyar nemzet történetének,
mely egyfelől alapot vet a világtörténelemben játszó jövődönnek,
745 másfelől a megragadó drámai és idilli jelenetek képét idézi
képzeletünk elé, amit felélénkítenek a hajdankor tündérekkel
együttélő mesealakjai.

750 Legyen nekem megbocsátva, hogy ez a tüneményes korszaka nemzetünk életének engemet egész életemen át arra csábított, hogy azt képzeletem segítségével láthatóvá tegyem s hogy e csábításnak életem alkonyán engedtem.

Talán jön még utánam nagyobb idők szülte, jobbanlátó szellem, aki azt, amit én gyöngé kézzel alkottam, megteremti erősebb kézzel!

Budapesten, 1897. Aratás hó 18-án.

Dr. Jókai Mór.

HELVILA

DRÁMA ÖT FELVONÁSBAN

(1897)

SZEMÉLYEK

VIGÁRDY BERTALAN, képviselő
AMANDA, neje
MERITORIS ZENO, sportsman
CAMILLA, neje
HELVILA, leányuk
DOBOKAY ALASTOR, ügyész
PERUKKER, bankár
KAPICZÁNY, reporter
CZINCZÉRI, hegedűművész
SCALARIO, zongorás
THURZÓ ATTILA, királyi tanácsos
EMILIA, neje
ELVIRA, leányuk
DOKTOR CZIGELKA, orvos
SERAFINA, neje
RIKHÁRD, fiuk
RANGOSY OSZKÁR, osztálytanácsos
LEONA, neje
JACQUES, inas
GEORGES, inas
HORDÁR
SZOBALÉÁNY

ELSŐ FELVONÁS

Szintér : Uri szalon, balrul hátul zongora, oldalt kandalló, az előtt teázó-asztal, causeussal karszékekkel, jobbrul kártyázó asztal, hátul szárnyajtó, balrul hátul oldalajtó, jobbrul elől és hátul oldalajtó. A középjajtó mellett jobbra egy nagy japáni vőza

ELSŐ JELENET

CAMILLA, ZENO

(Camilla a baloldali oldalajtón jön ki. Öltözéke : estélyi, uszályos, jőcintokkal diszitve. — Zeno jobboldali első oldalajtón jön ki. Szmokingban, lőgy kalappal)

CAMILLA Te ma este is elmőgy hazulról?

ZENO Kozmátul kaptam levelet, sőrgetősen hivat magához.

5 CAMILLA *(lőtható megrettenőssel)* Az államőgyőcsztől?

ZENO *(bosszusan)* Eh! Dehogy! Az állami mőnecsek igazgatőjától.

10 CAMILLA *(magához tőrve)* Vagy ugy? Hisz te hivatalőrt folya-
modtál a miniszterhez.

ZENO *(nydjaskodva)* A te kedvedőrt, hogy valami tehetsőgcim-
hez mőltő állást szerczek magamnak. No hát a lovakban
csak van elég tapasztalásom!

CAMILLA Előg drőga tapasztalás!

ZENO De hát miért rezzentél az elébb úgy össze, mikor azt mondtam, hogy Kozma hivat? Csak nem tartod talán lehetőknek, hogy engem valaha az államügyész idézzen maga elé?

15 CAMILLA *(félre)* Ki tudja? *(fenn)* Csak idején hazajöjj.

ZENO Amint csak szabadulhatok. Agyiő. *(Camillának kezét csókol)* Az iroda felé megyek, nehogy szemközt találkozzaim vagy egy vendégünkkel. *(jobb oldali első ajtón el.)*

MÁSODIK JELENET

JACQUES, KÉT INAS, ALASTOR, PERUKKER

(Künn csöngetés)

20 JACQUES *(gyertyával kezében, sietve)* Ki az ördög csenget ilyen korán? Az ember meg sem vacsorálhat kedvére. *(A középső ajtót felnyitja. — Második inas futóban ölti fel a frakkját, megy a csillárt meggyújtani. — Alastor, Perukker együtt állnak az ajtóban)*

ALASTOR *(kínálva)* Tessék uram!

PERUKKER *(vonakodva)* Nem. Öné az elsőbbség. Ön hívott vendég.

30 ALASTOR Hát ön nem az?

PERUKKER Nem. Nekem az úrral van sürgetős üzleti ügyem. *(Alastor belép elől. Rövid bársonygalléros felöltőben, alatta frakk, fehér mellény)*

PERUKKER *(belép utána. Begombolt préngalléros télikabátban. Alastorhoz)* Két inast tartanak Meritorisék?

ALASTOR Nem. Csak a kék az övék, a sárgát kölcsönkérték Vigárdyéktől a mai estélyre.

(Jacques le akarja segíteni Alastornak a felső kabátját. 2-ik inas kandallóban tüzet gyújt)

- 30 ALASTOR Hagyja Jacques, tele a kabátom zsebe írásokkal, amik velem akarnak jönni.
- PERUKKER De csak nem akar ön felső kabátban táncolni?
- ALASTOR Dehogy: én még visszamegyek a színházba, a negyedik felvonás pompás skandalumon végződik. Valamit hoztam, ami az estély programjához tartozik.
(*Jaques Perukker kabátját akarja lehúzni*)
- 35 PERUKKER Csak hagyja rajtam. A szalonban még nincs befűtve a kandalló. Most is influenzás vagyok. Nem maradok soká.
- ALASTOR Kérem Jaques, vigye a névjegyemet a nagyságos asszonyhoz. (*Névjegyét átadja*)
- PERUKKER Az enyémet pedig a nagyságos urhoz. (*Névjegyét kiveszi*)
- 40 JACQUES Az nincs itthon.
- PERUKKER Akkor várok rá. Erte az órára rendelt.
(*Jaques a baloldali mellékajton el. Második inas a középajton a hátulsó terembe megy*)
- PERUKKER Hát a mai estélynek fényes programja lesz?
- ALASTOR Sőt miroboláns! Egy Párizsból jött hegedűművészünk fogja Sarasate-t levágni. A királyi tanácsosné feledteti el velünk Pattit. A pièce de resistance-t egy szellemdús felolvasás fogja képezni, a mi szeretetreméltó háziasszonyunktól.
- 45 PERUKKER Hát a háziúr niféle instrumentumon fog remekelni?
- ALASTOR Óh, az csak a börsén kottáz és nótáz.
- 50 PERUKKER Pedig aligha jobban nem tenné, ha a klavir mellett gyakorolná a kotiren és notiren mesterségét.
- JACQUES (*a baloldali második ajton bejön*) Ő nagysága rögtön itt lesz.
- PERUKKER Akkor én elhordom innen magam. Majd megtalálom a nagyságos urat a Steingassnernél. Jó mulatást. (*Középajton el*)
(*Jaques a fenékfüggöny középső ajtaján eltűnik*)

HARMADIK JELENET

ALASTOR, CAMILLA, HELVILA *(az ajtónyílásban időnként)*
(Camilla baloldali ajtón belép, kezét nyújt Alastornak)

ALASTOR *(kezét csókol)* Bocsánat, hogy kacagányostól jövök be: a dugárumat rejtve kellett becsempészniem. *(Kivesz a felső kabátja zsebéből egy paksamétát)*

CAMILLA Elolvasta? *(Az iratsomót, mely egy füzetet képez, leteszi a jobboldalt, az ablaknál levő asztalkára)*

ALASTOR Kétszer is. Először az elejétől a végeig, azután meg a végétől az elejéig.

60 CAMILLA Nem teszi ön le a felöltőjét? Rá fog melegedni.

ALASTOR Mindjárt visszamegyek a színházba.

CAMILLA De hátha én sokáig itt tartom?

ALASTOR Inkább attól tartok, hogy hamar ki fog kergetni. *(Helvila a jobboldali második ajtót kissé kinyitja és hallgatózik)*

65 CAMILLA Olyan rossz akar lenni? *(Helyet mutat neki a kandalló előtti karszékekben, maga leül a kerevetre)* Hát kezdje.

ALASTOR Cukorral szokta nagysád az orvosságot bevenni, vagy a nélkül?

CAMILLA Cukorral.

70 ALASTOR No hát akkor előrebozsátom azt, ami édes. Nagysád teljesen bírja az irodalmi nyelvet; elbeszélésének meséje eredeti, ügyesen bonyolított, tele szellemes ötletekkel, sok érzés benne, szépek a tájleírások, a hangulat.

CAMILLA Hisz ez mind igen kedvező.

ALASTOR Ez a „cukor”. Most jön a „bróm”. Hanem . . .

75 CAMILLA Hanem . . .

(Helvila az ajtó nyíláson kiles, jobbról a második ajtón)

80 ALASTOR Ez az egész elbeszélés, ennek a tárgya, alakjai, etikája mind egy rég megbukott költői kézműiparnak szinehagyott, divatvesztett maradványa. Ez abból a romantika iskolából való, amin senki sem ír többé, de nagyobb az, hogy amit senki sem olvas többé.

CAMILLA Szeretném az indokolást.

ALASTOR Az ön hősnője képviseli a női erényt.

CAMILLA Hát az nem létezik?

85 ALASTOR Létezik, mint kórtünet, hijják vérszegénységnek, gyógyítják vas- és mireny-lapdacsokkal: legtöbb esetben hiánya a csábító alkalomnak.

CAMILLA Ön ilyen rossz véleménnyel van a nőkről?

ALASTOR Sőt ilyen jóval. Miért volna erény, nem tenni, amit a természet parancsol?

(Helvila visszahuzódik az ajtónyílásból)

90 CAMILLA Eszerint ön a szerelemben sem hisz?

ALASTOR A szó megvan, s nehéz helyettesíteni. Legtöbbször érzéki gerjedés, szuggesztio, megszokás. Jogosult téma egy elbeszéléshez. De olyan ideális szerelmesek, aminőket ön ír le, csak a keresztes háborúk idejében lehettek. — Hát még

95 aztán az a nemeskeblű imádó, aki lemond?

CAMILLA Hát a férfiui lemondás?

ALASTOR Félelem a nevetségessé lételtől.

(Helvila ismét kiles az ajtónyílásból a jobboldali második ajtón)

CAMILLA Hát ön nem hiszi, hogy vannak jószívű emberek?

100 ALASTOR Jó szív? Hát mi köze a szívnek az emberi indulatok szabályozásához? Van köze a májnak, az epének, különösen a gyomornak; de ez a szegény, izmokból, erekből és idegszálakból összegubancolt tömeg, ami a mézeskalácsok mintáját képezi, egészen ártatlan a mi érzelmeink alakulásában.

105 CAMILLA Hát az erős emberi akarat?

ALASTOR Az meg éppen nem létezik. Minden az átörökléstől függ.

Akinek a nagyapja bolond volt, az unokája is bolond lesz.

CAMILLA És a talentumok?

110 ALASTOR Azok meg egyenesen az agy idomulásától függenek. Az egyik emberből lesz művész, a másiktól gyilkos. S ugyan hogy büntetne meg egy láthatatlan hatalom valakit a koponyája kidudorodásáért?

CAMILLA Eszerint ön a túlvilágban sem hisz?

ALASTOR Csak a mahomedánok hisznek még a paradicsomban.

115 A civilizált világ már fölemelkedett arra a tudatra, hogy itt czen a földön kell kivenni annyit az élvezetekből, amennyit lehet. A szocializmus nem ismer másvilágra szóló utalványokat.

CAMILLA És így ön haszontalannak tartja az imádkozást is?

120 ALASTOR Édes nagysád: a hanghullám percenként hatszáz lépésnyire halad. A legközelebb álló csillag százezer millió mértföldnyire van tőlünk: mire az odaér, akkorra megfagyott a föld.

CAMILLA Ön istentagadó.

125 ALASTOR Én csak embertagadó vagyok. Állatok vagyunk. De én csak önnek a művéről beszélek. Ha legendákat akar ön írni, tündérmeséket, annak is lesz közönsége. Tündérekben, szentekben még sokan hisznek, de becsületes emberekben, jó szívekben, hűséges szeretőkben már nem hisz senki.
(*Helvila visszahuzódik az ajtóból*)

130 CAMILLA Hisz akkor jobb volna nem élni!

ALASTOR Ne vegye oly tragikusan a dolgot nagysád. Abban a világban, amit ön teremt a képzeletében, mindig érdekes élni. De azt leírni, képtelenség. Eh! Boldog nő nem lehet írónő. Ahhoz a szenvedések iskolája kell. Nagy katasztrófák. (*Camilla keresztet vet magára*) No lássa, most keresztet vet magára.

135 CAMILLA Nem az emberiségben van a hiba, hanem önben. Ön hirhedett ügyész, kriminalista. Ön csak a lélek árnyoldalait tanulmányozza. Én látom a valót.

(*Helvila ismét kikémlél az ajtón*)

140 ALASTOR Ön látja a valót? Hisz ön saját magát sem ismeri.

De többet mondok: sőt még a saját leányát sem ismeri.

CAMILLA A leányomat? Hát mit tudhat ön a leányom felől?

Hisz az még gyermek.

ALASTOR Nem régi ismerőse vagyok-e a családnak? Ez nem a

145 naivságával megdöbbenő enfant terrible, hanem egy józan kritikus szellem, aki már a dajkájától sem engedte magát hazugságokkal dirigáltatni. Nem régiben Amanda nagysám odaadta a kis Helvilának a szantálfa legyezőjét, hogy ő is írjon neki az egyik lemezre valami emlékmondatot, s a
150 kisleány ezt írta fel neki: „A tengerszemnél, mely semmi előtt nem táplál, többet ér egy harmatcsepp, melytől egy fűszál föléled.” Amanda nagysám elkeseredve mutatta ezt nekem, azt mondta: „no nézze az ember, a galambfióknak már fulánkja van”. Kitalálta, hogy ő az a tengerszem.

NEGYEDIK JELENET

ELŐBBIEK, HELVILA

(Helvila a jobboldali hátsó ajtót félig kinyitja, kikémlel, Camilla észreveszi, bosszusan feláll s a színpad közepére megy. Helvila az ajtó mögé vonul)

155 ALASTOR *(feldől)* Most visszatérek a színházba. Kedvemre való darabot adnak: az emberek, mint állatok. Mire nagysád felolvasására kerül a sor, visszatérek. *(Kézét csókol Camillának, középjajton el)*

ÖTÖDIK JELENET

CAMILLA, HELVILA

(Camilla a jobboldali második ajtóhoz siet, haragos arccal. Helvila egészen kinyitja az ajtót, megáll; rövid ruhát visel fehér perkdőlől, kerek fodorral a nyaka körül, derekán széles kék öv, nagy csattal, nyakán egy sor fekete gyöngy, haja elől felfésülve, hátul két fonatban leeresztve)

CAMILLA Te hallgatóztál!

- 160 HELVILA Csak tanulmányoztam. Mindig arra intesz, hogy az okos emberek beszédéből tanuljak. S ez már csak okos ember!
CAMILLA De ez illetlenség.
- HELVILA Ugyan ne húzd össze úgy a szemöldöködöt! Sehogyszem illik az arcodhoz a harag. Hát nem szabad én nekem akkor jönnöm a kis mamámhoz, amikor akarok?
- 165 CAMILLA Jól van no kis baba! Megittad már a tejedet?
HELVILA A kis cicámmal megosztva. Az is nagy növéshben van. Félő, hogy angolkórt kap.
- 170 CAMILLA Akkor mehatsz a szobádba alunni.
HELVILA De még nem akarok.
CAMILLA No hát mit akarsz? Kell a „mcsés könyv?”
HELVILA Azt szeretném már, ha el tudnám felejteni. Szeretnék az estélyen itt lenni.
CAMILLA No arról szó sincs. *(Leül balra a teázóasztal mellé)*
- 175 HELVILA Hiszen mindig ott lennék melletted, aztán vigyáznék rád.
CAMILLA Te? Énrám?
HELVILA *(anyja mellé térdel a földre)* No bizony, itt volna az ideje, hogy a kisleányok gardirozzák a mamáikat.
- 180 CAMILLA Az ilyen kis leányt, mint te, még nem viszik társaságba, ahol olyan tárgyokról beszélnek, amikről még neked nem szabad foglalmadnak lenni.
HELVILA Nem volna, de mégis van. Tudom én azt jól, hogy a te estélyeidet díszítő vendégraj között egy asszonyságot úgy hívnak, hogy „Delila”; a másiknak a neve „Betszabé”, egy harmadiké meg „madame Putifár”. S aki ennek a három hölgynek a viselt dolgairól még többet is tud elmondani, mint amennyit nekünk, kislányoknak tanítanak az iskolában, ezt a te kedves barátnédát úgy hívja mindenki, hogy „Toffi” az „aqua toffanáról”.
- 190 CAMILLA *(földll. Helvila szintén felemelkedik)* Hallod-e, te megijesztesz azzal, amit beszélsz.
HELVILA *(gyöngéden)* No, pedig nem akartalak megijeszteni. Te drágalátos, te kedves szép mama! Jaj de gyönyörű ruhád

- 185 van! Fordulj meg, hadd lássalak minden oldalról. Ah, be szép ez a jácint girland az uszályodon!
- CAMILLA No de micsoda hízelkedés ez megint? Miért akarsz megvesztegetni?
- HELVILA *(tenyereit összecsapkodva, gyermekes, apró ugrásokkal, könnyörögve)* Óh, csak azt engedd meg, hogy akkor bejöj-
200 jek, mikor az a párizsi violinista a Beethoven szimfóniáját fogja játszani. Azért rajongok. Nem a muzikusért: az egy majom, hanem a szimfóniáért.
- CAMILLA Ha rajongsz érte, inagad is el tudod játszani a zongorán.
- HELVILA Magam is! Hisz a mi zenét magam csinálom, azt gyű-
205 lölöm. A zongorát is utálom. Annál jobban szeretem, ha a fali óránk muzsikál. Az csak két darabot tud, az Arditi „csókkeringőjét” meg a Srenade-walzeret.
- CAMILLA Látod kedveském. A leányoknál onnan számítják az életkort, hogy mikor vitték őket először társaságba.
- 210 HELVILA Jaj, kedves, öreg mamuskám, ez olyan régi mondás, hogy azt már a guvernantomtul is hallottam, — tudod attól, aki olyan szép volt, akit azért küldtél el, mert egyszer rajta kaptad, hogy a papa megcsókolta.
(Camilla bosszúsan elfordul, egy kissé hátrább húzódik. A fali óra elkezd az Arditi keringőjét zenélni)
- HELVILA *(egyszerre pajkos gyermekké alakul, a zenélő géppel együtt trallázva, két kezével a szoknyáját széthúzva, egyet táncol körül, keringőlépésben, hirtelen megáll Camilla előtt)* De
215 hát mi az a csók? Mi van abban? Engem mindennap megcsókol az apa, de én nem találom abban semmi jót. Hát mi benne a rossz?
- CAMILLA *(összetett kézzel, kérő szóval)* Kérlek! Nagyon szépen kérlek, kedves leánykám! eredj a szobádba, fekünni.
- HELVILA *(elérzékenyülve borul térdre, Camilla térdeit dőlve)*
220 Megyek kis anyácskám. Ne haragudj rám.
- CAMILLA No hát ölelj meg.
- HELVILA Nem töröm össze a jácint csokrodra. *(Bal oldalajtón el)*

HATODIK JELENET

CAMILLA, KAPICZÁNY

(Villanycsengetyű szól kívülről)

- KAPICZÁNY *(belép a középajtón, kabátban, Camillának kezét csókol)* Bocsánat, asszonyom, hogy nem frakkban jelen-
tem meg; de olyan kegyetlen reuma van a balkaromban,
225 hogy nem bírok frakkot húzni.
- CAMILLA Annál szebb öntől, hogy mégis eljött az estélyünkre.
- KAPICZÁNY Pont tíz óra. Elsőnek érkeztem. De hát valakinek
csak kell első vendégnek lenni. Önagysága Meritoris úr
még nincs idehaza?
- 230 CAMILLA Még nem jött elő.
- KAPICZÁNY Bizonyosan a tattersallban van. Most folynak a
nevezések. Milyen nevű lovakkal fog a Captain Yellow
startolni?
- CAMILLA A férjem kilépett már a társulatból.
- 235 KAPICZÁNY Nagy kár! Ő volt annak az istállónak a lelke!
- CAMILLA Nagyszerű! Egy egész istállónak a lelke!
- KAPICZÁNY Meritoris ur maga is tartott egykor istállót?
- CAMILLA Igen. Mikor még a tőszegi birtokunkat tartottuk. Sok
vesztéssel járt.
- 240 KAPICZÁNY *(félre)* Ez nem kellemes téma. Kezdjünk más
matériához. *(Fenn)* De annál fényesebben fog beütni a
málégyűrű, a kukurucring. Mesés osztalékról beszélnek.
- CAMILLA Üzleti ügyekbe nem vagyok beavatva.
- KAPICZÁNY Most értesültem róla, hogy a sárosd-korpaházai
245 vasutat átvette egy konzorcium, tetemes váltságdíjjal.
- CAMILLA Nem tudom, a férjem érdekelve van-e benne?
- KAPICZÁNY Használja ki nagysád az értesítéscmet. Nagysádot
jogosan megilleti egy gyöngynyakszorító a nyereségből.
- CAMILLA Nem szeretem az ékszereket.

HETEDIK JELENET

ELŐBBIEK, AMANDA

(A fenék középajtón. Csengettyű szól. Ajtó tárul)

- 250 AMANDA *(túlzottan pompás öltözékben, struccollas hajékkal)*
Nem vártam az uramra. Az a klubban konferenciázik.
Előre siettem hozzád, szétnézni, hogy jól terített-e fel az
inason? Tudom, hogy te nagyon el vagy ilyenkor foglal-
va. Nem is tanulmányod a büffet. Nekem meg ez az ele-
mentumon. Csókollak kedvesem. *(Úgy tesznek, mintha
megcsókolnák egymást)*
- 255 KAPICZÁNY *(Amandához)* Nagyságos asszonyom.
AMANDA *(legyezőjével elhárítja magától)* Nem, nem. Semmi
interjú! Én újságíróval nem állok szóba. Engem ki ne
írjanak. Nem akarok híres lenni. *(Jobboldali második hátsó
ajtón elsiet. Camilla kíséri a jobboldali ajtóig)*
- 260 KAPICZÁNY *(maliciával)* Ónagysága „még most” nagyon
haragos.

NYOLCADIK JELENET

CAMILLA, KAPICZÁNY, CZINCZÉRI, SCALARIO

(Czinczéri és Scario a középajtón belépnek)

- CZINCZÉRI *(Camillához, magát és társát bemutatja)* Czinczéri
Leo, párizsi hegedűművész. Alfonso Scario, zongora-
művész, kísérőm.
- 265 CAMILLA *(kezet szorít velük)* Nagyon örülök. Igen köszönöm.
CZINCZÉRI Előre siettem, hogy előbb a zongorát kipróbáljam,
amelyen tisztelt barátom kísérni fog, nehogy megtörtén-
jék velem, hogy a zongora félhanggal alább van hangolva.

Tavaly is megesett veleni, mikor a francia köztársasági elnöknel voltam szerencsés előadást tarthatni a Tuileriákban.

KAPICZÁNY *(megkapja Czinczéri kezét)* A köztársasági elnök előtt, a Tuileriákban! No ezt nekem kell önnek elmondani, senki másnak. *(Magával ragadja balra a kandalló elé s ott vallatja ki vele, hogy mi történt a Tuileriákban. Czinczéri pantomimikával magyarázza Kapiczánynak, hogy a zongora borzasztóan el volt hangolva, a hegedlí nem talált vele össze)*

KILENCEDIK JELENET

ELŐBBIK, THURZÓ ATTILA, ELVIRA, EMILIA, DOKTOR CZIGELKA,
SERAFINA, RIKHÁRD *(középajtón belépnek)*

(Camilla kezét szorít az érkezőkkel. Scario leül a zongora elé s próbálja az egyes hangokat)

KAPICZÁNY *(otthagyja Czinczérit, s Thurzóékhoz fordul Emiliához)* Bocsánatot kérek, hogy nem frakkban jöttem; de ma reggel a vívőiskolában olyan vágásokat kaptam a jobb karomra, hogy most nem megy föl rá a frakk.

CZIGELKA *(Bemutatja Rikárdot Thurzónak)* Rikárd fiam. Harmadéves jogász. Hírlapokba is ír. Az olvasóköri jegyzője. A zöld tollas pártnak az elnökjelöltje.

THURZÓ Nagyon örvendek. *(Kezet nyújt)*

RIKHÁRD *(Thurzóhoz)* Szokott ön pikézteni?

THURZÓ Mindennap.

RIKHÁRD Tizenkét partiet.

THURZÓ Egy krajcárba poénját. *(Leülnek a kártyasztalhoz, s azontul a többiek beszélgetése között támadó hézagot kitöltik az ismeretes pikétpárbeszédekkel)*

TIZEDIK JELENET

ELŐBBIEK, AMANDA

- 285 AMANDA (*jobbról jön be nagy fúriával*) Hallatlan! Ezek a cselédek! Eltörték a nagy salátás tálat! s a Dobos tortát fenekével felfelé tették az ezüst aufsatzra!
- KAPICZÁNY (*Elvirához*) Úgy pöröl, mintha ő volna itt az igazi háziasszony. Elvira vigyázzon. Most jött be a Toffi!

TIZENEGYEDIK JELENET

ELŐBBIEK, RANGOSY OSZKÁR, LEONA

- 290 AMANDA (*folyvást lamentálva*) No de nézzék, milyen ostoba ez a városi szakácsné: a fácánsülthöz lencsét ad mellékletül, holott az pörkölt káposztát követel. Ehetelenné tette az egész fácánt; pedig Vigárdy lőtte mind a hármat a hercegi vadászaton.
- 295 RIKHÁRD (*játék közben*) Nyolc lap veres! tizennyolccal, huszonhat. Négyszáz. Kilencven. Egy ütés sincs. Száztizenkettő. Stichmatch.
- THURZÓ Szóhoz sem hagy jutni.
(*Leona Camillával kezét szorít. Rangosy Camillának udvarol*)
- LEONA (*Amandához*) Jaj de ideges vagy, Amanda! (*Szétnéz*)
- 300 Nincs még itt Alastor?
(*Mind egyszerre elhallgatnak, arcukat félrefordítva*)
- AMANDA (*széjjelnéz*) Csak próbált volna valaki nevetni.
(*Hátra tekint a ozngora felé*) Nos! Mi baj! Mi baj?
- CZINCZÉRI (*felindultan*) Rettenetes! Ez a zongora is félhanggal alább van hangolva, mint az én hegedűm.
(*Amanda és Camilla odasietnek Czinczérihez, kapacitáldják, hogy azért csak ne szaladjon el*)

- 305 EMILIA Én magam is olyan ideges vagyok ma; valahányszor énekelnem kell, mindannyiszor lámpalázt érzek. Mielőtt hozzákezdénk, elébb mindig keresztet vetek magamra.
LEONA (*Kapiczányhoz*) Ez a keresztvetés csak tüntetés.

TIZENKETTEDIK JELENET

ELŐBBIEK, ALASTOR

- LEONA (*Kapiczányhoz*) Ah, most lépett be Alastor! Figyeljen
310 csak, milyen jó kedve lesz egyszerre Amanda asszonyságnak.
- AMANDA (*úgy tesz, mintha Alastort nem venné észre, Kapiczányhoz*) Ah, édes Kapiczány úr, megbocsásson, hogy az első találkozásunknál olyan nervozus voltam. Pompás büffet lesz. Ajánlom önnek a fácánsültet, amit a férjem lőtt a
315 hercegi vadászaton.
- LEONA (*Emilidhoz*) No ugye-e, milyen jó lett egyszerre a fácánsült lencsével.
- ELVIRA De hol van az én kis barátném Helvila? Együtt jártunk a nevelőbe. Én csak egy évvel hagytam el elébb az intézetet. Miért nincs itten? Milyen szépen elfecssegnék együtt!
320 (*Alastor Amandát üdvözli s együtt Camillához mennek, ki a hegedümművészt engeszteli; míg egyesült erővel rábirják, hogy a rosszul hangolt zongora mellett is hegedüljön; Alastor visszatér a társasághoz. Többiek jobb oldalon előtérben Leona körül csoportosulnak*)
- LEONA (*hátratekint*) Hja, a kis Helvilát nem hozzák a társaságba, mert annak az arca oly veszedelmesen hasonlít Vigárdy úréhoz, hogy ez egyszerre mindenkit meglep. Azok a szemek! Az a száj! De még az a családi fekete lencse is a jobb
325 arcon. Ez a gyermek az igazi vértanu.
- ELVIRA Ezt én nem értem.
(*Hölgyek legyezőjüket arcuk elé emelve, nevetnek*)

ALASTOR (*Leonához*) Oh, bizony ez semmi indicium. Az már
orvostanilag be van bizonyítva, hogy egyedül a nők
idioszinkráziája e tekintetben a faktor. A leghítelenebb nők
330 gyermekei a megcsalt férjhez hasonlítanak, mert a nő előtt,
félelmében annak az arca lebegett.

EMILIA (*elszörnyedve*) De uram! fiatal leány előtt ilyen témáról
beszélni!

LEONA (*Alastorhoz*) Tavaly télen megszökött a kis ártatlan a
335 zongoramesterével; de visszahozták.

(*Emilia Elvirát tüntetőleg elvezeti a másik oldalra*)

LEONA (*az ottmaradtakat maga körül csoportosítva*) Hiszen nem
titok, hogy Camillának leánykorában Vigárdy udvarolt,
jegyben is jártak. Ellenben Amandát Meritoris jegyezte el.
Meritoris akkoriban egészen a sportvilágban élt: a turf és
340 gentry-klub volt az otthona. A gavallér pajtások egyre
csipkedték, hogy mi az ára a tollnak? Amandának az atyja
tollkereskedésből gazdagodott meg. Utoljára megunt
Meritoris, hogy a jegyesét tollszedő leányának csúfolják s
felbontotta a viszonyt. Ugyanakkor Vigárdy és Camilla
345 között valami kis összezördülés támadt. Megharagudtak
egymásra. Meritoris kapott az alkalmon, hirtelen megkérte
Camilla kezét, aki gazdag örökös nő volt, Camilla daczból
hozzáment. Ekkor aztán Vigárdy revansból az elhagyott
Amandának ajánlá fel jegygyűrűjét, amit az bosszúból
350 elfogadott. Így aztán Meritoris és Vigárdy kölcsönösen
bosszúból és cserében elvették egymásnak a menyasszonyát.
És attólfogva aztán igen jó barátok és barát nők maradtak
— négyesben. Ügyszólván egy családot képeznek.

ALASTOR Ez alapos felvilágosítás volt. (*Kapiczányhoz*) Aratsz
355 most ujságíró, ugy-e?

LEONA No hát nem úgy van? Ezt ön legjobban tudhatja, aki
mind a kettőnél házibarát.

(*Amanda és Czinczéri együtt előrejönnek*)

AMANDA Micsoda rend van ennél a háznál! Képzeljék, a zongora,

360 amelyen dicső művésznök remek játékát kellene kísérni,
fél hanggal van alább hangolva, mint a hegedű.

MIND *(elszörnyedve)* Hah!

AMANDA *(diadalérzéssel)* De énnekem sikerült nagy műv-
sznököt rábírnai, hogy ő hangolja alább fél hanggal a hege-
dűjét. S ekként mégis megtartható lesz a concert.

365 ALASTOR Nem várjuk meg, míg a háziúr hazaérkezik? Még
Vigárdy úr sincs itt.

(Inasok tedt, frissitöt hordanak körül kíndlkozva)

AMANDA Oh, az én uramra nem kell várni. Annak most kon-
ferenciája van a klubban. S azok a pártkonferenciák rende-
sen éjfélig tartanak.

370 RANGOSY }
KAPICZÁNY } (egyszerre) Éjfélig!
CZIGELKA }

AMANDA *(észreveszi a gúnyt)* Azt hiszem én is, hogy ez a
pártconferencia csak afféle köpenyeg a mulhatatlan tarokk-
párti elrejtésére.

375 ALASTOR Oh, Amanda nagysám, afelől legyen egészen nyugodt.
Ha a tarokkpártit palástolgatják a konferencia köpenyegé-
vel, az még nem baj. Hanem mikor már azt vallja be az
„éjféleken és éjfélek után” hazajáró férj, hogy tarokkozott;
„lehetetlen volt fölkelnem, tele volt a tábla quadrupla
kettősökkel, ultimókkal: nyeresben voltam: elszedtem
380 tőlük tiz-tizenöt-husz kemény forintot. Itt van mucuskám.
Ezt neked hoztam haza. Tedd a konyhapénzhez, Bubis-
kám!” — akkor már baj van!

CZIGELKA Uram! Ez árulás! Méregkeverés! Ön a feleségünket
mind ellenünk szuggerálja.

385 ALASTOR *(folytatja)* És aztán az üdvözlő hitvesi ölelés közben
a mucuskám el nem tudja képzelni, hogy vajjon ylang-
ylangot pipáznak-e azok a tarokkompanisták, amitől a
schatzikám kabátja olyan illatos?

RANGOSY Ah, ez már perfidia!

- (*Thurzó és Rikhárd felkelnek a kártyázó-asztaltól*)
- 390 THURZÓ (*Czigelkához*) No doktor úr, mondhatom, hogy önnek a fia valóságos zseni! Éntőlem fél óra alatt pikétben elnyert huszonhárom forintot.
- CZIGELKA (*Rikhárdhoz*) No legalább e héten nem kérsz tőlem drágasági pótlékot.
- 395 RIKHÁRD Ennek már van helye. Egy szerény özvegnél, aki öt neveletlen árvát táplál.
- CZIGELKA Az valami rettenetes, hogy mennyi jótekonyságot gyakorol az én fiam az én rovásomra. (*Mind nevetnek*)
- EMILIA (*odasiet a jobboldali csoporthoz. Alastorhoz*) Min nevetnek? Mi nagy dolog történt?
- 400 ALASTOR Igazán nagy dolog. A kis jurista elnyert a királyi tanácsos urtól pikéten huszonhárom forintot.
- EMILIA No ez igazán rendkívüli eset. Az én férjem híres kártyajátékos, és rendkívüli szerencséje van. Minden este nyereséggel jön haza a kaszinóból s azt mindig nekem adja: „nézd mucuskám, elszedtem tőlük tiz-tizenöt, húsz forintot, neked adom, tedd a konyhapénzhez.” (*Mind hangosan nevetnek*)
- 405 THURZÓ Ilyen zseniális asszony az én feleségem. Akármit mond, az egész társaságot felderíti vele.
- 410 EMILIA Már az igaz. Nekem különös adományom van. Én valamikor színésznőnek készültem. Akkor is valahányszor valamit szavaltam, az egész társaság kacagott rajta.
- ALASTOR Drámai színésznőnek készült nagysád?
- EMILIA Hát persze.
- 415 JAQUES (*hátsó senékajton bejön, Camillához*) Itt van a Flórián.
- ALASTOR (*meghallja félfüllel*) Aha! Itt van már a Flórián.
- KAPICZÁNY Kicsoda az, kérem szépen, a Flórián?
- ALASTOR Az a Flórián nevezetes egy férfiú, Feuerbursch a Steingassner vendéglőben. Mikor a Flórián este tizenegy és
- 420 tizenkét óra közt becsenget s azt mondja, hogy levelet hozott, az azt jelenti, hogy Meritoris úrnak oly fontos

teendője akadt, amely őt akadályozza a hazajövetelben.
Ez már bevett szokás.

CAMILLA (*Jaqueshoz*) Levelet hozott az uramtól?

425 JACQUES Igenis.

CAMILLA No hát vegye át tőle.

JACQUES Azt mondja, hogy utasítása van a nagyságos urtól,
hogy a levelet a nagyságos asszonynak saját kezébe adja át.

CAMILLA Hát akkor jöjjön be.

430 JACQUES Igen. De a Flórián nagy negligésben van. A kék kötény
van előtte.

CAMILLA De én csak nem mehetek ki hozzá az előszobába, hogy
a levelet átvegyem.

JACQUES Azt gondoltam ki, hogy feladom rá a hosszú gombos
435 redingotomat, úgy bejöhet.

CAMILLA Tegye azt.

(*Vendégek. Camilla és Jaques párbeszéde alatt a zongora körül székeken
helyet foglalnak. Elvira Emilia mögött állva marad*)

TIZENHARMADIK JELENET

ELŐBBIEK, FLÓRIÁN

(*Jaques kimegy a fenékajtón. Camilla fölkel, Czinczérihez megy a fenékre,
fölkéri, a zongordhoz vezeti, ahol hegedülje le van téve. Flórián bejön,
ezüst tálcán levelet nyújt át Camillának*)

CAMILLA (*levelet felbontatlan öve alá dugja*) Tudom mi van
benn. (*Int Flóriánnak, hogy elmehet. Flórián kimegy a fenék-
ajtón. — Czinczéri felveszi a hegedüljét, megpengeti. — Scala-
rio leül a zongordhoz*)

440 ALASTOR (*int a vendégeknek, hogy csendesen legyenek; az álló óra
ingdját megállítja balról a kandalló párkányán*) Halhatatlan
művészünk alterálja, ha az óraketyegés beleszól a pia-
nisszimoiba.

(Amanda int Leondnak, hogy most hallgasson el. — Camilla leül pamlagra, felbontja a levelet, olvassa, kiejti kezéből, nagyot sikolt, djultan pamlagra hanyatlik)

MIND (felugrál, összevissza) A házi asszony elájult!!!
(Czinczéri bosszúsán tokjába dugja hegedűjét s búcsúzatlan eltávozik középajtón. — Scalario Czinczéri után siet a fenékajtón)

EMILIA Hol van Elvira? Hol a báli sortiem? Hol a boád? Menjünk innen. Itt botrány lesz.

(Elvira és Emilia együtt középajtón elsietnek. Alastor odasiet Camillához, fejét fölemeli, pamlagvánkossra teszi. Amandának hívólag int)

AMANDA (Camillához siet, de nem segít rajta, hanem a kezéből kiejtett levelet veszi kezébe, s elolvassa, növekedő felindulással)

445 Ah! Ah! Förtelcem! Gyalázat! Minő gazság! (A levélből olvas) „Szerencsétlen nőm! Tudd meg, hogy el vagyok veszve.”

(Alastor odaugrik hozzá, meg akarja gátolni a levél felolvasásában)

AMANDA (nem engedi magát visszatartani) Azt írja a gazember, hogy váltókat hamisított. Az én férjem nevére. Harmincöt-
450 ezer forintig. Perukker követeli a fizetést, s ő maga szökiik Amerikába. Ha utoléri, főbe lövi magát. (Eldobja a levelet)

ALASTOR Az égre, asszonyom!

AMANDA Eh! Én most nem ismerek se eget, se földet! Képes vagyok embert ölni dühömben. Harmincötezer forintot
455 Vigárdy nevére hamisítani! Hát nem tudott más ember nevére hamisítani? Egy zsidóéra? A legjobb barátjára kellett hamisítania?

ALASTOR Hiszen ha hamisak az aláírások, Vigárdy nem károsodik miattuk, nem kénytelen fizetni.

460 AMANDA Nem is tanácsolnám neki! Egy fillért sem! Ezek miatt! De a gyalázat mégis megvan. Jó barátok voltak. Együtt trafikáltak, még is meg lesz hurcolva a neve. Esküt kell neki letenni a törvényszék előtt. Még majd hamis esküvel fogják vádolni. Megteszik a prókátorok! Kiadják a váltókat szakértőknek. Micsoda gyalázat! A bíró, a közvádoló,
465

keresztkérdésekbe fogják. Bele jön a képe a Volksblattba.
Egy országos képviselő! Elveszti a mandátumát!

ALASTOR Talán mégis legelső dolog volna ezt a szerencsétlen
barátnőnket életre hozni.

470 AMANDA Önnek lehet barátnője, nekem nem az. Nincs ez el-
ájulva, csak tettet magát. Csak tessék magára hagyni,
majd föléled ez magától. Ő az oka annak a ruinának!
Az ő bolond fényűzése. Tetszett neki, hogy az ő zsúrjáról
475 írnak az újságok: „ünnepelt szépségünk! A társaság csilla-
ga!” Itt van! Opulens büfet, francia pezsgő, elegáns salon!
Olyan embereknél, akik hamis váltóval szerzik a pénzt.
Ez lett a vége.

RANGOSY Jaj de szeretem, hogy nem errem abból a fácánsültből.

KAPICZÁNY De csak legalább ittam volna abból a pezsgőből,
480 amit a gyomromból kiátkoznak. No de a holnapi lapunk
érdekes lesz. (El)

(Mind, Camilla, Amanda, Alastor és két inas kivételével, elsietnek a
közéajtón, amint kalapjaikra találtak)

TIZENNEGYEDIK JELENET

CAMILLA, AMANDA, ALASTOR, GEORGES

AMANDA (a második inastak kiált) Georges! Georges! — Gyur-
ka! Nem hallod, hogy kiabálok? Neked most nem paran-
csol senki, csak én. Gyorsan szedd össze a saját ezüstünket
485 és porcellánunkat s szállítsd haza: különben lefoglalják az
adósok. A bérkocsist értesítsd, hogy nem kell neki éjfél
után két órakor visszajönni; a lábpokróczot elhozd tőle.
(Két inas a jobboldali hátsó ajtón el) Ezek a bitangok saját
fogatot tartottak, míg nekem elég jó volt a számozatlan
490 bérkocsi. Pedig nekem lett volna módom benne. S az én
apám nem lopta, nem csalta a vagyonát, becsületes uton

kereste. Hanem azért engem csufoltak a „tollszedő leányának”. (*Sírva fakad*)

405 ALASTOR (*félre*) Még utoljára ezt kell vigasztalni. (*Fenn*)
Kár volt azt a bérkocsit visszarendelni. Már most hogy megy haza ilyen éjjeli órában?

AMANDA Gyalog. Ön fog hazakisérni.

500 ALASTOR (*félre*) Már most engem is elvisz ettől a szerencsétlentől, mikor mindenki elhagyta. (*Fenn*) Hát hiszen tolvajok ellen csak megvédelmezem önt magam is, de meghülés ellen nem. Hogy megy hazáig ezekben az atlaszcipőkben?

AMANDA Ejh! Most egy olyan pokol forr bennem, hogy nem érzem, mi a hideg? Nyujtsa ön a karját. (*Amanda és Alastor együtt középső ajtón el*)

TIZENÖTÖDIK JELENET

CAMILLA, HELVILA

505 HELVILA (*baloldali első oldalajtót félve kinyitja*) Micsoda nagy futás, kiabálás volt ez a lépcsőkön! Mintha tűz volna. Üres a társalgó. Pedig ki van világítva. Hová lettek a vendégek? Hát a cselédek? (*Meglátja az anyját a pamlagon fekve*) Az anyám! Ájultan! (*Kidlt; csenget*) Héj Lizette! Jacques! Senki sem jön. Mi történt itten! (*Anyjához fut, ruháját kikapcsolja, a kandallóról leveszi az ecetes fiolát: tennyerébe tölt belőle, Camilla halántékát bedörzsöli vele*)

510 CAMILLA (*fóleszmél*) Mi az? Te vagy itt?

HELVILA Csak én vagyok. Elájultál?

CAMILLA Nem, semmi. Már elmúlt.

HELVILA Nem megy a hálósobádba? Én segítsek levetköznöd.

515 CAMILLA Maradj. Nem vetközőm le. Rögtön visszajövök.
Addig tégy fát a kandallóra. Fázom. (*Fölkel, baloldali hátsó ajtón el*)

- HELVILA Szobájába ment, — de hát mért mondta, hogy visszajön? *(Leguggol a kandalló elé, hogy a tüzet fölélessze, fát rak a parázsra, meglátja a szőnyegen heverő levelet, felveszi, elolvassa, elszörnyed)*
- CAMILLA *(visszajön; baloldali hátsó ajtón kijön, béli ruhája fölé fehér prémes gallért burkolva, meglátja, hogy Helvila a levelet olvassa, odalép hozzá)* Olvastad?
- HELVILA *(ijedten nyújtja a levelet anyjának)* Haragszol?
- 520 CAMILLA *(a levelet összehajtja s keblébe rejti)* Dchogy! *(Camilla arca mosolygást vesz föl, melyet az egész jeleneten át megtart)* Gyújts a szamovár alá: teázunk.
- HELVILA *(a szamovár alá gyújt)* Hisz még forró benne a víz! Hány csipettel tegyek bele a peccóból?
- CAMILLA Tudod jól. Négyycl.
- 525 HELVILA Hiszen csak ketten vagyunk.
- CAMILLA Hogy jó erős legyen. *(Egy magával hozott dobozkából fehér kockákat dobdl két teds csészébe. — Helvila tölt a csészékbe, egyiket a pamlag felőli, másikat az innenső részére helyezi a teázó asztalkának, magának gömbölyű, kartalan széket húz a asztalhoz)*
- CAMILLA Ide tedd az enyémi mellé a csészédet.
- HELVILA Én szemközt szeretek veled ülni.
- CAMILLA Én azt akarom, hogy mellém ülj.
- HELVILA *(egyszerre megragadja Camilla kezét mindkét kezével)*
- 530 Te meg akarsz engemet és magadat ölni?
- CAMILLA *(leül a pamlagra, hideg, örült mosollyal)* Hát mit tehetek egyebet?
- HELVILA Te azt akarod, hogy meghaljunk mind a ketten?
- CAMILLA Hát mi van hátra egyébb? Olvastad azt a levelet?
- 535 HELVILA Elolvastam.
- CAMILLA Megértetted?
- HELVILA Rettenetes!
- CAMILLA Hát akkor tudod, hogy mi ért bennünket. Meg vagyunk gyalázva. Apád elfutott. A férfi futhat a gyalázat

- 540 elöl; de a nő, a leány magával viszi azt, akárhová fut.
Hát lehet egy nőnek, egy leánynak becsület nélkül élni?
Olyan nőnek, mint én, olyan leánynak, mint te?
- HELVILA Anyám! Ne gondolj ilyen rettenetesre! Én nem tudok
meghalni! Én szeretek élni! Hiszen még nem is tudom,
545 mi az élet? Ne kényszeríts meghalni, szerelmes jó anyám!
Most rögtön meghalni! Hiszen még azt sem tudom, mi a
világ? Még nem láttam egy bált, egy színdarabot. Még nem
volt egy piros ruhám, ami után úgy vágytam! Még egy
piros ruhám sem volt!
- 550 CAMILLA (*még keserűbbre váló mosollyal*) Hm! Hát majd el-
mondom, hogy mi vár rád, ha élve maradsz. Az utcáról
fölszed egy asszony, aki az ilyen élni szerető kis leányokra
vadászik. Az aztán majd ad neked piros ruhát is, az arcodat
is kifesti pirosra: el is visz színházba. Víg életed lesz. De én
555 azt már nem fogom megérni.
- HELVILA (*eltakarja a tenyerével a füleit*) Nem! Nem! Te nem
hagysz el. Én nem maradok el tőled. Nem úgy akarok élni!
Nem kell se mulatság, se cifra ruha. Dolgozni akarok!
Veled együtt dolgozni!
- 560 CAMILLA Dolgozni? Hahaha! Hát tanítottak bennünket valami
munkára?
- HELVILA Tudunk himézni.
- CAMILLA Azzal a száraz kenyercet sem keressük meg.
- HELVILA Hiszen annyi ismerősünk van! Lehetetlen, hogy vala-
565 melyik pártunkat ne fogja.
- CAMILLA Az ismerősök? Azok mind bezárják előttünk az ajtai-
kat. Hisz a pestis jár együtt velünk. Tolvajnak fog bennün-
ket nézni minden ember.
- HELVILA Nem lehet, nem lehet az! Imádkozni fogunk,
570 anyám!
- CAMILLA (*keserűen felkacag*) Imádkozni? Hát nem hallottad,
hogy az ég százezer millió mértföldre van innen? Mire az
ima odáig eljut, akkorra megfagyott a föld.

575 HELVILA (*összeborzong*) Óh az a hideg föld! Én félek abba a hideg földbe lefeküdni. Anyám! Én rettegek az örök éjszakától!

CAMILLA Jó. Hát te maradj itt. Majd én elmegyek a magam utjára egyedül.

580 HELVILA (*sir, haját tépi két kezével*) Ilyen rossz leány vagyok én! A ki az anyját egyedül hagyja meghalni! Nem, nem, te kedves, te édes. Mi nem válunk el egymástól soha. (*Camillát dtöleli, csókolja*)

CAMILLA Hát akkor mit akarsz? Minck sirsz?

585 HELVILA Csak egy napot kérek. Csak egy napig várjunk. Csak még egyszer lássam a napot feljönni. A nap jó tanácsot hoz. Az éjszaka tele van rémekkel. (*Camilla lábához borul, fejét térdeire hajtja*)

CAMILLA (*lesimogatja Helvila szétkuszált haját*) Jól van. Tehát várunk ezzel a dologgal holnap reggelig. Most eredd a szobádba, fcküdjél le. — Aludjál csendesen. Majd reggel felköltelek. (*Rémesen mosolyog*)

590 HELVILA (*felkapja a fejét, Camilla arcába néz*) Ah, te engemet most ki akarsz játszani. Azt akarod, hogy én most elmenjek innen. S te az alatt, míg én alszom, megszököl tőlem. Ah, így nem teszik bolonddá a kis leányokat! Anyácskám! Nekem is van anyyi eszem! Ohó, így nem hagyok magammal tréfálni! (*Helvila arcán is előtámad az a rémes mosoly, mely az öngyilkosságot előre jelzi, leül Camilla mellé a pamlagra, s ő is elkezd a csészejében kavargatni a nehezen olvadó mérget. Camilla odavonja az ölébe Helvildt, becézgetve, gyűgyögtetve*)

600 HELVILA Ugy-e kedveském, mamácskám, engem hagysz előre menni: csak azután gondolsz magadra? Ugy-e felöltöztetsz majd tiszta ruhába? Abba a szép kék ruhámba, a mi csak egyszer volt rajtam? Ugy-c, összeteszed majd a két kezemet a keblemen, körülcsavarod az olvasóval? Kis mamácskám, anygalkám! Aztán fonsz a fejemre koszorút eleven virág-

ból, azt teszed a fejemre. Nézd, ezek a jácintok a csokrodon milyen jól fognak illeni hozzá.

805 CAMILLA *(zokogásra fakad, keblére öleli, összecsókolja Helvilát)*
Óh én angyalom! Óh, én egyetlenem! *(Egyszerre összerázkódik, karját megmereviti)* De hát minck az érzékenykedés? Hát minck keserítjük mi egymást? Eredj! Ül oda szépen velem szemközt. — Aztán beszéljünk okosan, nyugodtan. — Hiszen te olyan okos leány vagy. Látod, hogyan magunkra hagyott minden ember! Még a cselédek is elfutottak. Nincs innen kitérés. A sors vas következménye ez. — Én életemben elkövettem egy hibát, most azért megbűnhődöm. — Te is vétettél azzal, hogy születél; elloptál az égtől egy szikrát, most azt visszafizeted. A sors kérérlhetlen bíró: hát hajtsuk végre az ítéletét. Nyugodt vagy-e?

815 HELVILA Az vagyok anyám. *(Folyvást megtartva azt a kísérteties mosolyt az arcán, amit Camillától átvett. Mindketten ülve, kavargatják a teát a csészéikben)*

CAMILLA Olyan nehezen olvadnak ezek a kockák a teában.

HELVILA Az én csészémben már mind elolvadt.

CAMILLA Mert kevesebb volt beletéve.

820 HELVILA Hát akkor adj te a magadébol. *(Camilla kivesz egy kockát a csészéjéből teás kandékkal, Helvilának nyújtja. Helvila a teás kandékját előre nyújtja, átveszi)* Így szépen megsztottunk.

CAMILLA Mégsem akar jól elolvadni.

825 HELVILA Nem jó lenne rumot tölteni a theába, hogy hamarább elolvadjon?

CAMILLA Azzal éppen az ellenkezőjét érnék el. Ha alkohol vegyül e szer közék, azzal egyszerre kristályozódik, leszáll s el nem olvad többet.

830 HELVILA Áh! Hisz az olyan embert, aki ezzel van megmérgezve, könnyen meg lehetne menteni azzal, ha egy pohár rumot itatnánk meg vele.

CAMILLA Minden bizonnyal. Csakhogy ez a szer nem enged ám magával alkudni. Ez abban a pillanatban megöl.

635 HELVILA (*ragyogó szemekkel*) Abban a pillanatban? Hisz akkor ez a szer egy valóságos angyal! (*Mindketten felmagasztosult arccal néznek fölfele, mintha azt az angyalt látnák maguk előtt*)

TIZENHATODIK JELENET

ELŐBBIEK, VIGÁRDY

VIGÁRDY (*középjáton bejön, estélyhez való öltözetben. Csodálkozva széttéekint*) Senkit sem találtam az előszobában. Jó estér.

(*Camilla és Helvila egyszerre feléje tekintenek, de nem kelnek fel, arcuk egyre mosolyog*)

VIGÁRDY Nem mára szólt a meghívó?

CAMILLA De igen.

VIGÁRDY Amanda nem volt itt?

640 CAMILLA Itt volt. Már elment.

VIGÁRDY (*bámulva néz körül s dtmegy hátrakerülve bal szélre*) Mi történt itt?

(*Camilla előveszi kebléből a levelet, odanyújtja Vigárdynak*)

VIGÁRDY (*elolvassa a levelet*) Szerencsétlen cimber!

645 CAMILLA Most már tudja ön, hogy mi történt? El vagyunk temetve.

VIGÁRDY Ejh, dehogyan vannak eltemetve. Micsoda beszéd?

CAMILLA Gondolja ön, hogy ilyen meggyaláztatás után még lehet járni az Isten napja alatt?

650 VIGÁRDY (*kemény hangon*) De még nincs semmi meggyaláztatás. Ebben a dologban első helyen én vagyok érdeklődve. S én csak nem hagyom önöket meggyalázni.

CAMILLA Hogy tehetné ön azt?

VIGÁRDY A leggyeszterűbben. Elismerem a váltókon levő aláírásokat sajátomnak.

655 CAMILLA De hisz akkor önön veszik meg azt az összeget.

- VIGÁRDY Azt tudom. Kifizetem.
- CAMILLA És a felesége? Mit fog ön Amandának mondani?
- VIGÁRDY Az asszonynak azt fogom mondani, hogy volt egy
 060 közös vasuti vállalatunk, amit egy vállalkozó átvett tőlünk
 hetvenezer forintért. Ennek fele Meritorist illeti. Nem tu-
 dott várni, a mig liquiddé lesz az összeg, kissé inkorrekt
 módon anticipálta a maga részét. De én teljesen fedezve
 vagyok a szerződés által.
- CAMILLA De ez nem igaz.
- 065 VIGÁRDY Hát ki nézhet bele az én tárcámba? A vasút létrejön:
 forgalomba adatik. Nekem részem van benne. A többitől
 ki tud? Meritoris elfutott Amerikába; de nem a váltói
 miatt; hanem a málégyúrrúben kötött bőrzekülönbözetek
 miatt, amik ismeretlen összegekre rugnak. Ez nem gyalá-
 070 zat, csak balszerencse.
- CAMILLA De czzel ön még is hazudni fog a feleségének?
- VIGÁRDY *(ernyedten ereszkedik le egy karszékebe, balról a kandalló
 elétt)* Hazudni a feleségemnek? Hát nem mindennap ha-
 zudom neki azt, hogy boldog vagyok, szóval, tettel és
 érzelemmel?
- 075 CAMILLA Kérem uram, ne beszéljen így egy leány előtt.
- HELVILA *(félre)* Hisz nagyon jól beszél.
- VIGÁRDY Higgye el, édes Camilla, hogy a hazugság az egyetlen
 kötszer, ami a társadalmat összetartja.
- CAMILLA Ez írtóztató igazság. De legalább mi ne hazudjunk
 080 egymásnak, akiket nem tart össze semmi kötszere a társa-
 dalomnak. Ön tehát megmentheti oktalan nagylelkűségé-
 vel egykori barátjának a jó hírnevét, megreparálhatja a
 becsületét; de azért mi még is csak földönfutó koldusokká
 vagyunk révc: én és a leányom.
- 085 VIGÁRDY *(sietve)* Én nem fogom engedni, hogy önök szükséget
 szenvedjenek.
- CAMILLA Ú-úgy? *(Arca ismét kísérteties mosolyt ölt, csészéjében
 keveri a teét)*

VIGÁRDY (*feláll*) Ugyan, édes Camilla, hagyja abba azt a kevergetést azzal a teáskanállal! Én úgy olvasok önnek az arcában, mint a kitárt könyvben. Ön ebben a rossz pillanatban így gondolkozik: „no lám! Mikor a víz fenekére elértem, akkor előugrik, mint a „deus ex machina”, a mesebeli megszabadító, kihúzza a vízből, megtörülget, megszáritgat — és aztán megesz. Itt van ez a Vigárdy, akinek mind-egy, akár az écartón nyeret el magától a jó barátjával harmincezer forintot, akár hamis váltók útján. A fedezet kezében van. A világgá futottnak van egy fiatal felesége, akibe egykor szerelmes volt. Ha nem csinálhatott belőle feleséget, csinál belőle élettársnőt, ahogy szokás. Most már asszony; nem kell őt elvenni. A férj megvan, valahol az ellenlábasknál. Haza nem jöhet, mert itt börtönbe fut. Így lesz szép az élet! A gazdag feleség vagyonából eltartjuk a tönkrejutott asszonyt.” Ugy-e, hogy azt gondolja ön most felőlem?
(*Camilla meglepetve néz Vigárdyra*)

HELVILA (*félre*) Ez volna az én piros ruhám?

VIGÁRDY No hát csak tolja ön félre azt a teás findzsát maga elől, úgyis elárulja a tartalmát az a penetráns keserűmandula illat. Hát hiszen az igaz hogy én is csak állat vagyok, mint más, de hiéna mégsem vagyok. Mindenféle bűnre megvan a hajlandóságom, mint a többi embereknek, s ha önnek kedve volna elbukni, bizony nem állnék elő erényt prédikálni; hanem licitálnék a kegyeire. Hanem hát ön nem az a nő. Ön inkább fejére borítja a szemfödelet, mint a Thamár fátyolát. Nem jövök önt kísérteni. Én nem fogok önnek semmit adni. Hanem nyitok önnek utat tisztességes munkához, amiből megélhet.

HELVILA (*Camillához*) Hallod anyám? Nem mondtam?

CAMILLA Mi munkához értenék én?

VIGÁRDY Hát amivel annyi derék, becsületes nő fenntartja magát. Én ki tudom eszközölni, hogy önnek adjanak egy biztos állomást vagy a vasutaknál, vagy a postánál, mint

- pénztárnoknőnek, amihez nem kell egyéb, mint tiszta fej és tiszta kéz. Ön abban nagy gyorsan beletanul. Biz az szerény fizetéssel fog járni. De hát a megelégedés nem függ a jövedelem nagyságától. Én mondhatom, hogy akkor voltam legboldogabb, mikor 30 forint volt a havi fizetésem. Ön ezentul nem fogja Párizsból hozatni a ruháit, hanem kiszabja és megvarrja maga; s meg lesz velük elégedve.
- 725 CAMILLA S hát a leányomat hova teszem addig, míg magam a hivatalban ülök?
- 730 VIGÁRDY Majd a kis Helviláról is gondoskodunk. Őt beadjuk a preparandiába. Ott most épen van több ingyen hely üresedésben. Csak egy szavamba kerül. Négy év alatt kitanulja az iskolamesternőséget, s annak az idején kap tisztességes állást.
- 735 HELVILA Igen! Igen! Az nagyon jó lesz. Én tanulni fogok. Nagyon szorgalmas leszek. Már taníthatok is zongorát másoknak, angol nyelvet. Én szeretek tanítani. *(Vigárdyhoz fut)* Köszönöm. Nagyon köszönöm. *(Kezét csókolja)*
(Camilla arcán megszűnik a mosolygás, elernyed, szeméit lezárja)
- 740 VIGÁRDY Nos? Hát szabad kérnem, hogy nyujtsa a kezét?
- 745 HELVILA *(odaugrik Camillához)* Nyujtsd neki a kezedet! *(Camilla a balt nyujtja.)* Ne azt a balt! A jobbat. *(Camilla kezét Vigárdyéba teszi)*
- VIGÁRDY Eddig hát megvolnánk. Önnek szállásról is kell gondoskodnia. Azt tanácsolom, hogy ne adja el a bútorait. A nagy szállásnak azt a részét, melyet Meritoris használt, mondja fel a háziurnak: a magácét pedig ossza kétfelé.
- 750 Ezt a szobát, meg a hálósobát tartsa meg magának: a másik kettőt, a külön bejáratú ki lehet adni képviselői szállásnak. Nekem van egy derék horvát képviselő-társam, aki épen ilyen butorozott szállást keres, hosszabb időre; rám bízta a dolgát; amit az fog fizetni albérletben, azzal ön az egész lakbért fedezheti.
- HELVILA *(Camillához)* Mondd hát, hogy jó lesz.

CAMILLA Jó lesz.

755 VIGÁRDY (*magában*) No hát! van már mit enni, van hol lakni; és van becsület. A kisleánynak is lesz jó helye. Mit találhatnak még? (Meglátja az iratcsomót a felolvasó-asztalon) No lám! Még itt is van valami. Hisz ön író nő is. Itt is hever egy munkája, amit ma akart felolvasni. Ezt megvetetjük egy szerkesztővel.

760 CAMILLA Ah, hagyja ön azt! Az egy ostobaság.

VIGÁRDY Ki mondta azt?

CAMILLA Aki nagyon érti.

VIGÁRDY Talán Alastor?

CAMILLA Igen.

765 VIGÁRDY Ah! Mit értenek az okos emberek a poézishez? Az ön munkája jó.

CAMILLA Azt mondta, hogy boldog nő nem lehet jó író nő. Ahhoz a szenvedések iskoláján keresztül kell eljutni.

VIGÁRDY No hát már most ezen az iskolán keresztül jutott ön.

770 Engedje meg, hogy ezt magammal vigyem. Jól vagyok a lapszerkesztőkkel. Lesz köztük olyan nobel ember, aki honoráriumot fog érte adni. Eleinte nem sokat. Apróbb tárcákra valókat szívesen vesznek. Havonkint fog így harminc-nyolcvan forintot szerezhetni.

775 CAMILLA Óh, az nekem tetemes összeg lesz: csak meg tudjam érdemelni.

VIGÁRDY Bízék magában. Önnek határozott tehetsége van.

Egy év alatt meghódítja a közönséget, a kritikát. Ön egy írói álnevet választ magának s ez a név magasztalva lesz.

780 Ezen az önérdemelte néven fogják önt a világban szólítani.

HELVILA (*Camillához*) Hallod? Egy önérdemelte név! (*Camilla arca élető mosolyra derül*)

VIGÁRDY No hát válasszunk önnek egy írói álnevet, amely alatt ezt a legelső munkáját kiadjuk. Talán „Renata”? Jó lesz?

HELVILA Renata! ujbólszületett?

785 CAMILLA Nagyon jó lesz. (*Kezét nyújtja Vigárdynak*)

- HELVILA (*gyermeteg enyelgéssel*) Látod, kis mamám, már most megtaláltuk a címet, a melyen Vigárdy urat fogjuk hívni: „a keresztapa” (*elneveti magát*) Keresztapa lesz a neve! (*Camilla arcára elragad Helvila arcáról a nevetés. Vigárdy a két nő nevetésére félrefordul, eltakarja az arcát kezével*)
- 700 CAMILLA (*észretér, kezeit keblére teszi*) Én Istenem! Mi még nevetünk is czen a napon. (*Szemeivel Vigárdyt keresi*) Ön is nevetett?
- 705 VIGÁRDY (*letörli könnyeit*) Igen. Nevettem. (*Félre*) Rettentetes ennek a két nyomorult teremtésnek a pillanatnyi örömet látni! (*Fenn*) No de már most sietek inncn. Önök pihenjenek le. Nekem még ez órában sok utam van. Sorba kell vennem a szerkesztőségeket, kiigazítatnom velük a szenzációs ujdonságot. Azután el kell fognom Perukkert, hogy a váltók miatt feljelentést ne tegyen a hatóságnál. Isten önnel Camilla! Jó éjt kis Helvila. (*A középpajtó felé siet, senkivel sem fog kezet. Az ajtóban visszafordul*) Kérem, Camilla, majd ha elmentem, zárja be utánam az ajtót. Egy cseléd sincs a háznál. Odalenn nagy dombérozást hallok. Azok bizonyosan a kárbavesztett lakomából csinálnak maguknak egy jó napot a házmesternél. Nem zavarom meg
- 800 őkct. (*Üdvözölve int, elsiet a középen. Camilla vár, míg a külső ajtó csukását hallja, akkor kimegy a közép ajtón*)

TIZENHETEDIK JELENET

HELVILA (*egyedül*)

HELVILA (*felkap az asztról egy üres rumos palackot, a két teáscsésze tartalmát beleönti, bedugaszolja, szétnéz*) Hová rejt-hetném el? (*óramű elkezd zenezni a szerenádj keringőt*). Aha! Megvan! (*Az órához siet, ennek az oldalrekesztét felnyitja, a palackot a zenélő henger mellé elrejt, rekeszt újra becsukja*) Ez jól el van téve — későbbi időkre.

TIZENNYOLCADIK JELENET

HELVILA, CAMILLA

(Camilla hátsó középpajton bejön, ajtót beteszi maga után. Helvila kitárt karokkal anyja felé siet, Camilla széttárt karokkal fogadja. Összeölelkeznek, sírnak)

- 810 CAMILLA Tchéát ismét élünk!
HELVILA Látod! nincs messze az ég! Angyalt kértünk s őtet küldte.
CAMILLA Igaz. Igaz.
HELVILA (az ajtó felé mutat, suttogva) Ő az én igazi atyám!
- 815 CAMILLA (felháborodva) Ne mondd ezt, mert halálra sértesz vele.
HELVILA De mondom. Az a másik csak akkor adta az életemet, amikor nem tudtam róla; de ez akkor adta az életemet, a mikor már szeretek élni.
- 820 CAMILLA Előtte mondhatod, de más előtt ki ne ejtsd, mert megítélnék érte. Mikor úgy hasonlít az arcod az övéhez. Pedig Isten a tanum, hogy nem tettem egyebet, mint hogy naponta elővettem az arcképét s elbámultam rá hosszan, hosszan . . .
- 825 HELVILA Szeretted őt? Miért nem mentél hozzá?
CAMILLA Játszottam a szívével. Megvert érte az Isten. (A teds findzsákerá tekint) Hová lett az a tea?
HELVILA (titkolózva) Az az én titkom. (Az óramű folyton pengeti a dallamot. Camillát a hátsó baloldali ajtó felé vonszolja) Jer, ma aludjunk együtt. (Mutatóujját ajka elé téve, a zenélő órdhoz) Csitt! Játzó óra! Ki ne beszéld. (Mindketten a baloldali hátsó ajtón el)

(A függöny legördül)

MÁSODIK FELVONÁS

(Szintér ugyanaz, mint az I. felvonásban ; a balzac támlájára egy shawl van vetve)

ELSŐ JELENET

CAMILLA, VIGÁRDY

(Camilla baloldali hátsó ajtón elősiet. Künn kopogtatás jobboldali első ajtón. Camilla kulccsal felnyitja jobb oldali első ajtót)

VIGÁRDY (belép (Jó estét. (Kezet szorít)

CAMILLA Jó estét. (Kezet nyújt), Helvila jobban van.

VIGÁRDY Tudom, Beszéltem az orvossal. Most csak arra kell vigyázni, hogy vissza ne essék a bajba. Ez az idegbaj, a vitustánc, makacs. Óvni kell minden felindulástól. Még a véletlen öröm is visszaidézheti ezt a kegyetlen betegséget, aminek fiatal leányok vannak alávetve.

CAMILLA Öröm? Hát jöhet be mi hozzánk öröm?

VIGÁRDY Már be is jött. Itt van a zsebemben a kultusminiszter diplomája, melyben Helvilát kinevezi tanítónőnek hatszáz forint évi fizetéssel, lakással, kerttel.

CAMILLA Ah, ez igazán nagy öröm.

VIGÁRDY (kiveszi zsebéből az írást) Kegyednek adom át ez okiratot. Előbb igyekezzék a leányt óvatosan előkészíteni erre a jóhirre: azután adja tudtul. Lehet, hogy ez egyszerre kigyógyítja. De az is lehet, hogy recidiváz tőle. Dugja el ezt az írást. (Camillának nyújtja)

CAMILLA (keblébe rejti az iratot) S hová lett kinevezve?

VIGÁRDY Pancsovára.

CAMILLA Ah! Olyan messze!

VIGÁRDY Mentül messzebb, annál jobb reánézve.

CAMILLA Az igaz. Sokszor mondja: „anyám, nincs öldöklőbb méreg, mint az embereknek a szeme!”

25 VIGÁRDY Jó, derék nép, ahová menni fog. Ismerem őket: nagyobb részt szerbek, azután németek, magyarok: mind szívélyes, jó érzelmű emberek. Ott még szerencsét is csinálhat. Ott van családi élet.

CAMILLA Hm. — Mit tesz az a latin közmondás „vestigia terrent?”

30 VIGÁRDY Ugyebár ezt a tudós leány mondta kegyednek, mikor egyszer a férjhezmenetelről példálózott előtte: „a nyomdokok visszariasztanak”.

CAMILLA Akkor én is elmegyek a leánynommal Pancsovára.

VIGÁRDY Hát énbőlölem akkor mi lesz?

35 CAMILLA Ön megszabadul egy kínos helyzetből, mely mind a kettőnknek szenvedést okoz.

VIGÁRDY De mikor ez a szenvedés rám nézve az élet!

CAMILLA Milyen élet!

VIGÁRDY Örült világ ez a mienk! Mi mind a ketten feltaláltuk egymásban azt a lelket, mely lelkünk felét kiegészíti.

40 CAMILLA De elveszítettük egy dolyfős szeszély miatt; most aztán szenvedjük a büntetésünket.

VIGÁRDY Pedig összetörhetnők a békóinkat.

CAMILLA Az lehetetlen.

45 VIGÁRDY Önt hűtlenül elhagyta a férje, négy év óta hírét sem hallotta. Ez megsemmisíti a házasságot.

CAMILLA De önhöz hűséges a felesége.

VIGÁRDY Reális felfogásban az.

50 CAMILLA S ez a fődolog. Ugyan hány házasság maradna érvényben, ha azt kérdeznék, valjon a nő, midőn férjét megöleli, a behunyt szemével nem lát-e egy harmadik alakot, akit a lelkével ölel? — S azért az ilyen lelki házasságtörés mellett csak lombosodnak a családfák.

55 VIGÁRDY A mi egész életünk céltalan vergődés. Nem tehetünk egymással valami jót, hogy az mind a kettőnknek rosszul ne essék. Minek folytatni ezt a kölcsönös mártíriumot?

CAMILLA Ön igazságtalan a neje iránt. Amanda önt igazán szereti. Talán túlságosan is szereti, az a hibája: egész az önkínzásig.

VIGÁRDY Felszabadítanám az önkínzás alól.

40 CAMILLA Nem! Nem! Atta ön nem gondolhat. Fialat rajongóknak meg van engedve a szívüktől elragadtatni; de mi már érett csú emberek vagyunk, akiknek a tévedését nem menti tudatlanság. Ön barátom, azóta, hogy nejét elvette, rohamosan emelkedő életpályát haladt meg. Abban nagy
85 része van az ön felesége kitartó buzgalmának. Lehetetlen önnek elfelejtenie, hogyan segített önnek az emelkedésben a neje, nagy vagyona, családi összeköttetései által, még inkább az enyedetlen buzdításban, mellyel önnek idilli lanyhaságu természetét erélyességre, vállalkozásokra ösztönözte. Mikor önt képviselővé megválasztották egy nehéz
70 kerületben, a neje zálogba vetette minden ékszerét, hogy önt diadalra segítse.

VIGÁRDY Mindezt önzésből, nagyravágyásból cselekszi.

75 CAMILLA De ennek az önzésnek nemes alapja van. Büszkélkedni akar a férjével. Nagy embert akar belőle csinálni, hogy címét viselhesse egykor. Lehet-e őt ezért kárhoznati? — S már most tekintsen ön a válaszátnak a másik ágára. Ha ön ettől a hatalmas akaraterejü nőtől elszakítaná magát s aztán összekötné a sorsát egy hasonló ábrándozó, érzelgő asszonyéval, ön fokrul fokra lesüllyedne, s végezné, mint egy bukott nagyság. — Hát szabad-e énnekem még csak álmodnom is egy olyan boldogságról, melynek ára az ön
80 jövendő dicsősége? Nem. Csak maradjunk mi jó barátok, mint eddig voltunk. Én viselem az én szenvedéseimet s nem akarom azokat még lelkifurdalásokkal is súlyosítani.

85 VIGÁRDY Édes Camilla! Ha ön tudná, hogy mi az ára annak az ugynevezett dicsőségnek? Mennyi megalázkodás, mennyi megtagadása a jobb érzéseknek, mennyi embergyűlölet jár azzal együtt? Sokszor eszembe jut Napolcon mondása

- 90 Szent Ilona szigetén: „Óh mint szeretnék még egyszer visszatérni a világba, hogy ott krumplit kapálhassak, s jól-lakhassam lencsével, szalonnával, mint egy paraszt!”
- CAMILLA De mink már parasztok nem lehetünk: nem úgy lett nevelve a lelkünk. A két kezem nekem is megbírná a kapálást, de a lelkemet nem bírom elkérgecsíteni. S még ha magamról volna csak szó! Hát én bele találnám magamat a sorsomba, ha mint mosónőnek a teknő mellett kellene is megszolgálnom a napi falomat. De minden idegem visszaszörnyed attól a gondolattól hogy én önt, a közélet bajnokát, ott lássam magam mellett szurtosan, elzüllyve, elpusztulva! — Most én kéjelgek abban a fényben, ami önt körül sugározza, bámulom szónoki diadalait. Titokban, lelkem csendjében kivészem a magam részét belőlük. — Hadd tartson tovább ez az én boldogságom.
- 105 VIGÁRDY De ez elvégre is egy tantaluszi kín!
- CAMILLA Hát nem lehető-e az, hogy létezzenek emberek a világon, akikben nem az állat képezi az ős lényt?
- VIGÁRDY Nők lehetnek. Női angyalok vannak a világon. De hogy férfi angyalok is volnának, azt csak a khaldeai mitológia állítja. Én ember vagyok: az is akarok maradni.
- 110 Engem kinez a hipokrita szerepe. Én önt az egész világ láttára kivánom a karomon elővezetni, s büszke arccal hirdetni: ez a gyémántsziv az enyim. S ez engem a világ előtt meg nem aláz: maradok, aki vagyok.
- 115 CAMILLA Ha ön így beszél, én az ajtóra tolozárt csináltatok és soh egymással nem találkozunk többet. — No jöjjön, nézze meg a szegény beteg leányomat. *(Mindketten a baloldali hdsó ajtón el)*

MÁSODIK JELENET

ZENÓ (egyedül)

(Zeno öltözete csupa kocka; a kabátja szélesebb kocka, a mellénye, pantalloja apróbb kocka, matrózkötésű zöld nyakravaló, leborotvált bajusz, körszakál, mely tőben veres, alul fekete, ahogy korábban festve volt. Jobboldali első ajtón belép, lábhegyen, szétnéz kíváncsian, elégedetten bólogat, körüllépked a szobában, kihúzza a japáni asztalka fiókját, belenéz, a hálószoba ajtaja előtt megáll, hallgatózik, előre jön, leül egy székre, oldalzsebéből szivartárcát húz elő, kivész egy szivarkát, rágyújt, fujja a füstöt a plafon felé)

HARMADIK JELENET

ELŐBBI, CAMILLA, VIGÁRDY

(Camilla és Vigárdy baloldali hátsó ajtón kilépnek)

CAMILLA (meglátja Zenót, felsikolt) Jézus Mária! (Siet a baloldali hálószoba ajtaját betenni)

(Vigárdy megdöbbenve áll meg)

120 ZENO (gúnyosan mosolyogva feláll) God bye drágáim! No ugy-e, szép meglepetést szereztem a számotokra, mikor egyszerre csak idecseppentem közétek az égből, vagy a pokolból, már nem tudom bizonyosan. Kérem, ne takargassa el az arcát mistress.

(Camilla nem is takargatta az arcát)

125 ZENO Azért, hogy egy gentlemannel láttam kilépni a hálószobájából. Én az ilyesmire készen voltam.

VIGÁRDY (Zenóhoz) Hogy jössz te ide?

ZENO Hát igen egyszerűen. Nagyon okosan teszi az ember, ha Amerikába elutazva, nem dobja a tengerbe a szobája kulcsát. Visszajövet ismét előveheti. Az ajtómon ugyan Drago-

130 mirovits Anasztáz úr neve van kiszegve; de afelől egészen megnyugtattam a lelkiismeretemet, amint az előszobában felakasztott havelock zsebébe belenyúltam s megtaláltam benne az én tisztelt barátom Vigárdy szivartárcáját, a névjegyeivel és cigarettáival. Mindjárt meg is tartottam emlékül. Pompás cigaretták. Valódi Sultanfleur.

(*Camilla karszákbe rogy, sír*)

ZENO Kérem, mistress, ne sirjon. Semmi oka sincs rá. Nem vagyok én Othello. Nincs nálam se revolver, se bowieknife. Hát hiszen, hogy az én hosszas távollétem alatt kellett valakinek engem helyettesíteni, az egészen normális helyzet. S
140 én sokkal jobban tudom méltányolni, hogy ön e célra az én Vigárdy barátomat választotta, mintha holmi Perukker-féle protektort fogadott volna el.

VIGÁRDY (*Camillához menve*) Én ezt az embert kidobom innen a nyakánál fogva.

145 CAMILLA (*megkapja Vigárdy kezét*) Az Istenért! Meg ne hallja az a beteg leány, mert újra visszaesik.

VIGÁRDY (*Zeno elé áll*) Uram. Önnek a neje becsületes, érnyes asszony. Tisztességes munkával tartja fenn magát, senkitől semmi szőgyenletes adományt el nem fogad. Az
150 államvasutaknál pénztárnoki alkalmazása van, s az üres óráiban a hírlapokba ír elbeszéléseket.

ZENO Tudom. Így van a bejelentési űrlapban: pénztárnoknő, írónő. De ezt a szállást csak fizeti valaki.

VIGÁRDY Az albérlő.

155 ZENO Az a bizonyos Dragomirovics Anasztáz képviselő, akit senki sem ismer?

VIGÁRDY Én ismerem.

ZENO De én minden szorgos kutatás után sem voltam képes ezt az Anasztáz urat a képviselők lajstromában fölfedezni.

160 VIGÁRDY Az csak azt bizonyítja, hogy talán nem képviselő.

ZENO De annak van beírva a házmaster ívéén, amit az a rendőrségnél beadott.

VIGÁRDY Hát ez lehet hamis érzés miatti kihágás, amit ha
165 ön följelent a rendőrségnél, hát akkor megbüntetik az ön
feleségét öt forint bírságra. Ha ugyan nagy kedve van ön-
nek a rendőrséggel érintkezésbe jönni.

ZENO Énneknek? Hát mi félelnem lehetne énneknek a rendőr-
ségtől? Kurrentáltak engem? Csaltam én? Loptam én?
170 Nincsen-e kiegyenlítve minden tartozásom? Ezt te magad
tudod legjobban, kedves barátom.

VIGÁRDY Ez az emlék valami más érzést is kelthetne önben,
mint a gúnyolódást.

ZENO Érted a háladatosságot ugy-e, kedves barátom? Hát hisz
175 az igaz, hogy te én helyettem harmincötezer forint értékű
váltót kifizettél, anukról az a véleménykülönség volt
közöttünk, hogy én azokon az aláírásokat hamisaknak hit-
tem, te pedig igazaknak vallottad. — No hát ezt a javadra
írom. Ezért négy esztendeig voltál haszonbélője az én
180 birtokomnak. Mi az ördög? Jut egy esztendőre nyolczer-
hétszáz ötven forint? Hát mi az egy ilyen szép asszonyért?
Valóságos Bettel.

VIGÁRDY (*Camillához*) Megfojtom ezt az embert.

(*Camilla megragadja a kezét*)

ZENO (*ujabb szivarkára gyújt*) Hanem a nagy jótékonyági
raptusodban egy dolgot elmulasztottál, drága barátom.
185 Azt ugyanis, hogy egy amerikai lapba beiktattad volna ezt
a néhány sort: Mister Meritoris Zeno ügyei rendezve
vannak, bizton hazatérhet. Punktum.

VIGÁRDY A hazai lapokban benne volt ez az értesítés.

ZENO No lám. Én vagyok a hibás. Azért, hogy szökés közben
190 hátra nem hagytam a Ferenciek bazárjában az adreshemet,
hogy hová küldjék utánam a Pesti Naplót.

VIGÁRDY Hát tudhattam én, hogy ön hol kóborol a világban?

ZENO Ecce ni! Megint neked van igazad. Hát persze, hogy nem
tudhattad. Voltam én ez idő alatt az amerikai pampaszok-
195 bukanier, aki sótalan eszi a bikahúst; — jártam, mint

peddlar, fésűket, bicsakokat árulni, — voltam aranyásó
rowdie Ausztráliában, — voltam cethalász a Behring
szorosban: oda bizony újság nem jár. Míg egyszer a jó
Buddha — én buddhista vagyok — ismét visszavezérelt
200 New-Yorkba. Ott találkoztam egy tiszteletreméltó ha-
zámfiával, aki valami posztkisztlit vagy micsodát szeren-
csésen elemelt, egy pár százezer bitang forinttal: ez a lova-
gias férfiú értesített felőle, hogy hiszen semmi okom sincs
nekem a világ szeméi elől bujdokolnom. Ab ovo ki van
205 egyenlítve az én fatális tévedésem egy nemeslelkű barátom
jószívűsége által. Ekkor értett meg bennem az az elhatározás,
hogy én ennek az én jó barátomnak alkalmat szerzek
keresztényi jótevő indulatainak tökéletesítésére azáltal,
hogy hazatérek, s most már a viszonyosság elvéből kiindul-
va, én rendezem az ő ügyeit.

210 VIGÁRDY Mit fogok most hallani?

ZENO A legkellemesebbet. Legelőször is „vessünk fátyolt a
múltakra”. Az a harmincezer forint, meg a négy esztendő
kiegyenlíti egymást. Pour acquit! Kezdjünk új rubrikát:
215 soll und haben.

VIGÁRDY Ön megbolondult?

ZENO Nem én. Teljesen megokosodtam.

VIGÁRDY Ez az, amit úgy hívnak, hogy „őrültség, amiben
szisztéma van”. Ennek azonban a legjobb ellenszere az, amit
220 úgy hívnak, hogy „házi ész”. Ezzel meg én vagyok ellátva.
Ön, az újvilági lovag, arra alapítja spekulációját, hogy itt
van most egy örülten szerelmes férfi, akit a vak szenvedé-
nyénél fogva oda lehet vezetni, ahol a „rákok telelnek”,
ahogy az orosz közmondás tartja. Én azonban majd mind-
225 járt kiábrándítom önt egy alternatívával. Én vagy egy
önzetlen pártfogója vagyok az ön hitetlenül elhagyott
családjának, aki lelki örömet találja benne, hogy egy pár
szerencsétlen teremtszen fenntartsa az életkedvet; vagy
pedig az vagyok, aminck ön tart: hevesvérű imádója az ön

230 nevét viselő nőnek. Hát akkor az első esetben veszem a kalapomat s azt mondom, hogy „ajánlom magamat, a családfeő hazaérkezett, többé az én gondozásomra itt szükség nincsen” s többet egy szóval se kérdezősködöm se önről, se a hozzátartozókról. — A második esetben pedig
235 megindítjuk a kettős válópert, elválunk csendesen s aztán rajtunk függ, hogy mit tegyünk? Ön mindenesetre kimarad a pártiból.

ZENO Nem úgy van az, kedves barátom. Ne kezdj te velem háborút. Mink egyenlőtlen fegyverekkel küzdünk. Te jó
240 ember vagy, nagy hazafi, országos celebritás, én pedig egy bukott fickó vagyok, akinek nincs mit elvesztenie. Egy szót ejtetél el: „elválunk csendesen”. Hát ezt a „csendesen” szót hiúsíthatom én meg. — De ha én most lármát csapok, én, a hazatért férj, aki a feleségem hálószobájában egy
245 férfit találtam, összecsődítem a szomszédokat, rendőrért kiabálok: akkor te, mint nagy ember, el vagy veszve, megbuktál az ország előtt, le vagy gázolva a politikai ellenfeleid lába alá: s ami annál még több: a feleséged lába alá.

250 VIGÁRDY Nyomorult gazember!

ZENO No hát ez jó nekem. „Nyomorult gazember!” Bizony olcsó vitézkedés. Tudod, hogy én párbajra nem híhatlak. Meg van köztünk a nagy rangkülönbség. Te vagy a dicső hazafi, a nagy ember. Én pedig vagyok a nyomorult fickó.
255 — A nyomorult fickó észreveszi, hogy a dicső nagy férfiú az ő kazlából húzza a szénát. Azt mondja neki: „Barátom nagyságos tolvaj úr, ne lopl a szénámat, hanem vedd meg az egész kazalt.” S erre a nagy férfi azt kiáltja: „gazember”. De ezzel a szóval nem ráztál le magadról. Én beléd haraptam, mint egy bulldog, s nem engedlek a sövényen kiugrani — édes barátom.

260 VIGÁRDY Én kezemben tartottam önnek a nyakát s szabadon bocsátottam.

265 ZENO Nagy hiba volt tőled. Most én tartom a kezemben a te nyakadat s nem foglak elbocsátani.

VIGÁRDY Mit kíván ön tőlem?

270 ZENO Bagatelle dolog. Igazán pirul az arcom, mikor ilyen apróságokkal állok elő. Hát miről van szó? Tulajdonképpen semmiről. Te megtartod a jus acquisitumot. — Mi jogtudósok értjük ezt már. Én viselem a „procurát”. Mi üzletemberek értjük ezt. Enyim a firma, te vagy a „stiller Co.” Én viselem az obligót, te pedig azt írsz, amit akarsz a „giro in bianco” fölé. (VIGÁRDY nagyot üt az öklével a zongorára, melyhez támaszkodott. — CAMILLA, mint aki az eddigi szavakból semmit sem értett, bámulva néz, hol az egyik, hol a másik férfira)

275 ZENO Tied az a zongora, hogy úgy ütöd? No hát beszéljünk kerek számokban. Te adsz én nekem, pro rata temporis, huszezer forintot, én pedig azért odaadom neked a Dragomirovics Anasztáz ur szobája kulcsának az „eredetijét”, s mikor azt a kulcsot a zárban találom: megfordulok a sarkamon s odébb megyek. Clara pacta, boni amici.

280 CAMILLA (felugrik indulatosan, Zenohoz rohan, megragadja a két vállát) Micsoda? Te engem el akarsz adni, mint egy rabnőt?

ZENO (arcfintorgatva) Hát azt adja el az ember, amije van. Örömelebb adnám el a Harisbazárt, de az nem az enyém.

285 CAMILLA No hát ha te el akarsz adni engem, — majd eladlak én téged. (A szekrényhez fut, egy fiókot kihuz, kiveszi belőle Zeno levelét, Vigárdyhoz lép, Zenohoz szól) Hát te azt mondtad, ugye, hogy neked semmi bűnöd sincs a világon, amiért téged a büntető igazság keze elfogjon. Te kacagva mondtad a megszabadítód szemébe, hogy bolond volt, amikor a nyakadat kieresztette a kezéből! Itt van a leveled, melyet amaz átkozott éjszakán küldtél nekem. Ebben elismered, hogy váltókat hamisítottál Vigárdy nevére. Én megtartottam ezt a levelet, s most odaadom Vigárdy

295 úrnak; hadd kerüljön a te fejed megint az ő sarka alá.
Most én adlak el téged, félpénzért, egy batkáért. — Kiálts
egyet! — Csapj lármát, s téged fognak a rendőrök a bör-
tönbe hurcolni! Csaló! Hamisító! Kerítő! (*Levelet átadja*
Vigárdynak)

ZENO (*egyszerre kicsinnyé lesz*) Hüh, aki adta! Átkozott levél!
Erről egészen megfeledkeztem. Ezzel agyon vagyok ütve!
300 Vegyen rólam példát minden jámbor családapap, hogy mi-
kor szökni akar, ne irjon levelet a feleségéhez. (*Egyszerre*
fordít a szerepén, odatérdel Vigárdy elé) Rabod vagyok.
Elismerem. Azt tehetsz velem, a mit akarsz. Elveszithetsz,
becsukathatsz. Appellálok a te nemes szivedre. Légy tekin-
305 tettel nyomorult állapotomra. Ne szégyenítsd meg a csalá-
domat. Irgalmazz szegény leányomnak, ha engem nem
tekintesz. Hűséges kutyád leszek mindenkor, kutyább a
kutyánál. Megelégszem a kegyelmed morzsáival. Soha a
szemed elé nem kerülök. (*Sír*)

310 CAMILLA Ah, mi undorító! Egy férfi, aki sír!

VIGÁRDY (*négy felé szakítja a levelet s Zeno arcába vágja*) Nyo-
morult! Én nem tudlak eltaposni. (*Jobb oldali első ajtón*
elsiet)

ZENO (*mohón kapkodja fel a széttépett levél darabjait s zsebébe*
gyűri)

CAMILLA Tudatom önnel, hogy ez a levél egy egész társaság
előtt lett felolvasva, amíg én itt ájultan hevertem.

315 ZENO Jó helyen van már (*feldl!*) .

CAMILLA Hát mit akar ön még itten?

ZENO Mit akarok? Élvezni akarom az édes itthon örömeit.
Óh drága sweet home!

320 CAMILLA Itt az ön számára nincs hely. A tulsó két szoba ki van
adva.

ZENO (*szúrósan*) Dragomirowszky Anasztáz úrnak?

CAMILLA Akárkinek. Itt pedig nincs az ön számára való kénye-
lem.

- 325 ZENO Ah! Ez nevezetes. Az én szalonomban, ahol az én saját butoraim vannak.
- CAMILLA Itt nincs önnek még egy hamutartója sem. Hitelezői mindent lefoglaltak, az ön megszökése után s rövid időn elárvereztek mindent. Egy közülök felvásárolta az egészet s aztán átengedte nekem használatra bérben. (Megmutatja neki a székek hátára ragasztott hivatalos pecséteket) Nincs itt önnek semmi ingóbingója.
- 330 ZENO Hát akkor maradok a fekvőszégenél.
- CAMILLA Mit akar ön az alatt érteni?
- 335 ZENO Törvénytudó ember vagyok. Jól tudom, hogy a feleség nyoszolyáját, fehérműút a férj tartozásaiért nem szabad lefoglalni.
- CAMILLA Abban a nyoszolyában önnek a leánya fekszik, súlyos betegségben.
- 340 ZENO Annál nagyobb kötelességem, hogy fölötte virrasszak. Atyai kötelesség. (Zeno indul a baloldali ajtó felé)
- CAMILLA (útját állja) Ön nem fog az én szobám ajtaján belépni.
- ZENO Majd meglátom, ki akadályoz meg engem abban, hogy családfeji jogaimat gyakoroljam. (Megfogja Camilla kezét, el akarja vonni az ajtótól)

NEGYEDIK JELENET

CAMILLA, ZENO, HELVILA

- HELVILA (kilép a baloldali hátsó ajtón, hálóköntösben, meztelán, cipővel, haja kuszáltan szétszórva vállain. Arca lázról piros. Eleinte tompa hangon beszél, később hangja egyre élesebb lesz, Zeno elé tesz néhány lépést)
- ZENO (megdöbbenve hátrál Helvila elől)
- HELVILA Meritoris ur. Ön sok év előtt elhagyott bennünket, nyomorban, gyalázatban, kétségbeesésben. Mi meg akar-

- tuk magunkat ölni. Itt ezen az asztalon olvasztgattuk a halálos mérget a teás csészében az anyámmal. Készen voltunk a halálra. Ekkor az Isten egy szabadítót küldött hozzánk, aki visszaadta nekünk az életet, megmentette a
- 350 becsületet: — az ön becsületét Meritoris úr! — És azután szerzett az anyámnak tisztességes munkakört, amiből éjjeli-nappali szolgálattal megéljen: engem kitaníttatott iskolamestermőnek: gondossággal, jó tanáccsal segített bennünket a víz színén fennmaradni, akiket ön odadobott
- 355 a fertőbe. És most ön idejön és elfűzi tőlünk az egyetlen védő angyalunkat! Bemocskolja őt rút rágalmakkal, a miknek a szennye az én anyám arcát szeplőzi be! S még azután helyet követel magának itt, ebben a mi Gecsemánc kertünkben, ebben a mi Golgotánkban. *(Fenyegetőleg emeli fel két karját)*
- 360 ZENO *(hüledezve)* Ohó!
- HELVILA *(kitörő hangon)* Meritoris ur. Ön nagyon rossz órában jött ehhez a házhoz! Én egy rettenetes betegséggel vagyok szövetkezve. Mikor engem a szentvidatánc démona megszáll, akkor én megszüntem ember lenni, csoda leszek!
- 365 Akkor engem három férfi sem bír megfékezni! Akkor velem van az ördög! Akkor én azt, aki kezem közé kerül, megfojtom, összetépem, szétmarcangolom!
- ZENO Szent Sakjamuni! *(Egy karszék mögé hátrál)*
- CAMILLA *(Helvila elé áll)* Helvila! Leányom! Az égre kérlek. Ne jöjj indulatba. Hisz rád jön a bajod ujra.
- 370 HELVILA Távolítsd el ezt az embert innen! Mert apagyilkos leszek! Megölöm e percben!
- CAMILLA Az atyádat! Isten elleni vétek!
- HELVILA Ejh, az örültek számára nincs beszámítás, s engemet csak egy vékony fátyol választ el az örültségtől. *(Egy porcellán figurát balról felkap a kandalló-párkányról s földhöz vágja)*
- 375 CAMILLA De az a fátyol mindig be fog takarni, az anyád szeretete. Eredj a hálósobába. — Eredj drágám. — Ne tégy

- Így! — Ne tégy így! *(Lassankint betuszkolja Helvildt a baloldali hátsó ajtón s az ajtót bezárja kulccsal)*
- 380 ZENO *(előjön a karszék mögül)* No ezt a leányt, mondhatom, hogy jól kinevelték a preparandiában.
- CAMILLA *(kezeit kétségbeesetten tördeli)* A Krisztus kínszenvedéseire kérem önt, hagyjon el bennünket.
- ZENO Azokra a kínszenvedésekre én nem reflektálok: én a Nirvánát követem.
- 385 CAMILLA Menjen ön vendéglőbe, fogadjon magának szállást.
- ZENO *(kiforgatja a zsebeit)* Egy veszekedett sixpencnek sem vagyok ura.
- CAMILLA Itt van a pénz! *(Szekrényéhez siet, kiveszi a fiókból a pénzt s Zeno kezébe teszi)*
- ZENO *(nagy szemet mereszt)* Harminc forint! Hol vettél te ennyi pénzt egyszerre? Ez a bizonyos jóltevő hozta?
- 390 CAMILLA Most kaptam a kiadótól egy novellámért, ami a lapjában megjelent.
- ZENO Micsoda? Harminc forintot adnak egy novelláért a kiadók? A tolvajok! *(Zsebre dugja a pénzt)* Kezdetnek elég.
- 395 Au revoir. *(A jobb oldali első ajtón el)*
(A baloldali hátsó ajtón erősen dörömböznek)
- CAMILLA *(az ajtóhoz megy, kinyitja)*

ÖTÖDIK JELENET

CAMILLA, HELVILA

- HELVILA *(kirohan, a láz paroxizmusában, fuldokolva)* Megfulladok! *(A balzakra veti magát, ismét felugrik)*
- CAMILLA *(ölelgeti)*
- HELVILA Engedj a földön henteregнем!
- CAMILLA Nem, nem, édes!
- 400 HELVILA Engedd, hogy a fejemet a kandalló széléhez verjem!

- CAMILLA Nem, nem, angyalom!
- HELVILA *(fölugrik)* Vért kell ontanom! Meleg vért akarok! Adj nekem valami élő állatot, egy macskát, egy nyulat, hogy össztépjem. Be akarom az arcomat mázolni vérrel,
- 405 meg a hajamat!
- CAMILLA *(kezait tördelve)* Irgalmas Istenem! Itt van az a rettenetes démon: a szent Vida-tánc! Mért híják szentnek?
- HELVILA No hát örüljünk meg!
- CAMILLA Hátha a nagy öröm megfordítaná a baját. *(Előveszi a diplomát a baloldali asztal fiókjából)* Nézd, Helvila. Ő hozta ezt. A kereszta. Kinevezési diploma. Tanítónő vagy Pancsován. Hatszáz forint fizetéssel. Nézd! Olvasd.
- HELVILA *(kezébe veszi az iratot, olvas, arcvonásai az elébbi düh kifejezéséből a még vadabb nevetésre idomulnak, nagyot sikolt, felkacag)* Hahaha! Hahaha! *(Elkezd szilajon táncolni, karjaival hadondszni, maga körül forogni)* Diploma! Pancsova! Hatszáz, hatszáz, hatszáz! Nincs több ördög a pokolban! Mind itt van a sarkam alatt! Törjed, törjed! törjed!
- 415 *(Sarkával gázol)*
- CAMILLA Kegyelmes Isten! Ezzel megöltem! Az öröm megőrzíté!
- HELVILA *(egyszerre a legnagyobb tombols közepett megáll mereven, két kezét lecsapja a combjaihoz, könyökeit derekához szorítva)* Hát ki vagyok én? Ki vagyok — én?
- CAMILLA Hogy küzd a démonával!
- 420 HELVILA *(fejét hátraveti, lélegzetét visszafojtja)* Hát ki itt az úr? Én-e? vagy te, nyomorult idegháló? Nem te parancsolsz énnekem, hanem én teneked. — Nem mozdulsz! Én foglak. *(Megmerevített karjaival, összeszorított ökleivel mintha egy ficánkoló szörnynek a zabldját fogná)* Nem akarok beteg lenni! Érted? Nem akarok megőrnülni! Nem! Nem!
- 425 *(Egy egy rándulás az arcán, ajkain még eldrulja a küzdelmét, míg egyszerre odaveti magát Camilla keblére, zokogva)* Elmúlt ez, anyám. Nem leszck többé beteg. Ez kigyógyított. Ez! ez! *(Megcsókolja a diplomát)* Csókjold te is! Ezt az aláírást.

430 A város nevét. A pecsétet rajta. *(Egy más után sorba csókolják. Azután az egész okiratot a keblére borítja széttdrva)* Ez az én palladiumom! Ez az én panaceám! Nem vagyok már beteg. De hogy is lehetett, hogy én őrjöntem, tomboltam? Törtém, zúztani?

CAMILLA Az apádat is meg akartad ölni.

435 HELVILA *(nevet)* Hahaha! Azt a kis japáni porcelán figurát, aki úgy hasonlít Zeno tatához! A földhöz vágтам. De nem törött el. *(Felveszi a figurát)*

CAMILLA Nem a japáni fugurát, hanem az igazi Meritoris Zenót.

440 HELVILA *(elbámul)* Hát itt volt? Hogy jött ide? Nem is tudok róla.

CAMILLA Jó, ha nem tudsz. *(A sált felveszi, s betakarja vele Helvildt)*

HELVILA *(körülnézi magát)* Add elő a fekete ruhámat anyácskám.

CAMILLA Minek az most?

445 HELVILA Felveszem és kimegyek.

CAMILLA Hová mennél?

HELVILA Hát megköszönő látogatásokat tenni: a miniszter úrhoz, az államtitkárhoz, a tanfelügyelőhöz, az igazgatónőhöz, meg a gyámatyánhoz.

450 CAMILLA Hogy mennél mostan, angyalom? Hiszen késő este van már.

HELVILA Késő este? Én hajnalhasadást látok magam előtt. Minden olyan fényes körülöttem. — Hát este szoktam én fölkelni az ágyból? — Ha este van, akkor vacsora ideje van.

455 Igen bizony. Én éhes vagyok. Nagyon éhes. Adj nekem valamit: kenyeret, szalonát, de sokat! Falni akarok, mint egy farkas. Van-e valami?

CAMILLA *(örömmel)* Van minden, szerelmem! Itt vár rád késsen, puha cipó, sonka, parizer. Melyik kell? *(Camilla a jobb oldalt levő kis japáni asztalt középre teszi)*

460 HELVILA Mind a kettő.

CAMILLA Liptai turó.

HELVILA Az az én ideálom. Bor van?

CAMILLA Egész palack veres bor. Az orvos ezt ajánlotta.

HELVILA Derék orvos. De nem cvókanállal két óránkint?

465 CAMILLA Nem! Nem! Tele pohárral.

HELVILA Azzal a nagy pohárral.

CAMILLA *(e beszéd közben előhordta a baloldali első ajtón át a mondott ételt, italt s lerakja a japáni asztalra)*

HELVILA *(odaül a szin közepére állított asztalhoz, fölrakva a két könyökét s dtöelve a két karjával az ételeket : eszik mohón, iszik a tele palackból)*

CAMILLA *(gyönyörködve nézi)* Ő meggyógyult. Az orvos azt mondta, hogy a betegségé akkor hagyja el, ha egyszer megkivánja az ételt: eddig irtózott tőle! Ah hogyan fal!

470 HELVILA *(eszik mohón)* Hát te nem tartasz velem?

CAMILLA Jól vagyok én már lakva örömmel.

475 HELVILA Örömmel? *(Abba hagyja az evést, fölkel s odalép Camillához, megfogja a kezét)* Látod: ezt az örömnapot is „ő” szerezte nekünk. Hát „ő” mért nem lehet itt most, hogy ő is osztozhatna ebben az örömben?

CAMILLA *(keblére dobbant öklével)* Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa.

(Függöny legördül)

HARMADIK FELVONÁS

(Szintér Amanda boudoirja. Butorzata pompás, de izléstelen, keverve velencei, japáni butoradarabokkal, baloldalon kandalló, jobbon pipere asztal, balról íróasztalka, fali tükörrel, amellett Wertheim-szekrény, rajta már-vilny-szobor; elől pálma kínai vederben; háttérben kétfelé nyitható nehéz brokát függöny, mely az alkovent takarja)

ELSŐ JELENET

AMANDA, ANNA, majd JACQUES

AMANDA *(pipere-asztal előtt ül, jobbról, függőit felrakva : öltözete pálmavirágos kasmir pongyola)*

ANNA *(Amanda frizuráján végzi a munkáját)*

AMANDA Anna! Menjen át az úrhoz, s mondja meg neki, hogy készen vagyok az elfogadására.

ANNA *(az alkoven kárpítja mögött eldvozik, bal fenéken)*

AMANDA *(utána kiált)* Anna!

ANNA *(visszajön)*

5 AMANDA Kérje meg szépen az urat, hogy ne abban a kabátban jöjjön át hozzám, amelyekben a klubba jár, nem tűrhetem a dohánnyüstöt.

ANNA *(el a baloldali fenéken)*

JACQUES *(sárga livrében, belép a jobboldali ajtón, ezüst tálcán névjegyet hoz)*

AMANDA *(fölkel, elébb a lorgnonját keresi meg, azután veszi el a névjegyet, megtekinti)* Micsoda szemtelenség! Még ide meri tolni az arcát. *(A névjegyet a szőnyegre dobja, jobbról Jacqueshez)* Dobja ki ezt az embert a nyakánál fogva.

10 JACQUES *(félre)* Az az ember Meritoris Zeno ur. Az nekem különös élvezet fog lenni. *(Neki türkőzik, jobb oldali ajtón el)*

AMANDA *(mást gondol, csenget a baloldali íróasztalon)*

JACQUES *(visszajön a jobboldali ajtótól)* Parancsol?

AMANDA Kérem Jacques, vezesse ezt az urat a téli kertbe. Kérje fel, hogy várjon egy kissé. Kínálja meg szivarral.

15 Adjon neki egy reggeli lapot olvasni.
JACQUES *(félrehuzza a száját, félre)* Dobja ki! nyakánál fogva! ültesse le! Dugjon a szájába cabanost. A tatár tud elmenni ezeknek a nagyságos asszonyoknak az eszejárásán. *(El a jobboldali ajtón)*

MÁSODIK JELENET

AMANDA, VIGÁRDY

VIGÁRDY *(kimenéshez öltözve, az alkoven függönye mögül belép a bal fenéken)*

AMANDA Van önnek valami közlendője velem?

20 VIGÁRDY Van. Meritoris Zeno hazaérkezett.

AMANDA *(leül balra az íróasztal mellé)* Mit tartozik az énrám?
Nekem nem adósom semmivel.

VIGÁRDY Tegnap érkezett haza a szállására, amikor én éppen ott voltam.

25 AMANDA Mit kerestt ön annál az asszonynál?

VIGÁRDY A leánya nagy beteg: azt látogattam meg.

AMANDA *(indulatosan fölugrik)* Hazugság! Ön abba az asszony-
ba szerelmes! Ön engem megcsal! Négy esztendő óta csal
azzal a nővel!

30 VIGÁRDY Mondhatom neked, hogy az a nő én felőlem egészen
ártatlan.

AMANDA Mindig csak annak a nőnek az ártatlanságát allegálja.
De arra nem felel, hogy maga milyen csapodár.

VIGÁRDY Mert az egyik kizárja a másikat. Csak a te szenvedélyed
35 láttat veled rémeket.

AMANDA *(a színen indulatosan előre s hátra járkd)* Oh ne higgye,
hogy féltékeny vagyok. De megöl a szégyen. Az emberek
suttognak, nevetnek. Engemet megcsalni — egy olyan
nőért, mint Meritorisné! Egy kassziros néemberért!

40 VIGÁRDY Ne bántsa maga azt a nyomorult teremtetést, aki magát
tiszteli, imádja.

AMANDA Hát akkor mi köti önt hozzá? Mi hordja önt oda, ha
nem a bűne?

45 VIGÁRDY Elmondom igazán. Rég el akartam mindent mondani,
most itt az ideje. Nekem az a nő valamikor menyasszo-
nyom volt.

AMANDA Tudom. Nekem meg Meritoris volt a vőlegényem.
VIGÁRDY Mikor az a nagy csapás érte, nem bírtam a lelkemen
50 elviselni azt a gondolatot, hogy el hagyjam őt veszni nyomorban, gyermekével együtt. Én szereztem neki életmódot, én eszközöltem ki a leánya számára ingyen oktatást, ellátást, hogy kenyerét tisztességes pályán megszerezhesse. De nekem azért semmi egyéb jutalmam nem volt, mint két szerencsétlen teremtsnek a hálakönnye. Ezt számítod-e
55 bűnönnek?

AMANDA Hát ne mondja, hogy szívtelen vagyok: hogy nem csik meg a szívem a nyomorultakon. Adhatott nekik
miattam ezeket a saját vagyonából. De személyesen kellett
60 azt odavinnie? Miért önnek? Ha az asszonynak volt szüksége az ön pártfogására, nem tudott az ide jönni? Hisz önnek külön lakosztálya van. S miért került engem?

VIGÁRDY Az után a jelenet után, amidőn te felolvastad az egész társaság előtt a férje levelét!

AMANDA Arról jobb, ha nem beszélünk. Hadd pihenjenek azok
65 a rehabilitált hamis váltók. Hát neki volt oka hozzám el nem jönni. De mi oka volt önnek őhozzá járni? Titokban? Miért volt e titkolózás, ha semmi bűnös viszonyuk nem volt?

VIGÁRDY Őszintén felelek. Én ezt a nőt becsülöm. Lelki nemes-
70 ségének tisztelője vagyok. Jólesik az eszmecsere, amit vele válthatok. Élvezetet találok a körében, amibe semmi érzéki vágy nem vegyül.

AMANDA *(haragjában zsebkendőjét tépi)* Ne gyilkoljon ezzel a
szavával! Én nem bánom, tegye azt a nőt nyilvánosan
75 szeretőjévé. Sokkal szeretetreméltóbb, mint én: elismerem. Hiszen divat az előkelő világban, hogy az urak szeretőt tartsanak, külön háztartással. S inkább legyen az Meritorisné, mint egy orfeumi bacchansnő. Csak azzal ne mérgezze meg a lelkemet, hogy ön nem a szép asszonyt keresi a
80 házon kívül, hanem a szép szellemet, amit itthon meg

nem talál. Ez megöl, ez megőrjít! — Tegye ön bavallott szeretőjévé ezt a nőt — s csendes, békességes házastársak maradunk.

85 VIGÁRDY Hát ennek éppen az ellenkezőjére határoztam el magamat. Tegnaptól fogva soha többet Meritorisnéval összejönni nem fogok.

AMANDA Ah! S mi indította önt e rendkívüli elhatározásra?

VIGÁRDY Éppen azért jöttem ide, hogy azt elmondjam. Tegnap este odamentem hozzájuk, hogy örömhírt vigyek nekik.
90 A miniszter kinevezte a leányt tanítónőnek. A leány az anyja szobájában feküdt betegen. Amíg én az anyjával nála voltam, hazaérkezett Meritoris, aki négy év óta hírhatalan kóborolt a világban. Mikor engem meglátott a neje szobájában a gazember —

85 AMANDA Hát „gazember?”

VIGÁRDY Az. Gazember. Megragadta az alkalmat, hogy az én látogatásomból kelepécét csináljon a számomra. Azzal fenyegetőzött, hogy ide fog jönni hozzád s el fogja árulni, hogy a feleségénél talált. Ellenben, hogy ha fizetek neki
100 húszezer forintot, hát akkor nemcsak hogy elhallgat, hanem átengedi nekem minden férfi-jogait.

AMANDA És ön sokallta azt a húszezer forintot?

VIGÁRDY Én azt mondtam neki, amit neked is mondom. Meritorisné nem vásárra vihető rabszolga. Én többet ehhez
105 a házhoz el nem jövök, hanem majd elmondom magam a feleségemnek azt, ami közöttünk történt. S hogy nem a húszezer forint fáj, azt bebizonyítom azzal, hogy ezt az összeget odaajándékozom a feleségemnek. Ime itt van egy takarékpénztári könyvben. (Elővesz oldalzsebéből egy betétkönyvet)

110 AMANDA *(visszautasító mozdulatot tesz)*

VIGÁRDY Tisztesseges úton szereztem: kisajátított háztelék ára. Egy nappal előbb, mint az idei névnapod volt, betettem a takarékpénztárba, a te nevedre. Tudod, mikor szemrehá-

nyást tettél nekem, hogy elfeledkeztem rólad, semmi név-
115 napi ajándékkal sem leptelek meg. Ez volt az. Most át-
adom.

AMANDA Adott volna ön nekem akkor egy rózsacsokrot, az
kedvesebb lett volna. Azt hiszi ön, hogy a feleség szerelmét
120 is meg lehet venni pénzen, mint a kedvesét? Vigye ön
előlem ezt a pénzt! Ne hagyja itt nálam! Ne adja nekem!
Most rossz gondolataim vannak. Valami rosszat fogok vele
tenni!

VIGÁRDY Én ide teszem ezt a pénztárba. A pénz a te nevedre van
írva. Elveheted, amikor akarod. *(Felnyitja a baloldalt álló*

125 AMANDA *(öklelt felemelve, villogó szemekkel)* Én önt gyűlölöm,
mint a bűnömet!

VIGÁRDY *(mosolyogva fejet hajt)* Én pedig téged szeretlek és
tisztellek.

AMANDA Ezt is csak azért mondja, mert tudja, hogy kétségbe ejt
130 vele.

VIGÁRDY Az is meglehet. *(kalapját veszi)* Az országházba
megyek. *(A baloldali fenékajtón el)*

AMANDA *(jobbra a kerevetre áll, sír)*

HARMADIK JELENET

AMANDA majd JACQUES

AMANDA *(felszökik a kerevetről, a baloldali ablakhoz siet, kiles*
rajta, bosszusan csenget az íróasztalnál)

JACQUES *(a jobboldali ajtón belép)* Parancsol?

AMANDA Kialtson le annak a 32-ös hordárnak, hogy ne fecseg-
135 jen azzal az asszonyszeméllyel, hanem lásson a dolga után!

JACQUES Érttem. *(Középen s a baloldali fenékajtón el)*
(Künn hintógördülés hallik)

AMANDA *(eljön az ablaktól, csenget)*

JACQUES *(belép a baloldali fenékajtón)*

AMANDA Már most felvezetheti azt az urat a télikertből.

JACQUES *(bizalmaskodva)* Még nem vezethetem föl, mert egy
140 elébbvaló úr van a szalonban: az, aki nem szokott névjegy-
gyet beküldeni.

AMANDA *(bosszúsan csettent a nyelvével a bizalmaskodásért)* Jó
van. Bocsássa be.

JACQUES *(kimegy a középén s a baloldali fenékajtón)*

AMANDA *(pipertükkör elé áll, hajporos pamaccsal arcát végig simítja)*

JACQUES *(a baloldali fenékajtót kinyitva, Alastort bebocsátja s aztán
a jobboldali ajtón távozik)*

NEGYEDIK JELENET

AMANDA, ALASTOR

ALASTOR *(a baloldali középpajton belép)* Jó reggelt.

AMANDA *(kezét nyújtja neki)*

ALASTOR *(kezet csókol)*

AMANDA *(helyet mutat Alastornak s vele szemben leül)*

AMANDA Éppen most volt egy válságos jelenetem Vigárdyval.

145 ALASTOR Volt benne valami nevezetes mozzanat, amit érdemes
feljegyezni?

AMANDA A régi nóta. Igyekezik angyalisztára mosni azt az
asszonyt.

ALASTOR Ez legjobb metódusa az önvédelemnek.

150 AMANDA Én végül a szemébe mondtam, hogy gyűlölöm.

ALASTOR S erre ő azt felelte: „én pedig tisztellek és szeretlek
téged.”

AMANDA Hogy találta ki?

ALASTOR Jogász volnék s ne tudnám? Ez stereotíp válasz.

155 AMANDA Olvasta ön azokat a leveleket?

- ALASTOR Olvastam és visszahoztam. (előhuz a zsebéből egy szalaggal átkötött levélsomagot)
- AMANDA (átveszi Alastortól a szalaggal átkötött levélsomagot, fölkel s a baloldali íróasztalra teszi. Alastor szintén föláll és a jobboldali dívánig haladva, követi Amandát) Hát nem irtózatos dolgok?
- 160 ALASTOR Nem biz azok. Meglehet, hogy kegyed talál bennük felségsértést, de a bíró szemüvege nem fogja azt felfedezni. Csupa hálálkodás, Idealizáló ábrándok. Plátói szerelem. Határozatlan óhajtások. Aláírva „Renáta.”
- AMANDA Ez az ő írónői neve. Ezek szerelmes levelek!
- ALASTOR Nehéz a tartalmukból bebizonyítani.
- 165 AMANDA Hát akkor mért tartja ezeket a leveleket a Wertheim trezorjában elzárva?
- ALASTOR Kegyed a Wertheim pénztárból szedte ezeket elő? Hogy jutott hozzájuk?
- AMANDA A magam kulcsával.
- 170 ALASTOR Hát van hozzá kulcsa?
- AMANDA Az már csak természetes.
- ALASTOR (félre) Miket fogok én itt még tanulni! (Fenn) De hát amikor ezeket a leveleket kivette kegyed a trezorból, hogy nekem átadja, nem tartott tőle, hogy a férje keresni fogja azokat?
- 175 AMANDA Hát ha keresi, ott találja.
- ALASTOR Hogyan?
- AMANDA Hú másolatban.
- ALASTOR Hú másolatban? Ki másolta le őket?
- 180 AMANDA Én magam.
- ALASTOR Nagyszerű! Kegyed még hamisítani is tud? utánozta Camilla írását?
- AMANDA Dehogyan hamisítottam! Nem én utánoztam a drága hölgy írását; hanem ő ír Vigárdynak elváltoztatott írással, az enyimet utánozva. Ezek a szarkalábak az én eredetiségeim. Ő utánozza ezeket, már akár ravaszságból, akár
- 185

csufondároskodásból. *(A baloldali Wertheim-szekrényhez megy, felnyitja, kivesz az előbbihez hasonló levélsomagot)*
No hát tessék összehasonlítani ezt a két levelet. Nem szakasztott mássa-e ez amannak? Ebben a családban hagyományos a falzifikálás. A férje az uram írását hamisította, ő meg az enyémet. Ez kriminalitás! Ezért öt esztendőre be kell őt csukni Mária Nosztrába.

ALASTOR Nem. Ezért nem csukják be.

195 AMANDA Hát nincs ez ellen védelem? Hogy egy némbor, mikor szerelmes levelet ír a férjének, ne utánozza az én írásmat?

ALASTOR Csak egy mód van. Ha kegyed megváltoztatja a kállografiaját.

200 AMANDA *(átmegy jobbra és a kerevetre veti magát)* Eh, ön is csak tréfát űz az én érzelmeimből. Pedig azt hittem, hogy ön az egyetlen ember, aki az én lelkeket megérti.

ALASTOR *(melléje ül a kerevetre)* Teljesen meg tudom kegyedet érteni, higgye el nekem.

205 AMANDA Hát akkor miért nem akar megszabadítani ebből a kínzó helyzetből, amely engem megöl. Nem merek már a tükörbe nézni, ráncokat látok támadni az arcomon. E négy év alatt tíz évet vénültem.

210 ALASTOR Hát beszéljünk erről a dologról komolyan, ahogy jogtanácsosnak feladata beszélni. Kegyednek elhatározott szándéka a férje ellen válópört indítani. Azt tudja kegyed, hogy a házasság felbontásához még mind a két fél beleegyezése mellett is minő elhatározások szükségesek. Meg kell változtatni a vallását és más hitre kitérni: világi és egyházi hatóságok előtt békéltetési kísérleteket kiállani s
215 mikor mind ezen átcsett, akkor elűg az egyik félnek azt mondani: én nem akarok válni s maradnak a közös láncok.

AMANDA Hát nincsenek a törvényben olyan okok, mikért a bíró az elválást kimondja a bele nem egyező fél akarata ellenére is?

- 220 ALASTOR Vannak ilyen okok.
AMANDA Ismertesse meg azokat velem.
ALASTOR Kedves nagysád. Azok annyira szép dolgok, hogy igazán megvallva, pirulok azokat egy hölgy előtt elmondani.
AMANDA *(átmegy balra)* No hát írja le. Itt az íróasztalom, itt a toll, papír. Tessék.
225 ALASTOR *(leül az íróasztalhoz)*
AMANDA Gyujtson rá kérem. Tudom tapasztalatból, hogy férfiak csak akkor tudnak írni, ha a szájukban füstöl a kanóc.
ALASTOR Egy cigarettára, ha megengedi. *(Szivartárcáját előveszi)*
AMANDA *(meggyújtja a gyufát s odatartja neki. Azalatt amíg Alastor ír, a leveleket visszaviszi a vas szekrényhez s beledobja, ajtáját bezérja)*
ALASTOR *(rdgyujt, ír, töröl, fújja a füstöt, végre ledobja a tollat, a félig szítt szivarkát a hamutartó kagylóba teszi, feldll)* Nem jut eszembe teljes pontossággal a szöveg. Mindjárt hazasietek s kifrom a törvénycikkből. Aztán majd elküldöm kegyednek levélben.
230 AMANDA De megbízható ember kezébe adja, kérem. Mert meglehet, hogy a cselédeimet valaki még jobban fizeti, mint én, azért, hogy ellenem kémkedjenek.
235 ALASTOR Egész biztos kézből fogja kegyed megkapni. Most sietek *(Kezet csókol Amandának)*

ÖTÖDIK JELENET

ELŐBBIEK, JACQUES

- JACQUES *(belép a jobboldali ajtón)* Az a bizonyos úr azt kérdezi, hogy várjon-e még?
240 AMANDA *(haraggal)* Az ördögbe is! várjon! Hát mi dolga egyéb?

- JACQUES (*bizalmaskodva*) Én annak az urnak a szeméből azt nézem ki, hogy nagyon megnyugtatta érezné magát, ha egy pohár konyakkal megkínálnám.
- 245 AMANDA No hát kínálja meg.
- ALASTOR (*észreveszi a jobboldalt szőnyegre dobott névjegyet. Félre*) Ah! Az a bizonyos úr, aki odalenn vár! Meritoris Zeno! Erről jó lesz értesíteni azt a szegény fiut. (*Üdvözlét után középen s a baloldali fenékajtón elmegy*)
- JACQUES (*a jobboldali ajtón el*)
- AMANDA (*egyedül maradván, felveszi a hamutartó kagylóból Alastor félig elszitt szivarkáját, szájába teszi, újra meggyújtja s tovább szíjja, a felszálló füstöt tenyerével hajtja arca felé, egész gyönyörrel, csak akkor teszi le a hamutartóba, mikor a jövő jelenésben Jacques belép*)

HATODIK JELENET

AMANDA, JACQUES, majd ZENO

- JACQUES (*belép a jobboldali ajtón*) Már jön. Mondtam annak az úrnak, hogy jó lenne kabátot változtatnia, mert nagyon érzik rajta a dohányfüst, de azt felelte, hogy ez az ünneplő, az utazó és látogató kabátja egy személyben.
- 250 AMANDA (*haragosan*) Tanácslom önnek, hogy az elmenckedéseit másutt értékesitse!
- JACQUES (*félre*) De mégis elismerte, hogy elmenckéség volt. (*Jobboldali ajtón el*)
- ZENO (*belép a jobboldali ajtón, kezében fehér kasztorkalap*)
- AMANDA (*helyet mutat neki anélkül, hogy ránézne*)
- 255 ZENO (*bókol, meglátja a névjegyet a szőnyegre dobva*) Hüh! a névjegyem a díszhelyen! Ezt befedezzük. (*Kalapját ráteszi*)
- AMANDA (*leül a kerevetre jobbra*) Minek köszönhetem Meritoris úr látogatását?

- ZENO Bátorkodtam méltóságodnál tiszteletemet tenni.
- 260 AMANDA *(leül balra az íróasztalhoz)* Én nem vagyok méltóságos.
- ZENO Sőt igenis. Vigárdy úr egy olyan magas érdemrendnek a tulajdonosa, mellyel együtt jár a méltóságos cím.
- AMANDA Ő azt nem veszi igénybe.
- 265 ZENO De a nejét nem foszthatja meg tőle. Én tehát, hogy látogatásom lényegére térjek, ezt a szivartárcát hoztam haza, melyet méltóságod sajátkezű hímezése tesz becsesté. Vigárdy úr ezt a feleségeim budoárjában felejtette tegnap este. *(Kiveszi oldalzsebéből a szivartárcát, feldl és Amandának át akarja adni)*
- AMANDA Oh tudom. Elmondta már a férjem. Ő tegnap éppen
- 270 arról értesülve, hogy önnek a leánya nagy beteg, odament őt meglátogatni. *(Elutasító kézmozdulatot tesz)*
- ZENO *(visszadugja zsebébe a szivartárcát)* Vigárdy úr, úgy látszik, hogy nagyon sűrűen szokott értesülni az én családomban lefolyó eseményekről. *(Zeno visszaül előbbi helyére, a jobboldali divánra)*
- 275 AMANDA Azt is jól tudom. Önnek a neje gyakran ír levelet a férjemhez.
- ZENO S azok legelőbb is méltóságod kezébe jutnak.
- AMANDA Természetesen. Mondhatom, hogy azok a levelek egészen közönyös tartalmúak.
- 280 ZENO A levelek! De hát a levelek borítékjába szokott-e méltóságod beletekinteni?
- AMANDA Oh igen. De azokban nincs semmi.
- ZENO Vajh igen. A borítékba szokott írva lenni az igazi értesítés.
- AMANDA Én soha sem láttam egy betűt sem.
- 285 ZENO Nem ám. Mert szimpatetika tintával vannak írva, mely láthatlan írást szolgáltat.
- AMANDA Mi az a szimpatetika tinta?
- ZENO Hát a Sacré-Coeurben nem tanították erre a növendékeket? Pedig ez az élet kémiaiához tartozik. Ilyen például a

290 kobaltból készült tinta, ami egészen láthatatlan írást ad; ezzel szokás a rendes sorok közé írni. S ha egyszer egy forró vasalóval végigtéglázzák az ilyen levelet, a kobalttal írott sorok rögtön előtámadnak szép kék írásjegyekben, amik aztán ismét eltűnnek, amint a levélpapiros kihül.

295 AMANDA *(félre)* No ti szegény levelek, ki lcsztek most vasalva sorba!

ZENO Hát az ilyen korrespondencia mellett nagyon biztosan intézhetők az összejövetelek s a mi kedveseink ezt teljes mértékben kihasználják. Én nem panaszképpen mondom: mert rám nézve teljesen közönyös ez a dolog. *(Egyik lábát a másik térdére veti)*

300 AMANDA Rám nézve még közönyösebb. *(Legyezőjét ledobja az asztalra)* Én Vigárdynak minden dolgát tudom. Újat nem tud ön nekem mondani.

ZENO *(ravaszul mosolyog)* Méltóságos asszonyom. Sok új dolog van még a nap alatt! Hát még a lámpás alatt? Méltóságod Vigárdy urat minden lépten-nyomon kísérteti. Van méltóságodnak egy biztosa, mondjuk: magán-detektív, a-
305 kinek az a feladata, hogy reggeltől estig nyomában járjon Vigárdy úrnak. Ha az kocsiba ül, ő felkap a kerékpárra, s utána vasparipázik. A sikkáján viseli a 32-ös számot.

310 AMANDA *(félre)* Kitől tudta ez ezt meg? Tán Jacques fecsegett a régi urának?

ZENO Ez a bizonyos rendesen elkiséri Vigárdy urat a klub ajtajáig is. Rendesen 6 órakor szokott Vigárdy úr odavetődni.
315 A megbízott állást foglal a klub ajtaja előtt. Utasításához híven, koronkint fel is megy a klub előszobájába s megkérdi a szolgálktól, hogy itt van-e Vigárdy képviselő úr? Azok megmutatják neki, hogy itt lóg a fogason a felöltője: tehát itt kell neki lennie. Azt azonban kevés ember tudja, hogy a klub helyiségét összeköti a miniszteri szobán át egy
320 sötét sikátor a „Pester Lloyd” szerkesztőségével. Vigárdy úr azon szépen keresztül sétál. Onnan a lépcső levezet egy

325 férfiruha kereskedésbe. Ott felvesz egy másik felöltőt, az utcai ajtón kimegy, anélkül, hogy maga Argus észrevenné. Ott egy bérkocsiba vágja magát s elhajt a körútra. Ott hátrahagyja a bérkocsit, amint a célhoz közel ért. Itt ismét beleütközik a méltóságos asszony elővigyázati rendszabályaiba, a házmester és a felesége számára prémium van a figyelmeskedésért.

AMANDA *(felkapja a legyezőjét s legyezi magát)*

330 ZENO Vigárdy ur azonban nem kerül a kapura, hanem bemegy a dohánytőzsdébe. A trafikás az ő lekötélezettje, mert ő szerezte meg neki a trafikát. Ennek az üzletnek a hátulsó ajtaja az udvari lépcsőre szolgál, ahová a házmester páholyából nem lehet látni. Ezen a lépcsőn Vigárdy ur felrobog. Zsebében van Dragomirovics Anasztáz szobakulcsa. És aztán ott találja magát. Pár óra múlva Vigárdy úr ugyanazon az úton, amelyen idejött, visszatér a klubba, felveszi az otthagyt havelokját, s leballag az udvaron váró hintájáig. És méltóságod jól fizetett hadikéme esküvel
335 állítja, hogy Vigárdy úr este 6 órától fél kilencig valóságban ott tarokkozott, vagy konspirált a klubban. Vacsoránál elmondja Vigárdy úr, mit beszéltek a disszidensek. Ez így megy mindennap.

345 AMANDA De hát minck ez a komédia-játszás? Hiszen ha úgy szereti Vigárdy önnek a nejét és az is ötöt, kezdeknek válópert minden órában, mind a ketten.

ZENO Méltóságod még nem ismeri Vigárdyt. Az egy minden kenőccsel megkent férfiú. Ismeri az előnyöket és hátrányokat, amik abból származnak, hogy melyik fél szolgáltat
350 okot a házasság felbontására.

AMANDA Mit nevez ön ilyen oknak?

355 ZENO A mit az angolok úgy neveznek, hogy „criminal-conversation”. Az a kérdés, hogy kire bizonyosodik be? Mert akit ezen eltagadhatlanul rajtakapnak, annak először is nem szabad új házasságot kötnie azzal a személlyel, akivel

azt a házasságfelbontó tényt elkövette. Másodszor pedig őtet marasztalja el a törvényszék az elvált házastársnak teljesítendő kárpótlásban.

AMANDA Fúj, Meritoris úr! Ez alacsony gondolat! *(Feláll)*

300 ZENO *(feláll)* Hja méltóságos asszonyom. Az ember csak ember. Nem is jól mondtam: „az úr csak úr”. Aki úr, attól minden kitelik. Az úr védelmezi a vagyonát.

AMANDA *(odalép Zeno elé)* Ön nagyon gyűlöli Vigárdyt úgy-e?

305 ZENO *(szemeit forgatja, kezét mellére teszi)* Hogy gyűlölöm-e azt az embert? Hát lehet-e őt nem gyűlölöm, aki bitorolja azt a kincset, melyet a sors egykor az én számomra rendelt? aki lábbal tapossa azt a szentséget, a melyhez én csak imádkozni járok?

370 AMANDA *(kolerikus nevetéssel)* Hagyja el, Zeno úr. Én premiére közönség vagyok, akit az álpáthosz megneveltet. Másért gyűlöli ön Vigárdyt. Azért, mert önnel igen sok jót tett s most nem akar még többet tenni. Ön Vigárdytól húszezer forintot követelt, amit ha ő megadna önnek, hát

375 ön kész volna minden látszatot elfedezni.

ZENO *(meghökkenve, félre)* Hüh! Ez mindent elmondott a feleségének! Itt csak a vakmerőség segít. *(Fenn)* Méltóságos asszonyom! Hát elhíhetne énfelőlem ilyen aljasságot?

AMANDA *(háta fordít Zenónak)* Hát tudja mit Meritoris ur? 380 Én nem sokallom a húszezer forintot öntől, ha ön megszerzi nekem azt a csalhatatlan bizonyítékot, ami alapjául szolgálhat egy válópörnek, melyben én vagyok a felpercs.

ZENO *(szeniérmesen mórirkálva)* Hehehe, méltóságod engem 385 próbára akar tenni.

AMANDA *(a Wertheim-szekrényhez lép, felnyitja, kiveszi belőle a betétikönyvet)* Itt van. Nézze. Húszezer forint az én nevemre betéve. Átadhatom bárkinek: au porteur. Hozzá lehet nyúlni!

- ZENO (*arcán az éhes farkas vágya látszik*) Nem adná nekem
 390 méltóságod ezt az ajánlatot írásban?
- AMANDA Írásban nem adok önnek semmitse Meritoris úr:
 hanem ha úgy tetszik, hiteles személy előtt ismétélhetem
 szóbelileg ezt az ajánlatot.
- ZENO Nekem az is kellemetes lesz.
- 395 AMANDA Jó lesz e célra Dobokay Alastor ur?
- ZENO Sőt elsőbbséget adok neki.
- AMANDA (*visszateszi a betéti könyvet a vasszekrénybe, az ajtót
 becsapja nagy csattanással*)

HETEDIK JELENET

ELŐBBIEK, VIGÁRDY

(*A függöny mögött erős ajtóbecsapás hallatszik*)

- AMANDA (*a bal fenéken levő alkoven felé fordulva, haraggal*) Ki
 az? Nem szabad bejönni!
- 400 VIGÁRDY (*a bal fenékajtó függönyét széthúzva, belép*) Talán
 nekem mégis szabad bejönnöm. (*Zenóhoz lép, megáll
 előtte*) Hallja ön Meritoris úr. Ha én önt még egyszer itt
 találom a feleségem szobájában, az ablakon fogom kidob-
 ni. Még most eltávozhatik ön azon az úton, amelyen
 bejött.
- 405 ZENO (*felveszi a kalapját*) Tiszta a helyzet. (*Üdvözlí Amandát*)
 E szerint, ha méltóságod még óhajt velem érintkezésbe
 lépni, akkor kénytelen lesz engem felkeresni. Pannonia 22.
 szám. Volt szerencsém. (*A jobboldali ajtón el*)
- 410 VIGÁRDY (*Amanda elé lép*) Ha pedig ön megtenné azt, amit ez
 az ember most mondott, akkor mindjárt ott is maradhat
 nála, mert ide többet be nem jön.
- AMANDA (*elszörnyed*) Micsoda? Ez a ház az enyém!

- VIÇÁRDY Ez a ház az öné, a tetecjéttől a fundamentomáig, de azon az ajtón belől, melyre az én nevem van följegyezve, én vagyok önnek az ura és birája! *(A kárpiton át s a baloldali fenékajtón el)*
- 415 AMANDA Ah! Hisz ez egy nyílt hadizenés! Jól van. Elfogadom. Majd meglássuk, hogy melyikünk zárja ki a másikat ebből a házból?

NYOLCADIK JELENET

AMANDA, JACQUBS, majd HELVILA

- JACQUES *(a jobboldali középpajton bejön, tdlcán névjegyet hoz)*
- AMANDA *(haragosan)* Nem fogadok senkit!
- 420 JACQUES *(bizalmas hunyorgással)* Talán ezt mégis?
- AMANDA *(elveszi a tdlcáról a névjegyet)* Áh, áh! Úgy látszik, hogy ma minden ördög elszabadult! Soha jobbkor. Bocssássa be a kisasszonyt. *(Átmeget jobbra)*
- HELVILA *(fekete ruhában, a jobboldali középpajton belép, karján zsinórra akasztott ridikül)*
- AMANDA *(helyet mutat neki egy gömbölyű kartalan széken, maga leül a pamlagra)* *(Nekem azt mondták, hogy ön nagy beteg.*
- 425 A férjem is mondta, meg önnek az édesatyja is.
- HELVILA *(félre)* Az atyám itt volt! *(Fenn)* Igen beteg voltam. Az a rejtélyes idegbaj kínozott, amit Vida-táncnak neveznek, nehezen lehet gyógyítani. De elmúlik egyszerre egy véletlen kedélyfordulattól is, aminő engemet ért tegnap.
- 430 AMANDA Ah! Az ön édesatyjának váratlan hazaérkezése . . .
- HELVILA Nem éppen az; hanem tanítónővé lett kineveztetésem. Tegnap kaptam meg a miniszter úrtól a diplomámat.
- AMANDA *(csipősen)* Ah! A diplomáját?
- HELVILA *(elöveszi a ridikülből az iratot, szétterjeszti, odanyújtja Amandának)* Pancsovára lettem kinevezve, ahová pár nap

435 múlva el fogunk utazni kedves anyáimmal együtt: búcsú-
látogatást jöttem tenni.

AMANDA *(szétnyitott diplomát jobbáiban tartva, baljával a lornyont
úgy irányozza, mintha belenézne, de amellett folyvást Helvila
arcát vizsgálja)* És önnek a mamája nem tesz önnel együtt
búcsúlátogatásokat?

440 HELVILA Nagyságos asszonyom jól fogja ismerni az okokat,
melyek anyámat a világtól visszavonulásra kényszerítik.
Én azonban a közönség szolgája vagyok.

AMANDA *(félre)* Mi van ennek a háta megett? Ez valami ravasz
cselszövény lesz. Azt mondják, hogy elmennek együtt
Pancsovára. Akkor az asszony bizonyosan itt fog maradni
445 valahol a közelben: egy közeli faluban. Ahol nincs a világ-
nak se szeme, se szája. *(Fenn, erőltetett nyájjassággal)* Hát
kedves atya szintén önökkel fog menni — Pancsovára?
(Visszaadja Helvildnak a diplomát)

HELVILA Ha az atyámnak tetszeni fog bennünket meglátogatni,
nálunk bizonytal mindenkor szívesen látott vendég lesz.

450 AMANDA *(félre)* Nem akarja az igazi színét megvallani. *(Fenn)*
Szereti kegyed nagyon az édesatyját?

HELVILA Vallásunk törvényei azt parancsolják, hogy tiszteljem.

AMANDA Csak a vallás tíz parancsolatja? Hát a szív törvényei
nem?

455 HELVILA *(elszántan)* Nagyságos asszonyom. Én az atyámat
négy év óta nem láttam, hollétét sem tudtam. Ez idő alatt
volt egy gyámtyám, akit a törvényes gyámhatóság ren-
delt a számomra hivatalból, ő gondoskodott tanítatásom-
ról, jó tanácsaival gyámoltott, atyám helyett valódi atyám
460 volt. Nem természetes-e, hogy én azt az egész gyermeki
szeretetet, mely ösztönszerűen támad a szívben, erre a ne-
mes, tiszteletreméltó alakra vittem át?

AMANDA *(mind jobban felindul Helvila beszédén, azt vélve, hogy
Vigárdyról beszél, félre)* Mily szemtelenül magasztalja a
szemembe Vigárdyt!

- 465 HELVILA Ezért az indulatomért bizonyára senki sem fog engem megítélni. S nagysád nemesen érző nagy szive legjobban fel fog e miatt menteni.
- AMANDA (*fogai közt morzsolva a szót, félre*) Nemesen érző nagy szive! (*Szemei megakadnak a saját legyezőjén*) Kisasszony! A tengerszemben még mindig nem teremnek halak.
- 470 HELVILA (*feldl, megütődve*) Nagyságos asszonyom! Én nem jöttem ide halászni, hanem búcsút venni, — soha viszont nem látásra. (*Meghajtja magát s távozni készül a jobboldali ajtó felé*)
- 475 AMANDA Maradjon még Meritoris kisasszony. (*Feldl*) Én szándékoztam önnek még útravalót ajándékozni. Meg ne döbbenjen. Nem olyan ajándékot értek, amely az ön büszkeségét megsértené. Én meg akarom önt ajándékozni azzal ami önnek legkedvesebb. Én megengedem önnek,
- 480 hogy tartsa meg czentúlrá is azt a híven ápoló gyámatyját, aki önnek atyja helyett atyja lett, akire ön átruházta egész gyermeki szeretetét. Én átengedem önnek továbbra is, mindvégig gyámatyául — Vigárdy urat.
- HELVILA (*nagyot bámul*) Nagyságos asszonyom! Ön nagy tévedésben van. Nekem nem Vigárdy úr volt a gyámatyám.
- 485 AMANDA Hát kicsoda?
- HELVILA Ha kegyeskedett volna nagyságod a kinevezési okmányomba belepillantani, láthatta volna, hogy gyámatyám, aki beleegyezését aláírásával megerősítette, hogy e kinevezést elfogadhatom, Dobokay Alastor ur.
- 490 AMANDA (*meztántorodik, kezével a pamlag karjába fogódzik*)
- HELVILA (*meghajtja magát*) Isten önnel nagyságos asszonyom. (*A jobboldali középpajton eltávozik*)
- AMANDA (*egyedül, kitörő dühvel*) Mégis megharapott a vipera! Pedig kezemben volt a nyaka! Ott harapott meg, ahol legjobban fáj. (*Kezét szívére nyomja*) Hát még Alastor is! (*Indulatosan végigmegy a színen, meg visszatér, megpillantja*)

azt a hamutartó kagylót az asztalon, melybe Alastor szivarkáját
letette, felkapja, földhöz vágja) Mind gazember, valahány
férfi van a világon! (Jobbra a kandalló elé áll s összetett
kezekkel, lebecsdtott karokkal bámul a tűzbe)

KILENCEDIK JELENET

AMANDA, VIGÁRDY

495 VIGÁRDY (*bejön a baloldali fenéksüggöny mögül, Amandához lép*)
Asszonyom!

AMANDA Nos uram! Itt felejtett valamit?

500 VIGÁRDY Igenis. Az imént, szokatlan felindulásomban egészen
elfeledtem, amiért haza kellett jönnöm. Alastor keresett
fel az országházban s azt mondta, hogy egy igen sürgős
levele van az ön számára. Maga nem hozhatja el, mert tár-
gyalása van. Küldöncre nem bízhatja, mert kényes tartal-
mú, engem kért fel, hogy adjam át önnek. (*Levelet ad*
Amandának)

AMANDA (*átveszi a levelet s felbontatlanul dobja a kandallóba*)
Mondja meg Dobokay úrnak, hogy már válaszoltam a
levelére.

505 VIGÁRDY (*vállat von, a süggönyön át eltávozik*) A ti dolgotok ez.

AMANDA (*hangos zokogásban tör ki*) Ha minden könnycseppem
egy méregtengerré tudna átváltozni! (*A jobboldali divánra*
veti magát)

(*A süggöny legördül*)

NEGYEDIK FELVONÁS

(Színtér, mint az első felvonásban)

ELSŐ JELENET

CAMILLA, HELVILA

CAMILLA *(egy útibőröndbe rak fehérnemiüeket)*

HELVILA *(a középjátszó belép, kurta kabátjában, fején matrózkalap)*
(Megcsókolják egymást)

HELVILA Látod, jó hírt hozok. A pancsovai hivatali elődöm igen kedvesen válaszolt minden tudakozódásomra. A tanítónő lakása egy külön házban van, az iskolával összekötve: két szoba, konyha, kamara. Van hozzá fél hold kert, melyben elődöm komlót termesztett, amiből évenként két-háromszáz forintot szüretelt. Az egész komló-telepet átengedi nekem ingyen, minthogy ő már a költségeit sokszorosan megkapta. De majd én is ingyen engedem át az utódoknak.

10 CAMILLA Áldott teremtés.

HELVILA Mind ilyen az a többi is. A tanítók népe az, amelyre azt mondaná a mester, ha most itt járna a földön: „az én országom ezeknek a világból való”. Azután arról is tudósít, hogy a zongorát jó lesz magammal vinnem, mert a zongora-leckéért jól fizetnek; ez is jó mellékkereset lesz.

15 CAMILLA És teneked is jó mulatság.

HELVILA Aztán még ír a brámaputráiról, meg a kohinjairól, azokat jutányos áron kész átengedni. Én ugyan a tyukokhoz nem értek.

20 CAMILLA No én értek. Az az én hivatalom lesz.

HELVILA *(Camillára bámul)* Hát te csakugyan azt hiszed, hogy el fogsz velem jönni Pancsovára?

CAMILLA Hát hogy maradnék el tőled?

25 HELVILA *(megöleli, megcsókolja Camillát)* Még egy utóirat is van a levélben. Kolleganóm azt kérdi, hogy hát minket tanítottak-e a preparandiában fényképezni? mert ő tanulta azt. A fényképezésnek ott igen jó hasznát vehetni. Azért, ha értem a módját, jó lesz egy momentfelvételű amatőr

30 CAMILLA És te tudsz fényképezni?

HELVILA Az volt a legnagyobb gyönyörűségem az iskolában.

CAMILLA Hát majd vegyünk egy ilyen amatőr gépet.

HELVILA Nem, anyácskám, arra most nincs pénzünk. Amit a
35 tutorainkért kapunk, abból ki kell fizetnünk a jövő félévi házbért.

CAMILLA Hát hisz a pénztárnoki biztosítékom is itt lesz.

HELVILA *(megfogja Camilla két kezét)* Tudod, hogy az szent pénz. Abból semmit sem szabad elkölteni.

CAMILLA Igazad van.

40 HELVILA Megkísértem, talán kapok egyet részletfizetésre.

(Künn a fenéken csöngetnek)

CAMILLA *(a középpajton kimegy, azonnal visszatér, fejét az ajtón bedugva)* Nos? hát mit hozott a mesebeli tündér? Találd ki. Hát nem a tied-e a „terülj meg abroszkám!” Mi volt a kívánságod? *(Kitárja az ajtót, bejön)*

MÁSODIK JELENET

ELŐBBIEK, HORDÁR

HORDÁR *(csomagot hoz a vállán)*

CAMILLA Itt van az amatőr gép.

45 HELVILA Nekem hozták ezt?

HORDÁR Egy nagyságos úr küldi ezzel a levéllel. *(Adja a csomagot és levelet Helvildnak)*

- HELVILA *(a borítékra tekint)* Vigárdy írása.
- CAMILLA No ez igazán tündérek játéka.
- 50 HELVILA *(felsóhajt)* Dehogy tündérek! Ha te még most sem tudod ezt! *(Pénzt akar adni a hordárnak)*
- HORDÁR Köszönöm. Meg van tiltva borralalót elvennem; hanem egy névjegyet kérek, hogy átadtam.
- HELVILA *(átadja a névjegyet)*
- HORDÁR A nagyságos asszonytól is kérek névjegyet, két levelet adtam át.
- CAMILLA *(névjegyet adja a hordárnak)*
- 55 HORDÁR Alászolgálja. *(El a közép fenékhajlón)*
- HELVILA Milyen gondatlanság! Hát nem tudta a neked szóló levelet is az én hozzám címzettnek a borítékába tenni, lezárva?
- CAMILLA Te úgy félsz?
- 60 HELVILA Régóta tanulom.
- CAMILLA Add ide a levelemet.
- HELVILA Most nem. Majd azután. Együtt olvassuk el mind a kettőt, szépen egymás után. Előbb az enyém, azután a tiedet.
- 65 CAMILLA Miért azután?
- HELVILA Azért, mert én most mindjárt használatba akarom venni az én gépemet s legelőször is téged fényképezlek le.
- CAMILLA Hát azt megteheted azután is, ha a levelet elolvastam.
- 70 HELVILA Nem tehetem meg. Mert te annak az elolvasása után bizonyosan sírni fogsz, felduzzad az arcod, a szemed, a szád, így nem állhatsz a fényképező elé. Nekem a mostani arcod kell, ez a nevető, ez a naiv, ez a bohó kis mama képe.
- (Az egész párbeszéd alatt azzal foglalkozott, hogy a csomagot összedállítsa teljesen felszerelt amatőrgéppé)*
- CAMILLA No hát hova álljak? Te kis zsarnok.
- 75 HELVILA Fordulj a világosság felé. A fejet kissé jobbra. A kezet leereszteni. Mosolygó arcot csinálni. *(Elbujik a fekete lepel alá, előjön)* No most kezdődik *(Leveszi a fedelet a fénykép-*

lemezről) Egy, kettő. Megvan. *(Kihúzza a lemezt a gépből)*
Fölségesen sikerült. *(Mutatja Camillának az üveglemezt)*

80 CAMILLA Én nem látok, csak egy fehér kisértetet.

HELVILA No még egyet egész szemközti.

CAMILLA No nem. Add ide már a levelemet, hadd olvasom el.

HELVILA *(átadja Camillának a levelet)*

CAMILLA *(felvágja a borítékot ollóval)*

HELVILA *(Camillával fejüket összedugják)*

95 CAMILLA *(olvas)* „Kedves barátom. Amióta legutoljára találkoztunk, én egy nagy horderejű lépésre szántam el magamat. Tudomásomra jutott, hogy önnek a férje ezeltott valami négy évvel folyamodott a földművelési minisztériumhoz egy kiváló szakférfiúi állás elnyerése végett az állami mentelepek egyikénél.” *(Helvildhoz)* Ez akkor volt tudod, amikor az ékszeremet el kellett adnom, hogy az apád váltótartozását kifizessem. Én könyörögtem neki
100 akkor, hogy lásson valami hivatal után.

HELVILA Menjünk tovább.

105 CAMILLA *(tovább olvas)* „Akkor a minisztériumtól az a válasz jött a folyamodására, hogy azt az állást elnyerheti, miután ahhoz megkívántató szakképzettséget teljesen bírja; de csak azon föltétel alatt, ha elébb minden összeköttetést megszüntet a turffel, a börzével és a magánüzleteit lebonyolítja. Önnek a férje késcdelmeskedett ezeket a föltételeket teljesíteni s eközben utólrte őt az a sajnálatos katasztrófa. Most, hogy ő ismét visszatért, én közbenjártam az irányadó köröknél, hogy ezt a régi határozatot előkeressék s önnek a férjét az általa egykor kért állásba behelyezzék. Ez az én válaszom az ő gyűlölködéseire. Aki engemet meg akar semmisíteni, én az ellen azzal védem magamat, hogy csinállok belőle embert. Ő engem meg akar gyalázni, én visszadom neki a becsületét. *(Helvila a jobb sarokba megy a gépet igazgatni)* Ez az én vívási modorom. Meg vagyok győződve afelől, hogy önnek a férje, megtalálva az utat a becsüle-

tes megélhetőshez, úgy fog azzal lenni, mint a súlyos beteg-
ségből kigyógyult, a visszanyert egészségével: féltve fogja
110 azt őrizni. Ezzel önnek is örömet és nyugalmat szerzek.
Az én lelkem pedig meg lesz nyugtatva, hogy jót tettem
nemcsak azokkal, akik szeretnek, de még inkább azzal, a-
ki gyűlöl.” (Sirva fakad, a levelet kebléhez szorongatja)

HELVILA (a gépen igazgat kedvetlenül)

CAMILLA Hát nem anygali lélek-c ez, aki így cselekszik?

115 HELVILA Nem!

CAMILLA (elbámul) Te azt mondod, hogy „nem?”

HELVILA (előre jön) És ismétlem, hogy „nem!” Hisz Vigárdy ur
ezzel egy megmérhetően, nagy hibát követett el, abban a
hitben, hogy jót cselekszik.

120 CAMILLA Minő hibát?

HELVILA Állami hivatalra ajánlani egy embert, akit így ismer!

CAMILLA (elszörnyed) Helvila! Leányom! Te elítéled az atyádat!

HELVILA Nem „én” itélem el az „én atyámat”, hanem a kérlel-
hetlen logika ítél egy ismert eset fölött. Van egy ember, a ki
125 váltókat hamisított, akinél tehát a tulajdonjog iránti érzék
hiányzik. És ezt egy országos képviselő beajánlja a kor-
mánynak, hogy felügyelője legyen egy olyan országos
vagyonnak, ahol a malversatióra ezer alkalom kínálkozik.

CAMILLA Ne beszélj így az atyádról! Az irtózatos!

130 HELVILA Irtózatos ugy-c? hogy ugy kigyógyultam a gyermeki
gyöngeségekből? De hát nem „te” gyógyítottál ki? Nem a
„te” orvosággoddal? Nem itt ennél az asztalnál keverted-c
velem együtt azt a rettenetes gyógyszert, ami az embert
minden érzéstől megszabadítja? Akkor még csak a páráját
135 szívtam be: de a lelkem meghalt tőle.

CAMILLA Ne ejts kétségbe. Te tulságosan szigorú vagy az
atyádhoz. Nem ismered őt jól, ő alapjában jószívű ember.
Ha ő egyszer előkelő, tisztességes állásban fog lenni, ismét
azzá lesz, ami elején volt: önérzetes, önmagára büszke
140 ember. Hisz a jólét megjavítja még a gonosztevőt is.

HELVILA Most már én mondom, hogy ma péntek van.

CAMILLA Helvila!

HELVILA Nem félek a péntektől. Bebizonyítom azzal, hogy még
ma elutazom hivatásom helyére.

145 CAMILLA Hát én?

HELVILA Te nem jössz már énvelem. Te el fogsz menni övele.

CAMILLA Azt nem mondtam.

HELVILA De én tudom. Te mentegeted magadban azt, aki egész
életedet elrontotta. És az még jobban el fogja rontani. Te
150 most azt gondolod magadban, milyen jó ember volt az
én uram, amíg falun laktunk: híres gazda volt, csak a jó-
szágára volt gondja. Lovakat nevelt, amik híresek voltak
messze földön. Szerette a családját: nem játszott mást, csak
sakkot. Erre gondolsz most vissza.

155 CAMILLA Kitaláltad. És aztán arra, hogy azt a nagy változást
a rossz társaság okozta nála, mikor a fővárosba feljöttünk
telelni. Itt keveredett a sport pirátái közé, akik között
elvesztegette a lelkét és vagyonát.

HELVILA Hiszen annak a rossz társaságnak minden tagja azt
160 mondja, hogy őt a többiek rontották el. De hát miért kell
abba a társaságba belépni?

CAMILLA De most már nem keresheti fel többé.

HELVILA Nem, azt a rossz társaságot, amely a tagjaitól a „külső”
tisztességet megköveteli. Nem járhat kaszinóba, zoké-
165 klubba, turfra, börzére. De vannak még rosszabb társaságok
is, oda nem mehet?

CAMILLA Ha lenne egy őrangyala, aki visszatartaná.

HELVILA Arra gondolsz, hogy te lehetnél ilyen őrangyal ránézve.

CAMILLA Bár hamarabb gondoltam volna rá!

170 HELVILA De hát lehet egy fővárosi üzérnek a felesége valamiféle
őrangyal? Mehet vele a felesége a börzére, a kaszinóba,
a comptoirokba, a bettinghouseba, hogy veszélyes kocká-
zatok, hazárd játékok, örült fogadások, szédelgő vállalatok
elől visszatartsa?

175 CAMILLA Nem teheti a fővárosban; de egy pusztán, ahol nincs
alkalom, nincs csábítás.

HELVILA Eredj! Eredj velem! Téged elkápráztat az az ábrándkép,
hogy valaha ismét visszatérnek a boldog idilli napok, a
mikor teheneket fejteél s örültél a vasárnapnak, amikor
180 felveheted az ünneplő ruhádat. Gyermek maradsz teljes
életedben. Látod, én hogy megvénültem már!

CAMILLA *(Újból dtnézi Vigárdy levelét)* Milyen gyémánt szív!

HELVILA De hát minek neked ez a gyémánt? Eldobtad régen,
eldobod most is.

185 CAMILLA De ő ragyogni fog.

HELVILA S te azt csak a távolból fogod nézni. Ha én valaha
szeretnék, én csak egész szívvel tudnék szeretni.

CAMILLA A szíveink így is egyetértenek.

HELVILA Az is önámítás. A ti szerelmeitek csak két gyöngeségnek
190 az összetalálkozása: kölcsönös szánalom egymás iránt. Én
pedig szánlak mind a kettőtöket.

CAMILLA Helvila! Te tudod jól, mi a mi helyzetünk. Én Vigár-
dyt nem ránthatom magammal az örvénybe. Ha mind a
ketten a szenvedélyünkre hallgatnánk, belerohannánk.
195 Nekem futnom kell valamerre, hogy ne találkozzam többé
vele. Az ő életpályája követeli ezt tőlem. Tudod jól, hogy
egy féltő dühében irgalmat nem ismerő asszony üdöz
minden léptemen, mint az árnyékom: Vigárdyt pedig
üldözi ez az ember. Ha én őt ez üldöző rémétől megszaba-
200 díthatnám!

HELVILA Hát nem férfi Vigárdy?

CAMILLA Ne adj szót ennek a gondolatnak! Ő bizony meg
tudná magát védeni, nem szorulna asszonyoltalomra.
Hisz rettegett párbajvívó. De ha megölné! Ez egy olyan
205 úrt támasztana közöttünk, hogy még a lelkeink sem talál-
kozhatnának egymással többé. Ő „ezt” a fegyvert válasz-
totta. Így teszi harc képtelenné az ellenfelét.

HELVILA Nem vitázok veled. Azonban egyre kérek. Ha talál-

210 kozol at atyámmal, ne szólj neki erről a levélről semmit.
Ha megkapja a kineveztetését arra a hivatalra, ne tudja meg
soha, ki volt az, aki őt ebbe belesegítette.

CAMILLA Hogy ezt nem tudva, tovább is haragudjék Vigárdyra?

215 HELVILA Ha megtudja, még jobban fog rá haragudni. Az apró
jótéteményeket elfelejtik az emberek; de a nagy jótéte-
ményt nem bocsátják meg soha. Annak az elkövetőjét
halálba gyűlölik. Add ide nekem azt a levelet.

CAMILLA Miért?

220 HELVILA Nálam jobb helyen lesz, majd én megőrzöm. (*Elveszi
Camillától a levelet s zsebébe teszi*) No hát már most gra-
tuláljunk egymásnak. Én utazom, te itt maradsz. Nem adod
el a butoraidat, hanem elviszed magaddal a pusztai kasté-
lyodba. (*Szomoruan szétnéz*) Kedves kis otthonom!
Milyen sokszor fogok rád visszaemlékezni! Legalább le-
főnyképezlek. (*Jobb háttérbe megy s a gépet a baloldali sarokba
állítja, hogy a termet fölvehesse vele*)

225 CAMILLA (*meglepetve*) A bérelt szobában léptek hallatszanak.
(*Kulcsnyikorgás*) A kulcs elfordul. Ki jön most ide? Melyik
jön a kettő közül?

HARMADIK JELENET

ELŐBBIK, ZENO

230 ZENO (*berohan a jobboldali első ajtón feltett kalappal, haragos arcot
csinál, Camillához lép*) Asszonyom! Önnek ez órában egy
hordár levelet hozott. Én követelem, hogy azt a levelet
adja a kezembe. Férji jogomnál fogva követelem, paran-
csolom!

HELVILA (*előbujik a fényképező lepel alól, tréfásan ragadja meg
Zeno kabátját két kézzel a mellén*) Uram! Ön elrontotta egy
lemezemet a berohanásával. Ezért fizet két forintot.

- ZENO Hagyj nekem békét az ostobaságoddal!
- 235 HELVILA Nem ér semmit a harag! Ez fotográfóműhely! Ide a két forinttal!
- ZENO Nem arról van szó mamzell! Hanem arról a levélről, amit egy hordár hozott ide.
- HELVILA No hát azért kellett úgy a fejedbe nyomnod a kalapot.
240 *(Leveszi Zeno fejéről a kalapot s a baloldali asztalra teszi)* Hát itt van a levél. A keresztapám küldte nekem ezzel az amatörgéppel.
- ZENO Ne tessék komédiázni kiasszonykám. Ez a naiva szerep nem illik a maga tragikus ábrázatához.
- 245 HELVILA No hát komédiázz te! Majd én hallgatom.
- ZENO Hallgass is. Nem hozzád beszélek. Hanem az asszonyhoz. Engem nem lehet hazugságokkal elámítani. A hordár két levelet hozott ide.
- HELVILA *(hidegvérrel, kezeit zsebébe dugva)* Igenis, két levelet hozott ide a hordár; de azok közül egy sem volt Meritoris Zeno úr nevére címezve. S aki idegen levelet letartóztat, az a büntető törvénykönyv 128-ik paragrafusába ütközik.
- ZENO *(mérgesen)* Hát az melyik paragrafus, amely a bakfiseknek jogot ad, hogy az apjukat leckéztessék?
- 255 HELVILA Azt is meg tudnám mondani, de felnőttek oktatására nem vállalkozom.
- ZENO Takarodj az utamból! Én atyai hatalmamnál fogva parancsolom, hogy eredj át a másik szobába. Itt olyan tárgyakról folyik a szó, amiket egy fiatal leánynak nem illik meghallani. Én, az atyád, parancsolom!
- 260 HELVILA Már most hát mégis kell fenőttek oktatásával foglalkoznom. Hát tudod-e, kedves, aranyos kis papa: van egy ugynevezett gyámsági törvény, melynek 84-ik paragrafusa azt mondja, hogy ha egy apa elhagyja a gyermekét s holléte ki nem tudható, akkor az elhagyott árva számára a gyámhatóság rendel ki hivatalból gyámatyát. Ez történt velem is.
- 265 Gyámomnak volt atyai hatalma fölöttem egész a mai na-

270 pig, amikor kineveztettem okleveles tanítónőnek, amely
minőségemben ismét csak a tanfelügyelőt ismerem el köz-
vetlen hatalomnak. És ezek szerint már most, kedves szép
apuskám, cukros kis tátikám, szeretlek, öllelek, csókollak;
de szót nem fogadok neked. (*Zenót ölelgeti s eközben a
jobboldali első ajtó felé szorítja*)

ZENO (*félre*) Ohó, ez a leány ki akar engem szépen csókoltatni
az ajtón. (*Félretaszítja Helvildt, fenn*) No majd megkeresem
275 én azt a levelet magam. (*Odarohan a baloldali fenéken levő
szekrényhez, felnyitja az ajtót s a levelek között turkál*)

HELVILA (*kacag*) Ah! Hahaha! Te strinkszet akarsz játszani
apuska! Tudod, mi az a strinksz? Mikor a gyerekek egy
zsebkendőt összefonnak korbácsnak, aztán eldugják a
szobában. Egynek azalatt sunyni kell, hogy ne lássa, hová
280 dugták a strinkszet. Akkor aztán azt mondják neki:
„keresd!” Ha nem közelít a rejtek felé, azt kiabálják neki:
„víz! víz!” ha közel találja: „tűz! tűz!” s ha megtalál-
ja, akkor futnak előle: akit utólér, ütheti a hátát. Keressd
papa, keresd! Víz, víz, víz! (*Magragadja Camilla kezét*)
Fuss a hálószobába s zárd magadra az ajtót!

85
2 CAMILLA (*eddig elkábultan állt, a pamlaghoz támaszkodva, egy-
szerre felriad s odaszalad Zenóhoz*) Hagyjon ön békét a leve-
lcimnek, ott nincs az, amit ön keres.

ZENO (*hirtelen revolvért ránt elő a zsebéből, azt Camilla arcának
szegzi*) No hát add elő azt a levelet, vagy meghalsz!

CAMILLA (*nagyot sikolt, arcát a kezével eltakarja*)

ZENO Azt a levelet asszonyom!

90
2 HELVILA (*Zeno és Camilla közé lép*) Ugyan, ugyan. Édes kis
apuskám! Nem szegyenled magad? Ilyen ócska szinpadi
fogásokhoz nyulni! Revolverral fenyegetni a feleséged!
Frizörlegényhez illő tréfa!

ZENO (*Helvildan keresztül célozva Camillára a revolverral*) A
95 pokol minden ördögeire! Vért fogok ma ontani!

2 HELVILA (*kacag*) Ejh, de pompás pózokat csinálsz most apus-

- kám. Ezt csakugyan meg kell örökítenem. Csak egy percig maradj a momentgépem előtt. *(A géphez fut)*
- 300 ZENO Arcátlan teremtés! Most mindjárt téged lölek le, mint a macskát.
- HELVILA *(a fekete posztó alól)* Nagyon jó! Nagyon jó! Én felém tartsd a pisztolyt. Ez nagyszerű kép lesz!
- ZENO Abbahagyod?
- 305 HELVILA De ne toporzékolj úgy, mert négy lábad lesz a fotográfiaán.
- ZENO Te Jezabel! Te Goneril!
- CAMILLA *(odahohan a balsfenékre Helvildhoz, elrántja a gép mellől)* Helvila! Én nem engedem, hogy az atyádból gunyt üzz. Menj! Te neked nincs szíved.
- 310 HELVILA *(szomorúan)* Ez a legnagyobb bizonyíték arra, hogy az atyám leánya vagyok.
- ZENO *(elkeseredést játszik)* Minő elfajultság! Hát nem kell-e megszakadni egy atya szívének, mikor az egyetlen gyermekke így megtagadja legszentebb érzelmeit? Minek is nekem ez a nyomorult élet? Pusztulj el te clátkozott világ! *(A revolvert saját halántékának szegezi)*
- 315 CAMILLA *(Zenóhoz rohan, ki akarja a kezéből csavarni a revolvert. Helvildhoz szól)* Add elő a levelet! Nálad van.
- HELVILA *(előveszi a levelet)* Legyen hát önnek az a büntetésc, hogy tudja meg, mi van a levélben. *(Zenónak adja, kiveszi kezéből a revolvert, csövébe tekint, mutatja a némajtékkal, hogy a pisztoly nincs megtöltve)*
- ZENO *(elkezd olvasni Vigdrdy levelét)*
- CAMILLA *(kétfelől állva megfigyeli Zeno arckifejezését a levél olvasása alatt)*
- CAMILLA *(félre)* Erőt vesz rajta az elérékenyülés.
- HELVILA *(félre)* Ez a káröröm.
- 320 CAMILLA *(félre)* Feltámad benne a hála, a barátság, a becsvágy, a boldogság.
- HELVILA *(félre)* Leri róla a bosszú, a vakszerencse fölötti öröm;

félelem ránézni! *(Helvila a pisztolyt a baloldali zongorára teszi)*

325 ZENO *(a levelet átolvastva, szerepet változtat, a levelet szívéhez szorítja, szeméit fölfelé forgatja)* Mennybéli Jehova! Bocsáss meg, hogy nem bíztam benned! Te ma engemet újjá teremtél. Nem! Nem! A régi jó emberként támasztál fel újra. Mert hisz én jó ember voltam valaha. Jó férj, jó apa. Ugy-e kedveseim? Nőm! Leányom! És ismét az fogok lenni. De hát nem álom ez? Valósággal írva van az, amit most
330 olvastam? Szólj *(Camillához)* te angyal! Te szent! Te oltárkép! Tehozzád volt írva ez a levél? Ti olvastátok ezt? Én állami hivatalt kapok? Hatodik osztályú rangfokozattal? Álom ez? Ha valóság, hogy tudátok ezt előlem eltitkolni? Miért kínoztatok így meg? Óh ti kegyetlenek vagytok!
335 Szeretnélek ezért benneteket egy öleléssel agyonszorítani. *(Átöleli Camillát és Helvildt)*

HELVILA *(kihúzza magát Zeno ölelése alól)* No papa, már most add vissza azt a levelet.

ZENO *(sírni kezd)* Engedd meg, hogy könnyeimmel áztassam ezt az idvezítő levelet. Ezt az evangéliumot! *(Úgy tesz)*

340 HELVILA No ne gyúrd össze azt a levelet!

ZENO *(Camillához fordul)* És én tégedet mint félreismerlek. Te mintaképe a hű Penelopéknak! Hogy elítéltelek, hogy megsértettelek! Óh engedd hogy térdreborulva kérjek tőled bocsánatot, hogy négykézláb csússzak utánad, mint a nőrágalmazó trubadur. *(Letérdel Camilla elé s kezét csókolja)*

345 CAMILLA *(kezét hagyja csókolni Zenonak)*

ZENO És most semmi sem szakít el tőletek többé. Esküszöm az égre s annak minden boldogságos szenteire, hogy hűséges családapá leszek ezután. Büszkén fogjátok viselhetni a nevemet. Kettőtök között fogom megosztani a szeretetemet.

350 HELVILA Köszönöm, papa. Én a magam részét itthagynom. Nem fér már az útításkámba.

- ZENO Leányom! Te nem szeretsz? Te visszautasítod az én szeretetemet?
- 355 CAMILLA *(intőleg)* Helvila!
- HELVILA Jól van, hát szeretlek. Hancm ha valamit akarsz adni, hát add ide azt a levelet.
- ZENO *(Camillához fordul)* Óh ne fosszatok meg ettől az én drága kincsemről. Ez az én talizmánom, az én bűnbocsátó
- 360 levelem. Ezt éjjel-nappal a keblemen fogom viselni. Ez fog engemet megőrizni a kísértetektől. Ennek az elolvasása lesz az én mindennapi imádságom. *(Szétterjeszti a levelet)* Te angyali lélek! Te gyémánt szív! Hogy tudtalak én téged keserűen megbántani? Te voltál jóltevője szegény családomnak. És én téged aljas gyanusítással sértettelek. Én téged meg akartalak rontani s te engem újáteremtettél. Te vagy az én Messiásom!
- 365 CAMILLA *(elérzékenyülve)* Jól van. Tartsd magadnál azt a levelet.
- 370 ZENO *(mindkét kezét megcsókolja Camillának, a levélborítékot is fölveszi a földről, szakállához törli, úgy teszi bele a levelet, s zsebébe süllyeszti)*
- HELVILA *(ingerülten elfordul s a fotográfusgéphez megy bal háttérbe, azt leszereli, szétszedi, összerakja, rendes csomagba köti, nem ügyel a körüli történetekre)*
- ZENO *(Camillához)* Mit szólsz hozzá, te drágám? Mit tanácsolsz? Ugy-e jó lesz, ha én most egyenesen odamegyek Vigárdyhoz, ezzel a szóval: „Bertalan barátom!” Mondhatom neki azt, hogy „barátom?” Ezzel a levéllel a kezemben. Csak
- 375 azt a szót fogom neki mondani, „bocsáss meg!”
- CAMILLA Nagyon jó lesz.
- ZENO S ha akkor ő kezét nyújtja felém, én hirtelen megcsókolom azt.
- CAMILLA Teheted azt.
- 380 ZENO És ha a kölcsönös félreértések kimagyarázása után ismét összekötjük a régi jó barátság aranyláncát, mondhatom

- neki azt: Most jöjj velem, az én kedves családom fészkebe. Jöjj velem karöltve, az egész világ láttára. Tudja meg az egész romlott világ, hogy az én nőm egy szent s az én barátom a másik. Kettőjük között én magam az idvezült! Mondhatom ezt?
- CAMILLA Mondhatod.
- ZENGO (*elragadtatással*) Nincs ma boldogabb ember nálamnál a világon!
- 390 CAMILLA Tudod mit, Zeno? Ebben a nagyon is megviselt öltözetben ne mutogasd már magadat.
- ZENO Hát hol vegyek másikat?
- CAMILLA Megmondom. Itt ebben a Dragomirovich-féle szobában van egy ruhásszekrény, abban megtalálod minden ruhádat, a mit elutazásod előtt itthagytál.
- 395 ZENO Ah! S te nem adtad el azokat az ószerekeknek?
- CAMILLA Hogy adtam volna el! A férjem ruháit?
- ZENO Te hitted, hogy visszatérek? Mennyei asszony!
- CAMILLA No hát eredj a szobádba és öltözzél át.
- 400 ZENO Az én szobámba? Hát Dragomirovich úr?
- CAMILLA Ő elutazott s hetekig nem jön vissza.
- ZENO (*Camillának kezét csókol, jobb oldali első ajtón el*)

NEGYEDIK JELENET

CAMILLA, HELVILA

- HELVILA Nagyon rosszul tetted, hogy azt a levelet otthagytad nála.
- CAMILLA Mire gondolsz?
- 405 HELVILA Arra, hogy az a levél egyedül te neked volt írva, azt nem szabad profanálni.
- CAMILLA Azt ő nem fogja tenni. Láttad, hogy megváltozott e levél olvasása után.

- 410 HELVILA Láttam. Az a hatása volt rám, ami egy vastag bohózatnak.
- CAMILLA Te igazságtalan vagy.
- HELVILA Nem, anyám. Aki érez, az nem fecseg. Aki férfi, az nem sír. Egy hallgatag magábaszállás meggyőződött volna, hogy ilyen változáson ment keresztül a lelke. A frázisoknak, gestikulációknak nem hiszek. Egyáltalában nem kellett volna neki a levelet átadnod, hogy olvassa el.
- 415 CAMILLA Hát elnézhettem-e, hogy a pisztolyt a halántékának szegzi?
- HELVILA Ugyan nézzed, hiszen nincs megtöltve! (*Mutatja a revolvert*)
- 420 CAMILLA (*átveszi a revolvert szégyenkezve*) Üres pisztollyal hagytam magamat agyonrémíteni.
- HELVILA Komédiát játszik az én apám mindig. S jó, ha még megmarad a komédiánál. De én attól tartok, hogy ebből tragédia lesz.
- 425 CAMILLA Hova gondolsz?
- HELVILA Arra a szerencsétlen levélre. Te most, afölötti álörömdben, hogy visszanyerted a férjedet, elfelejtkezel arról, hogy még egy másik ember is van a világon, akinek tartozol legalább annyival, hogy le ne buktasd a háztető párkányáról, ahová holdkóros szenvedélyében temiattad felhágott.
- 430 CAMILLA Vigárdyról beszélsz?
- HELVILA Igen. Óróla. Mit gondolsz? Milyen jó tréfa lenne az, ha most Meritoris Zeno azt a hozzád írt levelet, ahelyett hogy Vigárdyhoz vinné, ezzel a szóval: barátom, megbocsáss, egy kis ajtótévesztéssel Amandához vinné el s annak mutatná meg?
- 435 CAMILLA Ah! Ilyen ördögi jellemnek csak nem hiszed az atyádat?
- 440 HELVILA Én nem „hiszek”, hanem kombinálok. Mikor Amandánál voltam búcsúlátogatáson, aminek az eredményét neked

- elmondtam, még hallottam tőle valamit, amit nem közöltem veled, hogy fel ne izgassalak. Most már azt is elmondom. Amint beléptem Amandához, e szavakkal fogadott:
- 445 „én azt hallottam, hogy kegyed nagy beteg volt”.
- CAMILLA Ezt a férjétől hallotta: Így mondtad.
- HELVILA Így mondtam. De ő hozzátette: „és önnek az atyjától is hallottam.”
- CAMILLA *(megdöbbenve)* Ah!
- 450 HELVILA Tehát az atyám ott volt már Vigárdy feleségénél. Mit kerestt ő ottan?
- CAMILLA Zeno Amandánál járt! Képtelenség. Nem tudom elhinni!

ÖTÖDIK JELENET

ELŐBBIEK, ZENO

- ZENO *(belép a jobb első oldalajtón, úriasan átöltözve, fején fekete cylinder kalap)* Nos, hát ráismeresz a régi Meritoris Zenóra?
- 455 Szép vagyok?
- CAMILLA Szép vagy, szép. Csak belül is lennél a régi.
- ZENO Hát nem hiszed, hogy az leszek?
- CAMILLA Engedd meg, hogy kérdezzek tőled valamit. Te másnap mindjárt ahogy hazaérkeztél, ellátogattál Vigárdynéhoz.
- 460 Igaz ez?
- ZENO *(meglepetve, félre)* Hohó! Ez is tart magándetektívvet? *(Fenn)* Hát természetes, hogy ellátogattam hozzá. De a férje jelenlétében beszéltem vele. Hogy miért mentem oda, annak igen világos magyarázata van. Elejét akartam venni
- 465 azoknak a mende-mondáknak, melyek a köztünk lefolyt találkozás következtében támadhatnak. Én magamra vállaltam a felelősséget mindazon viszonyért, melyet Vigárdy az én családom irányában fenntartott. Nagyszerű kibékülési jelenet volt közöttünk.

470 CAMILLA Hát akkor mért rohantál ma rám, Vigárdynak a levelét követelni?

ZENO (*félre*) Szent Sakjamuni! Erre taníts felelni! (*Fenn*) Hát már csak azt is ki kell vallanom egy ilyen vizsgálóbíró előtt. Hát mikor elváltunk Bertalannal egymástól, azt
475 mondá a barátom: „no bruder, majd szerzek én neked egy olyan meglepetést, hogy a szemed-szád eláll tőle; de azt nem tudod meg előbb, csak egy hét múlva, amikor a dolog perfektté lesz. Hanem Camillának megírom, nehogy valami elhamarkodott lépésre határozza el magát.” No hát
480 engemet ösztökélt a kíváncsiság, hogy mi lehet az a meglepetés, amit Bertalan számomra készít: azért csináltam ezt az egész szcénát, hogy kicsikarjam a jövődő méhéből azt a titkot, ami rám nézve csak egy hét múlva készül megszületni.

485 CAMILLA De mikor úgy rám ijesztettél!

ZENO (*a jobboldali asztalon levő revolvert a kezébe veszi*) Ezzel a revolverrel? Hiszen nincs megtöltve. Hahaha! Ez jó volt! Üres revolverrel. Milyet sikoltottál tőle! Hahaha! (*A revolvert visszadobja a jobboldali asztalra*) Hanem ez a fruska
490 csak tréfára vette. Gonosz szeme van! Amint feléje fordítottam a revolvert, mindjárt meglátta, hogy nincs benne golyó. Még mókázott velem! Jaj de átkozott dolog az, mikor az embernek ilyen okos leánya van. (*El akarja fogni Helvildt*)

HELVILA (*fut Zeno elől*)

ZENO (*elfogja Helvildt*) No most megfogtalak.

495 HELVILA Igen. Törököt fogtál. Már most add vissza azt a levelet. Tudod a tartalmát. Nincs szükség magadnál tartanod. Ide vele! az a mienk!

ZENO (*nevetve*) No hát keresd meg nálam. (*Széttárja a kabátját*)

500 HELVILA Látod, aranyos kis papuskám: azt a levelet a mama énnekem adta, hogy nekem is legyen egy talizmánom, mely

sok bajtól megőriz. Egy szegény leánynak, aki messze elszakad a szülőitől, távol, idegen földön, sokkal több szükség van egy ilyen amulettre, mint teneked.

505 ZENO *(változtat a szerepén, büszkeséget affektál)* Micsoda? Az én leányom el akarja hagyni a szülőit?

HELVILA Hiszen mondtam már azt imént, hogy kineveztettem tanítónőnek.

ZENO Akkor átfutott a fülemen. Te tanítónőnek?

510 HELVILA Igenis, Pancsovára. Hatszáz forint fizetéssel.

ZENO Mit? Az én egyetlen leányom?

HELVILA Igenis, egyetlen apám.

ZENO Mit? Rongyos hatszáz forintért rác gyereket, sváb gyereket ábcára tanítani? Nem! Ilyen szégyent nem tűr el a Meritoris-címer! Ez ellen én atyai tiltakozással lépek szembe!

515

HELVILA Gyámatyáim beleegyezésével történt.

ZENO Gyámatyáddal majd beszélek én. Ez az én dolgom lesz!

520

Nem engedem, hogy te elmenj Schulmeisterénak! Mi együtt maradunk. Te ott, ahol atyád, anyád. Hova gondolsz? Hisz az egész karrieremet elrontanád veled. Az egész világ tudja, hogy Meritoriséknak van egy leányuk, szép, művelt, lángeszű gyermek. Mindenki azt fogja tőlünk kérdezni, hogy hát Helvila kisasszony hol van? S arra mi pironkodással feleljük azt, hogy a mi kisasszonyunk bizony a pancsovai elemi iskolában tanítja a kétszerkettőt! Hát hogy lehet az? Olyan koldusok vagyunk? Egy állami hivatalnok, egy nagyságos úr nem tudja eltartani a felnőtt leányát? Az anya nem visel gondot leányára? Keresni fogják az okát. A világ nem tűri a titkolózást. Azt fogják mondani, a szülőkkben a hiba. A leány erényes, tiszta erkölcsű. Tehát a szülői bűnösek, amért elfut tőlük. Keresni fogják, mit vétettünk? Alá lesz ásva minden renoméink. Az anyádat fogják elítélni. Őtet kiáltják ki rossz anyának, rossz feleségnek.

525

530

535

- HELVILA (*félre*) S ez mind úgy hasonlít az igazsághoz, – ha nem ő mondaná.
- ZENO No vagy hát az ellenkezőt akarod rejtélyes eltűnésed okául találgattatni? Hogy a világ azt kutassa, miért szökött el a szülői háztól a szép Helvilácska? Kinek a kedvéért szökött el?
- HELVILA Ah, hagyd el, apa!
- ZENO De azt fogják mondani! Ilyen a világ.
- HELVILA De én már elfogadtam ez állást.
- ZENO Mert még akkor nem tudtad, hogy az atyád tekintélyes, nagy, jövedelmező hivatalba jutott. Kimentheted magadat. Ne is gondoldj rá! Az anyád nem fog elereszteni. Jőjj csak ide mellém kedves kis feleségecském. Hadd mondjam el neked, hogy micsoda ötletem van. Mi egész éclatval fogunk belépni újból a világba. Ott vesszük fel a fonalat, ahol elszakadt. Mit gondolsz gyémántom: Ez előtt négy évvel volt itt ebben a terebben az a fényes estély, melyen a társaság elitje volt jelen. Képzelem, hogy megzavarta a mulatságot az a hír, hogy Meritoris Zeno eltűnt a világ színpadáról. No hát most, mielőtt a fővárosból eltávoznánk az én hivatalos állomásomra, újból összehívjuk ugyanezekbe a termekbe ugyanazokat az urakat és asszonyságokat egy búcsúlakomára.
- HELVILA Ah, apa! Ez drasztikus gondolat!
- ZENO De genialis!
- HELVILA Senki sem fog a meghívástokra idejönni.
- ZENO Senki sem? Mind eljönnek! Azért, hogy közelről rágal-mazhassanak. Még Vigárdyék is itt lesznek.
- CAMILLA De már azt én sem hiszem.
- ZENO No én biztosítalak, hogy Bertalan is eljön, karöltve az ő méltóságos Amandájával.
- CAMILLA No de uram, gondolja meg, hogy ennek a tréfának a legfőbb akadálya az, hogy nekünk nincs hozzávaló pénzünk. Az volt az utolsó pénzem, amit önnek legutóbbi találkozásunknál odaadtam.

- 570 ZENO *(büszke mosolygással)* Hát azt a pénzt én tenedek visszahoztam. *(Feldől s kabátja belső zsebéből bőrtárcát huz elő, s abból bankjegyeket keres ki)* Köszönettel visszaadom. Szerencsepénz volt. Nekem disznószerencsét hozott. Itt van kedvesem, tegye el. *(Camillának adja a pénzt)* Jó sorsunknak ez volt a fordulópontja.
- 575 HELVILA *(félre)* Csodák történnek. Papa pénzt ad vissza!
ZENO És már most még kamatot is fizetek érte. *(Bankjegyeket vesz ki a tárcából)* Látja ezt? Egy ropogós százás. *(Az asztalra teszi)* Itt van a teaestély költségeire való. Ha nem elég, lesz több is. A pezsgőről én gondoskodom.
- 580 CAMILLA *(elbámul)* De hát hogy jutottál te ehhez a pénzhez?
ZENO Igen egyszerűen. Amaz emlékezetes estén, fejemben tartva azt az arany mondatot, hogy „aki szerencsétlen a szerelmében, szerencsés a játékban”, egyenesen vágattam a Korona kávéházba. Ott találtam egy kártya-kompániát, leültem, s elszedtem a rablóktól valami négy-ötszáz forintot.
- 585 HELVILA *(odaugrik a baloldali asztalhoz, felkapja a százast s odaviszi Zenohoz)* Vedd vissza a pénzedet! A mi kezünket be nem szennyezte soha kártyán rabolt pénz. *(Vissza akarja dugni Zeno jobboldali zsebébe)*
- 590 ZENO Jaj de bolondos egy leány vagy te! Micsoda nevelést adtak neked azok ott a preparandiában? Superplus morál! Jól van no. Ne járj a zsebeimben. Csiklandós vagyok. Hát nem kártyán nyertem ezt a pénzt no! Becsületemre, nem kártyán nyertem.
- HELVILA Hát akkor hol vetted?
- 595 ZENO Jól van no! Te kis Torquemada. Azért csak ne mártogass forró olajba. Vallok benevolenten.
- HELVILA No hát hogy jutottál e pénzhez?
ZENO Igen egyszerűen. Ebben a felsőkabátban volt, amit most felvettem. Ennek van egy titkos zsebe, a bársony gallérja alatt. Én azt a pénzt, mikor útra készültem, ide dugtam el,
600 holmi non putarem esetére. A gaz Perukker azonban nem

- adott időt, hogy hazajöjjenek a kabátomért: alig tudtam tőle egéruat nyerni azon a szomorú éjszakán, quod mihi supremum tempus in urbe fuit. Így maradt itt az útra szánt pénz ebben a kabátban, amit most intacte megtaláltam.
- 605 HELVILA Ugyan papa, nem érted te azt a meterséget, hogyan lehet egy kalapból tizenkétféle kalapot csinálni?
- ZENO (*kacag*) Hahaha! Hát te nem akceptárod, hogy ezt a pénzt a galléromban találtam?
- 610 HELVILA Akkor mégis megnyugtatóbbnak találom, hogy a kártyán nyerted. (*A bankjegyet leteszi a baloldali asztalra*)
- ZENO (*abban a pillanatban, amint Helvila hátra fordít, kiugrik a jobboldali első ajtón, kulcsnyikorgás hallszik*)
- CAMILLA (*Zeno után meglepetev néz*) Elfutott és bezárta maga után az ajtót.
- HELVILA (*magragadja Camilla kezét*) Most már nem utazom el. Itt maradok veled. Sorsunknak vége van. Vesszünk el együtt.
- 615 CAMILLA Micsoda rémlátásaid vannak, Helvila?
- HELVILA Nem rémlátások. Ez az ember el fog bennünket veszteni. S ha még csak minket rontana meg! De elfogja veszteni azt az embert, akit jobban szeretünk saját magunknál,
- 620 te jobban szeretted, mint a férjedet, én jobban, mint az apámat.
- CAMILLA Hogyan ronthatná meg? Azzal a levéllel? Hát mi van abban? Egy örvendetes hír, amit egy régi jó barát előre tudat egy visszatért barátja családtagjaival. Hát mi rosszat követett el ezzel Vigárdy?
- 625 HELVILA Én nem tudom megmondani. Fogalmam sincs a politikai világról. De érzem, sejtem, minden idegem tudja előre, hogy itt a lábunk alatt ég valami kanóc, tűzakna fölött állunk, ami fel fog robbanni. Elárulta ezt előttem ennek az embernek démoni színjátéksása. Miért futott el? Hiszen itt-hon van már. Megvan a sweet home. Szeretnék utána futni s az utcán végig kiabálni: „Fogják el! Tolvaj! Meglopott bennünket!”

CAMILLA Helvila! Gondolj a betegségedre!

635 HELVILA Nyomorult démon! Ez a betegség. Akkor hagy el, a
mikor itt kellene lennie. Hogy nem tudott rám jönni a
roham előbb? Akkor, amikor még itt állt! Most már késő.
Nevetek minden betegséget. Bánom is én, miben halok
640 meg? Tcher az élet. De kétségbeesem afölött, hogy mi lesz
tebelőled és mi lesz Vigárdyból? Ti még szeretnétek élni,
ragyogni, boldogok lenni.

CAMILLA No hát azok leszünk.

HELVILA Szerencsétlenek lesztek. A gyalázatnak olyan fertőjébe
fogtok lesüllyedni, aminőből nincs kiszabadulás. Egymást
645 fogjátok átkozni.

CAMILLA Helvila, te félrebeszélsz!

HELVILA Mert te nem értesz meg. Azt mondtad az elébb nekem:
„nincs szíved!” Visszamondom. Te vagy az, akinek nincs
szíve. Te kész vagy újból egyesülni azzal az emberrel, aki
650 miatt öngyilkossá akartál lenni! Azzal az emberrel, aki
téged el akart adni! Aki téged üldöződnek clárult! Te kész
vagy vele menni és osztolni abban a sorsban, amit ő készít
elő a számodra. S még engemet is magaddal vinni! Miért?
Mert ő az én atyám! Nem igaz! Minden csepp vérem tagad-
655 ja! Amivel te magadat mented, azzal engem elkárhoztatsz.
Én azt a másik embert szeretem, imádom, ahogy csak
magzat imádja a szülőjét. S ha ez nem igaz, úgy engem két
Isten teremtett: az egyik a testemet adta, a másik a lelkemet
hozzá. Hát bűnöm, hogy születtem? Miért nem adtál oda
660 egy angyalcsinálónak? Még most is csinálhatsz belőlem
angyalt. De ne kényszeríts, hogy veletek manjek, mert én
akkor kifestem az arcomat pirosra, felveszem a piros ruhát,
kifutok a Sugárútra s odavetem magamat a legelső nagyúr
kocsija elé: gázoljon el, vagy vegyen föl, ahogy jobban tet-
665 szik. De Meritoris leánya nem leszek!

CAMILLA Helvila! Az istenért! Ne vedd el az eszemet az ilyen
beszéddel! Hisz úgylis közel vagyok a megtérbolyodáshoz!

HELVILA Úgy? Hát közel vagy a megtérbolyodáshoz? — Ez már jó! — Az örütségben van energia. Van bátorság. No hát fordítsunk a dolgon. Eddig te voltál az okos, én voltam az örült. — Most én leszek a hidegvérű tanácsadó. — Még van huszonnégy órai időtök a menekülésre. — A mai nap s a jövő éjjel. — Te most rögtön írsz Vigárdynak s magadhoz hívod s azt mondod neki: „Uram, barátom! Ön ez előtt néhány nappal itt, ezen a helyen így szólt hozzám: Mi mind a ketten feltaláltuk egymásban azt a lelket, mely a mi lelkünket kiegészíti.” Azután így: „Mi összetörhetjük a békóinkat: minnek folytatni a kölcsönös mártíriumot?” És aztán ezt: „Óh mint szeretnék még egyszer visszatérni a világba, hogy krumplit kapálhassak s boldog lehessenek, mint egy paraszt.” No hát uram, itt van a nap, amelyen megnyílik az út ebbe a szép világba. Van valahol egy rejtett völgy a hegyek között, ahová hír sem jár. Megyek veled oda. Eltemetkezünk és élünk. S ha te azt mondod: „Én ember vagyok s az akarok lenni”: hát én meg asszony vagyok, a te párod! Asszonyi állat, ahogy a biblia nevezi: becsületes, őszinte fenevad, aki nem tanult hazudni; akit szeret, azt szereti, akit gyűlöl, azt gyűlöli igazán; s nem tud semmit a világról és arról a dicsőségről, amit annyi megalázkodás, annyi megtagadása a jobb érzéseknek, annyi embergyűlölet árán szereznek. Menjünk oda! Legyünk boldog parasztok! Felejtjük el ezt az átkozott ragyogó világot! *(Helvila Camilla elé térdel)* Anyám! Anyám!

CAMILLA *(szívéhez kap, fuldokol)* Leányom! — Meghalok! — A szívem! — Csak egy napot, csak egy napot! *(Helvila ölbe rogy)*

HELVILA Jó! Te is engedted nekem akkor egy napot, mikor azt kívántad, hogy meghaljak; én is engedek neked egy napot, hogy elszánd magad az életre.

(Függöny legördül)

ÖTÖDIK FELVONÁS

(Színtér mint az előbbiben)

ELSŐ JELENET

CAMILLA EGYEDÜL

CAMILLA Úgy tettem, ahogy Helvila mondá. Irtam öncki, hogy jőjjön el s vegye kezébe sorsomat, amit Zenóéval többé össze nem köthetek. Hogy mit fog hozzá mondani a világ? Hát ki az a világ? Ad az valakinek valamit? Könyörül valakin a világ? Főlemel valakit a világ? Védelmez valakit a világ? Nem! A világ csak elítél, elgázol, eltemet. Helvila a gyámatyjához ment. Milyen soká tér vissza!

MÁSODIK JELENET

CAMILLA, HELVILA

HELVILA *(líhegve rohan be a középajtón)*

CAMILLA Mi történt veled? Otthon találtad Dobokayt?

HELVILA Tőle jövök. Magam sem tudom, mi történt velem.

10 Amint beléptem a szobájába, amint meglátott, felugrott az íróasztalától s rám kiáltott: „Hát te még itt vagy?” Tegezett, amit nem szokott soha. Arcán ijedség és harag látszott. „Hát nem mentél még el a helyedre?” Én úgy meg voltam lepetve e haragos fogadtatás által, hogy nem tudtam mit szólani. „Hát mit lebzszelsz itten?” kiabált rám, 15 egyre dühösebben. „Mi kereseted van még Pesten? Mit szaladgálsz előre-hátra?” Erre én azt rebegettem, hogy az anyámrá vártam, aki velem akart jönni. „Majd megy az anyád a Lipótmezőre, a bolondok házába!”

20 CAMILLA (*rémülten*) Ah!

HELVILA Tartanom kellett magamat, hogy sírva ne fakadjak; azt kérdeztem tőle, hogy mit vétett az én szegény anyám? „Azt jobb lesz meg nem tudnod! Most takarodj rögtön és siess a dolgodra! Egyenesen a vasútra!” Én azt kérdeztem tőle, hogy „hát mehetek Pancsovára?” Erre már káromkodni kezdett. „Hogy a mennydörgő mennykőbe ne mehetnél? Rég ott kellene lenned s elfoglalni az állásodat.” Én azt akartam megtudni, hogy hát nem tiltakozott-e ez állás elfoglalása ellen az atyám? Csak úgy forogtak a szemci erre a kérdésemre. „A te apád egy akasztófáról szakadt gézengúz, akinek annyi gondja van rád, mint egy vízbedobott macskakölyökre!” Nekem a lélegzetem is elállt. „No hát mit állsz itt, mint a sóbálvány? Nem tudod, mit tégy?”

35 CAMILLA Megfoghatatlan.

HELVILA Én összetett kézzel kértem, hogy mondja meg, mit tegyek? Hiszen azért jöttem hozzá. Erre ő kivette az óráját: „Most fél egyre, még van idő”, azzal csengetett az irodaszolgának: „rögtön hozzon egy bérkocsit a kisasszonynak.” Azután a vasúti kalauzban lapozott s megint hozzám fordult. „A gyorsvonat Szeged felé indul egy óra negyven perckor, most azonnal vágts haza, aztán ki az indóházhoz, az anyádtól ne sokat búcsúzz, hanem ott légy az első csengetésre, s aztán ki se nézz az ablakból, mikor a vonat kirobog a városból.” Én el voltam kábulva. Soha ilyen hangon nem beszéltek énhozzám. Különösen a gyámatyám. Hiszen inkább mindig oly tréfás volt irányomban, azért kötődött velem, hogy olyan komoly vagyok. És most szid. És szidja az apámat, anyámat! Még csak le sem ültetett. Amint az irodaszolga jött jelenteni, hogy itt a bérkocsi, nem is várta, hogy az kimenjen: „No hát Isten hírével. Agyiő!” Azzal felvett az asztalán heverő bankjegyekből néhányat: „Itt az útiköltséged.” S hogy azt nem

- akartam elfogadni, erőszakosan a zsebembe dugta s aztán
 55 megfogta a karomat s csaknem erővel tolt ki az ajtón, a-
 mit mérgesen csapott be utánam. Én szédelegve mentem
 le a kocsiig s most el vagyok kábulva attól, ami velem
 történt. Mit csináljak?
- CAMILLA Tőlem kérsz tanácsot, mikor magamnak sem tudok
 60 adni.
- HELVILA Valami borzasztó dolognak kellett történnie. Nem
 választott Vigárdy a leveledre? Nem jött el?
- CAMILLA Se maga nem jött, se választ nem küldött.
- HELVILA Pedig már ott volt az országházban, mikor én a leve-
 65 ledet odavittem. Egy teremőrt kértem fel, az maga vitte
 be neki a levelet.
- CAMILLA Semmi válasz sem jött rá.
- HELVILA S nekem szabva az időm. Mindjárt egy óra lesz.
(Künn csöngetés hallik)
- CAMILLA *(kimegy a középajtón, egy perc múlva visszajön)*
 Levelet hoztak Dobokaytól. Az írását ismerem a boríté-
 70 kon. Hátha csak tréfa volt.
- HELVILA *(felbontja a levelet)* Nincs benne más, mint két vasúti
 jegy.
- CAMILLA Kettő? Ez azt jelenti, hogy én is utazzam veled?
- HELVILA Nekem futnom kell. Egész testem reszket. Ez előérzete
 75 a megsemmisülésnek.
- CAMILLA De én nem mehetek rögtön. Nekem meg kell várnom
 Vigárdy választát.
- HELVILA Most már szeretném, ha nem várnád meg. *(Sietve
 zárja le a bőröndjét, útitáskáját)*
(A jobboldali első ajtóban kulcs nyikorog)
- CAMILLA Hallod? A szobaajtót nyitják! Vajjon melyik jön?

HARMADIK JELENET

ELŐBBIEK, VIGÁRDY

50 VIGÁRDY (*dült arccal belép a jobboldali első ajtón*) Mit tettetek szerencsétlenek azzal az én levelemmel? Megöltetek vele!

CAMILLA (*ijedten*) Zeno az ön feleségének adta át a levelet?

VIGÁRDY Eh mit? Feleségnek! Hisz a nőm nem ölné meg engem.

85 De elvitte a levelemet a legádázabb politikai ellenfelemhez, egy botrányhajhászó képviselőhöz, s az a mai ülésben interpellációt intézett emiatt a miniszterhez s felolvasta a levelemet az országházban.

HELVILA Szentséges Isten!

CAMILLA Nem értem. Hát mi köze ehhez a parlamentnek?

90 VIGÁRDY Azt kérdezte: „Van-e tudomása a miniszternek arról, hogy egy kormánypárti képviselő, egyike a párt oszlopos tagjainak, arra használja fel nagy befolyását, hogy egy ismeretes szépasszonynak, kivel titkos viszonya van, még ismeretesebb férjét, nagy felelősséggel járó állami hivatalba beszerezze. Ez a bizonyos férj váltóhamisításról, csalárd bukásról ismeretes, de különösen a turfon elkövetett inkorrektégeiről. S most ennek a kezére készül a kormány egyik legkényesebb természetű birtokát, a méntelepet bízni, a jelzett képviselő hathatós ajánlatára.” S ezzel elővette a
95 szeretőmhöz írt levelemet s felolvasta azt a ház előtt.

100

CAMILLA (*arcára csapja kezét*) Irgalmas Isten!

HELVILA Rettenetes!

VIGÁRDY De hát még a háznak az arca! Az volt a rettenetes!

105

Az ellenzéki padokon a kárörvencvő, nevető, gúnyhahotázó arcok! A kormánypártokon a harag, az elkeseredés. A mellettem ülő barátim ököllel ütötték a padot, kiabálva, ordítva: „Ki az a képviselő? Nevezze meg! Halljuk a nevét!” A karzatokon mindenki kereste a látcsövével a soraink között, ki lehet az, aki találva van? Ki fog felug-

110 rani? Ki vágja oda az interpellálónak a szemébe: „nem igaz!” Ki ájul el? Ki fut ki a teremből? Én csendesen ültem a helyemen s néztem a szónokló szemé közé, ki a levél végigolvasása után, kegyetlen hideg mosollyal dugta azt a zsebébe, „a nevet majd megmondom holnap a válasz után”.
115 A miniszter nem felelhetett mást az interpellációra, mint azt, hogy kéri azt magának kiadatni, rögtön megvizsgálja az ügyet s holnap válaszolni fog. Az elnök a ház felháborodása miatt az ülést felfüggesztette. Ott láttam Alastort is a karzaton. Az mint egy örült, rohant ki e jelenet után az ajtón.

CAMILLA }
HELVILA } (egymás kezét némán megragadják)

VIGÁRDY És én nem örültem meg e percek alatt! Mikor sárba gázolják a becsületemet! Meggyalázzák ország-világ előtt azt a nőt, akit én, mint egy szentet, úgy imádtam. És csendesen tudtam ott ülni a helyemen és úgy tenni, mint akit mindez nem érdekel.

125 CAMILLA *(dühvel)* Megölöm azt az embert! Fölkeresem és agyonlövöm!

VIGÁRDY Hiszen ha azzal segítve volna a bajon, nem várnám én, hogy asszonykéz végezzen velem, meg tudnám tenni magam is. De ezzel csak egy bűnváddal több terhelné. Aztán ennek az embernek igaza van! Én mindazt a bűnt elkövettem, amivel vádolva vagyok: házasságtörést, hazaárulást, bűnpalástolást, vesztegetést, amidőn azt hittem, hogy nyomorultakkal teszek jót.

CAMILLA *(örült módra lekapja a fejéről a hajfonatát s elkezd az kibontani!)*

135 HELVILA Ne essünk kétségbe. Még egy napi haladókunk van. A név még nincs kimondva. Én fel fogom keresni azt a képviselőt. Én beszélek vele. S ha emberi szív van benne, kicsikarom tőle, hogy visszavonja a vádját.

VIGÁRDY Nem, kedves leánykám, egy politikai ellenfélben

140 nincs emberi szív. Hóhérnak könyörögsz. Ezzel csak
sulyosbítanád a vádat. Az is egy bűntanujel lenne. Azután
még nincs vége a tragédiának. Az ülést folytatták; mert
ugyanennek a képviselőnek még egy másik interpellációja
145 is volt: ez már a kereskedelmi miniszterhez. A kereskedel-
mi minisztertől azt kérde: „Van-e tudomása róla, hogy
ugyanazon elébb jelzett képviselő ugyancsak a csalárdul
bukott férjnek a szép feleségét, akihez gyöngéd viszonyok
csatolják, a reszortjához tartozó állami vasutaknál alkal-
maztatta pénztárosnőnek? Helyesli-e a miniszter, hogy a
150 képviselők a barátjüket az állam költségén tartásuk el?”

CAMILLA Ah! Ez megöl.

VIGÁRDY (*kacag s a homlokát üti öklével*) Hahaha! Egy honatya,
aki a szeretőjét az állammal tartatja el!

CAMILLA Megőrülök! Megőrülök! (*Kibontott haját szétszór-
ja*)

155 HELVILA (*Camilla és Vigárdy kezét megragadja*) Fussatok innen!
Fussatok ebből az elátkozott világból. Fogjátok meg egy-
másnak a kezét. Rejtsétek el magatokat oda, hová az
emberek gonoszsága el nem hat.

VIGÁRDY Az emberek elől elfuthatok; de hova fussak saját
160 magam elől? A saját lelkem elítél. Bolondot tettem. Bele-
rohantam a gyalázatba.

CAMILLA De hát olyan Isten és haza elleni bűn-e a nyomorultak-
kal jót tenni?

VIGÁRDY Az!

165 HELVILA (*összetett kezekkel*) Óh fussatok innen!

VIGÁRDY (*megsimogatja Helvila fejét*) Várj csak kis leánykám:
még te is velünk futhatsz. Következett a harmadik inter-
pelláció. Ez meg a kultuszminiszterhez szólt: „Van-e tuda-
170 mása róla, hogy ugyanazon képviselő ugyanazon szép-
asszonynak a leányát kinevezette egy állami leányisko-
lába tanítónőnek, aki démoniakus őrző s egyszer már
egy dülhrohamában a saját apját akarta megfojtani?” Az

egész ház üvöltött: „Ki az? Halljuk a nevét! Az el van ítéelve!” És én most nem csak magamat, nem csak tégedet, de még azt az ártatlan leánykát is semmivé tettem.

175

HELVILA *(szótlanul arccal a földre veti magát)*

CAMILLA *(Helvila mellé térdel, fejét ölébe veszi)* De hát lehet ilyen rémségnek megtörténni a világon?

180

VIGÁRDY A politikai világban minden rémség lehető. A háborúban nem szabad mérgezett golyókkal lőni, de a pártok harcában szabad. Ez ott virtus. Egy kiváló politikai alakot eltemetni, hőstett. Én ki vagyok szolgáltatva a pellengérnek. Emlékezem egy hasonló esetre a képviselőházban, mikor egy képviselőtársamnak felolvasták egy leányhoz írt bizalmas levelét, mely őt, mint politikust, kompromittálta. A képviselő fiatal házaspár volt. Most is előttem látom, hogy állt ott, halálsápadtan, izzadó homlokkal, tétova tekintettel, s száraz ajkaival azt rebege: „Nem én írtam ama levelet!” Pedig ő írta. És most én fogok ott állani a helyén és megkísérteni, hogyan jön ki a számon ez a szó: „nem én írtam ama levelet!” Ah, borzasztó gondolat! Egy ország színe előtt hazudni!

185

190

CAMILLA Hát lehetséges az, hogy az istentelenség győzzön az ártatlanok fölött? Hiszen mi nem vétettünk senkinek.

VIGÁRDY Győzni fog.

195

HELVILA Nem fog győzni! *(Feldől, fejét hátraveti)* Nem fognak bennünket meggyalázni. Jőjjetek közelebb. Súgok nektek valamit. Azon az emlékezetes éjszakán, amikor az életet visszanyertük, — rossz nyereség volt — én eltettem valamit e szent nap emlékeül. *(Camillához)* Te tudod mit? Kerested azóta: nem találtad. Most megmutatom, hol van. *(A zenélő órához megy, felnyitja az oldalrekesztét, kiveszi belőle az eldugott palackot. Megdicsőült arccal)* Az angyal, aki rögtön megöl! Hármunknak elég!

200

VIGÁRDY

CAMILLA *(egymás szemébe néznek)*

VIGÁRDY Akarsz-e velem együtt boldog lenni? Akarsz-e velem
együtt meghalni?
205 CAMILLA (*szenvedélyesen keblére veti magát*) Mindig téged szeret-
telek! Téged imádtalak! Szeretlek utolsó lehelletemig.
(*Megcsókolja*)
HELVILA (*gyermetegen mosolygó dhítattal*) Most már tudom, hogy
mi az a csók? Az az édes halál. (*A méregteli palackot ma-
gasra emeli, Camillához*) Mondd hát Arria: „Nem fáj a
210 halál!”

NEGYEDIK JELENET

ELŐBBIEK, ALASTOR

ALASTOR (*a középajtóban megjelenik, mikor Helvila a mérget fele-
meli, belép, megkapja Helvila karját, s kiveszi kezéből a
palackot*)
HELVILA (*felsikolt*) Ah! uram! Adja vissza! Ez az angyal!
ALASTOR (*az elvett palackot a baloldali fenéken levő japáni virág-
veder széléhez csapva összetöri*) Majd hozok én neked
angyalt! (*Helvilát otthagya, Vigárdy és Camilla felé siet,
felső zsebéből egy levelet huzva elő*) Itt van az a te szerencsét-
215 len leveled Camillához; de most már összetéped!
VIGÁRDY (*elveszi a levelet mohón*)
CAMILLA (*megragadja két kézzel Alastor kezét*) Ön elment az
ellenfeléhez s a szívére beszélt?
ALASTOR Eh mit? Szívére? A szívnek nincs füle. Torkon ragad-
tam: „Ide adod mindjárt azt a levelet, amihez semmi
220 jogod, vagy rögtön szétzúzom ezt az immunis honatyai
koponyádat ezzel a vasbottal?” Hát aztán ideadta: sőt még
azt is megígérte, hogy holnap tudomásul fogja venni a
miniszterek válaszait, kik mind a három interpellációra
225 kategorikus dementivel fognak felelni. Vigárdy neve meg
nem említetik.

VIGÁRDY Hát Meritoris?

ALASTOR Ő már lemondott a kineveztetésről, mielőtt megkapta volna s ezóta útban van Kalifornia felé azzal a húszezer forinttal, amit Amandától kapott hűséges szolgálataiért: egyúttal nálam hagyta a hitelesített beleegyezését a válóperéhez Camillától.

230

CAMILLA *(hálatelten teszi keblére kezeit)*

HELVILA *(félre, gyanakodva)* Valjon miért tette mindezt ez az ember?

VIGÁRDY *(megöleli, megcsókolja Alastort)*

ALASTOR *(eltolja magától)* Eredj! Ne rontsd el a bajuszom állását. De már most én is kérek tőled valami csekély szíveséget.

235

HELVILA *(félre)* Ahán!

VIGÁRDY Parancsolj velem.

ALASTOR Parancsolok. Most már írd alá te is a beleegyezésedet az Amandával való elválásba.

240

VIGÁRDY Azonnal.

ALASTOR Én pedig még holnap beadom mind a két keresetlevelet a bírósághoz s hat hét múlva úgy szét lesztek választva ki-ki párjától, mintha sohasem láttátok volna egymást.

245

HELVILA *(félre, keserűen)* Hát ezért tett mindent.

VIGÁRDY *(kezét nyújtja Alastornak)* És akkor te nőül fogod venni Amandát?

ALASTOR *(vállára csap Vigárdynak)* Kedves pajtásom! Én nem veszem nőül Amandát, ha Golkonda minden gyémántbányája vele járna is.

250

HELVILA *(szívéhez kap két kezével)* Ah!

ALASTOR *(Helvila felé fordul)* Hanem megvárom, míg Helvila nagy lesz, — ha kelleni fogok neki.

HELVILA *(egyszerre odaborul Alastor lábaihoz, kezét megragadja, csókolja)*

255

ALASTOR *(föllemeli Helvildt)* No hát hozzak neked angyalt?

HELVILA (*dtöleli két karjával Alastor fejét, megdicsöülten*) Ilyen
az! — Ez az!

VIGÁRDY }
CAMILLA } (egymás két kezét szorítják)

VÉGE

MELYIKET A KILENC KÖZÜL?

SZINI MÓKA EGY SZAKASZBAN

(1898)

SZEMÉLYEK

1. HAMAR JÁNOS, csizmadia mester		
2. KOPÁR KRISTÓF, tőkepénzes		
3. CIBELLE —	12 éves	} Hamar János gyermekai
4. SÁNDORKA —	11 éves	
5. FERIKE —	10 éves	
6. JÁNOSKA —	9 éves	
7. JÓZSI —	8 éves	
8. ERZSIKE —	7 éves	
9. PALIKA —	6 éves	
10. PISTA —	5 éves	
11. PETI —	4 éves	

Idő : most, hely : itthon

(Szintér : Csizmadia műhely, középen dolgozó tőke, mellette két háromlábú alacsony szék, hátul ajtó, balról oldalajtó, jobbról ablak, oldalt pohárszék, szögletben takaréktűzhely. Este, félsötét : egy szál gyertya fába csíptetve)

I. JEL. CICELLE, SÁNDORKA, FERKE, JÁNOSKA, JÓZSI, ERZSIKE, PALIKA,
PISTA, PETI

- CICELLE (*merőkanállal egy leveses tálból osztogat a gyerekek csészéibe valamit*) No hát. Megkaptátok gyerekek a vacsorát: a drága jó cibere levest. Hüh! Milyen jó a cibere leves! Ha Illés próféta ilyet kaphatott volna a pusztában! Milyen jól alszik az ember utána! No most már menjetek
- 5 alunni. Te Sándorka imádkoztasd meg a többieket. Nincs jobb, a jó álomnál. Mikor én alszom, akkor én herceg-asszony vagyok: selyemben, csipkében járok: aztán megint tündér vagyok, szárnyam van, repülök: megmeg gazdag
- 10 vagyok, csak úgy szórom az aranyat, ezüstöt, nagy wekerlét, kis wekerlét a kötényemből a szegény embereknek, hogy áldanak érte! Még jobb mikor pásztorleány vagyok, báránycák ugrálnak körülöttem, térdig járok a virágban, a fák lehajolnak hozzám, aranyalmák, piros körték kínálkoznak, hogy szedjem le, kóstoljam meg.
- 15 SÁNDORKA Az ám. Én is mindig azt álmodom, hogy barackot

kapok, meg mogyorót: fabarackot a fejemre az apától,
mogyorót a hátamra a tanítótól.

20 CICELE Te is mindig csak csúfolódni tudsz! Belőled még
újságíró lesz valaha. No ereddj a szobába: imádkoztasd meg
a gyerekeket.

SÁNDORKA Hát aztán este is elmondjuk, hogy: „add meg minc-
künk a mi mindennapi kenyerünket”? Hiszen éjszaka nem
kapunk kenyeret!

25 CICELE Csitt! Megvonom öntől a szót! Feloszlatom a nép-
gyűlést.

PETI Hát aztán ki mesél nekünk elalszunk előtt?

CICELE Majd én mesélek, csak a háziúr hazajöttét várom.
Aztán majd mesélek sokat, szépet, a Csalóka Péterről, a
Szalonnavárról, a Királyné majmáról.

30 GYEREKEK (*mind, összevissza örömmel*) Csalóka Péterről!
Szalonnavárról! Királyné majmáról.
(*oldalajton egymást ölelve elmennek*)

2. JEL. CICELE. KOPÁR KRISTÓF, MAJD GYEREKEK

KOPÁR (*mogorva borotvált arcú, pofaszakállas agglegény, prémgal-
léros felső kabátban, kifeszített esernyőjét előre tolja, ami tele
van hóval, azt néhányszor kipattintja, hogy a hó lehulljon róla*)
No leány! Hát hol a kulcsom?

CICELE (*leakasztja a falról a kulcsot átadja Kopárnak*) Tessék!

KOPÁR Kitakarította a leány a szobámat?

35 CICELE Igenis, kitakarítottam!

KOPÁR Befűtött a leány a kályhámba?

CICELE Igen is, befűtöttem.

KOPÁR Jól befűtöttél?

CICELE Igenis, jól befűtöttem.

40 KOPÁR Jól befűtöttél?

CICELE Igenis jól befűtöttem!

KOPÁR Nem kellett volna ám nagyon befűtened.

CICELLE Hiszen úgy sem fűtöttem be nagyon.

KOPÁR Egy cseppet sem kellett volna befűtened.

45 CICELLE Sehogysem fűtöttem be.

KOPÁR Ezer milliom végrehajtó! Hát mért nem fűtöttél be?

CICELLE Nem tudtam, hogy a nagyságos úr ilyen korán hazajön a börzéről.

50 KOPÁR Van is ma este börze! Karácsony estéjén bezárják a börzét. Szeretném tudni, hogy mi köze van a börzének a Krisztushoz? A pénzembereknek? Aki azt hirdette, hogy akinek sok a pénze, ossza ki azok között akiknek semmi sincs! — Ő volt a legelső szocialista vezér. Csak most jönné ide mi hozzánk: majd lefotografíáztatnánk!

CICELLE *(eléje tartja a tenyerét)*

55 KOPÁR No mi a?

CICELLE Egy üres tenyér.

KOPÁR Ahá! Értem . . . Bizony hamarább elfelejtené a nevét, mint azt hogy mindennapra kijár neki a takarításért egy picula. Hús egész fillér! *(azalatt kihúzza a zsebéből a kötött erszényét, kikeres belőle egy piculát, a leány tenyerébe teszi)* Egy ilyen hosszú hónapra, mint december: hatszáz-

60 hús fillér! Szeretném tudni, mire prédálja el ez a leány ezt a tenger pénzt?

CICELLE *(az ablakhoz fut, kinyitja)*

(Künn pereces sípol)

CICELLE Hej pereces! Egy Karácsonyi kalácsot. *(kihajol az ablakon s díveszi a fonott kalácsot)*

Hej gyerekek! Gyerekek! jertek elő!

GYEREKEK *(mind, tolazkodnak elő a szobaajtón)*

65 CICELLE No hát ugye, hogy nem hiába mondtátok az imádságban: „add meg nekünk a mindennapi kenyerünket”. Itt a Karácsonyi kalácska!

GYEREKEK *(tapsolnak, lármáznak)* Karácsonyi kalács!

- CICELLE Ezt én most szépen felosztom köztetek. *(kést vesz elő, az asztalon feldarabolja a kalácsot)*
- 70 Így ni! Először két felé vágom: aztán megint kétfelé, a négyet megint kétfelé. Mindeniknek jut egy darab kalács.
- GYEREKEK *(elkapkodják a kalácsdarabokat)*
- SÁNDORKA A Cicellének nem maradt.
- CICELLE Hát kilenc felé nem tudtam elosztani.
- SÁNDORKA Ejnye gyerekek! Ez nem igazság! Felezzük meg a
- 75 Cicellével a magunkét.
- GYEREKEK *(mind letörnek egy darabot a kalácsukból s azt Cicelle kötényébe rakják)*
- KOPÁR Ebbe a leányba egy spekulatív szellem szorult. Ha kilencfelé elosztja a kalácsot, akkor neki magának csak 12 és 1/2 percent jut, belőle: így pedig kapott 33 percentet brutto. Ezt a leányt én, ha nagy lesz, feleségül veszem.
- 80 SÁNDORKA *(Cicelléhez)* De már most, amiért ezt az indítványt keresztül vittem, adj valamit az osztalékból.
- CICELLE *(kötényét eléje tartja)* Végy ki belőle, amennyi a markodba fér.
- KOPÁR *(leveszi a kalapját)* Ez előtt a fickó előtt is leveszem a kalapomat. Hisz ez már tudja, hogy mi a „lancirozás” a „szindikátus” és a „provizió”. Ezt a fickót én adoptálom.
- 85 *(indul az ajtó felé, ott összeütközik Hamar Jánossal)*
Nini, a csizmadia!

3. JEL. VOLTAK. HAMAR JÁNOS

- HAMAR *(Az a bizonyos ismeretes magyar csizmadia alak)*
Hát persze csizmadia! Valakinek csizmadiának is kell lenni. Ismerek én olyan csizmadia mestert is, aki főrendiházi tag.
- 90 KOPÁR Főrendiházi tag? Szeretném én azt látni.
- HAMAR Hát Krispinus nem csizmadia volt? Még is szent volt. De még szent bankárt, szent házi urat nem látott a világ!

CICELLE (*gyerekekhez*) Kotródjunk innen gyerekek! Ha apa összepöröl a háziurral, ti kaptok ki a lábszíjjal. (*a gyerekekkel együtt befut a mellékszobába*)

95 KOPÁR (*kalapját mélyebben huzva a fejére, nagyon készül mondani*)
Micsoda? — Krispinus? — Az a bizonyos szent, aki lopta a bőrt azért, hogy a szegényeknek csizmát varrjon belőle! Én csak a magam számára lopom a bőrt! (*kiront az ajtón, bevégja maga után*)

4. JEL. JELENÉS: HAMAR JÁNOS, MAJD GYEREKEK

HAMAR No ezt duplásan megtalpaltam! De hát a gyerekek hová
100 lettek? (*benéz az oldalajtón*) Feküsznek már. — Kilenc
biz ez! Kerek kilences szám. Hát bizony nekem minden
esztendőben rendszerint született egy gyermekem. Hol
egy fiú, hol egy leány és biz az olyan egészséges volt mind,
mint a makk. Sóhajtoztam is biz én eleget, még pedig mind
105 gyakrabban, mind mélyebben, már aszerint, amint a
szám szaporodott: hat — hét — nyolc . . . biz ezután már
fel is kiáltottam: Ur isten! mikor lesz már ilyen hosszú sor
után punktum?! Egyszer aztán eljött a kilencedik — a
szegény áldott asszony meghalt és ezután ott lett a punk-
110 tum! Ha meg nem hal a szegény, isten tudja, hol állunk
meg? — Így egyedül maradtam kilenc gyermekkel a vilá-
gon. Hej uraim sok van ezzel mondva. Kettő három már
az iskolába járt; egyet kettőt járni kellett tanítani, másikat
ölből hordozni, — kit etetni, kit itatni, kinck pépet főzni,
— emezt öltöztetni, amazt mosdatni és valamennyire
115 keresni. — Bizony édes atyámfiai, ez nem csekély hivatal.
Próbálja meg csak valaki. — Mikor cipőt kell szabni 9
pár cipő! Kenyeret szelni: egyszerre kilenc karajt; mikor
ágyat kell vetni, egyszerre az ajtótól az ablakig az egész
szoba: ágy, tömve dugva apróbb, nagyobb, szösze,

120 barna emberforma fejekkel... No de hála érte az úr
Istennek, még nincsen ok a panaszra; mind a kilenc egész-
séges, jó erkölcsű, szép is, jó is, épkézlábbal megáldva;
s inkább kilenc darab kenyér, mint egy orvosságos üveg;
125 inkább kilenc ágy egymás mellett, mint egy koporsó
közötte; az úristen őrizzen meg tőle minden érzékeny
apát, anyát, még akinek nyolc maradt is, ha egyet elvesz-
nek belőle. Nem árt ezeknek a lelkeknek sem eső, sem
hó, sem száraz kenyér. Csak az a baj, hogy ma karácsony
este van. Annyira szaladgáltam mindenfelé, annyi kész
130 munkát hortam haza míg ezt a kis pénzecskét összekapar-
hattam, hogy alig állok a lábamon. — Felin talpbőrt, fej-
bőrt, kérget kell vennem, a másik fele kell a ház szükségei-
re. — Haza felé jöttömben megmegálltam minden utca-
szegleten. — Elnézegettem a sok aranyos, ezüstös bárány-
135 kákkal, cukorbabákkal rakott asztalokat, — a jámbor kofák
ugyancsak kínálgatták. Az egyiknél elkezdtem válogatni,
szedegetni is az egymáshoz való apróságokat, — már majd-
hogy meg nem vettem egy csomót; de még clég jókor
eszembe jutott, hogy miféle bolondságot akarok elkövetni.
140 Kilenc gyereknek való karácsonyfia! — Úristen! Hiszen
annyi pénze még kilenc csizmadiának sincs, hogy azt meg-
vehesse! hát még nekem, szegény egyes özvegy csizmadiá-
nak, kinek mindenről egyedül egymagamnak kell gondos-
kodnom mióta istenben boldogult életpárom a kilencedik
145 gyerek ajándékozása után elnyugodott. — Vagy tán hogy
egynek-kettőnek vettem volna csak? — Az már igazi csiz-
madia bolondság lett volna. Irigységet oltani ezekbe az ár-
tatlan, makula nélkül való kedves gyermek szívekbe és ép-
pen ma, a szeretet áldott ünnepének öröm estéjén!? Nem,
150 nem, az már megbocsáthatatlan bűnös bolondság lett volna
tőlem. Azonban amint hazafelé közeledtem, már majdnem
sírásig szorongatott az az érzés, hogy hát mégis csak nagyon
szomorú az a gondolat, hogy egy apa egy ilyen ünnep estén

155 se tudjon éppen semmi ajándékot adni azoknak a kedves
magzatoknak, kiknek mindegyikéért odaadná külön-külön
az életét. — Életét igen, de egy kis rongyos báránykát nem,
csak egyiknek sem. — A jó Isten egy mentő gondolatra buk-
kantott. — Cukrot, babát, báránykát nem hozhattam, azt
160 nem adhatok; de adok valami olyan szép karácsonyi aján-
dékot mégis, ami szép is, jó is, ami el sem törik, el sem
kopik, aminek egyszerre mind a kilenc örülhet, és amit
nem vehet el egyik a másiktól. Lássuk csak! No gyerekek,
egy-kettő-három; négy . . . Mind itt vagytok . . . No
165 keljetek fel szaporán! Töröljétek ki az álmod szemetekből!
Tudjátok-e azt, hogy ma karácsony estéje van? Ünne-
pez! Nagyon örvendetes ünnep. Ma este nem dolgozunk
semmi, hanem örülünk valamennyien!

GYEREKEK (*kacagnak, ugrálnak. Sapkáját némelyik feldobja*)

Jaj be jó! — Jaj be jó édes apa! Örülünk hogyne örülnénk!
— Vivát! Éljen!

170 JÁNOS MESTER Jól van gyermekeim! Most megálljatok! Még
nem mondtam el mindent. Még nem tudjátok, hogy mi
más nagy örömet tartogattam én még számotokra — erre
a mai szent estére. Tehát tudjátok meg, hogy tudok én egy
gyönyörűséges szép éneket, erre én titeket ma, most mind-
175 járt megtranítalak. Erre a nagy napra tartogattam én ezt
karácsonyi ajándéknak.

GYEREKEK (*ujjongva rárohannak, körülfogják, belekapaszkodnak*)

Tanítson meg apa! Fújja, fújja kedves apa! — Tanuljuk
meg!

180 JÁNOS MESTER Hohó! De csak ha jól viselitek magatokat! Mind-
járt szépen sorba állani! A kisebbek előbbre, a nagyobbak
hátrább. — Így ni . . . szépen mint az orgona sípjai: A
két kicsi ide a térdemre, ide a karomba! Most csendesség!
Én diktálok és énekelem előre, ti meg aztán szépen fuj-
játok utánam. (*sapkáját leveszi, dhitatos képpel kezdi éne-
kelni*)

„Krisztus urunknak áldott születésén
 Angyali verset mondjunk szent ünnepén,
 Mely Bethlehemnek mezejében régen
 Zengett e képpen:

Dicsőség magasságban az Istennek
 Békesség legyen földön embereknek,
 És jó akarat mindenféle népnek
 És nemzetségnek!

GYERMEKEK (*szép harmonidba olvadnak és ünnepélyes éneklés
 tdmad*)

JÁNOS (*nagy gyönyörűségtől eltelve*) Bizonyára merem állítani,
 ☛ hogyha az ilyen ártatlan gyermekek énekelnek, örülnek
 195 ~ odafenn a mennyekben!

5. JEL. VOLTAK. KOPÁR (BELÉP)

KOPÁR Hanem annál kevésbé a szomszédban. (*iszonyú unat-
 kozdssal*). Kilenc szobám van. Nincs nyugtom egyben sem.
 Nem kell az ülés, nem kell az állás — a járást unom, a
 fekvés kétségbeejt, a szivar ízetlen, a levegő mintha kevés
 200 volna. A hírlapokban nincs egyéb sikkasztásoknál. Ruga-
 nyos ágyamban nincsen nyugalom!

GYEREKEK és JÁNOS M. (*megújult erővel újra rákezdik az éne-
 ket*)

KOPÁR (*szivart összemorzsolja*) Mindezekhez még csak ez
 a szakadatlan örült ordítózás hiányzott. Azt hittem, megun-
 ják, belefáradnak. Dehogy! Most még bivalyabb hatalom-
 205 mal kezdik. Nincs mit tennem, mint rájok rontok. (*előre
 jön*) Kend János mester a csizmadia?

JÁNOS M. Igen is szolgálatára nagyságos uram. Parancsol egy pár
 jó angol bagaria topánt?

KOPÁR Nem, nem azért jöttem, hanem szeretnék kenddel oko-
 san beszélni. Sok gyermeke van kendnek?

JÁNOS M. Van biz' a nagyságos uram, kicsi is, nagy is. Sok száj,
mikor evésre kerül a dolog.

215 KOPÁR Még több, mikor éneklésre. Hallja kend János mester!
Én kendet boldog emberré akarom tenni. Adjon nekem
egyet ide a gyermekei közül, — én azt fiammá fogadom,
felneveltetem, eljár velem utazni külföldre, lesz belőle úr!
A többieket is segítheti.

220 JÁNOS M. (*szörnyű szemeket meresztve*) Nagy szó! Roppant
nagy szó! Nagyságos uram! Úrrá tenni az én szegény gyer-
mekemet. Kinck ne ütne az szeget a fejébc? Hát hogy-ne
adnám?! Persze, hogy od-adom. Hiszen roppant szerencse
ez.

KOPÁR No hát válasszon kend közülök hamar egyet, aztán men-
jünk!

225 JÁNOS M. (*hozzá fog a választáshoz*) A Cicellet nem adhatom,
mert az leány is, gazdasszony is a háznál, a többi gyere-
keket ő gondolja. Ez még semmire sem való, mert min-
denre való. Ez a Sándorka, — no ezt nem adom; ez tanul,
ebből papnak kell lenni, esperesnek és első papnak. — A
230 Ferencke, ez már segít nekem a mesterségben, e nélkül
nem lehetek el. A Jánoska, — lám, lám, ez meg a nevemre
van keresztelve, nem adhatom oda. — A kis Józsi, — ez
meg egészen az anyja formája, mintha csak őtet látám; ez
nem lenne többet a háznál? — No most megint leány
235 következik, — ez semmi. — Azután itt van a Palika. Ez
volt az anyjának a legkedvesebbje. — Oh szegény asszony,
megfordulna a koporsójában, ha ezt idegennek adnám. —
No ez a kettő meg még nagyon kicsiny, — mit csinálna
velük a nagyságos ur? — Ezeknek még apa kell. — Hátha
240 megfordítva, visszafelé kezdeném a választást — nem, ak-
kor sem megy . . . hát biz én nem tudok, nem bírok válasz-
tani. — Nem adhatom egyiket sem Nagyságos uram, mert
mindegyiket egyformán szeretem. — De megálljunk csak
nagyságos uram! Ne mondassák egykor, hogy apjok

245 úját állta boldogságuknak, válasszanak ők maguk! — No porontyok! Válasszatok ti magatok! Melyitek akar elmenni? Nagy úr lenni? Kocsiban jární? Szóljatok no! Álljon elő aki akar! *(félíg sirva mondta az utolsó szavakat)*

KOPÁR No gyerekek! Rajta! Ki jön velem?

GYERMEKEK *(apránként atyjuk háta mögé húzódnak, ki kezét ki lábát, ki bőrkötényét fogja, a nagy úr elől bujnak és belékapaszkodnak)*

250 JÁNOS M. *(sirva átnyaldólja valamennyit)* Nem lehet nagyságos uram, nem lehet! Kérjen tőlem akármit a világon, de gyermekemet egyiket sem adhatom senkinek, ha már az úristen adta őket.

255 KOPÁR Ám lássa! Bolond apának bolond gyermekei. — Hanem hát annyit tegyen meg legalább a kedvemért, hogy ne énekeljen többet gyermekeivel itt alant s fogadjon el tőlem ezer pengőt ezért az áldozatért.

JÁNOS M. Nagyságos . . . ezer pengő . . .

(Torkán akad a szó . . . elveszi a bankót . . . megmeredve áll)

KOPÁR *(sebesen elmegy)*

GYERMEKEK *(mélységes hallgatásban)*

JÁNOS M. *(valamiképp nagysókdra magához térve elveszi a kaszniba az ezrest)* Pszt! Csendesség gyerekek!

GYEREK (mogorván lekuporodnak egyenként ki ide, ki oda)

PALIKA *(nagy szünet után apjához sündörödik)*

260 Apa! Tanítson meg még egyszer arra az énekre, mert már elfelejtettem!

JÁNOS M. *(gorombán)* Hallgass! Pszt! Ezer pengő! — Nem szabad énekelni! *(leül, bőrt szabdal, talpat ver a mustával, elfeledkezve végre énekelni kezd)*

Krisztus urunknak áldott születésén

s.t.b.

(szádjára üt . . . — majd rávdg a mustával a tőkére, kirugja maga alól a hdromlábú széket, kinyitja a kaszhit, vagy lddát, kiveszi belőle az ezer pengőt s kifelé indul vele)

6. JEL. VOLTAK. KOPÁR. (VISSZAJÖN)

265 JÁNOS M. Nagyságos jó uram! Instállok alássan, vegye vissza
a pénzt. Hadd ne legyen az enyém! Hadd énekeljek én
mikor nekem tetszik, mert ez többet ér ezer pengőnél.
(a bankót letéve — gyermekei közé rohan — összevissza csó-
kolja őket. A három lábú székre közéjük ül. Gyermekek körül-
veszik mint az orgonasípok s elkezdik újból tele torokkal)
„Krisztus urunknak áldott születésén”
s.t.b.

KOPÁR (előre jön, az ezer pengőt újra odaadja — aztán mögéjük
dől — lelkesülten taktust ver s legtelibb torokkal énekel velük)

Vége

FEKETE VÉR

DRÁMA ÖT FELVONÁSBAN

(1898)

SZEMÉLYEK

ANNA grófnő

BÁRDY ZOLTÁN gróf } Anna első és második

LENKE SIMON báró } házasságából való fiai

CORINNA, művésznő

BARKÓ PALI, zeneművész

CITERA, felesége

PALI }
PETI } ikerfiai

MANGA, cigányasszony

LEBEGUT OTTOKÁR, megycfőnök

FRUZINA, neje

MIKULÁJ MÁRTON, rendőrségi biztos

VASDINNYEI BALAMBÉR, báró

ÁGNES, felesége

LEITER JAKAB, újságíró

INGOVÁNYI ALFRÉD gróf, kancellista

KALÁSZI, ügyvéd

SZOBALÉÁNY

JÁNOS, hajdú

PÓSTÁS

JEAN, komornyik

VENDÉGEK

Történet helye egy helytartósági kerület székvárosa: ideje 1855-től
az 1860. októberi napokig.

ELSŐ FELVONÁS

(Színtér: úri szoba, díszes bútorzat; közben irodai fiókos állvány, álló íróasztal, nagy protokollumokkal; jobbról kandalló, órával, balról elől íróasztal, azon feszület, előtte kartalan székek, mellette papírkosár: jobbról elől pamlag, karszék, azon egy szalonkabát. Hátul a falon nagy arckép rámban, huszdrtdbormoki egyenruhás férfi. Hátul szőnyegajtó, jobbról-balról oldalajtók, balról elől ablak, veres damaszt függönyel)

ELSŐ JELENET

SIMON, (KÉSŐBB) JÁNOS

SIMON (barna arcszín, sűrű göndör fekete haj, vastag szemöldök, kiborotvált áll; viselete veres selyem hálókabát, íróasztala előtt ül beadványokat átnézve, jegyezgetve) Hmhmhm. (jegyez) Ad referendum, hmhmhm. Ad acta ponendum. Ad oblivionem. Praeferentissime. Notabene háromszor aláhúzva. Áh, áh! Ezen meg pláne stempli sincs! „Befund!”

5 JÁNOS (ősz hajú, kifent bajuszú, irodaszolgai egyenruhában az íróasztalig jön) Méltóság báró úr, instálom alásan.

10 SIMON (ráfőrméd) Micsoda parasztság ez? Egész az orromig jön kend! Mikor tanul már emberséget? Előbb kopogtasson az ajtón s ha én azt mondom „herein!”, akkor lépjen be csendesesen, egy lépésnyire az ajtótól álljon meg és ott várjon, amíg megkérdem, mit akar?

- JÁNOS *(visszamegy az ajtón, kopogtat)*
 SIMON Herein!
 JÁNOS *(belép, megáll)* Méltás báró úr, instálom.
 SIMON Arról az ostoba „instálom” szóról pedig szokják le
 kend. Mondja azt, „zu Befehl,” értette kend?
- 15 JÁNOS Igenis — instálom.
 SIMON No hát mit akar bejelenteni?
 JÁNOS Itt van a borbély — cu befél.
 SIMON Már elkésett. Magam elvégeztem. Hanem kendet meg-
 borotválhatja.
- 20 JÁNOS Instálom: nem instálom. Én már megborotválókoz-
 tam.
 SIMON Még azt a bajuszt is le kell borotválni.
 JÁNOS Méltás uram. Ez a bajusz együtt őszült meg velem: soha
 vas nem érte.
- 25 SIMON No hát most elteheti ereklyetartóba. Irodaszolgának a
 Vorschrift szerint bajuszt nem szabad viselni, hanem pa-
 kumpartot. Ha nem tetszik a kondíció, levetheti a livrét
 s elmehet. Hát még ki van odakinn?
- JÁNOS Méltóságos báró Vasdinnyi Balambér úr.
- 30 SIMON Vezesse bc.
 JÁNOS *(hátsó ajtón kimegy)*
 SIMON *(aktáit elzárja a fiókba)*

MÁSODIK JELENET

SIMON, BALAMBÉR

BALAMBÉR *(termetes férfiú, nemzeti viseletben, panyókára vetett ezüstgombos bunda a vállán, lábán sarkantyús csizma, kezében buzogány fejú pálcá. Fejét lesimított fekete paróka fedí, hosszú szürkés szakállt visel)* Pardon grácia, kedves uramöcsém, hogy ilyen korán alkalmatlankodom. De olyan nevezetes

titoknak akadtam nyomára, hogy sietnem kellett azt kedves uramöcsémnel közölni. A kaszinóban hallottam.

35 SIMON A honnan engem kigolyóztak, — ugynevezett lovagias affér miatt.

BALAMBÉR Hiszen meghozok én a kaszinóból minden hírt kedves uramöcsémnek. Már megint az urabátyja, a Zoltán gróf csinált valami suskust. Könnyebb a lelkének, ha borsot törhet a felsőbbség orra alá.

40 SIMON Az neki nyavalyája.

BALAMBÉR Hát tetszik tudni: a nagyságos grófnak van a havasokban egy nagy birtoka: csupa őserdő, s ott a gróf már hét csztendő óta nem hagyott vadászni. Annálfogva ott nagyon el kellett szaporodni a vadnak. Ezt megtudta a kormányzó úr, aki szenvedélyes vadász s felszólította a gróft, hogy rendeztesen a kedvéért a havasi birtokán hajtóvadászatot. Zoltán gróf gavalléros készséggel ajánlotta fel a Durchlauchtnak a vadászkastélyát, ahol a kormányzó úr egész vadásztársaságával együtt a legfényesebb fogadtatásban részesült a gróf erdőmestere részéről. A dús lakoma után kora hajnalban kivonultak a nimródok az erdőbe s megkezdődött a hajtás. Azonban, ahogy a költő mondja: „de hiába, vad nem tűn ki és haragban ég az úrfi.” Egész nap nem lőttek egyebet egy hiúznál. Másnap a tulsó völgyben hajtottak s lőttek össze-vissza egy borzot. Tovább aztán nem folytatták, visszatértek nagy bosszúsan. A Durchlaucht erre összejött Zoltán gróffal a kaszinóban s nem késett nagy kedvetlenségét kifejezni a sikertelen hajtóvadászat fölött. „Nagyon csodálom, mondá Zoltán gróf: hiszen én kiadtam a rendeletet az erdőmesteremnek, hogy Durchlaucht megérkezte előtt egy hétig minden nap próbahajtást tartasson.” E szerint Zoltán gróf egy hét alatt minden vadat átkergettetett az erdejéből Havasalföldre.

65 A Durchlaucht most e miatt dühös a grófra és mindenkire. SIMON Hát ez a bátyám baja.

BALAMBÉR De nekem is bajom. Mert éppen most ment fel az instanciám.

SIMON Ahán! Urambátyám folyamodott valami hivatalért.

70 BALAMBÉR Hát mit csináljon a szegény „romlásnak indult, hajdan erős magyar”? Feleséges ember vagyok. A robotot, dézsmát elvesztettük. Élni csak kell. Azt mondja a költő: „hass, alkoss, gyarapíts s a haza fényre derül.”

SIMON S aztán mihez ért urambátyám?

75 BALAMBÉR *(sértődve)* Mindenhez! Azt mondja a költő: „minden pálya dicső, ha belőle hazádra derül fény.”

SIMON S melyik pályát tartaná mégis legdicsőbbnek urambátyám?

80 BALAMBÉR A katasztert. A földbecsülést. Azt mondja a költő: „cz a föld, melyen annyiszor apáid vére folyt.”

SIMON Hát ért urambátyám a földkóstoláshoz?

BALAMBÉR Kérem! Én a kataszteri elnökségért folyamodtam . . .

SIMON Igazság! Az elnöknek nem kell hozzá érteni.

85 BALAMBÉR Azért jöttem kedves uramöcsémhez, hogy jóakarátát biztosítsam magamnak; tudom, hogy kedves uramöcsém fordul meg minden. Azt mondja a költő: „balsors akit régen sujt, hozz rá víg esztendő.” — Engem nagyon régen sujt s ez az esztendő nagyon vignek ígérkezik.

90 SIMON A legjobbat fogom véleményezni. Hanem egyre figyelmzettetem urambátyámat. Ez a nagy szakáll akadályozni fogja a földkóstolásban.

BALAMBÉR Hiszen ha csak ez van útban! Ahogy a költő mondja Toldi Miklóssal: „óh te nagy szakáll. Rajtad nagy szerencse és nagy átok áll. Szálanként kiteplek és sárba doblak — ha muszáj!” Ajánlom magamat kegyes gráciájába kedves öcsém uramnak *(kezet szorit, nagy hajlongások között el)*.

95 SIMON *(egyedül)* S ezért kellett nekem azt a hosszú hajtóvadász-kalandot végighallgatnom. Lássunk dologhoz. *(Íróasztalához ül)*

HARMADIK JELENET

SIMON, (KÉSŐBB) ANNA

100 SIMON (*Íróasztala fiókjából egy rózsaszín borítékú levelet vesz ki, az órára néz*) Fél tízre. Vajjon otthon van-e „még”, vagy otthon van-e „már?”

ANNA (*Szép matróna arc; öltözete sötétkék fehérbabos kartonruha. Belép a baloldali ajtón s csendesen az íróasztalig jön*) Kedves fiam.

SIMON (*Zavarodottan: a levelet zsebébe rejti*) De grófnő! Bejelentetlenül!

105 ANNA De én? Édes fiam!

SIMON Itt, ebben a szobában én mindenkire nézve meggyőző titkár vagyok. Rám hivatalos titkok vannak bízva. Megmondtam már határozottan a grófnőnek, hogy minden órában szívesen látom, amikor más látogató nincs nálam.
110 Azért, hogy ez a grófnő háza, az én szobám hivatalszoba s ha itt akar megtalálni, előbb izenjen be az irodaszolga által.

ANNA A szolgálta eltávozott.

SIMON Hova? Én nem küldtem.

115 ANNA A világba. Azt mondta, hogy te bocsátottad el a szolgálatból azonnal.

SIMON Akkor vason hozatom vissza. Hogy mert odábbállni elbocsátó levél nélkül?

ANNA Én adtam neki elbocsátó bizonyítványt.

SIMON Az én irodaszolgámnak?

120 ANNA A János harminc esztendeig volt az én hűséges cselédem. Ő joggal kívánhatta a bizonyítványt tőlem s én joggal adhattam azt ki a szolgának.

125 SIMON (*hevesen*) Most nincsenek jogok: most csak rendeletek vannak. (*tűrtőztetve*) No de a grófnővel nem perelhetek. Most csak az a baj, hogy amíg más szolgát fogadok, nincs, aki az ügyfeleket bejelentse.

- ANNA Hát hiszen azt végzem én épen a szolgál helyett. A Manga kíván színed elé jutni.
- 130 SIMON Az a vén cigányasszony? Talán hatósági engedély kell neki szabad kártyavetésre?
- ANNA Ne haragudjál erre az asszonyra, édes fiam. Ő neked hűséges dajkád volt. Mikor a lázadók elől menekültünk, ő rejtett el és ápolt minket az aranymosó gunyhójában.
- SIMON No hát mit fizessek érte?
- 135 ANNA Nem magáért jött kérni, hanem a fiáért, a tejtestvéredért.
- SIMON Cigánylegény tejtestvér! Igazán előkelő atyafiság. Hát annak mi kell?
- ANNA Csak a hivatalos pecséted és aláírásod.
- SIMON Hát útleveél?
- 140 ANNA Ő maga is itt van.
- SIMON Nincs rá szükségem. Tudom modell nélkül a személy-leírását.
- ANNA De a felesége is vele akar utazni.
- SIMON *(sóvár tekintettel)* Áh! Hát a felesége is itt van? A Citera.
- 145 A Citerácska. Ereszd be őket!
- ANNA *(a középajtó felé megy)*
- SIMON Megenni való kis cigány menyecske! Igazi csokoládé bonbon.

NEGYEDIK JELENET

ELŐBBIEK, MANGA, CITERA, PALI

- MANGA *(cigányasszonyos tarka öltözetben, bekötött fővel, az ajtóban elkezd hlddkodni)* Csokolom azt az aranyos kezdet kegyelmes, méltóságos uram. A mennybéli Isten tegye
- 150 azt a te ragyogó orcádat olyan gömbölyűvé, mint a páris-alma. *(Gyöngéden megcsókolja Simon kezét, végig cirógatja a karját, a hdlókabátja szdrnyát ujjai közt morzsolgatva)* Csupa selyem.

- 155 SIMON (*eltolja magától*) Eh, ne nyalj, falj engem, ki nem állhatom a nyájaskodást.
- MANGA (*a további egész jelenetben Anndnak magyarázza néma játékkal, milyen úri pompa van ebben a szobában, a székeket letörülgeti a kötényével, a háttérben megismeri Simon arcképét s lopva ráakaszt egy mezei virágokból font kis koszorút*)
- SIMON (*előbb Citerát nézegeti körül, aztán leül az íróasztalhoz*)
Hát Barkó Pali, mi dologban jársz itt?
- PALI (*egyszerű polgári öltözetben, haja síma, arcszine rendes, kun-kora bajuszt visel, szakáll nélkül*) Kérem alázattal méltóságos titkár urat, külföldre akarok utazni.
- SIMON Külföldre? Tán az emigrációhoz?
- 160 PALI Nem, méltóságos úr; muzsikálni megyek.
- SIMON Értem. Itthon nem szabad a Rákóczi húzni, úgy-e?
Olyan helyre kívánczol, ahol szabad lesz?
- PALI Alig hinném. Oroszországba hínak, Szent-Pétervárra. Maga Konstantin nagyherceg ízent utánam.
- 165 SIMON Hohó fráter! Ekkorát még egy cigánynak sem szabad föllenteni.
- PALI (*iratokat vesz ki oldalzsebéből, Simonnak nyújtja*) Itt van minden igazságom. Bécsből küldték. A külügyminisztérium által kiállított útlevel. Az orosz nagykövet által hitelesített másolata a nagyherceg megbízásának. Az orosz impresszárió szerződése három havi időnyre, esetleg a társaságommal együtt, amelyet utánam fognak szállítani.
- 170 SIMON (*belenéz az iratokba*) Hm. S ez a mese mind igaz. Hát akkor minek jössz mi hozzánk, ha már Bécsből van útleveled?
- 175 PALI Mert a feleségem is velem akar jönni, s annak a nevét és személyleírását is be kell iktatni az útlevelembe.
- SIMON Ah! A kis Citerácska is vele akar menni az urával?
Hova gondolsz? Asszonyt vinni művészi útra! Hagyd itthon. Majd gondját viseljük.
- 180 CITERA De köszönöm alássan a gondviselést. Már csak úgy illik, hogy amerre az uram jár, én is arra járjak.

- SIMON No hát állj ide elé. Hadd vezetem be a személyleírásodat az urad útlevelebe. Vedd le a kendőt a fejedről, hadd látom a hajad.
- 185 CITERA *(leveszi a kendőt a fejről)* De meg ne tépászsza a hajam.
SIMON *(ír az útlevelebe)* Haja szénfekete, sűrű, göndör. — Nyisd fel a szemedet! Nézz rám! *(ír)* Szemei nagyok, feketék, szemöldökei félhold alakúak. Arca gömbölyű, arcszíne aranyos bronz, pirossal vegyítve *(Megcsípi Citera arcát)*
- 190 CITERA *(kezére üt)* Azért nem szükséges azt megcsípni.
SIMON *(ír)* Szája piros, fogsora ép, ragyogó; mutasd a kezedet! *(Kezébe veszi Citera kezét)* Kezei kicsinyek.
CITERA Nem kell azért úgy megszorogatni.
SIMON Lábai . . .
- 195 CITERA *(Térdei meghajtva ruhájával takarja lábait)* Ahhoz már senkinek semmi köze.
SIMON *(átadja az iratokat Citerának)* De hát nekem ezért fizetség jár.
CITERA Mit fizetünk?
- 200 SIMON Egy csókot.
CITERA Akár kettőt.
SIMON *(át akarja ölelni.)*
CITERA *(kisiklik az ölelés elől)* Anyámasszony nál van a kaszszám. Anyuskám! A méltóság úrnak két csók jár az útleveleért.
- MANGA *(elragadtatással áll Simon elé)*
- 205 SIMON Eredj te banya a pokolba! Megállj te kis boszorkány. Elteszem az adósságodat. Majd lesz ennek nagy kamatja.
CITERA *(örvendve mutatja Palinak az útlevelet)*
SIMON *(Palihoz)* No hát Barkó Pali. Kezedben a paszszus. Mehetsz vele Muszkaországba. Hanem aztán becsületesen viseld magadat. Bele ne ártsd magadat valami komplotba; mert Szibériába kerülsz.
- 210 PALI Köszönöm a kegyes figyelmzettetést.
SIMON Várjatok még. Előbb be kell vezetnem a dolgokat a

- protokollumba. *(Az álló íróasztalhoz megy, egy nagy könyvet felnyit, ír bele)* Manga!
- 215 MANGA Parancsolj! Te pümkösi király!
- SIMON *(halkan)* Ezt a levelet dugd a kendőd alá. *(Átadja Mangának a rózsaszínű levelet a zsebéből)* Vidd el ezt a színházba. Add át annak, akinek szól. A grófnőnek el ne áruld.
- MANGA *(félre)* Jaj, ha én ennek most valamit mondhatnék. *(Elteszi a levelet kendője alá)*
- 220 SIMON *(Palihoz)* Most már elmehettek.
- PALI *(Annához)* Nagyon köszönöm a kegyes közbenjárását, grófnő. Isten áldja meg *(kezet csókol Annának)*
- ANNA *(Pali fejére teszi a kezét)* Isten vezéreljen az utadon, édes Pali.
- 225 MANGA *(magában)* Hát már ennek a fiúnak ki súgta azt meg, hogy ennek az asszonynak megcsókolja a kezét? Hát ennek az asszonynak ki mondta, hogy a fejére tegye a kezét és megáldja? — Hát mégis csak lakik odafenn, aki mindent meglát? Még azt is, ami a sötétségben történt?
- 230 ANNA *(Palinak egy erszényt ad)* Vedd ezt útravalóul.
- PALI *(Kivesz egy aranyat az erszényből, az erszényt visszaadja Annának)* Egy aranyat megtartok belőle, a többit megköszönöm. Van nekem útravalóm. Velem jár a hegedűm.
- MANGA *(félre)* Milyen kevély! Mintha nemes ember volna. *(Álmodozó képpel)* Vajjon van-e hatalma annak a mindent meglátónak, hogy én velem kimondassa valaha, mi történt akkor a villámlobbanásnál?
- 235 PALI Menjünk édesanyám.
- MANGA *(felrezen, mintha álomból ébredne. Simont látja maga előtt, ahhoz szól)* Megyek, édes fiam. *(Észreveszi magát, mélyen bókol)*
- SIMON *(Bosszúsán vonogatja vállát, int, hogy menjenek)*
- CITERA, MANGA, PALI *(hátszó ajtón el)*

ÖTÖDIK JELENET

ANNA, SIMON

- SIMON Nos, hát elég tejttestvérileg bántam a védcenceddel?
- 240 ANNA Megköszönöm a készségedet.
- SIMON S ezzel vége van az audienciának?
- ANNA Még nincs, fiam. Mikor beléptem a szobádba, éppen egy levelet borítékoztál be. A rózsaszín papír sejteti a levél tartalmát.
- 245 SIMON Éles szemed van! Kitaláltad.
- ANNA S abból, hogy te olyan nagy indulatba jöttél, azt is kitaláltam, hogy az a levél kinek van írva.
- SIMON Kitalálhattad, Corinnának.
- ANNA Te szerelmes vagy e hölgybe?
- 250 SIMON Azt nem tudom: — hanem nőül fogom venni.
- ANNA Az én beleegyezésem nélkül?
- SIMON Kedves mama! Ha te Bárdy grófnő volnál s én Bárdy gróf fiad, a te anyai áldásod nagy súlyt vetne a latba. De te most Lenke báróné vagy, a vagyontalan tábormok özvegye s Lenke Simon fiadra nézve áldásod, vagy átkod pusztán akadémiai discussio.
- 255 ANNA Fiam! Édes fiam. Nem állhatom meg, hogy meg ne ragadjam a kezedet, mikor az örvény szélén látlak állni. Tudod te, hogy ki ez a nő?
- 260 SIMON Grófnő! Egy nemes hölgy nem mondhat rosszat egy másik hölgyről!
- ANNA Amely órában te ezt a nőt mint hitvesedet e házba hozod, én visszavonulok falusi magányomba.
- SIMON Azt nagyon helyesen fogod tenni. Régen kellett volna.
- 265 Itt a székvárosban te vagy a nőcgyuletek feje. Amit a férfiak meg nem tehetnek, azt a szerepet most ti játszatok, magyar honleányok. Maga ez az öltözet, amit viselsz, ez a kékfestésű „honi”, nem demonstráció-e? — Hát az a minden-

270 féle nagy hangzású nőegylet, mely szép szín alatt összejöve-
teleket tart, pénzt gyűjt és osztogat, híveket toborz, mind
annak nem te vagy a vezetője?

ANNA Hát a betegek ápolása, a kisdedek megóvása, a nyomor
enyhítése?

275 SIMON Nem a ti dolgotok. Az állam feladata, a kormány tece-
dői ezek.

ANNA Akkor édes fiam, úgy elválnak útaink, hogy soha össze
nem találkoznak többé. — Az én szeretetem azért téged
el nem hagy soha: az én anyátkom nem éri a te fejedet.
— Hanem az az áldás, amit az oltár előtt adnak rád, mikor
280 azzal a nővel, kéz kézben, ott fogsz térdepelni: az lesz a te
átkod. — Isten irgalma legyen veled. (*Távozik, még egyszer
visszafordul*) Még egyszer kérlek, esdeklek fiam! (*összetett
kezekkel*)

SIMON Hajthatatlan vagyok.

ANNA (*kezével arcát eltakarva, elsiet balra*)

HATODIK JELENET

SIMON, LEBEGUT

LEBEGUT (*középjáraton jön be. Piros arc, szőke haj, hegyes üstökkel,
kurta kis bajusz, kisliforma poszszakáll, hosszú drapszínű
kabát, nagy leffentyűs zsebekkel, gomblyukában veres rendjel-
szalag, szájában szivar*) Jó reggelt, jó reggelt. (*A mondatot
néha megismétli*)

285 SIMON (*a büszke tartásból egyszerre alázatos bókra görnyed*) Ah,
méltóságos megyefőnök úr! Milyen szerencse! Ezer bocsá-
nat, hogy ilyen negligésben vagyok. Azonnal, azonnal.
(*Leveti hálókabátját s felölti a szalonkabátot*)

LEBEGUT (*erősen szívja a szivarát*) Kialudt, kialudt. Szívhatom:
nem szlel.

- 290 SIMON Szolgálhatok? Talán ez jobb lesz? (*Szivatárcdjából meg-
kínálja Lebegutot*)
LEBEGUT (*kivesz egy szivart Simon tárcdjából, rdgyujt, a füstöt
tenyerével az arca felé hajtja*) Ej, ej, ej! Csempészett szivar?
SIMON Konfiskált szivar
LEBEGUT Nagyon jó. Eztán minden reggel idejövök kollaudálni.
SIMON Legyen szerencsém.
- 295 LEBEGUT Hát most ezúttal a feleségem küldött. Ebédre hívja
a titkár urat. Nagyon jól tudja készíteni a nudlpflanzl.
SIMON Az az én lajbspájom.
LEBEGUT Aztán van egy palack gumpoldskirchnerem; azt meg-
iszogatjuk.
- 300 SIMON Szabad refcrálnom a beadványokról?
LEBEGUT Ráérünk. Inkább még én is hoztam ide egy írást, a
mivel tudom, hogy meg fogom lepni, kedves barátom.
SIMON (*félre*) Kedves barátjának nevez! Ez bizonyosan az elő-
léptetésem lesz. Sejtettem az ebédre hívásból. (*fenn*) Min-
dig hálásan emlékezem pártoló kegyességére a méltóságos
úrnak.
- 305 LEBEGUT Kellemetlen história. A báró úr bátyja, gróf Bárdy
Zoltán valami nagyon kompromittáló levelet írt külföldre.
A titkos megbizottja, akire a levelét bizta, átadta nékem.
310 Itt van az akta. (*Kivesz egy hosszúra hajtott iratot a belső
zsebéből*) Ez a levél a magyar emigráció főnökéhez van
írva. Szól az e koronaországban szervezett új fölkelésről,
s azokról a bizonyos dollárbankjegyekről, melyeket Ame-
rikából fognak ideküldeni a grófhhoz, mint az itteni össze-
esküvés vezéréhez. Ennek az alapján gróf Bárdy Zoltánt
315 rögtön el kellene fogatni, hadi törvényszék elé állíttatni.
Sáncfogság, birtok- és nemességvesztés lenne jutalma. —
Én azonban, tekintve a rokonságot: a báró úr mostoha
testvére, mondok, ne csináljunk belőle lármát. Rossz tréfa
320 az egész. Mai világban sok a denuncians. — Csunya egy
fajzat. Simitsuk el a dolgot. Átadom önnek az egész aktát.

(*Átadja Simonnak az iratot*) Vegye elő négyszem között az urabátyját. Vigyázzon magára: meg ne üsse a lábát. A levelet aztán dobja a tűzbe. Nem kell a protokollumba vezetni. Igazság helyett kegyelmet. Ez az én jelmondásom. *Quia non movere*. Ez a másik. (*Félre*) Meg van hatva a fiatal ember.

325
SIMON (*félre fanyar képpel*) Jobb szerettem volna, ha a várva-várt előléptetésemet húzta volna elő a zsebéből. (*Fenn*)
330 Fölöttébb lekötelez méltóságod ezzel a nagy gráciájával. Bátyám uram nagy bajba keverhette volna magát ezzel a levéllel. Én azonban, mint afféle alárendelt hivatalnok, nem tehetem azt a saját ösztönömből, hogy egy ilyen kezembe akadt ügyiratot a rendes újtjáról félretérítsek,
335 hanem ha méltóságod kegyeskedik ide az akta hátára ráírni ezzel a kék plajbásszal, hogy „supprimatur.” Legalább ha ezt megmutatom a gróf úrnak, majd az is abba hagyja az élcelődést az új hivatalnokokra. (*Az iratot az asztalra teszi*)
LEBEGUT Hagyja el! Akik élcelnek, jó emberek. Voltam én
340 már olyanok között is, akik szemben bókolnak, hátul leszurkálnak. (*Rdír az aktára*)

HETEDIK JELENET

ELŐBBIK, ZOLTÁN

ZOLTÁN (*belép a középajtón; meglátva Lebegutot, vissza akar vonulni*) Ah! Bocsnát! Nem tudtam, hogy megyefőnök úr itt van. Senkit sem találtam az előszobában.

LEBEGUT Hát az én kalucsniaim? Tessék bejönni. Nincs semmi titkos dolgunk. Épen a gróf úrról beszélünk.

345 ZOLTÁN Hogyan ér engemet ez a szerencse?

LEBEGUT (*megkíndlja Zoltánt a szívartércdívával*) Szabad szolgálnom egy szivarral?

- ZOLTÁN Köszönöm; én nem dohányzom.
- 350 LEBEGUT No hát arról beszéltünk, hogy a gróf úr, amióta a trafikát behozták, nem dohányzik többet. Én nagy bámulója vagyok Mucius Scaevolának, ki hogy a hódítót megijessze, tűzbe tette az öklét; de jobban bámulom azt a magyart, aki nem tesz többé tüzet a pipájába.
- 355 ZOLTÁN Hát már én ilyen vagyok.
- LEBEGUT Magukra hagyom önöket uraim. Volt szerencsém.
- ZOLTÁN *(kezeit nyújtja Lebegutnak)*
- LEBEGUT *(elérzékenyülve ragadja meg két kézzel Zoltán jobbját s háromszor megrázza)* Gróf úr! Gróf úr. Csak ennyit mondok! Csak ennyit mondok. *(Távozik, az ajtóban)* János! A kalucsniaim! *(El)*

NYOLCADIK JELENET

ZOLTÁN, SIMON

- 360 ZOLTÁN Jó napot, öcsém! *(Leül egy karszékre)*
- SIMON De nagyon megszorongattad a megyefőnöknek a kezét.
- ZOLTÁN Ez egy becsületes, idegen hivatalnok, aki a kötelességét teljesíti.
- SIMON Az „idegen” szó hozzám volt aposztrofálva.
- 365 ZOLTÁN Semmi vonatkozás nem volt benne. Én most te hozzád egy igen kényes ügyben jövök, mint testvér testvérehez.
- SIMON Azt előre is kijelentem, hogy ha a Corinnához való viszonyomról akarsz beszélni, akkor én veszem a kalapomat s
- 370 itt hagylak magadra a szobámban.
- ZOLTÁN Egy szót sem beszélek a te dolgodról, hanem a saját életem tragikomédiáját akarom neked elmondani, hogy megtudjam róla a véleményedet.
- SIMON Hallgatok rá.

375 ZOLTÁN Mikor én olyan idős voltam, mint te, én is szerelmes
voltam. A nő eszményi szép volt. És a mellett szellemes,
csupa bűbáj. S ő is szenvedélyesen szerctett engem. Ez
tartott két évig. Te akkor külföldi egyetemen voltál, mind
erről nem tudhatsz semmit: örök hűséget esküdtünk egy-
380 másnak, s én megfogadtam az imádottamnak, hogy amint
nagykorúvá leszek, nőül fogom venni. Addig is elláttam
minden kényelemmel. S e miatt csináltam annyi adósságot,
hogy anyánk gondnokság alá helyezett.

SIMON Anyánk haragudott e viszonyért?

385 ZOLTÁN Azzal fenyegetőzött, hogy elhagyja a házat, ha ellen-
kezése dacára idehozom a választottamat.

SIMON (*kap rajta*) Veled is így bánt? Éppen mint velem.

ZOLTÁN Csakhogy én rászolgáltam, mert én korhely, garázda,
tékozló fiú voltam, nem ilyen józan, szorgalmas ifjú, mint
390 te. — Hát persze, ezek a mamák azt szeretnék, ha az ember
valami olyan klostromban nevelt imádkozó bábót hozna
nekik a házba, aki fölött szuverén jogaikat gyakorolhassák.

SIMON (*viddman*) Igaz! Nagyon igaz.

ZOLTÁN Hanem hát én ebben a pontban nem hagytam a fejem-
400 mel beszélni. Megmondtam kereken a mamának, hogyha
nem tetszik a nő, akit feleségül veszek, elég szép kastélya
van a birtokunkon, oda visszavonulhat.

SIMON No úgy-e?

ZOLTÁN Mielőtt azonban a nagykorúságomat elértem volna,
410 kiűtött az országban a szabadságharc, mely aztán engem
is magával ragadt. Felcsaptam huszárnak. Tetszett az a
nyalka egyenruha, aztán meg a könnyelmű tábori élet, az
izgalmas csatározások, egynehány derék ütközetben is részt-
vettem. — Mikor aztán vége volt a hajcihőnek, akkor
405 besoroztak a császári hadseregbe, elvittek Lombardiába,
megismertem a szép Olaszországot. — Ezalatt folyvást
leveleztünk az én eljegyzett mátkámmal. Leveleink ára-
doztak a szerelemtől s annak minden fájdalmaitól. Mikor

- 410 aztán megkaptam az obsitomat, vágattam a szél szárnyain
haza, a székvárosunkba. Itt azután nagy bámulatomra érte-
sültem róla, hogy az én bálványom réges régen, rögtön a
háború bevégezte után a legbensőbb baráti viszonyba
lépett azzal az emberrel, akit én a világon legjobban
gyűlölök, s a ki oly magas állású, hogy megtorlást nem
415 vehetek rajta. — S ez a szirén ez idő alatt folyvást írta
hozzám a szenvedélytől lángoló leveleket, sőt a miniatűr
arcképét is elküldte, a legeszményibb jelmezben. — A leve-
lei mind itt vannak ebben a tárcában; az arcképe a tárcza
borítékján. (*Kiveszi zsebéből a tárcát s Simonnak adja*)
- 420 SIMON (*felriadva*) Ez Corinna!
ZOLTÁN Én nem mondtam ki a nevét.
SIMON Miért adtad ezt a tárcát a kezembe?
ZOLTÁN A tárcza le van pecsételve. Egészen rád van hagyva,
hogy felbontsd, vagy felbontatlanul hagyd? Ha akarod,
425 megismered a tartalmát, ha nem akarod, a tűzbe dobod.
SIMON Ez szép kelepce volt tőled!
ZOLTÁN Őszintén megmondtam, hogy én csak a saját tragiko-
médiámról fogok beszélni; — ha akarsz, okulsz rajta, ha
nem akarsz, nem okulsz.
- 430 SIMON Mondd meg, miért akarjátok ti minden kigondolható
furfanggal útját állni az én házasságomnak Corinnával?
ZOLTÁN Megmondom. Én nem vagyok erkölcsprédikátor. Én
a szerelemben nem ismerem a különbséget az erény és
vétek között. A szívnek mindig igazsága van. De ennek a
435 hölgynek nincsen szíve. Ennek minden ízében hideg, kiszá-
mító ész lakik. Nincs szenvedélye, csak vágyai vannak.
Téged azért választott ki jövődöbelijének, hogy állást
szerezzen magának a világban. Téged tolni fog egyik rang-
fokról a másikra, csak azért, hogy magát emelje fölfelé.
- 440 SIMON Hát amit most elmondtál, ez az én programom.
Rémképet akartál elem festeni s eltaláltad az én életterve-
met. — Apám után szegény vagyok, anyám után semmi

várandóm. Nekem az eszem után kell megélnem. Katona
nem lehetek, mert nem szeretem a fáradságot. Állami szol-
445 gálatba kell állnom. Ez most gyűlöletes dolog. A patrióták
nem akarnak államhivatalba lépni. És így előttem egy üres
pálya nyílik meg, ahol azzal a szerény tehetséggel és tanul-
mánnal is mehetek előre, ami nekem jutott. De én gyor-
450 san akarok fölfelé haladni. — Nem kérdem, kinek a keze, a-
ki emelkedni segít. Ha asszonykéz, annál jobb. — Anyám
azért ellenzi Corinnával kötendő házasságomat, mert e
hölgy szegény. Te fölvilágosítottál róla, hogy Corinnának
„hozomány” van.

ZOLTÁN (*félre*) A vércmet fagyasztja meg ez a szó (*fenn*). Még
455 egy szót, öcsém. Nem beszélek nőről többet. Mi mostoha
testvérek vagyunk. A te atyád derék tábornok volt; de
vagyontalan. Az én apám szép ősi birtokot hagyott rám.
Ennek a jövedelméből mind a ketten úri módon megé-
lünk. — Jöjj velem falusi kastélyomba. Menjünk gazdál-
460 kodni. Én házasodni soha nem fogok; ha meghalok, min-
den vagyonom reád száll. Azt mondád, nem kérned, kinek
a keze segít előre, elfogadod. No hát itt a testvéred keze.
Én egyszerre úrrá teszek. Elfogadod?

SIMON Más szóval, hagyjak itt most minden hivatást. Menjek
465 ki az erdőre búsmagyarnak. Kergessek nyulat, őzet. Sza-
ladjak az oláh fáták katrincái után. Szidjam a németet,
mikor nem hallja s üssem a filkót a cimborákkal napestig
s igyam le magamat a kedvükért félholtra, s mikor józan
vagyok, építsem veletek a fellegváratat a jég hátára. Hisz
470 attól én megőrülök!

ZOLTÁN Kedves öcsém. Te arról nem tehetsz, hogy hazáról,
nemzetről nincs fogalmad. Külföldön nevelkedtél. Magas
ambícióid vannak. Legyenek. Munkád, eszed után akarsz
megélni. Helyeslem. De akkor térj az egyenes útra. Te
475 tanulmányaidat nem fejezted be; diplomád nincs. Eredj
hát vissza az egyetemre s szerezd meg a doktori kalapot.

Légy jogtudós. Lesz híred, dicsőséged, jövedelmed. Amíg kell, pénztáram nyitva áll előtted. Vagy válaszsz bármi életpályát: légy orvos, mérnök, építész. Légy uzsorás! Csak ne légy a mi „üldözönk!” — Ha az idegen üt bennünket korbáccsal, eltűrjük, nem fáj; de ha a vérünkből való vér kezében van a korbács: az éget! Hadd vegyem ki azt a kezedből, öcsém!

480
485
490
SIMON Nem tudom, hogy nagylelkűségedet bámuljam-e inkább, vagy könnyűvérűségedet. Hiszen, hogy amire szavadat adod, azt meg is tartod. Én azonban óvatosabb vagyok a szavam lekötésében. — Igaz, hogy te most egyike vagy az első nagybirtokosoknak a koronaországban; de egy meg-gondolatlan lépés egy óra alatt megfoszthat minden bir-tokodtól s téged rabbá, engem földönfutóvá tehet.

ZOLTÁN *(megütdöve)* Mit beszélsz öcsém? Nem értelek.

SIMON Te most is összeesküvésen töröd a fejedet.

ZOLTÁN Én? Badarság! mire esküdnénk mink össze?

SIMON Nem állsz titkos levelezésben az emigráció vezérével?

495
ZOLTÁN Soha! Egy betűt nem írtam senkinck.

SIMON Mered ezt nekem mondani?

ZOLTÁN Becsületszavamra.

SIMON *(félre)* Akkor a többi is mind hazugság volt, amit mon-dott. *(fenn)* Gróf úr! úgy hiszem, ez ügy be van fejezve.

500
Engem hivatalos teendőim szólítanak. Volt szerencsém.

ZOLTÁN Isten önnel, uram.

KILENCEDIK JELENET

ELŐBBIEK, CORINNA

CORINNA *(belép, büszkén végig nézi Zoltánt, hideg fejbólintással fogadja üdvözetét, szemével kíséri, míg kimegy az ajtón)*

ZOLTÁN *(udvariasan meghajtja magát Corinna előtt, kimegy)*

SIMON *(Zoltán tárcáját elrejtí a székre dobott hálóköntöse alá)*

TIZEDIK JELENET

CORINNA, SIMON

CORINNA (*sebesen előre jön*) Ez az ember én rólam beszélt!

SIMON (*zavarban*) Corinna!

505 CORINNA Ne tagadd! Az ő arcából láttam, hogy beszélt s a tiedből olvasom, hogy te azt meghallgattad.

SIMON De visszautasítottam.

CORINNA Elmondta, hogy egykor az ő szeretője voltam, most pedig az ő halálos ellenségéé vagyok, a koronaország despotájáé.

510 SIMON Ravasz furfanggal csalt belc, hogy meghallgassam.

CORINNA Most hát én kényszerítelek rá, hogy hallgasd meg az én védelmemet, s aztán légy ítélő bírám.

SIMON Nem! Corinna!

515 CORINNA De igen. Én ismerem a vádat. S ha egy nő vádolva van, az már el van ítélve. A társadalom kegyetlen törvényszék. Az apagyilkos számára van védelem; akit a hadi törvényszék elítél, még remélhet kegyelmet; de a nő, akit a társaság elítél, nem várhat kegyelmet. Annak csak egy appellátája van. Ahhoz, akit szeret. — Tehát hallgass ki.

SIMON (*kíndlja Corinnát, hogy üljön le a karszékre*)

520 CORINNA Nem. A vádlott állva beszél. Te ülj le a bírói asztalhoz. A feszület is ott van rajta.

SIMON (*leül az íróasztal mellé*)

525 CORINNA Nevem Arnóti Zsófia. A Corinna nevet a bérnyúlásban kaptam. Atyám orgonista volt, vagyontalan. Anyámat korán elvesztettem. — Gyermekkoromban tanítottak varrni, hímezni, pénzért dolgoztam. Szép hangom volt, atyám megtanított énekelni. A templomi kórusban énekeltem a misék alatt. Tizenhat éves voltam, mikor először találkoztam Bárdy Zoltán gróffal, atyám temetésén. A gróf volt az egyház patronusa. A legelső találkozásnál fel-

530 ajánlotta, hogy menjek az ő anyjához, az özvegy Lenke bárónéhoz társalkodónőnek. Én elfogadtam. Untatlak?

SIMON Figyelek.

535 CORINNA A báróné igen kegyesen bánt velem. Úgy tekintettek, mint családtagot. Gondolhatod, hogy ahol egy fiatal férfi és egy fiatal leány vannak együtt egy háznál, mennyi ártatlannak tetsző enyelgés történik meg ottan. A báróné ezt észrevette. Heves jelenetek következtek az anya és fiú között, amiknek következése az lett, hogy nekem el kellett hagynom azt a házat. A gróf esküvel fogadta, hogy nőül
540 fog venni, mielőtt nagykorú lesz, odáig azonban még évek voltak hátra. Nekem addig is valami állás kellett a világban. A gróf rávett, hogy menjek a színházhoz, amíg nőül vehet. Rövid időn a közönség kegyence lettem. Híttak
545 külföldre. Ha elfogadtam volna, most tán világhírű művésznő volnék. Ekkor kiütött az a szerencsétlen belháború, mely az én vőlegényemet is elszakítá tőlem. Így mondta el a gróf előtted?

SIMON Így mondta.

550 CORINNA A háború bevégezte után fél évig hírt sem hallottam a grófról. Az egész társadalom szét volt robbantva. Én, aki éveken át kényelemhez, úri életmódhoz voltam szoktatva, ott álltam a legszomorúbb inség küszöbén. — De hiszen megmaradt a művészetem. A fegyverzaj elcsöndesülte
555 után összeverődött megint innen-onnan egy színésztrupp. Ámde az új rend mellett a komédiázáshoz felsőbb engedély is kell, s kinek legyen erős szíve a koronaország félelmetes zsarnokának a színe elé járulni a koncesszio kérévényével? Engem biztattak fel rá. — És én fölkerestem a
560 rettegett zsarnokot. És találtam a haragos kényúr helyett egy udvarias gentlemant, aki kérelmemet nyugodtan végighallgatta, rögtön aláírta az engedélyt, maga elvezetett az az irodájába s ott hitelesítette az okmányt, s azzal bocsátott

565 el, hogy bármikor legyen valami teljesíthető kívánságom,
azt mindenkor szívesen fogja pártfogolni.

SIMON Ez hasonlít hozzá.

CORINNA Én diadallal tértem vissza a színésztrupphoz a kivívott
koncesszióval a kezemben. S ezzel a diadallal lett megala-
570 pitva a rossz hírem. Ettől fogva akárkinék volt valami
baja, kívánsága, az mind engem kért föl közbenjárónak
a hatalmas férfiúnál. Hány embernek nyitottam meg a
börtöne ajtaját! Hányat szabadítottam meg a bujdosásból!
Hány gyászoló háznak adtam vissza a családapát! És mind-
575 annyian, akikkel jót tettem, siettek elhíresztelni felőlem,
hogy könnyű nekem; mert a zsarnoknak a kedvese vagyok.

SIMON Ez a rendes hála.

CORINNA Ezt hallotta felőlem a gróf, mikor Lombardiából visz-
szaérkezett. De hogy ehhez a hazatéréshez is én nyitottam
neki az utat, azt nem tudja ma sem.

580 SIMON Háládatlan.

CORINNA Felém sem jött. A kósza hírre elítélt, megvetett. —
Mindent elmondtam. — Most törd ketté a pálcát fölöt-
tem, ha bűnösnek találsz.

SIMON (*fölkel, előveszi a hálóköntöse alá rejtett tárcát*) Itt a vála-
585 szom. A gróf itt hagyta nálam ezt a tárcát, lepecsételve,
melyben annak a hölgynek a hozzáírt levelei vannak, a-
kinek a történetét névtelenül mondta el előttem; s csak
az arcképéről a tárcaborítékján tudtam meg, ki az? Rám
hagyta, hogy bontsam fel e tárcát s olvassam el a levele-
590 ket. — Én íme átadom azt neked felbontatlanul.

CORINNA (*fenyegetően*) Ezt még drágán fogja megfizetni!
(*Elveszi a tárcát*) Én is hoztam a számodra egy meglepe-
tést. (*Kivesz kebléből egy íratot, Simonnak adja*)

SIMON (*kibontja az írást, örvendve*) Kineveztetéscm irodafő-
nökké. (*Átöleli Corinnát*) Angyalom vagy.

595 CORINNA Pedig bizony mondom, hogy mostanában nagyon
rossz kedélyhangulatban van a főúr. Bátyádnak az az igazi

kurucos tréfája azzal a hajtóvadászattal minden jó indulatát ellenkezőre változtatta.

600 SIMON Hátha még ezt a levelét látná a zseniális grófnak, amit az imént adott át nekem a jámbor megyefőnök, hogy semmisítsem meg. — De mit beszélek én most hivatalos allotriákról, mikor te itt vagy, enyim vagy — szeretsz. *(Corinna mellé ül a pamlagra, kezét megfogja)* Most már irodafőnök vagyok, most már beszélhetünk arról, hogy
605 menyegzőnket mikor tartsuk meg.

CORINNA *(földül)* Még nem, barátom. Még „csak” irodafőnök vagy, kétezer forint fizetéssel. Még várnunk kell egy ideig. Nem sokáig. Magas pártfogónktól hallottam, hogy a kerületi főnököt rövid időn fölhívják Bécsbe osztályfőnöknek a ministeriumhoz.
610

SIMON Akkor nagy előléptetés lesz. Lebegutot kinevezik kerületi főnöknek, én pedig elfoglalhatom a helyét, a megyefőnökséget.

615 CORINNA Hátha még jobban is lehetne. Azt mondád, a megyefőnök a grófnak egy kompromittáló levelét adta át neked megsemmisítés végett. Hadd lássam azt az írást.

SIMON *(kiveszi az ügyiratot s Corinnának adja)*

CORINNA *(beletekint a levélbe)* Hm! A megyefőnök azt jegyezte fel az iratra, hogy „supprimatur”. Ha ez egy felsőbb hatalom kezébe jutna, a gróf beleütné a fejét a felhőbe, a
620 megyefőnök kapna egy nagy hivatalos orrot, te pedig az ő fején keresztül ugranál a kerületi főnökségbe. — Add ezt az iratot énnekem, ahelyett, hogy a tűzbe dobnád. Én téged kerületi főnökké teszek. — És még azontúl ennek a palotának az urává.

625 SIMON *(letérdel Corinna elé)* Istenőni vagy!

(A függöny leszáll)

MÁSODIK FELVONÁS

(Szintér : Corinna öltöző szobája a színházban ; egyszerű pipereasztal, székek, állótükrök, ruhafogas, felaggatott női öltönyökkel, ruháskosár, az asztal mögött spanyolfal, kandalló tűzzel, falióra ; háttérben ajtó, jobbról szőnyegajtó)

ELSŐ JELENET

CORINNA, SZOBALÁNY, KÉSŐBB PALI

CORINNA (Norma jelmezében, névjegyet tart kezében, szobalányhoz) Bejöhet a művész úr.

SZOBALÁNY (közép ajtón kimegy, kinn marad)

PALI (közép ajtón belép) Megengedi, hogy egy percre háborgassam?

CORINNA Kérem. Most szünetem van.

5 PALI Nem hagyhatom el e várost anélkül, hogy kegyedtől búcsút ne vennék. Én holnap elutazom: — messze földre.

CORINNA Tudom. Oroszországba.

PALI Hideg országba.

CORINNA Ahol a dicsőség napja süt, ott nincs hideg.

10 PALI Igaz. Mi mind a ketten melegedtünk egykor ennél.

CORINNA Pedig az nem is a napja, csak a holdja volt a dicsőségnek.

15 PALI Mikor én a grófnő kastélyában a Zoltán grófot tanítottam hegedülni, kegyed ott volt társalkodónő. Aztán mikor üres időnk volt, kegyed énekelt, én pedig kísértem a hegedümmel, aztán építettük együtt a fellegvárat. Álmodtunk a dicsőségről. Azt hittük, hogy mindig együtt fogunk járni. Mint azok a páros csillagok az égen, akiket a Zoltán gróf mutogatott a nagy távcsövén. A hír együtt
20 fogja emlegetni neveinket. Hisz a dicsőség is egy olyan összekötő szakramentom.

- CORINNA Önnek az álma már megvalósult; de a szakramentom kötése felbomlott. Ön megy ragyogni a művészetével a nagy világba, én pedig itt maradok, mint egy sírboltörző
- 25 PALI Hiszen mindenki szereti önt.
- CORINNA Nem szeretnek. Érzem én azt jól. A legzajosabb tapson keresztül érzem én azt a lehetet, mely a lelkemet fagyasztja meg. És nem mehetek el innen.
- 30 PALI Ki tudja? Hátha?
- CORINNA Nem, kedves Pálom. Ebből az én útvesztőmből nincs kijárá. Ide vagyok bűvölve, megkötve emberfölötti varáz. Ön megy a hír útjára egyedül. *(Nevetve)* De úgy tudom, hogy nem is egyedül. Párjával utazik.
- 35 PALI Sőt harmadmagammal.
- CORINNA Harmadmagával? Csak nem viszi el az anyját is?
- PALI Dehogy. Az útitárs egy férfi.
- CORINNA Ah! Ön a felesége mellett még egy férfi kísért is visz magával?
- 40 PALI Az nekem igen hí barátom.
- CORINNA Nono. Önnek a felesége nagyon szép.
- PALI És nagyon hí.
- CORINNA Édes Pálom: velem igen sok mesét el tudtak hitetni gyermekkoromban, de hogy a hí feleségről és a hí barát
- 45 ról szóló mesét elhigyjem, már ahoz nagyon „felnőtt” vagyok.
- PALI Pedig még nagyobb mesét is mondok. Ha kegyed azzal az én barátommal beszélne, csak néhány percig, az megmutatná önnek a kijárást ebből az elbűvölt labirintból, a
- 50 mely kegyedet fogva tartja.
- CORINNA Akkor az ön barátja valóságos varázsló.
- PALI Rám nézve az.
- CORINNA S ismerem én azt az embert?
- PALI Nem, dívám. Ön azt az embert nem ismeri.
- 55 CORINNA És ő tud én felőlem?

PALI Az pedig úgy ismeri kegyedet, mint maga az, aki a szívekbe lát.

CORINNA És érdeklődik irántam?

60 PALI Ahogy mondtam. Ő tudná az útat, mely a mostani helyzetből kivezet. Ahogy Szent Lőrinc éjszakáján hullanak le a csillagok az égből, ő meg tudná azt tenni, hogy egy fényes csillag megfordítsa futását s visszaszálljon az égbe.

CORINNA Önnek mindig voltak költői hajlamai.

PALI Valót beszéltem.

65 CORINNA Ön egészen kíváncsivá tesz a Cagliostrojára.

PALI Győződjék meg a valóról. Fogadja el barátomat. Ide fog jönni.

CORINNA Akkor mégis csak meg kell tudnom a nevét, amikor a látogató-jegyét beküldi hozzám.

70 PALI Az én névjegycmet fogja beküldeni.

CORINNA Különös rejtélyeskedés.

PALI A színháznak átlátszó falai vannak. S Dyonisiostól még most is félnek.

75 CORINNA Dyonisiostól? *(Ajkába harap)* Jó. Elfogadom az ön ismeretlenjét.

PALI Akkor nem mondok még czúttal Istenhözadot. Viszontlátásra.

CORINNA *(kezeit nyújtja Palinak)*

PALI *(eltávozik, hátsó ajtón)*

(Künn Normdból a férfiak csatakardala hangzik)

MÁSODIK JELENET

CORINNA, (EGYEDÜL)

CORINNA *(öltöző asztal fiókjából kiveszi Zoltán tárcáját, elővesz belőle egy levelet, végig tekint rajta, arcjátéka kifejezi indulatait, a boldog visszaemlékezést, epedő vágyat, fájdalomat, meg-*

szégyenülést, könnyezik, majd fejét dacosan fölveti, a levelet undorral dobja a fiókba. Künn a karének alatt heves szóváltás támad)

HARMADIK JELENET

CORINNA, SZOBALÁNY

SZOBALÁNY *(közép ajtón bejön)*

CORINNA Micsoda zaj van odakünn? Hogy tűri azt a rendező?

SZOBALÁNY Instálom, a méltás báró, meg a micsás Beczirker
90 úr igyekszik ide.

CORINNA De ilyen lármával?

SZOBALÁNY Instálom, erősen gyöngé lábom vannak; egymást
támogatják.

CORINNA A rendező engem fog miattuk megbüntetni. Gyorsan
85 vezesse be őket.

SZOBALÁNY *(ajtót nyit)* Parancsoljanak belépni.

NEGYEDIK JELENET

ELŐBBIEK, SIMON, LEBEGUT

SIMON *(kalapja féldoldalt szemére vágva, fekete nyakkendő-csokra
félrecsúszva, frakkban, fehér mellényvel és pantalonnal)*

LEBEGUT *(fekete frakkban, fekete kraváttal, fején cylinder kalap)*

SZOBALÁNY *(a két ír belépte után, középajtón kimegy)*

LEBEGUT Pardon, grácia, hogy így jövünk ide. Nálam volt a
méltás báró ebéden: családi ebéden. Tósztoztunk. Mond-
tam pedig, hogy nagyon erős az a gumpoldskircheni. Egy
90 egész palackkal. Nagyon meghasznált. Ugy kellett idáig
támogatnom az irodafőnök urat.

- SIMON (*ittasságot szinlelve*) Eh! Ne fogjon engem! Nem vagyok én ittas, hanem dühös. Verckedni akarok. Embervért akarok ontani!
- 95 LEBEGUT (*csitítja*) Irodafőnök úr!
- CORINNA Az égre! Mi lelte önöket?
- SIMON Niksz! Irodafőnök! Báró Lenke vagyok!
- LEBEGUT Egészen megvadult. Azt hajtja, hogy ő egy embert karmonádlinak aprít, aki az ő menyasszonyát megsértette. Azt akarja, hogy legyen szekundánsa. Én? Egy megyefőnök! Szekundáns! Azt nem tehetem, hanem majd keresek neki két szekundánst a kavallériától.
- 100 CORINNA Bánom is én, duelláljanak önök, amennyit akarnak, de azért ne jöjjenek az én öltözőmbe! Nem szokás a párbajba nőket beavatni.
- 105 LEBEGUT Nagyon jól tudom én azt; de a méltóság báró azt mondja, hogy az ellenfelének a nevét csak nagysád tudja megmondani. Hát azért hoztam ide, hogy mondja meg neki.
- 110 CORINNA Hát majd én megmondom neki. Hagyjon magunkra méltóságos úr. Menjen azalatt szekundánsokat keresni. Ott ül a tisztí páholyban egy pár katonatiszt.
- LEBEGUT (*súgva*) Ugyan kérem nagysád, beszélje le arról a duellumról. Itasson meg a báróval egy pohár vizet.
- 115 SIMON (*ittas dühvel*) Nem vizet! Vérre szomjazom!
- LEBEGUT No hogy ilyen erős legyen az a gumpoldskirchner!
(*El a középajtón*)

ÖTÖDIK JELENET

CORINNA, SIMON

CORINNA Micsoda állapotban kerül ön elé?

SIMON (*leveszi a kalapját, helyreigazítja nyakkendőjét*) Semmilyen

- állapotban. Csak nem teszi fel rólam, hogy én a Lebegut lakomáján egy palack vinkótól dühös részeggé iszom le magamat.
- 120 CORINNA Hát akkor minek csinál nyilvános botrányt?
SIMON Erre nekem nagy szükségem van. De önnek még nagyobb.
- 125 Elvégezte ön, anüt magára vállalt?
CORINNA *(belső küzdelemmel)* El . . .
SIMON *(kapzsian)* Minő sikerrel?
CORINNA Tökéletesen.
SIMON Hát akkor értheti ön ezt az én mostani szerepemet.
- 130 Ennek a krumplifejűnek nem szabad azt megtudni, hogy nekem mi részem volt ebben a dologban, ami ötöt is bemártotta. Én azalatt ott ültem az ő asztalánál, dicsértem a felesége főztét, kótyagot ittam a fejemre az ő borából s párbajozni indultam a menyasszonyom becsületéért.
- 135 Soha sem fogja sejteni szegény Lebegut, hogy én azalatt ugrottam az ő fején keresztül a hágszó felsőfokára. A drága lakomának mind ő fizette meg az árát. Enyim a részegség: övé a kaczenjammer.
- CORINNA Nagy színész vagy.
- 140 SIMON Ugy, ugy! Most már tegezhetjük egymást.
CORINNA De most már eredj haza s a házon kívül ne mutasd magad.
SIMON *(a hátsó ajtó felé indul)*
CORINNA Nem arra, ott szemközt találkoznál Lebeguttal, meg a szekundánsaiddal. E másik ajtón. Itt a kulcs. *(Kulcsot ad Simonnak)*
SIMON *(megsókolja Corinna kezét, átveszi a kulcsot, felnyitja a szőnyegajtót, eltávozik)*
CORINNA *(bezárja utána az ajtót s a kulcsot fiókjába teszi)*

HATODIK JELENET

CORINNA, LEBEGUT

- 145 LEBEGUT (*félíg benyitva a középső ajtót*) Szabad belépnem?
CORINNA Tessék.
LEBEGUT (*belép*) Fogtam már két szekundánst.
CORINNA Hát csak creszszé őket szabadon. Nincs már rájuk
szükség.
- 150 LEBEGUT (*körülnéz Simont keresve*) Hová lett a báró?
CORINNA Hazament.
LEBEGUT (*a középjajtóra mutatva*) Erre ment? Nem láttam.
CORINNA Nem. (*Szőnyegajtóra mutat*) Arra.
LEBEGUT (*ravaszkodó hunyorítással*) Arra? Nagyon jó. De már
155 most mit mondjak én a szekundánsoknak?
CORINNA Azt, hogy a sértés, melyért elégtételt kért, nem tör-
tént meg.
LEBEGUT Nagyon jól van. Tessék elhinni, hogy a bárónak nagy
kárára lett volna a párbaj. Államhivatalnoknak nem szabad
160 verekedni. Ha megsértik, kötelessége följelenteni, policáj-
nak följelenteni. Államhivatalnok kardja nem arravaló,
hogy azt kihúzzák. Nekem is van kardom, húsz éve hor-
dom. Parádéra. Egyszer volt kihúzva. Uton voltunk. A
feleségem kappant akart sütni, de nem volt nyársa. Jó
165 volt hozzá a kardom. Pompásan megsült rajta a kappan.
— Nagyon jól tette, hogy lebeszélte róla. Csak most kapta
meg a kineveztetését az irodafőnökségre. Belejött volna
a fekete könyvbe. Kockáztatta volna a carriérját, az egész
carriérját. Én jól vagyok informálva. Ártott volna az elő-
170 menetelénck. Még így lehet belőle valami. Kegyednek
nagyon sokat köszönhet.
CORINNA (*félre*) Tudnád csak, hogy mi mindent köszönhet!
LEBEGUT Így még lehet belőle, ami én vagyok. Megyefőnök.
— Odahátul. — Bukovinában.

- 175 CORINNA Igyekezni fogunk méltóságodnak a protekcióját mindenkor megérdemelni.
LEBEGUT Csak mindig én reám nézzenek. Én olyan vagyok, mint a leveli béka. Megérezem az időjárást, a változó időjárást.
- 180 CORINNA Méltóságod gráciájába ajánljuk magunkat.
LEBEGUT Mindenről jól vagyok informálva: alaposan informálva. *(Közép ajtón el)*
CORINNA *(egyedül)* Mekkoraát fog ez holnap ugrani, mikor a hivatalos lapból a kinevezéseket olvassa! *(Nagyot nyújtózik)*
- 185 Ah, mennyi küzdelem — egy semmiségért!

HETEDIK JELENET

CORINNA, SZOBALÉÁNY

- SZOBALÉÁNY *(időcél hoz be névjegyét)* Ugyanaz a névjegy, de másik uraság.
CORINNA *(elveszi a névjegyét)* Ah! A rejtélyes ismeretlen! Bocsássa be.
SZOBALÉÁNY *(kimegy a középajtón és kinn marad)*

NYOLCADIK JELENET

CORINNA, ZOLTÁN

- ZOLTÁN *(belép közép ajtón)*
- 190 CORINNA *(visszariadva)* Ah, ön az?
ZOLTÁN Igen. Én vagyok.
CORINNA Az az ember, akit én nem ismerek?
ZOLTÁN Akit ön nem ismer. — Ön azt hiszi, hogy én önnek ellensége vagyok.

- 195 CORINNA Vannak bizonyítványaim rá. *(Öltöző asztal felé indul)*
ZOLTÁN Ne fáradjon értük. Tudom, mit akar elővenni. Egy
tárca az, lapján az ön arcképevel, belül a hozzám írt leve-
leivel. Én adtam át ma reggel az öcsémnek.
- CORINNA Miért tette azt?
- 200 ZOLTÁN Hallgasson meg. Én önhöz most gyónni és vezekleni
jöttem. Azután pedig szívem szerint nyilatkozni. Meg-
gyóonom önnek, hogy én ön ellen nagyot vétettem. Mikor
a katonaságból hazakerültem, akkor, ahelyett hogy önhöz
siettem volna, követelni a beváltását azokban a levelekben
- 205 foglalt ígéreteknck . . .
- CORINNA *(szavdba vdg)* Ahelyett sietett ön a nemesi kaszinóba,
gavallér pajtásainak a legendáit összegyűjteni hajdani ked-
veséről.
- ZOLTÁN Ön csalódik, ha azt hiszi, hogy a mi nemesi köreinkben
szokás a hölgyeket rágalmazni. Senki egy vonatkozást sem
ejtett ön felől az én barátaim körében.
- CORINNA Hát akkor az anyja regélt önnek felőlem csodadolgokat.
- ZOLTÁN Ön tudja jól, hogy mi az anyámmal teljesen megha-
sonolva váltunk el egymástól. Anyám még csak tudomást
- 215 sem vett róla, hogy én hazajöttem. Vendéglőben laktam.
- CORINNA Hát akkor mi alakította önt át kőbálvánnyá? Tán
nekem kellett volna önt hazaérkezéssel meglátogatnom?
- ZOLTÁN Meggyónok mindent. — Amint hazaérkezve érint-
kezni kezdék az ismerős körökkel, azt tapasztaltam, hogy
- 220 minden ember olyanforma tartózkodást mutat irántam,
mint amilyenel szokás fogadni egy hazatért lábbadozót,
akit az örültek házából bocsátottak el. Csak úgy sütött rám
a hidegség minden arcraól.
- CORINNA Jól ismerem ez égető hidegséget.
- 225 ZOLTÁN Igaz, hogy nem voltam politikai mártír, kinek joga
van enthuziált fogadtatásra. A katonaságnál úgy bántak
velem, ahogy szokás nemes embereknek nemes emberttel
bánni. S hogy idő előtt elbocsátottak a tettleges szolgálat-

230 ból, az meg épen kiváló kedvezmény volt rám nézve. S
én mindezekért kötelezve éreztem magamat a legelső
audientia napon a hatalmas főúrnál, ki jelenleg az ország
sorsát intézi, kihallgatáson jelentkezni. Igen kegyesen foga-
dott. Kezét nyújtotta. És aztán elmondta, hogy mind a
235 kiméletes bánást a katonaságnál, mind a legutóbbi kegyelmi
tényt kinek köszönhetem? Egy angyalnak, aki nem szünt
meg érettem könyörgéscivel ostromolni az ércnél kemé-
nyebb szívet. Megmondta nekem e védangyalnak a nevét.

CORINNA *(felsikolt)* Az én neveimet!

240 ZOLTÁN És akkor elkezdte előttem ez őrangyalnak az erényeit
magasztalni. *(Kitörve)* Hah! ha akkor egy kést kaphattam
volna, ezt elébb az ő szívére vertem volna keresztül, azután
a magamén.

CORINNA Miért nem az enyimen?

245 ZOLTÁN Ha az egész világ rágalmazta volna önt előttem, nem
zavarta volna úgy fel indulataim salakjait, mint ennek az
embernek a magasztalása. Magam előtt voltam megalázva.
Gyűlöletes lett előttem minden szivesség, kegyelem, amint
annak a kútforrását megismertették velem.

CORINNA Hát „ez” az én bűnöm?

250 ZOLTÁN Nem. Az enyim. Az én dölyfös lelkemnek a bűne.
Vérig sértett az a tudat, hogy én egy protegált kegyenc
vagyok; egy nő által pártfogolt kegyenc. Megértettem,
miért fordul felém minden arc oly hidegen: hiszen ezt az
egész világ tudja.

255 CORINNA S aztán megtorlásul rám ruházta ön az egész világ
megvetését, sulyosítva a saját megvetésével.

ZOLTÁN Ez az, amit a szívem nem tud nekem megbocsátani.

CORINNA No hát nyugtassa ön meg a szívét. Én azt a megvetést
megérdemeltem. Viselem rabtürelemmel. Miért jött ön
260 most hozzám?

ZOLTÁN Rövid szölok. Azért, hogy önt és magamat az átkos
helyzetből megszabadítsam.

CORINNA Azok után, amiket felőlem megtudott?

ZOLTÁN Nem hihetek el semmit: megbocsátok mindent.

285 CORINNA És aztán mire gondol?

ZOLTÁN Önnek a csillaga nincs ehhez a mi egünkhöz szegezve.
Engemet sem vonz ez a föld magához: kettőnk számára
itt — „itt” — nem terem boldogság. Fussunk el innen
mind a ketten.

270 CORINNA Ön azt kívánja, hogy hagyjak itt „mindent”?

ZOLTÁN A rossz mindent, s én önnek azért a jobbik mindent
adom.

CORINNA (*felkacag*) Ez nagyszerű. Ön kész volna nekem
„urammá” lenni, patriotai fanatizmusból, csak azért, hogy
275 az öccse el ne vehessen s aztán az ön által gyűlölt politiká-
nak vezéralakjává ne nőhessen fel.

ZOLTÁN Ön félreértett. Én nem szerelemről jöttem önnek be-
szélni. Én nem magamnak, hanem saját magának akarom
önt visszaadni. Az én szívem már halott s nem hisz az új
280 életben. — De ön előtt ott áll egy új világ: a dicsőség
világa. Önnek kiváló tehetsége van, de kimíveletlen. Ön
még nem tanult semmit. Ezzel a hanggal, ezzel az alakkal
világhírű művésznő lehetne. Hallgassa meg ajánlatomat.
Tekintsen úgy, mintha gyámtyja volnék. Én gondosko-
285 dom önnek a tanításáról, Olaszország legelső énekme-
steinél. Útját egyengetem a külföld hírhedett színházaihoz.
Nem kimélek semmi áldozatot s nem várok semmi jutal-
mat. Ha nem akar, nem fog látni. — Vegye tőlem mind-
ezt, mint egy nagy, nehéz adósság lerovását. Én önnek egy
290 elrontott étellel vagyok adósa: engedje, hogy azt egy új
dicső étellel válthassam meg. Legyen ön a művészet csilla-
ga! — Nem az én csillagom.

CORINNA (*magában*) Még elszédít!

(*Künn háromszor csengetnek*)

CORINNA Bocsánat! A harmadik felvonásra csöngetnek. Men-
295 nem kell.

ZOLTÁN (*megragadja Corinna kezét*) Ez nem az utolsó szó öntől.
Bizonyítsa be azzal, hogy adja vissza nekem azt a tárcát az
ön leveleivel, melyet vak indulatomban elárultam.
CORINNA (*tétovázva az öltöző asztalához megy, a fiókot kihúzza,
a tárcát előveszi*)

KILENCEDIK JELENET

ELŐBBIRK, MIKULÁJ

MIKULÁJ (*hivatalos egyenruhában, fején csókaorru kalap, oldalán
egyenes kard, középpajton belép*) Bocsánat kisasszony! Nagy-
300 ságos Bárdy Zoltán gróf úr, kérem egy szóra. Halasztha-
tatlan.
ZOLTÁN (*Corinnához*) Visszajövök. (*Mikulájhoz*) Állok szol-
gálatjára uram.
MIKULÁJ }
ZOLTÁN } (*kilépnek középpajton*)

TIZEDIK JELENET

CORINNA EGYEDÜL, MAJD SZOBALÉÁNY

CORINNA (*nagyot sóhajt*) Nem jössz vissza! — A kocka el van
305 vetve. (*A tárcát a kandallóba hajítja*) Így! — Vége a komé-
diának! Szerelem, dicsőség! Szép álmok! De álmok! — De
a bosszú, az a valóság!
SZOBALÉÁNY (*bejön*) Kisasszony! Azt az urat, aki most innen
kiment, elfogták.
CORINNA (*felsikolt, szívéhez kap mindkét kezével, megtántorodik*)
310 Mit tettem!

TIZENEGYEDIK JELENET

ELŐBBIEK, ÜGYELŐ

ÜGYELŐ *(belép)* A felvonás kezdődik.

CORINNA *(magához tér, dacosan felemeli fejét)* Megyek . . .

(A függöny lehangol)

HARMADIK FELVONÁS

(Szintér: úri szalon, pamlagokkal, karszékekkel, japáni vázákkel. A falakon ósók arcképei, hátul polc porcellánokkal, ezüstnemiikkel: a szögletekben virágvedrek, pálmákkal. Jobb oldalon kártyaasztal, mellette székek. Négy egymásba totható asztalka, theás csészék számára. Oldalt kandalló tükörrel, antik órával, szobrokkal. Középen szárnyajtó: jobbról balról oldalajtók: elől balról kis szőnyegajtó. Függlő csillárban, karos tartókban gyertyák égnek; este az idő)

ELSŐ JELENET

CORINNA, MANGA

CORINNA *(estélyi öltözetben az 1858-iki divat szerint, krinolinnal, volantokkal, kivágott ruhaderékkel, ékszerekkel)*

MANGA *(a kártyázó asztalon kártyát vet)* Nagy szerencse áll a házhoz. Hancim a gyászos asszony megakadályozza. A titkos kívánság még ma beteljesül. Egy távollevőről jó hír érkezik.

- 5 CORINNA Szedd össze a kártyáidat, Manga. Már a kártyáknak sem hiszek. Beszélj nekem a fiadról. Elfogadta a meghívást a mai estélyemre? Magam írtam neki külön levelet.

MANGA Elfogadta; de csak az én nagy rimánkodásomra. A
10 mágnás urak mindenképen le akarták venni a lábáról, hogy
ne jöjjön ma ide a mulatságba. Ötszáz forintot kínáltak
neki, ha ma éjjel a kaszinóba megy muzsikálni. De az a kis
levél a kegyelmes asszonytul, lenyomta az ötszáz forintot,
meg a mágnás urak barátságát. Hja az én fiam úgy hozzá
15 van már szokva a nagy urak társaságához, mint a kovács
a szikrához. Muszkaországban szóba sem állt hercegen alól.
Még aki a kótáját forgatta is, gróf volt. Hát még mikor
Angliába átment! Ott is volt három hónapig. Még a
királynő előtt is muzsikált. A walesi hercegnek vendége
20 volt. S a hogy a bandáját is maga után vitette, a sok mylor-
dok vissza sem akarták eresztetni többet. Mind per tu lettek
a Palival. Mikor a búcsulakomát adták a tiszteletére, vala-
mennyi királyfi mind ott volt, veres ruhában: aztán a
cigányokat odaültették maguk közé; egy király — egy
25 cigány, — egy király, egy cigány! úgy mulattak. Hát még
Franciaországban! A császárné minden nótáját megfőráz-
tatta. A császár pedig sajátkezüleg tűzte a mellérc az érdem-
rendet.

CORINNA Hát ordókat is kapott a Pali?

MANGA Jaj de mennyit! Mikor azokat felrakja, úgy néz ki
30 velük, mint egy generális.

CORINNA Hát pénzt szerzett-e sokat?

MANGA Vékával mérték ott az ezüstöt, aranyat. Hanem hát
neki is urat kellett játszani. Aztán meg a banda! Azt minden
városban úgy kellett neki kiváltani, azért mégis hozott
35 haza szépen. Vett belőle itthon házacskát, kertecskét, most
ott lakik a maga uraságában.

CORINNA Hát a felesége?

MANGA (*bizalmaskodva*) Hja, annak már van kettő. Egyszerre
40 lettek. Olyan feketék, mint a fekete rigó. Meg is vannak
keresztelve: Péter és Pál.

CORINNA Én meghívtam az asszonyt is az estélyre.

MANGA Azt meg is hívhatta kegyelmes asszonyom; mert az előkelő falamiából való. A nagyapja vajda volt, apja meg primás.

45 Az tanította a Palit hegedülni. Jó nevelést kapott a Citera. Az apácákhoz járatták. — De azért nem hiszem, hogy eljőjön; mert otthon van dolga a gyerekekkel. Hiszent érti már, tudja már a kegyelmes asszony.

CORINNA *(sóhajtva)* Érttem, de nem tudom.

50 MANGA Jaj, ha én neked megengedné a kegyelmes asszony, hogy én is hallgathassam, mikor a Pali az uraságok előtt muzsikál? Talán mint kísérető fraj felszolgálhatnék. Körülhordanám a théát, meg a cukkerpakkert. Nem töröm ám össze a csészéket. *(A porcellánt nézi)* Jaj, de drágalátos szép porcellán edények! Mindeniken rajta van a méltóságos gróf úr cimere. Ismerem én azt jól, erről a fehér hattyúról.

55 Most ez a sok szép porcellán, ezüst mind a báró úré, ugy-e? Ej, de nagy szerencse. Ugy-e, a gróf úr nem jön többet vissza? ott tartják örökre a tömlöcben? De jó, hogy van egy öcsce, akire rámaradt ez a sok drága jószág. Ugyebár ez a palota is az övé lett, meg a nagyúri birtok? De jó,

60 hogy azt a nagy ribilliót fölfedezte. Meg van érte a jutalma.

CORINNA *(boszusan)* Ne fecsegj annyit össze, Manga. Itt lehetsz, mikor a Pali muzsikál s körülhordhatod a théát; de a vendégeket ne tegezd.

65 MANGA Csókolom a kezét, lábát a kegyelmes asszonynak. *(Eltávozása közben, félre)* Haj, haj! De még a sátánnak is kellett valamit meglátni abból, ami a sötétben történt. Itt van ni! a báróné a muzsikusból szerelmes, a báró meg a cigány-menyecskebe. Jó szerencse, hogy azok ketten

70 olyan nagyon szeretik egymást; mert különben még a Devla „helyreontana” valamit. *(A szőnyegajtón el)*

MÁSODIK JELENET

CORINNA, ANNA

ANNA (*balról bejön, fekete öltönyben*) Kedves leányom!

CORINNA Nos? Mamám!

75 ANNA Nem engedhetnéd el nekem, hogy részt vegyek a mai estélyeden?

CORINNA Nem, mamám. Azt magad is értheted. Mikor a kerületi főnök az első fogadási estélyre megnyitja a termeit, akkor azokban a kerületi főnök anyjának, Lenke bárónőnek láthatónak kell lenni.

80 ANNA Ma van szegény fiamnak, Zoltánnak a születésnapja. Lehetetlen rá nem gondolnom s derült arcot mutatom a világnak.

CORINNA Bárdy Zoltánról éppen kedvező hirt mondhatok mamának. Közbenjárásomra megengedték neki, hogy börtönben könyveket és írószereket használhasson.

85 ANNA Ránézve ez nagy vigasztalás. Köszönöm, hogy olyan jó indulattal vagy hozzá. — De hát „az”, amire kértelek.

CORINNA Nem tudom. Mi az?

90 ANNA (*akadozva*) Az, amiért úgy esedeztem, hogy legyen neki elengedve a fogságában — oh, nem bírom kimondani azt a szót! A szívem elszorul bele.

CORINNA Ah! Értem. A „lánc.” Ezt a dolgot már nem lehet itt helyben elintézni; mert ez a legfelsőbb forumhoz tartozik: hogy az ítéletben kimondott sáncfogság átváltoztassék börtönfogságra. A férjem vette a kezébe a dolgot, s elhiheted, hogy szívéen hordja. Légy nyugodt.

95 ANNA Hiszen én azt sem tudom, hogy mi bűnéért van a fiam elítélve.

100 CORINNA (*félre*) Én tudom. Azért, mert az én titkaimat bírja, s nem tudta megőrizni. Ezért kell neki élve eltemetettnek lenni. (*Fenn*) Rajta leszek, hogy megszabaduljon Bárdy Zoltán a lánctól. Nézd, itt jön a férjem.

HARMADIK JELENET

ELŐBBIEK, SIMON

SIMON (*bejön jobbról, fekete frakkban, kalapját az asztalhoz vágja*) Megint egy új paskvill! S nem tudok rájönni, hogy hol nyomtatják. Ha a kalapom leteszem valahol, mire fel akarom tenni, már benne van. Ha a felöltőm zsebébe nyúlok, ott találok. Ha kilépek a hivatalszobámból, ott látom az ajtómrá felragasztva. Olyan vagyok, mint a hajtásba került medve! Csak kaphatnék valakit, akit összetépjek! (*összetépi a kezében levő röpiwet*)

CORINNA Uram!

110 SIMON Tetszik?

CORINNA Ne csináljon szemetet a szalonban.

SIMON (*A papírrongyokat a kandallóba veti*) Van még más követelése?

CORINNA A grófnőnek van óhajtása a kerületi főnök úrhoz.

115 SIMON Tudom; tudom jól. A régi nóta. Bárdy Zoltán végett. Legyen nyugodt a grófnő. A fia jó helyen van. Kap jó élelmezést, ruházatot. Van külön zárkája. Sétálhat naponkint a szabadban, esztergályozhat, olvashat. Mindennel el van látva. Hiszen még csak tíz hónapot töltött el odabenn.

120 ANNA De mikor ez én nekem egy örökkévalóságnak tetszik.

SIMON Én mindent megteszek érte; de hát a grófnő is tegyen valamit. Ne rontsa a fiának az ügyét.

ANNA Mivel rontom én?

125 SIMON Hát ezzel az öltözettel. Miért van kiadva a jelszó a honleányok között, hogy mindenki gyászruhát viseljen? — Én nagyon kérem a grófnőt, hogy a mai estélyünk alkalmával kegyeskedjék inkább távolléte által a közfigyelmet magára vonni.

130 ANNA Ahogy parancsolod, fiam. (*Távozni akar*)

CORINNA Kérlek mamám, maradj. Én azt kívánom, hogy a grófnő itt legyen a termeinkben az estély alatt.

SIMON Mint egy vándorló Niobe-szobor a báli társaságban.

135 CORINNA A grófnő jelenléte a mai estélyünkön ránk nézve a renommée kérdése.

SIMON Hisz úgy is tudja az egész világ, hogy csak azért maradt velünk a grófnő, hogy a fogoly fiának az ügyét nap nap után zaklathassa. Nem a hozzánk való szeretetet tartja itten, hanem a fiáért való félelem.

140 CORINNA Kérem, ne rontsa el a mai napomat!

ANNA Édes gyermekeim! Kérlek, én miattam a családi béke közöttetek meg ne zavarodjék. A leányom azt kívánja, hogy jelen legyek a társaságban, a fiam neheztel a gyászöltönyöm miatt. Rajtam a sor az engedésben. Tehát majd 145 öltönyt váltok, s visszatérek olyan toalettben, mely nem rí ki a fényes társaságból.

SIMON Azt okosan teszi a grófnő.

ANNA (*balra el*)

HEGYEDIK JELENET

CORINNA, SIMON

SIMON Asszonyom! Nekem hírül hozták, hogy ön tegnap délu-
tán egyedül sétált végig az allén s ott egy kis cigányleány-
150 nak egy levelet nyomott a kezébe.

CORINNA (*nevet*) Ah! Ön féltékeny? Vajjon mi célja lehet vele

SIMON Nekem Argus szemeim és Dyonisius füleim vannak.
Maga intrikát sző.

185 CORINNA Ugyan kérem, nem gyanusítana még azzal is, hogy a paskvillogat én csempésem önnek a kabátzsebébe?

SIMON Talán nem járnék egészen hamis nyomon.

CORINNA Vendégeink érkeznek. Tegye ön fel az érdemrendjét.

SIMON (kiveszi mellényzsebéből a „kis” érdemrendet s gomblyukába tűzi)

ÖTÖDIK JELENET

CORINNA, SIMON, VENDÉGEK, JEAN

JEAN (a középpajtót kitérve jelenti) Ő méltósága, Lebegut Ottokár, megyei főnök úr és neje! Meg a Leiter Jakab.

LEBEGUT (fekete frakkban. Belép, Corinnával kezét szorít)

FRUZINA (báli toilettben. Belép, Corinnával kezét szorít)

LEITER (Corinnának kezét csókol)

160 LEBEGUT Mi vagyunk az elsők, ahogy illik. A feleségem néma. De azért beszél ez mindig.

LEITER Majd én leszek a tolmácsa. Érték a némanyelven.

LEBEGUT Legyen olyan jó.

FRUZINA (néma jelekkel értesíti Corinnát, hogy a foga fáj úgyan; de inkább kihuzatta, csakhogy eljöhessen. Szereti látni a muzsikát, ámbar nem hall belőle semmit: ellenben táncolni szeret, galoppot, polkát)

165 LEITER (Corinnának tolmácsolja a néma beszédet) Azt mondta ő méltósága, hogy fáj a foga, de inkább kihuzatta, csakhogy eljöhessen, szereti látni a muzsikát, ámbar nem hall belőle semmit, ellenben táncolni szeret, galoppot, polkát.

CORINNA (néma jelekkel válaszol, hogy itt nem lesz tánc, ezek a férfiak csak inni tudnak, meg kártyát ütni)

170 LEITER (Lebeguthoz) De milyen jól megfelelt a néma beszédre a kegyelmes asszony. Itt nem lesz tánc. Ezek a férfiak csak inni tudnak, meg kártyát ütni.

LEBEGUT Milyen megbecsülhetetlen ember az ilyen tolmács, aki a néma játékot megmagyarázza. Egy eleven balettlibretto.

175 JEAN (ajtót tár, bejelent) Ő nagysága Mikuláj Márton, járásbíró úr.

MIKULÁJ *(egyenruhában, zöld attila, arany zsinórrai, paszomán-nyos pantalló. A Bezirkerek egyenruhája a Bach korszak vége felé. Belép, a házi urat és úrnőt üdvözlí)*

FRUZINA *(jelekkel mutatja, hogy ez az ember, aki a bünösöket elfogatja, megkötözteti)*

LEITER *(magyarázni akar Corinnának)*

CORINNA *Értek mindent. Ez az úr az, a ki a bünösöket elfogatja. Nem szükség fennhangon magyarázni.*

JEAN *(jelent)* Teljes címü Kummer, Sorge és Társa, tábori líferans feleségével.

VENDÉG }
VENDÉGNŐ } *(Belépnek, bókolnak)*

FRUZINA *(jelekkel mutatja, hogy ez az az ur, aki sok pénzt bezsebel)*

190 JEAN *(jelent)* Teins Kalászi úr és méltás Ingoványi kancellista úr.

KALÁSZI *(belép, üdvözléteket tesz)*

INGOVÁNYI *(úrias modorral, félszemüvegét szeme elé szorítja)*

FRUZINA *(a két tenyerét kifelé fordítva, felfelé álló ujjakkal homlokára teszi, egyik hüvelykujját befogja)*

CORINNA *(Leiterhez)* De ezt a pantomimát még sem értem.

LEITER *Ő méltósága azt fejezi ki vele, hogy ez az ifju úr egy gróf, akinek kilencágu koronája van.*

CORINNA *Ah, úgy?*

185 JEAN *(jelent)* Nemzetes Kikutat Jonathán, adóvégrehajtó úr és neje.

2 VENDÉG }
2 VENDÉGNŐ } *(Belépnek, komplementeznek)*

JEAN *(jelent)* Méltás báró vasdinnyei Balambér, kataszteri bizottsági elnök úr és neje.

BALAMBÉR *(hivatalos magyar egyenruhában, arca simdra borotválva, feje kopasz, bajusza nincs)*

NBJE *(régi divatu öltözetben)*

190 SIMON *Ah! Édes urambátyám, kedves báró úr! Mit csinált a fejével? Hiszen én csak azt mondtam, hogy azt a nagy*

szakállát arattassa le, de nem, hogy az egész fejét olyan
simára borotváltassa, mint egy földglóbus.

185 BALAMBÉR Instálom május elsejéig szoktam viselni a parókát
s októberig föl nem teszem. A hogy méltóztatott inti-
málni. Most azután komplét fórsriftszmészig vagyok.

SIMON Legalább bajuszt növeszsen.

BALAMBÉR Holnap mindjárt elkezdem: ha parancsolja excel-
lentiád.

200 SIMON (*félre*) Már mind itt vannak, csak a főszemély hiányzik:
a muzsikus. No azt sem hittem volna, hogy valaha ebben
a teremben a Barkó Pali legyen a főszemély, aki az egész
uri társaságot megvárakoztatja, s hogy én annak a ked-
véért fogom feltenni az ordómat. (*Szétnéz a társaságon*)
Mondhatom, hogy illustris társaság. Száz meghívót küld-
tünk szét. S mintha egyszerre járvány ütött volna ki a
205 városban, a sok előkelő meghívott mind azt válaszolta,
hogy beteg. Aki eljött, az mind az én alantosom, aki a
gráciámat lesi.

JEAN (*Kezében egy hegedűtok, melyet a bejelentés után letesz az
asztalra, jelent*) A halhatatlan művész: Barkó Pál úr.

HATODIK JELENET

ELŐBBIEK, PALI

210 PALI (*frakkban, tászlis mellénynyel; gomblyukában láncra fűzött
kis érdemrendek, feszes trikó pantallóban, csattos cipőkkel;
hána alatt selyem sapapa (chapeau bas). Meghajtja magát
Simon előtt*) Kegyes meghívására megjelentem.

SIMON (*büszkén, kezeit hátra téve*) Üdvözlöm önt.

PALI (*Corinnához lép, meghajtja magát*)

CORINNA (*kezet nyújt Palinak*)

PALI (*ajkához érteti Corinna kezét*)

SIMON (*Lebegúthoz*) Azt is megérte a világ, hogy egy cigányhoz per „ön” beszélnek.

215 LEBEGUT No, még soha sem láttam cigányt frakkban! De mennyi ordója van neki! Ez mégis szörnyűség! Hogy amíg magunkforma uraság egy kis ordócskát ki tudunk magunknak érdemelni, hány stemplit meg kell az embernek nyalni, hányszor a nevét aláírni, hány földet megkóstolni, hány rabot kivallatni, hány prófontot kisütmi, hány

220 rekrutát megvizitálni! S ez a cincogó muzsikusz egész füzérszámra hozza az ordókat, pedig semmit sem csinált egyebet, mint muzsikált.

MIKULÁJ Pedig muzsikálni mint is tudunk ugyebár, Fetterkém?
(*Mutatja a kintorna csavarást*)

LEBEGUT Csitt! Szót se arról! Régen volt az!

225 CORINNA (*Palihoz*) Önből egész mythosi alakot csinált a hir. Európai művészútja valóságos diadalút volt. Miért nem engedni az itthoni közönségnek is, hogy művészetében gyönyörködhessek? Mért nem ád nyilvános hangversenyt?

230 PALI Annak igen egyszerű az oka, kegyelmes asszonyom. Ami a külföldön nagyhatású, az itthon megszokott dolog. Ahol egy Ole Bull, egy Vicuxtemps remekelt, ott egy olyan cigánymuzsikusz mint én, csak kontárkodik. Beethovent, Chopint akárhányan jobban tudják előadni, mint én.

235 Hanem aztán mikor a hazai dalokra kerül a sor, mikor neki ereszthetem a nyirettyűmet, ahogy Isten tudnom adta, mikor elfelejtem azt, hogy művész vagyok, csak azt tudom, hogy cigány vagyok; mikor nem látom a fényes közönséget, csak a nádast, a bokrokat magam előtt; nem

240 hallom a tapsokat, csak a vadludak kiáltását, a nád zizegését magam körül, akkor vagyok igazán a magamé. Ez volt az, amiért a külföldön úgy szerettek. Idehaza ez mind „megszokott” mulatság.

CORINNA Sőt valljuk meg, hogy „megtiltott” mulatság.

245 PALI Tehát kegyelmes asszonyom, maga tudja legjobban, hogy miért nem lehet nekem „itthon” hangversenyt adnom.

CORINNA Majd másképp lesz az.

PALI De hát azt a csodaérzést sem tudom hazahozni magammal, ami külföldön megszállt, mikor játszottam. Mikor magam
250 előtt láttam egy idegen, ismeretlen közönséget, az első sorokban ugyanazon fényes katonai egyenruhák viselőit, akik mint diadalmas ellenség vonultak végig a hazámon, a szívem elfogódott, alig tudtam játszani. Tapsoltak: de a műértő közönség hideg maradt. — Hanem aztán mikor a
255 nemzeti dallamokra került a sor, mikor rázendítettem a Bihari „kesergőjét”, fia fölötti „rekviem”-ét s aztán azokat a pusztai dalokat, amiknek mélabus melódiáiban egy nemzetnek sokszázados szenvedése szólal meg, amikben megelevenülnek azok a szóval ki nem fejezhető ábrándozások, akkor egyszerre átváltozott a közönség ábrázata.
260 Az ellenszenves arcok rokonszenves mosolyra derültek. Az idegenkedés jege alól kitört a testvériség lángja. A fényes egyenruhák, a gyémántos úrhölgyek odanyomultak közelembé.

VENDÉGEK *(odacsoportosulnak Pali köré, figyelve hallgatják)*

265 PALI Én pedig, mintha csak annak az egy szál betyárnak muzsikálnék ott a csárdában, aki közbedúolja a szomorú nóta még szomorúbb versét, úgy folytattam egyik népdalt a másik után. A hegedű sírt a kezemben, s akik hallgatták, azoknak a szeme is megtelt könnyel. Olyan pillanatok
270 voltak ezek, amikben lehetővé válik, hogy két ellenséges nemzet egymás keblére borul s testvérnek ismeri fel egymást. A diadal mámore állta el ilyenkor minden idegemet. Nagyobbnak éreztem magamat a hadverő vitézeknél. Nem az én érdemem volt az, hanem ezeké a daloké, ha
275 egy ily pillanatban a tündérszép hölgyek nyakamba borultak és megöleltek. Az én nótáimat csókolták azok meg, nem az én orcámat.

- VENDÉGEK (*tapsolnak*)
- CORINNA (*dtöleli Barkó Pali fejét s megcsókolja az arcát*)
- VENDÉGEK (*kidltanak*) Éljen. Éljen!
- SIMON (*félre*) már több az elégnél.
- JEAN (*bejön tálcával a kezében, fagyalittal, süteménnyel kindlja a vendégeket*)
- MANGA (*bejön tálcával, azon theds csészék, kindlkozik*)
- VENDÉGEK (*theáznak, fagyaltoznak*)
- 280 SIMON (*Corinnához*) Ez nagy önmegfledkezés volt öntől, báróné!
- CORINNA Micsoda?
- SIMON Megcsókolni a cigányzenésznek az arcát!
- CORINNA Ez csak műzsacsók volt.
- 285 SIMON Nem gondolok vele. De az én házamban se művész, se cigány holmi zenére tett pronunciamentókat nem fog elhegedülni, amikben egy nemzetnek sok százados fájdalmi vannak elsiratva.
- CORINNA Ha ez az ön háza, akkor csakugyan ön parancsol itt.
- 290 SIMON Azt majd meg fogom mutatni. (*Palihoz megy*)
- PALI (*ezalatt a vendégekkel beszélgetve, hegedűjét vette elő tokjából, megpengette, felhangolta*)
- SIMON (*Palihoz*) Kedves művész úr. Bátor vagyok önt figyelmeztetni, mint házigazda, hogy itt ebben a teremben az úgynevezett „nemzeti melódiát” muzsikálni nem egyeztethető össze az én hivatalos állásommal.
- 295 PALI Én pedig más zeneműveket hangjegy nélkül eljátszani nem tudok s hangjegyeket nem hoztam magammal.
- SIMON Akkor a társaságnak le kell mondani erről az élvezetről.
- CORINNA (*Simonhoz siet*) Uram! Ne brüszkirozza ön az egész társaságot.
- 300 SIMON Akkor a társaság fog brüszkirozni engem.
- CORINNA Ön elfelejti, hogy mivel tartozik nekem.
- SIMON Én csak azt tartom szem előtt, amivel az állásomnak tartozom.

HETEDIK JELENET

ELŐBBIEK, ANNA

- ANNA (*díszruhába öltözve, hevesen berohan a baloldali ajtón, Corinna és Simon közé*) Ah! A fiam! A fiam!
- 305 SIMON Nos? Mi az? Grófnő! Micsoda scéna ez megint? Így kell ajtóستól berohanni a terembe?
- ANNA (*gyöngéd elragadtatással*) Isten atyám! Ah a fiam!
- SIMON No hát mi baja van „velem” grófnő? Ön is belevatkozik ebbe az izetlenkedésbe? Pártolja a menyé kapriszait?
- 310 ANNA Ah nem! Nem tudom! A fiam érkezett meg. Most láttam őt az ablakon át, amint a kocsiból leszállt. A Zoltán fiam.
- SIMON A Bárdy Zoltán? Hisz az lehetetlen!
- ANNA De hallom jönni már. Ismerem a lépésci hangját. Itt jön.
(*Az ajtóhoz siet*)

NYOLCADIK JELENET

ELŐBBIEK, ZOLTÁN, JÁNOS

- ZOLTÁN (*könnyü uti kabátban, belép a közép ajtón*)
- JÁNOS (*kézbeli utibőröndöt hoz Zoltán után, az ajtóban megáll*)
- ZOLTÁN (*Annát megöleli*) Anyám! Kedves jó anyám!
- 315 ANNA (*Zoltán keblére borul*) Kedves fiam! Édes gyermekem!
- LEBEGUT (*Mikulájhoz*) Hát ez kiszabadult?
- SIMON (*félre*) Az ördögök keveredtek ebbe a játékba?
- ANNA Szabad vagy?
- ZOLTÁN Látod, hogy az vagyok.
- 320 ANNA Nem üldöznek?
- ZOLTÁN Hiszen nem szökve jöttem. Itt az igazolványom.
- ANNA Hadd lássam az arcod. Nem vagy sápadt a börtönlégtől?
- ZOLTÁN Dehogy vagyok. Soha sem volt olyan jó dolgom, mint ott a várban.

- 325 ANNA Nem éhezted, nyomorogtál?
ZOLTÁN Soha bizony. Hisz egy államfogolynek harminc forint jár egy hónapra, én azt sem tudtam mire elkölteni. De hiszen mind ezt megirtam én neked. Minden héten egy hosszú levelet.
- 330 ANNA Soha sem kaptam egyet is.
ZOLTÁN Valami autogramgyűjtő megtartogatta tán.
ANNA (*Zoltán kezét vizsgálva*) Hát itt! Itt! Ez nem a bilincstörés nyoma?
- ZOLTÁN (*félre*) Milyen az anyának a szeme: hogy meglát mindent! (*nevetve*) Bilincs? Hát ki beszélt erről? Ez egy kis horzsolás, amit az úton kaptam, feldültünk. (*Jánoshoz*) János! hozd ide az úti bőröndöt (*sígyva*) Egy szót se arról senkinck, ami velem a börtönben történt! Anyám meg ne tudja soha! (*fenn*) Nyisd fel ezt a bőröndöt. (*Meglátja Palit, megöleli*) Ah, te is megérkezted, kedves Palim. Olvastam a nagy diadalutadról. Minden járást tudom a hírlapokból. Hát a feleséged? az én kis komámasszony? Csoháközöl úgy-e, hogy így szólítom? A tisztartóm értesített, hogy két fiad született s én rendelkeztem, hogy engem irjanak be keresztapának. Holnap meglátogatom őket.
- 340 JÁNOS (*felkapcsolta, kinyitotta a bőröndöt*)
ZOLTÁN (*két börtökocskát vesz ki a bőröndből*) Most kérlek, zárd be megint, aztán vidd át a hálószobámba. Készítsd el a fekhelyemet. Csak a tábori ágyamat hozd rendbe a medvebőr takaróval.
- JÁNOS (*középjajton el*)
- 350 LEBEGUT (*Mikuldjához*) Hogy parancsolgat itten! Mintha csak a saját házában volna.
- VENDÉGEK (*hüledezve suttognak egymás közt*)
ZOLTÁN (*felnyitja az egyik tokocskát*) Nézd, kedves jó anyám, fogságom ideje alatt megtanultam faragni: még ez a nyereségem is volt. Neked készítettem ez idő alatt egy kösöntyűnek viselhető láncot elefántcsontból, a távollét emlékéül.

- ANNA Óh édes jó fiam! (*Átveszi a láncot*) Ez lesz nekem az olvasóm, melyet imádkozni használok, amíg csak élek.
- 360 ZOLTÁN Ezt a másik kösöntyláncot pedig az én kedves ángyikám számára készítem. (*Corinnához*) Kedves Corinna! Légy kegyes, ezt tőlem elfogadni és viselni. S emlékezzél meg rólam annyiszor, a hányszor én te rólad, amíg ezt kifaragtam. (*Az alatt, amíg Corinna kézcuklódjára csatolja a kösöntyűt, a szemébe néz szemrehányólag*)
- CORINNA (*remegve Zoltán megbűvölő tekintetétől*) Viselni fogom.
- 365 ZOLTÁN (*Lebeguthoz viddman*) Ah, drága jó meggyefőnök úr! Nagyon örvendek, hogy önt is itt találom.
- LEBEGUT (*kapva kap Zoltán kezén*) De én még jobban örvendek, biz' Isten, örvendek, hogy önt itten láthatom. — Másodszor is mondom, hogy örvendek.
- ZOLTÁN (*súgva*) Én önnek köszönöm a kiszabadulásomat.
- 370 LEBEGUT (*ijedten tiltakozik*) Nem tudok róla semmit.
- CORINNA (*félre*) Ez hasonlít egy rossz álomhoz! Kinek a keze van ebben? Lebegutnak súgott valamit, amitől az megijedt. (*Zoltánhoz*) Gróf úr. Minő szerencsés fordulat az, hogy ön most itt van?
- 375 ZOLTÁN Nagyon egyszerű a magyarázatja. A felsőbb bíróság újabb nyomozás útján rájött, hogy az egész ellenem támasztott feladás hamis volt; egy sikkasztásért elbocsátott sáfáromnak a koholmánya, aki azt be is vallotta. — Tőlem aztán szépen bocsánatot kértek a tiz hónapi letartóztatásért, én ellenben megköszöntem, hogy tiz hónapig eltartottak az állam költségén. Ez alatt legalább voltam valami.
- 380 És most megint leszálltam a magas paripáról: haza jöttem s vagyok megint „Senki Pál.”
- CORINNA Óh, mi nagy aggodalommal voltunk eltelve az ön sorsa miatt.
- 385 ZOLTÁN Én pedig neked, kedves ángyon, nagy hálára vagyok lekötelezve, hogy távollétem alatt szegény, gyászbaborult anyám helyett a házi aszszony tisztjét viselted, s különösen

390 hogy hazaérkezésemnek megünneplésére ilyen díszes társaságot gyűjtöttél össze.

CORINNA *(félre)* Milyen gyilkos irónia!

FRUZINA *(kérdézi férjétől jelekkel, hogy mi történik itten?)*

LEBEGUT *(magyarázza jelekkel Fruzinának, hogy ő kapott egykor Zoltán miatt egy nagy orrot, de Lenke báró most visszakapta duplán a nagy orrot. — (Corinna és Zoltán párbeszéde alatt)*

395 ZOLTÁN Kérem, tisztelt hölgyeim és uraim, folytassák a mulat-
ságot. Szívesen látom önöket uri házamnál. Tessék zenélni,
táncolni, zálogosdit játszani. Én magam is mulatni akarok
400 ma. Duplán születésnapom van. Annak megiszszuk az
áldomását az én szeretteim között, akik olyan várva vár-
tak. *(Annát magához öleli)*

ANNA Most én leszek a háziasszony. Én ismerem a te kedvenc
ételeidet. Megyek.

400 ZOLTÁN Eredj, eredj! Te drága szentem, *(Kézét csókolja Annának)*

ANNA *(balra elmegey)*

KILENCEDIK JELENET

ELŐBBIEK, ANNA NÉLKÜL

SIMON *(az egész jelenés alatt kínos zavarodás és elfojtott harag kife-
jezésével arcn és mozdulataiban kerülgette Zoltánt, — Corin-
nához)* Mindenkihez volt egy szava, mindenkit észrevett;
csak engem nem szólított meg; mintha nem is léteznék reá
nézve. *(Odadíll Zoltán mellé, karjait egymásra fektetve)*

405 LEBEGUT *(fölemeli a theds csészét, Zoltánt felköszöntve)* A gróf úr
szerencsés hazaérkezéte!

ZOLTÁN De arra borral köszöntünk. *(Simonhoz, a vállán keresz-
tül)* Ugyan édes öcsém, Simon, légy olyan jó, eredj az
irószobámba, vedd elő az assztalfiókomból a belső pincém
nek a kulcsát, tudod, hol áll. S hozass fel a Jánossal, a mi
410 kedves vendégeinknek, abból a 34-iki rózsamáliból vagy
husz palackkal.

SIMON (*sértett büszkeség kitörésével*) Uram! Én a kerületi főnök vagyok!

415 ZOLTÁN (*nyugodtan*) Nem tesz semmit; azért te is ihatol abból a rózsamáliból.

SIMON (*dühösen megfordul s a mögötte álló Manga kezéből kiüti a tálcát a csészékkel együtt*) Ostoba lúd!

MANGA Ne haragudjál már! Hisz a gróf porcellánja törött már össze, nem a tied.

SIMON (*megragadja Corinna kezét*) Menjünk innen! Ez az ő háza. (*Elviszi magával Corinnát*)

420 ZOLTÁN (*Palihoz*) No, most édes Palikám, húzd rá az én kedvenc nótámat: „megvirrad még valaha, nem lesz mindig éjszaka a magyarnak!”

PALI (*hegedűt fog*) Ha a „házi úr” parancsolja.

(*Az előszobában megzendül a cigányzene*)

BALAMBÉR (*nejéhez*) Gyerünk mink innen, Zsenám; mert itt baj lesz! (*nejével együtt elosonnak*)

(*A függöny leszáll*)

NEGYEDIK FELVONÁS

(Három évvel a III-ik után)

(*Szintér: színházi foyer, padokkal, székekkel, oldalt egy gömbölyű asztal, azon nagy veres bársony tok: bejárás oldalt és hátul*)

ELSŐ JELENET

ANNA, CORINNA, CITERA, ÚRHÖLGYEK, ZOLTÁN

ANNA (*magyar divatu 1860-iki öltözetben*)

ZOLTÁN (*grandtszin attila, antik gombokkal, fehér mellény, vadgamlamszin magyar nadrág, sarkantyús csizma*)

ANNA } (előtérben)

ZOLTÁN } (háttérben)

ZOLTÁN Anyám! Még ma a ti napotok van, magyar hölgyeké: holnap már a férfiak dolga kezdődik. Ez a mai jótékony hangverseny a jeladás az egész országra nézve.

ANNA Mit hírt hoztál Pestről?

- 5 ZOLTÁN Az egész nemzet ébred. Megkezdjük a haza újraalkotását a szellem fegyvereivel. Művészet, irodalom, színpad, templomi szószék, amivel harcolunk. A magyar divat tábort alkotott belőlünk. A gyűlölt rendszer fundamentumát sarkantyúnk pengése is megreszketteti. Azok oda-
- 10 fenn már érzik végük közeledtét. Minden kerületi főnököt felhívtak Budára.

ANNA Nincs még korán az ébredés?

ZOLTÁN Épen ideje. Mi rajtunk senki sem segít a kerék világon; magunknak kell magunkat feltámasztanunk.

- 15 ANNA Te újból kockára teszed egész sorsodat.

ZOLTÁN A te fiad vagyok. A sorsot Isten osztja. A tengerészt elnyeli a tenger, a hazafit elnyeli a börtön. De azért a hajótörött mégis újra kezdi a küzdelmet a tengerrel.

ANNA Hát kezdjük újra.

- 20 ZOLTÁN Ma még te mégy elől, a dicső magyar asszonyok élén; holnap már én fogok elől menni!

ANNA (a hölgyeknek szól) Tisztelt tagtársak! A mai hangverseny eredménycül jelenthetem, hogy ezzel teljesen egybe-

gyült az összeg, melyen a kiseddévót megvásároltuk.

- 25 CITERA És ezt mind az én uram hegedülte össze.

ANNA Valóban ő.

CITERA Nem az ő dicséretére mondom, hanem a magyar közönségnek a magasztalására: hogy egy szegény vándorló muzsikusnak a hegedűszavára megindult adakozni. A-

30 merre csak járt az országban, mindenütt koszorúkkal fogadták.

ANNA Most még csak a fővárosunk van hátra. Ez lesz a hangversenyeinek a koronája. Már tegnap minden jegyet elkaptok. De mi hölgyek is ki fogjuk fejezni a hálánkat a művész iránt. Elhatároztuk, hogy a mai hangverseny előtt egy ezüst koszorút fogunk neki átnyújtani. És íme, aranykoszorú lett belőle. *(Felnyitja a bársony tokot s mutatja az arany koszorút)*

HÖLGYEK *(kiváncsian nézik a koszorút)* Áh! Áh! Nagyszerű.

CITERA Hogy lehetett ez?

ANNA Úgy, hogy egy úrnő az egész aláírt összeget megkértszerzte.

HÖLGYEK Ki az? Ki az?

ANNA Nem tudatta a nevét. — Ez emlék átadásával kell most megbíznunk egyletünk tagjai közül valakit. Én magam nem tehetem azt, mert ha nyilvánosan kell beszélnem, rögtön elfog a szivdobogás s beszéd helyett csak zokogni tudok. Méltóztassanak valakit ajánlani.

CITERA Hát ki lenne arra méltóbb, mint az, aki az ezüst koszorút aranyrá varázsolta át: a kegyelmes asszony. *(Corinnára mutat)*

CORINNA Honnan gondolja azt kegyed?

CITERA *(ravasz mosollyal)* Hogy ne tudnék én ilyesmit?

HÖLGYEK *(összesúgnak, mosolyogva, fejcsóválva)*

CORINNA Jó! Hát én elvállalom a koszorú átadását. Én már megszoktam a színpadot s nem fakadok sírva, ha deklamálni kell.

MÁSODIK JELENET

ELŐBBIK; A III-İK FELVONÁS ÖSSZES VENDÉGEI

LEBEGUT }
FRUZSINA } *(bejönnek)*

LEBEGUT Kegyelmes és méltóságos asszonyaim. Szabad megnéznünk az arany koszorút?

ANNA (*megmutatja a koszorút*)

BALAMBÉR | (*odálépnek. Balambérnek már bajusza van s parókája*
NEJE | *feltéve*)

BALAMBÉR NEJE Valjon mennyit érhet ez az arany koszorú?

BALAMBÉR Tiz katasztrális hold primae klasszis a Mezőségen.

60 LEITER JAKAB (*Citerához*) Én már megírtam előre a referádát
a mai koncertről. (*Kihúzza zsebéből a hosszú kutyanyelvet*)
Olvassa nagysád.

CITERA Majd elolvasom nyomtatásban.

65 LEITER Nem kaphatnám meg előre a művész úrnak a díszlako-
mán mondandó tószját? Nem kegyeskednék nagysád a
koszorút készítettő hölgyeknek a neveit földiktálni? Hol
készült a koszorú? Ki fogja átadni? (*A jegyzék-könyvét*
Balambér hátra teszi, úgy jegyez)

BALAMBÉR No nézd! Az én hátamat használja pulpitusnak. De
csak élelmes az ilyen újságíró! — Aztán engem is beleírjon.

HARMADIK JELENET

ELŐBBIEK. PALI

PALI (*Viselete fekete attila, granátgombokkal, meggyzín magyar*
nadrág, sarkantyús csizma. Annához lép, kezét csókol. Corin-
ndt üdvözli. — A nagy rendjelek vannak a mellére sorba fel-
tűzve)

70 CORINNA Ma ön ki fogja vívni az olympusi győztes nevét. Egy
kis meglepetés fog önre várni. A hölgyek emlékkoszorú-
jának átadására engem jelöltek ki.

PALI Ez oly nagy szerencse rám nézve, hogy szinte megdőbbsent.

75 CORINNA Ah, a művésznek ismernie kell a hatalmát. A hol más
csak imádkozik, a művész hódít. Egy más világ lakója az.
Én is laktam egykor e tündérvilágban s örökké visszasó-
hajtok utána. És sokszor úgy jön, mintha futnom kellene,

- erőszakkal visszatöröm elhagyott mennyországomba. S
 mikor ezek az isteni álmok rám jönnek, ha olyankor volna
 egy kéz, mely megragadna, el tudnám hagyni ezt az egész
 80 meggyűlölt világot s belerohanni abba a felséges tűzbe,
 melyben a phönix megég és újra születik. — Ön ma az
 én kedvenc dalomat fogja eljátszani, a „repülj fecském”
 dalát. Azt mondják, hogy azt egy király írta a királynéjához.
- 85 PALI Most pedig egy rabszolga fogja eljátszani.
 CORINNA A rabnőjéhez?
 PALI A királynéjához.
 CORINNA Ha kegyosztásban állna a királynéság, tudnék az lenni.
 — A díszlakoma után, előre megsúgták, a fényes társaság
 90 fel fog engem szólítani, hogy énekeljek egy dalt. Én vonakodni fogok. Olyan régen nem énekeltem, talán nem is tudok már. De ha ön is szól egy szót, akkor engedek.
 — Melyik dalt szereti ön jobban? Rozina magándalát, vagy Arditi csókkingőjét? — Ugye a csókkingőt? Ah, minő báj van abban! (*Halk énekhangon*) „Sulle, sulle labbre” — Csitt! Ez meglepetés fog lenni.
- 95 PALI Én is hoztam egy meglepetést a kegyelmes asszonynak.
 A kegyelmes úr hazaérkezett Budáról: — még pedig külön vonattal.
- 100 CORINNA (*magánkiül*) A férjem!
 PALI Most láttam őt a palotájába behajtatni.
 CORINNA Ily infermális ötlet csak tőle telhetik ki! Értessze ön ettől az elnöknőt.
- PALI (*üdvözöl, Annához megy, tiszteleg*)
 CORINNA (*magában*) Simon megjött! Külön vonattal! Ez az
 105 ember ma vesztit érzi. — Mi hozza őt ide most? Neki most Budán kellene lennie, ahová fölrendelték. Lét és nemlét kérdése forog fenn rá nézve. — Bécsből kormányválságot jeleznek. — S ő most eszeveszetten hazafut. — Épen a mai napon. — Ah, kedves úr! Ez az én napom!

- 110 — Megbolondult ez félig? — No hát legyen egészen
bolond. (*Citerához megy*) Kérlek, kedveském.
- CITERA (*féle*) Milyen kedves! Tegezni kezd.
- CORINNA Tégy meg a kedvemért egy szivességet. Most súgták
meg, hogy lakoma után fel fognak szólítani, hogy énekel-
115 jek el egy dalt a társaságnak. Légy szives: itt a budoárom
szőnyegajtájának a kulcsa. (*Leakasztja a karperecéről a kis
kulcsot*) Ott állnak az étagéron a hangjegycim. Ül a hin-
tómba, credj fel és keresd ki az Arditi csókkeringőjének
a hangjegyét. Az inas kísérjen fel. Ugye megteszed?
- 120 CITERA Hogyne tenném, kegyelmes asszony. Egyben itt lesznek
a hangjegyekkel. (*Átveszi a kulcsot, balra elsiet*)
- CORINNA (*magdban*) Nem léssz te itt olyan hamar: majd
találsz ott valakit, aki visszatart. (*Órdját nézi*) Hogy állunk
az idővel? Ha most jött meg, előbb át kell öltöznie. Fod-
125 rászt hivat: nagyon hiu a szépségére. Az alatt a jó szerencse
a helyébe toppan. A többi a rossz szellemek dolga.

NEGYEDIK JELENET

ELŐBBIK, (CITERA NÉLKÜL) SIMON

SIMON (*szürke úti kabdtban belép jobbról, Corinnához siet*)

CORINNA (*előbb ijedten, majd kényszeredett mosollyal*) Ah, ön
megérkezett? Ez igazán kedves!

SIMON (*hevesen*) Micsoda komédia ez itt?

130 CORINNA Hát komédiaházban, komédia szokott lenni.

SIMON De azt mi nem játszuk, hanem nézzük s ha tetszik meg-
tapsoljuk, ha nem tetszik kifütyüljük.

CORINNA Hát ön tapsoló, vagy fütyülő szándékkal jött-e ide?

135 SIMON Még az utóbbinál is rosszabbal. Hogy megakadályoz-
zam ezt a demonstrációt.

CORINNA Miféle demonstrációt?

- SIMON Ezt a mai ugynevezett hangversenyt. Ki adta meg erre az engedélyt?
- 140 CORINNA Ön maga. Budára utazásakor felhatalmazta a titkárát, hogy közmulatságokra megadhassa az engedélyt.
- SIMON S önök felhasználták a távollétemet, hogy egy ilyen előadást a közmulatságok rovatába becsempésszenek.
- CORINNA Nem értem, mit akar ezzel mondani.
- 145 SIMON Minden nyilvános előadásra adott engedély ahhoz a feltételhez van kötve, hogy a rendezők három nappal előbb benyújtják a programot a cenzurnak.
- CORINNA Azt megtették. A cenzor helyben hagyva adta vissza a programot.
- 150 SIMON Már el is csaptam a cenzort. Tessék ide nézni. *(Kiveszi oldalzsebéből a színlapot)* Először is jön a svihrovai nóta. Tudja ön mi az? Ez Bercsényi indulója, amely mellett a kurucok az országból kivonultak.
- CORINNA Én nem ismerem Bercsényit, s kurucot soha sem láttam.
- 155 SIMON Hát ez a másik: A Bihari kesergője. Hisz ez a valóságos Biharvármegyei protestatio.
- CORINNA Zenére téve? Csodálatos!
- SIMON Aztán jön a „repülj fecském”. Erről meg köztudomásu, hogy Rákóczi írta a feleségéhez.
- 160 CORINNA Hát bántott azzal valakit, hogy a feleségéhez verset írt?
- SIMON Itt van aztán a végén Berlioz transpozíciója egy magyar indulóra, teljes zenekar kísérettel. Tudja ön, hogy mi az a Berlioz-féle magyar induló? Az a Rákóczi induló!
- 165 CORINNA A főpróbán hallottam s mondhatom, hogy az valami gyönyörű zene.
- SIMON De hisz ez örült gondolat! Azt képzelni, hogy azt egy rendezett kormány el fogja tűrni!
- 170 CORINNA Hát olyan gyöngé lábbon áll az önök kormányrendszere, hogy azt egy hegedűvonó is feldöntheti?

SIMON Nem a hegedűszó, hanem akik attól lelkesülnek. Az egész ország fel van zavarva. S nem alulról jön a felfordulás, hanem felülről. A mágnások és mágnásnők indítják meg a kabalát. A konzervatív főurak izgatják a könnyen fellobbanó tömeget. Pesten ők maguk játszanak komédiát, 175 irókkal, színészekkel összefogva, mindenféle humánus cég alatt: „Szükségkötő horvát testvéreink javára.” Szinpadí képletekben létesülnek meg a protestációk, az ócska kardok szerepelnek a szinpadon s látásukra tombol a közönség. Ha nyomtatva nem szólhatnak, beszélnek zenében s a tömeg megérti őket. S ön azt hiszi, hogy én ezt el fogom túrni, ameddig az én kezem elér?

CORINNA *(nevetve)* Uram, ez olyan szép volt, hogy ha ön ezt a szinpadon elmondaná, nagy tapsot arathatna velc. 185 — Beszéljünk egész bizalmasan. Ön nagyon haragszik. Azt látom és elhiszem. De hogy ehhez a magas politikának volna valami köze, azt nem hiszem el. Ugyan ki lövöldözne ágyuval verekekre?

SIMON Nem kell kicsinyleni az ellenséget.

CORINNA Ennek az ellenségnek a lépvessző is elég. De hát mi közöm nekem ehhez? Én asszony vagyok. Hanem az asszonyi tudományhoz aztán értek.

SIMON No hát halljam, mihez értesz?

CORINNA Nekem nincsenek Argus szemcín, nem Dyonisius fülcím, hanem van spiritus familiarisom, amely nekem 195 mindent megsúg. Te magad is lekötötted már a szavadat, hogy meg fogod engedni az európai hírvű művésznec, ki itthon is legnépszerűbb alak, hogy egyszer a koronaország fővárosában is bemutassa a művészetét — jótékony célra.

SIMON Kinek kötöttem le a szavamát? 200

CORINNA Egy igen szeretetreméltó tereintésnek, a művész nejcének.

SIMON De föltételesén.

CORINNA Hát persze hogy föltételesén.

- 205 SIMON Föltéve, hogy a programja a cenzurán . . .
CORINNA *(szavdba vág)* Dehogy program, dehogy cenzura!
Nem azon fordul meg, hanem azon, hogy az instáló szép
asszony minden alkalommal együtt ment az anyósával a
kerületi főnök úrhoz könyörögni. Te azt súgtad a szép
210 kérvényezőnek, hogy hajlandó volnál megadni a művész-
nek az engedélyt, ha a koncesszióért ő maga jönne el egye-
dül — no nem a művész, hanem a felesége.
- SIMON Mendemonda.
- CORINNA Akkor aztán vehet fel a művész programjába akár-
215 mit. Akár a Jerikó falait ledöntő trombitafinálét: nem lesz
vele megingatva az összmonarchia.
- SIMON Te túlzasz.
- CORINNA És mindezen a számításon keresztül húzott végig ez
a véletlen, hogy a szép Cythere éppen akkor jött el a kon-
220 ccesszióért esedezni — az anyósa nélkül, — amikor te
Budára felutaztál s helyetted engemet talált itt. És termé-
szetesen a te titkárod által megadtam neki, amit kért.
Innen van meg a nagy felháborodás. Az ország nyugal-
ma! Ugyan nem szégyenled magad?
- 225 SIMON Ah! Nekem, férfinak semmi sem tilos; de a nőnél még
a látszat is bűn. Hiszed, hogy nem jutott tudomásomra,
hogy te voltál aki a cigányművész ezüstkoszorúját arany-
nyá változtattad?
- CORINNA Nem az ön pénzből tettem.
- 230 SIMON Hancm?
- CORINNA Kártyanyereségből.
- SIMON Annál szebb! És most te magad készülsz neki e koszorút
a szinpadon átadni.
- CORINNA Hát aztán?
- 235 SIMON Hát aztán? Én tudni fogom, hogyan kell férji jogaimnak
érvényt szerezni.
- CORINNA Uram! Mikor ön engem nőül akart venni, én elmond-
tam önnek őszintén, ki voltam, ki vagyok, ki leszek! És

- 240 ön mégis nőül vett engem. És most, midőn nem tud semmit, csak gyanakszik, most akarja ön előttem a féltékeny „játszani”?
- SIMON Ejh asszonyom! Vannak szarvak, melyeket az ember a nemesi koronája ágaihoz ragaszthat, de egy csavargó trubadur tolltaraját nem fogom viselni!
- 245 CORINNA S ki mondta önnek, hogy ennek a trubadurnak előttem szerencséje volt?
- SIMON Ha nem volt, az nem önnek az erénye, hanem annak az ostobasága.
- CORINNA Tedd amit akarsz.
- 250 SIMON Azt is fogom. *(A társaság közé lép)*

Összjáték

A Corinna és Simon párbeszéde alatt a többi szereplők folytonos élenk társalgásban vannak

LEITER JAKAB *(olvastatja a hölgyekkel a referéddját)*

ANNA *(lediktálja Leiternek a résztvevő hölgyek neveit)*

BALAMBÉR *(mutatja Palinak a maga és a felesége tenyereit, hogy mekkordokat fognak neki tapsolni)*

LEBEGUT *(a feleségének magyarázza, hogy Simonnak valami bogár ment a fülébe, mert az tűzet fúj haragjában, mi mossuk a kezünket)*

PALI }
ZOLTÁN } *(élenken látszanak beszélgetni)*

MANGA *(a hölgyek között jár, Citerát keresve)*

HÖLGYEK *(odavezetik Mangát az arany koszorúhoz)*

MANGA *(mutatja, hogy fél ő attól a fejdíszről, amit a Pali fog kapni)*

SIMON *Ki ennek a koncertnek a rendezője?*

LEITER *Mindjárt előhívom, kérem alásan. (Elmegy keresni)*

- ANNA (*Simonhoz*) Lásd, milyen szép eredmény. A mai hangverseny jövedelmével a kisdedóvónk meg van alapítva.
- 255 SIMON Már most alapítatok egy „nagy” gyermekeket megőrző óvodát, nevetlen árva hazafiak számára.
- LEITER (*visszatér Simonhoz Zoltánnal*) Itt a rendező úr.
- ZOLTÁN Mit parancsolsz, kegyelmes uram?
- SIMON Te vagy a rendező? Nem veled akartam beszélni, hanem
- 260 a muzsikussal.
- ZOLTÁN (*hátraszól Palinak*) Kérlek csak Pali.
- LEITER (*félre*) Ahá! Ez is a Phaedrus vadásza. Nem kereste az oroszlánt magát, hanem csak a nyomát. (*Hátra vonul*)
- PALI (*Simonhoz jön*) Parancsolatjára állok kegyelmes uram.
- 265 SIMON (*eléje tartja a szinlapot*) Ki állította ezt a játéksort össze?
- PALI Én.
- SIMON Mikor adta ön be a cenzornak?
- PALI Négy nap előtt.
- SIMON Mellékelve volt a dalok szövege?
- 270 PALI Be voltak nyújtva mind a költemények, mind a zongorahangjegyek.
- SIMON Akkor az a cenzor őrült volt, aki ezeket keresztülbocsátotta! Én megtiltom önnek e zeneművek előadását.
- PALI Kegyelmes uram, én ugyanezeket a császárvárosban, Bécsben is előadtam, a legmagasabb uraságok jelenlétében.
- 275 SIMON Bécsben tehette ön. Hiszen pipázni is szabad mindenütt; de a lőporos toronyban mégsem.
- PALI De hiszen itt ebben a városban is eljátszottam én ugyanezeket akárhányszor nyilvános helyeken.
- 280 SIMON Velem ne feleselj, cigány! Ha cigány vagy, légy cigány. Eredj korcsmába, kávéházba, húzd, amit a vendég parancsol: aztán fogd a tányért s szedd össze az alamizsnát a borozó asztaloknál. — De ha ezekkel az ordókkal akarsz megjelenni théâtre paréban, belépti díjak mellett, akkor
- 285 tartsd meg a becsületet! Ezt a programmot nem játszod el (*Kettészakítja a szinlapot s eldobja*)

PALI Beszélni fogok a rendező urakkal. (*Meghajtja magát s hátravonul*)

MANGA (*Simonra mutatva*) Jaj de csunya vagy, mikor haragszol.

290 SIMON Csak kitör a cigánytermészet a cudarból! Azért, mert egy tejen nőttünk fel, még szembe mer velem állni és visszavagdal. Megállj! Majd tartok én neked ovációt. Majd azt a koszorút tedd fel, a mit én kötök a számodra.

LEITER (*félre*) Hajh milyen érdekes entrefilet lenne ebből, ha a cenzor ki nem törülné! De paskvilltárgynak se kutya.

ÖTÖDIK JELENET

ELŐBBIEK, POSTÁS

295 POSTÁS (*táskával nyakában bejön, Simonhoz lép*) Kegyclmes uram. Express depéche. (*Kiveszi táskájából a lajstromskönyvet*)

SIMON Az ördögbe is! Még a színházban is nyakamra hozzátok a depécheket! Vidd oda a leveleket a meggyefőnök úrnak, írja alá helyettem az átvételt. Most más hivatalom van.

POSTÁS (*odaad Lebegutnak két nagy, kék papíru, ostyapecsétes levelet, könyvet, plajbászt*)

LEBEGUT (*aldirja a lajstromot*) Itt van. Ex offo. Semmi postadij.

POSTÁS (*szalutdl, elmegy*)

300 LEBEGUT (*odaviszi Simonnak az egyik levelet*) Dignetur excellentissime.

SIMON (*elkapja a levelet s oldalzsebébe gyüri*) Majd clovasom otthon.

LEBEGUT (*visszamegy a feleségéhez, felbontja a levelet. Szeme, szája elmered. Néma jelekkel magyarázza Fruzinának, hogy a „miniszter” — aranyos krágli megbukott. Minket elbocsátottak a hivatalunkból, minden selfordult*)

FRUZINA (*ijedten kérdezi jelekkel: már most mi lesz belőlünk? Ismét visszamegyünk kintornázni, furulyázni?*)

LEBEGUT (*válaszol jelekkel: Azért nem megyünk kintornázni, furulyázni, fizetik a teljes penziókat: ezután már összedugjuk a kezeinket*)

FRUZINA (*tapsol örömeiben*)

305 LEITER Hüh, be érdekes egy néma beszéd egy igazi riporter számára. Kék levél! Ez a nyugdíjaztatás. Aranyos krágli: miniszter. Tenyér lefelé: megbukott. Csavargatás: mehetünk kintornázni. Tenyérbe számlált pénz: megkapjuk a teljes penziót. Hüh, micsoda cikk lesz ebből! Compact ciceróval.

ZOLTÁN (*Simon felé jön*)

310 SIMON Kérem (*visszahátról*), önökkel semmi dolgom.

CORINNA (*Simonhoz lép*) Simon!

SIMON Báróné, önnek a színházban csak a páholyában van helye. Ön színpadon nem szerepel többé.

315 ANNA Édes fiam! Tekintsd a hölgyeket. Az ország legtisztelősebb alakjait látod magad előtt. Minden szem kérlelve fordul feléd.

SIMON S én ezekért a rámnéző szép szemekért kockáztassam az állásomat? Hagyjon engemet a grófnő békével. Én önnek a világon semmivel sem tartozom. Ami vagyok, azzá magam teremtém magamat. Az önök jótékony bolondságai miatt nem hagyom magamat porrá törtetni.

320 ZOLTÁN Uram! Ne sértse ön meg a hölgyeket!

SIMON Én csak az anyámnak beszéltem.

ZOLTÁN És az én anyámnak!

HATODIK JELENET

ELŐBBIK, CITERA

325 PÁLI (*legszélrül a baloldalon, magában töprengve*) Mit tegyek? Mit merjek mondani? Érzem, tudom hogy itt most egy merész szónak, bátor tettnek volna helye. — Ha szívem

volna hozzá. — Muzsikus vagyok, cigány vagyok. Nincsen hozzá való szívem.

330 CITERA (*sietve jó, az összegöngyölt hangjeggyel kezében*)

PALI (*megkapja Citera kezét*) Hát te hol jártál?

CITERA A báróné küldött a hangjegyért a palotájába. (*Meglátja Simont, megretten*) Szent Isten! A báró megérkezett?

PALI Azért küldött a báróné a palotájába, hogy majd te miattad otthon marad a férje!

335 CITERA Hiszen nem tudhatta, hogy megérkezett.

PALI Tudta jól. Én magam tudattam vele! Asszony! Te most közel voltál hozzá, hogy a kést a szivedbe verjem s aztán meg annak az embernek a szívébe ott! — Eredj haza a gyermekcidhez! (*Citerát kivezeti balra*) Most már meg-

340 jött a szíve a muzsikusnak, a cigánynak. (*Odamegy Simonhoz*) Kegyelmes úr. A hogy méltóztatott megparancsolni, úgy teszek. — Holnaptól kezdve nem vagyok más a hazámban, mint egy cigányprimás. Játsszom a korcsmában, a kávéházban, húzom azt a nótát, amit a vendégek parancsolnak s járok tányérozni az asztalok körül. — De

345 ma! — Este hét órától tizig — én nekem csak az én uram, a tisztelt közönség parancsol. Annak fogok ma játszani. És azt játszani, amit a színlapon kihirdettem. Tessék aztán velem azt tenni a kegyelmes úrnak, ami hatalmában áll. (*Megfordul, a hátsó ajtón kimegy*)

MIND (*tapsolnak*)

350 SIMON A düh elfojtja hangomat! Még ilyen vakmerőséget nem látott a világ. — Majd megmutatom én neked, hogy ezt a te fenséges uradat, a tisztelt közönséget kiverem innen a komédiaházból!

355 ZOLTÁN Azt kísértse ön meg, uram! Aztán legyen felelős azért, ami akkor történni fog.

SIMON Ha nem engednek önök a parancsszónak, én a hatalom eszközeihez nyulok s azt a fickót az asszonyok szoknyái mögül elhurcoltatom!

- 360 ZOLTÁN Ön nyomorult! Meg meri támadni a hölgyeket!
- SIMON Ön engem nyomorultnak mert nevezni. Köszönje,
hogy testvérek vagyunk.
- ZOLTÁN Ne nézze, hogy testvére vagyok! Hivassa ide a porosz-
lóit. Verckedni fogunk. Meglássuk, lesz-e önnek bátorsága
365 az én testemen keresztülgázolni? Mert engemet talál lege-
lő!
- MIKULÁJ *(előre nyomul)* Igazság megvan gróf urnak! Mink
ántrét megfizettünk. Akarjuk hallani muzsikát. Kiker-
getni publikumot színházból! Ezt még Muszkaországban
sem tesznek! Nem bánom csapjanak el! Inkább kapálom
370 krumplit.
- LEITER *(félre)* Hisz ez aratás egy ujságirónak.
- BALAMBÉR *(Leiterhez)* Ki ne írja, hogy itt voltam.
- NEJE *(együtt jobbra elosonnak)*
- ANNA *(kétségbeesetten)* Óh Isten! Küldj rám rögtöni halált,
hogy ne érjem meg ennek az órának a végét! Hisz annyian
375 meg tudnak halni a fájdalomtól egy perc alatt. S az én
fájdalmamnál nagyobb nem volt soha! Ölj meg Isten!
Mert különben én magam ölöm meg magamat! — Oh
mert azért bűnhődni kell, hogy ezt az embert én hoztam
a világra. *(Leroskad)*
- 380 MANGA *(elfogja karjaival Annát)* Türtőztesd a fájdalmadat
nagyasszonyom. Nem téged öl meg Isten azért, hogy ezt
a szörnyet a világra hoztad, hanem engem. Én szültem ezt
az Isten ostorát. Én tettem azt az átkozott csalást, hogy azon
385 az Istenharagja éjszakán elcseréltem a két bölcső szülő-
teit, a mikor az aranyosó gunyhójában rejtőztél a láza-
dók előtt. Az ott a te fiad, az a jámbor, a dicső, a művész.
Ez pedig, ez a gychennaember az én fiam. Azt hittem, jót
teszek veled, mikor beloptam az úri palotába. Azt hittem,
390 ha a farkaskölyket az oroszlán fészkébe teszik, oroszlán
lesz belőle — s lett belőle farkas, aki mindnyájunkat
megmar!

CORINNA Minő meggyalázás!

SIMON Megyefőnök úr! Fogassa el ez őrült cigányasszonyt s korbácsoltassa ki a városból!

395 MANGA Engem korbácsoltatsz te meg? Anyádat! A cigányasszony anyátkát akarod kipróbálni magadon? Te felfuvalkodott pöfeteg! Egyet fújok rád s összezsugorodol, mint a gilvagomba.

SIMON *(fölemeli a kezét Manga ellen)*

400 ZOLTÁN *(megkapja Simon karját)* Egy nőt akar ön megütni? Nemes ember ön?

SIMON *(Lebeguthoz)* Megyefőnök úr! Fogassa el ezt a bolondot s tetesse őrizet alá.

LEBEGUT *(két kezét elől összetéve s hüvelykujjait egymás körül forgatva)* Azt én bizonyára nem cselekszem.

405 SIMON *(elképedve)* Hogyan? Ön nem engedelmeskedik az én parancsomnak?

LEBEGUT Pro primo, én már általánosságban nem engedelmeskedem senkinek, mert én ez órában megkaptam a kegyes felmentetésemet hivatalomból rögtön és azonnal. Pro secundo pedig ön sem parancsol itt már senkinek. — Mert ha érdemesnek találta volna felbontani azt a hivatalos paksamétát, ön is megtudta volna, hogy az ideje letelt. Önt is elszólítják innen, cum honore. S már most, ha tetszik, utazhatunk, par kompányi Cszzlauba, Cszzlauba.

415 SIMON *(előveszi a zsebéből a hivatalos iratot, felbontja, olvassa)* „Az októberi diploma következtében a magyarországi és erdélyi megyék helyreállítván, uraságod a fölöslegessé vált kerületi főnökség alól felmentetik, nyugdíj iránti igényei főnhagyatván.” *(Megrendülve fejéhez kap)* Eldobtak, mint egy rossz kabátot! Akik bálványt csináltak belőlem, összetörték. Ma még rettegett tőlem mindenki s holnap én fogok rettegni mindenkitől.

420 CORINNA Rút végünk lett!

SIMON *(dacosan)* Jó! Tehát ha nem vagyok se kerületi főnök, se

ennek az úrnak testvére, akkor kérhetek tőle elégtételt azért a sértésért, amit a szemembe vágott.

425 ZOLTÁN Rendelkezésére álllok.

MANGA (*Simonhoz*) Összezsugorodtál már, mint a gilvagomba! Utolért cigányasszony anyádnak az átka nyomban, ugy-e? S még te mered fegyverbe szólítani ezt az igazlelkű embert? Áldott legyen az a fegyver, mely a te „fekete véredet” kiontja!

430

SIMON (*összeborzad, kezével az átkot elhárító mozdulatot tesz*)

(*A függöny lehull*)

ÖTÖDIK FELVONÁS

(*Szintér: Erdős vidék, sűrű bokrokkal. Háttérben távol kis parasztház. Baloldalon előtérben két levágott fatörzs, egyik ülőkének, másik asztalnak szolgál: mögötte vadász tilalomfa*)

ELSŐ JELENET

MANGA, később PALI

MANGA (*óvatosan körültekintgetve bejön*) Nem merek a Palinak a szeme elé kerülni. Egész éjjel bújdostam előle. Ott jön ni! Bevárom. Hátha tudok a nyelvén beszélni.

5 PALI (*Mangához siet, indulatosan*) Mit tettél, asszony! Hát érdemltem ezt tőled „én”? — Nem voltam én neked jó fiad? — Nem voltál te nekem jó anyám? — Koplaltál, hogy engem jól tartlass: rongyoskodtál, hogy engem felruházz. — Ha rossz voltam, akkor is szeretted. Soha egy rossz szóval nem illettél. Templomba járatnál; becsületre
10 szoktattál. S most azt mondd, keressek magamnak más

anyát, nem vagyok, nem is voltam soha a fiad. Hát akkor ki vagyok? — Hát nem voltam én tegnapig boldog ember? Volt kis kunyhóm, de tele örömmel, szeretettel. S te most e kis gunyhóból kizavarsz. Azt mondog, menjek palotával cserélni. Hát az én cigányasszonyom? Az én szerelme sem? És a kis pulyáim? Az mind nem az enyim többé? Álmodtam, vége van? Hát a hegedűm? Az sem az enyém. Törjem össze. Dobjam el a becsületes nevemet s cseréljek azzal, amit más bepiszkolt! Valld meg, hogy hazudtál! Egy szó sem igaz belőle!

MANGA Jaj de szép vagy, mikor így haragszol! Hát csak szeretsz te minket, akik téged úgy szerettünk? — No ne forgasd hát úgy a két szemed! — Cigányság volt a dolog, senmi más. Cigányasszonytól mi is telnek ki más, mint cigányság? Csak azt a kevély embert akartam megszégyeníteni, meg azt a jóságos grófnét megvigasztalni. Magam sem tudom, mit csináltam. No ne nézz rám olyan haragosan, no, mert megijesztesz. Hisz nem akartam én, hogy neked fájjon! — Dehogy adnálak oda senki grófnéjának! Az én fiam vagy te. Tudod, hogy „neked” sohasem hazudtam. No ne nézz úgy az anyádra. Csókold meg az orcáját. *(Ő csókolja meg Pali arcát)*

PALI Hát fiad vagyok? Édes fiad? Cigány fiad? Majd megtudom, igazat mondasz-e? Most idchozom a két fiamat, a muzsikást: velem együtt muzsikáljanak a promenádén a járókelőknek rézkrajcárért, igaz cigánymódra. Ha ezt megengeded, akkor elhiszem, hogy énhozzám igaz vagy.

MANGA Úgy, úgy! Hozd ide a két rajkót. Tanulják meg mi a cigánydicsőség. Te bohó! Hiszen ha ránézel arra a két fekete purdéra, arról is meg kell tudnod, hogy te vagy a feketevérfű, nem az a másik.

PALI Édes jó szülém! *(Megcsókolja Manga arcát)*

MANGA De megállj, megállj! Egy nagy bolondot még is csináltam! Mikor azt mondtam, hogy az a hatalmas úr nem a

45 grófnő fia, hanem az enyim, akkor az ellene fordult az igazlelkű grófnak: „No ha nem vagyok testvérc, akkor megvívhatok veled.” Ide fognak jönni, azt is megtudtam. — De ne félj. Megrontom a szándékukat. Látod ezt a hét babszemet a kezemben? *(Zsebéből kiveszi)* Ahány, annyi-féle színű. Ha én ezt a hét babot feldobom, mikor leesik,
 50 kereszt lesz belőle. *(Feldobja a babszemeket)* Lásd, hogy kereszt lett? Ezeket most beletaposom a földbe. *(Hetet tapos)* Megvan a babona! Ez a viaskodás el van rontva. Nem fognak azok egymásra löni: keresztet csináltam köztük. — No most gyere, menjünk a te kis házikódba.
 55 Ne félj, tied marad. Aztán ne haragudjál az édes szülődre. No nézd. Itt hozza a feleséged a két rajkódat.

MÁSODIK JELENÉS

ELŐBBIEK, CITERA, PALKÓ, PETYKÓ

CITERA *(vezeti a két gyereket kezénfogva a házikó ajtón át)*

PALKÓ }
 PETYKÓ } *(ötéves fiúcskák, kezükben hegedű)*

PALI Gyertek, gyertek. Itt jó hely lesz tanulni. Ma reggel a promenádon muzsikáltok, purdék! Aztán felnyissátok a szemeteket. Ha ezüstgombos úr jön, pörge kalapos, annak huzzátok a Luizacsárdást; — ha magas kalapú úr jön,
 60 kalucsnis, annak a czeppelpolkát. — No hát az új nótát betanultátok-e már? Hozd ki szülém a hegedűmet, csak azt az ordinárét, nem a stradiváriót, hadd tanítsam be neked.

65 MANGA *(előveszi a köténye alól Pali hegedűjét)* Hát nem velem hordom utánad?

PALI Álljatok karikába!

PALKÓ }
 PETYKÓ } *(Pali elé állnak, hegedűjüket dluk alá szorítva)*

PALI (*kiséri a két fiút hegedűjén*)

CITERA (*a két fiú elé guggolva, dudolja a nóta szövegét*)

„Cigányasszony sátora,

Kigyulladt a hátulja:

Beleégett a vajdája,

70 A vajdának a lyánya

Ihajja, hajja.”

PALI No most magatokban játszátok. (*Leteszi hegedűjét a sátorzsre*)

PALKÓ } (*hegedűlnek*)

PETYKÓ }

CITERA (*dalol*)

„Én a vajdát nem bánom,

De a lyányát sajnálom,

75 Piros bársony topánkája,

Jól illett a lábára

Ihajja, hajja!

HARMADIK JELENÉS

ELŐBBIEK, JEAN

JEAN (*balról jön, levelet hoz Palinak*) A kegyelmes asszony küldi
ezt a levelet a tisztelt művész úrnak.

80 PALI (*indulatosan*) A kegyelmes asszony?

CITERA (*Pali kezére borúl sírva*)

PALI (*elveszi a levelet Jeantól*)

JEAN Választ várok a levélre.

PALI (*Mangának adja a levelet*) Az anyámnak adtam a kegyelmes
asszony levelét: ő olvassa el. — Ez a válasz.

JEAN Értem. (*Balra elmegy*)

85 PALI Fiúk! Be a házba. Eső cseppent a kezemre. Megázik a húr.

CITERA (*félre*) Az én szememből csett rá az eső.

PALI
CITERA
PALKÓ
PETYKÓ

} (el a házba)

NEGYEDIK JELENÉS

MANGA EGYEDÜL

MANGA Nekem adta a szép uriasszony levelét, hogy én olvassam el. Mégis úgy néz, mint igazi anyját. Valjon mit írhat a kegyelmes asszony? (*Felbontja a levelet: olvassa*) „Kedves Pálom! A tegnapi nappal a mi sorsunk ki van forgatva a tengelyéből. Én nem maradhatok a cigányasszony fiának a neje többé; de az igazi Lenke Pál báró sem lehet a cigány Citera férje. Mindkettőnk házasságát megsemmisíti a végzetes személycsere. — Én futok a világba s visszaveszem művésznő nevemet. — Ön egykor azt mondta nekem, hogy mi ketten még valaha, mint egy páros csillag fogunk egymás mellett ragyogni. Ha emlékezik ön még e szavára, úgy együtt menekülhetünk ez átkos emlékekkel teljes világból. Nyitva előttünk az ég. Corinnád!” — Még utóírás is van: „A mai végzetes párbaj után én vagy özvegy leszek, vagy földönfutó.” — (*Keblére rejti a levelet*) Ah kegyelmes szép asszonyom! Hát te el akarod szakítani az én Pálomat a cigányasszonyától? No megállj! Majd teszek én róla, hogy ne legyen belőled özvegyasszony! (*A bokrok közé elbújik*)

ÖTÖDIK JELENÉS

CORINNA, SIMON

CORINNA (balról) }
SIMON (jobbról) } jönnek a bokrok közül, a tilalomfa előtt összetalálkoznak, visszariadnak egymás láttára)

- 105 CORINNA (*visszanyeri lélekjelenlétét*) Mit keres ön itt?
 SIMON Milyen ügyesen megelőzött a kérdéssel. Én kérdezhetem inkább öntől, hogy mit keres itt?
 CORINNA Én „önt” keresem.
 SIMON Engem? Az erdősonon?
- 110 CORINNA Tudtam, hogy mielőtt útra kelne ön, fel fogja kerescni Barkó Pál házát.
 SIMON (*szárkázmussal*) Azért úgy-e, hogy bezörgessek a cigányprimás ajtaján s azt mondjam neki: „cseréljünk vissza! Add ide nekem az én cigánygunyhómat, add ide a cigányasszony feleségemet, add vissza nekem az én hegedűmet, a miket elloptál tőlem, te bitorló!” Bizony volna hozzá kedvem!
- 115 CORINNA Ha attól nem félne ön, hogy a cigányprimás azt fogja önnek válaszolni, hogy „nem én édes úr, s hogy ha te a fényes csillagokat mind elejbém hoznád, még sem adnám oda neked az én cigány viskómat, az én cigányasszony feleségemet, meg az én hegedűmet. Nem cserélek veled!”
 SIMON No hát mért akart ön engem megtalálni?
 CORINNA Azért, mert tudom az igazi okát az ön idejövetelének.
- 125 Ön a párbajsegédeire vár itt, akik ezt a helyet jelölték ki találkozással.
 SIMON Meglehet.
 CORINNA A párbaj nagyon komoly. Háromszori golyóváltás, vontacsövű pisztolyokkal, tiz lépés barrierrel.
- 130 SIMON Meg akarja ön akadályozni ezt a párbajt?
 CORINNA Ha azt akartam volna, följelentettem volna a rendőrségnél.
 SIMON S most, mint a béke angyala száll ön le közénk?
 CORINNA Hahahaha! Béke angyala? Mint a bosszú démona jöttem hozzád. Öld meg ezt az embert!
- 135 SIMON Hiszen nagyon szeretted valaha.
 CORINNA Azért gyűlölöm most olyan nagyon. Aki egész életemet elrontotta: megvetett, megalázott, elárult! — Ha meg-

- 140 öled, együtt futok veled. Elrejtelek üldöződ elől. Eltartalak a művészetemmel — De hogyha kibékülsz velem, akkor nem látjuk egymást többé soha. Akkor keress egy jó okot a válóperre. — Simon! Légy erős! Emlékezzél vissza arra a keserves éjszakára, amelyen ez az ember házadból kiűzött, velem együtt, hatalmad tetőpontján — tehetetlenül!
- 145 Gondolj vissza erre a gyalázatra! oda lőjj a szíve közepébe: az átkozott szíve közepébe!
- SIMON Megengedi, hogy a kocsijához vezessem?
- CORINNA *(Simonnak nyújtja karját, arcával visszafordulva a kis ház felé)*
- SIMON *(Corinnával karöltve, balra el)*

HATODIK JELENÉS

PALI, ZOLTÁN

- ZOLTÁN *(balról)* }
 PALI *(jobbról)* } *(jönnek a tilalomfa felé)*
- ZOLTÁN Jó reggelt.
- PALI Jó reggelt.
- 150 ZOLTÁN Itt láttam a hegedűdet a fatörzsön, tudtam, hogy érte fogsz jönni.
- PALI Itt feledtem: a gyerekeket tanítottam korán reggel az új nótára.
- ZOLTÁN Hát muzikusoknak neveled őket, Palikám?
- 155 PALI Hát már ennek a kettőnek csak az apja mesterségét kell eltanulni, hogy ha egyszer majd temetni visznek, legyen aki végig muzsikálja a koporsómat az Isten kertjéig.
- ZOLTÁN *(megszorítja Pali kezét)* Neked jutott a jobbik osztályrész, édes vérem. Lám én utánam nem marad senki, aki
- 160 végig muzsikáljon az utcán, mikor temetni visznek.
- PALI Nagy út van még odáig.

ZOLTÁN Lehet, hogy a vége előtt állok. Kedves Pálom, nekem ma arra a hosszú útra kell mennem, amelynek a végét nem ismerem. Lehet, hogy nem térek belőle vissza. Azért kerestelek fel, hogy rád bizzam ezt az írást. Végrendeletem van benne. Minden vagyonomat felerészben jó anyámnak hagyományozom, másik felében a te fiaidnak.

PALI (*megütközve*) Uram!

ZOLTÁN Nem „urad”: — „bátyád”. Bizonyos ez már.

170 PALI Én a cigányasszony fia vagyok! Nekem az anyámi mondta, a Manga. Az anyám „én nekem” nem hazudott soha.

ZOLTÁN Majd megtudod, hogy ki az igaz anya? A tied-e vagy a másiké?

175 PALI Én ezt az írást nem fogadhatom el. Hisz akkor megtagadnám magamat.

ZOLTÁN (*oldalzsebébe teszi az íratot*) Isten veled édes Palikám. Távozz innen. Barátaim jönnek.

PALI (*jobbra el*)

HETEDIK JELENÉS

ZOLTÁN, PALI, INGOVÁNYI, KALÁSZI, SIMON, ORVOS

INGOVÁNYI }
SIMON } (*jönnek jobbról*)

KALÁSZI }
ORVOS } (*jönnek balról*)

ZOLTÁN Jó reggelt uraim.

INGOVÁNYI Jó reggelt.

180 KALÁSZI Jó napot.

INGOVÁNYI }
KALÁSZI } (*Egy hosszas alakú kézi táskát hoznak kezükben,*
ORVOS } *pisztolyokkal, sebészeti műszerekkel*)

KALÁSZI (*óráját nézi*) Pontosan jövünk. (*Ingoványihoz*) Hát őn nem hozott magával orvost?

- INGOVÁNYI Orvost nem hoztam, hanem a becsületbiróság ver-
dictjét hoztam, mely írásban így hangzik: *(cédulát vesz ki*
185 *zsebéből)* „Miután báró Lenke Simon úr évek előtt egy
nejét megsértő nyilatkozatért elmulasztá lovagias elégté-
telt kérni, sőt a párbajsegédeit dezavualta, annálfogva a
becsületbiróság báró Lenke Simon urat párbajképtelennek
nyilvánítja, akinek a kihívott gróf Bárdy Zoltán úr elég-
190 tételt adni nem köteleztetik” *(a cédulát Kalászinak adja)*.
Ezzel mi az ügyet befejezettnek nyilvánítjuk.
- SIMON *(erőteltett haraggal)* Ez politikai bosszú!
ZOLTÁN Uraim. Én a becsületbiróság ítéletéhez nem ragaszko-
dom. Ennek mellőzésével kész vagyok megadni a lovagias
195 elégtételt a kihívó úrnak.
- INGOVÁNYI Ön teheti azt gróf úr.
ZOLTÁN Föltéve, hogy a kihívó úr fenntartja a kihívását.
SIMON Fenntartom.
- INGOVÁNYI Ez esetben azonban én nem lehetek a kihívó úr
200 párbajsegédje. Üdvözlöm az urakat *(megfordul, elmegy
balra)*.
- SIMON *(megkönnyebbülten, de majd ismét haragot színlelve)* Most
meg nincs párbajsegédem.
- ZOLTÁN Ajánlok egyet. Itt e házban lakik Barkó Pál úr. Füg-
getlen gentleman, több érdemrend lovagja.
- 205 KALÁSZI Nincs ellene kifogásom.
SIMON Nekem sincs. Elfogadom.
- KALÁSZI Érte megyek és meghívom *(bemegy a házba)*.
ZOLTÁN *(leül az asztalhoz, tárcáját előveszi, ír bele, egy lapot
kiszakít belőle)* Még azt a bizonyos nyilatkozatot kell meg-
írnom. Készen van. Ez az öngyilkosság bevallása. Talán
210 nem is hazugság.

NYOLCADIK JELENÉS

ZOLTÁN, SIMON, KALÁSZI, PALI, ORVOS

PALI (*Simonhoz*) Báró úr! Kész vagyok önnek a párbajnál segédkezni.

SIMON Köszönöm uram.

215 KALÁSZI Uram. A párbajszabályok szerint, vívás előtt a segédek kötelessége az ellenfeleket felszólítani a kibékülésre. Ezt teljesítem.

ZOLTÁN }
SIMON } (*elutasító kézmozdulatot tesznek*)

KALÁSZI A kibékülési ajánlat elutasított. Következik a ténykedés. Fölkérem tisztelt segédúramat, szíveskedjék a barriért meglépni s a pisztolyokat megtölteni (*a kézi táskát felnyitja*).

PALI (*meglépi a tiz lépést, az asztaltól kezdve a szintér diagonális vonalban levő szegletéig, ott egy fehér zsebkezdőt tesz a földre. Azután az asztalnál megtölti a pisztolyokat*)

220 KALÁSZI (*Zoltánhoz*) Az iratot kérem.

ZOLTÁN Rendben minden. Itt a végrendeletem. Ezt kérem az anyámnak átadatni. — Ez pedig az a bizonyos nyilatkozat.

KALÁSZI (*átveszi az iratot, zsebébe teszi, a cédulával Simonhoz lép*) Báró úr! Bátor vagyok, önt hasonló nyilatkozat megírására fölszólítani.

225 SIMON Mi az?

KALÁSZI Ez egy obligát nyilatkozat, minőt olyan párbajnál szoktak a vívófelek a szekundansoknak átadni, amelynél a halálos kimenetel lehetséges. Igen rövid, ennyiből áll:
230 „Meguntam az életemet, enkezemmel vettem annak véget. Isten irgalmazzon szegény lelkemnek.” Ez a párbajsegédekért szükséges. Az osztrák törvények szigorúak. — Az efféle cédulát majd annak, aki halva marad, a zsebébe tesszük s aztán itt hagyjuk, míg valaki rátalál.

- 235 Így a segédek menten maradnak. A gróf úré már itt van.
Lemásolhatja róla. — Ha úgy tetszik.
- SIMON (*Előveszi tárcáját, nagy lelki küzdelemmel megírja a nyilatkozatot, a lapot kiszakítja a tárcájából, átadja Kaldszinak*)
- KALÁSZI Kösönöm. (*Elteszi mind a két cédulát a zsebébe*)
- ORVOS (*ez alatt kibontotta sebész-eszközökkel rakott tárcáját az asztalon*)
- PALI (*Simonhoz lép, a két pisztolyt agyával felé fordítva*) Tessék uram: öné a választás.
- SIMON (*átveszi az egyik pisztolyt*)
- KALÁSZI (*elveszi Palitól a másik pisztolyt s Zoltán kezébe adja*)
Kérlek, gombold be a dolmányodat, a fehér mellényed
240 kilátszik.
- ZOLTÁN Inkább egészen kigombolom; hadd legyen neki jó céltáblája.
- KALÁSZI Urak! Foglalják el a helyeiket. Előbb válaszszanak.
Fej-e vagy irás? (*Felhajít egy tallért a levegőbe*) Ön választ.
(*Simonhoz*)
- 245 SIMON Fej.
- KALÁSZI (*a leesett tallért felveszi, mutatja Palinak*) Fej! (*Simonhoz*) Öné az előnyös hely: háttal a napnak; a grófé a nappal szemben.
- ZOLTÁN (*a háttér szögletében áll fel*)
- KALÁSZI Háromszor fogok tapsolni. A harmadik tapsolás után
250 három másodpercig szabad célozni, akkor löni kell. Előbb löhet, a harmadik tapsolás után, aki akar.
- SIMON (*támolyogva jön a szin elején levő szögletig, borzadozva, magában*) Mért dobog olyan sebesen a szívem? Mért rcszket ez a fegyver úgy a kezemben? — Félek-e én? — Még tegnap én tölem félték. — Hát ki vagyok cserélve? Nem én vagyok én? — Hát ha én nem félek magamért, akkor
255 ki félt engem? Senki — senki. — Még az a vén cigányasszony sem. Megátkozott engem az a cigányasszony! —
„Áldott legyen az a fegyver, mely ezt a te fekete véredet

260 kiontja!” Hát az a szerető asszony, a hű feleség! — Azt mondta: „oda löj neki a szive közepébe!” De hátha az lövi az én szívemet keresztül? — *(Erőszakolja a börtorságot)* De hát van ezen a világon mit sajnálni? — Eh! Ha már el vagyunk temetve, tanuljunk meghalni. *(Feláll a fatörzs előtt)*

PALI }
INGOVÁNYI } *(egymás mellé állnak, jobbról)*

KILENCEDIK JELENET

ELŐBBIEK, MANGA

265 MANGA *(előrohan a bokrok közül)* Megálljatok! *(Simon elé áll, eltakarja)* Nem engedem megölni a fiamat! Én vagyok az anyja! Isten a tanum rá! — Visszaveszem az átkot a fejedről. Ne ontsa ki rossz fegyver a vérét!

PALI *(Zoltánhoz)* Mégis ő a cigányasszony fia.

270 SIMON *(eltolja magától Mangát)* Eredj! Őrjöngő! Hagyj engem meghalni.

MANGA *(előveszi kebléből Corinna levelét, Simon elé tartja)* Ezért az asszonyért akarsz te meghalni? Olvasod el mit ír e levélben?

275 SIMON *(olvassa a levelet, felkacag keserűn)* „A mai párbaj után vagy özvegy leszek, vagy földönfutó.” — „Én sem lehetek a cigányasszony fiának a neje többé!” Hahaha!

MANGA Igen! Az vagy. Az én fiam vagy te!

280 SIMON No hát, asszonyom! találjunk egy jó okot a válóperre. *(A fatörzsre dobja a pisztolyt)* Uraim! Én visszavonom a kihívást. *(Felkapja a fatörzsről a Palitól ott hagyott hegedűt)* No, hát lásson a világ egy kerületi főnököt, aki hegedűvel keresi a kenyerét. *(Elkezd muzsikálni a vajda nótáját)*

ZOLTÁN }
PALI } *(Egymást dtölelik, borzadva tekintenek Simonra)*

TIZEDIK JELENET

ELŐBBIEK, CITERA, PALKÓ, PETYKÓ

CITERA }
PALKÓ } (a hegedűszóra előrohannak a házból)
PETYKÓ }

CITERA *(ijedten)* Mi történik itt?

285 *(Citerához siet)* „Báróné!” Nyujtsa a karját: önnek anyám palotájában a helye. — Pál „öcsém,” hozd utánunk a fiait. — Az a ház ott — ezé az úré. *(Simonra mutat)*

PALI *(fiai kezét fogja)*

CITERA *(reszketve)* A kegyelmes úr megőrült!

SIMON *(örjöngve húzza a nótát)* „Én a vajdát nem bánom!”

MANGA *(igyekszik Simon fejét kendőjével betakarni)*

(A függöny leszűll)

VÉGE

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

- Báldnyosvár* Jókai Mór: *Báldnyosvár* (1883) Sajtó alá rendezte Téglás Tivadar. Bp., 1964. (Jókai Mór Összes Művei. Szerkeszti Lengyel Dénes és Nagy Miklós. [JKK.] Regények 43.)
- BH Budapesti Hírlap
- Csiki Székely Krónika* Szádeczky Lajos: *A csiki székely krónika*. Bp., 1905.
- Czuczor—F. Czuczor Gergely—Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára*, I.—VI. Pcsst, 1862—1874.
- Diószegi S.: *Füvészkönyv* Diószegi Sámuel: *Magyar füvészkönyv*. Debrecen, 1807. Szemelvények. Bevezetéssel ellátta Péntzes Antal. Bp., 1938.
- Diószegi V.: *Ósi magyar hitvidég* Diószegi Vilmos: *Ósi magyar hitvidég*. Bp., 1971.
- Diószegi V.: *A pogány magyarok* Diószegi Vilmos: *A pogány magyarok hitvidége*. Bp., 1973.
- Diószegi V.: *Sádmánhit* Diószegi Vilmos: *A sádmánhit emlékei a magyar népi műveltségben*. Bp., 1958.
- Erdélyi: *A népkölt.* Erdélyi János: *A nép költészete*. Pcsst, 1869.
- Erdélyi: *Népdalok* Erdélyi János: *Népdalok és mondák*. I.—III. k. Pcsst. 1846., 1847., 1848.
- Gyórfly Gy.: *A ma-Gyórfly György: A magyarok elődeiről és a hongyarok elődeiről foglaltsáról*. Bp., 1958.
- Gyórfly Gy.: *Tanul-Gyórfly György: Tanulmányok a magyar állam mánnyok eredetéről*. Bp., 1968.
- Heortokrates, vagy Bod Péter: *Szent Heortokrates*, avagy a keresztyének között előforduló innepeknek és a rendes kalendáriumokban feljegyeztetett szentek rövid históriájok . . . magyarra fordítatván, közönséges haszonra intézetett egy bujdosó magyar által.

	Oppenheim, 1757. (Szeben, 1761) Névtelenül. (2. kiadás Pozsony, 1786)
Horváth Mihály	Horváth Mihály: <i>Magyarország történelme</i> . Újonnan átdolgozta Hatvani Mihály. II. kiadás, Pest, 1860.
Ipolyi	Ipolyi Arnold: <i>Magyar Mythologia</i> . 2. kiadás, I—II. k., Bp., 1929.
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
JKK	Jelen kritikai kiadás
Király Pál	Király Pál: <i>Tájszótár</i> . Buda, 1838.
László Gyula	László Gyula: <i>A honfoglaló magyar nép élete</i> . Bp., 1944.
MÉSz	<i>Magyar Értelmező Szótár</i>
MTA Kézirattár	A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára
Mikszáth	Mikszáth Kálmán: <i>Jókai Mór élete és kora</i> . (M. K. Művei 6.) Bp., 1967.
MH	Magyar Hírlap
N	Nemzet
NK	<i>Jókai Mór Összes Művei</i> . Nemzeti kiadás 1—100. k. Bp., 1894—1898.
NSz	Nemzeti Színház
Orbán	Orbán Balázs: <i>Székelyszékelyföld</i> . I—II. k. 1868., 1871.
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár
OSzKK	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
OSzK Színháztört.	Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára
PH	Pesti Hírlap
PN	Pesti Napló
Szinnyeci	Szinnyeci József: <i>Magyar Tájszótár</i> . I—II. k. Bp., 1893—1896., 1897—1901.
Váli Mari	Váli Mari: <i>Emlékeim Jókai Mórról</i> . Sajtó alá rendezte Lukácsy Sándor. Bp., 1955.
R. Várkonyi Ágnes	R. Várkonyi Ágnes: <i>A pozitivisták történetiszemlélet a magyar történetírásban</i> . I—II. k. Bp., 1973.
Vnutschó	Vnutschó Berta: <i>Jókai Mór drámaírói munkássága</i> . Bp., 1914.
Zsigmond	Zsigmond Ferenc: <i>Jókai</i> . Bp., 1924.
< >	Jókai törlése a kéziratban
< >	Olvashatatlan törlés a kéziratban
[szögletes zárójelben]	A sajtó alá rendező megjegyzései

BEVEZETÉS

AZ UTOLSÓ ÉVEK DRÁMÁI

A millennium éve a hetvenegy éves Jókai számára jelenthette a politikai és a Petőfi Társaságban tartott szónoklatok dús lehetőségét, a legnagyobb élő magyar író megillető közéleti csillogást, írói pályája azonban már hanyatlóban volt, s ez, sokat emlegetett „gyermekien szelíd mosolya” mögé rejtve, tudatossá is vált benne. „Aggódva gondolok rá, hogy évek múlva azon feladat fog rád várni, hogy törvényt tarts egy magát túlélvén író felett, a kinél a késő ősz kiparódiázta a kora tavaszt”, írta már 1895 őszén Beöthy Zsoltnak.¹ Nem egészen egy év múlva egy szerény vidéki színikazgatónak vallja be: „... nekem már semmi bizalmam sincs a darabjaimhoz.”² — Tíz éve özvegyen, leányával és annak férjével mint legközelebbi családjával élve, az ő társaságukat osztva meg, ráébredhetett, rá is ébredt, hogy világuk nem az övé, a Bajza utcai szalonban tisztelgő ifjabb író- és művésznemzedék voltaképpen túllépett rajta. Szelleme talán megfáradt, de féltőképessége még ép volt.

Kissé magányos, kissé mélabús pillantása, ha nem is hatott nagyon mélyre, de józanul nézte a nagy nemzeti felbuzdulást. Lehetetlen, hogy ne vette volna észre az ellentmondást a magyarság fennmaradásának mámoros ünneplése és az egymást gyors ütemben váltó főhercegi látogatások között. Az „udvar”, amelynek bűvkörébe egyszer maga is belesodródott, sorra-rendre látogatta az Ezredéves Kiállítást, egy Salvator ment, egy Mária Annunziata jött, s az a két ember, aki rászolgált szeretetre, sehol sem volt többé: az arcát mindvégig eltakaró Erzsébet királyné élő halott, a bálványozott Rudolf a Kapuzinergruftban. —

¹ Levele Beöthyhez, 1895. szept. 22.: Országos Széchényi Könyvtár Irodalmi Levelestára, növedéki naplósám: 1949/29.

² Levele Krecsányi Ignáchoz, 1896. szept. 8. Uo., 1925/8.

Sokat írt és íratott, sokat beszélt és beszéltetett magáról³, holott alapjában véve zárkózott ember volt. Félelmeit és szorongásait restellte volna bárki előtt is feltárni, csak néha, váratlanul bukott ki belőle az igazság, mint a fent idézett két levélben. Élete utolsó éveiben, „amint nőttek az árnyak”, a szerepjátszás csaknem minden őszinte hangot elfojtott benne. Ekkor születtek azok a patetikus közlemények, mint a Henthaller Lajos országgyűlési képviselőhöz intézett „Nyílt válasz”: „Én majd annak idején írni fogok Kossuth Lajosról és úgy, hogy mindenki helyesléssel fog rá gondolni fent és alant: a dicsőséges Szent Koronától az aratók áldott búzakalász koszorújáig; mert csupa igazság és érzés lesz benne”,⁴ vagy a Zolához írt bizalmas vallomás: „... j'ai le courage d'aimer, et le bonheur d'être aimé.”⁵

Jókai utolsó évei közel száz esztendeje állnak az érdeklődés középpontjában. Egész addigi élete nem vert annyi hullámot a hazai köztudatban, mint az az „ősz, amire nem jött tavasz”.⁶ Az események alakulása, az általános zavar, amit késői házassága a kortársakban ébresztett, ugyanúgy oka ennek, mint az az eddig sohasem tapasztalt jelenség, hogy, öreg ember léte, egymás után tesz közzé regényeket, novellákat, nyújt be a színházakhoz drámákat — az „ilyen még nem volt!” izgalma napjainkig kihat. Kortársak és krónikások egyaránt megkísérelték a kutatást ezekben a különös viszonylatokban, a hiba csak ott volt, hogy nem annyira az irodalmi fenomént, mint inkább a „botrányt” figyelték és növelték.

Mikszáth, az első életrajzíró s egyben bizonyos szemléletbeli alaptónus megadója, már a Jókai-család, a szülői ház felvázolásánál megjegyzi, hogy a famíliában gyakran akadt külön. Rámutatott, hogy az abnormalitás a családnak ebben a tagjában zseniális fróit tehetségben nyilvánult meg.

³ Előbbire Jókai Mór: Emlékeim. 1875. Uő: Utazás egy sírdomb körül. 1889. Uő: Az én életem emlékei. 1899. Uő: Az én életem regénye. 1901. Jókai Mór önmagáról. Önéletrajz. 1904. — Jókai Mór fróit működésének ötvenedik évfordulójára kiadott emlékkönyv. 1894. Kőrösi László: Jókai Mór életrajza. 1894. Névy László: Jókai Mór. 1894. Szinnyei József: Jókai Mór. 1898. Prém József: Jókai Mór. 1899. Nógrádi László dr.: Jókai Mór élete és költészete. 1903. —

Utóbbira: ld. a Keresd a szíved! előadási problémáiról írt újságcikkek sokaságát.

⁴ OSzK Irod. Levelestára, 1902. aug. 7. Növ. naplósám: 1938/23. (Megjelent a Nemzetben 1902. aug. 9-én.)

⁵ Emil Zolához, h. és k. n. U.ott, Fond V/714.

⁶ Nagy Miklós: Jókai. 230.

Amíg azonban egy-egy regény epikus folyamába ágyazott művészi tájleírások, az iróniába csak ritkán hajló csendes humor, a nyelvi szépség elterelhette a figyelmet az esetleges belső ellentmondásoktól, azok, színpadra kerülve, észrevehetővé váltak. Gyakori, hogy egy nagyszerűen induló pálya, egy fennkölt eszméért hevülő hős kicsinyes szerelmi bonyodalmakban bukik el, mint pl. a honfoglaló Árpád négy legényfia a *Leventében*.

Az író korosodása sem kedvezett a modern drámaírói gyakorlatnak. Emlékeiben egyre erőteljesebben támadtak fel ifjúkora színházának, az örvenes-hatvanas éveknek színpadi fogásai.

A *Helvila* figurái bororvaellen táncolnak. Sem Vigárdy drámába nem illő, érdektelen egyénisége, sem a sikeres írói létére feltűnően naiv Kamilla, sem a koraérett és cserfes Helvila maga, még kevésbé a váratlanul hőssé magasztosult Dobokay nem voltak képesek megnyerni a közönség vonzalmát. A darab megbukott. — „Bizony, bonyolult jellemet sohasem tud helyesen rajzolni Jókai. Ahány belső vagy külső komplikáció merül fel egy jellem ábrázolása közben, annyi helyen szenved az törést, zuzódást vagy ficamodást.”⁷

S a *Levente! ó, a Levente!* Arany János már sok éve leírta a *Bolond Istók* bevezető sorait: „Isten veled, jobb részem arany álma! . . . Oly messze a cél, oly magas a pálma!” Jókai nem vette észre, hogy a legnagyobb életmű megalkotásával immár elkésett, de szüksége sincs rá. Megírva áll az a *Magyar Nábob*, a *Kárpáthy Zoltán*, *A kétségbeesett ember fia*, *Az arany ember* lapjain. — Olyan színház, ahol ezt az óriási színpadtechnikai igényeket támasztó, tartalmilag zavarba ejtő művet előadhatták volna, nem akadt Magyarországon. A *Levente* ismeretlen maradt, emlékéit a színházhozatal érdekében írt számos levél őrzi csak az OSzK Irodalmi Levelestárában.⁸

Holott hatalmas gyűjtőmunka feküdt ebben a könyvdrámává finomult alkotásban. A költő kis noteszeiben éveken át gyűltek az adatok: népi vonatkozások, etnográfiai bejegyzések, amiket hiánypótlónak tartott az írásbeliség kora előtt elpusztított pogánykori hitvilág érzékeltetésére; gyermekdalok, pünkösdőlők.

A Melyiket a kilenc közül? érzelmes német karácsonyi története után a *Fekete vér* ismét felcsillantotta Jókai nagyságát. A közönség és a

⁷ Zsigmond: Jókai. 322.

⁸ A Várady Antallal folytatott levélváltásról a maga helyén bőven esik szó. Levelezett azonban róla Jókai Somló Sándorral (OSzK Irod. Levelestára Fond 24/384., Fond 24/385.) Vészi Józseffel, (uo., Növ. naplószám 1958/23.) és feleségével, Nagy Bellával is (uo. Fond V/703.).

színikritikusok fel is figyeltek rá. A szabadságharc, az abszolutizmus éveinek nemzeti összefogása újra megdobogtatta a színházba járók szívét. Ezúttal — a költő életében — utoljára.

Írói pályafutásának kezdetétől *A zsidó fiú* című drámát jelölte meg (1843), és betegágyán, halála előtt *A lőcei fehér asszonyt* kérte, mert drámát akart írni belőle. Politikai pályafutása 1896-ban félbeszakadt, magánya szinte teljessé vált, csak a színházban találkozhatott közönséggel, s azzal az ünnepléssel, amely életét levegője volt. Erről így ír Feszty Árpádné Jókai Róza *A tegnapi* című visszaemlékezésében (Bp. 1924): „Mialatt Leventén dolgozott, több darabot is írt — de nem volt velük szerencséje. Dráma, operette, bohózat — megbukott biz az mind. Már reszkettünk előre, ha azt jelentette; új darabot adott be.

Azok egész különös bukások voltak. A publikum tombolva hívta, ünnepelte-, vastaps, őrjöngő éljenzés, ünnepelte az embert, a regényíró, az imádott alakot, — de a darab megbukott. Egyikben apácák kánkánt táncoltak, emberek túlsok babot ettek stb. Ezt másodszor nem lehetett előadni, de felvonásközben azért tombolva éljeneztek az ország büszkeségét, szerelmét.” (116. l.)

1898 után is szerepeltek művei: 1902 decemberében a bécsi Carl Theaterben adták elő *A mameluk* című operettet, amelynek szövegét ő írta, szerzőtársa Buchbinder Bernát volt (Magyar Nemzet 1902. XII. 23.), Kövessy Albert kecskeméti színikazgató pedig Jókai engedélyével dramatizálta *Az új földesurat* (Magyar Nemzet 1903. XI. 20.).

A nagy regényíró és novellista gyermekkorától fogva imádta a színházat, színbírállataival, politikai szónoklataival éppen úgy, mint epikai műveivel mindig hirdette a színház nemzetnevelő szerepét, s ebből maga is ki akarta venni a részét. Univerzális törekvés volt ez mindvégig: a *Levente* egy csüggedt nemzedék újraélesztését szolgálja, mint Arany hun trilógiája, a *Helvita* a kor erkölcsét leplezi le és korrigálja, a *Melyiket a kilenc közül?* a naiv igazságot mutatja be, végül a *Fekete vér* az elnyomatás korának példájával nevel.

★

Jókai kéziratának bőségéből szükségképpen következik, hogy a kiadó több gyűjteményben és nagyobb intenzitással terhelte a kézirat-, ill. könyvtárosokat, mint az egy átlag kritikai kiadásnál szokásos. Fogadják fáradságukért mind az MTA, mind az OSzK és a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárának vezetői, Csapodi Csaba, V. Windisch Éva és Tóth András, valamint munkatársaik, leghálásabb köszönetemet. Ugyancsak nagy hála köteleztek ezeknek az intézményeknek, valamint az Országos Levéltárnak könyvtári dolgozói is.

A *Levente* kiadásainak összeállításában Dr. Komjáthy Miklósné, az OSzK osztályvezetője, az öszövétségi vonatkozások felderítésében Muzsnai Márta harmadéves ref. teológiai hallgató sietett segítségemre; nekik is e helyen mondok köszönetet.

Megértő baráti szóval és jótanácsokkal segített Lengyel Dénes, a sorozat szerkesztője.

A legmelegebb hálával azonban Molnár József tanár úrnak, kiadói munkám lektorának tartozom.

LEVENTE

KÉZIRATOR, KORREKTÚRA, SUGÓPÉLDÁNY

A *Levente* c. „történelmi drámai költemény” saját kezű fogalmazványa, ill. tisztázata három nagy budapesti gyűjtemény állagában található.

A *fogalmazvány* az OSzKK Quart. Hung. 2022. sz. alatt van, Jókai lila tintás frásával, a lapnak csak egyik oldalán írva, fent a szerző saját és mellette a könyvtár gépi számozásával. A kézirat be van kötve, de a kötésnél nem vették észre, hogy a fogalmazvány lapjai közé, oda nem illő helyre, a tisztázat (egyébként máshol őrzött) példányának néhány lapja is belekerült. A tisztázati példányon a versok beírtak.

A szerzői lila tintás számozás a könyvtári fóliálással nem egyezik, fogalmazás közben ugyanis betoldások, a. és A., b. és B. jelzetű lapokra írt bővítések jöttek létre. A könyvtári számozás folyamatos.

Az autográf számozás 54., ill. a könyvtári 58. fóliója után a tisztázat 55., 56., 57., 58., 59. oldalai következnek. Ez után az 57. autográf és 61. könyvtári számozású lapon rövid töredék a *Barangok*-ból. Az 59. (63.) fólió ismét visszatér a fogalmazványhoz. A 64. (68.) fóliót a tisztázati példány 64.—65. oldalai követik, majd a 64. A. (69.) oldalszámmal visszatér a fogalmazvány. A 85. (94.) fólió ismét a tisztázatból került át, a 86. (95.) folytatja a fogalmazvány szövegét. A 93. (102.) ismét a tisztázat, a 94. (103.) megint a fogalmazvány, egészen a 97. (106.) fólióig. Itt azonban csak egy fólió tér vissza a fogalmazvány szövegéhez, mert a 99., 100. (108.), 101. (109.) újból a tisztázat egy része, a 103. (110.) — 126. (133.) megszakítás nélkül a fogalmazvány, a 128. A.—128. B. (135.) fólió pedig újból a tisztázat szövege. A 129. (136.) fogalmazványi, a 130. (137.) fólió tisztázati szöveg, ugyancsak a 131. (139.), a 155. (164.) és a 157. (168.) is. A 180. (190.) fóliótól végig a tisztázati szöveg került a fogalmazvány befejező részeként a kötetbe.

A fogalmazványnál a szerzői jegyzetanyag a lap alján foglal helyet. Az Utószó — voltaképpen Előszó — konceptusa hiányzik.

A *tisztázat* csaknem teljes egészében az MTA Kézirattárának tulajdonában van. Jelzete Ms 342/a. Itt is van külön szerzői és külön könyvtári főlíálás. Ebből a kéziratból hiányzik a már jelzett és a fogalmazványhoz sorolt, kétoldalon beírt főlíókon kívül az alirumnak éji találkozásának kidolgozott szövege; szerzői számozás nélkül, 2., 72/1., 73., 73/1. könyvtári főlíálással ellátott lapokon e versek fogalmazványtöredéke áll. Nem a tisztázat, hanem a fogalmazvány tartozéka az 1—33. (1—10.), 85. (26.), 91—94. (29., 29/1., 30.), 99—102. (32—35.), 127., 127.B., 128.B. (48., 49., 50) szerzői, ill. kézirattári főlíószámú lap.

Szerepel az Akadémia Kézirattárának példányában az autográf címlap és a teljes szereplői névsor az I., I/a., II., III. (1—2.) szerzői, ill. kézirattári számozású lapokon, majd, mint a mű előszava, NK-ban *Utószó*ként megjelent esszészerző fejtegetés a 13 A—26. (4—10.) lapokon. Ez a szöveg nemcsak töredékes — egy része egy harmadik közgyűjteményünkben van —, de nem is a nyomtatásban megjelent végleges változat, tehát a valószínűleg később még kiegészített *fogalmazvány*.

Az *Előszó*, ill. végleges elhelyezését tekintve *Utószó* említett szövegének *első része*, az 1—10. szerzői, ill. kézirattári számozású főlíó a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárának V. 2838. leltári sz. a. található.

Az *Utószó* befejező részének kéziratát nem sikerült megtalálnom.

A teljes mű *autográf korrektúrája* az OSzK Színháztörténeti Tárnak NSz L 134/2. jelzete alatt található. Valószínűleg ez az a példány, amit Jókai Váradi Antal rendelkezésére bocsátott. Elismeréssel kell adóznunk Gál és Tóth szedőknek, akik a kéziratban leadott különleges szöveget igen kevés hibával szedték ki.

A jegyzetek még e korrektúra példánynál is lapolják, szerző a korigálás során számozta át őket a megjelenés végső formája szerint. Ugyancsak itt írta át idegen kéz — bizonylyan Váradié — a dráma befejező, emelkedett sorait Árpád nevére.

Tóth Imre rendezőpéldánya (OSzK Színháztörténeti Tára, NSz L 134.) feltehetőleg a Váradi Antal-féle módosításokat követi. Szövege erősen meghúzott, köznyelvre írták át.

A *Levente* színre sohasem került, így a sűgökönyv különösebb figyelmet nem érdemelne, mivel azonban Jókai a színpadi megvalósulás érdekében Váradi Antallal levélváltást folytatott, erre nem lesz fölösleges kitérnünk. Vö. Váradi Antal: *Jókairól és az ő „Leventé”-jéről*. Az Újság 1905. 141. sz. (V. 31.)

A kiszedett mű 1897 augusztusában a szerző kezében volt. A korabeli hírlapok közléseiből azt is tudjuk, hogy Jókai ez év november

elején *Levente* címen új drámát nyújtott be a Nemzeti Színházhoz (Vasárnapi Ujság, 1897. 47. sz. 757., ill. Nemzet 1897. nov. 3.). A Nemzeti Színház nyilatkozatáról Jókai lapja így írt december 2-án: „Jókainak legújabb drámáját, *Leventét*, melyet a koszorús író a Nemzeti Színház igazgatóságának — mint nemrégiben már közöltük — már átadott, az igazgatóság mint értesültünk, március 15-én ünnepi előadásban fogja színre hozni. A darab díszletei és a jelmezek teljesen újonnan készülnek. Egyáltalában az egész előadást a kiváló író darabjához méltóan a legnagyobb gonddal és fényel fogják rendezni”.

Jókait tapasztalatai arra intették, hogy műve eredeti alakjában nem alkalmas előadásra, meg kell húznia. Váradinak azt írta ugyan, hogy megkezdte a törlést, de erre nem sok nyom vall; az előjáték elhagyását azonban tényleg elhatározta. Várad régi ismerőse — és utóbbi saját bevallása szerint, lelkes tisztelője is — volt, nemcsak a Színi Iskola tanára, hanem egyben a Nemzeti Színház dramaturgja. Tehát egyrészt joggal feltehető, hogy értett a dramaturgi munkához, másrészt némi jóindulatú befolyással is lehetett a darab sorsára nézve. Szabad kezet engedett hát neki Jókai a színmű megrövidítéséhez — már ahogyan azt egy szerző elképzei. Nagylelkűen felajánlotta az előjáték törlését, majd így folytatta: „... kérem meghagyatni mindazt, a mi a dráma etikai alapját képezi. Miért kellett Árpád négy felnőtt fiának a honfoglalás harca alatt elveszni?

A lelkiület, hit, hajlam, erkölcs ellentéte, különbsége nálunk okvetlenül testvérharca vezetett volna. Azok a jelenetek tehát, amelyek azt az összeütközést magyarázzák, megtartandók. Teljesen megtartandónak tartom azontúl az elrejtőzött leány jóslatának és látványainak előadását; úgyszintén Jabel értesítéseit a honfoglalási harcokról. *Hadd legyen a színpad egy kicsit katedra is a jó közönségre nézve. Tanulja ősei történetét.* 'Levente' maga az egész darabban a legunalmasabb fickó, annak a szerepét nem bánom, ha megkönnyted. — A *Levente* és Csombord közötti őskori párbajnak színpadon praktikábilis módozatát vázlatoztam a szövegben, a mit kéziratban megtalálsz. — Hogy a darabban sűrűen előforduló parádéból mi kerüljön színre, az már aztán egészen az igazgatóság (talán az intendatura?) belátásától függ, s nagyrészen költségvetés kérdése . . .”

Később ismét: „S ha technikai lehetetlenségbe ütközik az előadás, kérlek, tudasd ezt velem azonnal, hogy visszavonhassam a darabot a színpadról, s mint olvasmányt, a közönség elé bocsáthassam. Az egész ki van már nyomtatva, s én az által, hogy a könyv megjelentetését a színpadi előadás utánra halasztom, egy egész esztendő-t veszítek a könyvvásáron”. — „Az eshetőleg bekövetkező szereposztásban nagyon kevés beleszólásom lesz; csupán az Árpád-fiak legifjabbikát, a

szerelmes Tarkócot, a hegedőst szeretném nő által személyesíttetni. (Talán Maróthy?) [Maróthy Margit, szül. 1873., 1891 óta a NSz tagja. — Mályuszné] —

A szövegbe *száz* olyan régi szó fordul elő, a milyent manapság csak tájszólásokban használnak . . . azokat, egy pár kivétellel, mostani valutával fogom kicserélni.”

A levél 1897. nov. 10-én kelt. December 6-án értesíti Váradit, hogy követte tanácsát és a két utolsó felvonást összevonta. Majd elmondja az eseményeket Jahel. Egyúttal kéri, hogy a bemutató ne március 15-én legyen, mert az a sokféle egyéb ünnepség miatt nagyon fárasztó volna számára.

Három nappal később ismét felkereste levelével Váradit és sajnálkozott a felett, hogy az előjáték tündér-jelenetei megmaradnak. Így más egyebet kell törölni. „Ezt egészen a te ítéletre bízom. — Csupán néhány óhajtasomat kívánom veled megismertetni. Óhajtanám, hogy Halvaél, Jahel és Tarkóc szerepei maradnának egész érvényben.” Sajnálatosnak tartja, hogy a Mén Marót udvarában játszódó felvonást meg kell húzni, mert az látványos és így érdekelné a közönséget. A népdalokat nem kell énekelni, elég, ha elmondják. (Váradit nyilván aggódott a drámai színészek énekkészsége miatt.) Belenyugszik, hogy a *Döntő párbaj* felvonása — Levente és Délibáb bihari élete stb. — ki-maradjon, a zomator színpadi bemutatását is elengedi, de Marót és a kis Estilla színrre kell, hogy lépjenek. Véleménye szerint a kiállítást illetőleg nem volt nagyon igényes: Mén Marót palotája „csak egy barbár úr” háza, új jelmez pedig csak Levente, Jahel és Tarkóc számára szükséges, magyar ruha van a színházi ruhatárban elég! Végül kéri Váradit, hogy ha kész az átdolgozással, küldje el neki.

Váradit elkészítette a kért munkát. Az előjátékot meghagyta ugyan, de elég sok kihagyással. Ennek szép szövegéért kár, annál is inkább, mert a húzások néha értelmetlenséget okoztak. Az I. kép (I. felv.) hosszú női karából csak hét sor maradt, utána mindjárt a Táltos jelenetei következtek. Az Árpádfiak „hitvitájánál” Tarkóc Bábólnáról nem azt mondta volna, hogy „egy meztelen asszony”, hanem csak annyit, hogy „egy asszonyi alak”. Tarkóc és Halvaél szövegei ugyan tényleg jórészt megmaradtak, a versek mégis sokszor sántítanak a felületes törlések következtében. A II. kép, ill. felvonás elején új a kovácsok kardala.⁹ Levente és Tarkóc párbeszéde lerövidül,

- Verd a vasat,
verd a vasat!
Ellen vértje attól hasad,

s jó néhány alexandrinus ismét megsántul. Még Jahel szövegében is van törlés. A szin nyílt változással alakul át Árpád és vezérei tanácskozásává. A „Szer” alaposan megrövidült. Árpád fejedelemmé választása, a vérszerződés, Privina jelenete — fehér ló mondal — és a három tündérlány megjelenése, akik egyben bejelentik Zsolt születését, rövid elintéztést nyer. Szerencsésen kimaradt a Csfki Székely Krónika adatainak színpadra citálása. Kevesebbet szenvedett a III. kép, a Mén Marót udvarában történt eseménysorozat. Nem volt kár az udvar balkáni jellegének leírásáért (piszok, patkányok futkosása stb.) Leventével kegyesen bánat az átdolgozás, szép, hosszú szónoklatot intézhet Mén Maróthoz, de kár, hogy éppen a Délibábra vonatkozó kedves versike meg van csonkítva. A legalábbis furcsa „bokolábrások” helyett egy jós maradt, a meztelenül táncoló „geisák”(!) helyett pedig „Leánysereg jó be csörgőkkel, táncot jár”. Megrövidült Göncöl és Kurut, Levente és a tündérek párbeszédés jelenete, kimaradt a Búvellő—Csombord-idill, de természetesen teljes egészében elhangozhatott volna Tarkóc balladája. A IV. képben Jahel sok szövege maradt ki a honfoglalás harcairól, de még így is úgyszólván ő van egyedül „játékban”. A zomtor színpadi bemutatója elmaradt volna, helyette Árpád és vezérei jönnek el Bihar várába, meg éppen idejében ahhoz, hogy az utolsó fejedelmfitől is búcsút vegyenek. A búcsúztatót Jahel mondja el. Marót is jelen van, magával hozta Estillát, akit, mint Zsolt jegyecét, Árpád családjánál hagy. Lehel vezér számára nyílik még mód egy hosszabb szavalatra, Zsoltot fejedelemmé választják és pajzsra emelik, s végül Árpád elmondja a színmű először Jahelnek, majd Lehelnek szánt befejező sorait.

Az átdolgozás elkészült tehát, sőt Tóth Imre, aki Paulay mellett élte végig a *Tragédia* és a *Csongor és Tünde* színpad alkalmazását, hozzá is látott a rendezőpéldány elkészítéséhez. Már a Marót udvarában játszódó felvonás elcljén abbamaradnak azonban a rendezői utasítások.

A Pesti Hírlap 1898. január 26-án arról értesítette olvasóit, hogy a Nemzeti Színház a bemutatót március 1 5-re tűzte ki. Mint újabb érte-

Azzal rontasz ki a
sakra,
Döng az üllő, száll a
szikra!
Szemed lobban, — szived
dobban,
Verjed jobban! verjed
jobban!

sülést, március 1-én azt írta, hogy a *Levente* nem marad el, hanem április 11-én fogják bemutatni. Ugyanilyen értelemben és ugyanekkor számolt be a darab sorsáról a *Nemzet* is. A bemutató azonban e későbbi időpontban sem történt meg.

Jókai a színpadi bemutatkozásig nem akarta könyvárusi forgalomba hozni művét, 1898 őszére azonban már elvesztette a türelmét, és az október 31-i akadémiai felolvasásán a *könyv* Utószavát mutatta be. Valószínűleg meg is sürgette a színházat. (Erről dokumentumunk nem maradt fenn, mert a *Nemzeti Színház* teljes levéltára elpusztult az 1945-i hadi események során.) Elégedetlenségének mindenképpen kifejezést adhatott, a lapok 1899 februárjában folyamatosan cikkeztek a *Leventéről*. A *Pesti Hírlap* még március 11-én is foglalkozik a kérdéssel.

Jókai nehéz éveket élt át ez időben, családja szakított vele második házassága miatt. 1900-ban a *Pesti Hírlapban* megírta *Az én életem emlékei* című önéletrajzának kötetben ki nem adott utolsó fejezetét, ahol is így emlékezik meg a *Leventéről*: „De legalább az első feleségemmel járhattam együtt az Olympuson. A második feleségemnek már az Olympot sem adhatom oda. Az ő számára is írtam egy nagy szerepet: *Leventében*, *Jahel*. Hát inkább levették a darabomat a repertoárról s 3 év óta ott hever a színház lomtárában” (A *Pesti Hírlapból* közli a *Nemzet* 1900. április 4-i száma).

1902. december 5-én Váradi újból levelet kapott Jókaitól. Közölte vele, hogy a *Levente* színi hozatala ismét szóba került (Váradi ekkor már nem volt a színháznál), elveszett azonban az átdolgozott példány!

A szóban forgó példány ma is megvan; a színház könyvtárával került a Széchényi Könyvtár Színház történeti Tárába. A szerzőt (szánt szándékkal?) tévesen informálták. Akár hanyagság, akár tudatos félrevezetés történt, a színház mindenképpen hibázott. Legyen szabad azonban a kritikai kiadónak, aki egyszemélyben színház történetész is, egy-két szót felhozni a védelmére. — Jókai költőien szép sorai az „Olympusról” ugyanis nem teljesen őszinték. Kétségtelen, hogy *Jahel* személyét második felesége ihlette, ha azonban a *Nemzeti Színházban* akarta előadatni művét, cleve elkészülhetett rá, hogy a szerep nem Nagy Bella kezébe kerül, először, mert nem volt tagja a színháznak, másodsor, mert *Jászai Mari a tagja volt*. (Neve az újságközlményekben a szereppel kapcsolatban fel is merült.) Hogy az agg költő minden sérelemre élete sebes pontját fájlalta, ez érthető. De nem reális. 1898 őszén ugyancsak a *Nemzeti Színház* bemutatta *Fekete vér* c. színművét.

Szabadelvű kor volt ez; Makai Emil, Bródy Sándor, Verő György, Lenkei Henrik, a fiatal Földes Imre egymást váltják mint

szerzők és fordítók a színház műsorában. Elvi kérdést biztosan senki sem csinált a bemutatóból, annál inkább lehettek az előadásnak gazdasági nehézségei. Szívesen színpadra vitték a *Fekete vért*, aminek a kiállítása semmiben sem haladta meg bármely más premier kiadásait. Ha azonban elolvassuk a Leventéhez írt szerzői utasításokat, ha meggondoljuk, hogy a kor köztudatában is (a Jókai inspirálta!) Feszty-körkép pompája jellemezte a honfoglalást, nem tagadhatjuk, hogy óriási költségekre volt kilátás. Ne tévesszenek meg bennünket a költő Váradihoz írt sorai, hogy nem drága darab ez, hiszen van elég magyar ruha a színház ruhatárában! (1897. dec. 9. levél.) Ha a Levente sikernek bizonyul, olyan színházmű, amelynek műsorbeli kötelezettségei voltak (repertoár-színház), egy évadban legfeljebb húsz előadás jöhetett számításba — ha nem, három-négy. Az előrejelzés, hiszen az igazgatóság ismerte a közönséget, inkább az utóbbi felé hajlott. A *Levente* szép könyvdráma, lehet esetleg jó filmforgatókönyv, de egy pénzben nem bővelkedő Guckkastenbühne számára nagy fényűzés lett volna.

KIADÁSOK

Jókai Mór: *Levente*. Történelmi drámai költemény. Bp. 1898. Révai. 191 l.

Editio princeps.

Jókai Mór: *Levente*. + *Utazás egy sirdomb körül*. Bp. 1898. Révai. 293 l. (Jókai Mór összes művei. Nemzeti díszkiadás 95.)

Jókai Mór: *Levente*. + *Utazás egy sirdomb körül*. Bp. 1898. Révai. 293 l. (Jókai Mór összes művei. Nemzeti díszkiadás. Amateur kiadás 95.)

Jókai Mór: *Levente* + *Utazás egy sirdomb körül*. Bp. 1898. Révai. 293 l. (Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás 95.)

Utánnyomások: 1904-, 1907-, 1911-ből.

Jókai Mór: *Levente*. + *Utazás egy sirdomb körül*. Bp. 1905. Révai. 293 l. Utánnyomások 1907-, 1911-ből.

Jókai Mór: *Levente*. Bp. 1909. Révai. 168 l.

(más szedés, mint az első kiad.)

Jókai Mór: *Levente*. Történelmi drámai költemény. + *Minden poklokon keresztül*. Történelmi regény. Bp. 1931. Franklin. 295 l.

(Jókai Mór művei. Centenárium kiadás 82.)

KELETKEZÉSE

A *Levente* Jókai ritka művei közé tartozik: nemcsak fogalmazványa és tisztázata maradt ránk, alig egy-két lapnyi hiánnyal, hanem

még egy autográf korrektúrapéldánya is. És ha a szedők nevét — Tóth István és Gál Ferenc — a nyomdába küldött kéziratból már ismerjük, most a korrektúra a mű befejezésének pontos idejét is meghatározza. 1897. aug. 3-án a tördelt példány Jókai kezében volt. Kicsinyesnek látszó adatok ezek, de az író életrajzának építőkövei. Egyrészt nyilvánvalóvá teszik, hogy az az „inrázó erőlködés”, ami 1895-ben féltetett vele a munkát (Mikszáth 393.), egyszeriben végetért, és a méreteiben hatalmas dráma alig egy esztendő alatt elkészült, másrészt Japel alakjának a második felvonástól kezdve egyre művesebb kidolgozása a Grósz Bella iránti öregkori vonzalom fokozódó elmélyüléséről vall. A Jókai életrajzával foglalkozó irodalom e kapcsolat keletkezésének és kibontakozásának történetét még nem tisztázta teljesen. Erre azonban, egyetlen drámakiadás kapcsán, a más szakterületen dolgozó editor nem éri magát hivatottnak. Jókai maga 1901-ben Váli Marinak írt levelében így számolt be: „Én Bellát tizenhat éves kora óta ismerem, midőn drámai művészi tehetségét megismertem, folytonosan én voltam pártolója. Életének minden mozzanatát jól ismerem” (Váli Mari 444.). Minden valószínűség szerint 1895-ben ismerkedett meg a leánnyal, aki 1899 szeptemberében, az esküvőkor húsz éves volt.

Nézzük hát, hogyan fogant meg a mű eszméje korábbi évek során, hogyan alakult, állt össze egészé és milyen eszmei indokolással adta tervezett remekét közre a szerző?

Saját bevallása szerint negyven évig gyűjtögette az anyagot a honfoglaláskori magyarság megénekléséhez, még mielőtt Ipolyi Arnold 1854-ben kiadta volna nagy munkáját. A Pesti Hírlap 1851-i évfolyamában közzétette *A varchonitk* c. elbeszélését. 1852-ben játszották *Dalma* c. szomorújátékát, s 1854-ben megjelent *A magyar nemzet története* c. kötete a legrégebb időkről, amely ugyancsak a korról is foglalkozik.

Ipolyi mitológiájának a megjelenése bátorítást adott ennek a témának részletesebb feldolgozásához, s eredményeit több munkában felhasználta. Feljegyzései között találunk korai bejegyzéseket — pl. hogy a bessenyőket pecsenyének hívták (Följegyzések, I. 244.). Ipolyi szerepel valamivel e bejegyzés után (Uo. I. 254.). majd az ott megismert mitológiai nevek: Damasek isten, Úr, Mirigy, Guta (Uo. 308—309.). Kijegyezte a fanyűvő, vasgyűrű, Pilinkó neveket is, sőt Bendeguztól kezdve ősmagyar nevek egész gyűjteményét találjuk noteszében. Ezeket hasznosította *A jövő század regényében*. A kiadott *Följegyzések* I. kötetében: 314—315. lapon Táltos, kádár, gyula, Rabonbán, perestaldó (nála: perestoldó), székely áldozó pohár, véreskü stb. Az I. 328. lapon szerepel a szomotor, a halotti tánc. A tetszhalálból visszatérés, a révülés uott a 331., a hatyúk éjjeli éneke a 334. lapon olvasható.

A *Följegyzések* II. kötetében Ipolyin kívül Orbán Balázs, Szinyeyi Tájszótára, Horváth Mihály és a Csiki Székely Krónika anyaga van kijegyzetelve. Ezeknek jó részét *A jövő század regényén* kívül a *Báldnyosvdrban*, *A három márványfejben* s végül, és legalaposabban, a *Leventében* hasznosította.

Az élete főművének szánt *Levente* mégsem pusztán irodalmi ihletésre, hanem mélyreható személyes élmények folyományaként született: az 1896-i milleniumi ünnepségek hatására, de része volt benne a Grósz Bellával való megismerkedésnek, a színpad iránti érdeklődés megújulásának is.

Családjával ekkor még töretlen harmóniában élt. Fesztyékkel lakott együtt a szép kis Bajza utcai palotában, s a két fiatal festő, férj és nő szükségképpen vizuális beállítottsága nagyszerűen illeszkedett saját színes költői fantáziájához. Közös beszélgetéseik ihlethették meg Fesztyt *A magyarok bejövetele* c. hatalmas körkép megfestéséhez. Váli Mari szerint „A magyarok bejövetele névvel őseink honfoglalásának eseményeit feltüntető költőien csoportosított képekből összeállított” munkája Jókai „eszmeje és útmutatása szerint készült” (Váli 387.).

Az ezredéves ünnepségek fénye és izgalmi Jókai képzeletét a végsőkig felcsigázhatják. A drámához mellékelte jegyzetanyagban vissza-visszaütal kiállított tárgyakra, a sok látványosság fellelkesztette, írásra készítette. A nehezen alakuló első felvonás után a továbbiakban szokott sebességével rohanta a papírra alexandrinusait. A Kárpátok bércei közötti találkozóira, gonosz bűvölések megbeszélésére összegyűlt „alirumnák” trochaikus rigmusai ugyan tükrözik valami visszfényét a Csongor és Tünde boszorkány-jeleneteiben megismert varázsnak, a darab esztétikai csúcspontjának szánt „Tarkóc balladája” azonban gyenge Arany-utánzat csupán.

Jókai az ötvenes évektől az ország közismerten legnépszerűbb írója volt, élete alkonyán kijárt neki a „költőfejedelem” címe. Működésével sok pénzt szerzett, művei idegen nyelveken is megjelentek. Mégis el kell csodálkoznunk, amikor a százkötetes Nemzeti Kiadás zárókötetében így emlékezik meg a *Leventéről* „Egy magyar «Nibelungen-énekén» dolgozom már évek óta, s soká fog tartani, míg elkészülök vele, ha testi, lelki erőm kitart. Árpád honalapításának történetét akarom költői tollal megírni, melyben egybeolvad a történelem a mondakörrel.” (100. k. 151.). Hogyan? Vörösmarty *Zaldnja* után alig hetven évvel, amikor Arany hamvai még tán nem is váltak teljesen porrá a Kerepesi úti temető díszsírhelyén, elgondolkoztató önértzet! Ne értsük azonban félre az öreg Mestert. Nem eposzt, de még csak az elbeszélő műfajok egy más nemét sem (tehát *regényt* sem, mint Mik-

száth hitte! Mikszáth 324.) óhajtott ő életműve koronájaként a magyar népek felmutatni, hanem drámát, egy „történelmi drámai költeményt”.

Élete során számos színművet írt, volt köztük sikeres is. A kor általános felfogása szerint a legelőkelőbb irodalmi műfaj a színpadi mű. Nem tragédiákat írt-e Shakespeare — lírája akkor még alig volt ismert nálunk —, Hugo, Dumas, sőt Schiller is? És Jókai nagyon közel állt a színházhoz. Attól a távoli naptól számítva, amikor egy hírlap színbíráló posztjára állították (Mikszáth 110.), végig felesége több, mint harmincéves művészi pályáján, egészen újabb próbálkozásaiig, mindig foglalkoztatta a színművészet, a színpad. Az 1851-ben megindult Remény-től kezdve sok-sok színbírálatot írt, ha azt tréfásan, Kakas Márton modorában végezte is olykor. (A kor „fővilágosítója”, Molnár György is megjárta vele egyszer, amikor a hetvenes évek elején tényleg nagy újtásként, lila villanyfényt adott a Brankovics-opera egyik szerelmi jelenetéhez.)

A kor pedig kedvezett a népek hőskorába visszanyúló témaválasztásnak. Ugyanaz a romantikus szemlélet, ami nem tudta regényesebb lelkű tudósainkat a finn-ugor rokonság gondolatával megbarátkoztatni, Nyugaton is hódított. Tennyson Királyidillije és Wagner Ring-je rokonok a Levente fogantatásával. Jókai azonban nem Wagnerre gondolt, amikor a Nibelungenliedet emlegette, és nem kizárólag Szász Károly eposzfordítására, Jókai színházra gondolt! Ismét hangsúlyoznunk kell: számára a színház légköré otthonos volt, idézetei között nem egyszer találunk a Nemzeti Színház műsordarabjaiból vett sorokat. (Pl. az ugyancsak 1897-es *Helwilde*-ben Wilbrandt: *Arria és Messalind*-jából, bem. 1876. II. 17.) A *Levente* ihletői között, véleményünk szerint, Hebbel: *Die Nibelungen* c. drámatrilógiája is szerephez jutott.

Hebbel trilógiája természetesen nem került az oly karakánul magyar Nemzeti Színház színpadára — egyéb művei is gyéren —, Jókai azonban gyakran megfordult Bécsben, és egészségügyi okokból tett 1874-i tavaszi utazása éppen a Dingelstedt rendezte, parádés felújítás idejére esett (Mikszáth 328. — Kindermann, Heinz: *Theatergeschichte Europas*. VII. Salzburg, 1965. 183—184.). A Burgtheater ez idő szerinti ura nagy rendező, színészei a német nyelvterület legjobbjai voltak. A szerző birodalmi német, demokratikus érzelmű, de hazafias; mindez könnyen vonzóvá tehetette Jókai számára az előadást. Megragadhatta a sorsok párhuzama is: Hebbelnek a Burgtheater neves hősnője, Christine Enghaus volt a felesége, ő vitte sikerre az 1861-i weimari és az 1863-i bécsi ősbemutatót, mint egykor Laborfalvi Róza a *Dalmát*, s mint a jövőben talán Grósz Bella fogja, Japel szerepében, a *Leventét*.

Levente, a „mese bálvány”, a népmeseci crejú herceg nem szükségképpen rokona a tronjei hősnek. Jahel azonban már nemcsak bibliai névadójára, de Brunhildere is emlékezett, a legnagyobb hasonlóság pedig a szöke, rózsás arcú Tarkóc és Giselher között van. Tarkóc elmúlásába sem akar családja beletörődni; „ez a sima leányarcú fiú?” kérdezi a jósnőtől döbbenetén Árpád. Mintha csak Hagen bánata visszhangoznék: „Es tut mir Leid um dises junge Blut! — Der Tod steht aufgerichtet hinter uns . . . Und nur auf ihn fällt noch ein Abendrot!”

Tarkóc egy hegedővonót kap ajándékba bátyjától, amit Levente Arnulf német király udvarából hozott magával. A vonó hajdan Volkeré volt, és kard van belerejtve. Tarkóc is hegedűs, mint „hős Volker” volt, s így alakjába — Jókai különösen szereti a fejedelem negyedik (a valóságban másodszerűt, és Levente eleste után trónörökösé emelkedett, Tarhos nevű) fiát és Giselher kedves alakja mellett még Volker, a költő (V., der Spielmann) lényéből is kölcsönöz neki valamit. Volker a trilógiának egyik előkelő szereplője, különös súlyt a megszemélyesítő szfénsztől nyert: Baumeister játszott, kedves, népszerű, Pesten is többször vendégszereplő színművész.

A SZÍNŰ FORRÁSAI

Evvel a feltételezéssel valójában már átléptük a kérdéspár második tagjának határait: melyek voltak a mű forrásai? Ecclesia praecedit — különösen akkor, ha képviselője hétszáz évvel járt a többiek előtt. Költőnk teljes egészében átvette Anonymus krónikájának állításait. *Olvasta* a művet, elmélyült benne, szinte *megtanulta*. A vezérek névsorában és a honfoglalás elbeszélésében Anonymust követi.

A történeti leldolgozások közül Anonymus és a krónikák korszerű tolmácsolója, Horváth, alias Hatvani Mihálynak 1860-ban második kiadásként megjelent *Magyarország történelme* c. műve szolgált a dráma vezérfonalául. Nem vehetjük zokon sem a historikustól, sem költői követőjétől, hogy megfelelő forrásfeltárások hiányában sok mindent hitelesnek tarottak a gazdagképzetű, de a hagyománykincsnek, származásánál fogva, csak bizonyos tájjellegű ismereteivel rendelkező királyi jegyző évszázadok szentesítette soraiban (vö. Györfly György: *Tanulmányok*).

Jelen kritikai kiadás lektora, akiről már a kiadói előszóban is hálával emlékeztünk meg, figyelmeztetett, hogy Szalay László: *Magyarország története* c. hatkötetes munkája is Jókai forrásai közé tartozott. A *Leventével* kapcsolatban maga a költő nem említi, holott

ha „Az ősmagyar korra nemcsak Horváth Mihály munkája, hanem a Szalay műve is fontos szerepet játszott”, ez részben felmenti Jókait a kelletténél szebbre festés vádjá alól. Szalay munkája röviddel a szabadságharc után látott napvilágot (1851—1854.), s mivel jómaga a korai magyar állapotok kutatásával személyesen nem foglalkozott (mint pl. Horváth), jócskán idealizál. (I. k. 11—21.)

Jókai legfontosabb forrása Ipolyi Arnold: *Magyar Mythológiája* volt. Ennél a névnel nem árt egy kissé megállnunk. „A későbbi katolikus püspök”, mint az egyik Jókai-mű kritikai kiadásának jegyzetében olvashatjuk, művével, „ha az elvi kérdéseket tekintjük, . . . nem alaptalanul hívta ki . . . Csengery Antal éleshangú bírálatát . . .” „Jókait viszont”, olvassuk tovább, „aki már sokkal irreálisabb forrásokat is felhasznál, a legkevésbé sem zavarta ez a tény, és nyugodtan ültette át művébe Ipolyi mitológiáját”. Akaratlanul is az a kényelmetlen érzése támad az embernek, hogy Ipolyi tevékenységére választott hivatása a mai kutatás szemében árnyékot vet. Erről azonban szó sincs. Ipolyi nem irodalomtörténész volt, hanem etnográfus, művészettörténész és történetíró, és ebben a minőségében a mai élvonalbeli kutatói, pl. Ortutay Gyula vagy R. Várkonyi Ágnes a legmesszebbmenő elismerésben részesítik. „Ma látjuk csak, mennyi hálával tartozunk neki, s féltreértett, támadott művében milyen gazdagságot, ma sem megközelített teljességű gyűjteményt hagyott nemzetére” (Ortutay Gyula: *Halhatatlan népköltészet*, Bp., 1966. 77. — R. Várkonyi Ágnes II. 409—422.).

Jókai tehát éppen nem követett el botlást, amikor mit sem törődve Csengery véleményével, bőven mérített Ipolyi hosszú anyaggyűjtésen alapuló, komoly munkájából. Az Ipolyi elleni hajszában a nagy kutató mellett foglalt állást; szempontjai helyességét a mai tudomány igazolja.

A „nagy mesemondó” anyagformálásához tartozott viszont, és itt játszott szerepet a sorsnak az a bizonyos ironiája, hogy annak fogta fel a Mythológiát, aminek Csengery bélyegezte: romantikus műnek. „A józanabb, új történeti iskola” megalapítójának adataiból tipikusan annak a nemesi szemléletnek az apoteózisát alkotta meg, amelynek védelmében Csengery is felszólt (vö. R. Várkonyi Ágnes II. k. i. h.). Jókai maga sohasem eszmélt rá erre a belső ellentmondásra. Nem élt a tudomány világában, csak felszínesen érintkezett tudósokkal, írókkal is alig.

A társas érintkezésben időbeosztása akadályozta, hiszen naponta hosszú órákat töltött íróasztala mellett, este pedig nem maradt ki sokáig. Bensőségebb kapcsolatban csak azokkal volt, akik családjához tartoztak, vagy akikkel hivatása folytán találkozott össze. Az

Akadémián alkalmanként megfordult ugyan, de köztudomású, hogy annak — a haláláig teljesen visszavonultan élő Arany mellett — mozgató szelleme, Gyulai Pál, nem volt a barátja.

Régebbi köre a Nemzeti Színház egymás után kihaló gárdája, Egressy Gábor, Szerdahelyi Kálmán, Szigligeti stb. volt, utánuk már csak azok, akik hozzá jöttek, pártfogását keresve. De Laborfalvi Róza nyugalomba vonulása után vissza is húzódott a színházról. Mint szerkesztő, ill. újságlíró, ismeretségbe került a sajtóban egyre nagyobb jelentőséghez jutó ifjú nemzedékkel, Bródyval és körével; még a fiatal Molnár Ferencről is tudjuk, hogy kezét csókolt neki. *Társaságot* azonban aligha jelentettek a hangos vitákat szellő mosollyal hallgató idős költőnek. Egy másik kör, ahol gyakran és szívesen fordult meg, a T. Ház; ennek levegőjében otthonos volt, de ettől a kollektívától tudomány és művészet kissé távol esett.

Jókai nemcsak magát a Magyar Mythológiát aknázza ki, hanem átvett belőle könyvcímeket és idézte azokat is. Így pl. emlegeti a *Csiki Székely Krónikát*. Hogy készpénznek vette a Krónika állításait, azon nem lehet csodálkoznunk; ha a történetíró Teleki tudta is, honnan ered ez az obskurus munka, Jakab Elek, Szabó Károly, Orbán Balázs, a Székelyföld rajongó hívei, teljesen hitelt érdemlőnek fogadták el. Orbánt pedig Jókai tekintélynek tartotta, és ugyancsak alaposan tanulmányozta. Kijegyzései persze itt sem egészen pontosak, olykor félreért, máskor félremagyaráz valamit — ezekről alább még lesz szó —, hitelét azonban nem vonta kétségbe.

Ipolyi és Orbán mellett Kállay Ferenc: *A pogány magyarok vallása* (Pest, 1861.) c. művét is olvashatta szerzőnk. Kálmány Lajos munkásságát szintén kiaknázza, bár előfordul, hogy nevét rosszul idézi, sőt egy szavát, amire jegyzeteiben hivatkozik, ugyancsak.

Használta Jókai a Tudományos Gyűjtemény adatközléseit. Maguk a publikációk több, mint fél évszázad távlatából nézve, akárkiben felébreszthették a gyanút, hogy talán már nem mindenben korszerűek, de, mint mondtuk, a tudományos kritika távol állt Jókaitól. Modern eszközt talált evvel szemben Szinnyei: *Magyar Tájékoztató*-ban. Ki is bányászta belőle, amit csak lehetett — egészen az N betűig, mert műve elkészült a *Tájékoztató* második kötetének megjelenése előtt. Forgatta Királyi Pál Szinnyeinél régebbi *Tájékoztató*-t és biztosan sokat merített Czuczor—Fogarasi: *A magyar nyelv szótára* c., hatkötetes művéből, ami 1862—1874 között jelenve meg, korszerű nyelvi felvilágosítást nyújthatott.

Diószegi régi *Füvészkönyvből* kuriózumképpen emel ki Jókai valami növénynevet, amit nemcsak mindennapi használatra szánt, de tájékoztóink nem ebben az értelemben tartanak nyilván („dinka” a

dinnye régi magyar neve, mondja). A tájszótárak használatában egyébként ugyanúgy élvezi a különleges kifejezések felfedezését, mint amikor Mén Marót udvarának keleti pompáját eseteli. Mint nyelvész, nem ismer kritikát, mint ahogyan történeti forrásai értékelésekor sem: elfogadja pl. magyarnak a legszembeszökőbb német szóátvételt (birgej-Berggeist, nála sírbolt), a dél-somogyi és nyilván szláv eredetű *vaklinc* melléknévet, a farkasalmát pedig az ugyancsak szláv kopotnyik néven emlegeti stb.

Bizvást elcsodálkozhatunk rajta, hogy csapongó fantáziája ennyi és ilyen különféle fajtájú egzotikumot hogyan tudott egy műben egyesíteni. A csoda voltaképpen abban áll, hogy a több évtizedes anyaggyűjtés után négy hosszú felvonás egyetlen év — esetleg valamivel több — alatt elkészült. A lendület lélektani okairól már esett szó. Idézzük most fel még a dráma vázlatát, amint azt forrásaiból felépítette.

Az első felvonás előjátéka, Mén Marót „alirumna” (itt: *gonosz tündér* jelentéssel) leányainak összeesküvése a négy Árpádfi varázslattal való megrontására, Vörösmarty hatását érezteti. A költői könnyedséget a kelleténél sokrétebb, fárasztóan ősmagyarkodó nyelv bénítja ugyan, de a jelenetben van költőiség. A felvonás „az elrejtőzött”, a főtáltos leányának jóslatával folytatódik, még mindig a Kárpátok keleti oldalán, a vereckei átkelés előtt. A tűzkioltás és új tűz gyújtásának pogány szertartása közben az immár hét napja sziklasírban fekvő, „elrejtőzött” szüzet apja felébreszti és kikérdezi a túlvilágon látottakról. Ez a motívum nem a *Leventében* fordul elő Jókainál először, drámai hatását már a *Báldnyosvár* c. regényében is felhasználta. Ugyanúgy, mint Arany János, ő is ismerte a „révülés” ősi pogány gyakorlatát. A nép között felnőtt Aranynál ez nem csodáltnivaló; a komáromi kislíu valószínűleg Vörösné (Mikszáth 22.) meséiből szerzett tudomást róla. *Hét napra* ugyan csak költőnk képzeletében szoktak révületbe esni a „látók”, „tudósok”, a jelenség maga azonban mai napig ismert. Halvaél, aki nevében hordja élethivatását, ugyanúgy a túlvilágról hoz üzenetet, mint a manysi sámánok, vagy egyes magyar parasztasszonyok. Megjövendöli, hogy Árpád mind a négy fia: Levente, Jellek, Jutócs és Tarkóc meghal a honfoglalás során. Jahel, Jellek zsidóhítt felesége tagadja a révületben látottak szavahihetőségét, de íme: férjét máris holtan hozzák Laborc fejedelem várából haza, a jövődőlés hiteles volt.

Az első felvonásban Jókai etnográfiai tájékozottsága a legmeglepőbb. (A révülésről l. Diószegi Vilmos: *Sádmánhit* 282. skk.) Jahel alakja itt még nem rokonszenves, inkább negatív töltésű. (A „regény” még a kezdet kezdetén tarthatott csak, ha ugyan már egyáltalán el-

kezdődött.) Arról, hogy a honfoglaló magyarok zsidó vallású néppel is érintkeztek, Horváth Mihálytól értesült a szerző.

A második felvonással, amelyben már az új haza földjére érkezett magyarokat látjuk, Anonymus és Horváth Mihály: *Magyarország történelme* veszik át az események irányítását. Folyik az egész nép átteleptését szervező munka, a legidősebb Árpád-leszármazott, Levente, és az ezermester Göncöl apó felügyelete alatt. Abban, hogy Levente nem vesz részt a honfoglalás tényleges harcaiban — s a dráma egész folyamán sem! —, Jókai forrástiszteletét kell látnunk. Horváth Mihály ugyanis megírta, hogy az elsőszülött fiú elesett az etelközi nagy bolgár támadás idején; Anonymus nem is tud felőle semmit. Hogy éppen az a színmű névadó hőse, aki az elkövetkezendő harcok idején már régen halott, az egyike a költő sajátos téma-alakításainak, s annak meglesz a maga dramaturgiai ára, de a történeti hűségén, legalábbis az akkori források szerint, nem üt csorbát. Göncöl nevét és bagyományos ügyességét Ipolyitól vette.

A felvonásban Jáhelnek nem sok szerepe van, de mint a honfoglalásért folyó harcok lelkes hírbőzője, nemcsak tekintélyes szöveghez jut, de jellemének tónusa is gazdagodik.

A harmadik felvonás „a szer”, Anonymus elbeszélését követi. Itt köt Árpád szerződést a hét vezérrel, itt fogalmazzák meg az Anonymusból ismert pontokat, csorgatják kehelybe az eskü megerősítésére karjuk vérért, itt emelik pajzsra Árpádot, jönnek hódolni nemcsak a szlávok, hanem az Attila ideje óta Erdélyben élő hun ivadékok, a székelyek is, akik egyben magukkal viszik a vérszerződés szövegét, és ők is felesküsznek rá. Itt jelennek meg újból Mén Marót bűbájoló leányai; közülük egy kedvező jellemvonásokat vesz — eléggé váratlanul — fel. Általános meglepetésre (!), ő jelenti be Zsolt születését. Az idősebb hercegek tehát nyugodtan meghalhatnak immár, az „Árpád Ház” jövője biztos... A tündérek jelenete a „szeren” természetesen Jókai leleménye.

A negyedik felvonásban éri el a dráma a csúcspontját. A még életben levő három fejedelmi közül kettő, Levente és a költői lelkű, szőke Tarkóc Marót udvarába megy. Levente nőül kéri az előző felvonás örömhír-hozóját, az „édes Délibábot”. Jóllehet a bölcs Göncöl apó is a fiatalokkal indul — Árpád fejedelem, úgy látszik, kevesebb bizalommal van a „csakán” jóakarathoz, mint könnyen hevülő fia —, Biharország fényes udvartartása, ahol takarítani nem szoktak, inni annál többet, s ahol nemcsak keresztények és ősmagyarok, de a gyakran emlegetett „razul”, Mohamed is alighanem elképedne az uralkodó szerelmi bonyodalimaktól —, olvasót és reménybeli színházi közönséget egyaránt rossz sejtelmekkel tölt el. Ebben a felvonás-

ban Anonymus teljesen ártatlan, itt a töröktárgyú regények Jókaija engedte szabadon a képzeletét. Számára az egész *Leventében* ez volt a legélvezetesebb feladat: életre kelteni egy keleti (?) kényúr(?) háza táját. Mindenki aggodalommal néz a fejlemények elé. Levente és Marót fia, Csombord, összekapnak. A tragédia mégsem e miatt következik be. A Tarkóc megölésére hivatott alirumna, Illangó — a tündérnevek Ipolyi művéből származnak — megmérgezi Tarkócot, s ő örjöngésében, szeretkezés közben, megfojtja a lányt. Az Illangó segítségével siető, púpos és csúf udvari bolondot, Illangó szeretőjét, szintén megöli. Levente és Délibáb kíséretükkel sietve elhagyják Marót várát, magukkal vive a haldokló Tarkócot.

Jókai annyira élvezte ezt a felvonást, hogy amikor letisztázta az eredeti fogalmazványt és akarva-akaratlan bővítette a szöveget, ill. első sorban a leírásokat, ez a fejezet gazdagodott legtöbbször a tisztázásban.

A negyedik felvonásban megint visszatér Anonymus nyomdokaira: Bihar várában már Levente az úr, de békében él sógorával, Csomborddal. Évek múltak el. A honfoglalás munkáját Árpád és vezérei, köztük Lehel, Töhötöm és Vérbulcsu tovább folytatják. A legidősebb fejedelmi feladata a kazár nép megbékéltése. Vadászatva, boldogan él hiszen és jó feleségével, Délibábbal. Anonymus ugyan nem szólt Leventéről, hiszen nem számíthatta Árpád örökösei közé, azt azonban helyesen tudta és ki is fejezte, hogy Bihar a kettős uralomra berendezkedett Árpád-háziak korában mindig a dux, a trónörökös herceg birtoka volt. Egy diadalmos bölényvadászatot követő családi idillt Jahel megjelenése zavar meg. Jahel itt már a Bírak Könyvének Jahelje: harcias és bosszúálló, de büszke a magyarság harci dicsőségére, és a maga módján gyengéd rokon. A hír, amit hoz, tragikus: Marót, minden megállapodás ellenére, Árpád ellenfeleinek nyújtott fegyveres támogatást, sőt Szemőke leánya egy csatában orvult elejtette a harmadik Árpád-házi sarjat, Jutócsot. Levente érzi kötelességét és párbajra kel Csomborddal. (Marót öreg ember.) Fegyver nem fogja a kazár herceget, mert Salamon király bűvös gyűrűje örzi, az a gyűrű, amit valaha Jellek kapott feleségétől, Jaheltől, s amit egy szerelmes éjszaka árában átadott gyilkosának, Marót legidősebb lányának, Bűvellőnek. (A kevésbé kívánatos kagáni család furcsa erkölcsihez tartozik, hogy ugyanez a Bűvellő Csombord szeretője.) Levente úgy öli meg sógorát, hogy letaszítja a bástya fokáról. A gyászoló Bűvellő mérgezett törrel megsebzti Leventét. Mind Levente, mind a sebet kiszívó Délibáb meghal. Jahel megígéri, hogy gondoskodik a házaspár illő eltemetetéséről.

Jahel itt már főszereplővé lép elő. Levente halálának eszköze, a mérgezett fegyver, a Hamlet utolsó jeleneteit idézi emlékezetünkbe.

A hatást még csak fokozza Jahelnek a Fortinbraséhoz hasonló magatartása. Egyre nyilvánvalóbbá válik a tendencia, hogy Jahel alakja súlyt nyerjen; semmi magyarázat nincs ugyanis arra, hogy Leventét és feleségét, akiknek legközelebbi rokonai élnek, sőt az egész nép gyászolja bennük a trónörökös párt, miért egy más vallású, oldalági rokon temettesse el?

Az ötödik felvonás Levente és Délibáb pogány magyar szertartás szerint történő eltemetése. Itt Jókai Ipolyi régi temetkezési szokásainkról szóló leírását követi. Ugyanezt megírta már a *Báldnyosvár* c. regényében is, de most színpadra kívánja állítani a lovához kötözött holt vitézt, amint azt a valódi, történeti forrásainkból is jól ismert másik Levente, Szár László pogánynak maradt fia temetéséről feljegyezték, vagy még inkább Thonuzóbáérról, akit feleségével együtt temettek el az abádi révnél. Az egész felvonás, akárcsak a harmadik, jobban emlékeztet valami történeti illusztrációra, mint drámára. (Az illusztráció egyébként ténylegesen elkészült az *Osztrák—magyar monarchia irásiban és képben* c. kiadványsorozat számára s jelen KrK 43. kötetében újra megjelent.)

A „zomotorra” megérkezik — tevéhaton — Délibáb gyászoló apja, a teljesen megtört, vak Marót „csakán”. Egy aprócska lányt hoz magával, hatodik, utolsó gyermekét, akinek a kezét, Biharország birtokával együtt, a gyermek Zsoltnak ajánlja fel. A kislány Árpád feleségénél marad.

Nemes pátosz és átérzett gyász borong Jókai fogalmazványa fölött. A végső sorok Isten áldását kérik a magyar népre és az új hazára. — Az író kétszer írta le saját kezűleg ezt a felvonást is. Mindkét kéziratban az egész „történelmi drámai költemény” summáját — Jahellel foglaltatja össze. Csak a korrektúrában módosította egy idegen kéz — a Váradai Antalé —, a befejező, ünnepeles szavak elrecitálóját *Árpáddá*.

A SZÍNMI UTÓÉLETE. IRODALOM

A *Leventét* nemcsak témája, hanem az író szándéka is kétségkívül a Nemzeti Színház színpadára szánta. Egyes jelenetek szcenírozását illetően megvoltak az aggodalmai, avval is tisztában volt, hogy a mű terjedelmesebb, mint amit egy színházi közönség végigülni hajlandó. (Előadása kb. a Götterdämmerungéval vetekednék, de Jókai nem szerzett hozzá zenét.)

A darabot a Nemzeti Színház elfogadta és 1898. márc. 15-re ki is tűzték a bemutatók. Laubénak, vagy éppen Dingelstedtnek Heb-

bel műve előadásához a német nyelvterület legjobb drámai színészei állottak rendelkezésükre. Tronjei Hagen figurája egy nép és egy színész, Gabillon életében élményszerűen formálódott ki. Az egykorú Nemzeti Színháznak azonban nem volt Levente szerepére megfelelő színésze. A szöveg, még átdolgozva is, nehéz volt, a kiállítás költségesek ígérkezett. A cselekmény kevés és a századforduló közönsége számára talán nem is központi érdekességű.

Kérdés, hogyan fogadta a magyar olvasótábor a *Leventét*?

Ami a könyv kelendőségét illeti, annak nyomán nem lehetett balsikerre következtetni. Évek folyamán a mű hét kiadást ért meg, s ebből négy a megjelenést követő esztendőben került forgalomba. Vidéki úrcsaládok szalonasztalain, bőrbő kötve, értelmiségi magánkönyvtárak polcain mint a százkötetes Nemzeti Kiadás 95. darabja, lépten-nyomon található volt. A Jókai-monográfiák mégis egyhangúan vallják, hogy a mű nem érte el a kívánt sikert.

Azok számára, akik hozzászórtak, hogy „fajják” a nagy mesemondó könyveit, a nyelvi nehézségek okozhatták a legnagyobb csalódást. A *Levente* szótár, mégpedig többrendbeli tájszótár nélkül nem olvasható. Még nagyobb hátránya cselekménytelensége. A honfoglalás kútfőiből dolgozó szerző nem állíthatta be a küzdelmek sorába a honfoglalás idején már régen halott fejedelmet, ennél fogva minden eseményről csak különféle elbeszélések, nagyrészt Jahel előadása nyomán értesülünk. Levente aktivitása még a Marót udvarában vagy a Munkácson lejátszódó felvonásokban is háttérbe szorul a mellékalakoké mögött. Legnagyobb hibája pedig az egész drámakoncepciónak az Árpádfiak, a négy felnőtt herceg halálának módja. Jutócs ugyan csatában esik el, de egy gonosz tündér, egy nő, Marót egyik leánya kezétől. Jelleket még az előjáték és az első felvonás között, nem éppen példamutató helyzetben, Marót egy másik leánya gyilkolja le. Tarkócot a harmadik tündér mérgezi meg, bár ő, szerencsésebb körülmények között, legalább bosszút állhat. Levente ismét csak nem harcban hal meg, de még csak párviadalban sem: ugyanaz a tündér szúrja meg mérgezett törével, aki Jellekkel végzett. Hogy haddokolva, miért kéri Jahelt: mondja el apjának és a magyaroknak, hogy hősként küzdve halt meg, legalábbis talányos. Végeredményben négy fiatal hős három gonosz tündér ármányának csik áldozatául, Jutócs és Levente a lovagiasság szabályai szerint, de Jellek és Tarkóc már kevésbé. Mindez kissé kiábrándítólag hathatott a Jókai-hősök tündöklő jelleméhez és poétikus halálához szokott olvasókra.

1898-ban egyébként ez az olvasótábor már megközelítőleg sem volt a harminc év előtti lelkes társaság. A vidéki kúriák olvasói s a kisvárosi könyvtárak naiv vendégei még talán ugyanavval a hódó-

lattal nyúltak a műhöz, mint a korábbi nemzedékek. Ők azonban nem tartoztak az irodalmi tudat formálóihoz. Azok a fiatal értelmiségiek, akik mint Gyulai és Beöthy Zsolt tanítványai kerültek ki a pesti egyetemről, eleve kritikusan fogtak minden Jókai-mű olvasásába. De maga a, Mikszáth szavaival élve, „cigány” társaság, fiatal írók, újságírók Jókai körül rajzó serege sem vette már egészen komolyan a „költőfejedelmet”.

A *Levente*, Jókai nagy ígérete, elkészült, ha nem is remekműnek, de érdekes, egy letűnő szemléletmódról valló olvasmány. Azonban elkésert. A művelt közönség Dosztojevszkijt és Tolsztojt olvasott, sőt arról is hallott már, hogy egy — nem is olyan nagyon fiatal — angol drámaíró Caesarról és Cleopátráról írt szellemes színművet. Ki volt még kíváncsi arra, mit üzennek Pusztaszerről „Csigle földén álló Bondavár urának”?

1896 búvós szám a magyar tudománytörténetben. A legtöbb irodalomtörténeti, történeti összefoglalás itt állt meg, eddig tárgyalta a későbbiekben már a kelleténél aktuálisabbnak vélt témát. Így a *Levente* kicsúszott nemcsak a *Magyar romantikus dráma* (Vértesy Jenő) keretei közül, holott valójában romantikus dráma bizony a javából, de Prém József, Cserhalmi Hecht Irén, Pellion Ervin vizsgálódásai alól is, sőt Galamb Sándor nagy összefoglaló műve, *A magyar dráma története* (Bp. 1944.) sem érinti, mert az sem megy a millennium esztendején túl. *Váradai Antal* levélváltása a szerzővel nem tekinthető a művel foglalkozó irodalomnak; tudatosan tartja távol magát minden, nemhogy bíráló, de értékelő szótól is. Így az első, aki a drámával érdemben¹⁰ foglalkozhatott volna, Mikszáth Kálmán volt, *Jókai Már élete és kora* c., első ízben 1907-ben megjelent munkájában.

Egy helyen, mintegy bevezetésképpen, így ír róla: „Vonzotta őt a szokatlan és rendkívüli. Szívesen bšbelődött olyan irodalmi műfajjal, aninőben még nem dolgozott. Húsz éven át gyűjtötte külön az ősmagyar szavakat és szólásformákat, jegyezte híven noteszeibe, mert terve volt «Levente» címen regényt írni, mely elejétől végig az

¹⁰ Újságcikket, még oly népszerű íróval kapcsolatban sem, mint Jókai, fogadhatunk el érdembeli méltatásnak. Ilyenek a Magyar Hírlap S jelzetű cikkfőjének 1897-ben, a 204. számban megjelent cikke: *Jókai fő munkája „Levente”*. a Nemzet 1899. május 9-én adott hírt a Nemzeti Kiadás sorozat két legfrissebb kötetéről, a *Leventéről* és *A bardisfalvi lévitáról*. végül Pintér Jenő 1925-ben A Nemzetben *Jókai a drámaíró* címmel írt cikket a 119. számban.

Árpád királyok korabeli *élő nyelven* legyen tartva. Élete alkonyán, alkalmasint nem gyűjthetvén elég nyelvanyagot, elejtette kedvenc eszméjét és rendes Jókai nyelvezetben színdarabnak írta meg az eredetileg más célra tartogatott szüzsét" (i. m. 324.).

Minden kommentálás nélkül csak annyit jegyezhetünk meg az itt nyert információkra, hogy Mikszáth aligha olvasta a *Leventét*.

Az 1895. év kronológiai rendjében ismét előfordul a *Levente*. „Most a »Levente« megírásába fogott, de valamely nehézségbe ütközvén, az első felvonásnál abban hagyta . . ." (uo., 393.).

Még egy harmadik helyen történik említés a műről, de a cím megnevezése nélkül. Az *Utószó* egy részét Bródy Sándor kiadta *Jövendő* c. lapjában (1904), még pedig a magyar babanyelvről írottakat. „Mert ez az ember, akinek sohase volt gyermeke s nem volt alkalmá csecsemőkkel bíbelődő magyar anyákkal hosszú időket eltölteni, jobban ősmerte a magyar csecsemő nyelvét, mint bármely dada" (uo., 399.). — Evvel Mikszáth a maga részéről végzett a *Levente*-kérdéssel. (Azt, hogy a Bródy kiadta szöveg a *Levente Utószó*ának egy része, nem említi, feltehetőleg nem is tudta.)

Alaposan foglalkozott azonban a „történelmi drámai költemény" értékelésével *Vnutskó Berta* 1914-ben megjelent bölcsészdoktori értekezése, *Jókai Mór drámai munkássága* címmel. . . . Jókainak utolsó alkotása", írja, a *Levente*. De vajjon joggal nevezhetjük-e ezt a művét utolsóának? Hiszen ez az a darabja, amelyről maga Jókai mondja: »Több mint négy évtizede, hogy e művem alapeszméjét érelem.« Továbbá: »Legyen nekem megbocsátva, hogy ez a tüneményes korszaka nemzetünk életének engemet egész életemen át arra csábított, hogy azt képzeletem segítségével láthatóvá tegyem s hogy e csábításnak életem alkonyán engedtem«.

A darab cselekménye a honfoglalást, a honfoglalásnak harcait öleli fel. Főleg a magyarok és a kazárok egymás ellen folytatott küzdelmeit tárgyalja. Elmondja, hogy ezekben a harcokban hogyan pusztítják el egymást Árpád és Marót ivadékai. A darab címétül Jókai Árpád legidősebb fiának, Leventének nevét adja, amint azonban látni fogjuk, elég jogtalanul, mert *Levente* éppen nem központi alak.

Marót leányai, Búvellő, Illangó, Szemőke és Délibáb bosszút esküsznek Árpád négy fia ellen, amiért Árpád népe hazájukba tört. Mindegyik kiválaszt egyet a fejedelmi fiak közül magának, akit elvesztsen. Csak Délibáb teszi hozzá, hogy ő Leventével, a legidősebb királyfival együtt fog meghalni, ha annak vesznie kell. Árpád ezalatt táltosával a jövőt jósoltatja meg magának és bár Halvaél, a jósnő azt beszéli neki, hogy csak atyjának és fiainak feláldozása, halála árán lehet övé e föld, még sem retten vissza. Halvaél jóslata be is telje-

sedik. Jelleket, Árpád egyik fiát már hozzák holtan. Bűvellő ölte meg, miután elcsáblította őt és elvette tőle azt a varázsgyűrűt, mely minden sebesüléstől megóvta s amelyet Jellek nejétől, Jáheltől kapott.

Árpádnak ezalatt sorra hódolnak az ellenséges népek, csak a bolgárokat és a kazárokat kell még meghódítani. Árpád egyik fia sem akar követül elmenni a kazárokhoz, Biharországba, Marót udvarába, csak amikor Jáhel elővezeti Marót elfogott három lányát és Levente szerelemre gyullad Délibáb iránt, csak akkor kerekednek fel, hogy feleségül kérjék Maróttól Délibábot.

Marót udvarában mulatozás, vigadozás közben Illangó mérgezett bort itat Tarkóczsal, Árpád legkisebbik fiával. Tarkócz azonban mielőtt meghalna, Illangót megöli. Levente ezután feleségül veszi Délibábot és boldogan él vele a kazárok földjén. A kazár nép jól megfér a magyarokkal, nem törnek egymás ellen. Levente is jó viszonyban él Csomborddal, Délibáb bátyjával, a kazár királyfiával, annál is inkább, mert megesküdött feleségének, hogy Csombordra soha fegyverrel nem támad. Jáhel azonban híriül hozza, hogy Szemőke harcban kegyetlenül megölte Jutócsot, Árpádnak harmadik fiát és bár Jáhel nyilával halálra sebezte Szemőkét, mégis arra ingerli Leventét, hogy torolja meg öccse pusztulását. Levente ki is hívja párviadalra Csombordot és híven esküjéhez nem fegyverrel teríti le, hanem vadászkastélyának tornyáról a mélységbe taszítja. Közben megjelenik Bűvellő, s miután — azzal az ürüggyel, hogy az ellopott varázsgyűrűt akarja visszaadni — megsebesítette mérgezett törével Levente kezét, Csombord után veti magát a mélységbe. Délibáb kiszívja Levente kezéből a mérget, noha tudja, hogy ezzel nem segít rajta, de legalább együtt halhat vele.

Levente és Délibáb zomotorán (halotti torán) azután a két ellenséges nép, a kazár és a magyar kibékül és Marótnak legkisebb leányát Estillát eljegyik Árpádnak már itt az új hazában született fiával, Zsolttal. Imával végződik a darab, melyben Árpád a magyarok Istenének áldását kéri az új hazára.

„A darab cselekményének az alapja az, hogy Ménmarót négy lánya összeesküszik Árpád négy fia ellen és asszonyi fuffanggal arra törekcszenek, hogy őket elemésszék. De vajjon miért kellett Árpád négy fiának a honfoglalás harcai alatt elesni?” — Itt elmondja Vnatskó a Várad Antallal folytatott levélváltás történetét és Jókai indokait. Majd így folytatja:

„A cselekmény meglehetősen kuszált és bonyolódott. A sok közbeszótt epizód, elbeszélés bénítja a cselekmény egységét. Nincs is e műnek egy egységes cselekménye, hanem két cselekmény halad párhuzamosan a végkifejlés felé. Az egyik Jáhel bosszúja és ennek véghez

vitele vagy legalább is az erre való törekvés, mely végigvonul az egész darabon; a másik Leventének és Délibábnak szerelmi története.

Leventének alakja nincsen kellőleg kidolgozva, nincsen eléggé drámailag megalkotva. Cselekedeteci nem elég indokoltak. Nem végett semmit és halnia kell. Alakja egyáltalán nem emelkedik ki a többi szereplő személyek közül.

Jahel alakja drámaibb, mint Leventéé. A cselekmény szálai volta-képpen az ő kezében egyesülnek, kuszálódnak és bonyolódnak ki. Zsidó nő, a keleti fajnak minden hevessége, szenvedélye benne lobog. Egyforma erősen tud szeretni és gyűlölni, de megbocsátani nem tud, nem akar és bosszújában kegyetlen. Ebből a harcos amazonból azonban nem hiányoznak a gyöngéd, nőies vonások sem. Például amikor a kis Zsoltról beszél, könnybe lábad a szeme. (IV. szakasz, 4. jel.)

Árpád fejedelem a krónikáinkból megismert bölcs, igazságos uralkodóként áll előttünk. Jólásból tudja, hogy négy fiának és atyjának halála árán nyeri csak el az új hazát. Övéik vére mintegy megáldja az új röögöket. Így beszél:

Édes hazám! Leendő szép hazám!
Te érted én, lme, megáldozom,
Ágg ősz apám és deli négy fiam!
Vajha megáldanák négy sarkaid
Ez áldozatok drága hamvai!
(II. szakasz, 9. jel.)

Tehát feláldozza szeretteit, hogy hazát adjon bolyongó nemzetének. Árpád alakjának gyermeki és atyai érzelmei martirjául való feltüntetése igaz, hogy újszerű és valószínűtlen, de mindenesetre hatásos és meggható.

Igen találóan, kedvesen megrajzolt alak a darabban Tarkócz, Árpádnak legkisebb fia, serdülő gyermek-ifjú. Gondtalan, vidám lény, naiv, kedves beszéde élénkíti a mű komoly hangját.

Az első eszmecsírá e mű megalkotásában Jókai saját vallomása szerint¹¹ Ipolyi Arnold: *Magyar Mythológidja* szolgáltatta.”

A következőkben Vnutschó felsorolja a többi forrásmunkát is, Horváth Mihály, Orbán Balázs, továbbá Anonymus és — tévesen — Kézai műveit. Majd így folytatja méltatását: „A mű nyelve külön megemlítést érdemel. Különös, népies nyelv, még ebben is alkalmazkodni akart tárgyhöz. Amint Jókai maga vallja, azon a nyelven akart megszólalni, amely ezer év előtt az ősök sajátja lehetett... Erre

¹¹ Utóhang Leventéhez.

nézve forrásai voltak”: itt újból felsorolásra kerül Ipolyi és Orbán Balázs, továbbá Szinyeyi *Tájszótára* és Diószegi Sámuel *Füvészkönyve*. „A régi, elavult szavaknak és tájszavaknak — folytatja — sűrű alkalmazása eredményezi azután azt a jelenséget, hogy *Jókainak* ez a műve nehézkes és megértése, áttekinthetősége a cselekménynek meglehetősen kuszáltságától kísérve egy kissé körülményesnek bizonyul.

Az egész mű különben nemzeti múltunknak és hagyományainknak alapos és tüzetes ismeretéről és tanulmányozásáról tesz tanúságot. Minden szavából kisugárzik az a szeretet, amellyel *Jókai* ezzel a tárggyal foglalkozott és ezt a művét megalkotta.”

Beszámolva a mű színpadi sorsáról, ill. idézve a Váradi Antallal való levélváltást, Vnutschó végző méltatása szerint a szerző „Olyan hangon szólalt meg, amely mindig megtalálta az útát hallgatói szívéhez” (i. m. 64—71.).

A doktorálni készülő egyetemi hallgató „naiv, kedves beszéde” után Zsigmond Ferenc: *Jókai c. összefoglaló, nagy műve* (Bp., 1924) szól, tíz esztendővel később, a *Leventéről*. Késői drámáiról írva így zárja a felsorolást: „Még egy sajtóságos munka tartozik ide, egy történelmi drámai költemény* a magyar pogánykor végéről. Címe: *Levente* (1898). E munka megírásához az első ötletet Ipolyi Arnold *Magyar Mythológiájából* (1854) merítette s művének alapeszméjét több mint négy évtizeden át érlelte, gyűjtögetve a mitológiai-mondai anyagot s a régies szókat és szólásokat. Nem elégedett meg tanulmányainak költészeti téren való értékesítésével, hanem jut azokból egy hosszú »utószó«-ra is, melyben merész dilettantizmussal nyúl hozzá őstörténetünk homályos problémáihoz. A költemény szövegének keresett régiessége fárasztóvá teszi olvasását, csaknem harmadfélszáz magyarázó jegyzeten kell átennünk magunkat (de a darab színpadi előadása esetén mit értenek ezek a jegyzetek?).¹³ Azt azonban el kell ismernünk, hogy nagyszabású koncepció, mely — mondhatjuk — *vildgképet* igyekszik adni a honfoglaló magyarság egész életéről (ez is eposzi eljárás mód, nem pedig drámai); beledolgoz, kritikai óvatosság nélkül, minden néven nevezhető adatot, mondát, föltevést, hiedelmet, ami csak fölmerült valaha pogánykorunkra vonatkozólag; ezért aztán valami túlzásfoltosság érzik az egész munkán. De költői felfogás lengi át minden lapját, bővelkedik szimbolikus jelentésű mozzanatokban s ha nem tudja is elosztatni a honfoglalás történetére vonatkozó homályt, legalább a tündérmese rózsaszínű felhőjévé változtatja át azt” (269—270.).

¹³ Zsigmond nem ismerte az 1905-ben publikált Váradi-féle leveleket?

Két évvel később, 1926-ban, Perényi József: *Jókai Mór, a drámaíró* címen érkezett az Irodalomtörténet c. folyóirat XV. évfolyamának 1. és 2. számában. (8., ill. 72.) Sok eredeti gondolattal nem gazdagította a témát, szóljon azonban ő maga: „Utolsó drámai műve a *Levente*. A darab cselekménye a honfoglalás. Főleg a magyarok és a kazárok egymás ellen folytatott küzdelmét viszi a színpadra. Elénk állítja, hogy ezekben a küzdelmekben hogyan pusztítják el egymást Árpád és Marót ivadékai. Az első ötletet ehhez a darabhoz Ipolyi Magyar Mythológiájából merítette (1854.)” „És (folytatja) — mint maga bevallotta — műve alapeszméjét több mint négy évtizede érlelte. Ipolyi mythológiájából átvette a magyarok ősi vallására vonatkozó adatokat, egyes mondákat, pogánykori hagyományokat, szólamódokat, szavakat. Ezenkívül felhasználta Horváth Mihály történeti művét, Orbán Balázs „Székelyföld” című munkáját és Anonymus meg Kézai krónikáit, tanulmányozta Szinnyei tájszótárát, Diószeghy Sámuel Magyar fűvészkönyvét. Ez a mű eddig színpadra nem került. A darab olvasása — keresett régiessége miatt — fárasztó. Nagyobb szabású koncepció, mely világképet akar adni a honfoglaló magyarság egész életéről. Az egész munkát túlzásfolttság jellemzi, sok benne a kötetet (?) és a honfoglalás történetét a tündérmese rózsaszínű felhőjébe burkolja” (74.).

A kissé bizonytalan végső értékelés után lényegesen tanulságosabb, ha egy közel harminc évvel korábbi méltatással zárjuk a *Levente* körül támadt, nem éppen gazdag irodalmi értekezések sorát. (Maga a *Levente* valószínűleg inkább mint dalszöveg, mint „bútorkönyv”, vagy valamiféle politikai hitvallás szimbóluma játszott szerepet megvásárlói szemében, nem olvasmányként.) A Budapesti Szemle 96. kötetében (1898.) a szigóújú szerző az akadémiai előadásként szereplő *Utószó* ismertetésére vállalkozott. Az 1898. október 31-én tartott ülésről a következőket hallhatjuk:

„*Jókai a magyar nyelv eredetéről.*

Nevezetes ülése volt legutóbb a Magyar Tudományos Akadémia I. (nyelv- és néptudományi) osztályának. Jókai beszélt a magyar nyelv eredetéről s két merőben újnak látszó tétellel lepte meg a közönséget, melyekkel szokatlan csodálkozásra indította a szakértő tudósokat s osztatlan tetszést aratott a nem szakértő ifjúságnál (s hírlapoknál). Ám ne bolygassuk Jókainak ez utóbbi diadalát; de legyen szabad a magyar nyelvészet nevében néhány megjegyzést kockáztatnunk.

Az első tételben Jókai ünnepélyesen kijelenti, hogy a magyarok ezer év előtt is magyarok voltak, mások nem is lehettek. Azt hisszük,

hogy e fölfedezésre nem kell sok szót fecsérelnünk, mivel ez nem új-ság s tudunkkal senki az ellenkezőjét nem is állította.

Még Vámbéry is azt állítja, hogy »jelenlegi magyar nyelvünk nyilván már Árpád bejövetele előtt készült el« (Magyarság keletk. 312. l.), s szerinte is csak Árpád s a vezér emberek beszéltek törökül (472. l.). Ámde még ezt se hitték el neki eddigelé. Azonban már egészen másként hangzik Jókai második tétele, tudniillik hogy a magyarok nyelve *mindig* magyar volt és semmi irányban meg nem mozdítható. Véleményünk szerint ezt úgy kell értenünk, hogy a magyar nép ősidőktől fogva egy különálló nép volt, melynek nincsnek s nem voltak rokonai, a mely testvéreivel — mivel nem is voltak testvérei — soha nem lakott, soha együtt nem élt, s ennél fogva születésétől kezdve mind máiglan ugyanezt a magyar nyelvet beszélte. Szegény magyar, milyen ágról szakadt vagy te!

Jókai ugyan nem ezt a tételét bizonyítja mind végig, bár ilyen határozottan kijelentette, s bizonyos, hogy azt akarta kimutatni, hogy a magyar nyelv se a török, se a finn-ugor nyelveknek nem rokona. A török rokonságról csak annyit mond, hogy Árpád idejében a magyarok nem beszélhettek törökül. De, mint láttuk, Jókai szemében a rokon nyelvekkel való közösség legszűkebb határpontja a honfoglalás ideje, a miben tudvalevőleg borzasztóan csalódik. Mert szinte röstelkedve kell őt figyelmeztetnünk, hogy a magyaroknak e honba való költözködése előtt sok-sok századja múlt, hogy elváltak akár török, akár finn-ugor testvéreiktől, s hogy a sok százados vándorlásaik alatt fejlődött ki magyar nép-voltuk, alakult meg az ősi közös nyelvből külön magyar nyelvek. Valamint hosszú idő, igen hosszú idő, talán több ezred év leforgása alatt alakult meg a görög nyelv s lett hellén nemzet az a népcsoport, a mely az ősi indogermán hazából vándorútjára tért. S szintúgy e nagy népcsaládnak többi nemzetei s nyelvei.

De erről kár is beszélni, mert Jókai is valószínűleg csak rosszul fejezte ki tételét, s alig gondolhatja, hogy a nyelvészek azt hihetnék, hogy a magyarok még Árpád idejében akár török-tatár, akár finn-ugor nyelven beszélhettek. Bizonyítja e föltevésemet másik állítása, melyben határozottan kijelenti, hogy a magyar s finn-ugor nyelvek között *azonos eredet nincs és nem volt soha*. Ez már tiszta sor, világos beszéd, s tegyük föl, hogy ugyanezt állítja Jókai a török rokonságról is. Lássuk most már bizonyítékait.

A török rokonságon kezdi. Hagyjuk most pihenni az ádáz harcot a törökök s finn-ugorok között, mivel most csak arról van szó, vajon Jókai be tudta-e bizonyítani, hogy a magyar nyelvnek egyáltalában soha sem voltak rokonai. Mert ez az ő tétéle.

Így bizonyít Jókai.

Tétel: A magyarok nem voltak törökök. Bizonyítékok:

a) Árpád idejében a magyarok nem beszéltek törökül (473.).

b) A törökök nem tanultak meg magyarul.

c) A magyarok nem voltak mohamedánok.

d) Mert a magyarok mindig szabadságkedvelők voltak, s a törökök nem azok.

e) A törökök nem esznek lóhúst, a magyarok meg azt ettek.

E bizonyítékok közül az a), c) pontok magoktól esznek, ha visszaemlékezünk az előbb mondottakra, hogy tudniillik a magyarok föltéve, hogy voltak rokonaik, ezektől még Krisztus előtt elváltak. Sőt ugyanez ok megcáfolja az e) pontot is, a mennyiben a török népek is bízást ehettek akármilyen húst, a mikor még nem mohamedánok voltak. A b), d) pontokat legyen szabad hallgatással mellőznünk: ezek még amazoknál is kevésbé tudományos színezettek.

A törökökkel Jókai röviden végez s ezért szálljon síkra vele Vámbéry, a miért oly kevésre becüli a teoriáját. Komolyabban veszi a finn-ugor rokonságot, illetőleg komolyabb s bővebb cáfolásra tartja érdemesnek.

Tétel: A magyar s finn-ugor nyelvek között azonos eredet nincs és nem is volt soha.

Bizonyítékok:

a) Nem rokon a ragozás s a grammatika.

b) Erőszakoltak a szavak értelmi egyeztetései.

c) De ha vannak is egyező szavak, ezek nem elégségesek, mert a finn-ugor népek testi s lelki mivoltukban a magyartól teljesen különbözők.

Itt kissé álljunk meg s jegyezzük meg, hogy nyelvről, s nem ethnologiai rokonságról folyik a vita, a mint a tétel világosan mutatja. Tehát nyelvi szempontból mellékes is lehetne a testi s lelki különbség, sőt még az se sokat nyomna, hogy a vogulok s osztjások piszkosak, ellenben a magyarok tiszták. Lám, a finnek tiszták, nemesek, előkelők, valamint Jókai is elismeri s állítja, még se jut se nekik, se másnak az eszébe, hogy a vogul s osztják testvéreket megtagadják. Azonban mi szívesen elfogadjuk, sőt állítjuk is, hogy a nyelvi rokonság kapcsolatos az ethnologiai rokonsággal. S ezt kell hinnie Jókainak is, mert különben nem cáfolhatná a nyelvi rokonságot azzal, hogy a faji rokonságot lehetetlennek bizonyítja. Ismételjük még egyszer világosan s határozottan: Jókai azt állítja, hogy a magyar nem finn-ugor nyelv s erre nézve egyik bizonyítéka az, hogy a népek *fajilag* nem rokonok.

Miért mondja akkor ugyanez a Jókai nemcsak egyszer, hanem többször is, hogy ő nem tagadja meg a szegény atyafiait, sőt hogy a (474. l.) rokonságot is elvállalja? Hiszen akkor nyelvileg is rokonok, legalább szerinte, mert mást nem lehet következtetni előbbi cáfolatából s amaz említett bizonyítékából. Ugyanis, ha nem rokonok a magyar s a finn-ugor nyelvek, mivel a népek fajilag nem rokonok: akkor viszont rokon népeknek rokon a nyelve is.

S Jókai bár elvállalja a finn-ugor atyafiakat, de ismét másodszer is megtagadja a nyelvökkel való azonos eredetet. Így hát könnyűvé vált a mi dolguunk, mivel Jókai önmaga megcáfolta bizonyítása c) pontját.

Az a), b) pontok már kemoly argumentum számba mehetnének, ha be volnának bizonyítva. De csak így odavetve, adatok, fejtegetések nélkül, mit szóljunk hozzá, vajon tudományos értékűek-e, vajon méltók-e a tudományok csarnokához? Vajon méltók-e a tudomány s műveltség igaz védelmezőjéhez?

Jókai legalább hírből ismeri Hunfalvy, Budenz stb. jeles nyelv-tudósok munkásságát, a kik éltök minden erejét, tehetségök javát e tudomány fejlesztésére s megalapítására fordították. Tudja bizonyára azt is, hogy éjt nappallá változtatva dolgoztak s munkálkodtak; s most ő azt véli, hogy két röpke mondattal megcáfolhatja őket? Megcáfolhatja Budenznek összehasonlító finn-ugor alaktanát és szótárát?

Véget ért ma már a polyhistorok korszaka; de ezzel egyúttal hallgatag megegyezés jött létre tudósok s műveltek között, hogy az idegen szakokból a legjelesebb tudósok nézeteit kölcsönösen tiszteljük s elfogadjuk. Ezzel nem az együgyű s szolgálai tekintély-imádás mellett kardoskodunk, sőt azt állítjuk, hogy szabad és szükséges a kritika, de a ki ezt gyakorolni akarja, az előbb tanuljon is hozzá, még pedig sokat; tanuljon meg mindent s alaposan. Ilyen tudományüldöző beszédet ne tartson senki a Magyar Tudományos Akadémiában, Magyarországban, a hol úgysis sokkal több a tudományok ócsárlója, mint kedvelője s művelője.

Mit szóljunk még ezek után a többi bizonyítékokról, a melyekkel Jókai most már nemcsak azt vitatja, hogy nem volt soha, de még azt is erősítgeti, hogy nem is lehet közös eredete a magyar s a finn-ugor nyelveknek. Úgy véljük, hogy immár jogosan megcsappanhattott a bizodal munk ezek iránt is. Vajon mit is ér az, ha kiemeli, hogy egyedül a magyarban van meg a hangzóilleszkedés rendszere, mikor majd minden iskolás gyerek tudja, hogy ez az összes ural-altáji nyelveknek ugyancsak megkülönböztető sajátága?

Épen olyan az is, midőn azt állítja, hogy a magyar nem tűri meg

szó elején a két mássalhangzót. Közös ebben is az összes ural-altáji nyelvekkel, tehát a finn-ugorokkal is.

Ha a magyar némelykor röviden tudja magát kifejezni, azaz egy szóba sok képzőt tud összehalmozni: ez még inkább lehetséges a törökben, tatárban, sőt még a finnben is.

Ha sok a synonyma némely kifejezésre, de fölülmúlhatatlanul több a finn nyelvben, még pedig épen a *járásra, menésre* is, de még sok más egyebekre is.

Végre talán jobb ügyet sem vetnünk a gyermek-nyelvből vett argumentumaira s még kevésbé a hozzá épen nem méltó elméskedésekre, minő az «Ázsia szemétdombja», a hol *atyafiai*nak hazája leledzik s a hol ezek szerint a magyar népnek is a bölcsője ringott. Mert Jókai sem gondolhatja, hogy az atyafiság közöttünk valami újabb keletű sógorság lehetne. Ezek csak olyan tréfák, melyek a profanum vulgust indíthatják kacagásra, s ide tartozik a magyarok régi nevének, a *Hungern* szónak elmés etymológiája is, hogy tudniillik ez nem jelentett egyebet, mint *kopralót*, persze, mint gúnynév; valamint a *német* szó is ugyanaz, még pedig *ném-ett* (nem evett). A mi még ezután következik az mind ethnographiai megjegyzés, s ezeket az illető szakemberekre hagyjuk.

Jókai a közönség és hírlapok elkényeztetett gyermeke s azt hiszi, hogy neki sok minden szabad. Azt még értjük, ha regényeiben nem egyszer veszi igénybe e kiváltságot, de azt már nem értjük, hogy bírólul mer föllépni oly kérdésben, melyben teljesen tájékozatlan. E fölolvásás egy dráma utószavául ígérkezik. Fog-e e dráma sikerülni, jobb lesz-e Jókai eddigi drámáinál, nem tudjuk, de óhajtottuk volna, ha e fölolvásást meg nem tartja; vagy ha már, fájdalom, megtartotta, legalább arra kérjük, hogy ki ne nyomassa. Akkor aztán nekünk is, de talán neki is vigasztalásúl szolgálhat az, hogy „*verba volant*”.

A felolvasó ülésen Szinnyei József elnökölt, jegyző Gyulai Pál osztálytitkár volt.

Az x-jel 1894—1895-ben Péterfy Jenő személyét takarta. Mivel Péterfy 1898-ban még élt, nem volna lehetetlen, hogy ő a kérelhetetlenül szigorú bíráló. A kezek lehetnének tehát Ézsau kezei, de a hang nagyon is Jákobra vall: *a fenti cikket, véleményünk szerint, Gyulai Pál írta*.

Gyulai kíméletlen tollvezetésének a személyi rokon- vagy ellenszenvben messze túlmenő okai voltak.

Az ötvenes évek elején, mint e kor eszméletörténeti krónikása megfogalmazta, „a magyarság származása . . . a kortársak szerint a társadalmi lét» elevenébe vágó erővel követelt választ a történet-tudománytól”. Sajnovics után Reguly is bő adalékokkal szolgált

ugyan a finnugor rokonság mellett, a Horvát Istvánon nevelkedett nemesi közvélemény azonban mereven visszautasított minden ide vonatkozó utalást. Hiszen a „világhódító” hunokkal tartott rokonság nemcsak előkelőbbnek látszott, hanem azt is igazolta volna, hogy a magyarság ősi jogon örököse országának. „Viszont a finn, lapp, vogul atyafiság értelmében a társadalmi fejlődés legalsó fokáról jöttünk Európa népei közé, »polgáriasodásunk«, műveltségünk nem eredeti, soha-nem-volt különlegesség, hanem más kelet-európai népekkel rokon” (R. Várkonyi Ágnes 400., 401.).

Szontágh Gusztáv, Szalay László, Révész Imre, Pesty Frigyes, Ipolyi már ekkor belátták a nyelvészeti és etnográfiai érvek igazságát. A legtöbb tudományos tekintély, élükön Toldy Ferencsel, mégis kitartott a Horvát István-féle álomvilág mellett, még a pozitivistának induló Szabó Károly is, aki bizonyítékként — a Csiki Székely Krónikára hivatkozott. 1876-ban azonban Hunfalvy Pál bebizonyította, hogy „a hun eredet mese, krónikáinkba német forrásból, a *Nibelungenlied*-ből került a hun hagyomány, a magyar először keresztény német papjaitól hallott Attiláról, keresztény német papok írták meg a hun—magyar atyafiságot, s az úgynevezett hun—magyar históriát”. Historikusaink közül egyedül a fiatal Marczali Henrik fogadja el Hunfalvy megállapítását” (R. Várkonyi Ágnes 408.).

A néprajztudósok, a nyelvészek és filológusok azonban józabbak voltak, mint történész kortársaik. Budenz József kidolgozta a finnugor összehasonlító nyelvtant, s a századfordulóra a tudományos közvélemény elfogadta a tényszerű bizonyítékokkal igazolt finnugor rokonságot.

Érthető tehát, ha a Tudományos Akadémia Jókaival egyívású főtítkára, aki érett ésszel élte végig az elmúlt ötven év elkeseredett tudományos harcait, elképedt a már lezárult kutatások megcáfolhatatlan eredményeinek ilyenénvaló megcsúfolásán. Hiszen tudta ő azt jól, hogy „Öreg ember nem vén ember”, tőle cred a mondás ironikus kiegészítése, de mégis megdöbbenette, hogy egy művelt író ilyen gyermeketeg előadást tarthat a Tudományos Akadémián. Hogy nem fogalmazott gyengédebben, annak oka lehetett a Nemzet 1898. nov. 1-i számának áradozó beszámolója: „A Levente díszkötéses példányát szorongatva lépett a pódiumra (ti. Jókai). Ennek a témája négy évtizede foglalkoztatja, széles körű tanulmányokat tett s e tanulmányok eredménye gyanánt a dráma végéhez illesztett egy tanulmányt, amely még nem jelent meg. Mik voltak a magyarok ezer év előtt? felolvasta. Percekig éljeneztek”.

Ehhez nem kell kommentár.

Eltérően a JKK előző kiadványaitól, a *Levente* szövegénél kétféle számozást alkalmaztunk. Az elv, amit Jókai Váradi Antalhoz intézett levelében (l. Keletkezése, forrásai) a következőképpen fogalmazott meg: „*Hadd legyen a szinpad egy kicsit katedra is a jó közönségre nézve. Tanulja ősei történetét*”, azt eredményezte, hogy minden felvonás előtt, sőt a fontosabb szereplők színpa léptekor is hosszú, érdembeli utasításokat adott a rendezőnek, ill. ilyenekkel igyekezett felcsigázni az olvasó képzeletét. Ezek a, más műveiben tán csak kis jelentőségű szerzői utasítások itt több száz sorra rúgnak és különösen a Nyelvi és tárgyi magyarázatoknál játszanak fontos szerepet.

A művelődéstörténeti jelentőségű szerzői utasítások félkövér arab számozást nyertek.

Maga a *dráma*, néhány sor kivételével, versben van írva, sorait arab számokkal jelöltük.

Alapszövegül az NK szolgált. Minden, a szerző életében könyv alakban megjelent kiadás *szövege* ezzel azonos, csak az írásjeleknél — pl. vessző helyett pontosvessző stb. — van csekély eltérés. Az összehasonlításnál így a fogalmazvány (F) és a tisztázati (T) változatai szerepelnek. — Az I. felv. 1. jelenetét, Az alirumnák c. szakaszt a költő nem tartotta lényegesnek, ennek csak fogalmazványa, ill. egy „vázlata” maradt fenn, utóbbi a tisztázati példányhoz csatolva, az MTA Kézirattárában.

Sor:

- 1 Holdvilágos éjjel, (F: Holdvilágos éjjel . . .)
- 2 *le*világl (F: *alá* világít)
- 3 oldalról (F: oldalon)
- 4 merednek föl (F: fel)
- 5 *ide* jönnek elhányni (F: itt hánynak el)
- 6 rőt kokujszás morotva (F: rőt mohos morotva)
- 7 libegnek (F: táncolnak)
- 7 a magasban (F: a magasból)
- 7 vad ludak, darvak, hattyuk repülnek végig (F: vadlud, daru, hattyu kiáltása hangzik)
- 11 lenge szövet (F: lenge szövetből)
- 12 Büvellő derekán öv gyanánt egy hattyu átfonva (F: az elsőnek a derekán öv gyanánt két összefogott hattyuszárny)
- 13 Illangó derekán átkötött kígyó (F: a másodikán átbogozott kígyó)
- 14 Délibáb öv helyett repkényindát (F: harmadikén repkényinda)
- 14 Szemőke öv helyett kantárt visel (F: a negyedikén ló kantár)

Sor:

- 15 Hajuk szétbontva (F: A hajuk szétbontva)
16 mákvirág és máktok, páponyavirág, fagyöngy (F: máktokok virágcsutl, vizitök, fagyöngy, páponya)

T

Illangó

Büvellő Alirumnák, Mén Marót király leányai, fiatalok, szépek
Délibáb

Szemőke

Tájkép: Ködbe burkolva. Sziklaskadéck, fekete csompók, kő koloncok által körülzárva. Lidércfények táncolnak a kövek csúcsain; a mélységből köd emelkedik.

Alirumnák négy oldalról jönnek, a légből alálibbenve, a földön sikamolvva. A magasban daru, vadlud, hatryú kiáltása hangzik (hallatszík).

- 1 BÜVELLŐ: Köd előttem... (F: ILLANGÓ Köd előttem...)
6—7 röpve röptem. Sikva siktam (T: röpve röptünk, sikva siktunk)
8 (F és T: Viz nélkül is uszva usztunk)
8 BÜVELLŐ Hatryú voltam (F: Kigyó voltam)
9 ILLANGÓ Kigyó voltam... (F: <Vadlud> Hatryu voltam...)
12 púvaszem pille (T: haldfej pille)
14 Rajtam ütött Csaba népe (T: Rajtam hajtott)
15 fehér szarvas (T: egy lidérc láng)
24 (F és T: Mitől a lyán lesz szerelmes)
32 Tejet előbb (T: Tejet egyszer...)
35 Csaba vaklinc ivadéki (F: <szörnyü> vaklinc T: szörnyü ivadéki)
44 Vezetőjük... (T: Földrengés az indulásuk / Vezetőjük egy fehér sas)
55 „úr”-nak híják (F: A kit még most „Úr”-nak hívnak T: Kit én láttam, Hontnak híják)
57 az a Jellek (F: Jellek neve T: Jellek neve)
63 mosolygás (F: Mosolygós)
68 Mese-bálvány (F: szörnyü bálvány T: <óriás> szörnyü bálvány)
78 ott veszítjük (F: bele is hal)
91 Szép Tarkóc lesz vőlegényem (F: Tarkócz az én vőlegényem)

MÁSODIK SZAKASZ

- 20 Tájrész: A Kárpátok északi hegylába (F: A Kárpátok hegylába a lengyel oldalon bércek, havas csuccsal)
24 összerakva, (F: összerakva, annak tetején)

Sor:

- 29 Balról egy sziklaodu (F: Balról . . . sziklapaddal; előtte <hever>) egy nagy haránt fekvő kőlap, mely a barlang szájának befedőül szolgál. A táborban őrtüzek égnek szerzte.)
- 111 Ábrándoknak, (F: Álmodóknak . . .)
- 115 fa levelében (F: falevelében)
- 117 tejljen (F: <teleljen / tejljen> T: tejljen)
- 130 kincs ez, (F: kincs ez!)
- 135 Eget verne, föld áztatna (F: Egetverne, földáztatna)
- 136 hidegen (F: <pusztában> hidegen)
- 38 billagozták (az NK-ban sajtóhiba: *billangozták* áll, javítottuk a F: billagozták alapján)
- 169 Voltam én . . . (F: Voltam én is egykor)
- 171 De azt a sas tábort (F: De a sasoknak szárnyas tábortát)
- 172 Nem a Patvar hozta, nem a Szösz vezette, (F: Nem a Patvar vezette, nem is a Szösz)
- 173 A kiket (F: kiket)
- 174 aranytaréjos (F: arany taréjos)
- 175 Vezette azokat, zászlónk csodajele (F: Vezette őket, zászlónk bűvjele)
- 176 Álmosunk nemzője. (F: Álmos nemzője!)
- 177 Rakva már a máglya (F: A máglya rakva!)
- 178 Ezüst haju Álmos nyergében ül rajta (F: Ezüst szakállu Álmos rajta ül már)
- 179 Várva dicsőhüdő mennybeprepülését. (F: Várva dicső mennyekbe repülését).
- 180 Nehéz sor bizony a nagy megvénhedés, (F: Nehéz dolog biz a megvénhedés.)
- 181 Hősnek és vezérnek százsoroson nehéz, (F: Hősnek, vitéznek kétszer nehezebb)
- 182 (F-ben: Ezerszeresen súlyos a vezérnek)
- 182 A ki a halált már ohajtja (F: Ki a halált már jól megérdemelte / menjen szemébe és keresse fel.)
- 183 A kinek ott fenn a napban már a helye (F: Annak bizony már ott fenn a helye.)
- 187 Találtam ezt. (F: Hogy mit találok, hozzam neked, ur)
- 200 Meg egy aszu fürtöt (F: S ezt a bogyo fürtöt . . .)
- 201 Kis istenné teszi azt, (F: Egy túlvilágot tör fel.)
- 215 zár fejébe megvan. (F: Talán a táltos <tudná> zár fejébe . . .)
- 221 vad borsók (F: <bükkönyök> vad borsók)
- 231 bajuszú (F: bajuszos) (T: bajuszu)
- 232 előzgetve (F: kerülgetve) (T: előgetve)

Sor:

- 233 óriás tok (F: óriástok)
234 soha kaszás ember (F: Kaszás ember soha)
235 Buja kaszanyügből (F: kaszanyügből)
254 reggelére (F: reggelén)
256 az egekben (F: a <felhőkben> egekben)
258 Fiaimnak (F: <Nekik nemcsak> Fiaimnak)
261 Töhötöm (F: Vérbulcsu Töhötöm)
262 száguldó (F: portyázó) (T: száguldó)
267 Labore fejedelemmél (F: Labore <vezérnél van> fejedelemmél)
268 Hiják hát a nejét, ő szóljon helyébe (F: <Ugy> liják hát a nejét,
ő szóljon helyében) (T: helyébe)
60—70 (F: Jahel viselete).

Feje vörös szövettel körülvéve, melynek arany rojtjai válláig lefüggenek, az alól befont farkoccai lelőgnak. öltözete körülcsavart veres és sárga sávós gyapjuszövet, nyakán sokszoros lánc, pénzekből: keblét a kockákra osztott urim Thumim takarja, kettős övet hord filigránmunka érmekből összekapcsolva, egyik a derekán, másik az ágyékán alul, (öltöny) szoknyája . . . gyöngyös szijai térdig föltekergőznek . . . körte alakú függőket visel, minőket az avar sirleletekben találunk.)

- 273 Ősi szokásaink (F: Ősi <törvényeink> szokásaink)
273 özvegy (F: „özvegy”)
281 beszédét meghalljuk (F: beszédét <kérdezzük> meghalljuk)
284 Izrael (F: <Juda> Izrael)
287 a lélekidézést (F: <A> jövendő <mondást> vallatást)
289 boszorkányt (F: bűvésznőt)
290 Lélekidézésre (F: Szellemidézésre)
290 Nádlevélre írva, (F: <Julócs> <Papyrusra> Halhártyára írva,
khaldei <betűkkel> cifrákkal) (T: Nádlevélre írva,)
294 Mit beszélz Mózesről . . . nekünk? (F: Mit beszélz nekünk Mózesről . . .)
296 limek-lomok! (F: bizonyságok!) (T: limek-lomok)
297 Tanúságul (F: Tanu<l>ságul) (T: Tanuság <ra> ul)
298 halottai közül (F: az ő halottjából)
300 Felköltve (F: <Kimondva róla> Felköltve)
301 Cserzett irhabőrön (F: irha bőrön <írva>)
303 Messiásod (F: messiásod) (T: messiásod)
304 A zsidó ács (F: A <jámbor> zsidó ács)
304 jobb, ha (F: jó, ha)
305 Józse . . . Hanóczi (F: Jo<sue> Hanoczi)
307 öklelő egyszarvut! (F: tüzokádó sárkányt!)

Sor:

- 308 Kapom (F: <Ha> Kapom)
309 rozsdás (F: <rongyos> rozsdás)
326 Ócska irhabőrré (F: Ócska <cserezett> irhabőrré)
337 igaz (F: hiányzik)
342 Hüselek (T: Hüsselek)
348 ellenemé (F: <az> ellenemé)
352 Istenét. (F: Istenét: hited megtartottad. Téged még...)
354 barang-út (F: barangút)
356 törvénye (F: <szokása> törvénye)
359 nem ortályoskodtunk (T: nem vikitilódtunk)
367 Tenyeredet? Tán csak (F: Tenyeredet táncsak)
369 zablán (F: kápácányon)
383 Lator (F: <Gazok> Lator)
387 csákányom (F: <buzogányom> csákányom)
392 bábut (F: bábót)
393 cibabót (F: cvetkét)
396 felgerjedni látok (F: látok felgerjedni)
399 uton jár (F: más az akarója)
402 vége (F: <sorsa> vége)
408 szittyá (F: szyttya)
418 magatok (F: magatok<at>)
422 Én megyek le érte (F: Én hozom magam fel)
431 Méhdöngéstől (F: Méhdongártul)
446 mit ohajt (F: mire vágy)
452 Nem lehet oda (F: nem lehet nekem)
473—474 (F: a két sor felcserélve)
475 Két testvér vadász (F: két testvér <őseink> vadász)
477 Etele, a világ reszketető (F: Attila, a világreszketető)
481 Hattyúk halál-dala, erdőzugás, (F: Hanem / Inkább hattyúk zenéje, szél-fuvallat)
485 Kiket (F: Azokat ott)
489 Háborgó beszéd! (F: Botor beszéd!)
497 Nekem fáj jobban az ! (F: Tagadod azt!)
502 fiu (F: alangyár)
504 Még a haja sincsen (F: Hiszen még a haja sincs)
505 fésűli (F: fésűli még)
525 hármás szarvat hord (F: arany <szarvak vannak> szarvakat hord)
526 nyergére véve (F: nyeregben ülve)
528 mind a ketten (F: mind a kettő)
532 Aztán a megnyílt (F: Aztán <amint> a megnyílt)
439 abroncs szorítá (F: abroncs<ok> <kör> övezik / szorítá)

Sor:

- 549 És a hadrontásban (F: És a <diadallal végződött> hadrontásban)
551 TAS (F: LEHEL <TAS>)
552—553 SZABOLCS ÉS GYULA felcserélve.
555 nincs mit (F: <nem lehet> nincs mit)
556 TÖHÖTÖM (F: <LEHEL> TÖHÖTÖM)
557 VÉRBU LCSU (F: *Vérbules*)
566 elhagyott pusztákra? (F: elhagyott <világban> pusztákra?)
568 az indulás? (F: az <haladás?> indulás.)
569 Kitudtam már (F: Tanultam már)
574 arla (F: tündér)
585 attul feltámadnak (F: attul <megint> feltámadnak)
588 Bárha messze földön jártam-keltem tőled, (F: Sok idegen földet
bejártam tudoddal)
589 honban (F: földön)
596 (F: Példáján tanuljunk, ha népünket szeretjük. *Később kimaradt.*)
598 Mind a kettő (F: Mind kettőt a szárnyas lélek fogantatta)
599 a, b, c) (Csak F-ben: Álmos apánk hajóz Messiás Jézushoz
Mind kettő önkényt ment <vissza> meg-
váltó halálba
<A kik> önkényt elment<ek> üdvadó ha-
lálba.)
602 Most rajtad áll a sor (F: Most te következel)
607 Bölcs Salamon király pecsétje van rajta (F: Bölcs király Salamou
pecsétje van rajta)
613 pokoltüztől (F: <a> pokol<tul>tüztől)
615 nem szólsz-e? (F: nem beszélsz?)
621 Ki az, (F: <Kik azok> Ki az,)
622 ügetve? (F: baktatva.)
630 Lányomnak (F: Lyányomnak)
631 Elhiszed (F: <Majd> Elhiszed)
642 Káprázat! (F: <Álom ez> Káprázat!)
642 nála volt (F: vele volt)
648—649 sor még hiányzik.
655 Viszalkodást szerzett békekötés helyett. (F: Veszedelmet <szer-
zett> hozott valamennyiünkre.)
656 Halljam vádolásod. (F: Halljam a vádakat...)
659 a(F: S védd a támadástol, ha meg tudod védni,) *Kimaradt.*
662 vezérfia (F: <az Ur> vezér fia...)
672 Az a nap Istené! (F: Az a nap! Istené)
679 eljutánk (F: eljutottunk)
687 Láttunk egy nagy bálványt (F: <Állt egy magas bálvány>)

Sor:

- 693 iromba (F: csoda)
693a (F: Az egész pofáját is bepetryegtették.) Kimaradt.
694 csufabb (F: csunyább)
714 áldozói (F: papjainak)
715 mit szent ősapáink (F: amit a próféták)
731 (F: A sor hiányzik.)
733 sorba állított (F: <szám> <számunkra> sorba állított)
736 két sisakszarváról (F: <a> két <nagy> sisakszarváról)
752 széllyelhasított (F: széllyelhasított)
755 Mint (F: <Hogy> Mint)
771 szemét (T: szömét)
773 tőle (F: tőle<m>)
775 mondta (F: ugy mondta)
776 (F: A sor hiányzik.)
782 Biharországból (F: Bihar várából)
784—786 (F: A sorok még hiányoznak.)
791 balítás (F: talizmán)
794 Hajnal (F: Hajnal <Holval>)
806 Mit ti ítéltek, előszóban adom: (F: Halljátok vezérek most az ítéletem.)
807 férfi (F: vitéz)
811 „Tiszteljed Istened” (F: Tiszteljed <az> Isten<t>ed...)
820 Bajtársak, (F: Bajtársak, <dusnokok>)
821 fektetik (F: <teszik oda> fektetik)
828 szomjas (F: <éhes> szomjas)
832 Babyloni (F: <Melyet> Babyloni)
848 megelőzlek én (F: nem, nem)
849 Előbb leszek odafent (F: Előbb leszek ott helyben)
850 tartom lábad elé (F: tarto<d/m> <eléd> lábad elé)
853 Jer szívem (F: Jer Szívem)
854 Férjhez (F: Férhez)
858 lesz szemfedőd (F: <takarja arcodat> lesz szemfedőd)
861 büntetés a djja! (F: büntetése van!)
886 Előre törsz? (F: <Ha> Előre törsz? <előre itt>)
888 tűzfelleg fölötte! (F: <tűz felleget emelve>)
899 megáldozom (F: föláldozom)

Második felvonás

F

Sor:

- 71—77 (Hátul a hegytetőn tuskóéptményű vár, körülpalánkolva, elől sftáság, melyet szekér vár határol: a szekerek saraglyáikkal befelé forgatva, a löcsök végére ökörfejek tűzve, két szekér vörös ernyővel takarva . . . Idább jobbról balrul vezéri sátorok . . . két két kéziyas őrzi. A kovácsműhelynél a kovácsok verik az üllőn a vasat: a száraz mal/mot/om/dogányok kerekét rablányok hajtják körben, énekelnek;)

T

(Baloldalon tábori kovácsműhely, jobbon szárazmalom. jobbon szárazmalom,)

- 77 mindenütt vizsgálva (F: mindenütt megáll vizsgálva)
 81 irónád (T: < toll> irónád)
 84 TARKÓC (Baloldalról jó) F: (kilep; előjön sátorából)
 85 hét hurral (F: hasonló a délszlávok guzlájához)
 88—89 kísérik a dalt (F: Vitézek < tegzeik idegein pattogtatva > dalolnak)
 89 (a, b/D: Lódujlatok gyorsan csapatjaitokhoz / Felváltani már az éjjeli őrséget.)
 18 aggasztják (F: növesztik)
 19 Szikkasztják (F: Száritják < Szikkasztják >)
 27 A hol vitéz apánk (F: A hol édes apánk)
 29 teszük (F: < csinálnak > teszük)
 33 támadni (F: költeni)
 36 Őrzi (F: < Az > Őrzi)
 42 várunkat. (F: hajlékot.)
 47a (F: Messze földről jöttünk egész csinjátbinját) NK-ból kimaradt.
 50 húgyokat (F: csillagot)
 60 árpát elvetettünk, (F: < rozssal > árpával bevetettük,)
 63 Édes (F: Arany)
 66 engemet küldött el (F: Álmos ősiünk helyett.)
 67 törni (F: űzni)
 68 Nagy folyón (F: Isteren)
 70 földig (F: porig)
 73 aztán (F: azzal)
 76 Arnulf (F: < Burgund > Arnulf)
 89 szüzpártás (F: < koszorus > szüzpártás)

Sor:

- 95 Keresztviztől nem lett-e buzavirágga? (F: A kereszteléstől nem lett-e égszinü.)
- 110 A mi édes szülénk (F: A mi édes szülénk volt az,)
- 112 baromsokasággal (F: marhasokasággal)
- 116 sisakjukat. (F: sisakját. / T: <a> sisakjukat.)
- 127 Vizen tul (F: Előre)
- 130 Porrá, hamuvá lett (F: Hamuvá porrá tett)
- 137 szálfáját derékban (F: szálfáját <előre> derékban)
- 145 Kaszásnép (F: <A> kaszásnép)
- 154 nagy ormándul (F: nagy <ravaszul> ormándul)
- 168 tályú (F: tályuk)
- 174 a táltosok (F: a mi táltosaink)
- 189 összeszúrt (F: össze<szótt> szúrt)
- 190 Kiov várba, (F: Kiev magas várba.)
- 193 jófejük (F: ő kelmék)
- 199 velünk jött el (F: <hozzánk állott> velünk jött el)
- 202 majd-majd cselédinket (F: majd <a> cselédeinket is.)
- 204 messze világban jár (F: messzeföldön eljár.)
- 205 tanyánkat (F: népünket)
- 207 sátorainkat. (F: legdrágábbunkat.)
- 217 suhanc (F: fiu)
- 225 hiszem, (F: elhiszem, hogy <megvan> divik.)
- 226 cimborá (F: jó pajtás)
- 227 erősödjön benne. (F: üdvözüljön benne.)
- 234 vasból (F: kőből)
- 242 csak tudj bánni véle (F: Csak tudjanak hozzá.)
- 243 Arnulf (F: Burgund)
- 244 Jártamban-keltembe. (F: Jártambakeltembe...)
- 245 buzditgatják (F: lelkesítik.)
- 246 járnak (F: vannak)
- 252 rikasd meg a hegedőd véle. (F: ha te is tudnál bánni véle.)
- 254 tündérek raját ébresztem fel. (F: tündérek táborát <idézem> gyűjtömi fel!)
- 255 mondsza csak, (F: mond csak,)
- 260 Ennek a fájában egy éles kard bújik (F: Ennek a két fája között egy kard rejlik.)
- 261 Ha a szálát húzod a húron, úgy hangzik, (F: Ha a sima szálát húzod, olyan hangzik,)
- 263 erősen (F: erő<vel>sen.)
- 93 övébe dugva (T: övébedugva)
- 94 elefántcsontból (T: elefántcsontból)

Sor:

- 281 Meg vagy-e nyugodva az új pitvarodban? (F: Meg vagy elégedve az új pitvaroddal?)
- 295 tilinkót duvasszak. (F: járjak pitykét vetni <T: járjak pitykét vetni> tilinkót duvasszak)
- 302 nevüket sem tudnám (F: a nevét sem tudnám)
- 306 anyám (F: anyám <keze>)
- 307 Danolt (F: S danolt)
- 308 vezérfarkas (F: párdúc)
- 310 bársonyával. (F: pompájával.)
- 324 sorban. (F: nyomban.)
- 325 ne (F: nem)
- 326 S útjába állsz annak, a mit Isten végzett? (F: S a mit Isten végzett, útját állod annak?)
- 327 tábor-ördögökkel (F: <ezer> tábor-ördögökkel)
- 329 fiamért (F: Miatta <azzal>)
- 330 fájós (F: drága)
- 347 azt elhiszem. (F: <megengedem> azt elhiszem.)
- 349 Ki ott elévágat (F: Ama porfellegből <a> ki ott elévágat)
- 352 a hadak (F: a <népck> hadak)
- 354 csatájából (F: sergéből)
- 359 ángyó? (F: <asszony>ángyó?)
- 364 Egy nemzet, a kit mi kabaroknak hívunk (F: Egy <törzsök> nemzet, a<kiket>kit mi <hittak> hívunk,)
- 372 Jahel hát (F: <Hát Jahel . . .>)
- 375 Nem tudja. (F: Nem, <ő> azt tudja, hogy . . .)
- 95—105 (F: Jahel viscelete: Keblén páncél, derekán ezüst öv, melyről kettős láncon csügg alá középen az egyenes kard. Jobb válláról . . . alácsusztatva csipőjéig a hiuzbőr . . . bal vállára kötve a puzdra . . . Karjai . . . Balkarján teknő paizs, melyen a cimer sugáros háromszög . . . magyaros arany himzésekkel . . . felhasítva, boglárokkal . . . csizmák, sarkantyúval.
(V: láncokkal . . . lógg le . . . <Jobb> Bal . . .)
- 406 a marahán futtában becsukta (F: a menekvő marahánok becsukták)
- 410 a vad marahánok (F: a marahán vitézek)
- 419 csürentve (F: egy rohammal . . .)
- 420 Faltörő bikákat be sem várták hozzá, (F: bikákat<se> be sem várták <be> hozzá.)
- 427 véres (F: erős)
- 438 Azt vitte, nyergébe ültetve, magával. (F: Azt vitte magával, nyergébe ültetve.)

426

Sor:

- 440 Arannyal (F: <Az> arannyal)
443 jó lovas legényt tartok díjban (F: fő lovas legényt tartok <zsoldban> bérben . . .)
445 (Az F-ben még hiányzik.)
453 dalraugró lány, a híres. (F: <táncos/bokorugró> dalraugró leány, az a híres!)
466 Hát ekkor (F: Hát <erre> ekkor . . .)
467 Megfordultak, szembeálltak (F: <Szem> <megálltak> Megfordultak, szembe áll<v>tak . . .)
472 takaró patyolat (F: patyolat takaró)
477 szüz lány (F: szüzlány) (T: szüz lány)
484 lány (T: lány)
508 Lovas vitézeim, Laborcot elnyomták (F: Lovas daliáim Laborcot elkapták)
512 Hajh ez rut halál volt! (F: <Ejh azt nem jól tetted> Hajh . . .)
520 Mig magyar magyar lesz, (F: Még magyar lesz itten)
521 több) (F: szebb)
522 Mit mentetetőzzem! (F: Nem mentetetőzzöm! . . . <úgy kellett> Jól tettem)
526 ellenségölő (F: vérben lemenő)
534 El foglak kergetni, mig utol nem érlek! (F: Elfogom kergetni, mig utol nem érem.)
535 lödözöm nyilammal (F: lövöldözöm nyillal)
541 hátra-hátra (F: hátrahátra)
544 a ló (T: <a lova> ló)
558 a mit elébb hordott (F: a mit hordott <elébb>)
564 Hát a dalraugró (F: <Ángyom! Hát a táncos> Hát a . . .)
565 Hahaha! (F: Hahahá!)
571 nagy asszony, urfiak! (F: nagyasszony, <vezérek> urfiak))
573 Csatákat, rendeket, meg a pereputtyot. (F: Csapatot, rendeket, egész pereputtyot.) (T: Csapatot)
574 középett (F: középen)
575 csetenyés szekerek (F: utol a <gyülevész> csajvadék.) (T: <sok> csetenyés szekerek,)
585 a csüdüngölőt. (F: a nagy indulót!)
588—590 (A F-ban hiányzik.)

Harmadik felvonás

Sor:

- 110—112** (F: Ungvár alatti síkság, háttérben a kettős város, bástyái, fokos falakkal: elől sátorok.)
- 11 Abrut-üröm (F: Abrutüröm)
- 12 Parázsszénnel ojtott (F: Parázssal megojtott)
- 16 Döbröc, Patvar (F: Döbröc <Manó> Patvar)
- 39 (F: Göncöl vislete, két hegyü vidrabőr süveg, térdig érő zeke, derekán csattos bőrvövel. Ez körül van aggatva minden féle szerszámmal, balrol egy rövid kard, kalapács, harapófogó, nagy kulcs, jobbrul pénzes táska, hátul kurtanyelű korbács, görbe kés becsukva, olló, fűrész, acél, kovatapló <tartó> tok, toll, tinta-tartó, fenékö: mindezek együtt jelvényei a magyaroknál nagy becsületben tartott bajdorának.)
- 44—49 (F-ban még hiányzik.)
- 53 szereztünk. (F: kötöttünk.)
- 55 Ki ezen szert megtörné (F: Őt. Ki e szerződést megszegné . . .)
- 56 (F-ban nincs meg.)
- 56 A nemzeti (F: Hat. A nemzeti . . .)
- 61 (A F-ban még hiányzik.)
- 76 hívem (F: apó)
- 79 UPOLET (F: *Upolet rabonbán*)
- 84 vele vissza őshazába, (F: vele az . . . ősi hazába.)
- 85 szálltunk meg (F: itt maradtunk)
- 86 Székely nép a nevünk. (F: Székelyeknek hínak.)
- 93 (A F- és T-ban hiányzik.)
- 94 hadnagyim (T: <dullóim> hadnagyim)
- 110 Ezt mi (F: Azt mink . . .)
- 116 Én vagyok Opour (F: Az enyim Apor rabonbán.)
- 125 Veszed őrizetbe: (F: Fogod megőrizni.)
- 113—121** (F: . . . van ékesítve: Látható volt az ezredéves kiállítás ősi ereklyéi közt: négy fehér sáv, négy veres mezőben, a fehér sávokban fekvő arany oroszlánok, egymásnak szembe fordulva, kettő kettő az alsó sorban, egy a legfelsőben: amazok a hat vezért, emez a fejedelmet, együtt a hét vezért képviselik. Előbb a magyarok az Attila által hordozott turult <napmadár, koronás sas> viselték cimerül, mely a fénylő nap felé fordítja a fejét.)
- 148 nem agyar (T: Senki sem éhezik a ti földetekre)
- 188 rokonfaj (F: rokon<nép> faj van még)
- 193 A mely (F: A mi)
- 196 fejedelméül (F: fejedelmé<ül>nek)
- 203—204 sorok közt (F: Hajbókolni engem senki sem tanított.)

Sor:

- 209 bízd e dolgot. (F: < kell azt bíznod > bízd a dolgot.)
249 rablányom (T: rablányom)
250 lánykát (T: lánykát)
255 lábu lányokon (F: combu lányokon) (T: combu lányokon)
274 lányok! (F: le<á>nyok!) (T: Lányok!)
- 290 ábrálástok. (F: ádáz szándékotok.)
292 Hát ha mindent hallott, az Uriel angyal,
Ha mindent elmondott, mit a négy lány beszélt,
(F: Hát ha mindent hallott, ha mindent elmondott
Az Uriel angyal, mit a négy lány beszéd<déből>lt)
- 318 balítás (F: talizmán)
314 Csombord (F: <Kocsord> Csombord)
315 Hisz az bátyád. (F: Hisz a bátyád!) (T: Hisz a bátyád!)
- 340 egyébről ki felel? (F: a többit ki tudja?)
341 fürtelem fészke? (T: fészke!)
- 348 A galambnak kigyófulánk van szájában. (F: <Ennek> a galamb-
nek kigyó a foga és nyelve!)
- 358 tüzlángnál (F: <aranynál> tüzlángnál)
361 látott napvilágot. (F: született világra.)
- 380 A legjobb (F: <Ez az a> legjobb)
401 Álmodban (F: Álmodban <felejtett neked> nem tudott)
429 megszabadítottad. (F: hazaszabadítottad.)
437 Csombord (F: <Kocsord> Csombord)
439 varázsgyűrű (F: talizmán gyűrű)
- 443—444 sorok közt (F: Az égből esettet és veled <együtt> felnöt-
tet. . .)
- 452 Anyád fia (T: <Mindig> Anyád fia)
458 leány (T: lány)nak)
462 szerzé Ábrahám (F: kéreté Ábrahám)
467 ormáandra (F: <furfangra> ormáandra)
474 Rémség ne fogadja (T: ne <kisérje> fogadja. . .)
475 a fejedelemsfi násznépét (F: Mikor fejedelemsfi leánykérőbe jár.)
477—478 (T: a két sor felcserélve.)
479 khalil (F: <török> khalil)
480 lánynak (F: lány)nak) (T: lány)nak)

Negyedik felvonás

- 125 Marót, kazár csakán
uralkodott. . . (F: Marót csakán) chagan Árpád magyarjainak
bejövetele idején uralkodott.

Sor:

- 129 a honkereső magyarokra (F: a magyarra)
131 tanácsolta (F: tanácsoló)
134 kormányoztatás (F: igazgattatás)
135 etelközi (F: Etelközi)
137 Az időkort és a helyzetet egybevetve (F: Az időt egybevetve)
137 volt (F: lehetett)
145 Hogy... ismerhették Marótot (F: Hogy ezt ismerhették)
116 maguk közt (F: hiányzik.)
146 Ez azért volt (F: Ennek az volt az oka...)
147 többnejűséget (F: A több feleség tartást)
150 a kiket még akkor az egész görög császárság, bolgár királyság...
(F: mert azokat még akkor az egész Görög császárság, bolgár királyság...)
(T: bolgár királyság)
152 a persáktól, a szunnitáktól (T: a Persáktól, a kikkel őshazájukban szomszédok lettek)
160 turbántekercset... szövevből (T: turbán tekercset... szövevből)
165 ingerlő (T: hiányzik.)
169 A bihari hegyek közt és odább a Vidra hegy tájáig a régi falusi némes uraknál-kicsinyben. (T: A Bihar hegyek közt kicsinyben a falusi uraknál, Vidra táján.)
174 titkos alagúttal (F: kivezető titkos alagúttal, felyül...)
175 úri lak, áthidaló fedett folyosókkal (F: úri lak, áthidaló folyosókkal)
178 kijárással a virágos kertbe (T: délnek kijárással a virágos kertbe)
180 vadászszákmánnyal (T: vadászszákmányokkal, agyaras vadkanfőekkel)
182 eres gyökérfával... (T: eres fával diszítve, gyantáros festéssel felcifrázva:)
186 oszlopsoron (T: oszlopon)
479 ... (török) khalil szokás szerint...
480 Az eladó lánynak... ... lánynak...
Ötödik szakasz. Negyedik felvonds.
Marót udvarándl. V.ik szakasz.
Marót udvarában.
124} ... Marót csakán (chagan)
127} Árpád magyarjainak bejöve-
tele idejében uralkodott. Né-
pét kozároknak (chazar) nevez-
ték...
129} ... ellenségképen a magyarra,
130} mint a többi fajrokonai...

Sor:

- 131 ... tanácsolá azt a honkereső ...
132 ... által igazgattatás ...
134 (mely) ki a többi hadnagyok-
nak parancsol,
135 ... Etelközi ...
136 } Az időt egybevetve, ez a ka-
137 } zár fejedelem azonos lehetett azonos (lehet) volt
143 ... észak(rol) volt
felől ...
145 } Hogy ezt a magyarok régeb-
ben ismerhették, onnan valószínű,
146 } hogy Mén-Marótnak hitták.
Ennek az volt az oka ...
147 A több feleség tartást csak
149 a Mahomed vallása engedi
meg: a kozároknak tehát ... meg (Chinában)
Mahomed hitén kellett lenni. Kon-fu-csé) ...
186 } mennyezettel (T: mennyezettel betetődve, az ...)
187 } az oszlopok köze ... (T: oszlopok faragott mellvédekkel lehe-
tővé teszik, hogy míg a terem belsejében a csakán, az udvari
bölcseivel együtt ...)
191 trónszéke (T: aranyhelyje)
193 kiterjesztett farkú páva (T: páva képezi, kiterjesztett farkkal ...)
196 előre-hátra (T: előre hátra: elpusztíthatatlan együttlakói a régi
várpalotáknak, az ablakon keresztül repkednek a denevérek.
Baloldali szegletben, nagy sisakos kandallóban
ég a tűz, láncon függő bográccsal.)
19 a patkányok (F: <haza vegyegnek> cincognak)
198 zöld és veres csikos (F: tarka öltözetben)
202 A mivel (F: Azzal ...)
23 Én la? Öt hiján hatot. (F: Én öt hiján hatot.)
34 a hol sok a szemét, takarjátok be cifra gyékénnyel (F: A hol sok
szemét van, be kell takarni cifra gyékénnyel. Akinek rongyos a
ruhája, ne mutassa magát.)
36 a bagolyrúgta cenkek! (F: a bagolyrugták!)
37 Hogy a taplócvő (F: Hogy a fűzfán füttyülő ... hátrafelé! ... ott
kell őket vezetgetni ...)
38 Itt jönnek már (F: Ott jönnek.)
39 micsoda hórihorgas (F: az egyik egy hórihorgas)
41 rókabőr a vállán (F: macskabőr a vállára vetve)
46 a többinek (F: a többinek valamennyinek)

Sor:

- 48 LEVENTE (F: Göncölhöz) (Kur<ittyó>uthoz)
61 Dejsz az én nyelvem . . . (F: Ezt én esztendő ilyenkorra sem tanulom meg!)
- 65 magyarnál nem szokás (F: Az nem szokás a magyaroknál.)
66—69 (A F-ban hiányzik.)
- 90 napszékből, én következem utána, (F: selyéből, én következem oda utána)
- 92 nem szalaszthatsz ki a szádon (F: mondhatsz)
97—101 (A F-ban még hiányzik.)
- 107 a deli leányára (F: a csakán leányá<nak>ra <a szerelmére>)
109 boldogabb feléből. (F: boldogabb <veg> felébül . . .)
- 126 Ne kívánd megtudni. (F: No nem is tudod meg!)
- 144 Az asszony, az gyöngyház; (F: Az asszony<ért nem kár>, az gyöngyház . . .)
- 203 hosszú (F-ban hiányzik.)
- 204 mely közé gyöngyosorok vannak fonva (F: mely gyöngyök közé van fonva)
- 205 elől egy fényes átlátszó fehér kővel, melynek forgójából nagy kócsagtoll bokréta mered fel; (F: elől egy nagy fényes kővel, melyből nagy . . . egy nagy fényes kócsagtoll bokréta mered föl)
- 207 szarvasbőrből (F: szarvasbőrül) (T: szarvasbőrből)
- 209 minőket négyet (F: minőket a székelyföldön . . .)
- 210 közülök (F: belőlük)
- 211 ködmön, (F: köntös, teleaggatva boglárokkal, szűk nadrág, . . . cipőkkel . . . öv . . . hátul a fokos.)
- 213 Fején (F: fején)
- 215 szarvak gyöngyökkel kirakva (F: szarvak . . . kirakva . . . kővel.)
- 160 esti poharad (F: esthajnalpoharad)
- 161 (A F-ban hiányzik.)
- 171 hadsorban (F: hadsorban állítva.)
- 176 csinján (F: szépen)
- 184 (A F-ban hiányzik.)
- 196 A kit a magyarral édes-egynek hívunk. (F: A ki egy törzsokbül sarjadt a magyarral.)
- 198 Magyarország ura, (F: ez ország ura)
- 214 Csillagok járása ott fenn mit határoz? (F: A mit a csillagok járása határoz.)
- 215 S a mit (F: A mit . . .)
- 224 lányod, (F: lányod)
- 237 vőfély (F: vőfény)

Sor:

- 245 Mint tengerszem, olyan kék, (F: <Kék szeme kék, mint az ég>
Mint tengerszem, olyan kék . . .)
- 247 Ennek szívé (F: Ennél szived . . . 4)
- 252 Szárnyam mind elégetem. (F: Szárnyam <élegne benne> mind
elégetem.)
- 254 lecsukva (F: rácsukva)
- 256 réám (F: rám)
- 258 lányt (F: lyánt) (T: lyánt)
- 259 lányodért? (F: a lányért?) (T: lányodért?)
- 264 (A F-ban hiányzik.)
- 265 Számokat emlegess! (F: Számokban beszélj.)
- 267 behódítottok (F: meghódítottok.)
- 273 a jó szó. (F: a beszéd.) (T: a beszéd.)
- 282 hét erszényt ezüsttel (F: e hét erszényt <ezüsttel> dobár erszényt.)
- 286 inget (F: inget, mit Regchű asszony . . . <Maga szőtt menyének
gyöngé lenfonálból.)
- 291 Én magam hímeztem (F: utána három szó hiányzik.)
- 296 az én országomban (F: a khalil népeknél)
- 297 lányért (F: lyányért) (T: lyányért)
- 299 lányt (F: lyánt) (T: lyánt)
- 305 űz kende (F: űz <khám> kende)
- 306 eladó lányodért (F: a kért leányodért)
- 311 valjon mi csodát mívelnek? (F: mit mívelnek?) (T: valjon mi-
csodát)
- 312 emlékére. (F: tiszteletére.)
- 313 Ez a hősiük, kinek tanácsát kikérik. (F: Ez az ő nagy halottjuk,
a kihez tanácsért . . .)
- 314 Most ettől vasalják ki ezt a bölcs választ, (F: Majd attól kérdik
meg, hogy mit feleljen teneked)
- 316 nagy Marót úr! (F: . . . Mén Marót!)
- 319 kőmorzsolóknál (F: és <a> kőmorzsolóknál <kőzt>)
- 320 Még nagyobb (F: még <Leg>nagyobb)
- 325 Bölcs Leo így írja (F: . . . <Leo> Bölcs Leo egy hía)
- 330—338 (A F-ban hiányzik.)
- 340—341 . . . kazároknak ura (Erős várban lakó, hatalommal bíró)
(T: hatalommal bíró, kazároknak ura . . .)
- 343 dúskáló (S: szemere)
- 344 mind sályog, mind ragyog (F: és ez mind az enyém)
- 345 Arany a napszékem (F: Arany <sellyén ülök> a napszékem . . .)
- 356 székem padján (F: zsámolyomnál)
- 359 nem kívánok többet (F: nem kérek egyebet.)

Sor:

- 369 Ragyogó napszéked (F: <Fényes zsellyeszéked> Ragyogó . . .)
370 Elárulja azt a zöld rozsda az alján. (F: <Csipkái között a zöld rozsda mutatja.> <Elárulja azt a zöld rozsda itt amott.>
378 mit nem szoktál kapni) F: (mit még soh sem kaptál)
380 A padisa . . . (F: A <nagy prófétának> nagy razul . . .)
383 leányod (F: lányodat pedig . . .)
384 tartozó (F: násznagyi)
388 lánynak (F: lányának . . .) (T: lányának . . .)
401 Ezzel a . . . (F: <Ezzel a> Éfféle fufanggal . . .)
411 kölcsön macskát (F: kölcsönösen)
444 fogadunk (F: <veszünk>)
460 Ettül lel (F: Ettől tör . . .)
461 nem kell ösztöklélni (F: <nem nagyon kell kérni>)
468 üssünk . . . (F: <csapj> üssünk)
469 oldaladon (F: az oldalon.)
470 fogod (T: veszed)
497 lovakról (T: lovakról)
501 lánya volt (F: <szűzlánya volt monnó>)
506 Csillavér Hunyornak jutott (F: <Szivölő> Csillavért Hunyornak . . .)
507 karmolta (F: <megettépte>)
509 Szivölő (F: <Csillavér> Szivölő)
511 nagy sikoltozása (F: lány sikoltozása)
518 szelid Szivölőt (F: szelid <Csillavért> Szivölőt)
519 haragos Csillavért (F: haragos <Szivölőt> Csillavért)
529 tündérvadéék (F: mert tündérek születtek.)
530—546 (A F-ban hiányzik.)
538 lányok) (T: lányok)
546 No Kurut, hát most már kezd rá (F: No Kuritryó, most már kezd rá . . .)
552 Nem kell az iváshoz, evéshez ily készség, (F: Nem kell az iváshoz kard, buzogány, kopja.)
553 Elég oda ez a tüsszöbe dugott kés. (F: Evéshez elég a saruba dugott kés.)
554 Nem teszem le, pajtás. (F: Nem teszem pajtásom.)
555 el nem hagyok. (F: el nem hagytam.)
562 öklömben (F: <kezem> öklömben)
566 vidám leányokhoz. (F: deli leányokhoz.)
215—243 (A F-ban hiányzik.)
245 UTÁN (F: A cimborák, Levente, Csombord késeiket a saruszár mellől kivonva, szelnek a nyárson sültből, szúrnak a bográcsból.)

Sor:

- 604 érje őt (F: találja őt)
- 605 Egy csepp (F: <Nézd,> egy csepp . . .)
- 610 ivó pajtást látok, jó cimborát (F: komát láttunk, meg vidám cimborát)
- 612 javára! (F: <javára> voltára)
- 621 vigyáz (F: őrködik fölötte.)
- 626 . . . a <létei> tárnoki ütközet
- 627 Kiben Keve hős vezér elcsett
- 250 . . . csörgős végű csuklyát . .
- 630 Hadd igya le magáról, ha tudja!
- 632 A boritalt megtiltotta hevenyébe
- 635 Nézd már hajigálni kezdenek csontokkal
- 636 Hajigáljuk <öket> vissza
- 639 Örron dobta . . .
- 644 . . . Bikamorgás!
- 645 . . . meg a medvés.
- 649 Mostan te ugrasd a medvét!
- 650 Még ilyen peteket nem láttam Hahaha! <Még ilyen> Ez voltaz . .
- 651 . . . ugratja boton . . .
- 652 . . . játékra van gondja.
- 654 . . . most szád szemed . . .
- 626 a tárnoki ütközet (F: a <létei> tárnoki ütközet)
- 627 Kinél nagyobb petek még nem esett. (F: Kiben Keve hős vezér elcsett.)
- 250 csörgős csuklyát (F: csörgős végű csuklyát)
- 630 Igya le magáról, hogy ha tudja. (F: Hadd igya le magáról, ha tudjal)
- 632 Megtiltotta a boritalt . . . (F: A boritalt megtiltotta . . .)
- 635 Nézzétek! Már kezdik a csonttal dobálást (F: Nézd már hajigálni kezdenek a csontokkal)
- 636 Hajigáljuk vissza (T: Hajigáljuk <öket> vissza)
- 639 Orron doba! (T: Örron doba . . .)
- 644 Bikabögés! (F: Bikamorgás!)
- 645 mackós. (F: medvés.)
- 649 most meg te ugrasd a mackóst. (F: Mostan te ugrasd a medvét!)

Sor:

- 650 Ez volt az igazi csikarittyú, (F: még ilyen peteket nem láttam)
(T: Hahaha! <Még ilyen> Ez volt az . . .)
- 651 ugratta (T: ugratja)
- 653 játékban öröme (F: játékra van gondja.)
- 654 szemed-szád (F: szád szemed . . .)
- 656 a geisák (F: a tündérek)
- 660 (A F-ban és a T-ban hiányzik.)
- 669 szavát (F: dalát)
- 679 Találd ki, (F: Mondd meg,) (T: (Mon) Találd ki . . .)
- 720 valami írt használ (F: valami szert használ . . .)
- 723 a kazár cimborák (F: a kazár legények . . .)
- 725 ez a két süvölvény. (F: ez a két jövevény.)
- 726 Nem teszed! (F: nem! Én nem engedem . . .)
- 727 Vőlegényem öccsét (F: Kedvesem testvérét . . .)
- 731 úrságát (F: országot)
- 734 Én csókot adok majd Jutócsnak; (F: Én csókokat osztok Jutócsnak . . .)
- 735 gyönyörrel halatom (F: gyönyörrel ölöm meg,)
- 741 ha mindgyárt meghalok. (F: bár meghalják tőle.)
- 754 Egy magamban vagyok: (F: Egy magam vagyok itt,)
- 755 orcám (F: arcom)
- 759 (A F-ban hiányzik.)
- 768 az aklokba, (F: az akolba)
- 782 a ki megtudja (F: ki megtalálja)
- 797 Most itten él bennem! (F: Most enyim a lelke,)
- 801 inkább szeretett! (F: jobban szeretett!)
- 804 a nyirettyűmből. (F: a nyirettyümmel.)
- 824 Erős boszut állok! Fogadom Istenre! (F: Szörnyű boszut állok! Esküszöm Istenre)
- 255 vezet fel; a jobboldali.. (F: vezet: a jobb oldali lépcsővel szemben,)
- 257 előbb meglátni, . . . felbukkan . . . (F: előbb látni . . . felbukkanik,)
- 259 indák fölfuttatva, alácsüggő kobakokkal (F: dinkák fölfuttatva, alácsüggő sárga . . .) (T: dinkák föl<agg> futtatva . . .)
- 261 (Elöl az őrtoronynak két kapuja van, rácsajtókkal.) (F: Az őrtoronynak elől két kapuja van, ráccsal.)
- 12 vigyék (F: vigyék velük a kaszát . . .) (T: dárdákat elírás!)
- 19—40 (A F-ban hiányzik, a T-ban már megvan.)
- 45 Semmiféle szerszám. (F: Semmiféle <nincsen> szerszám.)
- 56 barjaktára, (F: bajraktára, elírás!)

Sor:

- 64 a fülön alszik? (F: fülükön alusznak?)
65 Azok mind elmentek (F: Azok most elmentek mind . . .)
68 rátok ütne? (F: ütne addig rátok?)
74 a cimborákkal, (F: a csapatjával,)
80 Vetésink rongálják. (F: vetésink pusztítják.)
82 Irtó háborut (F: kiirtó . . .)
87 (F: Medve jó ellenség az oláh legénynek.)
86 jönnek. (F: jönnek.)
109 Mikor te vagy itten . . . (F: Mikor téged látlak . . .)
111 Örömet is hoztam . . . (F: Sok örömet . . .)
117 Kozár népek szívé. (F: kozár népek) (T: kozár népek)
125 halottal? leánnyal? (F: egy halott leánnyal?)
131 e csókok mézéért. (F: üdvéért)
135 csücsörke (F: csalogány)
136 sebeket, sírokat. (F: sírokat, sebeket.)
137 Mi elmúlt (F: <Rég> mi elmúlt; . . .)
138 untalan (F: örökké)
140 Örömhírral kezdem. (F: Öröm<ünk> hírral . . .)
142 Hallgatom áhítva. (F: Hallgatom készséggel.)
149 a nagy erdőn. (F: az erdőben.)
151 Egész ország . . . (F: Egész . . . világ . . .)
153 derék tusa (F: derék csata)
156 lovast paripástul, (F: lovast mind lovastul)
164 recsegett a pagony (F: recsegett a cserje)
168 gombos kelevézét (F: hegyes . . .)
171 hánykodó mén (T: hánykódó <ló> mén)
172 Lovat lovasostul (F: S lovast és lovat is . . .)
177 felfordult . . . kifujta páráját. (F: lefordult . . . kiadta páráját.)
182 veszélyből kirántottad (F: veszélytől megmentetted)
183 ha nem unnád, (F: ha nem unod)
195 s vezérük nevére (F: <és> vezérük nevére)
209 Erdélyt (F: Erdélyt <Minék a>)
211 hős fejedelemfi (F: nagy fejedelemfi)
218 Cobor morva vezért. (F: morva vezér Czobort.) (T: Czobur morva vezért.)
220 Szétvert hadával a Dunába ugratta. (F: Szétvert hadával az <Iszterbe> a Dunába . . .)
222 ki rég rováson volt . . . (F: rováson levőnek)
226 Alpár nagy fenyéren . . . (F: Alpár nagy rónáján . . .)
233 A hétszer kovácsolt, hét vízben edzett (F: A hétszer acéltott, hét vérben edzett . . .)

Sor:

- 234 Minő uj tetteket írt föl neved mellé? (F: Minő uj csodák<ra> at <szállt ki hüvelyéből?> írt föl neved mellé?)
- 240 Magyarok, kazárok (F: <A kazár és magyar> Magyarok, kazárok)
- 242 buja (F: <a>buja)
- 247 Hogy (F: <Mikor> Hogy...)
- 257 csidje, kardja (F: kardja, csidje)
- 258 volt csidje, kardja is (F: Volt kardja, csidje is...)
- 260 visszatorpant (F: hátratorpant)
- 266 A hogy a tegezshurt alangyárrá tette (F: Ahogy a tegezshur záportul lelankadt) (T: tegezshurt <záportól> alangyárrá tette)
- 268 könnyektől (F: könnyektül)
- 280 jártál bölényt ölmi (F: jártál a bölényre.)
- 281 De hát Marót csakán... (G: Hát Marót, a csakán...)
- 302 Árpád (F: Árpád <fejedelmünk>)
- 302 (F: Ott voltam mindenütt Jutócs oldalánál.)
- 306 Kócsagra sólymáztunk... (F: Kócsagra <vadásztunk> sólymáztunk)
- 307 vijjogva (F: várjogva)
- 308 úgy fénylett a napban. (F: <napsütött> a napban úgy fénylett.)
- 316 Azt most odadta (F: Oda adta most...)
- 317 S a máknyi makk ember (F: S az a kis máknyi makk...)
- 318 s húrjával a nyilat ellőtte. (F: s a nyilat ellőtte húrjával.)
- 334 Pajzsát nyergére akasztá (F: <Védő> Paizsát <oldalra> nyergére akasztá.)
- 335 Baljával buzgányos kelevézt lódtott (F: <A helyett> Baljával szigonyos <kelevézt> kelevézt lódtott) (T: kelevézt hajított)
- 338 Ottan foga közé... (F: Akkor...) (T: <Akkor> Ottan foga közé...)
- 340 Miért nem lehettem ott? (F: Hajh mért nem voltam ott?)
- 351 Hadjele... (F: Jelvénye...)
- 354 Ugy van. Ez mind... (F: Igaz. Ez<ek> mind...)
- 381 messze van! (F: messze volt.) (T: <Istennyila> A villám messze <van>)
- 382 nem zsbasztott meg (F: nem bénított)
- 398 Legdicsőbb fiának... (F: Legnagyobb fiának...)
- 398 (F: A bolgárországi hadverő vezérnek?)
- 411 a Hadisten..(F: a had-siten!)
- 412 Jó hadnagyom Tahó! (F: Tana!)
- 413 Hívd ide... (F: <Keresd föl> Hívd ide...)

Sor:

- 415 Küldd az üzenetem hármás kiirtfuvással. (F: <Vidd> Küldd az üzenetem . . . hármás kiirt szavával.)
- 417 Ócsárolt is érte (F: Ócsárolt <eleget> is érte)
- 424 szebb halált kínáljatok néki! (F: halált . . . szerezni szá-máral)
- 431 (A F-ban hiányzik.)
- 442 a bűvös talizmánnak (F: a <varáz> bűvös talizmánnak)
- 444 De nem véd meg (F: De meg nem oltalmaz . . .)
- 447 Megérkezte . . . (F: Megjöttél te . . .)
- 264 veres farkas kacagány (F: párducbőr kacagány)
- 286 Láncok függnek (F: láncok függenek alá hátul)
- 270 forgó kelepcel (T: <a fogantyun foly> forgó)
- 496 A Földisten (F: A föld isten)
- 503 A Földisten (F: A föld isten)
- 528 Oda ne nyujtsd a kezéd néki! (F: kezedet ne nyujtsd oda néki!)
- 548 Együtt, összefűzve. (A F-ban hiányzik.)
- 558 Aztán igérd meg (F: Aztán <azt> igérd meg . . .)
- 576 kik nagyon szerettek (F: <a>kik <ugy> nagyon szerettek)
- 273 a hegytetőn (F: egy hegytetőn)
- 275 Felül (F: Feljül)
- 585 saját Jehovám (F: saját Istenem)
- 587 (F-ban: Egy mécses a sírra és egyebet semmit.)
- 588 a magyar gyászünnepe (F: s az a nagyobb gyász minden más nemzeti gyásznál)
- 594 lányt (F: kis lányt) (T: lányt)
- 596 csákány. (F: csákán.) (T: csákán)
- 598 kazár (F: kozár)
- 601 Az ő leányát is ma temetik itt el. (F: Nem az ő leányát temetik-e el ma?)
- 605 vezesd ide őket. (F: vezesd őket ide.)
- 606—613 (A F-ban hiányzik.)
- 618 miringó (F: Pirinyó)
- 623 felhő van előtte. (F: előtte<m>)
- 630 ellened harcoltam (F: <engesztelhetetlen> ellened . . .)
- 634 leányiak (F: kislyannak) (T: kislyánnak)
- 636—637 (A F-ban hiányzik.)
- 644 Míg fiát temetik. Szíve ne szakadjon. (F: Szíve ne szakadjon, míg fiát temetik.)
- 656—657 A F-ban a 654—5. sor helyén áll. (A siratóének egy-séges.)

Sor:

- 657 vadászó szereit (F: harci eszközeit.)
 662 Tivatulus (F: tivatulus)
 288 kardja markolatán (F: kardmarkolatán)
 291 mögötte ül (F: hátul keresztben ül)
 292 Feje arany fátyollal letakarva (F: feje aranyfonalas . . .)
 680 Együtt, (F: Egy <mással>ütt)
 688 élet, halottakat. (F: halottakat, élet.)
 701 négy szép lányom és egyetlen fiam. (F: . . . lányom s bodoru egy fiam.) (T: lányom és egyetlen fiam.)
 703 váramnak, megéjmnék. (F: várnak és megéjnének.)
 707 lányom, (F: lányom.) (T: lányom)
 714 jövendőnek! (F: a dicső jövőnek.)
 727 LEHEL (F: <Levente> Lehel)
 733 Átok kiáltás (F: Átok <mondása> kiáltás . . .)
 737—739 (A F-ban még kimarad. A szöveget végig Jahel mondja.)
 (T: A 730—732 sor már megvan, de a szöveget még mindig Jahel mondja végig.)

UTÓSZÓ

- 3 ösztönzőül (F: ösztönző feladatul)
 53 száz év alatt (F: száz évvel később)
 57 Székelyföldön? (F: Székely földön)
 71—75 (A F-ban még hiányzik.)
 81—107 (A F-ban még hiányzik.)
 114 indítva (F: indítatva)
 132 néphős regéje (F: néphősregéje)
 135 északvidék (F: északvidék(i).)
 158 a magyar népnek legkiválóbb (F: a magyar népnek a legkiválóbb . . .)
 184 (A F-ban: örül és örül.)
 189 a sopronvidéki (F: a <dun> sopronvidéki „ei”-vel)
 199 mellőzték nyelvújító tudásaink (F: mellőzve lett nyelvújító tudásaink által . . .)
 234/a (A F-ban: Az arab torokhangok ide nem alkalmazhatók.)
 Az Utóhang következő sorai nem az MTA Kéziratárának, ill. — egy-két sor kivételével — a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményének (a továbbiakban: PIM) töredék fogalmazványában maradtak fenn, hanem a szerző Bródy Sándornak küldte el a Jövendő c. (J) hetilapban való közlésre. Bródy a kéziratot féltette és csak az 1904. május 8-i

Sor:

számban, tehát a Jókai halálát követő napokban publikálta. A szedő a szerző kézírását nem mindig fejtette meg helyesen.

235 a kezdő kettős hangzók elé magánhangzót illet: „scholá”-ból így lesz „iskola” „Stall”-ból „Istálló, (J: a kettős hangzók elé magánhangzók illesztésével segít rajta: „scholából” csinál „iskolát”, „Stall”-ból „istállót . . .) (PIM: scholá-bol . . . stall-bol . . .)

242 „Pfungsten” (J: hiányzik.)

245 utána mondani? (J: visszaadni.)

246—331 sor fogalmazása csak a J-ből ismeretes.

247 megtalálunk (J: megtalálni)

251 szemléleteit (J: ismereteit)

252 mind észlelhető (J: mind benne észlelhető)

264 a hamiskodó kacsintása (J: hamiskodó nézése)

267 „düdü (J: „rüü”)

271 az „kacsi”! (J: az kacsi!)

272 „paci paci”, (J: „pacsi-pacsi”)

282 van a gyermeknyelvnek (J: a magyar gyermeknyelvnek)

284 „csingilingi” a csengetyű (PIM: a csöngetés,)

285—286 (A PIM-ben hiányzik.)

287 Meglehet, (PIM: Hát lehet . . .)

290 a becéző nyelvet (PIM: nyelvet)

291 Ezeket a szavakat csak a tájszótárunkban találjuk feljegyezve, (PIM: Ezeket a szavakat még a szótárban sem jegyzik fel. S miért nem találtak ki hasonló gyermekajk számára való szoktató kifejezéseket más népeknél az anyák és dajkák?) (F. kézirat, MTA)

366 népdalok (F: <költ> népdalok)

376 őseink emléké (F: őseink(et))

391 bevett (F: <használt> bevett)

398 több tudósunk iratai (F: *iratai* hiányzik.)

417 a képzelem vázlatoz (F: a képzelem körvonalaz)

429 hadjárataik alatt (F: hadjárataik(ban))

431—436 (A F-ban még hiányzik.)

470 a tótok azt (F: a kik azt)

474 Erre a . . . (F: Ezekre a . . .)

474 hajviseletre (F: hajviseletekre)

483—486 (A F-ban hiányzik.)

512 szattyánbőrből (F: <bőr> szattyánbőrből)

536—537 (A F-ban hiányzik.)

544 örvösök, rézőntők (F: *rézőntők* hiányzik.)

Sor:

- 55 *úr* — dux, a *gyula*, a katonai segédnépek feje. L. Györfly Gy.: *Tanulmányok* 96, és *uő.*: *A magyarok elődeiről* 10—11.: „... a kazár államrendszert követő honfoglaló magyarságnál a fejedelemség, az isteni eredetű kiinduló mellett a tényleges hatalom” a *gyula*. *Még mostan csak* azért hívják *ur*-nak, mert nem fejedelemség, Álmos még életben van.
- 92 *bdrzsing-ágyon* — bársonyos levelű növény (Czuczor-F. I. 449—450.)
- 98 *gúvad* — a székelyeknél használatos — ma már általánosan használt — tájszó, kidagad, kigúvad (Czuczor-F. II. 1140.)
- 103 *Hopp hírével!* Tündérek, boszorkányok Jókainál e szavakkal rebbennek szét. L. *Bálványosvár*, 52., 305.
- 22 *szekérsánc* — védekezés céljából a táborn szorosan körülvevő, négyszögben egymás mellé állított, esetleg össze is láncolt szekerek. A honfoglaló magyarok nem ismerték. (Vö. Györfly Gy.: *A magyarok elődeiről* 74.)
- 25—27 *tűzkioltás, új tűz* — Jókai *Ipolyra* támaszkodik, I. 265—269. Diószegi V.: *Sámánhit* 273—274.: „Nyirő József a „Havasok könyvében” (80—81.) többek között a „naprűzgyújtásról” is ír. János napján, a napfordulás idején gyujtják egy vén nyirfa, az áldott nap fájának a tövében. Éjfélkor a naptűzgyujtók közül aki akarja, megismerheti a jövődőt: „Ujra elcsendesedünk s virrasztunk tovább. Egyszer csak aszondja Ugrai Lőrinc: — Éjféli van! A többi bólint. Májig sem tudom, honnan tudhatták olyan biztosan, hogy éjféli van, de rajtam kívül mind tudták. Most. Marci bácsi int: Hozhassátok! Két ember szökik, megragadja a földre fektetett hatóles lajtorját s a szent nyirfának támasztja. Megtudom, hogy kilenc féle fenyőből vannak a fokai s aki ezen felmegy a fa hegyibe, meglátja a jövőjét. Bizonyosan meglátja.”
- 31 *odu szdda* — odu nyílása, u. így van barlang száda is a *Bálványosvárban*, 63. Mindkét kifejezés Orbán Balázstól ered, *Székelyföld*, III. 78.
- 32 *széldokfa* — hársfa (Czuczor-F. V. 977. Szerepel a *Bálványosvárban* is. 22., 298.)
- 34 *daróc* — durva szövésű vászonféle, vagy pokróc. Király Pál 91. Lehet durvaszövésű gyapjúszövet is, amelyből felsőruhát készítenek. Itt valószínűleg ez utóbbi fajtára gondol Jókai.
- 35 *ráróttoll* — sólyomtoll (Czuczor-F. V. 440.)
- 40 *tüzön felavats* — Jókai afféle keresztelési szertartásnak fogja fel. A tűz megszentelő, megtisztító erejébe vetett régi hitről Ipolyi-

Sar:

- nál olvasott (II. 239.), az *Osztrák Magyar Monarchia írásban és képműben* c. nagy kiadványban pedig, amelynek szerkesztője volt és amelybe a történeti részeket is írta, megrajzoltatta „Gyermekavatás az ősmagyaroknál” címmel, saját elképzelése szerint. (Közölve a *Bdélynyosvár* jelen sorozatban megjelent kiadásában, 168.)
- 44 *gerezdes buzogány* — rovátkolt fejű buzogány. Vö. *Egetvívó aszszonyszív*, 8, 362.
- 45 *agnus Dei* — Isten Bíránya, Jézus Krisztus szimbóluma
- 47 *kantus* — hosszus köntös, ruha (Czuczor-F. III. 369.)
- 53 *viseletük bársony és selyem* — Györfly Gy.: *A magyarok elődeiről* 54., László Gyula 370. skk.
- 111 *barangók* az NK-ban sajtóhiba, Jókainál *barangok* áll, rövid o-val. Vándorok, kóborlók. (Czuczor-F. I. 427.) Jókai vezetéknévként is használta. L. *A Barangok* c. színművét. (1896.)
- 122 *Tuhudun* — voltaképen személynév, Jókai, Kállay Ferenc után hivatal-névként használja. Segédpap-féle. Ipolyi már cáfolja ezt a felfogást. (II. 360.)
- 125 „*Asszony oltya a tűzlielyen*” stb. — „csallóközi néphit szerint, ha a tűz fuj, haragot vagy pört jelent, s a gazdasszony megengesztelni igyekszik a tüzet, kenyérdarabot vagy lisztet vetve a tűzbe mondja: menj a szomszédba” (Ipolyi I. 277.).
- 51–53 *Vezérek hajviselete* — Ipolyi II. 281. (Vö. Diószegi V.: *Ősi magyar hitvilág* 89.) László Gyula 372.
- 154–159 *Madarak támdaddsa a magyar tábor ellen* — Ipolyi I. 152., vö. Györfly Gy.: *A magyarok elődeiről* 91. „A havasokon átkelve egy tartományba értek, ahol számtalan sas láttak, s itt e sasok miatt nem maradhattak, mivel a sasok úgy zúdultak le rájuk a fákról, mint a legyek, s barmaikat és lovaikat felfalva, elpusztították. Az Isten ugyanis azt akarta, hogy gyorsabban szálljanak alá Magyarországra” (Képes Krónika).
- 164 *ámolyogtok* — ámolyog, vagy ámbolyog, lebzsel. Király Pál 22.
- 204 Jókai a *dinka-dinnye* szavak azonosításánál Diószegi S.: *Füvészkönyv* c. könyvére hivatkozik, hivatkozása azonban nem hiteles, mert Diószegi nem nevezi a dinnyét dinkának.
- 221 *bagolcsák* — valószínűleg bagócsa, rác-bab. Szinnyei I. 78.
- 235 *kaszanyüg* — ismertebb nevén aranka, de Diószegi fecskefonál, görényfű, köszvényfű, fűnyüg neveit is említi.
- 265 *tege előtti nap* — tegnap, l. Király Pál 300.
- 285–290 *Saul* története az Ószövetségben olvasható, Sámuel I. 28. és 31.

Sor:

- 292 *khaldéi cifrákkal* — t. i. kaldeus betűkkel.
- 298 *Ki Lázárt felkölté halottai közül* — Újszövetség, János 11. 11—44.
- 305 *Józse Ben Hanócri* — a Talmudból vett elnevezés.
- 316 *Hogy ő Jeruzsálem templomát lerontja* — Újszövetség, János 2. 28—12.
- 325 *rovást nem ismerek* — nem tudok írni. A régi magyarok rovásírást használtak.
- 346 *tuhudun vallás* — l. a 121. sornál.
- 353 *tűzön felavatás*, l. a 40. sornál.
- 360 *Hadúr*, mint a magyarok Istenének neve, először Aranyosrákosi Székely Sándor: *A székelyek Erdélyben* c. eposzában (1823) fordul elő.
- 374 *Édbolna istenasszony* — költött pogány istenalak, előfordul Jókai: *Báldnyosvár* c. regényében is.
- 397—400 Árpád fiainak különféle vallása költői elképzelés, tény azonban, hogy a magyarság a honfoglalás korában „érintkezett már keresztény, mohamedán, sőt zsidó elemekkel is.” (Ipolyi I. 56., Diószegi V.: *Ósi magyar hitvilág* 293.)
- 400—412 A németiség mondáiban megőrzött „Krimhild csatája” s a hun birodalom bukásának története, Csaba királyfi és a hun—magyar rokonság ugyancsak német eredetű mondája először Kézai Simon krónikájában került hazai megfogalmazásra. Vö. Györffy Gy.: *A magyarok elődeiről* 143—144.
- 413 *skk A révülésről* — Az „elrejtőzés” Arany és Jókai mellett Veres Péter és Darvas József irodalmi hagyatékából is ismert. Halvaélhez hasonló fiatal lány révüléséről Tömörkény István írt. „... gyakori és ... általános ... , amikor a révülő személy megy a szellemek birodalmába”. (Diószegi V.: *Sdmánhit* 298—301.) Az extázis az ókori görög világban is ismert volt, de Apollon kultuszához kapcsolódott, ami északkelet felől, a hyperboreusok földjéről származott. (Uo., 316.) A magyaroknál a révülő érintkezésbe lépett a halottakkal (Uo. 318. skk.), de nem érdeklődött sorsuk felől — ez már ujabbkori, XVII. sz. utáni változat (Uo., 320.).
- 455 *skk A pogány magyar „mennyország” elemeit Jókai Ipolyitól kölcsönözte*, de a költői leírásokat maga fogalmazta meg (Ipolyi II. 132—133.).
- 504 *Az üstökbé font haj, a három csimbók csak a felnőtt férfiak, a harcosok viselete volt*, vö. 51—53. sor.
- 522 *A turul — astur, héja* — az Árpád-nemzetség totemállata volt (Györffy Gy.: *A magyarok elődeiről* 215.).

Sor:

- 531 Jókai színház-központú beállítottságának újabb jele: Árpád ivadékai megjelennek a „látó” leányka előtt; a Macbeth-ben Banquo királyi leszármazottai vonulnak fel.
- 546 *Lástius László* (1628(?)—1662) költeményét — „... isten három dolgot, mert magának tartott, s benne bíró csak maga, — a király választást, s házasság s hadrontást tudja csak önmaga”, idézi Ipolyi I. 75.
- 550—557 *Erdélyi János* gyűjtéséből vett közmondások (*Magyar Közmondások Könyve*, Pest, 1851).
- 589 A Botond-monda Anonymusnál; az idézett szöveg a Budai krónikából való!
- 606 *Eliezer* vagy *Eleazár*, az Ószövetségben több zsidó egyházi vezérférfiú neve. *Eliezer* volt pl. Áron harmadik fia és utóda, aki a theokrata zsidó nép egyik irányítójává lett. Itt valószínűleg nem konkrét történeti személyről van szó.
- 619 A valóságban *Lehel* vezér nem a honfoglalás, hanem a kalandozások korában élt, ugyanúgy *Bulcsu* és *Botond* is. Téves besorolásuk *Kézaitól* ered. L. Györfly Gy.: *A magyarok elődeiről* 145—146.
- 632 skk *Jellek* (Üllő) ilyenfajta haláláról semmi forrás nem szól. Családi településhelye ismert, tehát nyilván nem pusztult el a honfoglalás első harcaiban, mint ezt még *Horváth Mihály* is hitte (l. m. 45—46.). *Laborc* költött személy, de neve és halála már Anonymusnál előfordul (Györfly Gy.: *A magyarok elődeiről* 106—107.).
- 644 *Sellye* — Ipolyinál szánkó-féle nyitott szállító eszköz, amin hajdan a halottakat temetni vitték. A csángóknál a koporsót is *sellyének* hívják (II. 333.).
- 676 *ortályoz* — perlekedik (Czuczor-F. IV. 1100.), csak *tulajdonjogon*: *Szinyci* II. 24.)
- 686 *podrdgy* — itt faluszéle, megye. Szláv szó.
- 696 *Cserni-Bog* — kitalált istennév.
- 717—718 *Az aranyborjú története az Ószövetségben*: *Mózes* II. 132.
- 791 *ángy* — sógornő (Czuczor-F. I. 327.), *süve*: sógora (uott. V. 936.)
- 796 *Trefás* megjelölése a csfntalan nőtáknak.
- 819 A honfoglaló magyarok vallási türelméről *Horváth Mihály* írt, l. m. 51—53.
- 823—829 A pogány temetést Jókai már a *Baldnyosvárban* is megírta. Forrásai: Ipolyi II. 314. skk.

Sor:

- 834—835 A hős Jahel ószövetségi alak, I. *Birdk Könyve*, IV. 17—22., V. 24—27.
- 840 Dávid, Izráel második királya (Sámuel II. 1—22.) nem a zsidók babiloni fogsága (i. e. 597.) idején élt, a fenti zsoldárnak tehát nem is ő a szerzője.
- 857 *Csak egy kelés* — ti. felkelés, egyetlen nap
- 851 *lehibbansz* — itt *lelépsz* értelemben
- 874 *demutka* — kakukkfű (Czuczor-F. I. 1204.), *abrut*: istenfű v. abrutüröm, sallangos levelű üröm-fajta (uo. I. 21.)
- 885 *skk* *Álmos megöletését a Képes Krónika* így mondja el: „Az ő (Árpád) atyját, Álmost, Erdélyországban megölték, nem mehetett ugyanis be Pannóniába.” Györffy Gy.: *A magyarok elődeiről* 92., ill. a Bevezetésben, 11—12.

II. Felvonás

- 81 *fróndd és tintatarló* stb. természetesen nem voltak ismeretesek a
- 84 honfoglaló magyarságnál. Mindezek sokkal fejlettebb társadalmi rend igényeinek felelnek meg.
- 85 *hegedű* — kétségtelenül igen korán ismert hangszere a magyarságnak, (sípval, dobbal, *nádihegedűvel*) a mondókában szereplő nádihegedű azonban csak felhasított nádból készült gyermekjáték (Diószegi V.: *Sámdániit* 172., 174.). Hegedűről l. még alább, a 239—250. sornál.
- 9—13 Jókai saját költeménye?
- 18 *tönköly* — gabona fajta (Czuczor-F. VI. 418.) *bálmos*: édes túróból és kukoricalisztből készült tészta (Czuczor-F. I. 1205.)
- 19 *leabdlt konc* — megfőzött húsdarab. Abál: főz. (Czuczor-F. I. 10.)
- 38 *kopogós* — patkós csizmában járt táncfajta, Szeged vidékén volt általános, de nem a honfoglalás korában. Itt talán inkább *ritmust* jelent.
- 31 *derce* — durván őrölt gabona (Czuczor-F. I. 1205.)
- 34 *győr* — kör alakú erődítmény
- 39 *jobbágy* — itt szegény nép jelentésben; az egykorú magyarság még nem ismerte ezt a hűbériséggel kapcsolatban kialakult szót. Vö. Györffy Gy.: *Tanulmányok* 29.
- 51 „... táltos embernek neveztetik egyenesen azon *Göncöl* is, ... ki a *kocsit feltalálta*, igen *tudákos ember* volt, mindennemű dolgokról tudott” stb. *Ipolyi* II. 209.

Sor:

- 57 *tanór-kapu* — a falu kapuja, mely az árokkal kerített mezőre vezet. (Czuczor-F. VI. 58.)
- 59 *Nagy tónak partjalt* — t. i. a Maeotisét (ma Azovi tenger). A valóságban ezt a földet a magyarok még a VIII. században elhagyták és ekkor költöztek az Etelközbe. (Györffy Gy.: *A magyarok elődeiről* 10.)
- 63—71 *Nagy folyón átkeltünk* — a Dunán. A folyót a bolgárok vessző fonadékkal próbálták elzárni. L. Györffy Gy.: *A magyarok elődeiről* 68—71., 85—86.
- 74 Szövetség Arnulffal (892.): Györffy Gy.: *A magyarok elődeiről* 163., 168., 195—198. Árpád egy leányával kötött házasságról nincs szó.
- 95 A bolgár-bessenyő támadás 895-ben volt. (L. Györffy m. f., 11—12.)
- 97 *átsekélt* — átkelt. L. Csáti Demeter: *Ének Pannónia megvételeéről* (1508.)
- 106—160 A bolgár-bessenyő támadás óriási veszteséget okozott a magyarságnak, maga Levente is ekkor esett el. (Horváth Mihály i. m. 26., 45—46, Györffy m. f., i. h.) Regehű asszony neve, személye, történeti szerepe Jókai képzeletének a terméke.
- 104 *balustya* — buta, balgatag. (Czuczor-F. I. 403.)
- 115 *süveget a kontyra!* — férfias magatartásra biztatás. A süveg férfiviselet volt. Kardos asszonyra ma is mondják, hogy „ő viseli otthon a süveget”.
- 116 *kelevéz* — hajtódárda, hosszú, szuró fegyver. (Czuczor-F. III. 491.)
- 117 *kiegyenesített kasza* — megfelelő vágó eszköz.
- 118 *cséphadaró* — a csép maga rúdból és a végére szilajzott rövid ütőfából, a hadaróból áll. A szemtermés kiverésére szolgál.
- 120 *tegez* — Jókai itt az lóra kifeszített húrt érti alatta.
- 127 *szüleség* — takarmány. (Czuczor-F. V. 1491.)
- 147 *turzott* — Jókainál *kócos* értelemben.
- 171 *szövetnek* — fáklya
- 174 *horkáz* — a hamisítvány Csiki Székely Krónika kitalált tisztségviselője. L. még a *Szereplő személyek* magyarázatánál, 285.
- 190 *Kiov* — Kiev
- 192 *faltörő bika* — csak faltörő *kos* volt; gurítható alkotmány, benne csigákon egy súlyos vasfejben végződő dorong mozgott. Kezeléséhez három-négy emberre volt szükség. A súlyos dorongot a falhoz lódították, mire a fal megingott és előbb-utóbb bedőlt. A honfoglaló magyarok serege könnyűlovasokból állott, ostrom-

Sor:

- gépeik éppen úgy nem voltak, mint 350 év múlva Batu kán tatárjainak sem.
- 225 *ambolyog* — jár-kel, kószál, lebzsel, Vö. I. felv. 164. sor.
- 228 *pilinkó* — kicsi, pirinyó (Czuczor-F. V. 217.)
- 234 *égből esett vas* — meteorit
- 237 *kardot nádal* — kovácsol (Szinyei I. 1502.), meglevő kardot nagyobbít, kitold.
- 241—252 *Hegedű* — „A nép zenei életében betöltött funkciója miatt a népi hangszerek között is megkülönböztetett helye van a hegedűnek. Neve, Viski Károly szerint, *hej* szavunkkal függ össze, ugyanúgy, mint a regölést jelentő *hejgetés* vagy *hajgatás*. Etimológiája tehát *hejgető-hegedő-hegedű*. Mai értelmében a 16.—17. századtól kezdve használják, addig pl. a hegedős szó többnyire egyszerűen énekmondót jelentett; énekest, aki énekét valamilyen húros hangszerrel kísérte. A *hegedű* pedig jelenthetett kobzot, lantot, tambura- vagy citeraféléit, sőt akár cimbalmot is” (Sárosi Bálint: *Népi hangszereink*. Bp., é.n., 67.).
- 257—266 *Volker* — l. a Keletkezése, forrásai című szó alatti jegyzet-részben.
- 277 *pulya* — kisgyerek. Tiszántúli tájszó.
- 93 *guzsaly* — szláv eredetű szó, rokka. (Czuczor-F. II. 1141.) *guzsalysszdl* olyan fonó eszköz, amelynek rúdszerű szárát a rajta dolgozó hóna alá fogja.
- 281 *pitvar* — tornác. Szláv eredetű szó. (Ipolyi II. 138—139.)
- 285 *pestes* — kemence. Szláv szó (Czuczor-F. V. 192.).
- 286 *sellye* — itt zöllye, karosszék értelemben. L. még I. felvonás, 644. sor. (Czuczor-F. V. 769.)
- 286 *osztovdia*, szláv szó, magyarul *vetélő*. A szöveg egyik szerszáma.
- 293 *tilinkót duvaszt* — fűzfásipot készlt, az ág kérgét lehuzva. (Szinyei I. 445.)
- 300 Vö. Györffy Gy.: *A magyarok elődeiről* 54.: „A magyarok csinosak és jókinézésűek. Ruhájuk brokátból készült. Fegyvereik ezüsttel vannak kiverve és gyönggyel berakottak . . . Amikor a magyarok K.r.Kh-be (Kercsbe) érnek a foglyokkal, a rómaiak odamennek eléjük és ott kötnek velük vásárt. Azok (a magyarok) eladják nekik a rabszolgákat, és vesznek római brokátot, gyapjúszőnyegeket és más római árukat.” (Az idézett szöveg mohamedán történetírók, Ibn Ruszta és Gardézi tudósítása. Rómaiak alatt a Keletrómai Birodalom, tehát Bizánc értendő.)
- 302 *bolgár* — foglalt gyöngy vagy drágakő. (Czuczor-F. I. 698.)

Sor:

- 341 *viheder* — szélvihar
342 *szélara* — Jókai képzeletében teremtett mitikus személy.
360 A kabar nép legelőkelőbb rétege valóban a zsidó vallást követte.
Györfly Gy.: *Tanulmányok* 50.
364 *malach* — malek, melek, melik arabul királyt jelent.
CI. *tz, két ősszerőt ökörzarvból*: nyilvánvaló hogy itt a szerző az
fiját nevezi tegeznek.
CII *előkarjai* — alkarja, könyöktől lefelé.
CV *sugdros háromszög, középen egy szemmel* — Isten jelképe.
379 *marahdn* — népnév, valószínűleg a morva egyik magyar változata,
mint a marót.
383 *két ágú bárd* — két élű bárd.
csatacsillag — buzogány.
386 *zihar* — vihar, székely tájszó (Czuczor – F. VI. 1214.)
403 *szekeerce* — csatabárd
413 *lábó* — létra
439 *kabar* — a kazár népből kivált és a magyarokhoz csatlakozó
katonai segédnép, más néven feketemagyar. Györfly Gy.:
Tanulmányok 38., 50–57., 76.)
440 *makkabeusok* — hősiességéről ismert ószövetségi zsidó nemzetség.
446 *semlyék* — ingovány (Czuczor – F. V. 779.)
447 *ebldbolva* — iszkolva, inalva, szorongatott sietséggel távozni.
450 *fersing* — felső gyölcs szoknya, rokolya. Székely tájszó. (Czuczor –
F. II. 824.)
486–487 L. Judith Könyvét az Ószövetségben.
505–506
513–616 A szerző itt Anonymus előadását követi. Vö. Györfly Gy.:
A magyarok elődeiről 106–107.
518 L. Eszter Könyvét az Ószövetségben.
520 *Purin ünnepe* — ószövetségi eredetű héber vallásos örömmünnep.
L. Eszter Könyve, 9.
521 *Ahashvérus!* — I. Xerxes perzsa nagykirály, aki a zsidó történe-
lemben is szerepelt. L. Eszter Könyve.
545 *ung* — vízi béka. (Szinnyei II. 853.)
569 *Kunok ekkor még nem voltak a magyarsággal.* (Györfly Gy.:
Tanulmányok 55.)
580 *csürdögölő* — egy fajta magyar tánc (Szinnyei I. 377.), Jókai itt
indulóként alkalmazza.

III. Felvonás.

Sor:

- 11 *penete* — hosszú rúd végére erősített seprő.
- 20 *pilla* — Jókai következetesen *tarka* értelemben használja, de ezt a jelentését tájszótáraink nem ismerik.
- 27 *után*: *napvügdés* — az uralkodó a koronázás után kardjával a négy égtáj felé suhintott, annak jelképeként, hogy népet bármely irányból jövő ellenség elől megvédi. (Vö. Ipolyi II. 6.)
- 31 *kit uraljunk* — Jókai még helyesen használja az uralni, (uríul elismerni) igét.
- 35 *A hét vezérrel kötött szer* — a *szer*: alaptörvények kölcsönös megtartásának fogadása Czuczor-F. (V. 1275.) szerint. Már Anonymus (5—6.) is így értelmezte. Eredeti jelentése azonban fratriákból álló nemzeti szervezetre utal: rend, sor, rész. „*Scerii* (o.: *Sceru*, Pusstaszer) nevét Anonymus azzal magyarázza, hogy azért nevezték el Szernek, mert itt rendezték el az ország dolgát” (Györfly Gy.: *Tanulmányok* 2.).
- 37 *Írástudó* — rovásírásról van szó, ami feltehetőleg a türköktől származik (Györfly Gy.: *Tanulmányok* 49.).
- 39 *Egy. Mig Árpád nemzetsége él . . .* vö. Györfly Gy.: *A magyarok elődeiről* 100—101., továbbá: „. . . Anonymus adatát a pusztaszeri országgyűlésről nem tudjuk más adattal ellenőrizni, s így meglehet, hogy csupán a régi magyar *szer* „rend, sor” szó kedvéért költődött az Anonymus-féle epizód”. (217.) Jókai *A magyar nemzet történeté-*ben is közölte, u. csak Anonymus nyomán.
- 40—60 *A székely* — Jókai szerint „magyar-hun”-rovásírás Györfly megfogalmazásában „Az államalapítás előtt a magyarság nomád vezetőrétegében használt írás lehetett” (*Tanulmányok* 49.).
- 65 *Vérdíomás* — Anonymus 5.: „Majd a fent említett férfiak mind-egyike Álmos vezérért — pogány szokás szerint — saját vére egy edénybe csorgatta, s esküjét ezzel szentesítette.” Szittyá szokás, a kunok is ismerték. Vö. Ipolyi II. 296., Diószegi V.: *Ósi magyar hitvilág*, 30—31.
- 67—75 Valószínűleg Jókai verse.
- 80—128 A neveket a szerző a hamis Csiki Székely Krónikából vette. Gyakorlatilag a székelyek, mint a többi katonai segédnép, magyar fennhatóság alatt álltak. A hamisító, Sándor Zsigmond, azonban ezt írta: „In cujus memoriam Legum a Siculis Gentibus nostris transacceptarum Árpád . . . offert etc.” (Csiki Székely Krónika 97.), azaz „Árpád pedig, annak emlékezetére, hogy törvényeit a mi székely nemzetünkől vette, . . . ajánlja stb.” (Uo., 141.)

Sor:

- 83 „Csabát, miként ti” I. Györfly Gy.: *A magyarok elődeiről* 221.: A kalandozások korában (X. század) egy Csaba nevű vezér (Aventinusnál: Schaba) népével bolgár földre, a Vardar mellé költözött. Ezt a hagyományban élő eseményt használta fel a hun történet írója a hun-magyar rokonság alátámasztására.
- 90 ... az a hadak útja ... — a Tejút székelv elnevezését a hunoktól való leszármazás mondájával kötötte össze a néphit (Ipolyi II. 19—20., 350., Györfly Gy.: *A magyarok elődeiről* 143. és 221.).
- 123 „kincs-úr” — a német Kammerherr etc. példájára képzett rossz magyar szó, a jó középkori *tárnok* helyett.
- 111—119 Magyarország legelső címere — „... a magyar, nemzeti-ségi címerekbe átkerültek a nemzeti totemállatok képei”. (Györfly Gy.: *Tanulmányok* 4.). „... az oroszánt ábrázoló címerkép nem vezethető vissza nemzeti totemre”, ... holott már „az Árpád-ház legkorábbi jelvényein oroszán jelenik meg” (Uo., 5—6.). „Oroszán szavunk honfoglalás előtti török jövevényszó. ... a magyarok által lakott területen oroszán nem élt, ezt a szót keletről hozott szimbolikus értelme tarthatta fenn”. „Az oroszán ... Magyarországon az *úr* törzsi jelképe, aki országon, törzsen uralkodik.” Annyi oroszán illeti meg címerében az „urat”, ahány tartományon uralkodik. A kancelláriai gyakorlatot jól ismerő Anonymus ezt tudta (Uo. 117.).
- 120 *turulus* címer — „A nemzeti-gföktől származtatott nemzeti-gfök általában totem állatok is használatos állatok, főleg ragadozó madarakat viselnek címerükben ...” (Györfly i. m. 4.)
- 130—174 *A fehér ló mondáját* a *Gesta Ungarorum* és Anonymus egyaránt megörökítették (Györfly Gy.: *A magyarok elődeiről* 91., 92., 108., 214., 216.).
- 130 *ek* *Privina* beszédmódja a figyelmes olvasót Tallérosy Zebulonra emlékezteti.
- 180 *Paizsom címer* — Az egykorú címerben szereplő „négy folyam” a valóságban heraldikai „pólya”, szimbolikája nem köztörténeti vonatkozású.
- 183 *Várkunok, avarok, palócok és jászok* — A várkunok és avarok azonos nép, Aventinus arról beszél, hogy a magyarok elpusztították őket. Az itt talált töredéket nyilván leigázták (Györfly Gy.: *A magyarok elődeiről* 196.). Palócok: a kabarok vagy fekete-magyarok egyik elnevezése (Györfly Gy.: *Tanulmányok* 76.). A jászok csak a kunokkal együtt, a XII. században jöttek be (Györfly Gy.: *Tanulmányok* 55.).

Sor:

- A varchonitke* c. Jókai novella a várkunokról szól (1851.), a *Dalma* is.
- 185 Vö. III—119. sorral.
- 188 *A kazár nép, annak a csakánja Marót* — Anonymus meséje. Vö. Györfly Gy.: *A magyarok elődeiről* 110—111., ill. 12.)
- 219 *Zalán* — Anonymus 39. Szerinte Tas fia Lél és Bogát fia Bulcsu győzték le a bolgár vezért, ez azonban ugyanúgy téves, mint Jókai előadása. A nevezett két vezér a kalandozások korában élt (Györfly Gy.: *A magyarok elődeiről* 9—10., 12., 123.).
- 220 *Nem a kettévágott kutydra esküdni* — kun szokás volt, vö. László Gyula, 393.
- 250 *dalraugró* — Jókai saját képzésű szava. A „kukkra ugró” példájára hivatkozik, de tájszótáraink ezt a kifejezést sem ismerik.
- 281 *tündelevény* — denevér, vámpír (Ipolyi I. 313.)
- 289 *Uriel* — héber név, a Midrásban, a zsidók egyik szent könyvében a négy arkangyal egyikének neve. Isten balján áll, és nevét onnan nyerte, hogy vele küld Isten Izraelnek világosságot.
- 318 *balítás gyűrtő* — ha a balita bálványt jelent (Ipolyi II. 262—263.), a gyűrtőnek nyilván figurális disztítése van.
- 338 *Khalil* — mohamedán.
- 339 *csak anya után* — a mohamedán társadalmak nem anyajogúak, sőt ellenkezőleg! Jókai itt szabadjára engedte a képzeletét. Egyébként az ószövetségi utalás is egy büntetést érdemlő és azt el is nyert tette hivatkozik (Sámuel II. 13.).
- 357 *napkő* — gyémánt (Ipolyi I. 169.)
- 358—360 *kovácsolt tázláng* — arany (Ipolyi I. 233.), *csigabólora*: a borborsigából készült festékekkel színezett kelméknek nagy értéke volt.
- 437 *Sha Csombord az Amnon . . .* Ószövetség, Sámuel II. 13.
- 460 *ndsznagyot küld* — Jókai jól ismerte a korabeli magyar népi szokást s azt vetítette vissza a honfoglalás korába. Kérő násznagy és kiadó násznagy a magyar esküvők elengedhetetlen személye volt.
- 462 *Abrahám stb.* — Ószövetség, Mózes I. 11.
- 470 *Őszöb és Velek* — mai olvasás szerint: Ősbő. Anonymus 20., 51., 52. (Györfly Gy.: *A magyarok elődeiről* 111—112., 132—134.)
- 476 *igreces* — Jókai a zenét *Ipolyi* után (II. 298.) az *igrec* szóval fejezi ki. Igreces: muzsikus, zenész. *Horváth János* (1732—1787.) pl. *dalosoknak* nevezte őket. (Diószegi V.: *Ósi magyar hitvilág* 55—56.)
- 477 *csetenyés szekér* — itt helyesen alkalmazva, gallyakkal díszített násszekér értelemben (Szinnyei I. 302.).

Sor:

- 123 *Biharország* — „... ma az ország szót az országon belüli területre olyan helyen használják, ahol valaha dukátust említenek. Somogyország Koppány dukátusa, Biharország pedig Zolta dukátusa volt” (Györfly Gy.: *Tanulmányok* 97.). Dukátus: a nép katonai fejének, a „dux”-nak, gyulának a földje. A dukátus a türk államszervezetből származó intézmény. „A magyar fejedelemiség a IX. században türk—kazár típusú kettős királyság” (Uo. 79.). Bihar tehát, a dukátus földje — a nemlétező Mén Maróté Anonymus (és Jókai) szerint — a duxnak, a katonai segédnépek fejének a területe, s erről Anonymus hivatalból tudott (Uo. 45.). Jókai 1858-ban járt ezen a tájon.
- 124—144 A honfoglalók a történeti Magyarország földjén nem találtak kazárokat, velük régebbi hazájukban éltek együtt. „Kazárország központja a Kaukázus, Don, Volga és Káspi tenger által határolt terület volt, de a kazárok uralma kiterjedt a szomszédos területeken lakó népekre, így a magyarokra is. Kazárország lakossága jórészt földműveléssel foglalkozott; a városokban fejlett iparos és kereskedő lakosság élt. A sokféle népelem sokféle vallást és írást honosított meg területén. A birodalom kettős királyság vezetése alatt állt; a IX. században a szentnek tartott kagán már palotájába bezárkózva, tehetetlen bábként élt, s a kormányzás teljesen az alkirály kezében volt.” „A magyaroknak a kazár uralom alá tartozására utal Konstantin (ti. Konstantinos Porphyrogenetos bizánci császár és történetró. Mályuszné.) azon megjegyzése, hogy a magyarok egy ideig a kazárokkal együtt harcoltak minden háborúban. Forrásaink azonban, amelyek a magyar fejedelemség kezdeteit szépiítő tendenciával írják le, ezt a viszonyt elhallgatják vagy kiforgatva adják vissza. Kazár eredetű a magyar kettős fejedelemség intézménye, melyről mohamedán források tudósítanak.” (Györfly Gy.: *A magyarok elődeiről* 8—9.). A kazár nép alaphite, akár a magyaroké, a samizmus volt, előkelői között izraeliták, katonai segédnépeik között pedig mohamedánok is voltak, pl. a magyarokkal együtt elvándorló alánok, vagy az iráni eredetű korezmiek, azaz kálizok (Györfly Gy.: *Tanulmányok* 50—51.).
- 145—190 Marót udvarának leírása teljesen Jókai gazdag képzeletének a műve, a valószerűség minden igénye nélkül. Ha Marót és bihari kazár „birodalma” sohasem létezett, még kevésbé a Corodobai Kalifátust megszegyenlítő fényűzése.

Sor:

- 148—149 A többnejűségnek társadalmi gyökerei vannak. Minden hódító népnél, ahol a katonai utánpótlás fontos, megengedett.
- 150 *szunlitdk-siitdk!* a mohamedán vallás két ága, amelyek közül az első azt vallja, még pedig magának Mohamednek a kívánsága szerint, hogy a kalifa (majd a szultán) a közvéleménynek és a vezetőrétegnek megfelelő férfiú legyen, a *siiták* pedig Mohamed családjából származó uralkodót kívántak. A próféta legközelebbi férfi vérrokona unokaöccse, Ali volt, akit az ellenpárt meggyilkoltatott.
- 162—164 A magyar népi hímzés a paraszti viseleten csak a XIX. sz. elején, a nép szociális viszonyainak javulásával terjedt el.
- 173—174 A bihari vár leírása valószínűleg a szerző emlékképeire támaszkodik: „ugyanaz lehetett nagyban, a mit most látunk”, írja; tehát a XVIII—XIX. sz. fordulójának építkezését jelenti meg.
- 177 *macskaezüst* — vékonyra csiszolt kristálylap
- 182 *gyökérfa* — gyökfa, a derékfánál keményebb (Czuczor-F. II. 1219.) *szömörcefa* — ecetfa (Uo., V. 1450.)
- 183 *cseresnyefa* — a történeti korban már egész Európában ismert és honos fa.
- 183 *gyantáros festés* — fenyőgyantával házilag készült festék
- 191 *a csakán arany trónszéke* — a perzsa sah trónjának leírása
- I jelenés I sora előtt: *Bagó . . . gubáján ül*: a guba csak a XVIII. sz. végén terjedt el hazánkban, kiszorította a szűrt.
- 1—16 Erdélyi: *Népdalok I.*
- 20 *nogajka* — kurtanyelű korbács. Szláv szó.
- 25 *kupcihér* — Ipolyi szerint ismeretlen eredetű becsmérő szó. (I. 113.)
- 26 *csalma* — süveg (Czuczor-F. I. 891.)
- 36 *cenk* — kutya- vagy macskakölyök, átvitt értelemben gazfickó (Czuczor-F. I. 1119.)
- 37 *abajgatni* — itt vezetni, irányítani értelemben
- 42 *geinai vdsár* — utalás a honfoglalás korában még nem létező román népnél régebben szokásos leányvásárokra. Jókai 1858-ban látta, a Szegény gazdagokban ír róla.
- 42 *görbe vonó* — olyanféle alakú vonó, mint az Ij meg a húrja. (L. Sárosi Bálint: *Magyar népi hangszerek 50.*: kóróhegedű és vonója.)
- 59 *La illah il Allah stb* — Egy az Isten, Allah és Mohamed az ő prófétája.

Sor:

- 99 *cufri* — ilyen alakban ismeretlen. *cudri*: ringyó. Szinnyei I. 248.
112 *gajdos* — itt *énekes* értelemben. (Ittas, ittasan kiabáló: Czuczor-F. II. 1013.) *csimpolyds*: dudás. (Uo., 1007.)
117 *cifrdk* — l. Szereplő alakok, 293./1.
128 *garaboncok* — itt valami segédpap-féle értelemben. A magyar néphit garaboncairól l. Ipolyi II. 213., Diószegi V.: *A pogány magyarok* 29. skk., uő.: *Sádmánhit* 20. skk.
135 *lyüki* — törpe (Szinnyei I. 1373.)
204 *aranyfejű csákdny, minőket a Székelyföldön találtak*. Jókai Orbán műve alapján jegyezte fel, vö. *Följegyzések* II. k., 248., 296. Ír erről a *Báldnyosvdrban* is.
198—200 Vö. 162—164 sorokkal.
156 Az ti. megvakul; a mondás nem középkori eredetű.
175 *szironyos* — vékony színes bőrrel kivarrott
199 *Hét vizek és hét hegyek országa* — a Csiki Székely Krónikából származó kifejezés. (Idézi Ipolyi I. 132—133.)
213 *nagy dkombák* — valószínűleg égi mappára, a csillagos ég térképeire gondol. (Ákombák: irkafirka. Czuczor-F. I. 256.) *razul*: a próféta, Mohamed.
219 *arannyal abrincolt fejű* — megkoronázott. A koronázás a mohamedánoknál egyébként nem volt szokásos.
285 *görög kőzön aranyakkal* — „A X.—XI. században csakis byzanci aransolidusok lehettek nálunk forgalomban” (Hóman Bálint: *Magyar pénztörténet* Bp., 1916. 163.). A kőzön kifejezés eredete rejtélyes, bár Jókai az *Egetvivő asszonyszivben* is említi. (JKK 28. k. 381.), nemkülönben a *Fráter Györgyben* (!) (JKK 61. k. 392.) A *burgundi tallérokra* történő utalás még anakronisztikusabb, hiszen ebben a korban még az elsőként pénzverési joghoz jutott Karoling-utódállam, Bajorország sem vert pénzt, maga a tallér szó pedig XVI. sz. eredetű.
287 *csaldnfonal* — itt finom lenfonal értelemben
295 *mdkatdl* — falusi lakodalmakban ma is kitesznek központi helyre egy tálat, s abba minden vendég pénzét tesz.
299 *uz, besenyő* — nomád népek
305 *kende* — kündü, a magyar nép isteni eredetű, de immár hatalom nélküli fejedelme, Árpád idejében *Kurszán*. (Árpád az *úr, a gyula, a hadvezér*.) Vö. Györfly Gy.: *Tanulmányok* 84.
309 *A bokoldbrdsok* — itt afféle üvöltő dervis szerepet játszanak
319 *Fanyvők, vassgyurók stb.* — mesebeli alakok. Az egész jelenet vígjátékba csúszik át.
348 *Ha ég leszakadna . . .* — Zsigmond magyar király mondta 1396-

Sor:

- ban a nikápolyi csata előtt a keresztény seregről. Európa lovag-
ságának a virága veszett azután ott.
- 355 *Eb' ura fakó!* — időszerűtlen alkalmazás
- 360 *golyahír hava* — március
- 394 *kuma* — koma
- 405 *Firene* — Ipolyi I. 165. Voltaképpen sokkal későbbi, román
mesealak.
- 407 A jelenet bohózati fordulatainak betetőzése: a csizmás kandúr
történetének kölcsönvétele.
- 416 A honfoglalás korában a *kirgíz* népnév még nem ismeretes.
A leányrablás primitív törzseknél általános szokás.
- 437 *abrakpó* — zabkenyér (Szinyei I. 4.), *bábfog*: bukta-féle. (Uo.
I. 72.)
- 445 *körömpróbdig* — fenékgig.
- 457 *A kazárnál ötven szó van a verésre* — Jókai *A magyar nép élete szép
hegedűszóban* c. gyűjteményében 100 kifejezést állított össze a
verekedésre (204—206.).
- 488 *Mese a csodaszarvasról* — Kézai Simon krónikája, I. Györffy Gy.:
A magyarok elődeiről 140—49.
- 489 *dágvány* — ragadós sár (Czuczor-F. I. 1174.)
- 490 *lidérc* — bolygótűz (Ipolyi I. 308.)
- 495 *délig nyitó folyondár virág* — hajnalka
- 502 *Szilvánó, Csillavér* — Jókai-alkotta női nevek.
- 569 *Játszunk zálogosdít* — korszerűtlenség
- 223 *bajraktár* — bajraktár formában használja ezt a szót az *Egetvivő
asszonyszívben* (JKK 28. k. 213., 443.) és *A magyar nemzet törté-
netében* (JKK 68. k. 60., 590.), helyesen bajrádkár, jelentése:
zászlótartó.
- 225—229 Délszláv társastánc leírása.
- 233 *dorongos fáánk, csöröge* — Jókai kedves téstái visszavetődnek.
- 574—589 Valószínűleg a szerző saját versei, de élhet bennük korabeli
falusi lakodalmaik emléke.
- 588 *a dák* — a honfoglalás korában a történeti Magyarország terüle-
tén nem éltek dákok (románok). Anonymus tévedését terjeszti
Jókai tovább (Györffy Gy.: *A magyarok elődeiről* 12., 115—116.,
216., 308. jegyzet).
- 590 XIX. századi vidéki magyar dorbézolás hiteles ábrázolása.
- 601 Hasonló leírást hagyott ránk *Katona József* a *Monostori Veronká-
ban*. — *Szóllok kenének!* — régi pohárköszöntő szólás.
- 622 *A mint csókom érte, megszánt tündér lenni* — Ipolyi I. 135. (L.
Andersen: A kis vizitündér.)

Sor:

- 626 *Idrnoki ütközet* — Tárnokvölgye a Pest megyei Tinnye és Perbál között kezdődik és áthúzódik Fejér megyébe. A monda szerint itt küzdött meg a hunokkal Veronai Detre és Macrinus. L. Arany János: *Kevehdza*.
- 627 *petek* — csete-paté
- 645 *után: hosszú celőkéjét* — hosszú rúdját
- 648 *Udri!* — uccu! nosza!
- 655 *derendócia* — mulatság, vigalom. Székely tájszó. (Szinnyei I. 396.)
- 657 *lapockás* — tündérek tánca. (Ipolyi I. 130., Réthei-Prikkel Marian i. m. 120—121.)
- 701 *zugolyba* — sarokba
- 712 *körösztiül* — keresztül, át
- 713
- 718 *Hargita hegy* — a Székelyföld legmagasabb csúcsa
- 738 *Mint a sellők* — Ipolyi I. 160. skk.

V. Felvonás

- 260 *aldcsüngő kobakokkal* — disztök-félre gondolhatott Jókai, mert az eredeti fogalmazványban „dinka” (nála: dinnye) állt.
- 5 *részes aratás* — egészen a Felszabadulásig szokásban volt, hogy az
- 6 arató munkások nem pénzt kaptak, hanem a learatott gabona előre kialakított hányadát vitték el munkabér fejében. A nyolcadán és kilencedén való aratás még előnyös volt, a 19. sz. végén már rosszabb aránnyal dolgoztak.
- 8 *nyomatás* — a búzakévéket úgy rakták körbe, hogy a belső sort kifelé fejjel, a külső sort befelé fejjel helyezték, s így a szélesen rakott kalászoson jártak körbe a lovak. Ezeket egy, a kör közepén álló ember irányította. Irányítás nélkül u. is a lovak nem mentek szabályosan és megfelelő ütemben.
- 57 *Lisztet hinteni a szélbe* — a szél megengesztelésére. Pogánykori babona. Ipolyi I. 299.
- 62 *hoddly* — juhakol, egyes vidékeken gazdasági épület, terem, raktár.
- 85 *bacsó* — számadó juhász, *pakuldr*: havasi juhász — anakronisztikusan használt — román szó. Románok ekkor még nem éltek Magyarországon.
- 94 *szdnyaim feledem* — Ipolyi I. 165—166. Levente szavaival: „Ahogy csókom érte, megszünt tündér lenni” (IV. felv.).

Sor:

- 135 *csücsörke* — ugyancsak pacsirtát jelent
- 160 *kupás vadászczimborámmal* — együtt vadásznak, együtt is lakomáznak, mint ezt a IV. felvonásban láttuk.
- 168 *gombos kelevéz* — hajítódárda
- 188—211 l. Anonymus 19—27. fejj. (Vö. Pais Dezső: *Magyar Anonymus* 49—59.)
- 216 *dtuddolt* — átállt, átlábalt, átkelt. Dunántúli tájszó.
- 214—220 Anonymus 34—40. fejj. (Vö. Györfly Gy.: *A magyarok elődeiről* 119—124.)
- 226 *Alpár nagy fenyerén* — Alpár mezején. Fenyér: irtás, tisztás, gyér növényzetű terület.
- 262—271 Nők a kazár hadseregben: Jókai leleménye.
- 299—302 *Nemzetem csapatja, a kabar had élén* — történetileg helyes, hogy a legfontosabb katonai segédnépet Árpád, az „úr” fia, Jellek (Üllő) és Jutócs (Jutas) vezessék, csak Jahel személye, szerepköre nem illik a képbe.
- 321 *A két szemed tele van könnyekkel* — Jahel nem a kis — négy éves — Zsolt talpraesettségen érzékenyedik el, mint ahogyan ezt a helyet Vnatskó értelmezte, hanem Jutócs halálára gondol.
- 326—327 „Bulcs, a Bogát fia, a turúlos zászlót
Kezébe ragadva, nemzetsége élén
Megkezdé a harcot . . .”: Anonymus ezt mondja: „. . . Bogát fia Bulcsu meg felemelte a zászlaját” (39. fejj., l. Pais Dezső: *Magyar Anonymus* 71—72), semmit sem szólva a turúlról. Turúlos zászlót Bulcsu nem is használhatott volna, mert nem Árpád nemzetségéből származott. A honfoglalás korában *nemzeti zászló* még nem volt.
- 335 *Buz(o)gdányos kelevéz, gombos kelevéz* — különféle végződésű hajítódárdák. (L. a 166. sornál is.)
- 341 *mdndruc a gulyában* — „Jókai itt párduc jelentéssel használja a szót, pedig a magyar mondavilágban az oroszlán neve volt”. L. Téglás Tivadar jegyzetét (JKK 43. k. 300.) a *Bdldványosvár* szövegéhez.
- 345—354 „költői divinatio”, hogy a szerző meghatározásával éljünk.
- 414 *pagony*: liget
- 263 *Levente* címere a költő képzetének alkotása.
- 455 *gerely* — hajítódárda
- 275 *kelevéz, tompa végén forgó keleppel* — lökő dárda, hosszú, szúró fegyver (Czuczor-F. III. 491.)
- 284 *cölöpsir* — Abauj megyében a hegytetőn. *A kiskirdlyok* c. regényében Jókai már felhasználta ezt a motívumot. A Hon 1869. márc. 1-i számában a kor kiváló archeológusa, Rómer Flóris,

Sor:

- az ápr. 8-iban Péchy Sándor ír e leletről. A hagyományok szerint Vazul fiát, Leventét és Thonuzóba besenyő vezért temették el lovon ülve, az újabb ásatások azonban arra nyujtanak bizonyítékot, hogy egész lovat a magyarok nem temettek el a halottal, csak az állat fejét és lábait (László Gyula 125. skk.).
- 136 csodás légmeteorjai, . . . tűzfényben ragyogó éghajnalos ege . . . — valószínűleg mindkét utalás az északi fényre vonatkozik, mert a fehér éjszakák aligha illethetők a „tűzfényben ragyogó” jelzővel.
- 146—164 A felsorolt népek ősi nyelve és hitvilága közeli rokona a magyarságénak. L. Diószegi Vilmos: *A pogány magyarok*.
- 190 Gyergyai Ferenc (1799—1874) egyike az utolsó magyar polihisztoroknak. Nevét egyébként mint erdélyi nemes, nem y-nal, hanem i-vel írta.
Vadnay Rudolf (?—1889) főszolgabíró, földbirtokos. Könyvének címe: *Nyelvünk hangolvasásáról*. Pest, 1872.
- 254—285 A bemutatott gyermeknyelv tájszótárainkban sincs meg teljesen. Ismertes a tréfás népnyelvi tütü-ital (Czuczor-F. VI. 453.), a susu (susárol)-suttog (uo. V. 931.), dobidobi, de dobikopi, tehát más értelmezésű összetételben: bőség után szükség (Szinyei I. 408.), tata-keresztapa (uo. II. 672.), zsiba-lúd, mint dunántúli tájszó (Czuczor-F. V. 1255.), dúdi-dúdol (Czuczor-F. I. 1302.). Mint dajka-nyelvi szó, szerepel a botó-fej (Czuczor-F. I. 773.), a titi-tej (Szinyei II, 741.), a kácsi-kalács (Czuczor-F. III. 311., de Szinyei már *kiváncsi* értelemben ismeri, I. 1004.), zszizi-tűz (Czuczor-F. VI. 1270.), csócsi-csók (uo. I. 1031. Szinyeinél csak szóösszetételekben, I. 336.), a csocsa-malac (Czuczor-F. I. 1155.), bósa-viszketés (bizserégből? (Czuczor-F. I. 147., de Szinyeinél bóság: spicces, más értelme pedig kontyos (tyúk) I. 170., ill. 174.) Más jelentéssel szerepelnek szótárainkban a pila, a tyutyu, a mucu, a többi szó pedig ismeretlen.
- 299—336 L. a 34—36. sorhoz fűzötteteket.
- 384—385 A szövegben természetesen nemcsak nyelvújításkorabeli szavak, amelyek elkerülhetők sem voltak, szerepelnek (nyirettyű, szjács stb.), hanem germanizmusok is — ezek az indogermán irodalmakon, latinon, németen felnőtt költőnél ugyancsak érthetőek.
- 390 Pl.: joldás-pajtás, hókonyodik-alkonyodik.
- 393 a *Népmondák Erdélyi: Népdalok*. Kőváry: *Kőváry László: Székely népköltészet*. Hölgyfutár, 1852., Száz történelmi rege, Kolozsvár, 1857.
- 401 helyesen: *Kálmány Lajos*

Sor:

- 430—432 Ezekre vonatkozólag l. a Budapesti Szemle 96. kötetében levő id. cikket.
- 445 A magyarok ősvallása a samanizmus. L. Diószegi V.: *A pogány magyarok* 5—9.
- 453 „... az Izlám volt előttük kipécézett hit” — a honfoglaló magyarság katonai segédnépei közül az iráni nyelvű korezmiek, azaz a kálizok, a böszörmények, az alánok mohamedánok voltak, s a csak harcoló népelem: még hosszú idő múlva is nyíltan vallotta hitét (Györfly Gy.: *Tanulmányok* 51., 54—55., 57.).
- 455 *karc* — a történeti korban hívták így a Dunántúlon a keresztény pap járandóságát (Czuczor-F. III. 403.).
- 459 a szerről l. a Tárgyi és nyelvi magyarázatok, III. Felv., 35. sor.
- 463 „*Külső viseletük, stb.*” — „Fegyverzetük kard, bőrpáncél, íj és kopja, s így a harcokban legtöbbször kétféle fegyvert visel, vállukon kopját hordanak, kezükben íjat tartanak, és amint a szükség megkívánja, hol az egyiket, hol a másikat használják”. (L. Bölcs Leó: *Taktika*. Kiadta Györfly Gy.: *A magyarok elődeiről* 74. L. még László Gyula 370. skk.)
- 484 L. Tárgyi és nyelvi magyarázatok, III. Felv. 35. sor. — Az öltözetek leírásánál a szerzőt a XIX. sz. első felének illusztratív — almanachok! —, ill. színpadi kosztümánya befolyásolja. Ezeket egészíti ki saját gazdag képzelőerejével.
- 492 *tegez* — ismét íj értelemben
- 514—516 L. a 450. sor utalásait.
- 522 *terhelő* — nyeregszorító szíj (Czuczor-F. VI. 856.).
- 534 *Silvoni* — Aeneas Sylvius?
- 540—545 Ezeket az adatokat Jókai feltehetőleg Horváth Mihály: *Párhuzam az Európába költözködő magyar nemzet s az akkori Európa polgári s erkölcsi műveltsége között* (Pest, 1847.) c. művéből vette, 85—86. Vö. még László Gyula 354. skk.
- 551 L. Tárgyi és nyelvi magyarázatok, I. Felv. XIII. sor.
- 552—556 L. Tárgyi és nyelvi magyarázatok, III. Felv., 34. skk. sorok.
- 564 A Zalánknak küldött 12 levele *Anonymus*nál fordul elő (14. fejezet, l. Pais Dezső: *Magyar Anonymus* 43.). Egy változata a fehér ló mondájának.
- 566 a karszezés, ill. vérszerződés: *Anonymus* 5—6. fejezet, Ipolyi II. 296.
- 569 „*A Sándour-nemzettség*” stb. a XVIII. századi hamis Csiki Székely Krónikából való.
- 578—599 Az *Utószó* egyik leggyengébb része, ld. a kiadói jegyzetek *Irodalom címszavánál*. Györfly Gy.: *A magyarok elődeiről* 7., 8.,

Sor:

139. A besenyőkről teljesen tárgyilagos források tájékoztatnak. (Györffy i. m. 11., 82.) A *besenyő* elnevezés az ősi, számos helynevünk utal rá vissza, de Czuczor-F. (I. 601.) is tudja, hogy a pacinacita, pecsenyég elnevezések ősi magyar szava a besenyő.
- 600—623 *Anonymus* előadásának követése. L. Tárgyi és nyelvi magyarázatok, III. Felv. 466. sor.
- 624—634 A régi magyar hangszerekről I. Sárosi Bálint: *Népi hangszerek*, Bp. é. n., ill. Tárgyi és nyelvi magyarázatok, II. Felv. 239—250. sor.
- 634 „hidó legények”: hidó = ostorosgyerek. (Szinnyei II. 858.) L. A kiadó jegyzetei, 66.
- 635 A trufa, a bohóckodás Magyarországon is kedvelt volt. L. Kardos Tibor—Dömötör Tekla: *Régi magyar drdmai emlékek*. Bp., 1960. 54., 60.
- 639 Ipolyi Arnolt: elírás
- 660—670 rozsok: bromus, szédítő vadóc (Szinnyei II. 316.), alakór: búzafajta, triticum monococcum (Czuczor-F. I. 96.), tarbúza, csenkesz: harmatkása, lecsüngő bugás növény (Czuczor-F. I. 949.), tönköly: búzafajta; piros alakor (Czuczor-F. VI. 418.), búzafajta, triticum mutilum (Czuczor-F. VI. 96.) csóré—árpa: tar árpa (Czuczor-F. I. 1058.), héla zab: üres zab, csak kalásza van (Czuczor-F. II. 1519.), sulyom: tótrépa, disznórépa, helianthus tuberosus (Czuczor-F. I. 979.), baraboly: csicsóka, chaerophyllum (Czuczor-F. I. 426.), festő buzér: Déleuropában vadon termő tövises növény, piros festéket ad (Czuczor-F. I. 854.), csülleng: festő csülleng, kék (Czuczor-F. II. 831.), borbolya: savanykás gyümölcsű cserje, berberis (Czuczor-F. I. 735.), vérfűrt: vérfű, sanguisorba officinalis (Szinnyei II. 953.), égerfa: neve görög eredetű (Czuczor-F. II. 466.), bingó: bogyo (Czuczor-F. I. 658.)
- 679—684 *Tulipán* — Szinnyei tájszótára szerint tulipánt; perzsa eredetű szó: tulpen. Európába 1557-ben került az első példánya, amikor I. Ferdinánd törökországi követe Németalföldre küldte ajándékba.
- 688 *kunok* — értsd kabarok. A *kabar* török szó, fellázadót jelent. (Györffy Gy.: *A magyarok elődeiről* 213. l., 223. jegyzet.)
- 687—723 Mindez nem tény, hanem *Anonymus* szintén költött előadásának költőibb átdolgozása.
- 724 *Julian bardt* — Jókai történeti érzékére jellemző, hogy amíg *Anonymus*, vagy éppen a Csiki Székely Krónika minden meséjét

Sor:

készséggel elfogadja, a halálos veszedelmekkel szembenező, lelkes domonkosrendi szerzetes tárgyilagos jelentését „a képzelet szüleményének” tartja.

A KRITIKAI KIADÓ JEGYZETEI JÓKAI LAPALJI JEGYZETEIHEZ

1. Ipolyi I. 141—142.
3. Ipolyi II. 156., 356.
4. Szinnyei II. 904., Czuczor-F. VI. 757.
5. Ipolyi I. 89—90.
7. Ipolyi?—Szinnyei I. 1253., kurjongat; Czuczor-F. III. 1206., ut-cán kurjongat
9. 1827. III. — Szinnyei I. 201.
10. Ipolyi I. 105., 115.
11. Ipolyi I. 193.
12. Ipolyi II. 258. — csak feltételesen!
13. Ipolyi I. 268—269., Diószegi V.: Sámánhit 273.
14. A magyar faj vándorlása I. k., Bp., 1897. CLX—CXX. tábla.
15. Szinnyei I. 488.
16. Ipolyi I. 267.
17. 104. zsoldár, 2. szakasz.
19. Ipolyi I. 134., Czuczor-F. IV. 1006. (*Ófrányi főnévi igenév.*)
20. Ipolyi I. 161., II. 155—156.
21. Ipolyi II. 137—138.
22. Ipolyi I. 233., II. 350.
23. Diószegi S.: Fűvészkönyv
24. Czuczor-F. V. 1059—1060.
25. Ipolyi II. 7.
26. Orbán II. 203.
28. Ipolyi I. 73., Czuczor-F. III. 142.
29. Ipolyi I. 72.
30. Eredetileg Kállay Ferenc: A pogány magyarok vallása 21.
31. Ipolyi?—Szinnyei II. 991., Czuczor-F. VI. 1028.
32. Ipolyi 262—263.
34. Szinnyei II. 672—673., Czuczor-F. VI. 137.
37. Szinnyei I. 225.
37. Szinnyei I. 225.
38. Ipolyi I. 134., II. 24—25.
39. Ipolyi I. 162.
40. Sajog. Ipolyi I. 170., Szinnyei II. 334.
41. Ipolyi I. 132—133.

Sor:

42. Vö. Jókai: Följegyzések II. 749. — Király Pálnál nem ebben az értelemben fordul elő.
43. Szinnyei I. 54.: árla.
44. Ipolyi I. 169.
46. Ipolyi I. 333., Czuczor-F. V. 769.
49. Szinnyei I. 953—954., Czuczor-F. III. 118.
50. Ipolyi I. 320.: turzas, Király Pál 371.: turzos, Czuczor-F. VI. 497.: turzos.
51. Szinnyei II. 555., Czuczor-F. V. 1327.
52. Ipolyi? II. 359.? Nem egészen illik ide.
53. Ipolyi II. 265., 309.
54. 137. zsoltár.
55. Szinnyei I. 404.
56. Király Pál nem ismeri. Szinnyei II. 79—80.
58. Szinnyei I. 11.
59. Ipolyi II. 35.: lándzsa hegye.
60. Szinnyei I. 1425.: vastag, bélelt melltakaró.
61. Ipolyi I. 323.
62. Ipolyi I. 184., nem egészen ilyen értelemben.
63. Szinnyei I. 1502.
65. Ipolyi II. 20.
66. Ipolyi?—Szinnyei I. 858.: ostoros gyerek.
67. Ipolyi II. oiorpata, amazon.
68. Ipolyi I. 244.
70. Ipolyi I. 313.
71. Ipolyi I. 312.: vértálgyu.
73. Ipolyi II. 270.
73. A Nibelungok. Ford.: Szász Károly. Pest, 1869. 29. kaland, 28. versszak.
74. Tompa?—Szinnyei I. 880.
75. Szinnyei I. 445.
76. Ipolyi I. 293.
78. Szinnyei I. 274. csata, csataj: sereg. A Följegyzések II. nem említi. Itt jegyezzük meg, hogy *huszonhatnál* sokkal több szót vett Jókai Szinnyeitől! (749—750.)
82. Szinnyei I. 311.: csijjeszt (csitít). Ld. mint fent.
83. Szinnyei I. 90.
84. Szinnyei I. 379. süvöltve, rivallva.
85. L. még Czuczor-F. I. 279.
86. Szinnyeinél nem fordul elő.
88. Szinnyei I. 299.: clesesz, clront.

Sor:

89. Szinnyei I. 9.: ágár, füzes zátony.
90. Elírás, *kégyó* helyett.
91. Ipolyi I. 168. skk., 175.
- 92.
93. Szinnyei I. 302.
94. Szinnyei I. 377
95. Orbán nem ismeri.
96. Ipolyi I. 247., más vonatkozásban.
97. Ipolyi I. 96—103.
98. Horváth Mihály I. 21., 52.
99. Uo., 55.
100. Orbán I. 168—169. helyesen: özönfa. Vö. Czuczor-F. IV. 1279.
101. Orbán?—Szinnyei II. 943.
102. Sajtóhiba: másra *vdgyó*. Szinnyei I. 15.
103. Szinnyei I. 983.
106. Szinnyei I. 23.
107. Ipolyi II. 310.
108. Ipolyi I. 96.
109. Ipolyi I. 279.
110. Ma közismert kifejezés.
111. Horváth Mihály 45. skk.
112. Uo.
113. Szinnyei I. 1417.
114. Szinnyei I. 77.
115. Szinnyei I. 54.
116. Szinnyei I. 222.: cselleng.
118. Ipolyi?—Czuczor-F. VI. 1063.
119. Ipolyi II. 348.
120. Ipolyi II. 197. skk.
122. Diószegi S. II. 13.
123. Ipolyi I. 159.
124. Félreértés. *Ratán* szó a magyar nyelvben nincs. Szótáraink sem ismerik.
126. Ipolyi I. 224.: ogmánd.
127. Ipolyi II. 306.
128. Ipolyi?—Szinnyei II. 936—937., Czuczor-F. VI. 870.
129. Ipolyi II. 270., nem egészen ebben az értelemben.
131. Erdélyi :A nép költ., Pusztai, pásztori dalok.
132. Szinnyei I. 878., nem az idézett jelentéssel.
134. Szinnyei I. 701. gologány: négykrajcáros érme. Vö. Följegyzések II. 748.

Sor:

135. Szinnyei I. 151.
137. Szinnyei I. 456.
138. Ipolyi II. 5.
139. Erdélyi: Nép dalok II. 145.
143. Szinnyei I. 149.
144. Ipolyi?—Király Pál 287., Czuczor-F. V. 102., Szinnyei II. 91.
145. Szótáraink nem ismerik.
146. Ipolyi II. 245—246., Pallas Nagy Lexikon III. 431.: Bokolavra.
147. Ipolyi I. 212—214., Szinnyei I. 1373.
148. Sajtóhiba. Le tour du monde.
149. Ipolyi I. 31. A hajnalcsillag kacag.
150. Szinnyei I. 455.
151. Szinnyei I. 127.
155. Ipolyi I. 225.
156. Ipolyi II. 308.
157. Ipolyi I. 244.
161. Orbán I. 127—128.
162. Szótáraink nem ismerik.
163. Szinnyei I. 4.
164. Szinnyei I. 72.
165. Szinnyei I. 113.
169. Ipolyi II. 42.
171. Ipolyi?—Szinnyei II. 991., Czuczor-F. VI. 1028.
174. Ipolyi II. 270.
175. Szinnyei I. 20.
176. Szótáraink nem ismerik. L. Tárgyi és nyelvi magyarázatok, IV. Felv. 233.
177. Szótáraink nem ismerik. Délszláv szó, jelentése királyud, királylány.
178. Szinnyei II. 121: ételmaradék.
180. Ipolyi I. 160—161., II. 156.
181. Erdélyi: A nép költ. 93.
182. Ipolyi I. 331—332.
183. Szinnyei I. 312,
184. Ipolyi I. 130.: egy bizonyos fajta tánc, egy táncnem.
185. Ipolyi I. 162.
186. Uo.
187. Erdélyi: Nép dalok II. 169.
188. Uo. 70.
190. Uo. 17.
191. Ipolyi I. 89.

Sor:

192. Szinnyei I. 20. Vö. Följegyzések II. 746—47.
193. Szinnyei I. 27. U.csak.
194. Szinnyei I. 248., kis szösz, vakarcs értelemben.
196. Erdélyi: Népdalok II. 14.
198. Szinnyei I. 313.
199. Ipolyi I. 291.
200. Ipolyi II. 141.
202. Markaláb v. morkoláb: Pallas Nagy Lexikon, 12. k., 801. Vö. Följegyzések II. 748.
203. Szinnyei I. 384.
206. Orbán II. 141.
207. Szinnyei I. 263.: sintér.
209. Szinnyei I. 439.
211. Szinnyei I. 27.
213. Ipolyi II. 124.
214. Ipolyi I. 187.
215. Horváth Mihály. — Horváth Leventét nem említi.
216. Uo.
217. Ipolyi I. 150.
218. Ipolyi II. 186.
220. Ipolyi I. 145.
221. Ipolyi II. 326.
222. Ipolyi II. 328—329.
223. Szinnyei I. 1465.: mirinkó.
224. Ipolyi II. 317—318., 321—322., 326—329.
225. Erdélyi: Népdalok III. 56.
226. Ipolyi III. 317. skk.

HELVILA

A MŰ KÉZIRATA ÉS A SÜGÓPÉLDÁNYOK

Az MTA kritikai kiadások számára előírt szabályzata értelmében — 1954. I. OK 5. k. 239. — a régies vagy nyelvjárási formákat megőrizve, ezt a nem verses formában írt színművet a mai helyesírás szabályai szerint közlöm. Alapszövegül az 1898-ban, tehát a szerző életében, a *Magyar Könyvtár* sorozatában megjelent kiadást használtam fel, több meg gondolás alapján.

A legfontosabb ezek közül, hogy *eredeti kéziratban* mindössze három oldalt tartalmazó szöveg maradt fenn, ennek helyesírása pedig

csaknem teljesen megegyezik a kiadott drámáival. Magát a kézirat-töredéket betűhíven közlöm a Jegyzetek 5. fejezetében, Szövegváltozatok címszó alatt.

A színmű mindössze e sorozatban jelent meg, sem a Nemzeti, sem a Centennáris kiadás sorozatába nem került be, az előbbibe keletkezésének kései időpontja, az utóbbiba bizonyára helyszűke miatt nem.

Még a bemutató előtt megjelent azonban a második felvonás néhány részlete a Pesti Hírlap 1897. június 9. számában. Jókai ennek a lapnak gyakran adott kéziratot. Ezúttal a második felvonás harmadik jelenetének vége, a negyedik jelenet és az ötödik eleje volt ez, Helvila nagyjelenete az örvongési rohammal. A következő év szeptemberében a Jókai főszerkesztésében megjelenő *Nemzet* c. napilap tárcarovata közölte a színmű első felvonásának 13., 14. és 15. jelenetét. (*Nemzet* 1898. szept. 24., 264. sz.)

Fennmaradt a Krecsányi-társulat rendezőpéldánya (népszerűbb, bár nem helytálló nevén: sugókönyve) az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárának gyűjteményében. Az egyik maga az eredeti, rendkívül gondos és szép, Krecsányi készíttette kézíratos példány, a másik ennek litografált másolata. A sokszorosítást a Heisler-féle budapesti sokszorosító üzem végezte. Az előadás jogát az Országos Színész Egyesület közvetítésével szerezhették meg a vidéki igazgatók — a fővárosban az előadás joga kizárólag Krecsányit illette meg — s ez a központ a joggal együtt a livret scénique-et is megküldte a hozzá fordulónak, bejegyezve minden példányban az előadásra feljogosított igazgató nevét.

KIADÁSOK

Jókai Mór: *Helvila*. Dráma. Bp. 1898. Lampel, Wodianer ny. 110 l. 15 cm. (Magyar Könyvtár 58—59.)
Ua. Egybekötve a *Fekete vérrrel*. 1898. Lampel, Wodianer ny.¹/₂ (Magyar Könyvtár. Színműtár 1.)

A SZÍNMŰ KELETKEZÉSE

Nem érdektelen annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy ezt a regényét, ami alig keltett feltűnést, hiszen a kritikai kiadó szerint is „messze elmarad az író jobb alkotásaitól” (JKK, *Tégy jót*, Bp. 1974. 319.), miért alkalmazta színpadra Jókai? Ő maga egy 1897 júniusá-

ban megjelent nyilatkozatában (PH 1897. jún. 15.: tárca) azt mondja, hogy Krecsányi felkérésére tette.

Krecsányi 1895 tavaszán tiszteséges sikert ért el a *Keresd a szived!* bemutatásával, és őszi évadjára újabb darabot kért a szerzőtől. „A *Tégy jót* jövő tavaszra hagyom, addig küldöm ezt a darabomat, ha rossznak találja, kérem, küldje vissza: nekem már semmi bizalmam sincs a darabjaimhoz”, válaszolta neki Jókai szeptember 8-án. Hogy mi lehetett a közbeiktatásra szánt mű, nem tudjuk. Színre nem került. December 16-án azonban Krecsányi így ír: „Mélyen tisztelt méltóságos úr! . . . *Tégy jót* darabnak kimondhatatlanul örülök. Csak készítse el Méltóságod a darabot, a czímet illetőleg nem fog zavarba jönni. Ha lehet, méltóztassék a regény czímet *Tégy jót* mellőzni.” Még néhány meleg szóban emlékezik meg a *Keresd a szived!* temesvári nagy sikeréről, és kéri Jókait, küldje a tavaszra szánt új drámát minél előbb.

Ez az előadás azonban nem hozta meg a várt sikert. Nem lebegett felette a szabadságharc dicsősége, jelenetei közül nem egy inkább kínos érzést kelthetett az egykorú közönségben. Ha író és igazgató bíztak a darabban rejlő néhány coup de théâtre-ban — mint az első felvonás 3—4—5. és a második felvonás 13—14—15. jelenete — nem gondoltak arra, hogy a valóságban mindkét jelenetsor drámaisága egy letűnt kor ízlését tükrözi, a Victor Hugo-i hagyományokhoz kötődik Ibsen, sőt G. B. Shaw korában. (Valamennyi, itt idézett levél az OSZK Irodalmi Levelestárában van.)

A SZÍNMI FÖRÁSÁI

Jókai *Helvita*-drámáját a *Tégy jót* c., 1893-ban elkezdett regényéből alakította színpadi művé. Ez először a Nemzetben látott nyomdafestéket 1893. nov. 19. és 1894. febr. 18. között a tárca rovatban, majd 1895-ben könyv alakjában is megjelent. Magát a regényt már 1974-ben kiadta a Jókai Kritikai Kiadás során az MTA; Gergely Gergely minden, Jókait érintő kérdésben a legmesszebbmenő gondossággal publikálta a művet. Ebből tudjuk, hogy az alapötletet egy 1874-i újsághír, ill. családi tragédia szolgáltatta. (Vö.: Jókai Mór: *A Krdó. Tégy jót*. Kisregények 5. (1895) Bp. 1974. 314. skk.) A váltókkal való manipuláció, az aláíró jóhiszeműségével való visszaélés körül a bűkezű és mindig segítsre kész költőnek egyébként saját tapasztalatai is lehettek. Bizonyos személyes élmény mellett szól Vigárdy Bertalan külső megjelenésének leírása: benne a szerző saját férfikori külsejéhez hasonlót vázol. A főszerepet azonban, biztos színpadismerettel, Hel-

vilának szánta: betegségének jól kiaknázható tünetei, műveltsége, intelligenciája sztr szerep lehetőségeit rejti magában.

A drámai alapszituáció szerint az apa és családő vétkes könnyelműsége egyik pillanatról a másikra kenyérkeresetre kényszeríti az anyát, Camillát, és a serdülő Helvilát. A leány tanítóképzőbe megy. (A magyar tanítóképzést az 1868. XXXVIII. tc. szabályozta.) A színmű bemutatója 1897 nyarán volt: ennek az évnek a női egyenjogúság terén tett hatalmas előrelépése különösen jó alkalmat szolgáltatott a színrre hozatalra. Ekkor nyitották meg ugyanis több egyetemi fakultás — bölcsészeti, orvosi — kapuját az érettségit tett nők számára, és adtak kezükbe, ugyancsak indokoltan, a drámában (éppen a regény korábbi keletkezése miatt) fájdalmasan nélkülözött, nagyobb darab kenyeret. Jókai mintegy illusztrációt szolgáltatott a meglehetősen szkeptikus fogadtatásban részesülő törvényhez. Különös, hogy ez a belső összefüggés a bemutató egyetlen kritikusanak sem jutott eszébe.

A DARAB SZÍNPADI PÁLYAFUTÁSA

Amikor a Nemzet 1899. szeptember 30-án hírül adta, hogy Jókai *Helvila* c. színműve könyv alakban is megjelent, a színpadi pályafutás már végéhez közeledett.

A Pesti Hírlap 1897. május 7-én közölte, hogy Jókai legújabb darabját Krecsányi Iguác társulata fogja előadni a Budai Nyári Színkörben, június 9-én pedig részleteket is nyújtott belőle. Mindez a népszerűsítés érdekében történt. Ha ezúttal nem is a Nemzeti Színházban, mégis a fővárosban került színrre az igen kevés visszhangot keltett korábbi regény, a *Tégy jót* színpadi változata. A krisztinavárosi Nyári Színkörben hétszer — 1897. jún. 12., 13., 14., 15., 18., 30., júl. 1. — Temesvárott mint évadnyitó előadás, ugyanez évben kétszer — okt. 2. és nov. 26. —, Pozsonyban, ugyancsak évadnyitó előadásként, egyszer — 1898. febr. 1. — és Szegeden kétszer — 1900. ápr. 4- és 5-én, mindent összevéve tehát, tizenkétszer került színrre. A fővárosban is vidéki együttes, a pozsony—temesvári mutatta be. Ez a társulat a vidéki színházak között elismerten az első volt. Igazgatója Krecsányi Ignác. A színpadra állítás munkája mintaszerűen gondos és kidolgozott volt, a rendezőpéldány precizitása jóval meghaladja egy társadalmi dráma átlagos kidolgozottságát, Paulay alaposságán is túlszár, valójában egy Dingelstedt-féle királydráma Regiebuch-jára emlékeztet.

Krecsányi társulatának fent említett tizenkét előadásán a szereplők többé-kevésbé azonosak voltak. A bemutató szerepkiosztását, régi szokás szerint, ceruzával bejegyezték a rendezőpéldányba. A pozsonyi

színlap ugyanennek a példánynak a borítólapjára van ragasztva. A szegedi előadásoknak is megmaradt a színlapjuk, nincs azonban meg a temesvári két előadásé. Mivel azonban mindenütt Krecsányi társulata játszotta a drámát, és még az öt évvel későbbi szegedi bemutatón is csak egyetlen főszereplő és alig néhány mellékes szerep megszűnésétől változott a budaihoz képest, feltehetjük, hogy az ősbemutatót alig pár hónappal követő temesvári előadás szereplői a fentivel azonosak voltak. A színlap így alakult:

	Budán	Pozsonyban	Szegeden
Vigárdy	Thúry Elemér	Thúry E.	Thúry E.
Amanda	Ruby Erzsébet	Ruby E.	Ruby E.
Meritoris	Réthey Lajos	Réthey L.	Réthey L.
Kamilla	Cziffráné Tóvölgyi Margit	Cz. Tóvölgyi	Cz. Tóvölgyi
Helvila	Hahnel Aranka	Hahnel A.	Hahnel A.
Dobokay A.	Szarvassy Soma	Szarvassy S.	Margittay Gyula
Perukker	Körmendy János	Körmendy J.	Körmendy J.
Kapiczány	Bónis Lajos	Bónis L.	B. Szabó József
Czinczéri	Ligethy Vilmos	Ligethy V.	Ligethy V.
Scalario	Keresztessy Sándor	Keresztessy S.	Unghváry Vilmos
Thurzó	Tóvölgyi Béla	Tóvölgyi B.	Tóvölgyi B.
Emilia	Krecsányiné	Krecsányiné	Krecsányiné
Elvira	Csige Böske	Csige B.	Keleti Anna
Dr. Czigelka	Dezséry Gyula	Dezséry Gy.	Bartos Gyula
Szerafin	Zádor Róza	Zádor R.	K. Kecskeméthy I.
Rikhárd	Tallián László	Tallián L.	Abay Gyula
Rangosy	Gondoss Alajos	Gondoss A.	Kulcsár Lajos
Leona	T. Szakáll Róza	T. Szakáll R.	T. Szakáll R.
acques	Bombay Oszkár	Halmay Lajos	Kövesdy Jenő
Georges	Lenkeffy Kornél	Lenkeffy K.	Jakabffy Sándor
Hordár	Vöröss Sándor	Kövesdy Jenő	Pécsey Lajos
Flórián	Földváry Hugó	Veress(?) Sándor	Veress S.
Szobaleány	Fáy Piroska	Borsody Boriska	Borsody B.
(Anna)			
Szobaleány	Delly Juliska	Delly J.	Delly J.

Mint látjuk, már Pozsonyban történtek változások a kisebb szerepek kiosztása körül, Szegeden újból módosultak ezek, amint egy segédszíneszi nemzedék felnőtt szólistává vagy máshová szerződött. Lényeges változás azonban nem történt.

Ugyancsak 1898-ban Szalkai Lajos (1863—1930) igazgató is megváltotta az előadás jogát és Székesfehérvárott mutatta bc. A szereposztás a rendezőpéldányba van bejegyezve. Ezek szerint:

Vigárdy — Hidvégi (Ernő)	Elvira — Tomcsányi Rusi
Amanda — Borzsákné	(1879—1904)
Meritoris — Sággy (Zsigmond?)	Dr. Czigelka — Szenes (?)
Kamilla — Gyur(kovics Matild)	Szerafina — Horváthné (azonosíthatatlan)
Helvila — Gazdy Aranka	Richard — Deési (Désy Alfréd?)
Dobokay — Hetényi (Elemér? Béla?)	Rangossy — kiosztatlan szerep
Emília — Izsóné	
Perukker — Szabó (Ödön? Pál?)	Leona — Érczköviné (Lányi Szidi)
Czinczéri — Izsó (Miklós. v Kálmán)	Jacques — Várdai
Scalario — Nagy (azonosíthatatlan)	Georges — Török
Thurzó — Csill(ag Benő)	

A szereplők között több, később jó hírnévre jutott vidéki színész volt, de fővárosi pályát közülük csak Gazdy Aranka futott be a Nép-színháznál.

Nem tudjuk, hogy Szalkainál hány előadást sikerült bemutatni az új Jókai-drámából, egy sokkal jelentősebb városban és jobb társulattal Komjáthy János igazgató (1865—1930 után) csak egyetlen estén tudta megtölteni színházát a *Helvilával*. Nála:

Vigárdy — Barthay István	Elvira — Cserényi Margit
Amanda — Kiss Irén	Dr. Czigelka — Tóth Lajos
Meritoris — Székely S(ándor?)	Szerafin — Magda Eszti
Kamilla — Komjáthyne (Závodszy Teréz)	Richard — Marosi S.
Helvila — Szabó Irma	Rangossy — Pállí B.
Dobokay — Ódry Árpád	Perukker — Eröss J.
Kapiczány — R. Serfőző Zsenni (?)	Leona — Cserényi Adél
Czinczéri — Nagy József	Jaques (I) — Makray Dénes
Scalario — Lendvay Ö(dön)	Georges — Szabó Sándor
Thurzó Attila — Szabó S.	Hordár — Markovits H.
Emília — Kovács Fáni	Szobaleány — Szikszayné Flórián — Boár(?) J.

Az érdekes szereposztás ellenére — a Nemzeti Színház jövőendő nagy tragikus hőse és neves komikája játszottak benne — a darab megbukott.

A közönségsiker érdekében a *Tégy jót!* tragikus befejezése helyett a *Helvila* happy end-del végződik. Az előzmények ugyan talán nem indokolják Dobokay tökéletes Jókai-hőssé alakulását, (hacsak azt a már Zsigmondtól észrevett és a regény tárgyalásánál megemlített momentumot nem tartjuk előzménynek, hogy az első felvonásban Dobokay mint rezonőr, a korabeli irodalmi viszonyokat Jókai szemszögéből ismerteti (Zsigmond 273.), a színmű játéklehetősége azonban így módon javul. Az öt főszereplő közül Vigárdy és Camilla teljes érdekeltensége meg is kívánja, hogy Meritoris és *Helvila* mellett még egy eleven figura mozogjon a színen, mintegy tehermentesítve őket.

IRODALOM

„A regénynek úgyszólván semmi irodalma sincs, nem keltett figyelmet sem megjelenésekor, sem később, még az általános Jókai-monografiák sem emlékeznek még róla.” (Gergely Gergely JKK i. m. 322.) Mutatis mutandis ugyanez áll a dramatizált változatra, a *Helvilára* is. A bemutatót megelőző sajtóreklám természetesen nem maradt el. „Jókai Mór új drámáját a jövő hó elején adja elő a Kreszányi-féle színtársulat. A korszerűs költő nagy súlyt helyez a darabjára és a címszerep megszemélyesítőjét maga fogja az egyes részletekre vonatkozólag informálni. A próbákon is személyesen jelen lesz”, írja a Pesti Hírlap 1897. május 7-i száma. Bár erről a tevőleges együttműködésről semmit sem tudunk, ugyanez a lap a bemutató után sem hagyott fel a lelkesedéssel. „... Minerva sem ugrott ki tökéletesebben Zeusz fejéből, mint amily szabatosan támadnak Jókai Mór agyából a gondolatok. — És ezek a gondolatok bájosak, élvezetesek, gyönyörködtetőek; lángelme igazi műveiként jelentkeznek...” (Uo. jún. 13.)

Valamennyi napilap megemlékezett a budai ősbemutatóról, és egy-két hetilap is szánt rá helyet. Néhányat, jobb tájékozódás végett, nem lesz fölösleges alaposabban megfigyelnünk. Már a főpróbáról közöl hosszú beszámolót a Magyarország.

„(A *Fővárosi Nyári Színháznak*) ma ünnepi estéje lesz. Jókai Mór új társadalmi színművet írt *Helvila* címen *Tégy jót* c. regényéből a *Nyári Színház* számára s ezt mutatják be ma este.

A főpróbából ítélve zajos sikerre számíthat az új darab, amelyben az örök ifjú mester ismét egy újabb oldalaról mutatja be magát, amennyiben a hatás szolgálatába fogja a modern drámaírók egyik új akvizícióját, a páthológiát.

A gerincsorvadásos, hipnotikus, tüdővész és más szervbajosok színpadi kollekcója egy újabb kórcsettel szaporodott, amennyiben ma

este a *choréas* (vitustánc) betegek egyike szerepel a színpadon. Ez lesz az est szenzációja s hogy igazi szenzációszámba menjen, arról gondoskodik *Hahnel* Aranka, *Helvila* személyesítője, aki sok ambícióval s bravúrral játssza meg a kóros jelenetet. A darab meséje röviden az, hogy *Vigárdy* képviselő (Thúry) önzetlenül szerelmes *Meritorisz* (*Réthey*) feleségébe, akinek a kis leánya *Helvila*. Meritorisz úr igazi szalon *Krisztyán* Tódor, aki jóttevőjét és barátját *Vigárdy* minden módon csalja, lopja és vesztére tör, csak hogy általa pénzhez jusson. *Vigárdy* a sok sérelmet mindig jóval viszonozza. Összekötötteseinek révén Meritoriszné (*Tövölgyi* Margit), mikor férje Amerikába szököik behozza a vasúthoz pénztárosnőnek, *Helvilát* pedig kinevezteteti tanítónőnek. Közbe visszatér Meritorisz és azzal hálálja meg a jótéteményeket, hogy *Vigárdy* politikai ellenségeinek (ellenzéki honatyák) kezére játssza az adatokat, akik interpellálnak, van-e tudomása a miniszternek arról, hogy egy befolyásos képviselő a szeretőjét az államvasútnaknál helyezte el, a szeretője vitustáncos leányát állami tanítónőnek neveztetette ki stb. A jóttevő tönkre van téve, a felesége elválik tőle, s már-már minden szomorúra fordul, mint a regényben, amikor megjelenik *Anasztor* (!) (*Szarvasi*) aki gyámja *Helvilának* s akibe szerelmes *Helvila* s jelenti, hogy az ellenzék mindent visszaszívott s akkor Meritoriszné elválik férjhez megy *Vigárdy*-hoz, *Helvilát* pedig elveszi a derék *Anasztor* (!). Ezt, a kicsit erőszakos mesét azonban olyan pazar bőkezűséggel mondja el a szerző, hogy még halljuk, elfeledjük kritizálni, s morált, valószerűséget, politikát, mindent megbocsátunk azért a bűbajos dikcióért, amellyel a mester ezt a darabját is megírta.

A főpróbáról ítéelve, *Hahnel* Aranka, *Tövölgyi* Margit, *Ruby* Erzsi (akinek rokonszenves egyéniségével ma ismerkedik meg a közönség) *Réthey*, *Thúry*, *Szarvasi* sikerült estére számíthatnak. Az epizód szerepek is mind avatott kezekbe jutottak. A darabot egymás után négyszer adják" (Magyarország, 1897. jún. 13. vasárnap).

A hétfői napon újabb beszámolót találunk a Magyarországon:

„... A nagyérdékü premier alkalmával a színikör zsúfolásig megtelt közönséggel, amely nagy lelkesedéssel fogadta a mester örökifjú elméjének legújabb alkotását és folytonos ovációban részesítette a költőt, aki leánya és veje társaságában egy páholyból nézte végig az előadást. A tetszés a legnagyobb a második felvonás után volt, amelyben *Hahnel* Aranka, a címszerep jeles személyesítője a vitustáncot eljárája (!). A költőnek több ízben kellett a páholy előrészen megjelenve a közönség lelkes tapsait megköszönni. A szereplők közül *Hahnel* Arankán kívül említést érdemelnek még *Tövölgyi* Margit, *Réthey*, *Bónis* stb.”

Nagyjában valamennyi megemlékező sajtótermék ezt a közhelyszerű elismerést tükrözi. Az előkelő Pesti Napló „p.á.” jelű kritikusa szerint „a magyar közönség mindig ünnepnek tartja azt a napot, amelyen a koszorús költő egy-egy új művét megismerheti”. A tartalom ismertetése után így folytatja: „Ez a tárgy *Jókai* csodálatos tollával megírva gyönyörű regény, de a színpadon el kell hagyni a szép leíró részeket, a lelki viharok szubtilis rajzát, az egyes szereplőket jellemző apró vonásokat; cselekményt, életet kell önteni a tárgyba, úgy hogy a legnagyobb nehézségekkel áll az szemben, aki regényt dramatizál. Ami szép és szükséges a regényben, az fölösleges a színpadon, amelyre mintegy újra kell teremteni az egyes alakokat. S ha van a színdarabnak hibája, úgy az csak abban áll, hogy a főszereplők mellett nem tud érvényesülni a többi apró szereplő; hogy a cselekmény, amely a regényben egy pillanatra sem szakad meg, éppen a részeket elmaradásáért néha szaggatottá, darabossá válik. De azért a színmű minden apró részletén meglátszik, hogy *Jókai* írta, avval a tollal, amely örök időkre halhatatlanná teszi a világirodalomban. A közönség minden egyes felvonás végén percekig tapsolta a szerzőt, aki egy földszinti páholyból köszönte meg a lelkes ovációt.” „Különös elismerés illeti meg *Krecsányi* igazgatót a pompás, összefüggő előadásért és fényes rendezésért.”

A többiétől kissé különböző, mert nem irodalmi, hanem színházi szakismeret szempontjából ítélt sajtóorgánium volt a *Színészek Lapja*. A kötelező magasztalások után érdemben nyilatkozik az alakítókról:

„Hahnel Aranka intelligens színésznőnek bizonyult és ízlésről tesz tanúságot, hogy abban a jelenetben, amikor meglepi a vitus-tánc, nem vált nevetségessé. Becses erő Tóvölgyi Margit és Ruby Erzi, aki ma először lépett fel, gyönyörű organumával és jellemző játékkal lepte meg a közönségét. Réthey jeles jellemszínész, Thúry Elemér Vigárdy hálátlan szerepében buzgólkodott. A rendezésen meglátszott *Krecsányinak* a legapróbb részekre kiterjedő figyelme, genialitása” (1897. jún. 20., XV. évf. 16. sz.).

Amint az ismertetett néhány kritika is bizonyítja, a sajtó észrevette, hogy *Jókai* kiáll művében a polgári házasság mellett, arra azonban nem figyelt fel, hogy a dolgozó nők problémájával is foglalkozik, holott a színmű aktualitását ez fokozta.

A bemutató után három nappal a költő is megszólalt, mintegy előre megszabva, mit kell róla az irodalomtörténetnek tartania. Elmondta, hogy a *Tégy jól* dramatizálásának gondolata *Krecsányi* Ignác-tól származott, s éppen ezért ő eleve *Krecsányi* társulatának szánta új darabját. Tehát a budaiak nem azon a réven jutottak a műhöz, mintha ő neheztelne a Nemzeti Színházra. Hanem az igaz, hogy Budára az megy el, aki őt, *Jókait* akarja hallani, míg a Nemzeti Színházban óha-

tatlanul a premier közönség fogadná. (A színháznak ugyanis, akárcsak ma az Operának, volt egy bemutató-bérlete. M.) „Blázirt, elegáns világ, amelynek már semmi sem jó, amelynek a lelkesedés shoking, a tapsolás botrány, a piszzegés chic; amely lenézi az frót is, a színeszt is s fanyar allűrjeivel elsavanyltja még az élvezni hajlandó közönséget is. — Ezt pedig én nem csak a saját keserves tapasztalásom nyomán állítom, de így tudom a mások példájából is” (Pesti Hírlap 1897. 6. 15.).

Zsigmond Ferencé az egyetlen olyan Jókai monográfia, amelyben a *Helviláról* olvashatunk. Fejtegetéseit a *Tégy jól!*-ből kiindulva vezeti át a színműre. „Hogy Jókait mennyire fölláztotta néha a 'századvégi' korszellem és irodalom s mily megdöbbenően epés méreganyagot halmozott fel az ő galamblelkében: legrikítóbb módon a *Tégy jól!* c. regény bizonyítja, melynek kezdetén Jókai — Dobokay Alasstor lényében — önklnző gúnnyal ad rettenetes körképet a századvégi irodalomról . . .” (Zsigmond 273.) Kiemeli azonban, hogy a színpadi változatban a regény tragikus vége jóra fordul, a mű tömeges öngyilkosság helyett két házassággal végződik, mert „A színházi közönség szereti, ha a színdarab végén kedvére kitapsolhatja magát. Ahhoz pedig 'jól', azaz kedvezően kell végződnie a bonyodalomnak.”

Zsigmond nem utal rá, de érzi, hogy a *Helvilában* Jókai ugyanúgy régi drámaírói gyakorlatát követi, mint akár a *Dalma*, vagy a *Dózsa György* lapjain, s hogy itt realizmusról csak annyiban lehet szó, amennyiben az elmúlt száz évben a képviselő vagy a diplomás nő fogalma realisabb számunkra pl. egy avar fejedelmi sátornál. Az Alasstor szájába adott nézetek arról tanúskodnak, hogy a költő meg sem sejtette a realista irodalom lényegét. Ami pedig ugyancsak Alasstor „természettudományos” fejtegetéseit illeti, azok iskolapéldái az „enciklopédikus dilettantizmusnak”, amiről Barta János szölt Jókaiival kapcsolatban. (Vö. Nagy Miklós: *Jókai Mór*. Sötér István és Barta János korábbi jegyzeteinek felhasználásával. Bp., 1957. 101.). Éppen ezért ne vessük Zsigmond szemére, hogy a közönség ízlésére hivatkozik a happy end kapcsán. Gergely szerint ez kissé felszínes meglátás, mert „a valósággal nem mert szembenézni az a korszak”. (*Tégy jól!* JKK. kisregények 5, 322.) Hol van azonban az egész *Tégy jól!* — *Helvila* komplexumban a valóság? A villanycsengő és a lényképezőgép még nem tesz valószínűvé egy művet, s hogy sikeres közéleti pályát befutott, középkorú férfi nem lehet olyan életidegen és gyakorlatiatlan, mint Vigárdy, sem novelláért maximális tiszteletdíjat besöprő írónó olyan bárgyú, mint Camilla, azt nemcsak a hivatkozott „premier közönség” vette észre, hanem a kilencvenes évek valamennyi színházlátogatója. A *Helvila* romantikus mű, mint Jókai minden alkotása.

A *Helvita* Magyar Könyvtár-beli kötetkiadása 1898-ban — tehát még a költő életében, és többé-kevésbé megszokott helyesírásával — jelenvén meg, ezt tekintjük *alapszövegnek*.

Szövegváltozatként rendelkezésre áll az I. felvonáshoz a *Nemzet* 1898. szept. 24-én megjelent (264.) számában tárcacikként közölt részlet, a felvonás 13., 14. és 15. jelenete. (N) A II. felvonáshoz a *Pesti Hírlap* 1897. jún. 9. számában ugyancsak tárcacikként közölt töredék, a 3. jelent vége, a 4. jelenet és az 5. jelenet eleje. (PH) Végül három lapnyi kézirat-töredéket őriz a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára. A szöveg a kiadott színmű 108—111. lapjának variánsa, jelzete: *A/a 103*. 2379/X.b. kötetből kiemelve, V 2877. — A kiadott szövegtől ez tér el legfeltűnőbbben, bár a hírlapi közlések Meritoriszné nevét mindenkor Kamillának írják, a kötet és a kézirat Camillájával szemben. Ezt a változatot külön nem jelezzük.

Első felvonás

Sor:

- nyújt át (N: nyujt át)
 440 pianisszimoóba (N: pianisszimóiba)
 boszúban (N: boszusan)
 búcsúzatlan (N: bucsuzatlan)
 elolvassa, növekedő (N: elolvassa növekedő)
 466 *Volksblatt*ba (N: *Volksblatt*ba)
 475 elegáns salon (N: elegáns szalon)
-
- 521 Gyújts a szamováral (N: Gyujts a szamováral)
 gömbölyű (N: gömbölyü)
 533 meghaljunk *mind* a ketten? (N: meghaljunk a ketten?)
 545 szerelmes jó anyám! (N: szerelmes, jó anyám!)
 548 úgy vágytam! (N: úgy vágytam!)
 674 Óh az a hideg föld! (N: Óh, az a hideg föld!)
 585 lábához borul (N: lábaihoz borul)
 elkezdi (N: el kezd)
 601 koszorút (N: koszorut)
 606 keserítjük (N: keserítjük)
 Helvilának nyújtja (N: Helvilának nyujtja)
 622 előre nyújtja (N: előre nyujtja)
 624 *thé*ba (N: *teá*ba)

Második felvonás

Sor:

- 324 szalonban, ahol (PH: szalónban, ahol)
 328 felvásárolta az egészset, s aztán (PH: megvásárolta az egészset, aztán)
cipővel, (PH: papucsban)
 346 Itt ezen (PH: Itt: ezen)
 347 *teás* (PH: teás)
 349 a ki (PH: aki)
 352 a miből (PH: amiből)
 354 *fennmaradni* (PH: *főnmaradni*)
 354 a kiket (PH: akiket)
 356 a miknek (PH: amiknek)
 358 *azután* (PH: az után)
 259 *emeli fel* (PH: *emeli föl*)
 363 *szentvidatáncz* (PH: *Szent Vida tánc*)
 378 a hálószobába. (PH: hálószobádba . . .)
 378 *drágám.* (PH: *drágám . . .*)
 379 betuszkolja Helvilát *a baloldali ajtón s az ajtót* (PH: betuszkolja Helvilát *hálószobájába, az ajtót*)
 388 Itt van a pénz! Kamilla, nagynehezen eltávolítja Zenot, odaadja minden pénzét, harminc forintot. Zeno gúnyosan kérdi:
 390 Ez a bizonyos jőtevő hozta? (PH: Ezt az a bizonyos jőtevő hozta?)
 391 a mi a lapjában (PH: ami a lapjában)
 395 Au revoir. <A jobb oldali első ajtón el.> (PH: Au revoir! <El.> Camilla <az ajtóhoz megy, kinyitja.> (PH: Kamilla kinyitja az ajtót.)
 397 *felugrik* (PH: *főlugrik*)
 398 *henteregnem* (PH: *hemperegnem*)
 402 <*főlugrik*> (PH: <*felugrik*>)
 407 *az a rettenetes daemon* (PH: a rettenetes démon)
 407 Mért (PH: Miért)
 409 baját. <Előveszi a diplomát a baloldali asztal fiókjából.> (PH: baját? <Előveszi a diplomát.>)
 410 Nézd, Helvila. Ő hozta (PH: Nézd, Helvila, ő hozta)
 411 vagy Pancsován (PH: vagy, Pancsován)
idomulnak, (PH: idomulnak:)
 416 Törjed! törjed! törjed! (PH: Törjed! Törjed! Törjed!)
 419 Hogy küzd a *daemonnal!* (PH : Hogy küzd a *démonnal!*)
 410 *léleketét* (PH: *lélegzetét*)
 421 idegháló? (PH: idegháló? . . .)

Sor:

- 422 teneked. — PH: teneked . . .
426 Elmult az, anyám. PH: Elmult, anyám.
427 Nem leszek többé beteg. Ez kigyógyított. Ez! ez! (PH: Nem leszek többé beteg. Ez! Ez!)
428 Csókold te is! (PH: Csókold te is.)

A kézirat töredéke a Petőfi Irodalmi Múzeumban található.

A továbbiakban: PIM.

PIM: Jókai kezével: „új szöveg a 171 laptól kezdve”)

Ötödik felvonás

- 207 Helvila (gyermemetegen rajongó áhitattal): Most már (PIM: Helvila: Most már)
- 208 /A méregteli palackot magasra emeli, Camillához./ (PIM: /Magasra emeli a méregtartalmú palackot/)
Alastor /a középajtóban megjelenik, mikor Helvila a mérget felemeli, belép, megkapja Helvila karját, s kiveszi kezéből a palackot./ (PIM: Alastor /belép a közép ajtón, megkapja Helvila kezét, kiveszi belőle a palackot/)
(az elvett palackot a baloldali fenéken levő japáni virágveder széléhez csapva összetöri) Az elvett palackot a japáni virágveder széléhez csapja összetöri
- 212 hozok én neked (PIM: hozok én teneked)
- 213 Camilla felé siet, felső szobéből (PIM: Camilla felé siet, szobéből)
- 215 de most már összetépd! (PIM: de most már összetépd!)
- mohón (PIM: mohón)
- 218 Szívére? (PIM: Szívé<hez>re?)
- 218 Torkon ragadtam. (PIM: Torkon ragadtam. A torkához beszéltem.)
- 219 mindjárt (PIM: mingyárt)
- 221 ideadta: (PIM: ideadta;)
- 222 a miniszterek válaszait, kik mind a három interpellációra (PIM a miniszter válaszát, ki mind a három interpellációra)
- 225 említetik (PIM: említetik)
- 227 kineveztetésről (PIM: kineveztetéséről)
- 227 mielőtt megkapta volna (PIM: mielőtt azt megkapta volna)
- 229 hűségés (PIM: hü)

Scr:

- 229 szolgálataért egyuttal (PIM: szolgálataiért. Együttal)
231 Camillától (PIM: Camillától)
<hátalsten teszi keblére kezeit> (PIM: keblére teszi kezeit)>
232 Valjon (PIM: valyon)
Alastort (PIM: Alasztort)
234 Alastor <eltolja magától>: (PIM: Alasztor <Eltolja magától>)
234 állását. De már (PIM: állását! de már)
236 szivességet. (PIM: szivességet)
237 Helvila <félre>: Ahán! (PIM: Helvila: Ahán!)
240 Amandával (PIM: Amandától)
242 még holnap még <ma> holnap
243 szét lesztek választva, (PIM: szét lesztek választva mind a négyen)
244 kiki pártjától négyen)
246 <félre, keserűen>: (PIM: <keserűen>)
247 kezét (PIM: Kezét)
249 vállára (PIM: Vállára)
252 <szívéhez kap két kezével>: Ah! (PIM: <Szívéhez kap két kezével>)
254 nagy lesz, — ha kelleni (PIM: nagy lesz. <Ceruzával, utólag>: ha
254 fogok neki kelleni fogok neki)
<egyszerre . . . (PIM: Egyszerre . . .)
megragadja, csókolja (PIM: megragadva csókolva)
255 [főlemeli Helvilát]: [főlemeli keblére Helvilát, tréfás zsémb-
vel rákiált.]
<egymás két kezét (PIM: <Egymásnak két kezét)

A Jegyzetekben már említettük, hogy az OSZK Színháztörténeti Osztályán két, 1897-ből származó *Helvila*-sugókönyv található. A tintával írt példány nemcsak a szerző kéziratáról történt másolás helyét és időpontját, hanem a című színpadi sorsát illető feljegyzéseket is tartalmaz. A Krecsányi-társulat sűgőja, Takáts Kálmán 1897 áprilisában írta le a drámát Pozsonyban. Munkájával április 23-án végzett.

A két, teljesen azonos sugókönyv a kéziratörredéktől, ill. a kiadott drámától részint egy-két helyesírási sajátosságban tér el, részint a színészek számára adott részletesebb rendezői utasításokban. Mivel az első Takáts *saját* nyelvét, ill. helyesírási gyakorlatát tükrözi, a második pedig előnyös képét adja ugyan Krecsányi rendezői lelkiismeretességének, de Jókaihoz semmi köze sincs, szövegvariánsként nem közlöm őket.

Előadásra a *Helvila* megfelelő rövidítésekkel, „húzásokkal” került. A színmű így is teljes három órát vett igénybe. A kihagyások Krecsányi helyes színpadi érzékével, főleg Dobokay és Meritoris

szellemeskedő-filozofáló szövegeit érintették és gyorsították a cselekményt.

A Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratára őriz egy második töredéket is (V 2878 sz. a.), és azt a drámát érintő újságcikkek, ill. kéziratnak fogja fel. Véleményünk szerint a töredék a néhány évvel előbb elkészült és a színmű alapjául szolgáló *Tégy jól!* c. regényhez tartozik, mivel azonban publikálása nem érdektelen, rendeltetésének eldöntése is könnyebb lévén ily módon, az alábbiakban közöljük:

„Fejezethez

Meritoris Zeno úr ismeretes alakja a budapesti high lifének ismerős a turfón, a börtén, a casinóban, a genyryklubban, megnyert fogadásairól, sikerült vállalkozásairól beszélnek a lapok. (az elveszettekéről és bukottakról nem beszélnek) Felesége Camilla egyik csillaga a társaságnak, szép és szellemes: a férfiak rajonganak érte, a nők irigykednek rá. Társas estélyei hírlapi tárczák tárgyai. Éppen egy concert spirituelle van a napirenden Meritorisék elegáns szállásán. Camilla már teljes toilettben van, öltözete almavirág szín selyem, jáczint csokrokkal díszítve: ékszerai nincsenek. Rosz nyelvek azt mondják, hogy nem szereti a schmuckot, jó nyelvek pedig azt, hogy mind cladta, hogy a férjét momentán pénzzavarokból kisegitse. A még üres s csak egy lámpától világított salonban körülnéz, hogy minden rendben van e?

Történetesen éppen keresztül megy a szalonon Meritoris úr, smokingban, lágy kalappal: tehát nem estélyhez öltözve.

— Te ma este is elmegy hazulról? kérdi tőle Camilla fanyalogva.
Zeno úr kész a felelettel.

— Kozmátul kaptam levelet; sürgetősen hívott magához.

Camilla arczán észre lehet venni a megdöbbenést.

— Az államügyésztől?

Zeno úr bosszúsan felel.

— Eh, dehogy! Az állami ménesek igazgatójától.

(Camillának tudnia kellene, hogy két kiváló hírneves Kozmája van az országnak. Tudja is.)

— Vagy úgy? Hisz te hivatalért folyamodtál a ministerhez.

— A te kedvedért, hogy valami tehetségeimhez méltó állást szerezzek magamnak. No hát a lovak dolgában csak van elég tapasztalásom.

— Elég drága tapasztalás.

(Zeno úr is azt az életelvet követte, hogy „negyven esztendőskorunkig mulassunk, fecsérjünk, — akkor aztán kezdjünk el dolgozni!”)

— De miért rezzentél az imént úgy össze, mikor azt mondtam, hogy Kozma hivat. Csak nem tartod talán lehetőnek, hogy engem valaha az államügyész idézzen maga elé.

Camilla elhalgatta a mit gondolt: „Ki tudja?” Csak annyit mondott a férjének, hogy „idején hazajöjj.”

— A mint csak szabadulhatok. Agyó.

Azzal kezét csókolt „az iroda ajtón megyek ki, nehogy szemközt találkozzam valami vendégünkkel.

Férj és feleség jobbra balra elvonultak, a salon üresen maradt.
59 lap 18 sor után

(— Ez volna az én *piros ruhám!*) suttogá Helvila

83. lap. Tied az a zongora, hogy ugy ütöd?

94. — Örömmel? Mondá Helvila, s abba hagyta az evést, oda lépett az anyjához, megfogta a kezét:

— Hát „ő” — mért nem lehet itt most, hogy ő is osztozhatna ebben az örömben?

Camilla a keblére dobbantott az öklével háromszor, bűnbánóan rebegeve: „*mea culpa, mea culpa mea maxima culpa!*”

122 Amanda a férje eltávozása után haragos zokogásban tört ki.

— Ha minden könnyecphem egy méregtengerté tudna átváltozni!”

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Dobokay Alastor nem a mai szóhasználat értelmében **vett ügyész**) hanem ügyvéd, a szereplő családok jogtanácsosa.

Első felvonás

Causcus (fr., helyesen: *causeuse*) — kétszemélyes kis kerevet
Jacques (fr., a szöveg nagy részében hibásan, Jacques-nak írva,
— Jakob

I. felvonás

Sor:

35 *szalon* (fr.) — vendégfogadásra használt, díszes berendezett szoba

43 *mirobaldns* (lat.) — csodás, bámulatos

44 *Sarasate, Pablo de* (1844—1908) — világhírű spanyol hegedűművész

45 *Patti, Adelina* (1843—1919) — a kor leghíresebb, olasz származású szoprán énekesnője

Sor:

- 45 *pièce de résistance* — lénypont, csúcspont
- 51 *kotiren, notiren* — zenci értelemben: kottázni. Itt, tréfásan: érték-papírt felvétetni a tőzsdén, és árfolyamának alakulását jegyezni
- 54 *Steingassner* — kávéház és vendéglő a Dunaparton, a későbbi szállodasor helyén. Vö.: Bevilaqua-Borsody Béla és Mozsáry Béla: *Pesti kávéházak*. I.—II. Bp., 1935. I. 136.
- 55 *kacagányostól* — itt: felöltőben. A kacagány régi magyar viselet volt, rendszerint nemes szőrméből készült.
- 74 *bróm* — idegnyugtató orvosság, itt: keserű, csak az ízéről van szó
- 85 *mireny* — az arzén nyelvújításkorabeli neve. Mind a vas, mind az arzén gyógyítja a vérszegénységet.
- 102 *mézekalácsok mintája, a szlv* — lekcisinylőleg; mézeskalácsszívet vásárokon még ma is árulnak
- 105—111 — Dobokay az akkor újszerű átöröklési tan, a darwinizmus egyéni magyarázatát nyújtja. A koponya alkat és az erkölcsi helytállás közötti összefüggés még a XVIII. században élt Lavater gondolata volt.
- 120 *lépés* — a korabeli gyalogsági (katonai) egység szerint 75 cm
- 122 *mérföld* — helyesen: mérföld, 8353,6 m. — A hanghullám terjedési sebessége nem 200, hanem 330 m/sec. (0 °C foknál, 760 Hgm nyomásnál.)
- 138 *kriminalista* (crimen, lat., : bűn) — bűnügyi szakértő
- 145 *enfant terrible* (fr.) — „rettenetes”, elkenyecztetett gyerek
- 148 *szantálfa* (legyző) — Indonéziában honos, kellemes illatú, értékes fa
- perkd* — pamutszövet, középfinom fonalból, szlínnyomott mintázattal. J.-nál gyakran előforduló kelmefélecség.
- 185—186 *Delila, Betszabé, madame Putifár* — ószövetségi nőalakok, a Biblia rossz asszonyai. Nagy naivság lenne azonban azt hinnünk, hogy a gondos református neveltetésben részesülő J., aki már kisgyermek korában ismerte az Ószövetséget, ezek alakját a tulajdonában levő, *Die Frauen der Bibel* c. német könyvből ismerte meg, mint ezt a JKK-ban lépten-nyomon olvashatjuk.
- 190 *aqua toffana* (lat., helyesen: tofana) — olasz eredetű középkori méreg
- 200 *Beethoven symphonidját* — Ludwig van Beethoven (1770—1827) a világ egyik legnagyobb zeneszerzője, egyetlen szimfóniájában sincs azonban hegedű szóló. Itt tehát vagy a Hegedűversenyről van szó vagy valamelyik szimfónia csak vonósoktól előadott részletéről

Sor:

- 206 *Arditi, Luigi* (1822—1903) — olasz hegedűművész és zeneszerző, édeskés, felszínes muzsikus
- 207 *Serenade-walzer* — valószínűleg Csajkovszkij: Szerenád vonószenekarra c. műve (C dur. op. 48.) gondolvillanycsengő — a regényben, de a színmű többi részében is gyertya, ill. gáz szerepel. Ez a megjegyzés a dramatisálás időpontjára jellemző.
- 231 *Tattersall, Edmund* (1816—1898) — az angliai Newmarketben élt lótenyésztő; a versenylovak árverését az ő lovardájában tartották. Lassanként a telivérek forgalmazása az ő nevével azonosult, és a hasonló célokra szolgáló épületeket mindenütt — nálunk is — tattersallnak kezdték nevezni.
- 232 *Captain Yellow* — a. m. Sárga kapitány. J. a lovas akrobatákat ált. „kapitány”-nak nevezi és valami színnel kapcsolja ezt a címet össze. A *Tégy jót*-ban u. e. a személy Captain Blue névre hallgat, a *Gazdag szegényekben* egy C. Green szerepel.
- 237 tartott istállót — tenyésztett versenylovakat
- 238 *Tószegi birtok* — Tószeg nagyközség határa (a hajdani Pest—Pilis—Solt—Kiskun vármegyében) ekkor tájt került régi birtokosaitól új urak kezébe
- 242 *mlégyűrső, Kukuruzring* — kukorica értékesítésére alakult érdekszövetség, tröszt
- 244 *sárosd—korpaházi vasút* — utalás a korabeli vasútépítési panamákra. Vö.: *Országgyűlési Napló*, VII. k. Jókai a Bátaszék—Dombóvár—zákányi vasútról.
- 245 *consortium* — részvénytársaság
- 253 *elementum* (lat.) — elem
- 257 *interjú* (ang., helyesen: interview, interjú) — újságrónak tett nyilatkozat
- Tuilérikban* (fr., les Tuileries) — a régi királyi palota Párizsban. Az elnök nem itt lakik, de III. Napoleon ott lakott.
- 278 *olvasókör, zöldtollas párt* — gúnyos utalás a jelöltség jelentéktelenségére (Zöldtollas párt: Egyesült Nemzeti Egyetemi Diákpárt)
- 281 *pikét* — Jókai korában nagyon elterjedt kártyajáték, magyar kártyával
- 285 *nagy furidval* (lat.) — a. m. erős felindulásban
- 286 *Dobos torta* — Dobos magyar cukrász után elnevezett, piskóta lapokból rakott, csokoládé töltetű, égetett cukormázás torta
- 297 *stichmatch* (ném.—ang.) — egyetlen ütessel elvesztett játszma
- 329 *idiosyncrasia* (gör.) — ellenérzés
- 329 *factor* (lat.) — tett, ok, tényező

Sor:

- 339 *turf* (ang.) — lófuttatás, lóverseny
340 *gentry-klub* (ang.) — az Országos Kaszinó, a középnemesség (*gentry*) és a magas rangú tisztviselők klubja (szemben a főúri Nemzeti Kaszinóval).
368 *pártkonferencia* — Jókai délutánokként bejárt a Szabadelvé Pártba, ahol a párt (és miniszter)-elnök Tisza Kálmán tartokkpartnere volt. A párt helyiség a Llyod-palotában volt, a mai Roosevelttéren.
372 *tarokk* — a múlt századbeli Magyarországon igen népszerű kártyajáték, vö. *pártkonferencia*
374 *nagysdm* — a „nagyságos asszony” rövidítése, egykor divatos megszólítás
378 *quadrupla kettős, ultimo* — kártyás szakkifejezések
386 *Ylang-Ylang* — a kor divatos — erős — illatszere
388 *schatzikdm* (ném.) — németes becézés; der Schatz — kincs
389 *perfidia* (lat.) — álnokság
királyi tandócsos — „méltóságos” címmel járó, de pénzért is megszerzhető rang
408 *genidls* (lat., fr.) — zseniális, itt: szellemes
418 *Feuerbursch* (ném.) — fűtő, ált. háziszolga, kifutó
430 *neglizsé* (fr.) — eredeti: negligé, a.m. pongyola. Itt tréfásan: kötény van rajta.
435 *redingot* (ang.) — felöltő
449 *váltóhamisítás* — I. az alapmű, a *Tégy jót!* kritikai kiadásában Gergely Gergely magyarázatát: „Jókaiék szinte állandóan pénz-zavarban voltak, nemcsak azért, mert nem tudták a jövedelmüket beosztani, hanem azért is, mert az író sok emberért jót állt, s azok váltóit is neki kellett kifizetnie. Ezért is szerepel műveiben oly sokat a váltó, mert annak veszedelmes voltát a maga bőrén érezte az író” (I. m. 348. l. 157. 30. jegyzet).
466 *Volksblatt* (ném.) — Néplap, egykorú képes újság
472 *ruina* (lat.) — rom. Itt: csőd, anyagi romlás
475 *opulens* (lat.) — bőséges
489 *számozzatlan bérkocsi* — állandóan ugyanazon személy használatára fenntartott bérkocsi
523 *pecco* — finom — jávai — teafajta
562 *hímezni* — társadalomtörténeti érdekesség: a magányos nő hímezésből tartja fenn magát. Előfordul a *Gazdag szegényekben*, de Flaubert *Bovarynéjében* is.
gyűgyögtette — kedveskedve. Tájszó
627 *kristályozódik* — ciánkáliról van szó. A káliumcianid vízben

Sor:

- könnyen, alkoholban nehezebben oldódik, de ki abban sem kristályosodik.
- 661 *liquidde* (lat.) — folyósíthatóvá
- 662 *anticipál* (lat.) — előlegez
- 668 *börze* (ném.) — tőzsze
- 692 *deus ex machina* (lat.) — isten a gép útján — a görög drámában a súlyos bonyodalmat egy gépi szerkezettel lebocsátott isten oldotta meg; általában: váratlan segítség
- 695 *écarté* (fr.) — kártyajáték fajta
- 700 *ellenlábások* (antipodusok) — A Föld másik féltékéjén élők
- 713 *Thámár* — ti. Her özvegye, akit sógora, a szokás ellenére, nem volt hajlandó feleségül venni. Thámár ekkor fátylába burkolózott, mint az utcai nők, és apósától, Judától teherbe esve, ikerfiakat szült, így tartva fenn Her nemzetségét. (Mózes I., XXXVIII. 1—30.) A Biblia még egy Thámárt ismer, Dávid király leányát.
- 731 *preparandia* — tanítóképző. A magyar tanítóképzést a törvényhozás 1868-ban szabályozta.
- 783 *Renata* — női név, a. m. újjászületett
- 802 *dombérozás* — Katona *Bánk* bánjából kölcsönzött tájszó: tivornyázás

Második felvonás

- balzac* (fr.) — alacsony divány; nevét a nagy francia regényírótól nyerte
- shawl* (ang.) — vállkendő, nyakbavető
- 5 *vitustánc* (szt. Vída-tánc) — Chorea Sancti Viti v. Chorea minor v. Chorea acuta, vírus (streptococcus) okozta megbetegedés, az agyi mozgató központot támadja meg, kis gyermekeknél fordul elő. Azt, hogy az örültséghez semmi köze sincs, már az 1890-es években is tudták.
- 16 *recidiváz* — visszaesik (betegségbe)
- 19 *Pancsova, ma Pancevo* — kisváros Torontál megyében, a mai Jugoszláviában. — Az I. fv. óta négy év telt el tehát!
- 105 *tantalusi kín* — a görög hitrege szerint Tantalus király a nála vendégeskedő isteneknek kisfia husát rálalta fel. Ezért avval büntették, hogy a túlvilágon sohasem ehetett és ihatott, mert az előtte levő kívántos étkek és italok azonnal eltűntek előle, amint utánuk nyúlt.
- 11 *hipocrita* — álszent
- 109 *khaldeai mythologia* — óbabiloni hitrege. Az állítás egyébként téves, mert nemcsak a babiloni, hanem a keresztény vallás angyalai is

Sor:

- férfiak, l. pl. a főangyalokat: Mihály, Gábor és Ráfael, s a bukott angyal: Lucifer. Mivel azonban az angyalok lelkek, akiknek értelmük és szabad akaratuk van, de testük nincs, a kérdés erősen akadémikus jellegű.
- 123 *mistress* (ang.) — asszony, itt: Asszonyom!
- 129 *Dragomirovics Anasztáz* — az egykorú képviselői névjegyzékben nem szerepel, a dolog természeténél fogva kitalált név.
- 132 *havelock* (ang.) — felöltő
- 135 *Sultanfleur* — finom cigaretta fajta volt
- 137 *Bowiekifn* (? ang.) — helyesen: Bowieknife, vadászkesz
- 168 *currentálni* (lat.) — köröztetni
- 181 *Bettel* (ném.) — semmiség
- 184 *raptus* (lat.) — itt: düh—(szeszély értelemben is)
- 190 *Ferenciek bazárja* — üzletház a régi Ferenciek terén (ma: Károlyi M. u. 4—8.), ahol akkor hírlapokra is elő lehetett fizetni. Itt volt a Pesti Napló szerkesztősége is, ahol Jókai érdeklve volt.
- 190 *adresse* — cím
- 193 *ecce!* — Íme!
- 194 *pampas* — pampák; délamerikai füves pusztaságok
- 195 *bukanier* (fr.) — bouquancier, ismertebb az angol cowboy, — marhapasztor kifejezés
- 196 *pedlar* (ang.) — házaló. Jókai regényeiben többször előfordul, mint külföldön bolyongó kalandorok foglalkozása.
- 197 *rowdie* (ang.) — csavargó
- 201 *posztkeisztli* (ném.) — Postkasten, a.m. postaszekrény, itt: postaszák, pénzeszák értelemben
- 204 *ab ovo* (lat.) — kezdettől fogva. A mondás a rómaiak azon szokásából ered, hogy a főétkezést mindig tojással (ovum) kezdték.
- 208 *keresztényi* — a keresztényi reformátusoknál megszokott alakja. (Vö. Jókai: *Keresztény-e vagy keresztény?* Nemzet, 1895. 128. sz.)
- 212 *vessünk fátyolt a múltakra!* — Jókai híres jelszava, amelyet a *Magyar nemzet története* záró fejezetében címben is megöröklített, *A múltakra vetett fátyol* fogalmazásban. (JKK 68. k. 488.)
- 214 *Pour acquit!* (fr.) — kiegyenlítésül
- 215 *Soll und Haben* (ném.) — tartozik és követel. A régi könyvelési mód legfőbb rovatai. A jelenet egyébként *Az arany emberben* Timár Mihály és Krisztyán Tódor között lejátszódó eseményekre emlékeztet a regény A rém c. fejezetében.
- 219 *systema* (gör.) — rendszer, utalás a Hamlet II. felvonásában Polonius szavaira: „Őrült beszéd, örült beszéd, de van benne rendszer!”

Sor:

- 223 *odavezetni, ahol a rákok telelnek* — Jókai félreértette a közismert orosz szólás-mondást: tudja, hol telelnek a rákok!, vagyis: ismeri a dörgést. Fenyegetés formájában is használatos: megtanítlak, hol telelnek a rákok! ellátom a bajodat.
- 256 *az ő kazlóból huzza a széndt* — őt károsítja meg
- 269 *jus acquisitum* (lat.) — szerzett jog
- 270 *viselem a „procurdrt”* (lat.) — én jegyzem a céget
- 271 *stiller Co.* [mpanist] (ném.) — csendestárs
- 273 *giro in bianco* (olasz) — üres, tiszta váltó
- 275 *pro rata temporis* (lat.) — részletfizetésre
- 279 *clara pacta, boni anici* (lat.) — tiszta üzlet, jó barátság
- 283 *Harisbázr* — a pesti görög polgárság gazdasági jelentőségének egyik utolsó bizonyítéka az áruház, utolsó tulajdonosa Haris Demeter volt, akiben 1883-ban a család kihalt. Emléküket a Haris-köz őrzi.
- 295 *batka* — a legapróbb pénznem, a krajcár harmadrészét érte
- 318 *sweet home* (ang.) — édes otthon
- 332 *fekvőség* — birtok. Itt kétértelműen: a hitvesi ágy
- 358 *Gecseméne vagy Getszeméni kert* — Jézus Krisztus vérrel verítkezésének színhelye
- 359 *Golgotha* (óhéber) — a keresztfeszítés helye, Calvaria, magyarul: Koponyahegy
- 368 *Sakjamúni* (hindú) — Buddha egyik mellékneve (a bölcs)
- 383 *a Nirvándt követem* — mint buddhista, a legfőbb boldogságot a teljes megsemmisülésben, az istenségben való feloldódásban keresi, nem a keresztény mennyországban
- 386 *sixpence* — 6 penny, kb. a *batka* fogalmával azonos, angol aprópénz, egyben az anyagi igénytelenség alsó fokának jelképe. Vö. Maugham híres regényével: *The Moon and sixpence*.
- 389 *30 frt egy novellédrt* — valószínűtlenül nagy összeg
- paroxismus* (gör.) — lázas betegségnek, de különösen elmebetegségnek hirtelen kitörése. (Virustáncnál, ami mozgásszervi megbetegedés, nem fordul elő.)
- 420 *Hdt ki itt az úr?* — Jókai feltételezte, hogy erős akarattal le lehet győzni a betegségeket
- panacea* (gör.) — gyógyszer
- 431

Harmadik felvonás

Sor:

- boudoir* (fr.) — kis szalon, női szoba
- 11 *neki türekszik* — neki gyürközik, feltűri a ruhája ujját
- 15 *reggeli lapot* — az időtájt a legtöbb újságnak — a Jókaiénak is! — napi két kidása volt.
- 17 *cabanos* — drága külföldi szivar fajta
- 32 *allegdi* — bizonygat, hangoztat
- 39 *kassziros némbor* — pénztárosnő. Jókai korában általában nem volt jó hírnök.
- 50 *életmódot* — ti. módot a megélhetéshez
- 78 *orfeumi bacchásnő* — mulatóbeli táncosnő. Bacchásnő: Bacchusnak, a bor istenének papnője. Ezek vad táncsal tisztelték az istent.
- 131 *Országház* — a Dunaparton emelkedő új Országház előtt a Sándor utca 8. sz. alatti épület, a mai Olasz Intézet volt az országgyűlés otthona. Az utca neve ma Bródy Sándor u.
- hajporos pamaccsal* — rizsporos, pudeser pamaccsal
- 190 *falsificálás* (lat.) — hamisítás
- 191 *kriminalitás* (lat.) — bűntény
- 192 *Mária Nosztra* — ez időben női börtön volt ott
- 198 *calligraphia* (gör.) — széplírás
- 210 *válások* — A keresztény egyházak megnehezítették a válást. A katolikus egyház nem, vagy csak igen körülményesen egyezik bele a válásba; végső fokon Róma dönt. A protestáns egyházaknál is előfordultak hosszan elhúzódó, kellemetlen válóperek. Ilyet az ötvenes években Jókai is láthatott, a Nemzeti Színház egyik vezértagjának, László Józsefnek az esetében. Az 1894. XXXI. t. c., amely 1895. okt. 1-én lépett életbe — ez évben írta Jókai a dráma alapjául szolgáló *Tégy jól!* c. regényt — a bontó okokat a 76.—80. §-ban sorolja fel, de ezek már semmi olyat nem tartalmaznak, ami Alastor fontoskodását megmagyarázná.
- kasztor kalap* — hódprémből készült puha kalap
- 262 *érdemrend méltóságos címmel* — a Szt. István rend kiskeresztese (ezt kapta meg Jókai is 1876-ban.)
- 288 *Sacré Coeur* (fr.) — a .m. Szent Szív. Francia eredetű női szerzetesrend elsőkelő leánynevelő intézete volt az Ajtósi Dürer soron, akkor még István úton.
- 290 *cobaltból készült tinta* — vegytinta
- 292 *vasalóval végigtéglázzák* — hőhatásra a szobahőmérsékleten láthatatlan írás előtűnik

Sor.

- 304 *sok új dolog van még a nap alatt* — Bölcs Salamon mondta, hogy semmi sem új a nap alatt
- 309 *kerékpáron vasparipázik* — szóhalmaz; a fogalom még nagyon új volt a kilencvenes években
- 320 *a klub miniszteri szobája . . .* — átjáró ház több van Pesten; a Pester Lloyd Eötvös u. 12. sz. alatti nyomdaépülete is az volt.
- 324 *Argus* — százszemű szörny a görög mitológiában; Héraklész ölte meg
- 341 *konspirálnak* — itt; titkolózva terveznek
- 342 *dissidensek* — pártütők, forradalmárok, itt: pártjukból kilépni készülő
- 352 *criminal-conversation* (ang.) — a.m. bűnös társalgás, értsd: házasságtörés
- 355 *nem szabad házasságra lépnie . . .* — a protestáns egyházi válóperenkénnél szokásos tilalom; ezt mondták ki László József esetében is.
- 358 *teljesítendő kérpótlás* — itt Meritorisz az 1894. XXXI. tc. 20. §. céloz
- 370 *première-közönség* (fr.) — olyan közönség, amely színházi bemutatókra jár, a legműveltebb, legválogatottabb közönség, aki előtt nem lehet ripacskodni
- 387 *au porteur* (fr.) — bemutatóra
- 407 *Pannonia 22. szdm* — Pannonia Szálló, 22. sz. szoba; a mai Rákóczi út 5. sz. alatt levő kollégium épülete. (Vö. Gergely G.-nek a *Tégy jól!* c. regény kritikai kiadásához írt jegyzetével, 356. l., 208/14.)
- 445 *Ahol nincs a világnak szája* — Jókai tardonai bujdosásának emlékére utal, ahol senki sem árulta el.

Negyedik felvonás

- matrózkalap* — körben felhajtott, szalagos női kalap
- 12 *a mester* — Jézus Krisztus
- 12 „*az én országom*” stb. — János Evangéliuma, 18. 36., „az én országom nem e világból való”, variálva.
- 17 *brámaputra, kohin* — indiai tyúkfajták. Jókai *Az arany emberben* is emlegeti őket.
- 28 *momentumfelvételi amateur* (fr.) *gép* — pillanatfelvétel készítésére alkalmas, amatőr, tehát nem hivatásos fényképész számára készült, kisebb fényképezőgép. Ez idő tájt jött divatba.
- 128 *malversatio* (lat.) — sikkasztás, hűtlen kezelés

Sor:

- 141 *ma péntek van* — péntek, Jézus Krisztus kínszenvedésének és halálának napja, szerencsétlen nap
- 157 *sport pirdái* (lat.) — pirata a. m. kalóz, itt: a lóspport kalóza:
- 164 *jockey-klub* (ang.) — istállótulajdonosok, lótenyésztők — előkelő urak, mágnások — egyesülete
- 172 *comptoir* (fr.) — iroda
- 172 *bettinghouse* (ang.) — lóverseny fogadó irodája
- 237 *mamzell* (fr.) — helyesen: mademoiselle, a francia szó pejoratív eltorzítása
- 252 *büntető törvénykönyv 128.* — Jókai rögtönöz; a levéltitok megsértéséről az 1878. V.t.c. 327. §. intézkedett.
- 253 *bakfiseknek jogot ad* — Helvita, ha elvégezte a tanítóképzőt, legalább tizennyolc éves, tehát, kivált a múlt század fogalmai szerint, mindenképpen felnőtt hölgy, nem bakfis, azaz serdülő lány.
- 263 *gyámi törvény 84 §* — újabb rögtönzés az író részéről. A gyámi törvény: 1877. XX. t.c. 20. és 27. §.
- 276 *strinksz* (strinx, lat.) — ma „hideg—meleg” vagy „tűz—víz” játék néven ismeretes.
- 279 *sunyni* — tájnyelvi szó, a. m. hunyni
- 293 *frizőrlegény* (fr.) — borbély segéd
- 306 *Jezebel* — ószövetségi gonosz királynő, apagyilkos; Akháb király felesége. Holttestét kutyák szaggatták szét.
- 306 *Goneril* — Lear király legidősebb, embertelen leánya
- 332 *hatodik osztályú rangfokozattal* — 1945-ig a köztisztviselők fizetési osztályokba voltak sorolva. A XIII. osztály volt a legalsó fokozat, a VI. „nagyságos” címmel járt, az V. méltóságosival.
- 342 *Pénélopé* — Odysseus felesége, aki húsz éven keresztül hűségesen várta a trójai háborúba távozott férjét.
- 345 *nőrdgalmazó trubadúr* — feltehetőleg Verdi: *Rigoletto* c. operájának mantuai hercegére gondol.
- 409 *vastag bohózat* — durva komikumú vígjáték
- 519 *Schulmeistermé* (ném.) — iskolamesterné, tanítónő
- 548 *éclat-val* (fr.) — pompával, ünneplésséggel
- 585 *Korona Kávéház* — Magyar Korona Kávéház a Váci utcában. (Vö. Bevilacqua-Borsody—Mocsáry i. m. I. 59., 152., II. 1413.)
- 590 *superplus* (lat.) — legeslegfelsőbb
- 595 *Torquemada, Thomas* (1420—1498) — domonkosrendi szerzetes, az inkvizíció megszervezője Spanyolországban
- 596 *benevolenter* (lat.) — önkéntesen, jószántomból
- 601 *non putarem* (lat.) *esetére* — előre nem látott esetre
- 603 *Quod mihi supremum tempus in urbe fuit* (lat.) — Ovidius, *Tristia*,

Sor:

- I. kv., 3. elégia. Jelentése: Ami számomra a Városban (ti. Rómában) töltött utolsó idő volt. — Bővebben l. Gergely G. magyarázatát a *Tégy jót!* c. regényhez, 358. l. 243/5. jegyzet.
- 605 *intacte* (lat.) — érintetlenül
- 660 *angyalcsindló* — Jókai dajkaságba kiadásra gondol (vö. a *Keresd a szived!* hasonló helyzetére.)

Ötödik felvonás

- 41 „*A gyorsvonat Szeged felé indul . . .*” — a történelmi Magyarországon Pancsovára Szegeden át utaztak.
- 209 *Mondd hát Arria: „Nem fáj a halál!”* — idézet Adolf v. Wilbrandt: *Arria és Messalina* c. drámája V. fv. 4. színéből, bemutatója a Nemzeti Színházban 1876. jan. 17.-én volt. *Arria* római hősnő, *Caecina Paetus* felesége, aki mikor látta, hogy férjével együtt leleplezték mint összeesküvőt, szíven dőfte magát, s ilyen szavakkal kísérte példamutatását: *Nem fáj a halál, Paetus!*
- Jókai *Arria* c. elbeszélése a *Dekameron* I. kötetének 293—6. lapján jelent meg.
- 220 *immunis honatyai koponya: immunis* (lat.) a.m. sérthetetlen — utalás a képviselők mentelmi jogára, amely kivonta őket a büntetőjogi eljárások alól.
- 224 *dementivel fognak felelni: dementia* (lat.) a.m. esztelenség — kijelentik, hogy az említett állítások nem felelnek meg a valóságnak.
- 250 *Golkonda* — erődítmény a mai Pakisztánban, 11 km-re Haideraábadtól. Jókai idejében még itt őrizték a leggazdagabb indiai bennszülött fejedelem, a nizam kincstárát. *Golkonda* egyébként gyémántköszörűseiről is híres volt.

MELYIKET A KILENC KÖZÜL?

A SZÍNEMŰ KÉZIRATA, SÜGŐKÖNYVE

Akárcsak a *Keresd a szived!*-nek, vagy a *Helviliának*, ennek a kis „színi móká”-nak sincs pl. a *Leventééhez* hasonló kézírata. A művet szerzője a Vígszínháznak adta át, és ez a — részben saját kezétől eredő — rendezőpéldány tekinthető kéziratnak. A Jókai róttá sorok a színházi másolattal egybevetve, Szövegváltozatok címszó alatt kerülnek megbeszélésre.

Nyomatásban ez az egyfelvonásos csak 1898. márc. 15-én, a Nemzet tárcájában jelent meg; a Nemzeti Kiadásról, talán kései keletkezése folytán, lemaradt, a Centennárius Kiadás pedig ugyancsak megválogatta, mit nyújtson a közönségnek. Nem, mintha nem becsülte volna az ünnepelt érdemeit kellőképpen, hanem mert 1925-ben, néhány évvel Trianon után, kiadó és olvasótáborra egyaránt szűkölködtek anyagi javakban.

KELETKEZÉSE, FORRÁSAI

Magának a színműnek a keletkezése nem ismeretes. A Vigszínház igazgatósága feltehetően valami karácsonyi tárgyú apróságot kért a költőtől, ő azonban nem készült el feladatával időben, mert „színi mókája” egy más alkalommal, a márciusi ünnepi előadás fényét emelendő, került bemutatásra. Az alkalomszerűséget a választáshoz nyilván az kölcsönözte, hogy a közönség tudata összekapcsolta Jókai személyét a márciusi eseményekkel.

Ami a darab forrását illeti, abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy pontosan tájékozódhatunk felőle. A *Dekameron* első kiadásában (1858) már szerepelt, egyszerű, igénytelen, de kedves novellaként. Jóval később, 1871. jan. 2-án írja Jókai Berlinbe Kertbeny Károlynak (aki munkái nagy részének német fordítását készítette, ill. gondozta): „Nagyobb baklövést sohasem követtem el, mint a Melyiket a kilenc közül? — esetében. Mikor megjelent, mondja nekem Pákh¹⁸: Nézd csak, ez a történet a daloskedvű csizmadiáról már benne van a Meidinger-féle Német Nyelvtankönyvben is! Szent egék! Tolvajlást követtem el tehát fényes nappal, minden tizenként éves gyerek észre fogja venni, és ráadásul az egész eltulajdonított tárgy nem ér fabatkát sem!” (*Jókai Mór Levelezése. 1867—1875. Összeállította és sajtó alá rendezte Oltványi Ambrus. Bp. 1975. 341.*)

Amíg azonban a *Dekameron* kis elbeszélése nem lépi túl a nyelvtankönyv gyermekekhez alkalmazkodó, bár ízes, de egyszerű előadásmódját, a színműben — a Vigszínház közönségére való tekintettel? — pénzügyi és közgazdasági szak kifejezések is előfordulnak (percent, brutto, lanszírozás, szindikátus, provízió etc.).

Lényeges eltérés a novellával szemben a jó véget ígérő befejezés is: a farkas háziúr ellenszolgáltatás nélkül adja oda a szűkölködő családnak az ezer pengőt, és maga is közbük áll a karácsonyi éneket fújni.

¹⁸ Pákh Albert (1823—1867) író, szerkesztő, Jókai barátja, a Petőfi-féle „Tizek Társaságának” tagja, a Vasárnapi Újság alapítója.

A SZÍNEMŰ SZÍNPADI SORSA

Az 1898. márc. 14-én, ünnepi előadásban színre kerülő kis darab szereposztása a következő volt:

Kopár Kristóf, magánzó	Józsi, 8 éves
Kazaliczky (Antal)	Molnár
Hamar János, csizmadia mester	Erzsike, 7 éves
Hegedűs (Gyula)	Halász I.
Cziczelle, 12 éves	Palika, 6 éves
Mezei I.	Fehér M.
Sándorka, 11 éves	Pista, 5 éves
Bodnár	Fehér A.
Ferike, 10 éves	Peti, 4 éves
Tali	Bélai
Jánoska, 9 éves	
Dezső	

A bemutató estjén kívül, ugyancbben a színi évadban, még négyszer játszották a darabot, változatlan szereposztásban, március 15-én, 16-án, 28-án és május 20-án.

A szereplőkkel kapcsolatban meg kell említenünk, hogy a Kopárt játszó Kazaliczky Antal (1852—1917) Színi Tanodát (a Színművészeti Főiskola egykorú neve) végzett, és Miklósy, majd Mosonyi kisebb igényű vidéki társulatai után 1891-ben Krecsányi Ignáchoz szerződött. Tőle került át 1896-ban a Vígszínházhoz. Kazaliczky mint színpadi szerző is sokat szerepelt, 1908-ban a Honáruló c. tragédiájával a Magyar Tudományos Akadémia Teleki-jutalmát nyerte el.

Hegedűs Gyula (1870—1931), egyike legkiválóbb jellemszínészeinknek, ekkor még igen fiatal volt a kilencgyermekes özvegy csizmadia szerepére, de a színház közismerten jó technikai segéderői bizonyára kitűnő maszkot készítettek számára, a szerep „nehézségeit” pedig alighanem könnyen leküzdötte. Hegedűs, mint legtöbb, nagy karriert befutó színésztársa, Kolozsvárott kezdte pályáját, innen vitte magával a megnyíló Vígszínház művészeti vezetője, Ditrói Mór Budapestre.

A gyermekszereplőkkel kapcsolatban nehéz a feladatunk: a színház gyermekszerepekre általában az itt hét éves Erzsikét alakító, tehát tíz év körüli Halász I.-t (Ilonka? Irma?) foglalkoztatta. Későbbi életéről semmi adatunk nincs. Mint pesti gyerekek, akik később a színi pályára léptek, tehát feltételezhető róluk, hogy volt kedvük és lehetőségük korai próbálkozásra, megemlíthetők Mezei Ilonka, a későbbi Márkus

Alfrédné, aki Cziczellét, és Dezső Vilmos, aki Jánoskát adhatta. A feltételes módon van a hangsúly! Legnagyobb valószínűséggel az ekkor tizenkettedik évében járó Fehér Arthur, Pista alakítója, említhető; 1914-től a Vígszínház tagja volt. A Tanácsköztársaság bukása után elhagyta az országot. Mindez azonban feltételezés, és mindössze három szereplőre vet halvány fényt — háromra a kilenc közül.

IRODALOM

A kis egyfelvonásos színpadi pályáját a kritika részéről nem kísérte érdeklődés. A Nemzet megemlékezett róla, hogy a márciusi ünnepek keretében fog — 1898-at írtak akkor! — színré kerülni, és közölte is a mű teljes szövegét, utólagos kommentárta azonban sem itt, sem máshol nem került sor.

Ha valaki megkérdézné, hogy hová tette Jókai 1871-es nagy szégyenkezését a plágium miatt (L a Kertbenyhez intézett levelet), hogyan nem áttalotta az „idegen ötlet nyomán” írt novellát még dramatizálni is, azt felelhetjük, hogy ebben az időben már felül áll minden felelősségre vonáson, a színpad pedig mindig csábította. A téma annyira egyszerű, olyan hétköznapi volt, hogy feltétlenül közel állt a nagyközönséghez.

Érdekes módon a darabbal kapcsolatos irodalom nem a szokványos. Zsigmond Jókai-jában, szóra sem méltatja, Galamb Sándor kutatási körén — 1867—1896 — kívül esik. A rövidebb összefoglalások sem térnek ki rá. Megihletett azonban témája idegen szerzőket; ezek illendően visszahivatkoztak Jókaira. Galamb (I. m. II. k. 110., 266.) említi E. Kovács Gyula Kolozsvárott, 1890. okt. 8-án bemutatott egyfelvonásosát, *Melyik a kilenc közül?* címmel, de valószínűleg már ő sem olvashatta. A kéziratot művet, ami a *Dekameron* novellájára épült, ma elvesztettnek kell tartanunk.

1925-ben Csibe Károly, Körmenden élő banktisztviselő és széplő (Gulyás Pál a Szinyeyi-féle *Magyar Írók* folytatásának IV. kötetében foglalkozik személyével) írta meg a karácsonyi történetet gyermekszínpadra. Forrására ő is visszautal. Csibe 74 önálló művének kb. kétharmada a gyermekirodalmat szolgálta, s meg kell hagynunk, hogy darabja a maga egyszerű, idegen szavakkal és fogalmakkal nem terhelt stílusával alkalmasabb is lehetett e célra, mint az eredeti „színi móka”. Az a csaknem harminc év, ami a vígszínházi bemutató óta eltelt, minden világháborús katasztrófa ellenére is mutat némi gazdasági és társadalmi előrelépést: ciberelevésről már nincs szó, és a „nagyaságos úr”, a háziúr újabb megjelenési formája, emberibb.

SZÖVEGVÁLTOZATOK I.

OSzK Színháztörténeti Tára
Jelzete: Vfg 41.

A kézirat első hat lapja Jókai s. k. írása.

„Melyiket a kilencz közül?
Színi móka egy szakaszban.
Jókai Mórtól.

Személyei

Hamar János	csizmadia mester.	
Kopár Kristóf,	tőkepénzes.	
Cziczelle /	12 éves	
Sándorka /	11 éves	Hamar János
Ferike /	10 éves	gyermekai
Jánoska /	9 éves	
Józsika /	8 éves	
Erzsike /	7 éves	
Palika /	6 éves	
Pista /	5 éves	
Peti /	4 éves	

Idő, most, hely, itthon.

(Színtér. Csizmadia műhely, közepén dolgozó tőke, mellette két háromlábú alacsony szék, hátul ajtó, balrul oldalajtó, jobbrul ablak, oldalt pohárszék.) zárójel zárva, majd törölve) (törölve: szög) szögletben takarék tűzhely.

Este, félsötét: egy szál gyertya fába csiptetve,

I Jelenés.

Cziczelle, Sándorka, Ferke, Jánoska, Józsi, Erzsike, Palika, Pista, Peti. Cziczelle (Merő kandllal egy leveses tálból osztogat a gyerekek csészéibe valamit)

No hát. Megkaptátok gyerekek a vacsorát: a drága jó czibere levest. Hühl milyen jó a czibere leves! Ha Illés próféta ilyet kaphatott volna a pusztában! Milyen jól alszik az ember utána! No most már menjetek alunni. Te Sándorka imádkoztasd meg a többieket. Nincs jobb a jó álomnál. Mikor én alszom, akkor én herczegasszony vagyok: selyemben, csipkében járok: aztán megint tündér vagyok, szárnyam

van, röpülök, megmeg gazdag vagyok, csakúgy szórom az aranyat, ezüstöt, nagy wekerlét, kis wekerlét a kötényemből a szegény embereknek, hogy áldanak érte! még jobb mikor pásztor leány vagyok, báránycák ugrálnak körülöttem, térdig járok a virágban, a fák lehajolnak hozzám, arany almák, piros körték kínálkoznak, hogy szedjem le, kóstoljam meg.

Sándorka. Az ám. Én is mindig azt álmodom, hogy baraczkot kapok, meg mogyorót: fa baraczkot a fejemre az apától, mogyorót a hátamra a tanfőtől!

Cziczelle. Te is mindig csak csúfolódní tudsz! Belőled még újságró lesz valaha. No credj a szobába: imádkoztasd meg a gyerekeket.

Sándorka. Hát aztán este is elmondjuk, hogy „add meg minékünk a mi mindennapi kenyérünket?” Hiszen ~~éjszaka~~ nem kapunk kenyeret.

Cziczelle. Csitt! Megvonom öntől a szót! Feloszlatom a népgyűlést!

Peti. Hát aztán ki mesél nekünk elalszunk előtt?

Cziczelle. Majd én mesélek, csak a házi úr hazajöttét várom. Aztán majd mesélek sokat, szépet a Csalóka Péterről, a szalonnavárról, a királyné majmáról.

Gyerekek (mind össze-vissza, örömmel) Csalóka Péterről! Szalonnavárról! Királyné majmáról. (Oldalajton egymást ölelve elmennek).

2 Jelenés

Cziczelle. *Kopár Kristóf.* (Idegen kézzel: m Gyerekek.)

Kopár (*Mogorva, borovált arczu, pofaszakállas aglegény, prém-galléros felső kabátban, kifeszített esernyőjét elbire tollja, a mi tele van hóval, azt nehányszor kipattintja, hogy a hó lehulljon róla*) No leány! Hát hol a kulcsom?

Cziczelle (*Leakasztja a falról a kulcsot dadja Kopárnak*)

Kopár. Kitakarítottta a leány a szobámat?

Cziczelle. Igen is, kitakarítottam.

Kopár. Befütött a leány a kályhámba?

Cziczelle. Igen is, befütöttem.

Kopár. Jól befütöttél?

Cziczelle. Igen is, jól befütöttem.

Kopár. Nem kellett volna ám nagyon befüt (törölve: ottl.)ened.

Cziczelle. Hiszen úgy sem fütöttem be nagyon.

Kopár. Egy cseppet sem kellett volna befütened.

Cziczelle. Schogy sem fütöttem be.

Kopár. Ezer millióm végrehajró! Hát mért nem fütöttél be?
Cziczelle. Nem tudtam, hogy a nagyságos ur ilyen korán hazajön a börzéről.

Kopár. Van is ma este börze! Karácsony estéjén bezárják a börzét. Szeretném tudni, hogy mi köze van a börzének a Krisztushoz? A pénzembereknek? A ki azt hirdette, hogy a kinek sok a pénz, ossza ki azok között a kiknek semmi sincs! Ő volt a legelső socialista vezér. Csak most jönne ide mi hozzánk: majd lefotografiztatnánk!

Cziczelle. (Éltje tartja a tenyerét.)

Kopár. No mi a?

Cziczelle. Egy üres tenyér.

Kopár. Ahá! Ertem. — Bizony hamarább elfelejtené a nevét, mint azt, hogy mindennapra kijár neki a takarításért egy piczula. Húsz egész fillér! (Az alatt kihuzza a zsebéből a kötött erszényét, kikeres belőle egy piczuld, a ledny tenyérébe teszi) Egy ilyen hosszú hónapra, mint december, hatszázhusz fillér! Szeretném tudni, mire prédálja el ez a leány azt a tenger pénzt?

Cziczelle (az ablakhoz fut) zárójel zárása törölve (kinyitja)
(Künn perczes sipol)

Cziczelle. Hej perczes! Egy karácsonyi kalácskát. (Kihajol az ablakon díveszi a fonott kalácsot) Héj gyerekek! Gyerekek, jertek elő. Gyerekek mind (tolakodnak elő a szobaajtón)

Cziczelle. No hát ugy e hogy nem hiába mondtátok az imádságban: add meg nekünk a mindennapi kenyérünket? Itt a karácsonyi kalácska!

Gyerekek (tapsolnak, lármáznak) Karácsonyi kalács!

Cziczelle. Ezt én most szépen felosztom közöttetek. (Kést vesz elő, az asztalon feldarabolja a kalácsot.) Így nil Először két felé vágom azután megint kétfelé, a négyet megint két felé. Mindenkinek jut egy darab kalács.

Gyerekek (elkapkodják a kalácsdarabokat)

Sándorka A Cziczellének nem maradt.

Cziczelle. Hát kilencz felé nem tudtam elosztani.

Sándorka Ejnye gyerekek! Ez nem igazság. Felezzük meg a Cziczellel a magunkét.

Gyerekek (Mind letörnek egy darabot a kalácsukból s azt Cziczelle kötényébe rakják.)

Kopár. Ebbe a leányba egy spekulatív szellem szorult. Ha kilencz-felé osztja a kalácsot, akkor neki magának csak 12 és 1/2 perczent jut belőle: így pedig kapott 33 perczentet brutto. Ezt a leányt én, ha nagy lesz, feleségül veszem.

Sándorka (Cziczelléhez) De már most, a miért ezt az indítványt keresztül vittem, adj valamit az osztalékból.

Cziczelle (kötényét eléje tartja) végy ki belőle, a mennyi a (törölve: mar) markodba fér.

Kopár (Leveszi a kalapját) Ez előtt a ficzkó előtt én leveszem a kalapomat. Hisz ez már tudja, hogy mi a „lanszirozás”, a „szinaikátus”, és a „provizio”. Ezt a ficzkót én adoptálom. *(Indul az ajtó felé, ott összehúzódnak Hamar Jánossal)* Nini, a csizmadia!

3 Jelenés. Előbbiek Hamar János

Hamar (Az a bizonyos ismeretes magyar csizmadia alak.), Hát persze csizmadia! Valakinek csizmadiának is kell lenni. Ismerek én olyan csizmadia mestert is, a ki főrendi házi tag.

Kopár. Főrendi házi tag? Szeretném én azt látni!

Hamar. Hát Krispinus nem csizmadia volt. Még is szent volt. De még szent bankárt, szent házi urat nem látott a világ.

Cziczelle (Gyerekekhez) Korrodjatok innen gyerekek! Ha apa összepöröl a házi urral, ti kaptok ki a lábszijjal. *(A gyerekekkel együtt befut a mellékszobába)*

Kopár. (Kalapját mélyebbre huzva a fejére, nagyot készül mondani) Micsoda? Krispinus? Az a bizonyos szent, aki lopta a bőrt, azért, hogy a szegényeknek csizmát varrjon belőle! — Én csak a magam számára lopom a bőrt! *(Kiront az ajtón. bevégja maga után)*

4 Jelenés. Hamar János egyedül (idegen kézzel: m. Gyerekek)

Hamar. No ezt duplásan megtalpaltam! De hát a gyerekek hová lettek? *(Benéz az oldalajtón)* Feküsznek már.

(: Itt azután következik a régi szöveg „Kilencz bizaz” egész a 6. jelenésig) (ötödik jelenés a gyerekek kijövése a szobából) a hol Kopár megjelenik az ajtóban) Külgaztás jegy alatt

(Hamar nem fut az emeletre, hanem meglátja az ajtóban a viszatért Kopárt, ugy adja(törölve:át) vissza az ezer forintos bankót)

[Jókai s.k. kézírata véget ér, folytatólagosan következik a „szini moka” feltehetően eredeti első jelenete.]

Felül piczi salon. Alol csizmadia műhely. Felül Kopár Kristóf rettenetesen unatkozva. Alol János mester gyermekei itt-ott eldölvé

bóvaskolnak. — János mester fáradtan belép; szétnéz. Szünet. Egyszál gyertya a falon fába illesztve világít. — Szünet után.

János mester. Kilencz biz ez! Kerek kilenczes szám. Hát bizony nekem (innen ld folytatólag a végleges szövegű példány 8. lapját.)

Végleges szöveg

9. o. 180. sor szorongatott az az
érzés

11. o. *Gyermekek.* (rosszul kezdik, félre viszik, fülhasító visitásokkal tarkázzák, végre szép harmóniába olvadnak és ünnepélyes éneklés támad.)

5. jel. Voltak Kopdr (belép)
Kopdr Hanem annál kevésbé a szomszédban.

12. o. *Kopdr.* . . . Nincs mit tennem, mint rájuk rontok. (*előre jön*)

János m. . . . Parancsol egy pár jó angol bagaria topánt?

biza

A Cziczellét nem adhatom, mert az leány is, gazdasszony is a háznál, a többi gyerekeket ő gondozza. Ez még semmire sem való, mert mindenre való. Ez a Sándorka. —

14. o. *Kopdr* (sebesen elmegy)
János m. (. . . kiveszi belőle az ezer pengőt s kifelé indul vele.)

6. jel. Voltak. Kopdr (visszajön)
János m. (. . . a bankót letéve —

Első fogalmazvány

szorongatott az a gondolat

Gyermekek. (szép harmóniába olvadnak és ünnepélyes éneklés támad.)

5 jel. Voltak
belép K o p á r (törölve: fönn az emeleten.) Hanem annál kevésbé az emeleten! (Javítás: szomszédban.)

Kopdr . . . Nincs (javítva: nem volt) mit tennem, (törölve: lemegyek.) (beszúrva: mint) rájuk rontok.

(Törölve:

2. jel. Voltak Kopdr (földszint.)
János m. . . . Parancsol egy pár (törölve: fénymázos cipőt) (Jókai s.k. javítása:) jó angol bagaria topánt?

biz'a

(Jókai s. k. beszúrása:) A Cziczellét nem adhatom, mert az leány is, gazdasszony is a háznál a többi gyerekeket ő gondozza. Ez még semmire sem való, mert mindenre való.

Kopdr. (sebesen fölme gy)
János m. (. . . kiveszi belőle az ezer pengőt (törölve: s felfut vele az emeletre a nagyságos urhoz.) s kifelé indul vele)

6 jel. voltak Kopdr visszajön
János m. (. . . a bankót letéve az

gyermekei közé rohan — össze-
vissza csókolja őket. A három
lábu székre közéjük ül. Gyermek-
ek körülveszik mint az orgona-
sipok s elkezdik újból tele torok-
kal:)

„Krisztus urunknak áldott
születésén s.t.b.

Kopár (előre jön, az ezer pengőt
újra oda adja — aztán mögéjük
áll — lelkesülten taktust ver s
legteliőbb torokkal énekel velük)

asztalra, lerohan gyermekei közé.
Összevissza csókolja őket. A három
lábu székre közéjük ül. Gyermek-
ek körülveszik mint az orgona sipok s
elkezdik újból, tele torokkal:)

Krisztus urunknak

Áldott születésén —

Kopár. (lejön, az ezer pengőt újra
oda adja, — s felmegy.)

Vége

Budapest 1898 Martius 8.

Másolta Kutrócz(?) János

SZÖVEGVÁLTOZATOK II

Sor:

- Kristóf, tőkepénzes. (N: Kristóf tőkepénzes)
Csizmadia műhely (N: Csizmadiaműhely)
alacsony szék (N: alacsony szék)
1. jel. (N: I. Jelenet)
leveses tálból (N: levestálból)
5—6 Nincs jobb, a (N: Nincs jobb a)
7 járok: (N: járok;)
8 repülök: (N: repülök)
8 megmeg (N: meg-meg)
11 Még jobb (N: Még jobb,)
11 pásztor leány (N: pásztorleány)
16 az apától (N: az apámtól)
27 házi ur (N: háziur)
30 összevissza (N: össze-vissza)
(oldalajton . . .) (N: <oldalajton . . .>)
2. jel. (N: II. Jelenet)
kabátban, (N: kabátban)
néhányszor (N: néhányszor)
32 No leány! Hát (N: No leány, hát)
(. . . kulcsot átadja Kopárnak):(N: . . . kulcsot átadja Kopárnak.)
35 Igen is, (N: Igenis,)
37 Igen is, (N: Igenis,)

Sor:

- 39 Igen is, (N: Igenis,)
52 azok között a kilnek (N: azok között, a kilnek)
53 sincs. — Ő (N: sincs. Ő)
53 szocialista vezér (N: szocialista-vezér)
54 mi hozzánk (N: mihozzánk)
58 mint azt hogy (N: mint azt, hogy)
59 az alatt (N: azalatt)
(... sipol) (N: <... sipol.>)
64 elő (N: elő;)
65 No hát (N: Nohát)
69 <kést vesz. . .> (N: <kést vesz. . .>)
74 Ejnye gyerekeki (N: Ejnye gyerekek:)
76 kilenc-felé (N: kilenc felé)
77 12 és 1/2 (N: tizenkettő és fél)
78 jut, belől: (N: jut blőle:)
84 <levesz a kalapját.> (N: leveszi kalapját)
85 „lancirozás” a (N: „lancirozás”, a)
<indul. . .> (N: <Indul. . .>)
3. jel. Voltak. (N: III. Jelenet. Voltak:)
csizmadia alak (N: csizmadiaalak)
89 csizmadia mestert (N: csizmadiamestert)
89 főrendi házi (N: főrendiházi)
90 Főrendi házi (N: Főrendiházi)
91 Még is (N: Mégis)
93 <gyerekekhez.> (N: <gyerekekhez>:)
93 innen (N: innen,)
94 házi urral. (N: háziurral.)
(... mellékszobába) (N: ... mellékszobába.)
(... modani) (N: <... mondani>:)
95 Micsoda? — Krispinus? — (N: Micsoda? Krispinus?)
96 bőrt azért (N: bőrt, azért)
97 <kiront. . . után> (N: <Kiront. . . után.>)
4. jel. Jelenés (N: IV. Jelenet.)
Gyerekek (N: gyerekek)
<benéz az oldal ajtón.> (N: <Benéz az oldalajtón.>)
103 biz én (N: biz'én)
105 hat-hét-nyolc, (N: hat-hét-nyolc. . .)
108 a szegény áldott asszony (N: a szegény asszony)
110 meg? — Így (N: meg. Így)
111 Kettő három (N: Kettő-három)
112 egyet kettőt (N: egyet-kettőt)

Sor:

- 119 tömve dugva (N: tömve, dugva)
120 barna (N: barna,)
120 ur Istennek (N: ur istennek)
121 panaszra: (N: panaszra.)
130 haza mig (N: haza, mig)
131 fejbőrt kérget (N: fejbőrt, kérget)
133 utca szegleten. (N: utcaszegleten.)
137 már majdhogy (N: már majd, hogy)
143 gondoskodnom mióta (N: gondoskodnom, mióta)
146 csizmadia bolondság (N: csizmadia-bolondság)
168 Örülünk hogyne (N: Örülünk, hogyne)
(ujjongva rárohannak:) (N: <ujjongva rárohannak,
körülfogják belc kapasz-
kodnak>) (N: <ujjongva rárohannak,
körülfogják, belc kapasz-
kodnak>))
177 apal (N: apa!)
180 állani (N: állni)
181 sipjai: (N: sipjail)
183 és énekelem (N: és én énekelem)
kezd énekelni> (N: kezd énekelni)>
188 e képpen (N: cképen:)
5. jel. (N: V. Jelenet)
196 iszonyu (N: Iszonyu)
198 az állás — (N: az állás . . .)
János m. (N: János mester)
202 összemorzsolja (N: <összemorzsolja>)
205 (előre jön) (N: <Előre jön.>)
206 mester a (N: mester, a)
207 Igen is szolgálatára (N: Igen is, szolgálatára)
211 biz a (N: biz' a)
215 közül, — azt (N: közül, én azt)
218 meresztve:) (N: meresztve:)
220 hogy-ne (N: hogyne)
225 a választáshoz:> (N: a választáshoz:>)
240 nem akkor sem (N: nem, akkor sem)
247 Szóljatok no! (N: Szóljatok no!)
248 <félig sirva . . . szavakat> (N: <Félig sirva . . . szavakat.>)
ki kezét ki (N: ki kezét, ki)
250 valamennyit.> (N: valamennyit.>.)
hallgatásban> (N: hallgatásban.>.)
259 ezrest.> (N: ezrest:>.)
oda> (N: oda.>.)

Sor:

- (leül) (N:(Leül)
kezd:) (N: kezd.)
(szájára üt . . .-majd (N: (Szájára üt, majd))
6. jel. < . . . visszajön> (N: VI. Jelenet < . . . visszajön.))
267—268 (a bankót letéve-) (N:/A bankót letéve,
gyermekei közé rohan, gyermekei közé rohan,
összevisszacókolja őket. össze-vissza csókolja őket.
körülveszik mint (N: körülveszik, mint)
ujbó 1 (B: újból,
torokkal.) (N: torokkal))
odaadja -asztán (N: odaadja, aztán
mögéjük áll — mögéjük áll.)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

- alacsonysek* — susztersék (MÉSZ, 1229. l.)
2 *cibeleves* — gyümölcsből vagy korpából főzött savanyú leves
3 *Illés próféta* — az Ószövetségi Szentírás szerint vezeklésnek idején
a pusztában egy holló hordta számára az eleséget
9 *nagy wekerle, kis wekerle* — hatos és krajcár, Wekerle pénzügy-
miniszterrel — 1889—1892 — elnevezve. (Wekerle Sándor,
1848—1921)
16 *mogyorót a hátamra* — t. i. mogyorófavesszőt
24 *Megvonom a szót* — a képviselőházi elnök tehetette, ha a szónok a
hely méltóságához nem illőt mondott. Itt anakronisztikusan hat.
28 *Csalóka Péterrel* — nemzetközi mesعالak, Naszreddin hodzsza-típus.
(Magyar Néprajzi Lexikon, I. k. 450—451.)
29 *Kirdlyné majma* — Jókai M.: *Mesék és regék*, NK, 93. k., Bp.,
1907. 108—117. A Szalonnávar nem fordul itt elő, de Jókai, mint
Önéletrésztében és az *Eget vlvó asszonyszívben* említi, gyermek-
korában hallotta.
48 *börze* — tőzsde. Tőkés gazdaságban áruknak és értékpapíroknak
tömeges adásvételére létesített intézmény. (MÉSZ, 1403.)
54 *majd lefotografidtatnánk* — feltehetőleg, mint „közellenséget”.
perces sipol — utcai árus, aki így hívja fel magára a figyelmet
76 *spekulatív szellem* — itt: üzleti szellem
78 *percent* — százalék
78 *brutto* — itt a szó kereskedelmi értelmében: csomagolással együtt
mért áru. (MÉSZ, 158.)
82 *osztalék* — részvénytársaságok évi nyereségének a tagok között
felosztásra kerülő egy részvényre jutó hányada. (MÉSZ, 1044.)

Sor:

- 85 *lancirozd* — valakit előrehaladásában támogatni (MÉSZ, 818.)
86 *szindikátus* — tröszt, önálló tőkés vállalatoknak az árúk értékesítését, beszerzését közösen végző csoportja. (MÉSZ, 1290.)
86 *provízió* — jutalék
magyar csizmadia alak — aki oly gyakran szerepel, mint politikus csizmadia, Jókai Üstökös c. lapjában; bizonyára pödrött bajusszal
95 *Szt. Crispinus* — ókeresztény római szent, 287-ben Galliában szenvedett vértanúságot.
111 *Jaj uraim* — leszól a színpadról; könnyű műfajoknál előforduló, de művészietlen fogás
131 *felin talpbőr* — puha, hajlékony bőrféleség (félin fr.-ul macskaszőrű)
131 *fejbőr* — lábbeli fejének való bőr. (MÉSZ, 365.)
132 *kéreg* — lábbelinek a sarok fölötti kemény, merevítő rész. (MÉSZ, 676.)
sapkáját feldobja — valószínűleg hálósapkáról van szó
184 *sapkáját leveszi* — házisapkában volt
185 *Krisztus urunknak stb.* — A Debreceni énekeskönyvből való reformátusi karácsonyi ének 1774-ből.
208 *bagaria* — finom bőrféleség
229 *esperes* — protestánsoknál: egyházmegyei vezető lelkész
bőrköltény — csizmadia, cipész ilyenben dolgozott
kaszni (ném.: *der Kasten*) — kasztni, szekrény
musta — tömör vasból készített ütő, lapos, sima alsó résszel a bőr simítására.

FEKETE VÉR

A SZÍNEMŰ KÉZIRATA, SÜGŐKÖNYVE

Jókai öregkori drámáinál csaknem közhelyszerűen tér vissza a szöveg: az író saját kezével írt, eredeti fogalmazása hiányzik, elveszett, vagy lappang, megvan azonban a bemutató előadás sugókönyve, autográf javításokkal, kiegészítésekkel. Így természetesen ezt kell kéziratként elfogadnunk és egyrészt a kiadott példánnyal szövegcritikailag összevetnünk, másrészt a színpadi megjelenítés rekonstruálásához felhasználnunk.

Adott esetben a kézirat-sugókönyv kettősség érdekessége, jellemzően a századvég — Jókaitól oly sokat felpanaszolt! — modernségére, hogy gépelve van, már nincs a végére biggyesztve a régebbi, megszokott „Másolta X. Y. sugó itt meg itt, ekkor meg ekkor”, sem a még

személyesebb „Defejeztem Anno 1800 emitt vagy amott, X. Y.” ... A gépirónő személytelenül végezte munkáját.

Annál clevenebben van jelen az író, Váradi Antal, a dramaturg, és a rendező, Tóth Imre.¹⁴

Jókai a közismert lila tinta mellett itt pirossal is dolgozott; aláhúzogatta a szereplők nevét, mintegy kevesellve a gépirás világoskék, szaggatott vonalú kiemelését, s ugyancsak pirossal javította a mellé-
ütéseket. A szövegmódosítások azonban túlnyomórészt lila tintával történtek.

A dramaturg vörös ceruzás javításai alapos színpadismeretről tanúskodnak. A patetikus „Cigányő fia” cím így alakul vissza a re-
gény címére, *Fekete vérre*. Jókai germanizmusai, amiken, olvasva, átsiklik a szem, de a színpadról sértik a fület, a beszélt nyelvhez illesz-
kednek. A „ sokszor úgy jön” helyett, „úgy érzem” hangzik a mondott
szövegben, „a kurucok az országból kivonultak” szórendje a főmon-
dathoz igazodik, a „nem lesz vele megingatva az őszszmonarchia”
„nem attól ing meg”-gé változik. Jellemző módon, ahogy a színmű
a későbbi felvonásokban esett, úgy tarkállanak egyre jobban a szerzői
és dramaturgi kiigazítások. Váradi láthatólag igyekezett a színművet
huzásokkal is pergőbbé tenni.

A gépelt sűgőkönyv nem azonos a könyv alakban megjelent
drámával. Noha a szerző Váradi egyetlen nyelvi változtatását sem vette
át, egyes rövidítéseket elfogadott. A darab nem kis előnyére, kiesett
ily módon a koleralázadás és a vele járó viszontagságok fejtegetése,
módosult Zoltán és Corinna nagyjelenete a II. felvonásban, lényegesen
nagyobb erkölcsi fölényt biztosítva a pozitív figurának szánt Bedy
számára, mint az eredeti megfogalmazásban volt. Az utolsó felvonás
átalakítását, ill. meghúzását nem fogadta el a szerző, de az előadásnak
bizonytal mindkettő javára vált.

¹⁴ Tóth Imre (1857—1928), Tóth Józsefnek, a Nemzeti Színház
híres jellemszínészének a fia, 1884 óta ugyanott rendező, 1895-ben
főrendező, 1907-ben örökös tag, egy évvel később a színház igazga-
tója, 1916-tól a Színiakadémia igazgatója. Kiváló gyakorlati szakem-
ber volt, a realista játéktílust fejlesztette. — Váradi (Weber) Antal
(1854—1923) bölcsészetet végzett; tanár, drámaíró, költő, színiész-
pedagógus és dramaturg, 1895-től a Színiakadémia tanára, 1898—
1906 között igazgatója, 1895 óta a Nemzeti Színház drámaíró
bizottságának tagja volt. Tekintélye és képzettsége folytán Jókai szí-
nműveivel is foglalkozott; az író baráti viszonyban volt vele, bízott
benne.

A gépelt szöveg Jókai szokásos, nem egészen szabályszerű helyesírását követi, a pontosvessző, felkiáltójel mellőzését stb. A kiadott drámában az írásjelek a megszokottak. A felkiáltójeleket finom tollal írta be valaki, Váradi-e vagy más, nem tudjuk.

A színmű kétszeri kiadást ért meg a Magyar Könyvtár sorozatban.

KIADÁSOK

Jókai Mór: *Fekete vér*. Dráma öt felvonásban. Bp. (1898.) Lampel, Wodianer ny. 87 l. (Magyar Könyvtár 72.)

Ua. Egybekötve a *Helvildával*. (1898.) Lampel. (Magyar Könyvtár. Színműtár 1.)

KELETKEZÉSE

Jókai ez utolsó, saját maga színpadra alkalmazta regényének forrásait a dráma kiadója indokoltan keresheti a JKK-ban már megjelent regény jegyzetanyagában. Legfeljebb az a kérdés igényelhetné személyes választ, hogy miért egyik leggyengébb művét kísérte meg dramatiszálni a szerző, miért nem nyúlt már ekkor a halálos ágyán kézbe vett *A löcsei fehér asszony* átdolgozásához, vagy valamelyik korábbi, sikeres nagyregényéhez. Ezekre a kérdésekre azonban több, mint hetven évvel az író halála után már nincs felelet.

Nincs rá adat, s nem is valószínű, hogy a *Fekete vér* eredetileg színműnek készült volna. Ez az eljárás szöges ellentétben állna Jókai írói gyakorlatával, ami azonban nem jelenti azt, hogy a költő írás közben ne látta volna maga előtt hőseit. Vizuális típus volt; erre rámutatni, ismerve festői-rajzolóí-arcképfestői tehetségét, közhelyszámba megy. Évtizedekig a Nemzeti Színház bűvkörében élve, nem egyszer annak művészeit örökölte meg regényeiben. A sötét hajú szépségek nemcsak felesége, hanem Munkácsy Flóra arcvonásait is viselik, helyelközzel feltűnik Szerdahelyi Kálmán délceg alakja, a két Lendvayé és Molnár György is, az előbbieknél kevesebb gyengédséggel ábrázolva. Ezek a színésportrék, kevés kivétellel, az érintetteknek csak külső megjelenését örököltették meg, az életben tanúsított magatartásuk figyelembevétel nélkül. Abból tehát, hogy szemléletesen leírja egy színész szokásait, elsősorban e téren szerzett nagy élettapasztalatára következtethetünk (Vö. *A fekete vér*. (1891.) Sajtó alá rendezte Sándor István. Akadémiai Kiadó, 1969. JKK. Regények, 58. k. 205.)

Ha nem készült is eredetileg színműnek a *Fekete vér*, semmi okunk sincs csodálkozni, hogy egy irodalmilag művelt kutató erre

gyanakszik: Jókai valamennyi színműve közül ez hasonlít legjobban egy francia tézisdramához. Megvan benne ehhez minden kellék. A IV. felvonás döntő izgalmassága — Simon származása kiderül, a nemzeti ügyre pedig már a közelgő diadal fénye sugárzik —, a sok-sok szereplő ügyes felvonultatása, egyszer egy estélyen, másszor egy színházi foyerban; a rezonőr személye nem olyan tipikus ugyan, mint Dobokay Alastoré a *Helvidban*, viszont itt sokkal szembezőköbb a tézis.

Az a feltételezés, hogy az esetleg már 1891 előtt elkészült darabot a szerző családja ellenkezése miatt nem adatta elő, gyenge lábon áll. A műben semmi erkölcsileg kifogásolható jelenet nincs; erkölcsileg kifogásolható jellem természetesen több is akad, de ilyenek nélkül nincs dráma. (I. m. uo.)

A SZÍNMŰ FORRÁSAI

Példamutató gondossággal készült a regény kritikai kiadásában az egyes szereplők (véltétől) eredeti személyének tisztázása. Ezt egy hosszú, ismeretsegekben, kapcsolatokban gazdag élet hordalékából kibányászni emberföltötti munka volt. Az eredmény azonban mégsem egyértelműen pozitív, mert maga a mű sem az. Egy marokra való színes üveget rázott itt össze a szerző — kísérleti regény? —, de kaleidoszkóppal csak szönyeget lehet tervezni, irodalmi alkotást nem. Sándor is leszögezi, hogy elhamarkodott műről van szó, szerzője pénzsűkében volt. (Uo.) Így is van, Jókai italált egy jó ötletet, talán Guitereznel vagy Cammaranónál, talán Echegaraynál, legvalószínűbben azonban valami amerikai novellában, amühez fel tudott használni néhány, régebben gyűjtött bizonytalan adatot (Bánffy Bélától, I. 225.). ehhez hozzáfirta a kolerajárványt — nem először! — és egy fiziológiailag abszurd szülés meséjét. „ . . . jegyzetei mutatják, hogy történeti források kiválogatásában és felhasználásában nem tud kellő kritikát gyakorolni . . . Jókainak majdnem mindegy, hogy régi oklevélben olvasott-e valamit, vagy — mondjuk — a Vasárnapi újság egy ismeretterjesztő cikkében; ő ezt is, azt is elolvassa és azt használja fel, a melyik — érdekesebb. Azután minduntalan összetéveszti a »hiteles« adatot a »jellemzetes«-sel; kapva kap a kuriózumokon . . .” írja róla Zsigmond. Az elnyomatás idejéről, a terror oly ismerős tüneteiről remek ábrázolást adott, s ez a mű valódi értéke, mind regény, mind színmű formájában. Az alapötlet, a tézis azonban kútba esik. Nemcsak azért, mert Barkó Pali alakja valóban készülhetett Reményi Ede után, ő pedig nem volt cigány, hanem azért is, mert ami pl. egy amerikainál szilárd meggyőződés, nemzeti princípium: hogy a néger alacsonyabb rendű, amorális faj, azt a liberális

Jókai meg sem értette, mi sem állt tőle távolabb a faji előítéleteknél. Lenke Simon aljassága egyéni, indokolatlan, megmagyarázhatatlan génhiba. Szülői tisztességes emberek voltak, bár cigányok, a történet többi cigány szereplője is rokonszenves. (Hogy a debreceni polgármester példája mennyivel járult e negatív hős képéhez, nehéz megítélnünk, de Kuthy Lajos nevét bizvást törölhetjük a névsorból.)

Tudjuk, hogy Jókai, ill. Laborfalvy Róza nem kevelték a Nemzeti Színház operai társulatát — Schodelnéval is csak idő múltán, Nyáry Pál kedvéért melegedtek össze —, Hollósy Kornélia, a gazdag Korbuly-leány egyénisége azonban igen kevésé illik Aranka–Corinna szerepébe. A magunk részéről nem keresgélünk élő mintaképek után. Egyik Jókai-kutatónk írta le: „Jókai nem másolta a valóságot . . . Semmi sem áll távolabb tőle, mint kulcsregény szerkesztése.” (Lengyel Dénes: *Jókai Mór*. Bp., 1970. 101., 94.) Magunk is ezt a megjegyződést valljuk.

A SZÍNŰ SZÍNPADI SORSA. IRODALOM

A *Fekete vér* nem foglal el előkelő helyet Jókai életművében. Erre mi sem jellemzőbb, mint hogy a noteszai tartalmát közzétévő *Följegyzések* két kötete mindössze két helyen mutat fel a tárgyra utaló bejegyzést, s még egy harmadik, a *Leventéhez* gyűjtött népszokás, a *babvetés* került benne felhasználásra. (*Följegyzések* I.—II. j. Sajtó alá rendezte Péter Zoltán és Péterffy László. Bp., 1967. II. 317., 421., ill. II. 392.) A színtre hozatal reménye mégis határozott elképzeléseket, terveket ébresztett a költőben. Hosszabb ideje nem került már darabja a Nemzeti Színház színpadára. Az *arany ember*, *A szigetudri vértanúk* azonban időnként szerepelt a műsoron, és Paulay halála után — őt nem szívlelhette —, az eddiginél melegebb fogadtatásra számított a Kerespesi úton.

Két hónappal a bemutató előtt levelet írt a fiatal Grósz Bellához, aki ekkor már komolyan érdekelte:

„Ma beszéltem az Intendans és az Igazgató urakkal, a dramaturg jelenlétében.¹⁶

A darabom „Fekete vér” véglegesen elfogadtatott. Én azt kértem, hogy Manga szerepét adják Kegyednek, akit szerződöttesre ajánlok. Erre nekem az Intendans úr és az Igazgató úr azt mondták, hogy kérem föl Kegyedet, hogy menjen föl az igazgatói hivatalba, a hol próbát

¹⁶ Gr. Keglevich István, gr. Festetics Andor igazgató-titkár és Váradi Antal.

fognak Kegyeddal tenni a Manga szerepe felolvasásából. Annak a sikerétől függ azután, hogy szerződtessek. Én Váradyra is hivatkoztam, hogy ismeri e Kegyed tehetségét, s ő azt felelte, hogy ismeri. . . . Az Igazgató úr feljegyzte magának a Kegyed nevét és lakcímét, valószínűleg ő fog Kegyednek írni."

Október 18.-án „Az igazgató gróf urtól kaptam értesítést, hogy Kegyed szerdán (19én) délután 4 órakor fog a nemzeti színháznál próbát tenni, a mire engem is meghívott . . . A próba sikerétől sok függ.”¹⁰

Vajon miért gondolta a szerző, hogy fiatal pártfogoltja megbirkózik az öreg cigányasszony, mint a továbbiakból kitűnik, éppen nem könnyű szerepével, rejtély. A színház azonban mindig, Paulay idejében is, legjobb színészeit állította a siker szolgálatába. Ezúttal még a szokottnál is tovább mentek egy lépéssel: Blaha Lujzát kérték fel Manga szerepére. Az ekkor negyvenes éveit végén járó, még mindig szép és már tökéletes színpadi rutinnal rendelkező népszínházi primadonna be is tanulta a szerepet, és Jókai látta próbán játszani. Egy nappal a bemutató előtt levélben örökltetta meg impresszióit:

„Mélyen tisztelt Művésznőm

Nagyon szépen kérem Kegyedet, Manga szerepét ne azzal a czilgányos kiejtéssel játssza: az egy tragikai színezetű szerep, melyet a cigánydialektus népszínműi komikumná fokoz le. Csak adja azt a maga jó magyar kiejtésével.

Azután a Corinna levelének olvasásánál ne üljön le a tuskóra s ne sillabizálja az írást, hanem maradjon állva s a levél mondatait adja elő egész érthetően s minden mondatnál fejezze ki a haragját, meglepetését arckifejezéssel, ökölszorítással, lábdobbantással. Amúgy szótagoltan én magam sem értettem meg az egész levél tartalmát; a közönség nem fog belőle megtudni belőle semmit, pedig az a levél képezi a darab végkatasztrófáját.

Tehát kérem ezt akként módosítani.

Bocsánat a merészségemért.

Legnagyobb tisztelettel maradok

igaz híve"

Budapest 1898 nov. 24.

Dr. Jókai Mór,

¹⁰ A próbatétel nyilván nem sikerült, s ez eldöntötte Jókai sorsát is: mint a NSZ tagja, a fiatal színésznő másként is érvényesülhetett volna.

Ha a színház vezetősége előtt a fiatal Grósz Bella, az író előtt az ünnepelt Blaháné bukott meg mint Manga. Biztosan nem volt ő olyan elvetendő ebben a szerepében, dehát Jókai már eleve nem nézte jó szemmel, egyébként sem tartozott lelkes tisztelõi közé. Mi sem természetesebb, mint hogy a „nemzet csalogánya” azonmód visszaadta a szerepet.

Egy nappal a bemutató előtt a színháznak nem volt sok választási lehetősége. Kiosztotta Manga szerepét társulatának egy másodrendű, idősebb színésznőjére, Boér Herminre,¹⁷ s evvel, mint még látni fogjuk, Jókai-rajongó ifjú titánok véres átkait vonta árva fejére.

A továbbiakban Jókai, mint mindig, most is a legtöbbet kapta a rendezéségtől. Anna grófnő Lendvayné Fánchy Ilka volt, Bárdy Zoltán a színház egyik tragikus hőse, Pálffy György, Lenke Simon Császár Imre, Corinna Márkus Emilia, Barkó Pál Mihályfi Károly, Citera Hegyesi Mari.¹⁸ — Az akkor szokásos műsortervezés szerint a bemutatott darab három estén át ment egymás után; nov. 25., 26. és 27., péntek, szombat, vasárnap. Decemberben 2-, 7 és 17-én adták, majd karácsony második ünnepén és január 6-án, ezúttal délután, leszállított helyárrakkal. A két utóbbi előadásra két női főszerep cserélt gazdát: Mangát átvette Jászai, Citerát pedig a nem élgárdabeli, de nagyon szép Paulayné Adorján Berta.

Nyolc előadás az ország első színházában tisztességes sikerre vall. Az író népszerűsége és az egyre javuló előadás mellett ebben a színmű érdekes meséjének és ügyes párbeszédeinek is jelentős szerepük lehetett. Sorozatos előadásokat, felújításokat, mint pl. *A szigetvári vértanúk* vagy *Az arany ember*, nem ért ugyan meg, de bukás sem volt.

¹⁷ Lubinszkyne Boér (Gläser) Hermin 1875-ben lépett színi pályára. Na gyváradon 1877-ben Szigligeti *Cigányában* sikert aratott 1877—1882 között a kolozsvári, majd a pesti Nemzeti Színház tagja.

¹⁸ Lendvayné Fánchy Ilka (1842—1904) kora ifjúságától a NSz tagja, előbb fiatal hősnőket, majd társaságbeli dármaikat, végül komikákat játszott. — Pálffy György (1862—1933) Nagy Imre halála után kényszermegoldást jelentett a színház számára. Modorosan játszott. — Császár Imre (1864—1933) Kolozsvárról kezdte pályáját, 1887 óta a pesti NSz tagja, 1894-től színiakadémiai tanár, 1907-től örökös tag. Szép beszéde, elegáns megjelenése, gazdag kedélye szalondarabokban és klasszikusokban egyaránt nagy színészé tették. — Mihályfi Károly (1856—1936) lelkiismeretes, pontos, de érzelgős és színtelen színészgyéniség volt. — Hegyesi Mari (1861—1925) kolozsvári származású, híresen szép színésznő; kezdetben a klasszikusokban, később a modern társadalmi színművekben is nagy sikerrel játszott.

Jászai fellépése az utolsó két estén, úgy látszik, meglepte a költőt. Hely és kelet nélkül néhány kedves sort intézett hozzá, noha sohasem fűzte nagy rokonszenv a híres tragikához, aki Laborfalvy Róza dicsőségét talán feledtethette. Levelében célzást is tesz hüvös kapcsolatukra: azt hitte, hogy Jászai „elvonta” tőle, „mint drámaírótól, művészi érdeklődését”. Nem tudott róla, hogy a *Fekete vér* megnyerte tetszését! Engedélyt kér, hogy megküldhesse neki legújabb történeti tragédiáját, a *Leventét*.

A vidéki színházak közül csak egyről tudjuk biztosan, hogy bemutatta a *Fekete vért*: Komjáthy János debreceni társulatáról. Komjáthy láthatólag szívesen adott Jókai-műveket. 1896—1897-ben a *Könyves Kálmánt*, a *Fekete gyémántokat* és *Az arany embert* hozta színrre, 1897—1898-ban ismét adatta *Az arany embert*. 1898—1899-ben megpróbálkozott és csúnyán megbukott a *Helvildával*, de *Az arany ember*, a *Dózsa György* és a *Fekete gyémántok* ismét előkerültek, 1898. dec. 30-án pedig bemutatta a *Fekete vért*. Az előadást Szilveszter napján megismételték.

Mint a *Helvila* esetében, most is jó erőkkel állította színpadra a drámát: Bárdy Zoltánt a fiatal Ódry Árpád adta, Barkó Pált Tanay Frigyes, Citerát pedig felesége, az ifjú Halmi Margit, a Nemzeti Színház hajdani híres bonvivánjának és jellemszínészenek tehetséges lánya. Valami indoka, a jelek szerint, lehetett Blaha Lujzának, amikor „népszínműre” vette Manga szerepét: a törekvő, komoly Komjáthy sem tragikára bírta az öreg cigányasszony alakját, hanem a Nemzeti Színház későbbi halhatatlan komikájára, Kiss Irénre.¹⁹

Minden jószándéka ellenére sem tudott azonban sikert kicsiholni a műből, s az letűnt a debreceni színi égboltról. Komjáthy később átkerült Kassára, de több Jókai-darabot nem mutatott be. A korszak Jókai-drámái nagy dicsőséget már nem hoztak szerzőjüknek. Ebben valószínűleg közrejátszott a hovatovább archaikusnak ható nyelv, a

¹⁹ Komjáthy János (1865—1930 után) mint színész, drámai hős, mint igazgató, jó vidéki állomásokat pontosan ellátó direktor volt. — Tanay Frigyes (1875—1925) egyszerű sorból származott, magán színiiskolát végzett, 1897-ben Debrecenben, Komjáthynál kezdett. 1902-ben került a Vígszínházhoz; finoman groteszk jellemszínész volt. Felesége, Halmi Margit (1876—1936) Debrecen, Kolozsvár iskolájában nőtt művésszé, a Nemzeti, majd a Vígszínház, végül ismét a Nemzeti tagja volt. Színművészeti Akadémiát végzett, később Rákosi Szidi magán színiiskolájában volt tanár. Drámai szerepeket játszott.

sok idegen kifejezés, talán a színház és a közönség romantikától való elidegenedése is. Az alapvető okra azonban ismét Zsigmond Ferenc mutatott rá: „Melyik az a műfaj, amelyben minden, de igazán minden a jellemrajzon, a szigorú és hiánytalan megokoláson fordul meg? A dráma. És melyik szempontból látuk egész működésében leggyöngébbnek és leghanyagabbnak Jókait? A jellemzés terén, a megokolásban”. (Jókai. 266.)

Jókai ez utolsó, saját átdolgozásában színpadra alkalmazott regénye, *A fekete vér*, úgy pergett le a századvég eseményei során, hogy az irodalmi kritikában nyomot sem hagyott. Zsigmond nem érdemesíti említésre, Galamb Sándor művének kereteibe nem illik már be. Az író életművét általánosságban vizsgálók szeme sem akadt meg rajta. Holott a bemutatóról a pesti, sőt a debreceni sajtó is érdemben megemlékezett. Ezekhez a heti- és napilapokban megjelent „tárczák”-hoz kell folyamodnunk, hogy a mű hatását a kortársakra, sőt a kortársi irodalomra megvizsgálhassuk.

A sort a Vasárnapi Újság nyitja meg, nem időrendben, mert több, mint egy héttel a bemutató után került csak rá alkalmat, hanem mondanivalójának higgadt együgyűségével.

„Jókainak nov. 25-ikén színe került „Fekete vér” drámája, egyik regényéből készült, s a nagy költő elbeszélő erejével nyeri meg a színházi közönséget is. Az ő jellemzetes korrájainak egyike ez a Bachkorszakból; s öletekben és színekben gazdag keretben tárul a nézőközönség elé a dráma”. A színmű tartalmi kivonatának előadása után így folytatja: „Élénken adja elő a színpadon Jókai ezt a történetet s oly mellékalkalokkal veszi körül, hogy a közönség figyelmét elejétől végig foglalkoztatja. A hatás más, mint a modern francia színművéké, de a közönség rokonszenvesen fogadta a cserét. Az előadás is hozzájárult az est sikeréhez. *Márkus* Emilia művésze teljes erejével játszotta Corinnát, a darab főszerepét; *Császár* játszotta Simon bárót, *Pálffy* pedig Bárdyt és *Mihályfi* a cigányprimást. A mellékszerepek *Hegyesy* Marinak, *Lendvaynének*, *Vizvdrinak*, *Szigeti* Imrének, *Boér* Herminnek, *Györgynének*, *Latabárnak*, *Faludinak* jutottak. A koszorús szerzőt sokszor kitapsolták” (1898. dec. 4. 45. évf., 49. sz. 857. l.).

A Színesek Lapja, korlátozott terjedelménél fogva, kevesebb közhelyet írhatott és valamivel több melegséget árult el a szerző személye iránt.

„A nemzeti színházban Jókai Mór koronás költőnk „Fekete vér” című 5 felvonásos drámáját, melyet hasonló című regénye után írt, a nézőteret egészen megtöltő közönség nagy rokonszenvvel fogadta. Felvonások végeztével hatalmas taps hallatszott fel, Jókainak ötszörhatszor kellett megjelenni. A közönség valósággal tüntetett a legna-

gyobb magyar *elbeszélő* mellett. A Feket vér valószínűleg hosszabb ideig műsoron marad" (1898. nov. 30./XVI. évf. 29. sz. 11. l.).

A Pesti Hírlap és a Budapesti Hírlap megnyilatkozásai a tekintélyes napilapok gyakorlott színikritikusainak szellemében bizonyos jóindulatú fölényt tanúsítottak.

Az első már a bemutató napján jelzi, hogy a 24-i főpróba nagy közönség előtt zajlott le, a földsztint egészen megtelt, de számos páholyban is ültek. Másnap hivatkozik rá, hogy a színmű alapjául szolgáló regény annak idején a Pesti Hírlapban jelent meg, „nagy öröme és gyönyörűségére az olvasóközönségnek, amely Jókai iránt rajongó lelkesedéssel viseltetik”. Majd a tartalmi ismertetés után így folytatja: „A darab cselekményénél jóval érdekesebbek azok a jelenetek, amelyek az akkori viszonyokat festik, s amik korrajz számba mennek. Valamint az epizód-alakok, akik azt a kort tükrözik vissza. Jókai Mór ezeknek festésében igazán nagy s képei föltétlenül igazak. Az elnyomott magyar világot látjuk a Bach-korszakban, ha mindjárt külső megnyilatkozásokban is. Azt a világot, amikor a főúri nők itthon gyártott karton-ruhában jártak, mikor a hangversenyeken idegen cím alatt magyar darabokat játszottak s mikor ily módon tartják vala ébren és növelék a nemzeti érzületet. Az egymást kergető epizódok közül csak a legbájosabbat említjük föl. Azt, amikor a cigánynak nevelt Barkó Pali az ő két rajkóját hegedülni tanítja. Ennél kedvesebb és bájosabb jelenet még nem fordult elő a nemzeti színház színpadán.

Ami a kritikát illeti, erről ezúttal nem lesz szó. Jókai annyi és oly nagy érdemet szerzett a magyar irodalomban s annyi dicsőséget a magyar szépliteratúrának külföldön is, hogy gáncsoskodni egyáltalában nem akarunk. A hibákat nem keressük, a tévedésekre nem mutatunk s teljesen megelégszünk annak a konstatálásával, hogy a legnagyobb magyar elbeszélőnek ma este újabb művét mutatták be a nemzeti színház művészei.”

A főszereplők felsorolása mellett az újság dicséri a jelmezeket és a rendezést is. Megemlíti, hogy az fró nem jósolt sikert darabjának, mert benne egy rég elfeledett kort idéz meg, azonban tévedett: óriási taps volt, s a közönség lelkesen ünnepelte (1898. nov. 26. XX. évf. 327. sz.).

Másnap a színházi rovat még hozzáfűzte a megállapítást, hogy a második előadás is telt ház előtt zajlott le, és óriási ünneplésben részesítette a — már jelen nem levő — szerzőt.

A Budapesti Hírlap azonnal a nagy taps és lelkesedés leírásával kezdi a premierről adott beszámolót. „A színház és a kegyelet nem egy anyaméhben születtek. A színházban az érvényesül, a mit látunk és hallunk, nem az, a mire emlékeznénk, ha ráérnénk emlékezni. Jókai nyugodt lehet, nem a kegyelet érzése hívta őt a lámpák elé. . . . Drá-

májának drámái értéke sem oka a sikernek. Ez a drámája is egyik regényéből készült, magán viseli az eredetének szerencsétlen nyomait, de magán viseli regénye hiányainak nyomait is. . . . Tudjuk, hogy Jókai fidalakjai többnyire igen elvontak, ördögök vagy angyalok, lélektanuk pedig kuszált, szeszélyes, sokszor következtelen és igaztalan. A Fekete vér-ben is ilyenek az alakok." A színmű meséjének elmondása után megállapítja, hogy ez nem kifogástalan dráma, nem szabad behatóan elemezni, sőt közelről nézni sem. „Más valami van ebben a darabban, ami a közönséget gyönyörködtette (?). A költő nagy mesélő ereje fogta meg a közönséget. Mintán eleinte tartózkodva figyelt a színpad jeleneteire, egyszerre megtalálta az egésznek a perspektíváját. . . . Eleinte a közönséges színházi szempontból néztük a darabot. Ebbe belezavarodtunk. De itt egy hang, amott egy fordulat, egy kifejezés, a beszédnek valamely részlete eszünkbe juttatta Jókai regényeit és egyszerre regénynek élvezzük a Jókai drámáit. . . . A regény bája mentette meg a drámát. Az élvezet persze nem volt tiszta. Ily illúzió nem tart sokáig, minduntalan kizökkenünk belőle. De a hogy Jókai a Bach-korszakot jellemezte, kedves ötleteivel, színes részletező erejével, elbeszélő talentumával, az mindnyájunknak tetszett és elfogadtuk a csodálatos mesét is, legalább egy pillanatra, mert azzal nyugtattuk meg magunkat, hogy hiszen csak — mese."

Kiemeli a bíráló Márkus Emilia kiváló Corinnáját. Császár, véleménye szerint, nem tudta hitelesen ábrázolni Simon gonoszságát. Pálffy patetikus volt, mint mindig, de szerepe ezt most megengedte. Mihályfi és Hegyesi Mari kedvesek, Vizvári és Szigeti Imre mulatságosak voltak. „Lendvayné a két testvér édesanyját játszotta, érzéssel és nemes magatartással" (1898. nov. 26. XVIII. évf. 327. sz.).

A Nemzet c. napilap, amelynek Jókai — névleges — főszerkesztője volt, nem sok mértéktartást tanúsított. Szolgáljon a szerző az akkor még csak 26 éves tanár, később jónevű romanológus, Huszár Vilmos melegségére, hogy életében először szólhatott fontossága teljes tudatában a lap hasábjairól, mint annak egy év óta színikritikusa. Elmefuttatását teljes terjedelmében közölni fölösleges, de részleteiben nincs tanulás nélkül — „jellemzetes" „mint éppen az érintett" mű szerzője, Jókai szokta volt mondani.

„Csodálatos a művészet hatalma. Egy egyszerű kép, szobor vagy költői mű előtt, ha valóban az isteni zseni szikrája ragyog benne: kiegyenlítődnék az emberi természet ellenmondásai, elsimulnak mindazok a viharos ellentétek, amelyek lelkünkben gyorsan váltakozva támadnak. . . . Az embert a művészet harmóniába képes hozni önmagával. Faj, vérmérséklet, kor: mindez csak másodrendűvé törpül; bárki legyen is, csak a csodálat, az elragadtatás, az élvezet fokának ki-

fejlesztésben különbözik a másiktól, ha pl. arról van szó, hogy Goya kezeit nézi, a Venus callipygét szemléli, avagy Balzacot olvassa.

Csodálatos hatalmat képes kifejteni a drámaíró is. Mindenféle rendű és rangú ember megjelen a színházban, mindegyiknek más az életnézete, a gondolkozásmódja, a műveltsége. A remények, vágyak, célok, törekvések egész világa alszik azokban a többé-kevésbé nyugodtnak látszó emberekből, a kik eljönnek Thalia csarnokába, hogy két-három órán át, elhagyva a valóság talaját, kövessék égi röptében a költőt, aki az este szól hozzájuk. És felgördül a függöny, és az az ezer ember, mint egy lélek figyel arra, a mi a deszkákon történik. Feltéve természetesen, hogy igazi poéta lelke elevenedik meg a színpadon mozgó hősökben."

Eddig a recenzióban a jó diákok látjuk, aki a felvilágosodás színházkultuszának immár száz éves doktrínáit becsülettel a magáévá tette. Már egyénibb a következő fordulat: „Mellékes, hogy ezeket a költőket (Aischylos, Calderon, Shakespeare, Molière, Maeterlinck, Paileron, Ibsen, Echagaray, Dumas, Hauptmann, Bracco, Fulda (!) a felfogás, a kor, tendencia áthidalhatatlannak látszó különbségei választják el egymástól; csak egyben egyezzenek meg, abban, hogy esztétikai élményt legyenek képesek kelteni bennünk. Romantícizmus, realizmus, naturalizmus, verizmus, mindezek csak szók. Bármelyikhez sorozza is az esztétika az írókat, a fődolog mindig az marad: megtud(!)-e hatni; képes-e nevetésre vagy sírásra, csodálatra vagy megdöbbenésre, öröme vagy félelemre indítani bennünket. Ha ezt elérte, akkor igazi költő, nevezzék bár romantikusnak vagy naturalistának, szimbolistának avagy veristának.

Ma este a Nemzeti színház deszkáin a magyar költészet fejedelmének, Jókainak varázsszavai zendültek . . . Ott, a hol annyi mindenféle gondolkodó és poéta küzd a halhatatlanságért, ma ismét megszólalt ő, a ki immáron életében elérte a halhatatlanságot, az apoteózist. Képzletének nagyszerű világából életre keltett néhány alakot, a kik ép oly érdekesek, ép oly csodálatosak, mint minden, a mit Jókai Muzsája produkált.

És a Nemzeti színház deszkáit átlengte az ő poézisének sajátos varázsa, melyet hiába akarnának a fennebb vázolt kategóriák valamelyikébe sorozni. Mondják, hogy Jókai romantikus. Lehet. Mi azt lüsszük, hogy Jókai mindenekfelett Jókai. Őt mérni és osztályozni nem kell. Romantikus-e vagy realista Shakespeare? Hát Cervantest lehet-e az irodalomtörténetnek valamelyik fiókjába beilleszteni? És Goethét hogy klasszifikálják az osztályozás barátai? Romantikus vagy nem, Jókai gigászi alakja szétéri a szűkkörű esztétikusok válaszfalait. Csak az bizonyos, hogy igazi költő, nagy költő, egyike a legnagyobbaknak."

A színmű tartalmának ismertetése után így folytatja Huszár: „Végül azonban Manga cigányasszony felfedezi a nagy titkot, a mely megma gyarázza a nemes gróf és a gonosz báró nagyfokú jellembeli különbségének okát. Simon báró ugyanis senki más, mint a cigányasszony fia, a Fekete vér, a kit anyja Barkó helyett csempészett be a grófnéhoz. Simon a cigányasszony gyermeke, Barkó pedig a grófné igazi fia, és ennél fogva Bárdy gróf igazi öccse.” . . . „A darabot a közönség azzal a lelkesedéssel és tüntető tetszéssel fogadta, a mely a mester nagy alkotásait megilleti. Minden felvonás végén nagyon sokszor hívták az agg költőt, aki vagy huszszor meg is jelent a lámpák, a közönség előtt, mely a költő láttára csak még lelkesebben tapsolt.

A színészek játékáról szólva, a szereposztásról is kell egy megjegyzést tennünk. Márkus Emiliát, Vizvárit, Mihályit kivéve, a szerepeket többnyire csak másodrangú erőknél osztották ki, a mi, Jókai darabjáról lévén szó, egyszerűen érthetetlen. A helyett, hogy még a jelentéktelenebb szerepeket is a színház erőinek legjavával játszották volna, Lendvayné, Pálfit szerepeltették, bár ki kell jelentenünk, hogy Pálfi (Bárdy gróf) mai alakítása elég jó volt. Lendvayné (Anna grófnő) egészen regiszterén kívül eső szerepet játszott, természetesen rosszul. A siker oroszlánrésze Márkus Emiliáé (Corinna), e csodás művésznőé, a ki ma este ismét hatalmas jeleneteket produkált. Nem kevésbé tetszettek szebbnél-szebb toiletjai is. Vizvári (Lebegut), Császár (Lenke), Hegyesy (Citera) nagyon jók voltak. Különösen Vizvári aratott nagy sikert, a miben hálás szerepének is nagy része volt. A darab korhű kosztümjei szépek és izlésesek” (1898. nov. 26. XVII. évf. 327. sz.).

Itt kell megjegyeznünk, hogy Lendvayné *saját regiszterén belül*, korának és szerepkörének megfelelő alakot játszott. Hogy Prielle nem vágyott betanulni olyan szerepet, ami előreláthatólag rövid életű lesz a színpadon, s hogy a színház igazgatósága a hetvenharmadik évét taposó művésznőt erre nem kényszerítette, érthető.

Amit azonban *Jókai lapjának* ifjú tudósítójától természetesnek vehetünk, már kevésbé illet a férfikorban levő Bródy Sándorhoz.

A szenvedélynek ilyen heve színikritikában szokatlan. „Jókaiknak új darabját adták ma este a Nemzeti Színházban” — írja. „Ünnepi hangulatban vagyok, és azonfelül: a legnagyobb zavarban. A békés lángész — bár nem szól — reám parancsol, hogy küzdjem le a hitemet, a kedvemet, a vérmérsékemet, sőt kötelességemet is és hagyjam békén a Nemzeti Színházat! Ő meg van velük elégedve, szerinte az igazgató egészen okos ember, a szerepeket jól osztotta ki, a színművész urak és dámaik pedig mind a helyzet magaslatán állanak. Ami pedig Márkus Emiliát illeti, a »Fekete vér« e legfeketébb véré: ilyen színésznő még

nem volt a világon, amióta csak szöke hajú démonok tiporják e földön a férfisziveket. . . . Lendvayné már korántsem volt ily szenzációs. És Lubinszkyne sem. (ti. Boér Hermin. M.) Pedig e kettőnek csaknem oly jelentős szerep jutott, mint Márkus Emiliának. Az elsőért: Prielle Kornéliát mellőzték, a másodikért magát Jászai Marit. És nekem dicsérem kell ezt a Nemzeti Színházat! A fejembe áll a fájás a nagy önuralomtól és ha nem is a nagyközönség elé, nyomtatás alá, külön papírosra lejegyzem magamnak mai tapasztalataimat arról, hogy ezek milyen módon merészelték előadni Jókait! És hogy az, aki darabját legelőször mint „lönök”, átnézte, az az ember volt, aki Jókairól nem tudhat többet — mert nem képes felfogni — minthogy szintén méltóságos úr, mint ő, de nem született, hanem csak lett. Végre is, főrendiházi tag, Bánffyval, sőt talán magával Keglevichcsel is kártyázni szokott, tehát előadatta a darabját. Mily kegyes kis ember ez, mily jóakaró és figyelmes: még szóhoz engedte jutni Jókait, még: szép és új ruhákat csináltatott Márkus Emiliának . . .²⁰

De mit veszekszem én? Nem megparancsolta-e nekem az én legfőbb gazdám — mert mi, mai frók, mind az ő kosztján élünk — nem intett-e le minden kellemetlenkedésről?

. . . Mert Jókai nem tudja az ő roppant nagyságát és jelentőségét. Pedig nem igaz, hogy a fellegekben jár, ismeri ő a viszonyokat és az embereket, megfigyel mindent, tud mindent, és amiről nem mernek neki beszélni, azt kitalálja. Nem az az ártatlan zseni ő, aminek a hírébe belekeverték, igaz, hogy kivételes, de a legigazabb ember, akinek az erős lábai a földben gyökereznek és jaj volna a realistáknak, ha egyszer a mesterségükbe avatkoznék . . .

Hanem van azután Jókainak egy nagy hibája: gyengédség — a brutalitással szemben, türelem — a szármárság iránt és bizonyos lányos megdöbbenés, ha hivatalbélivel áll szemben. Ezért és csak így történhetett, hogy az új drámát ráhagyta az oktalanságra, a hanyagságra és a hányivetiségre — a mai nemzeti színházi regiméire. És így esett meg, hogy egy dráma, melynek korszakos sikert kellett volna aratnia: csak nagyon tetszett a közönségnek.”

A kritikusok panaszozzák, hogy „Jókai nem lege artis csinálja a színdarabjait”. De hát az semmi, hogy a regény Shakespeare-je? „Legalább 7 darabja van Jókainak, amelyek mind elsőrangú irodalmi munkák, és korszakos sikereket arattak. És nem írt soha egy darabot is, amely ne lett volna érdekes. Egyáltalán, írhat ő valami olyant, ami a

²⁰ Gr. Festetics Andor igazgatóról beszél, „Maga Keglevich”: Keglevich István, a színház intendánsa.

közönséget ne érdekelje? És ha tetszenék neki drámája utolsó felvonásában ekszponálni a cselekményt: ezt is tisztelettel és pietással, sok érdeklődéssel nézné a publikum. De Jókai, hiába minden kritikai fontoskodás, tud színpadi technikát is annyit, mint ama modern színműfűró urak, akik technikánál nem is igen tudnak egybet. . . . Arra vigyáz csak, hogy érdekes, izgató, gazdag, meglepő és magyar legyen. Ilyen a »Fekete vére is.«

A szerzőt huszonöt-harmincszor hívta lámpák elé a lelkes közönség, »fenséges és graciózus alakja« még nagyobb lelkesedést szított. — Lendvayné nem volt helyén, de mértéktartóan játszott. Márkus szép volt, a közönség majd felfalta a szemével, „hallatott néhány pokoli — tehát isteni — hangot és ezzel vége.” „Császár, a »Fekete vére«, kitűnő volt, ő tartotta az egész előadást. A többi mind: lanya, közönséges.”

B(ród) y S(á)nd)r.

(Magyar Hírlap, 1898. nov. 26. VII. évf. 327. sz.)

Egy nappal később Bródy igyekezett kissé enyhíteni előző napi kirohanásán (Uo., 1898. nov. 28. VIII. évf. 328. sz.). A második előadás más simábban folyt le, írja, a kis szerepek, mint Hegyessi Mari és Vizvári, jók voltak, ők már a bemutatón is megtették kötelességüket (?). Márkus azonban beéri avval, hogy gyönyörű, ami önmagában sok ugyan, de komoly művésznehöz kevés. „Császár ma is rendkívül jó, öntudatos és biztos volt.” Pálffy és Lendvayné alakítása javult. „Szóval: még tíz előadás és valahogy csak összesimulnak a színészek.”

Lényegében Bródy véleményét osztja, csak higgadtan és szavait mérlegelve, Ambrus Zoltán a Pesti Naplóban. Bevezetőül elmondja, hogy a Nemzeti Színház és Jókai között volt valami félreértés, ezért egy-két darabja, „arénákban” került bemutatásra. „A Nemzeti Színház igazgatósága, belátván, hogy e kölcsönös idegenkedés nem a legnagyobb magyar poétára, hanem az első magyar színházra vet árnyékot, rajta volt, hogy closzlassa ezt a félreértést, s illő magyarázatok után színművet kért a poeta laureatus-tól.”

„A Fekete vér inkább regényes korrajz, mint dráma”, folytatja Ambrus, majd elmondja — mint valamennyi reconzor-társa is tette — a darab tartalmát. „Császár ur, aki a Nemzeti Színház mai előadásán az urrá lett cigányt játszotta, oly tulságosan élénk színekkel, bizvást mondhatjuk: oly vaskosan festette ezt az atavizmust, hogy — a szerző akarata ellenére — mindenkit a rémregények alakjaira emlékeztetett.” A történet további ismertetése során Manga alakjára tér át. „... Manga, a cigányasszony, a Fekete vér egyik legelsőrendű szereplője,

... ennek az alaknak megkapó vagy jelentéktelen személyesítése a dráma hatására nézve nem közömbös. Ezt a szerepet, mely a Jászay Mari asszony szerepét követelte volna, a Nemzeti Színház igazgatósága Boér Hermin asszonyra osztotta ki, aki kisebb szerepekben hasznos tagja a színháznak, de akinek erejét az eféle feladatok messze meghaladják. A szereposztás gondatlansága nem az egyetlen, ami ma este az egész közönségnek szemet szúrt. Az előadás, bár kiváló művészek is részt vettek benne, éppenséggel nem volt kifogástalan; Jókainak már csak a nagy neve is több tiszteletet követel. Voltak, akik oly kevéssé tudták a szerepiüket, hogy minduntalan akadoztak; maga Márkus Emilia asszony is, aki különben érdekesen játszotta a cselszövő Corinnát, belezavarodott egy hosszabb elbeszélésbe, pedig rajta a legritkábban csik meg ilyesmi. Mások olyanformán adták elő mondókáikat, mintha tudtul akarták volna adni a közönségnek, hogy a darab nem tetszik nekik; végül többen azzal rontották a hatást, hogy pathetizálva adták elő a legegyszerűbb mondanivalót. A kivételek közül legelőször Vizvárit kell megemlítenünk, aki a nagy költő iránt érzett tiszteletnek megfelelő gonddal játszotta el kicsiny szerepét. Mihályfi is a kivételek közé tartozott.

Az előadás egyes fogyatékoságai nem ronthatták meg a közönség hangulatát, s Jókait a közönség egész este zajosan ünnepelte. Minden felvonás után négyszer-ötször hívták, s a nagy költő, aki igen megindultnak látszott, alig győzte megköszönni a sok ovációit."

A (mbrus). Z(oltán).

A részletesebb bírálatokból az derül ki, hogy a botrányozás köve voltaképpen szegény Boér Hermin, aki 24 óra alatt volt kénytelen Manga szerepére felkészülni. Talán természetesnek tartanánk, ha a szerző pár szóval rávilágított volna a tényállásra, hogy ti. nem szereposztásbeli hanyagság, hanem az igazgatóság szándékától független körülmények, mégpedig az ő személyes fellépése okozta a zavart. Ez azonban nem történt meg.

Ehelyett Jókai egészen másra regált, olyasmire, amiről a számotékvő színházi referensek nem is beszéltek: „Igen tisztelt bírálóim mind egyetértenek abban, hogy a darabom alapeszméje, a két újszülött elcserélése egy bizarr mese, amit nem lehet elhinni. . . Ezt a történetet nekem megboldogult báró Bánffy Béla barátom, a képviselőház elnöke mondta el. Valóban megtörtént Erdélyben ez a végzetes gyermekcsere: annak mind a két alakját ismerte mindenki; a cigány zenevirtuóz a mánási körökben mint hozzájuk tartozót becézték, barát-

koztak vele, s az egész történetet ismerte valamennyi kortárs" (Magyar Hírlap, 1898. nov. 27. VIII. évf. 328. sz.).

Már a bevezetőben utaltunk rá, hogy Jókai jegyzetei között alig van két, a *Fekete vérre* vonatkozó beírás. A regény kritikai kiadásában az editor, Sándor István, bevallja, hogy hasztalanul próbált utánajárni a történet valóságának (L. m. 225.). Ha emlékezett is valami hasonlóra Jókai, az irodalmi ihletés lehetett. A Kemény család levéltárának családfájában semmi efféle igazoló bejegyzés nincs. A rendelkezésünkre álló nemesi évkönyvekben (Nagy Iván, Kőszegi) sem találkozunk sem, Kemény Nándor névvel, sem a történettel.

Szükséges-e újra Zsigmondot idéznünk: ha nem a levéltárból, hát a Vasárnapi Újságból (vagy a *Revue des Deux Mondes*-ből!) került elő a „story”.

Hasonló véleménnyel volt a Debreczeni Hírlap — egyébként rátermett — tudósítója is. „Jókai legújabb darabját adták elő az este. — Kritikát írni róla a köteles kegyelet és a nem köteles előítélet²¹ egyaránt tiltják. — A dráma mezejére hány óriás poéta tévedt a maga tündérkertjéből s nem vitt oda semmit, csak emlékezést és szívet. — De ez a szíve csak a poétáé, mely annyi részre osztva megindítani nem tud; az emlékezés a poéta rajongó olvasóié, kik hisznek mert emlékeznek, rajonganak szintén az emlék kedvéért. — A Jókai darabját hálás kegyelettel fogadta a közönség. — Szép, ragyogó világ a poétáé . . . Az ember . . . rendkívüli célokért küzd, melyeket megérteni csak *ő a poéta*, nem pedig mi szürke emberek vagyunk hivatva.”

E bevezetés után a darab ismertetése következik, avval a megjegyzéssel, hogy a kor, amelyben játszódik, nekünk (1898) már idegen.

„A női angyal-ördög alakot a költő abból a világból hozta le, melyben a cigányasszony is részt vehet a főúri estélyeken, melyben a cigány-művész az aranyat csak *emlékbe tartja meg*. — Elvonulnak előttünk a ragyogó csemények *életlenség létszárdával*, de mégis csak a mese igazságával. — Az örök igazság győz. A zsarnok szolgál bukik és ez a bukás olyan borzasztó, olyan rendkívüli, hogy eltagadhatatlan hatását még az *elcsorélt gyermek* meséjének sablonos, triviális volta sem rontja le.”

Ódry mint Bárdy excellált, a közönség lelkesen ünnepelte. Székely „lehetetlen szerepét” (Lenke Simon) ambícióval játszotta. Igen jó volt Tanay, Kiss Irén, Sziklay és Rubos. A közönség sokat tapsolt (Debreczeni Hírlap, 1898. dec. 31.).

²¹ A cigánykérdés kínos tárgyalásmódjáról beszél.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

Főszövegnek a Magyar Könyvtár sorozatban 1898-ban megjelent szöveget tekintjük, kéziratnak (K) a gépelt sűgőpéldányt.

Fekete vér (K: Czigányⁿ fia. <javítva:> Fekete vér.)

(Eldőszőr adatott 1898. November)

protokollumokkal: (K: protokollalbumokkal:)

szőnyegajtó (K: jav. <szőnyajtó>)

jobbról—balról (K: jobbról balról)

ELSŐ JELENET (K: 1. Jelenés. Simon, később János.)

áll; (K: áll:)

1 ül (K: ül,)

2 ponendum. Ad oblivioném. (K: ponendum. — Ad oblivionem.—

3 Praeferentissime (K: — Praeferentissime —)

4 Áh, áh! (K: Áh áh!)

5 egyenruhában az íróasztalig jön (K: egyenruhában *bejön*, az íróasztalig jön)

6 <ráförmed>: (K: <Ráförmed>)

8 s ha én azt mondom (K: s ha azt mondom)

9 és ott várjon (K: s ott várjon)

12 <belép, megáll>: (K: <Belép, megáll>)

14 azt, „zu Befehl”, értette (K: azt „Zu Befehl”. Értette)

15 Igenis (K: Igen is)

17 cu befél (K: cu befiel)

22 azt a bajuszt (K: ezt a bajuszt)

27 kondició, (K: kondicio)

28 odakinn? (K: odakinn.)

<aktáit> (K: <Aktáit>)

MÁSODIK JELENET (K: 2. jelenés.)

termetes (K: Termetes . . .)

buzogány fejű (K: buzogányfejű)

hosszú (: hosszú,)

31 visel): (K: <visel.>)

31 uramöcsém (K: uram öcsém)

32 alkalmatlankodom. De (K: alkalmatlankodom, de)

43 őserdő, s (K: őserdő s)

54 tün ki, . . .” úrfi, „egész (K: tün ki urfi. „Egész)

56 össze—vissza (K: összevissza)

58 Durchlaucht (K: durchlaucht)

62 megérkezte (K: megérkezése)

63 tartasson.” E (K: tartasson.” — E)

65 Durchlaucht (K: durchlaucht)

Sor:

- 67 bajom. Mert (K: bajom, mert)
69 Ahán! (K: Ahán. Jav. Jav.:!)
75 Mindenhez! (K: Mindenhez. Jav.:!)
76 belőle hazádra (K: hazádra belőle)
80 „ez a föld . . . (K: ez a föld. . .)
82 Kérem! (K: Kérem. Jav.:!
82 folyamadtam (K: folyamodtam)
83 Igazság! (K: Igazság. Jav.:!)
85 magamnak; (K: magamnak:)
87 *sujt . . . sujt* (K: Jav. *tép . . . tép*)
93 „óh te (K: „Óh te . . .)
HARMADIK JELENET (K: 3. *Jelenés. Simon később Anna.*)
99 Vajon (K: Valyon)
arc: (K: arcz:)
102 Belép (K: belép)
103 De grófnő! (De grófnő. Jav.:!
105 Édes fiam! (K: Édes fiam. <Jav.:!>)
116 odábbállni (K: odább állni)
123 jogok: (K: jogok,)
131 Ne haragudjál . . . (K: Jókai s. k. lila tintás beszúrása: Engemet veled együtt nagy veszélyből szabadított meg, mikor a lázadók üldöztek”)

Simon: Elég hiba volt cigány dajkát fogadni mellém.

Anna: Nem az én hibám volt. Tudod fiam, mikor másodszor férjhez mentem, atyádhoz, Lenke tábornokhoz, az első (Jókai lila tintás törlése) A nagy colerajárvány idején (két sor törölve) a mi megyénkben a parasztság föllázadt. Atyádnak ki kellett vonulni az ezredével a lázongás elnyomására. Ez alatt egy felbujtatott tömeg megrohanta a mi kastélyunkat. Én éppen isten-áldott állapotban voltam. Ez a hű cselédünk, kit ma elbocsátottam, szabadított meg életveszély között az erdőn keresztül, s elrejtett egy aranymosó cigánynak a gunyhójában. Annak a felesége volt (lila tintával beszúrva a <Manga>). Következő másfél sor s. k. lila tintás törlés: Ezek a cigányok hűségesen megőriztek engem, míg a János férjemet értesíteni sietett a veszélyről.) Te ott születted a gunyhóban egy viharos éjszakán. S ugyan az alatt születted meg a cigány asszonynak is a gyermeke. Én napokig eszméletlen kívül voltam, élet és halál közt. S ez alatt a cigányasszony táplált téged a fiával együtt. S mondhatom, hűséges dajkád volt mindvégig. (Jókai ezt az egész szöveget bekeríti lila tintával és melléírja: *Kimaradhat.* Majd ezt is kihúzza,

Sor:

- és megjegyzi: még is meg kell hagyni valamit, ami magyarul.
Végül ezt a megjegyzést is törli.)
tejttestvér! (K: tejttestvér. Jav.:!)
<sovár tekintettel: Áh! <K: sovár tekintettel> Áh. Jav.:!)
- 145 öket! (K: öket. Jav.:!)
- 146 cigány menyecske! (K: cigánymenyecske. Jav.:!)
- NEGYEDIK JELENET (K: 4. Jelenés.)
- 148 hálálkodni): (K: hálálkodni.)
- 154 nyalj, falj (K: nyalj falj)
<egyszerű ... nélkül>: (K: Egyszerű ... nélkül)
- 159 emigrációhoz? (K: emigrációhoz?)
- 163 Szent—Pétervárra. (K: Szentpétervárra.)
úr; (K: ur:)
- 164 Konstantin (K: Constantin. <Jókai sk. javít K-ból C-t.>)
- 165 fráter! (K: fráter. <Jav.:!>)
<iratokat vesz ki ... > (K: <Írásokat vesz ki ... >)
nyújtja): (K: nyújtja)
- 169 utlevél. Az (K: utlevél, az)
- 170 megbizásának. Az impresszárió (K: megbizásának az impre-
zárió)
- 173 <belenez az iratokba>: (K: Belenez az iratokba.)
- 173 Hát) (K: — Hát)
- 177 Ah! (K: Áh. Jav.:!)
- 178 utra! (K: utra. <Jav.:!>)
- 185 fejről): (K: fejről)
- 186 <ir az utlevélbe>: (K: <Ir az utlevélbe>)
- 187 szemedet! (K: szemedet. <Jav.:!>)
- 187 Nézz ráml (K: Nézz Rám. <Jav.:!>)
- 187 <Ir> (K: ir)
- 187 nagyok, feketék (K: nagyok feketék)
- 188 félhold alakuk. (K: félholdalakuak,)
- 191 <Ir>: (K: <ir>)
- 191 kezedet! (K: kezedet. <Jav.:!>)
- 192 kezét. (K: kezét)
- 195 lábait): (K: lábait)
- 202 <át ... > (K: Át ...)
- 202 <kisiklik ... elől>: (K: <Kisiklik ... elől>)
- 203 utlevélért.) (K: utlevélért) A zárójel hibás leütés.)
<elragadtatással ... > (K: <Elragadtatással>)
- 205 pokolbal (K: pokolba. Jav.:!)
- 207 <Palihoz>: (K <K: Palihoz>)

Sor:

- 207 Pali. Kezdedben a passzus. Mehetsz (K: Pali, kezdedben
a passzus, Mehetsz)
209 komplotba; (K: komplotba,)
214 Mangal (K: Manga. <Jav.!)>
215 Parancsoljl (K: Parancsolj. <Jav.!)>
215 Te pünkösdi király! (K: király. <Jav.!)>
216 alá. (K: alá)
217 zsebéből, > Vidd el ezt a színházba. Add ... (K: zsebéből)
217 Vidd el ezt a <törölve: a színházba, add ...>
219 félre): (K: <félre>)
220 <Paliboz>: (K: <Palihoz>)
222 Isten áldja (K: Isten áldja *áldja* <A második *áldja* mellétűt. >)
222 kezét csókol... (K: Kezét csókol...)
223 kezét: (K: kezét)
223 utadon, édes (K: utadon édes)
225 <magában>: (K: <magában>)
230 ad): (K: ad)
231 Annának (K: Annának)
233 <félre>: (K: <félre>)
233 kevély! (K: kevély. <Jav.!)>
234 Vajjon van—e hatalma ... (K: Valyon ... Jókai az egész mon-
datot lila tintával kihúzta.)
ébredne. (K: ébrednc.)
238 szól): Megyeck, (K: szól) Megyeck)
bókol.) (K: bókol)
<Bosszúsan ... (K: <Bosszusan ...>
Pali: (K: Pali)
ÖTÖDIK JELENET. (K: 5. jelenés)
245 van. Kitaláltad! (K: van, kitaláltad.)
252 mama! (K: mama. <Jav.:!>)
256 Fiam! (K: Fiam. <Jav.:!>)
260 Grófnő! (K: Grófnő. <Jav.:!>)
261 hölgyről (K: hölgyről.)
268 demonstráció (K: demonstratio)
271 vagy a (K: vagy—e a)
276 utaink (K: az utaink)
282 fiam! (K: fiam. <Jav.:!>)
283 vagyok! (K: vagyok. <Jav.:>)<kezével ... (K: <Kezével ...>
HATODIK JELENET. (K: 6. jelenés)
<középjáton ... (Középjáton ...>
görnyed): (K: görnyed)

Sor:

- 286 ur! szerencse! (K: ur. . . . szerencse. <Jav.!:>)
288 <erősen . . . szivarát.> (K: <erősen . . . szivarát>)
Lebegutot.> (K: Lebegutot>)
<kivesz . . . (K: <Kivesz . . .)
298 gumpoldskirchenem; (K: gumpoldskirchenem:)
303 <félre>: (K: <félre>)
304 <fenn.> (K: <fenn>)
309 a levelét (K: a levelet)
309 nekem (K: nekem)
310 <Kivesz . . . zsebéből.> (K: <kivesz . . . zsebéből>)
311 emigráció (K: emigratio)
312 irva. (K: irva:)
312 fölkelésről (K: felkelésről)
313 bizonyos dollárbankjegyekről (K: bizonyos dollár-bankjegyek-
ről)
322 iratot. (K: iratot>)
323 magára: (K: magára;)
325 kegyelmet. (K: kegyelmes. <Jókai s.k. kijavítja: kegyelmet.>)
326 Quicta non movere. Ez a másik. (K: Quicta non movere. Ez a
másik. <Jókai kihúzza.>)
326 <félre.> (K: <félre>)
328 képpel: (K: képpel>)
329 <Fenn.> (K: <fenn>)
332 afféle (K: aféle <Jav.: afféle>)
339 el! (K: el. <Jav.:!>)
341 aktára.> (K: actára>)
HETEDIK JELENET. (K: 7. Jelenés.)
<belép . . . középajton; . . . vonulni>: (K: <Belép . . . közép-
ajton . . . vonulni>)
342 Ah! Bocsánat! (K: Ah bocsánat. <Jav.:!>)
346 szerencse ?(K: szerencse. <Jav.:?>)
347 a szivartárcájával>: (K: szivartárcájával)>
349 Köszönöm; (Köszönöm:)
350 arról beszéltünk, hogy (K: erről beszéltünk. Hogy)
351 behozták, nem dohányzik többet. (K: behozták <Váradi (?>
fekete tintával beszúrva: nem dohányzik többet.>)
352 megijessze (K: megijeszszze)
354 pipájába. (K: pipájába, mert nincs szüzdohánya. <Jókai a mel-
lékmondatot lilával törli.>)
<keztét . . . (K: <Keztét . . .)
<elérzékenyülve . . .>: (K: <Elérzékenyülve . . .>)

Sor:

- 358 mondok! (K: mondok. <Jav.:!>)
359 kalucsniaim! (K: kalucsniaim. <Jav.:!>)
NYOLCADIK JELENET. (K: 8. Jelenés.)
360 öcsém! (K: öcsém.)
364 hozzám (K: hozzá <Jókai lila tintával javít: hozzám>)
364 apostrofálva. (K: aposztrofálva?)
387 Épen mint (K: Épen, mint)
393 <vidáman>: Igazi (K: <vidáman> Igaz. <Jav.:!>)
395 hogyha (K: hogy ha)
404 hajcíhőnek (K: hajcíhőnek <Jav: hajcíhőnek>)
418 tárcában; (K: tárcában:)
419 adja. > (K: adja)>
420 <felriadva>: Ez Corinna! (K: felriadva) Ez Corinna. <Jav.:!>)
426 tőled! (K: tőled. <Jav.:!>)
428 beszélni; beszélni:
441 élettervetem (K: <olvashatatlan melléítés,> <Jókai pirossal javít: élettervetem>)
443 várandóm. Nekem (K: várandóm, Nekem)
454 <félre>: (K: <félre>)
454 szó. <fenn>: Még (K: szó. <fenn>) Mig)
457 rdám (K: reám)
468 fogok; (K: fogok,)
469 építsem veletek a fellegvárat a jég hátára. (K: építsek veletek fellegvárat a jég hátára.)
470 megőrülök! (K: megőrülök. <Jav.:!>)
473 ambitióid (K: ambitioid)
475 be; diplomád nincs. (K: be. Diplomád nincs.)
478 pénztáram (K: pénztárom)
479 uzsorás! (K: uzsorás. <Jav.:!>)
480 „üldöznk”! (K: „üldöznk.” <Jav.:!>)
481 korbáccsal, (K: korbáccsal:)
481 de ha (K: — de ha)
482 éget! (K: éget. <Jav.:!>)
483 öcsém! (K: öcsém. <Jav.:!>)
491 <megütődve>: (K: <megütődve>)
493 Badarság! (K: Badarság. <Jav.:!>)
493 mink (K: mi)
494 emigráció (K: emigrázio)
495 Soha! (K: Soha. <Jav.:!>)
498 <félre>: (K: <félre>)
499 <fenn> Gróf ur! (K: <fenn> Gróf ur. <Jav.:!>)

Sor:

- 501 önnel, uram. (K: Önnel uram.)
KILENCEDIK JELENET. (K: 9. Jelenés.)
<belép, ... ajtón.> (K: <Belép, ... ajtón>)
<udvariasan ... kimegy.> (K: <Udvariasan ... kimegy>
alá.> (K: alá))
TIZEDIK JELENET. (K: 10. Jelenés.)
502 <sebesen ... jön.> (K: <Sebesen ... jön>)
502 beszélt! (K: beszélt. <Jav.:!>)
<zavarban>: Corinna! (K: <Zavarban> Corinna. <Jav.:!>)
tagadd! (K: tagadd. <Jav.:!>)
513 Nem! Corinna! (K: Nem. Corinna. <Jav.:!>)
516 védelem; (K: védelem.)
<kinálja ... a karszékbe.> (K: <Kinálja ... a karszékbe.>)
<leül ... mellé.> (K: <Leül ... mellé>)
522 Arnóti (K: Armosi <Jókai pirossal javít t-re.>)
540 azt a (K: ezt a)
540 esküvel (K: azonban esküvel)
541 lesz, odáig (K: lesz. Odáig)
546 volnék. (K: volnék. <Váradí (?) feketével jav.: lennék.>)
557 erős szíve (K: elég erős szíve)
558 félelmetes (K: félelmes)
563 hitelesítette (K: hitelesíteté <Váradí (?) feketével jav.: hitelesítetté>)
569 a rossz hírem.) (K: rossz hírem.)
572 ajtaját! (K: ajtaját. <Jav.:!>)
572 bujdosásból! (K: bujdosásból. <Jav.:!>)
573 családapát! (K: családapát <Jav.:!>)
574 jól (K: jól)
575 nekem; (K: nekem?)
<fölkel, (K: <Fölkel, ...)>
585 tárcát, lepecsételve (K: tárcát lepecsételve)
588 tárcaboritékján (K: tárcaboritékján)
591 <fenyegetően>: (K: <fenyegetően> megfizetni. <Jav.:!>)
592 tárcát.> (K: tárcát)>
593 <kibontja ... örvendve>: (K: <Kibontja ... örvendve>:)
594 Angyalom (K: Órangyalom)
602 enyim vagy — (K: enyim vagy,)
603 megfogja.> (K: megfogja)
606 <föláll>: (K: <föláll>)
<kiviszi ... (K: <Kiviszi ...)>
617 <beletekint ... levélbe.> (K: <Beletekint ... levélbe.>)

Sor:

- 617 Hml (K: Hm. <Jav.:!>)
- 618 „Supprimatur”. (K: „noffrimatur” <Jókai először pirossal javít, majd kihúzza a szót és lilával a lap szélére írja: „supprimatur”.>)
- 618 Ha ez egy (K: Ha egy <Jókai pirossal beszúrja: ez>)
- 619 kezébe jutna (K: kezébejutna)
- 625 <letérdel Corinna elé.>:... vagy! (K: <Letérdel Corinna elé>... vagy. <Jav.:!>)
- <A függöny ... (K: <Függöny ...>)
- MÁSODIK FELVONÁS. (K: II. Felvonds.)
- színházban; (K: színházban:)
- állótükör (K: álló tükör)
- óra; (K: óra:)
- jobbbról szőnyegajtó. > (K: jobbról szőnyegajtó)
- ELSŐ JELENET. (K: 1. Jelenés.)
- Szobaleány, (K: szobalány,)
- szobaleányhoz>: (K: szobalányhoz>)
- marad. (K: marad)
- <közép ajtón belép>: (K: <középaajtón belép>)
- 5 el e várost (K: el a várost)
- 6 bucsut ne vennék. (K: bucsut vennék.)
- 6 elutazon — messze földre. (K: elutazon — messzeföldre)
- 11 nem is a napja, (K: nem is a napja,)
- 20 neveinkte. (K: a neveinket.)
- 22 Önnek az álma (K: Önnek az álma <Várad i <?> javít: Az ön álma>)
- 26 szereti önt. (K: szereti Önt.)
- 28 lehetet (K: lehetet)
- 32 varázs (K: várás [Jókai pirossal javít: varázs])
- 33 <Nevetve.> (K: Nevetve>)
- 38 Ah! (K: Ah. <Jav.:!>)
- 41 Önnek a (K: Önnek a <Várad i javít: Az ön>)
- 49 Önnek a kijárást (K: önnek, a kijárást)
- 58 irántam? (K: irántam. <Jókai lila tintával javít: ?>)
- 60 Szent Lőrinc (K: Szent—Lőrincz)
- 72 Dyonisiostól? <Ajkába harap.> (K: Dyonisiostól? <Ajkába harap.>)
- <keztét ... Palinak>. (K: <Keztét ... Palinak>)
- <eltávozik, hátsó ajtón>. (K: <eltávozik hátsó ajtón.>)

* Dionysios neve mindkét szövegben következetesen hibásan szerepel.

Sor:

- csatakardala (K: csata kardala)
MÁSODIK JELENET. (K: 2. *Jelenés*)
Corinna, <egyedül>. (K: Corinna egyedül!>
HARMADIK JELENET. (K: 3. *Jelenés.*)
Corinna, Szobaleány. (K: Corinna. Szobalyán.)
Szobaldny <közép ajtón bejön>. (K: Szobaldny. <középpajton be-
jön.>)
- 79 Szobaldny ... Bezirker ur (K: Szobalyán. ... Bezirker ur,)
81 lármával! (K: lármával. <Jav.:!>)
82 Szobaldny. (K: Szobaldny:)
82 vannak; (K: vannak:)
Szobaldny <ajtót nyit>: (K: Szobaldny. <Ajtót nyit>)
NEGYEDIK JELENET. (K: 4. *Jelenés.*)
<kalapja ... nyakkendő—csokra (K: <Kalapja ... nyakkendő
csokra)>
<fekete ... kalap>. (K: <Fekete czilinderkalap.>)
Szobaldny <a ... kimegy>. (K: Szobaldny. <A ... kimegy.>)
- 87 grácia, hogy (K: grácia. <Jav.:!> Hogy)
92 <ittasságot szinelve> Eh! (K: <Itasságot szinelve> Eh. <Jav.:!>)
92 engem! (K: engem.)
94 ontani! (K: ontani. <Jav.:!>)
95 ur! (K: ur. <Jav.:!>)
96 Az égre! (K: az égre. <Jav.:!>)
97 Niksz! Irodafőnök! Báró Lenke vagyok! (K: Niksz. Irodafő-
nök. Báró Lenke vagyok. <Jav. mindháromszor:!>)
- 100 megyefőnök! (K: megyefőnök. <Jav.:!>)
101 Szekundáns! (K: Szekundáns. <Jav.:!>)
104 öltözőmbe! (K: öltözőmbe. <Jav.:!>)
113 <sugva>: (K: <sugva>)
114 vizet! ... szomjazom! (K: vizet. ... szomjazom. <Jav.:!>)
116 gumpoldskirchner! (K: gumpoldskirchner. <Jav.:!>)
- ÖTÖDIK JELENET. (K: 5. *Jelenés.*)
<leveszi ... nyakkendőjét>: (K: <leveszi ... nyakkendőjét>)
- 126 <belső küzdelemmel>: (K: <Első küzdelemmel> <Jókai piros
tintával javít: Belső>)
- 127 <kapzsian>: (K: <kapzsian>)
137 fizette (K: fizesse <Jókai piros tintával javít: fizette>)
- 140 Ugy, ugy! Most már tegezhetjük egymást. (K: Ugy, ugy. Most
már tegezhetjük egymást. <Az első mondat végén jav.:! Jókai
az egészet pirossal törli.>)
indul). (K: indul)

Sor:

- 143 arra, ott (K: arra. Ott)
144 <kulcsot ... (K: <Kulcsot ...)>
<megcsókolja ... eltávozik>. (K: Megcsókolja ... eltávozik.)
<bezárja ... teszi>. (K: Bezárja ... teszi.)
HATODIK JELENET. (K: 6. Jelenés.)
145 ajtót): (K: ajtót))
147 <belép>): (K: <Belép>))
150 <körülnéz ... keresve>): (K: <Körülnéz, ... keresve>))
151 Hazament. (K: Haza ment.)
152 <a ... mutarva>): (K: <A ... mutatva>))
153 mutat.) (K: mutat))
154 <ravaszkodó hunyorítással>): (K: Ravaszkodó hunyorítással))
160 policájnak (K: poliszájnak. <Jókai piros tintával javít cz—re.>))
163 voltunk. (K: voltunk. —)
165 kappan. (K: kappan. —)
168 carrierjét (K: carrierjét)
172 <félre>): (K: <félre>))
172 köszönhet! (K: köszönhet?)
173 vagyok. Megyefőnök. (K: vagyok. — Megyefőnök.)
177 rám (K: rám)
182 <közép ajtón el.> (K: <közép ajtón el.>))
183 <egyedül>): (K: <egyedül>))
184 olvassa! (K: olvassa. <Jav.:!>))
184 nyujtózik.) (K: nyujtózik))
185 semmiségért! (K: semmiségért. <Jav.:!>))
HETEDIK JELENET. (K: 8. Jelenés. <Hibás! M.>)
... Szobaleány. (K: ... szobaleány.)
186 <tálcán ... névjegyét>): (K: <Tálcán ... névjegyét>))
188 <elveszi ... névjegyét>): Ah! (K: <Elveszi ... névjegyét>)) Ah.
<Jav.:!>)
188 ... ismeretlen! (K: ... ismeretlen. <Jav.:!>))
... a középajtón ... marad). (K: ... középajtón ... marad))
NYOLCADIK JELENET. (K: 9. Jelenés.) (Hibás! M.)
<belép ... ajtón>. (K: <Belép ... ajtón>))
<Öltöző asztal ... (K: <öltözőasztal ...>))
— (K: Zoltán. Azért, mert én önt most is a rajongásig szeretem.
El akartam önt szakítani attól, ki engem meg akar öntől
fosztani.
Corinna <gunnyal> És ehhez ez volt a kezdő lépés, ugy-e?
[Jókai kijavítja pirossal: chhez, majd a két sort törli.]
ön ... katonaságból (K: Ön ... katonaságból <Jav.: tól>))

Sor:

- 206 <szavába vág>: (K: <Szavába vág>)
209 nemesi (K: nemzeti)
213 meghasonolva (K: meghasonlva <Géphi. M.>)
217 hazaérkezéssel (K: hazaérkezésével <Jav.: ... érkezésekor>)
228 bánni. S hogy (K: bánni, s hogy)
231 főurnál, ki (K: főurnál ki)
238 <felsikolt>: (K: felsikolt)>
238 nevetet! (K: nevetet. <Jav.:!>)
240 <Kitörve.> (K: <kitörve>)
240 Hah! (K: Hah. <Jav.:!>)
243 enyínen? (K: enyémen?)
246 magasztalása! (K: magasztalása. <Jav.:!>)
252 vagyok; (K: vagyok,)
259 rabtürelemmel. (K: rab—türelemmel. —)
261 az átkos (K: ez átkos)
263 megtudott? (K: megtudott.)
264 hühetek (K: hiszek)
271 *Zoltán*. A rossz mindent, s én önnek azért a jobbik mindent adom. (K: *Zoltán*. <Jókai lilával betold: Ez a rossz mindent. Én> Cserébe érte adom magamat, mindenemet. <A két utolsó szót Jókai lilával törli.> önnek a jobbik „mindent.” <E négy szó utólag, lilával beszúrva.>)
273 *Corinna* <felcacag>: Ez nagyszerű. Ön kész volna nekem „uram-má” lenni, patriotai fanatizmusból, csak azért, hogy az öccse el ne vehessen s aztán az ön által gyűlölt politikának vezéralakjául ne nőhessen fel.
Zoltán. No hát ne legyek „ura” legyek szolgálja. Legyek a fényes 38 bujdosónak holdja. Nem kérem a jogokat, csak a kötelességeket. Leszek önnek szolgálatkész lovagja, kísérője művészi világ-utjában, utitársa, bolondja, a kit kinevetnek, a ki feláldozza vagytonát, jövőjét azért, a kit imád, s a kinek nincs egyéb élet-célja, mint az, hogy önt ragyogni lássa.
Jókai lila tintás megjegyzése a lap szélén: E helyett NB 40.
277 *Zoltán*. Ön félreértett. Én nem szerelemről jöttem önnek beszélni. Én nem magamnak, hanem saját magának akarom Önt visszaadni. Az én szívem már halott s nem hisz az új életben. — De ön előtt ott áll egy új világ: a dicsőség világa. Önnek kiváló tehetsége van, de kimíveletlen. Ön még nem tanult semmit. Ezzel a hanggal, ezzel az alakkal világhírné művésznő lehetne. Hallgassa meg ajánlatomat. Tekintsen úgy, mintha gyám-atyja volnék. Én gondoskodom önnek a tanításáról, Olaszor-

Sor:

szág legelső énekmeztérinél. Útját egyengetem a külföld hírhedett színházaihoz. Nem kimélek semmi áldozatot s nem várok semmi jutalmat. Ha nem akar nem fog látni. — Vegye tőlem mindezt, mint egy nagy nehéz adósság lerovását. Én önnek egy elrontott étellel vagyok adósa: engedje meg, hogy azt egy új dicső étellel válthassam meg. Legyen ön a művészet csillaga! — Nem az én csillagom.

Külön lap. *Zoltán*. Ön félre értett. Én nem szerzelemről jöttem önnel beszélni hanem dicsőségről. Én nem magamnak, hanem saját magának akarom önt visszaadni. Az én szívem már halott s nem hisz az új életben. De ön előtt még ott áll egy új világ; a dicsőség világa. Önnek kiváló tehetsége van, de kiműletlen. (El-ütés. M.) Ön még nem tanult semmit. Ezzel a hanggal ezzel az alakkal világhírű művésznek lehetne! Hallgassa meg ajánlatomat. Tekintsen úgy mintha gyámtyja volnék. Én gondoskodom önnek a tanításáról, Olaszország legelső énekmeztérinél. Útját egyengetem, a külföld hírhedett színházaihoz. Nem kimélek semmi áldozatot, s nem várok semmi jutalmat. Ha nem akar, nem fog látni. Vegye tőlem mindezt mint egy nagy, nehéz adósság lerovását. Én önnek egy elrontott étellel vagyok adósa; engedje meg, hogy azt egy új, dicső étellel válthassam meg. Legyen ön a művészet csillaga nem az én csillagom.

293 <magában>: ... elszédít! (K: <magában> ... elszédít. <Jav.:!>)

<Künn ... csengetnek.> (K: <künn ... cšngnetnek>)

294 Bocsánat! (K: Bocsánat. <Jav.:!>)

296 <megragadja ... kezét>: (K: <Megragadja ... kezét>)

296 szó öntől. (K: szó öntől. <Várad jav: szava önnek.>)

<tétovázva ... előveszi.> (K: <Tétovázva ... előveszi>)

KILENCEDIK JELENET. (K: 10. *Jelenés*.)

<hivatalos ... belép>: (K: <Hivatalos ... belép>)

299 kisasszony! (K: kisasszony.)

302 <Corinnához>: (K: <Corinnához>)

302 <Mikulájhoz.> (K: <Mikulájhoz>)

középajtón.) (K: középajtón)

TIZEDIK JELENET. (K: 11. *Jelenés*.)

egyedül, ... Szobaleány. (K: egyedül: ... szobaleány)

304 <nagyot sóhajt>: (K: <nagyot sóhajt>)

304 vissza! (K: vissza. — <Jav.:!>)

— (K: Már késő. <Jav.:!>)

305 hajítja.) (K: hajítja)

305 Igy! ... — komédiának! ... (K: Igy. — ... komédiának.)

- Sor:
- 306 dicsőség! ... álmok! ... dicsőség. ... álmok. ...
 307 valóság! valóság. <Valamennyi pont
 jav.:!>
- 308 <bejön>: Kisasszony! (K: <bejön> Kisasszony. <Jav.:!>)
 mindkét ... megtántorodik): (K: mind két ... megtántorodik))
- 310 tettem! (K: tettem. <Jav.:!>)
 TIZENEGYEDIK JELENET. (K: 12. Jelenés.)
 Előbbie. Ügyelő. (K: Előbbie, ügyelő.)
- 311 <belép>: (K: <belép>)
- 312 fejét): (K: <fejét>)
 <A függöny ... (K: <Függöny ...)
 III. Felvonás. (K: III. Felvonds.)
 szárnyajtó: (K: szárnyajtó);
 ELSŐ JELENET. (K: 1. Jelenés.)
 <estélyi ... (K: <Estélyi ...)
 1 <a kártyázó ... (K: <A kártyázó ...)
 5 kártyádat, (K: kártyádat)
 7 s mai (K: mai)
 15 alól, (K: alul;)
 16 forgatta is, (K: forgatta, is)
 17 átment! (K: átment. <Jav.:!>)
 Mind per tu lettek a Palival. Mikor a búcsúlakomát adták a
 tiszteletére, valamennyi királyfi mind ott volt, veres ruhában:
 aztán a cigányokat odaültették maguk közé; egy király — egy
 cigány, — egy király — egy cigány! úgy mulattak. (K: Mind
 per tu lettek a Palival. Mikor a búcsúlakomát adták a tiszteletére,
 valamennyi királyfi mind ott volt, veres ruhában: aztán a cigá-
 nyokat oda ültették maguk közé: egy király — egy cigány, —
 egy király, egy cigány [Ide utólag / beszúrva] úgy mulattak.)
 Dramaturg a 7.—12. sort törli.
- 23 Franciaországban! (K: Franciaországban. <Jav.:!>)
 25 megfóráztatta (K: megújráztatta)
 29 mennyit! (K: mennyit. <Jav.:!>)
 33 banda! (K: banda. <Jav.-!>)
 35 itthon (K: otthon)
 38 <bizalmaskodva>: (K: <Bizalmaskodva>)
 42 asszonyom; (K: asszonyom:)
 45 eljőjön; (K: eljőjön,)
 48 <sohajtva>: (K: <sohajtva>)
 50 hallgathassam (K: hallgassam)
 53 nézi.) (K: nézi.)

Sor:

- 54 edényekl (K: edények. <Jav.!!>
sor, a kéziratban törölve, itt hiánytalan. <Kéziratban> A 9—14.
sorr rendező v. dramaturg törölte.
- 61 ribilliót. (K: ribilliot)
- 62 <boszusan>: (K: <Boszusan>)
- 66 félre): (K: félre)
- 68 van ni! (K: van ni)
- 69 cigány-menyecskebe (K: cigánymenyecskebe)
- 70 egymást; (K: egymást)
- 71 Devla . . . el.) (K: Devla <Jav. sátán> . . . el.)
sor, a kéziratban törölve, A 23—29. sor törölve.
itt hiánytalan.
- MÁSODIK JELENET. (K: 2. jelenés.)
Corinna, Anna. (K: Corinna. Anna.)
- 72 <balról . . . öltönyben>: (K: <Balról . . . öltönyben>)
- 72 leányom! (K: leányom.)
- 73 Mamám! (K: Mamám. <Jav.:!>)
- 76 mamám. (K: mamán. <lcütés, jav.: mamám.>)
- 89 <akadozva>: (K: <akadozva>)
- 90 fogságban — oh, nem (K: fogságban. Oh, nem
szótl (szót. <jav.:!>)
- 92 Ah! Értem. (K: Ah, értem. <Jav.:!>)
- 99 <félre>: (K: <félre>)
- 99 birja, s nem (K: birja s nem)
<Az 1—2. sor mellé dramaturg nagy kérdőjelet tesz.>
- 901 <Fenn.> (K: <fenn>)
- HARMADIK JELENET. (K: 3. Jelenés.)
Előbbiek. (K: Előbbiek.)
<bejön . . . vágja.>: (K: <Bejön . . . vágja>)
- 103 paskvill! (K: paskvill. <Jav.:!>)
medve! (K: medve. <Jav.:!>)
- 108 összetépjekl (K: összetépjek. <Jav.:!>)
<összetépi röpivet.> (K: Összetépi . . . röpivet))
- 109 Uram! (K: Uram. <Jav.:!>)
- 112 veti.): (K: veti))
- 115 Tudom; tudom (K: Tudom: tudom)
- 116 nyugodt a grófnő. (K: nyugodt, grófnő.)
- 117 naponkint (K: naponként)
- 134 jelenléte (K: jelenléte (elütés; Jókai pirossal jav.: t.))
- 136 ugy is (K: ugyis)
- 138 zaklathassa. Nem (K: zaklathassa, Nem)

Sor:

- 140 napomat! (K: napomat. <Jav.:!>)
141 gyermekeim! (K: gyermekeim. <Jav.:!>)
<balra el.> (K: <Balra el.>)
NEGYEDIK JELENET. (K: 4. Jelenés.)
148 Asszonyom! (K: Asszonyom. <Jav.:!>)
151 <nevet>: Ah! (K: <Nevet> Ah. <Jav.:!>)
151 Vajjon (K: Valyon)
U.csak hibásan írva (K: Dyonisius)
<kiveszi ... tűzi.> (K: <Kiveszi ... tűzi.>)
ÖTÖDIK JELENET. (K: 5. Jelenés.)
... Vendégek. ... (K: ... vendégek, ...)
158 <a ... jelenti>: (K: <A ... jelent>)
159 nejel (K: neje. <Jav.:!>)
frakkban. Belép ... szorit.< (K: frakkban. <Belép, ... szorit>)
<báli toilettben. Belép, Corinnával kezét szorit.> (K: Báli toa-
lettben)
csókol.> (K: csókol)>
162 némanyelven (K: néma nyelven)
ugyan; (K: ugyan,)
eljöhessen, szereti (K: eljöhessen. Szereti)
164 beszédet>: (K: beszédet)>
néma (K: Néma)
174 <ajtot ... bejelent>: (K: <Ajtot ... bejelent>)
174 Ő nagysága Mikuláj Márton (K: Ő nagysága Mikuláj Márton
<név törölve>)
<egyenruhában (K: <Egyenruhában)
pantalló ... Bezirkerek egyenruhája a (K: pantallo ... Bezir-
kerek egyenruhája, a)
<jelekkel ... (K: <Jelekkel ...)
<magyarázni ... Corinnának.> (K: <Magyarázni ... Corin-
nának)>
180 <jelent>: (K: <Jelent>)
<Belépnek ... (K: <belépnek ...)
<jelekkel ... (K: <Jelekkel ...)
180 <jelent>: ... Kalászi ur (K: <Jelent> ... fiskális ur)
<belép, ... tesz.> (K: <Belép, ... tesz.>)
(K: A 19—28. sort dramaturg törli.)
... szoritja.> (K: ... szoritja)>
<a két ... (K: <A két ...)
181 <Leiterhez>: (K: <Leiterhez>)
182 egy gróf (K: egy gróf <Jav.: egy törölve.>)

Sor:

- 184 Ah, ugy? (K: Ah ugy?)
185 Jonathán, (K: Jonathan,)
187 <jelent>: ... Balambér, (K: <Jelent> ... Balambér,)
<hivatalos ... (K: <Hivatalos ...
öltözetben.) (K: öltözetben)*
189 Ah! ... báró ur! (K: Ah. ... báró ur. <Jav.: mindkét pont
helyett: !>.)
193 Instálom május (K: Instálom. Május)
197 elkezdem: ha (K: elkezdem, ha)
— (K: Rendező beszúrja: Hiszen igaz: „ha férfi vagy, légy
férfi”)
199 <félre>: (K: <félre>)
203 társaságon. (K: társaságon)
<kezében ... jelent>: (K: <Kezében ... jelent>)
HATODIK JELENET. (K: 6. Jelenés.)
cipőkkkel; (K: cipőkkkel,)
210 előtt: (K: előtt.)
211 <büszkén, ... hátra téve>: (K: <Büszkén ... hátratéve>)
Pali: (Corinnához lép, meghajtja magát.) —
<kezet ... Palinak. (K: Kezet ... Palinak))
<ajkához ... (K: <Ajkához ...)
212 <Lebeguthoz>: (K: <Lebeguthoz>)
214 frakkban! (K: frakkban. <Jav.: >)
215 neki! (K: neki. <Jav.:!>)
215 szörnyiség! (K: Lebegut <Jókai s.k. beszúrása pirossal: Többi
urakhoz> ... szörnyiség. ... uraság)
216 uraság (Jókai pirossal: ok) (Jav. pont helyett: !)
220 megvizitálnil (K: megvizitálni. (Jav.:!>)
csavargást.) (K: csavargást))
224 Csitt! ... arról! ... azt! (K: Csitt. ... arról. ... az. <Jav.:
mindhárom pont helyett: !>)
225 <Palihoz>: (K: <Palihoz>)
226 Miért (K: Mért)
231 a külföldön (K: külföldön)
232 Vieuxtemps (K: Vieux Temps)
237 vagyok; (K: vagyok,)
239 előtt; (K: előtt,)

* Rendező megjegyzi: Kummer, Ingoványi, Kikutat belépnek,
nem üdvözli (ti. őket Lenke Simon. M.)

Sor:

- 244 valljuk meg (K: valljuk meg <Dramaturg jav.: be>)
250 közönséget, az első (K: közönséget. Első)
252 a kik mint (K: a kik, mint)
254 aztán mikor (K: aztán, mikor)
256 „rekviem”-ét s (K: „rekviemét”, s)
274 az, (K: az)
<tapsolnak.> (K: <Tapsolnak.>)
<átöleli ... arcát.> (K: <átöleli ... arcát.>)
278 <kiáltanak>: Éljen. Éljen! (K: <kiáltoznak> Éljen, éljen.)
279 <félre>: (K: <félre>)
<bejön ... vendégeket.> (K: <Bejön ... vendégeket.>)
Manga <bejön tálcával, azon theás csészek, kínálkozik.>
<theáznak, fagyaltoznak.> (K: <Theáznak, fagyaltoznak.>)
280 <Corinnához>: (K: <Corinnához>)
281 báróné! (K: báróné. <Jav.:!>)
283 az arcát! (K: az arcát. <Jav.:!>)
286 pronunciamentókat (K: pronunciamentiókat)
287 elhededülni, (K: elhededülni:)
290 megy.> (K: megy>)
<ezalatt ... felhangolta.> (K: <Ezalatt ... felhangolta.>)
291 <Palihoz>: (K: <Palihoz>)
291 figyelmeztetni, (K: figyelmeztetni)
292 házigazda, (K: házi gazda,)
296 tudok s (K: tudok, s)
298 <Simonhoz siet>: Uram! Ne (K: <Simonhoz siet> Uram, ne)
HETEDIK JELENET. (K: 7. Jelenés.)
304 közé>: Ah! A fiam! A fiam! (K: közé> Ah. A fiam. A fiam.
<Jav.: mindhárom pont helyett: !>)
305 Nos? Mi az? Grófnő? micsoda scéna ez megint? (K: Nos? Mi-
csoda scéna ez megint?)
307 <gyöngéd elragadtatással>: (K: <Gyöngéd elragadtatással>:)
307 ... atyám! ... fiam! (K: ... atyám. ... fiam <Jav.: mindkét
pont helyett: !>)
308 „velem” (K: „velem”,)
309 Pártolja a menyé kapriszait?
310 ... nem! ... tudom! (K: ... nem. ... tudom. <Jav.: mindkét
pont helyett: !>)
312 a Bárdy Zoltán? (K: A Bárdy Zoltán? <Dramaturg az első két
szót törli.>)
313 lépései (K: lépése)
siet>. (K: siet>)

Sor:

NYOLCADIK JELENET. 8. Jelenés.)

<kézbéli ... (K: <Kézbéli ...)

- 314 megöleli): ... anyám! (K: megöleli) ... anyám. Jav.:!)
- 315 borul): ... fiam! ... gyermekem! (K: borul) ... fiam. ...
gyermekem. <Jav.: mindkét pont helyett: !>)
- 316 <Mikulájhoz>: (K: <Mikulájhoz.> ... <Jókai pirossal beszúrja:
<félre> Tudtam én ezt.>)
- 317 <félre>: (K: <félre>)
- 323 Soha sem (K: Sohasem)
(K: <Dramaturg beírja:
<Simonra>)
- 332 vizsgálva): ... itt! ... Itt! (K: vizsgálva) ... itt. ... Itt. (Jav.
mindkét pont helyett: !)
- 334 <félre>: Milyen az anyának a szeme: hogy (K: <félre> Milyen
az anyának a szeme, hogy ... <Jav.: az anya szeme>)
- 334 mindent! (K: mindent. <Jav.: !>)
- 337 <súgva>: (K: <súgva>)
- 338 történt! ... soha! (K: ... történt. ... soha. <Jav.: mindkét pont
helyett: !>)
- 339 <fenn.> (K: <fenn>)
- 340 megöleli.) (K: megöleli)
- 342 komámasszony? (K: komámasszonyom?)
bőröndöt). (K: bőröndöt)
- 346 bőröndből): (K: bőröndből)
el.) (K: el)
- 350 itten! (K: itten. <Jam.:!>)
közt.) (K: közt)
- 352 tokocskát): (K: tokocskát)
- 356 fiam! (K: fiam. <Jav.:!>)
- 356 ... láncot.) (K: .. láncot)
- 359 készítem. <Corinnához.> (K: készítem <Corinnához>)
- 359 Corinna! (K: Corinna. <Jav.:!>)
szemrehányólag.) (K: szemrehányólag)
- 363 <remegve ... tekintetétől>: (K: <Remegve ... tekintetétől>)
- 364 Vidáman): ... ur! Nagyon (K: vidáman) ... ur. <Jav.:!>)
Ugyan)
- 366 <kapva ... kezén>: (K: <Kapva ... kezén>)
- 369 <súgva>: (K: <Súgva>)
- 370 <tiltakozik>: (K: tiltakozik) <Dramaturg beszúrja: Az Istenért!
Hallgasson!>)
- 371 <félre> ... álmához! (K: <félre> ... álmához. <Jav.:!>)

Sor:

- 373 <Zoltánhoz.> Gróf ur. (K: <Zoltánhoz> Gróf ur,)
384 Óh, mi (K: Oh mi)
391 <félre>: (K: <félre>)
<kérdezi ... (K: <Kérdezi ...)
orrot. — (K: orrot)>
393 házamnál! (K: házamnál. <Jav.:!>)
395 Duplán születésnapom van. (K: akarak ma. <Jókai lilával be-
szúrja: Duplán születésem napja van ma.>)
397 öleli. > (K: öleli)
399 Megyek. (K: Megyek. <Jókai lilával: Utána látok.>)
400 eredj! Te drága szentem. (K: eredj. <Jav.:!>)
(K: Te drága szentem. <Drama-
turg jav.: Te drágám, te
szentem.>)
elmegy. > (K: elmegy)>
KILENCEDIK JELENET. (K: 9. Jelenés.)
Előbbie, Anna (K: Előbbie Anna)
401 Corinnához): ... észrevett; (K: Corinnához) ... észrevett:)
fektetve. > (K: fektetve)>
fölemeli ... felköszöntve >: (K: Fölemeli ... felköszöntve)>
405 hazaérkezésre! (K: hazaérkezésére. <Jav.:!>)
406 keresztül. > (K: körösztüll)>
408 pincémnek a kulcsát (K: pincémnek kulcsát <Jókai pirossal köz-
beszúrja: a>)
409 Jánossal, (K: Jánossal)
412 kitörésével): Uram! (K: kitörésével) Uram. <Jav.:!>)
413 vagyok! (K: vagyok. <Jav.:!>)
414 <nyugodtan>: (K: nyugodtan)>
416 dühösen ... együtt. > ... lud! (K: <Dühösen ... együtt>
... lud. <Jav.:!>)
417 már! (K: már. <Jav.:!>)
418 <megragadja ... kezét> ... innen! (K: <Megragadja ... ke-
zét> ... innen. <Jav.:!>)
Corinnát. > (K: Corinnát)>
419 <Palihoz>: (K: <Palihoz>)
422 fog): (K: fog)>
423 <nejéhez>: ... lesz! (K: <nejéhez> ... lesz. <Jav.:!> Dramaturg
hozzárja: A költő szerint „Jókor futni nem szégyen a hő-
nek”.)>
424 elosonnak. > (K: elosonnak)>
A függöny leszáll. (K: Függöny lehull.)

Sor:

- NEGYEDIK FELVONÁS (K: IV. Felvonds.)
után.) (K: után))
ELSŐ JELENET. (K: 1. Jelenés.)
... Urhölgyek ... (K: ... urhölgyek, ...)
<magyar ... öltözetben>. (K: <Magyar ... öltözetben>)
csizma). (K: csizma))
<előtérben>. (K: <előtérben>)
<háttérben>. (K: <Háttérben>))
1 Anyám! (K: Anyám. <Jav.:!>)
1 van! (K: van.)
21 menni! (K: menni. <Jav.:!>)
22 <a hölgyeknek szól>: (K: <Hölgyeknek szól>))
22 tagtársak! (K: tagtársak. <Jav.:!>))
24 kisedővót megvásároltuk. (K: kisedővó épületét megvásárol-
juk.)
27 mondom, (K: mondom.)
37 <felnyitja ... koszorut.> (K: <felnyitja ... koszorut>))
38 koszorut>: Áh! Áh! Nagyszerű. (K: koszorut> Áh. áh. Nagy-
szerű. <Jav mindhárom pontnál: !>))
44 megbízunk egyesületünk tagjai közül valakit. (K: tagjai közül
<Dramaturg beszurja: megbízni> valakit.)
51 <ravasz mosolylyal>: (K: <Ravasz mosolylyal> fejszónálva. (K:
fejszónálva))
52 Jó! (K: Jó. <Jav.:!>)
MÁSODIK JELENET. (K: 2. Jelenés.)
Előbbie; (K: Előbbiek.)
<megmutatja ... koszorut.>. (K: <Megmutatja ... koszorut>))
<odalépnek, Balambérnak ... feltéve.> (K: <odalépnek.>
<Balambérnak ... feltéve>))
57 Valjon (K: Valyon)
58 klasszis ... (K: klassisu ...)
59 <Cziterához>: (K: <Cziterához>))
60 <Kihúzza ... kutyanycvet.> (K: <kihúzza ... kutyanyc-
vet>))
66 koszu? Ki (K: koszu, ki)
66 jegyzék-könyvét ... jegyez.> (K: jegyzék könyvét ...
jegyez))
67 nézd! (K: nézd. <Jav.:!>)
68 ujságról (K: ujságró. <Jav.:!>)
HARMADIK JELENET. (K: 3. Jelenés.)
<Viselete ... csizma. Annához ... csokol. Corinnát üdvözli.

Sor:

- A nagy ... feltűzve) (K: <viselete ... csizma> <Annához ... csókol> <Corinnát üdvözl> <A nagy ... feltűzve>)
- 76 úgy jön, (K: úgy jön, <Jav.: érzem>)
- 77 visszatöröm (K: visszatöröm)
- 94 Ugye (K: ugy-e)
- 95 abban! (K: abban. <Jav.:!>)
- 95 „Sulle, sulle ... (K: „Sul le, sul le ...)
- 96 Csitt! (K: Csitt, <Jav.:!>)
- <magánkívül> (K: <Magán kívül>)
- 100 férjem! (K: férjem. <Jav.:!>)
- 102 ki! (K: ki. <Jav.:!>)
- <üdvözöl, ... tiszteleg>. (K: <üdvözöl, tiszteleg>)
- Dramaturg javit: *köszönöm*)
- 104 <magában>: ... megjött ... vonattal! (K: <Magában> ... megjött. ... vonattal. <Jav.: mindkét pont helyett:!)>)
- 106 hová förendelték. (K: hová *sietve* förendelték.)
- 109 ur! (K: ur. <Jav.:!>)
- 109 napom! (napom. <Jav.:!>)
- 112 <félre>: Milyen kedves! (K: <félre> Milyen kedves. <Jav.:!>)
- 116 kulcsa. <... kulcsot.> Ott (K: kulcsa. <... kulcsot> ott)
- 119 Ugye (K: Ugy-e)
- 121 elsiet.) (K: elsiet)
- 122 <magában>: (K: <Magában>)
- 123 nézi.) (K: nézi)
- 124 öltöznie. Fodrást ... (K: öltöznie, Fodrást ...)
- NEGYEDIK JELENET. (K: 4. *Jelenés.*)
- Előbbiek ... Simon. (K: Előbbiek ... Simon.)
- <szürke ... kabátban belép (K: <Szürke ... kabátban, belép ... siet>. (K: ... siet))>
- 127 <elébb ... mosollyal>: (K: <Elébb ... mosollyal>)
- 128 ... kedves! (K: ... kedves. <Jav.:!>)
- 129 <hevesen>: (K: hevesen)
- 130 komédia házban, (K: komédia házban <Dramaturg jav.: *szín*>)
- 131 tetszik (K: tetszik,)
- 132 tetszik (K: tetszik,)
- 133 tapsoló (K: tapsoló)
- 139 felhatalmazta (K: fölhatalmazta)
- 146 censurának. (K: Cenzurának)
- 152 az országból kivonultak. (K: az országból kivonultak. <Dramaturg jav.: kivonultak az országból.>)

Sor:

- 153 Bercsényit s ... láttam. (K: Bercsényi, s ... láttam. <Dramaturg törli.>)
- 155 másik: A ... ez a Biharvármegyei (K: ... másik. A ... ez, a Bihar vármegyei)
- 157 Csodálatos! (K: Csodálatos. <Jav.:!>)
- 162 transzpozíciója (K: transpositioja)
- 163 indulóra, (K: indulóra)
- 164 Berlioz-féle (K: Berlioz féle)
- 164 induló! (K: induló. <Jav.:!>)
- 167 gondolat! (K: gondolat. <Jav.:!>)
- 168 túrnál (K: túrni. <Jav.:!>)
- 170 hegedüvonó (K: egy vonó <Jókai lilával közbe szurja: hegedü>)
- 171 hegedűszó, hanem akik attól (K: ... hegedűszó, hanem akik attól <Dramaturg jav.: hegedüvonó>)
- 174 conservatív (K: konservatív)
- 177 alatt. Szükölködő (K: alatt, szükölködő)
- 178 képletekben (K: képekben)
- 183 <nevetve>: (K: <Nevetve>)
- 186 chez (K: ehhez)
- 190 De hát (K: De hisz <Jókai lila tintával jav.: hát>)
- 191 ehez (K: ehhez)
- 194 nem Dyonisius (K: sem Dynonisius)
- 197 engedni az (K: engedni a <elütéss. M.> az)
- 206 vág): (K: vág)
- 206 censura! (K: censura. <Jav.:!>)
- 211 concessióért (K: concessioért)
- 215 nem lesz vele megingatva (K: nem lesz vele megingatva <Dramaturg jav.: nem attól ing meg>)
- 219 concessioért esedezni (K: concessioért, esedezni)
- 220 nélkül, — (K: nélkül-,)
- 221 itt. (K: ott)
- 223 nyugalma! (K: nyugalma. <Jav.:!>)
- 225 Ah! (K: Ah <Jav.:!>)
- 227 te voltál (K: te voltál,)
- 232 szebb! (K: szebb.)
- 233 átadni. (K: átadni?)
- 237 Uram! (K: Uram. <Jav.:!>)
- 238 ki leszek! (K: ki leszek?)
- 242 asszonyom! (K: asszonyom. <Jav.:!>)
- 244 viselni! (K: viselni. <Jav.:!>)
- 249 Tedd (K: Tedd, <dramaturg jav.: Tégy>)

Sor:

- 250 Azt is fogom. (K: Azt is fogom. <Dramaturg jav.: *Meg is te szem.*>)
referádáját. (K: referádáját)>
lediktálja ... neveit. (K: lediktálja ... neveit)>
<mutatja ... (K: <Mutatja ...)>
<a feleségének ... valami bogár ment ...> (K: <a feleségének ... valami bogár ment ...> <Dramaturg jav.: *valami jutott*>)
<Élénken ... beszélgetni. (K: <Élénken ... beszélgetni.>)
keresve. (K: keresve)>
koszorúhoz. (K: koszorúhoz)>
kapni. (K: kapni)>
- 252 <Elmegy keresni. (K: <elmegy keresni)>
- 253 <Simonhoz>: (K: <Simonhoz>)
- 257 <visszatér Zoltánnal>: (K: <Visszatér ... Zoltánnal>)
- 261 Palinak: (K: Palinak)>
- 262 <félre>: (K: <félre>)
- 262 Ahá! (K: Ahá.)
- 263 <Hátra (K: <hátra)
- 264 <Simonhoz jön>: (K: <Simonhoz jön>)
- 265 <elcse ... szinlapot>: (K: <Elcse ... szinlapot>)
- 272 ... bocsátotta! (K: ... bocsátotta. <Jav.:!>)
- 280 cigány! (K: cigány. Jav.:!>)
- 285 becsületet! (K: becsületet.)
<Kettészakítja a szinlapot s eldobja. (K: <kettészakítja a szinlapot és eldobja.>)
hátravonul. (K: hátravonul)>
- 287 haragszol. (K: haragszol)>
- 288 Csak kitör a cigánytermészet a cudarból! (K: Csak kitör a cigánytermészet a cudarból. <Dramaturg jav.: *Csak kitör belőle a cigánytermészet!*>)
- 290 Megállj! (K: Megállj. <Jav.:!>)
- 292 <félre>: Hajh (K: <félre> Hajh,)
- 293 törülnél! (K: törülné. <Jav.:!>)
- ÖTÖDIK JELENET. (K: 5. *Jelenés.*)
Előbbiek (K: Előbbiek)
- 294 *Postás* <táskával nyakában bejön, ... lép>: (K: *Postás*. <Táskával nyakában bejön ... lép> <Dramaturg módosít: *Inas*. <Simonhoz lép>)
- 295 <Kiveszi táskájából a lajstromos könyvet. (K: <Kiveszi táskájából a lajstromos könyvet. > <Dramaturg törli, módosít: *Külön futár hozta.*>)

Sor:

- 297 *úrnak*, (K: *úrhoz*)
Postás: <odaád ... plajbászt.> (K: *Postás* <Dramaturg jav.: Inas> Odaad ...) (K: *plajbászt*)
- 299 <aláírja ... lajstromot>: (K: <Aláírja ... lajstromot>) <szalutál, elmegy>. (K: <szalutál, elmegy>)
- 300 *levelet*: (K: *levelet*)
- 302 <elkapja ... gyűri>: (K: <Elkapja ... gyűri>) *levelet. Szeme, szája ...* (K: *levelet.*) <Szeme szája ...>
„*miniszter — aranyos krágli ...* (K: „*minister — aranyos krágli*)
— ...
furlyázni?) (K: *furulyázni?*)
— (K: *sorokra vonatkozólag Tóth I. beírja: <e némajátékkal egyidejűleg:>*)
- 305 *levél* (K: *levél.* <Jav.:!>)
- 308 *ebből! ... ciceróval.* (K: *ebből.* <Jav.:!> ... *ciceróval.*) *jön*). (K: *jön*)
- 310 <*visszahátrál*>, (K: <*visszahátrál*>)
- 311 *lép*: *Simon!* (K: *lép*) *Simon.* <Jav.:!>)
- 314 *fiam!* (K: *fiam.* Jav.I>)
- 314 *legtisztelteméltóbb* (K: *legtisztelteméltóbb* <Jókai pirossal elvlasztja a szót.>)
- 322 *Uram! ... hölgyeket!* (K: *Uram. ... hölgyeket.* <Dramaturg mindkét pontot jav.:!>)
- 324 *anyámnak!* (K: *anyámnak.* Jav.:!>)
HATODIK JELENET. (K: *6. Jelenés.*)
Előbbiek (K: *Előbbiek*)
<*legszeletrül ... töprengve.*>. (K: <*Legszeletrül ... töprengve*>)
kezeben. (K: *kezeben*)
- 330 <*megkapja ... kezét*>: (K: <*Megkapja ... kezét*>)
- 331 *hangjegyéért* (K: *hangjegyéért*)
- 332 *Isten! ... megérkezett?* (K: *Isten. ... megérkezett.* <Dramaturg mindkét pontot jav.:!>)
- 334 *férje!* (K: *férje.* <Jav.:!>)
— (K: *Dramaturg a lap felső szélére betoldja: Manga <hallgatja.> Nyomorult! nyomorult! De jaj neked!*)
- 336 *vele!* *Asszony!* (K: *vele. — Asszony.* <Dramaturg mindkét pontot jav.:!>)
- 338 *ott! ... gyermekeidhez!* (K: *ott. ... gyermekeidhez.* <L. mint lent.>)
- 339 *balra.* (K: *balra*)
- 340 *Simonhoz.* (K: *Simonhoz*)

Sor:

- 346 ma! (K: ma. <Jav.:!>
kimegy.) (K: kimegy))
— (K: Dramaturg beszúr *Manga* számára valami szöveget, de törli.)
<tapsolnak>. (K: <Tapsolnak>)
- 350 hangomat! (K: hangomat. <Jav.:!>)
- 353 komédiaházból! (K: komédiaházból. <Jav.:!>)
- 354 uram! (K: uram. <Jav.:!>)
- 355 fog! (K: fog. <Jav.:!>)
- 357 eszközeihez (K: eszközehez)
- 358 elhurcoltatom! (K: elhurcoltatom. <Jav.:!>)
- 359 nyomorult! ... hölgyeket! (K: nyomorult. ... hölgyeket.
<Dramaturg mindkét pontot jav.:>)
- 362 vagyok! (K: vagyok. <Jav.:!>)
- 364 legelő! (K: legelő. Jav.:!)
- 366 <előre nyomul>: (K: <Előre nyomul>)
- 366 urnak! (K: urnak. <Jav.:!>)
- 368 színházból! ... Muszkaországban ... tesznek! (K: színházból,
... Oroszországban ... tesznek. <Dramaturg mindkét pontot
jav.:!>)
- 369 el. ... krumplit! (K: el ... krumplit. <Jav.:!>)
- 371 <félre>: ... ez aratás ... (K: <félre> ... ez <Dramaturg
beszúrja: *valóságos*> aratás ...)
- 372 <Leiterhez>: (K: <Leiterhez> ... <Dramaturg a *voltam* után
beszúrja: Jókori futni nem szégyen a hősnék.)
<együtt ... elosonnak>. (K: együtt ... elosonnak.) <Drama-
turg beszúrja: *Neje* Hallgass!)
- 373 <kétségbeesetten>: ... Isten! (K: <Kétségbeesetten> ... Isten.
<Jav.:!>)
- 374 végét! (K: végét. <Jav.:!>)
- 376 soha! ... Isten! (K: soha. ... Isten. <Dramaturg mindkét
pontot jav.:!>)
- 377 magamat! (K: magamat. <Jav.:!>)
- 379 <Leroskad>. (K: <Leroskad>)
- 380 Annát: (K: Annát)
- 384 éjszakán elcseréltem a két bölcső szülőit, a mikor az arany-
mosó gunyhójában stb. (K: éjszakán elcseréltem <Jókori lila
tintával kiegészít: a mikor az aranymosó gunyhójában *rejtőztél a
lázdók elől*>)
- 388 beloptam farkaskölyket (K: belopom ... farkas kölyket)
- 390 — s lett (K: s lett)

Sor:

- 392 meggyalázás! (K: meggyalázás. <Jav.:!>)
393 úr! (K: úr. <Jav.:!>)
394 városból! (K: városból. <Jav.:!>)
395 Anyádat! Átkozott! (K: Anyádat. Átkozott. <Dramaturg mindkét pontot jav.:!>)
397 pöfeteg! ... összezugszorodol, mint a gilvagombbal (K: pöfeteg. ... összezugszorodol, mint a gilvagomba. <Jav.:!> <Dramaturg a mellékmondatot kihuzza, helyette *szétszórlak mint a port*>) ellen). (K: ellen.)
399 <megkapja ... karját>: (K: <megkapja ... karját>)
400 ön? (K: ön. [Jókai a pontot pirossal kérdőjellel egészíti ki.])
402 <Lebeguthoz>: ... úr! (K: <Lebeguthoz> ... úr. <Jav.:!>)
402 ezt a bolondot (K: ezt a *dühöngő* bolondot)
403 tetesse (K: tétesse)
404 <két ... forgatva>: (K: <Két ... forgatva>)
404 <elképedve>: ... parancsolatomnak? (K: <elképedve>... parancsolatomnak?)
413 Csaszlauba, *Csaszlauba*, (K: Csaszlauba.)
<előveszi ... olvassa>: (K: Előveszi ... olvassa)
417 főnhagyatván." ... kap.) (K: főnhagyatván. ... kap))
418 kabátot! (K: kabátot. <Jav.:!>)
421 ... lett! (K: ... lett. <Jav.:!>) <Dramaturg hozzáír: *A porba tiporlak!*>
422 <dacosan>: Jó! (K: <Dacosan> Jó. <Jav.:!>)
426 gilva gomba! (K: gilva gomba. <Jav.:!>) <Dramaturg ezt kihuzza, fölé írja: *A porba vertelek ndr!*> — (K: nyomban, ugy-e?)
430 kiontja! (K: kiontja. <Jav.:!>)
<összeborzad ... tesz.> (K: <Összeborzad, ... tesz>).
<A függöny lehull.> (K: <Függöny leszdll.>)
ÖTÖDIK FELVONÁS. (K: *V. Felvonds*)
Szintér: Erdős vidék, sűrű bokrokkal. Háttérben távol kis parasztház. Baloldalon előtérben két levágott fatörzs, egyik ülökének, másik asztalnak szolgál: mögötte vadász tilalomfa.) (K: <Szintér: Erdős vidék, sűrű bokrokkal.> Törölve: Jobb oldalon kis parasztház, melynek tetejére tők van felfuttatva: oldalt egy földberótt kerek asztal, malomkő, mellette pad.) Jókai lilával átírja: *Háttérben távol kis parasztház, fák között baloldalon előtérben két levágott fatörzs egyik ülökének, másik asztalnak szolgál. Mögötte vadásztalalomfa.*)

Sor:

- ELSŐ JELENÉS. (K: *1. jelenés.*)
- 1 <óvatosan ... bejön>: (K: <Óvatosan ... bejön>)
- 2 jön ni! (K: jön ni. <Jav.:!>)
- 4 indulatosan>: ... asszony! (K: indulatosan> ... asszony?)
- 5 „én”? — Nem (K: „én”? Nem)
- 7 tarthass: (K: tarthass. <Jav.:!>)
- 7 rongyoskodtál, (K: Rongyoskodtál)
- 13 kunyhóm (K: gunyhóm)
- 16 enyim (K: enyém)
- 17 hegedüm? (K: hegedüm.)
- 19 bepizskolt! (K: bepizskolt. <Jav.:!>)
- 19 hazudtál! (K: hazudtál. <Jav.:!>)
- 20 belőle! (K: belőle. <Jav.:!>)
- 21 haragszol! (K: haragszol. <Jav.:!>)
- 23 szemed! (K: szemed. <Jav.:!>)
- 29 fájjou! (K: fájjon. <Jav.:!>)
- 29 grófnéjának! grófnéjának. <Jav.:!>)
- 32 Cigány fiad? (K: Czigány fiad? <Dramaturg törli.>)
- 34 a promenádén (K: a promenádén <Dramaturg törli.>)
- 36 Úgy, úgy! (K: Úgy, úgy. <Jav.:!>)
- 36 a két rajkót. (K: a két rajkót. <Dramaturg törli.>)
- 38 bohó! (K: bohó. <Jav.:!>)
- 41 szülém! (K: szülém. <Jav.:!>)
- 41 arcát.) (K: arcát)
- 42 megállj! (K: megállj. <Jav.:!>)
- 42 csináltam! (K: csináltam. <Jav.:!>)
- 45 grófnak: „No ... vele.” (K: grófnak” no ... vele.)
- 47 félj. (K: félj.)
- 47 Látod ezt a hét babszemét a kezemben? <Zsebéből kiveszi.> A hány, annyiféle színű. Ha én ezt a hét babot feldobom, mikor leesik, kereszt lesz belőle. <Feldobja a babszemeket.> Lásd, hogy kereszt lett? Ezeket most beletaposom a földbe. <Hetet tapos.> Megvan a babona! Ez a viaskodás el van rontva. (K: Látod ezt a hét babszemét a kezemben? <Zsebéből kiveszi.> A hány, annyiféle színű. Ha én ezt a hét babot feldobom, mikor leesik, kereszt lesz belőle. <Feldobja a babszemeket.> Látod, hogy kereszt lett? Ezeket most beletaposom a földbe <hetet tapos.> Meg van a babona! Ez a viaskodás el van rontva. <Dramaturg az egészet törli.>)
- 54 házikódba. (K: házikódba.)
- 56 rajkódat. (K: rajkódat. <Dramaturg törli, helyette: kicsinyt.>)

Sor:

MÁSODIK JELENÉS. (K: 2. Jelenés.)

Előbbiek, (K: Előbbiek.)

át). (K: át)

hegedű). (K: hegedű)

- 58 Ma reggel a promenádon muzsikáltok, purdék! Aztán felnyissátok a szemeteket. Ha ezüstgombos ur jön, pörge kalapos, annak huzzátok a Luiza-csárdást; — ha magas kalapu ur jön, kalucsnis, annak a czeppelpokát. — No hát az uj nótát betanultátok-e már? Hozd ki szülém a hegedűmet, csak azt az ordinárét, nem a stradiváriót, hadd tanítsam be nekil
- 64 *Manga* <előveszi a kötényc alól Pali hegedűjét> Hát nem velem hordom utánad? (K: Ma reggel a promenádon muzsikáltok purdék! Aztán felnyissátok a szemeteket. Ha ezüst gombos ur jön, pörge kalapos, annak huzzátok a Luiza csárdást; ha magas kalapu ur jön, kalucsnis, annak a czeppelpokát. — no hát az uj nótát betanultátok már? Hozd ki szülém a hegedűmet: csak azt az ordinárét, nem a stradiváriót, hadd tanitom be nekil. *Manga*. <Bemegey a házba, hozza> Jókai ezt kihuzza, lilával módosit: <Előveszi a kendője alól a Pali hegedűjét> >Hát nem velem hordom utánad?< szoritva). (K: szoritva))
<kiséri ... hegedűjén). (K: <Kiséri ... hegedűjén>)
<a ... szövegét). (K: <A ... szövegét>)
- 67 *Cigányasszony* ... (K: *Czigányvajda* ...)
- 69 vajdája, (K: vajdája)
- 70 lyánya (K: lyánya.)
- 71 lhajj, hajja. (K: lhajja/hajja.)
... a fatörzsre.) (K: ... az asztalra) Jókai lilával jav.: a fatörzsre.)
<hegedülnek). (K: <hegedülnek>)
<dalol): (K:<dalol))
- 77 lhajja, hajjal* (K: lhajja, hajja. <Jav.:!>²⁸⁾
- HARMADIK JELENÉS. (K: 3. Jelenés.)
- Előbbiek, (K: Előbbiek.)
- 78 <balról jön ... Palinak): (K: <Balról jön ... Palinak))

²⁸ A Kéziratban a dramaturg törölte az egész jelenetet, ez azonban végül mégis színre került, L a Pesti Hírlap nov. 26. számában megjelent beszámolót a bemutatóról. (XX. évf. 327. sz.) Aláírás nélkül.

Sor:

- 80 <indulatosan>: (K: <indulatosan>
sírva). (K: sírva)
<elveszi ... Jeantól.> (K: <Elveszi ... Jeantól.>)
- 82 a levelet>: (K: a levelet>)
- 84 elmegy.> (K: elmegy>)
- 85 Fiuk! (K: Fiuk. <Jav.:!>)
- 86 <félre>: ... az eső. (K: <félre> ... az az eső.)
<el a házba>. (K: El a házba)>
NEGYEDIK JELENÉS. (K: 4. *Jelenés.*)
- 89 <Felbontja a levelet: olvassa> Pálom! (K: <felbontja a levelet,
olvassa <Pálom. <Jav.:!>>)
- 99 Corinnád!" (K: Corinnád." <Jav.:!>)
- 101 <Kebelére ... levelet.> (K: <Kebelére ... levelet>)
- 102 asszonyom! (K: asszonyom. <Jav.:!>)
- 103 megállj! (K: megállj. <Jav.:!>)
- 104 özvegyasszony! (K: özvegyasszony. <Jav.:!>)
ÖTÖDIK JELENÉS. (K: 5. *Jelenés*)
<balról> ... a tilalomfa (K: <Balról> ... a ház)
<jobbbról> előtt ... (K: <Jobbbról> <Jókai lilával javít: a tilalomfa ...>)
látára). (K: látára.)
- 105 lélekjelenlétét>: (K: lélekjelenlétét>)
- 109 Engem? Az erdőson? (K: *Itt az erdőson? a czigányasszony háza tőjén?*)
- 110 Tudtam, hogy mielőtt utra kelne ön, fel fogja keresni Bartók Pali házát. (K: Tudtam, hogy ön ide fog jönni, mielőtt a várost örökre alhagyná.)
- 113 vissza!" (K: vissza." <Jav.:!>)
- 116 bitorlól (K: bitorlól. <Jav.:!>)
- 121 cigány viskómat (K: cigányviskómat)
- 122 veled!" (K: veled. <Jav.:!>)
- 125 helyet (K: helyet <Jókai lila tintával beszúrja: a tilalomfa->)
- 134 Hahaha! (K: Hahaha. <Jav.:!>)
- 135 embert! (K: embert. <Jav.:!>)
- 138 elárult! (K: elárult. <Jav.:!>)
- 140 művészetemmel (K: művészetemmel.)
- 142 Simon! (K: Simon. <Jav.:!>)
- 142 Légy erős! (K: Légy erős. <Jav.:!>)
- 144 tehetetlenül (K: tehetetlenül. <Jav.:!>)
- 145 gyalázatra! (K: gyalázatra. <Jav.:!>)
- 145 oda lőjj (K: Odalőjj)

Sor:

146 közepébe! (K: közepébe. <Jav.:!>
felé). (K: felé.)

HATODIK JELENÉ. (K: 6. Jelenés.)

A 15. sortól a 29. sorig, ill. a
86. lap 1—3. sorát *Jókai törölte és
átírta.*)

(K: Pali, Palkó, Petykó, később
Zoltán.

Pali. [Kijön az ajtón.] Jöhet-
tek már rajkók. [jav.:!] Meg-
szűnt az eső. Anyátok benn
maradjon. [Jav.:!] Mert akkor
megint eső lesz. — Palkó
[apjuk után kijönnek a házból]
Petykó

Pali. Nézzétek, ott jön ke-
reszttatátok.

Zoltán [Jő jobbról.]

Pali. Csókoljatok szépen kezét
a keresztátinak.

Palkó

[Zoltánhoz futnak, felka-
paszkodnak a nyakába]

Petykó

Pali. Hát ez a kézcsokoló? Ti
vadmacskák. [Jav.:!] Muzsi-
káljatok

mindjárt szépen a keresztáti-
nak a kedvenc nótáját.

Palkó

Szaladnak hegedűjükért a
házba.

Petykó

(K: *Végleges szöveg:*

6 — jelenés

<Zoltán, balról, Pali jobbról
jönnek a tilalomfa felé:>

Pali, Zoltán.

Zoltán <balról> jönnek a
tilalomfa

Pali <jobbról> felé

148 ... reggelt. (K: ... reggelt!)

149 ... reggelt. (K: ... reggelt!)

Sar:

- 152 reggel az új nótára. (K: reggel új nótára)
158 <megszorítja . . . kezét>: (K: <megszorítja . . . kezét>)
168 <megütközve>: Uram! (K: <megütközve> Uram. <Jav.:!>)
170 vagyok! (K: vagyok. <Jav.:!>)
176 <oldalzebébe . . . iratot>: (K: <Oldalzebéből . . . iratot>
Dramaturg beszúrja: meglátjuk. — Jókai lila tintával fejezi be a lapot: „Isten veled édes Pálom. Távozz innen. Bardtaim jönnek.
Megöleli Palit. <Pali> Eltávozik jobbra)
Isten veled édes Palikám.
Távozz innen. Barátaim jönnek.
Pali <jobbra el>.
HETEDIK JELENÉS. (K: 7. Jelenés.)
. . . Pali <!> . . . Orvos. (K: . . . Pali <!> . . . orvos.)
Ingoványi (K: Ingoványi)
<jönnek jobbról.> (K: jönnek jobbról
<Jav.: balról>)

Simon

Kalászi <jönnek balról>. (K: jönnek balról <Jav.: Jobbról>)

Orvos

Orvos

Jókai/

Zoltán. Isten veled, édes Pálom

lila/

[Megöleli Palit]

tin-/

Pal [visszamegy a házba.]

tával/

törli/

<műszerekkel>. (K: műszerekkel)

181 <óráját nézi>: (K: <Óráját nézi>)

184 <cédulát (K: <Cédulát>)

185 <Miután (K: Miután)>

190 köteleztetik" <a . . . adja>. (K: köteleztetik." <A . . . adja.>)

192 erőltetett haraggal): (K: <Erőltetett haraggal>)

192 bosszul (K: bosszú. <Jav.:!>)

193 ítéletéhez nem ragaszkodom, (K: ítéletéhez nem ragaszkodom.)

194 Ennek mellőzésével . . . (K: Ennek mellőzésével . . . <Dramaturg módosít: ítéletének dacára>)

196 Ön teheti (K: Ön teheti <Dramaturg jav.: megteheti>)

197 fentartja (K: fenntartja)

200 megfordul . . . balra). (K: <Megfordul . . . balra.>)

<megkönnyebbülten . . . színlelve>: (K: <Megkönnyebbülten . . . színlelve>)

204 gentleman (K: gentleman <Dramaturg jav.: ember>)

Sor:

- 207 <bemegy a házba>. (K: <Bemegy a házba> Jókai lila tintával jav.:
<Eltávozik jobbra>)
<leül az asztalhoz . . . > (K: <Leül az asztalhoz, <Jókai módosít:
a *fatörzsre*>>)
- 208 belőle): (K: belőle)
- 209 Ez az öngyilkosság bevallása. Talán nem is hazugság. (K: Jókai
lila tintával befejezi a jelenetet: *Ez az öngyilkosság bevallása. Talán
nem is hazugság.*)
NYOLCADIK JELENET. (K: 8. Jelenés.)
. . . Orvos (K: . . . orvos.)
- 211 úr! (K: ur. <Jav.:!>)
<elutasító . . . tesznek.> (K: <Elutasító . . . tesznek>)
- 217 Következik a ténykedés. (K: Következik a ténykedés. <Drama-
turg *törli.*>)
- 219 barriert (K: . . . barriert . . . <A>)
felnitja). (K: felnitja.)
<meglépi (K: Meglépi)>
diagonális (K: diagonális)
pisztolyokat). (K: pisztolyokat.)
- 220 <Zoltánhoz>: (K: <Zoltánhoz>)
<átveszi . . . (K: <átveszi . . . lép >)
- 223 lép): . . . úr! (K: úr. <Jav.:!>)
- 223 vagyok, önt (K: vagyok önt)
<ez alatt . . . (K: <Ez alatt . . . az asztalra > <Jókai lilával módosít:
a *fatörzsön*>)
fordítva): (K: fordítva))
<átveszi (K: <Árveszi . . .)
<elveszi . . . (K: <Elveszi . . .)
adja): (K: adja.)
- 243 Urak! (K: Urak. <Jav.:!>)
- 243 Előbb (K: Előbb)
- 244 <Felhajít . . . levegőbe>: Ön (K: <felhajít . . . levegőbe>:
Ön)
- 246 Fejl (K: Fej. <Jókai pirossal *kis f-re* javít. — Jav.:!>)
- 247 napnak: (K: napnak!)
- 247 <a (K: <A>)
- 250 szabad célozni, (K: fogok célozni, <Jókai piros tintával többes-
számra javít: *-nak.*>)
- 251 a ki akar. (K: után, a ki akar. <Dramaturg kiegészít: *az* <a ki>)
<támolyogva . . . borzadozva, magában>: (K: <Támolyogva . . .
borzadozva magában>)

Sor:

- 257 cigányasszony! (K: cigányasszony. <Jav.:!>)
259 kiontja! (K: kiontja. <Jav.:!>)
259 feleség! (K: feleség. <Jav.:!>)
260 közepébe! (K: közepébe. <Jav.:!>)
261 keresztül? (K: keresztül. <Jókai piros tintával jav.:?>)
261 bátorságot) (K: bátorságot)
263 <Feláll a fatörzs előtt> (K: Feláll <Jókai pirossal javít *kis f-re*. az asztal előtt>)
Pali, Ingoványi* egymás mellett állnak, jobbról. <A sorok közé Jókai lila tintával beírja: Pali, Ingoványi egymás mellett állnak jobbról.>
KILENCEDIK JELENÉS. (K: 9. Jelenés.)
ElőbbieK (K: ElőbbieK)
264 <előrohan ... közül>: (K: <Előrohan ... közül>)
265 eltakarja.) ... fiamat! (K: alakjával eltakarja) ... fiamat. <Jav.:!>)
265 eltakarja.) ... fiamat! (K: alakjával eltakarja) ... fiamat. <Jav.:!>)
266 anyja! (K: anyja. <Jav.:!>)
266 rá! (K: rá. <Jav.:!>)
266 átkot a fejről. (K: átkot fejről. <Jókai pirossal módosít: *a fejről*.>)
267 vérét! (K: vérét. <Jav.:!>)
268 <Zoltánhoz>: (K: <Zoltánhoz.>)
269 <eltolja ... Mangát>: (K: <Eltolja ... Mangát>)
269 Eredj! örvöngő! (K: Eredj. Örvöngő. <Dramaturg jav.: mindkét pont helyett!>)
271 <előveszi ... tartja>: (K: <Előveszi ... tartja:>)
274 <olvassa ... keserűn>: (K: <Olvassa ... keserűn>)
276 többé!" Hahaha! (K: többé". Hahahá. <Dramaturg mindkét pontot jav.:!>)
277 Igen! ... te! (K: Igen. ... te. <Dramaturg mindkét pontot jav.:!>)
278 No hát asszonyom! (K: No hát asszonyom,)
279 <A fatörzsre.> (K: <Az asztalra> <Jókai lila tintával: *A fatörzsre*.>)
279 Uraim! (K: Uraim.)
280 <Felkapja a fatörzsről ... (K: <Felkapja az asztalról ... <Jókai lila tintával: *A fatörzsről* ... >)
280 hegedűt.> (K: hegedűt)>

* Ingoványi már a VII. jelenetben lemondott a párbajsegédségről és elment.

Sor:

- 281 egy kerületi főnököt (K: egy kerületi főnököt <Dramaturg módosít: *egy földretiport nagyságot*>)
- 282 <Elkezdi muzsikálni a vajda nótáját.> (K: <Elkezdi muzsikálni a vajda nótáját> Dramaturg törli, helyette: *felkacag, hangja zokogsba fullad, térdre rogy*>)
- Zoltán <Egymás átölelik,
borzadva tekintenek
Pali> Simonra.> A jelenet végére Jókai lila tintával beírja:
Zoltán <Egymást átölelik, borzadva tekintenek Simonra>
Pali>

TIZEDIK JELENET. (K: 10. *Jelenés.*)

- Előbbiek, ... Palkó, Petykó. (K: Előbbiek, ... Palko, Petyko.)
Palkó (K: Palko)
Petykó (K: Petyko.)
- 283 <ijedten>: (K: <Ijedten>)
- 284 ... siet): „Báróné!” (K: ... siet „Báróné”. <Jav.: !>)
- 284 karját:önnnek (K: karját.önnnek)
<fiai ... fogja.> (K: <Fiai ... fogja>)
- 287 <reszkette>: (K: <Reszketve>)
- 287 megőrült! (K: megőrült. <Jav.:!>)
- 288 <örjögve huzza a nótát>: „Én a vajdát nem bánom.”
(K: <örjönve huzza a nótát> „Én a vajdát nem bánom.” <Jav.:!>
— Dramaturg törli az egész 15. sort.)
<igyekszik Simon fejét kendőjével betakarni.> (K: <Igyekszik Simont bevonszolni a házba> Jókai lilával módosít: ... *Simon fejét kendőjével betakarni*)
<A függöny leszáll.> (K: <Függöny leszáll.>)
- A 92. lap 4.—14. sorát Jókai lila tintával törölte.

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

megyefőnök — a Bach-korszakban a főispán hatáskörét betöltő tisztviselő.

helytartószági kerület székvárosa — Az 1851. aug. 20-i „új birodalmi szervezet” a történelmi Magyarországot nyolc részre osztotta fel. Erdély — ahol a színmű játszódik — mint nagyfejedelemség különült el. A legfelsőbb közigazgatási szerv a „birodalmi tanács” volt. — A vármegyék megmaradtak, de a választott megyei tisztikar helyett kinevezett, idegen hivatalnokok működtek.

Sor:

kancellista (lat.) — irodatiszt

helytartósdgi kerület — Magyarországot mint Örökös tartományt kormányozták a Bach-korszakban. Erdély is a tartományok egyike volt. (Ld. 21., 9. sor)

Első felvonás

protokollium (lat.) — nyilvántartási könyv

szalonkabdt — körül hosszú, elől sarkos végű zakó. Ferenc József-kabátnak is hívták.

2 *Ad referendum* (lat.) — előterjesztendő

2 *Ad acta ponendum* (lat.) — (elintézve) lerakandó, ad akta

3 *Ad oblivionem* (lat.) — törlendő

3 *Praeferendissime* (lat.) — soron kívül intézendő

3 *Notabene* (lat.) — megjegyzendő

4 *Befund* (ném.) — itt: illeték levonása nélkül

8 *herein* (ném.) — befelé! (szabad!)

14 *zu Befehl* (ném.) — parancsára

26 *Vorschrift* (ném.) — előírás, szabály

27 *kondíció* (lat.) — állapot, helyzet, feltétel

31 *Pardon grácia* (fr.—lat.) — kegyes bocsánat

35 *kigolyózni* — valakit egy társaskörből kizárni; a határozatról a választmány tagjai titkosan, golyócskával szavaznak.

39 *suskus* (lat. *subscus*) — zavar

49 *Durchlaucht* — a nem az uralkodó családból származó herceg címe — azoké Hoheit, fenség — itt azonban Liechtenstein hercegről, Erdély kormányzójáról van szó.

54 „*De hidba*” stb. — idézet Kisfaludy Károly: Karácsonyjé c. költeményéből.

68 *instancia* (lat.) — kérvény

70 „*romlásnak indul*” stb. — idézet Berzsenyi Dániel: A magyarokhoz c. költeményéből.

71 *robot, dézsma* — a jobbágyság felszabadítása előtti munka és termény szolgáltatása.

75 „*minden pálya*” stb. — idézet Kölcsey Ferenc: Versenyemlékek c. epigramma-gyűjteményéből.

79 *kataszter* — telekkönyv

86 „*balsors, akit régen sujt*” (helyesen: *tép*) — Kölcsey Ferenc: Himnusz

93 „*oh te nagy szakáll*” stb. — Vörösmarty Mihály: Az ősz bajnok

Sor:

- 132 *lázadók elől* stb. — I. Jókai Mór: *A fekete vér.* (1891) JKK 1969. 5—22.
- 150 *páris-alma* — erdélyi almafajta („Marosszéki piros párizs”, mondja a népdal.)
- 156 *Barkó Pali* — u. ezen néven Jókai már szerepeltet pozitív hőst az *Eppur si mouve*-ban. („És mégis mozog a föld”)
- 161 *Rákóczy-induló* — Hector Berlioz francia zeneszerző (1803—1869) a magyar eredetű dallamot *La Condamnation du Faust* (Faust el-kárhozása) c. zeneművében dolgozta fel mint magyar indulót.
- 164 *Konstantin nagyherceg* (1827—1892) — I. Miklós cár fia, II. Sándor testvéröccse.
- 215 *pütkösdí kirdly* — egyes vidékeken szokás volt Pütkösd ünnepén a legdécegebb legényt „pütkösdí királlyá” választani. Jókai az *Egy magyar nábobban* is foglalkozik a témával, Szigligeti pedig írt egy ilyen című népszínművet.
- 248 *Corinna* — Corinna néven negatív nőalak már Jókai *Az új földesúr* c. regényében is előfordul.
- 256 *akadémiai discussio* (lat.) — akadémikus vita, gyakorlati jelentősége nincs.
- 268 *demonstratio* (lat.) — tüntetés
- 292 *konfiskált* (lat.) — elkobzott
- 296 *Nudlplanzl* (ném.) — kifőtt tészta, amit almával vagy lekvárral ízesítenek és sütőben átpírtják.
- 297 *Leibspeiz* (ném.) — kedvenc étel
- 298 *Gumpoldskirchner* (ném.) — gyenge osztrák bor
- 311 *magyar emigratio főnöke* — Kossuth Lajos
- 326 *Quieta non movere* (lat.) — nem kell a nyugalmat megzavarni.
- 336 *Supprimatur* — nyomattassék, fojtassék el, azaz: hallgassunk róla.
- 349—351 *nem dohányzom* — „trafika” — Magyarországon az 1850. nov. 29-i császári rendelettel a dohánykereskedelem regale, államilag árusított cikk, állami bevétel. A dohánytermelő magyar nemesség ezt nehezményezte. Jókai részletesen írt erről *Az új földesúr* c. regényben. Trafika: kereskedés, trafik.
- 445 *patrióták* — hazafiak
- 466 *öldh fáták katricái* — az erdélyi parasztság egy része román volt; a „fáták”, a nők elől-hátul diszes, himes kötényt, katricát viseltek.
- 476 *doktori kalap* — a nagy nyugati egyetemek doktori talárt és baretet, doktori kalapot viseltek hivatalos alkalmakkor.
- 508 *a koronaország despotája* — az egyik tartomány (Kronland) helytartója, itt gyakorlatilag Liechtenstein herceg.

Sor:

- 556 *az új rend mellett* — Jókai téved: a „komédiázáshoz” Mária Terézia óta kellett felsőbb engedély, Magyarországra a helytartótanácsé, Erdélyre e Guberniumé.
- 602 *allogria* (gör.) — mellékes dolgok, bohóságok

Második felvonás

- ruháskosár* — e korban a jelmezt a színlésznő maga csináltatta, az saját tulajdona volt, szobaleánya ruháskosárban hozta-vitte.
- 21 *szakramentom* (lat.) — szentség; itt baráti szövetség értelemben.
- 65 *Cagliostro gróf, valódi nevén Giuseppe Balsamo* (1742—1795) — a 18. század híres „mágus”-a, szemfényvesztő, kalandor.
- 72 *Dyoinisius* — Dionüsziosz szirakuzai ógörög kényúr (i. e. 432—367). saját biztonságáért lehallgató készüléket talált fel és alkalmaztatott a börtönben. Nevét Jókai állandóan hibásan írja, és sem Váradi A., sem Tóth I. nem javították ki.
- Norma* — Vincenzo Bellini (1801—1835) híres operája. Pesten a Nemzeti Színházban 1837. okt. 28-án adták először, Schodelnéval a címszerepben. Ma is műsoron van.
- 60 *Szt. Lőrinc éjszakája* — aug. 12., tehát az augusztusi csillaghulláskor.
- 79 *micsás* — *micsodás* tövidítése; nem tudja a kerületi főnököt megillető címet.
- 79 *Bezirker* (ném.) — kerületi főnök
- 102 *a kavallériától* (ol.) — a lovassági tisztek közül
- 138 *kaczenjammer* (Katzenjammer, ném.) — macskajaj, másnaposság
- 174 *Bukovina* — ebben az időben a Monarchiához tartozott mint örökös tartomány.
- 226 *enthuzidlt* (gör.) — elragadtatott
- csókaorrú kalap* — az akkori rendőrtiszti egyenruha járuléka; diplomaták hordanak hasonlót.

Harmadik felvonás

- volant* (fr.) — fodor
- 18 *a királynő* — Viktória Alexandra (1819—1901) Nagy-Britannia és Írország királynője, India császárnője.
- 18 *a walesi herceg* — a későbbi VII. Edward; híres lump volt.
- 19—23 *Vö. A fekete vér* (JKK, 1969.) 265., 306. l.

Sor:

- 25 *A császárné* — Eugénia, III. Napóleon felesége
26 *A császár* — III. Napóleon francia császár
32 *véka* — vidékenként változó úrtartalmú gabona-űrmérték volt, kb. 12—25 liter.
52 *czukkerpakker* (konyha-német) — *cukortartó*
71 *Devla* — Isten, cigány nyelven
103 *paskvill* (lat.: pasquillus) — *gúnyirat*
133 *Niobe* — görög mitológiai alak; Apollon valamennyi gyermekét lenyilazta, emiatt a szomorúság jelképe
152 *Argus* — görög mitológiai szörny, száz szeme volt.
„kis” *érdemrend* — az eredeti kitüntetés kicsinyített mása, amit óraláncon vagy zsebben is lehetett hordani.
159 *Leiter Jakob* — itt a toladó, pletykára éhes „újdondász” meg-
személyesítője; újságró.
178 *tdbori liferans* — hadseregszállító
193 *parókdí visel* — Jókai is viselt
195 *komplét fórsrifismészig* (ném.) — teljesen előírással
tdszli — ingfodor
kis érdemrend — l. 45. l. 27. sor
chapeau bas — könnyen kezelhető, selyem estélyi kalap, *bas* szem-
ben a magastetejű cilinderrel.
218 *földet megkóstitolni* — földbecslés (l. kataszter.)
219 *profont* — profunt, komisz kenyér
Fetterkém (Vetter, ném.) — unokafivér, itt inkább „komám” ér-
telemben.
232 *Bull, Ole Bornemann* (1810—1880) — norvég hegedűművész,
1879-ben járt Budapesten
232 *Vieuxtemps, Henri* (1820—1881) — belga hegedűművész, először
1843-ban lépett fel Pesten.
256 *Bihari János* (1769—1828) — cigányprimás és hegedűvirtuóz
286 *pronunclamento* (ol.) — lázító kiáltvány
300 *brüszkirozni* (fr.) — megsérteni
309 *kaprisz* (caprice, fr.) — szeszély
353 *a fogságban megtanult fúrni-faragni* — Államfogsága idején Jókai is
faragott
410 *rózsamdli* — erdélyi — Gyulafehérvár környéki — borfajta.
420 *Megvirrad még valaha . . .* — az elnyomatás korában népszerűvé
vált ún. mulató-nóta, szerzője Terhes Sámuel (1784—1863) ref.
lelkész és író.

Negyedik felvonás

Sor:

- magyar divat* — a kor magyar divatjának Jókai: „Magyar divat” c. verse, amit Szerdahelyi Kálmán, a Nemzeti Színház legnépszerűbb színésze szavalt, nagy propagandát csinált.
vadgalambszőln — világos drapp
- 321 *fővárosunk* — ti. Kolozsvár
- 58 *prima klasszis* (classis, lat.) — elsőrendű
- 59 *Mezőség* — a Szamos, a Maros és a két Küküllő között fekvő dombos vidék, jó termőföld.
nagy rendjelek — az eredeti kiténtetések, nemcsak szalagjuk vagy kicsinyített másuk.
- 83 *Repülj fecském . . .* — mint a Megvirrad még, ez is a Szlni Károlyfőle: *A magyar nép dalai* (1865) c. kiadványban jelent meg. A hozzáfűzött legenda alaptalan.
- 93 *Rozina magán-dala* — ária Rossini: A sevillei borbély c. operájának I. felvonásából.
- 94 *Arditi Csókkeringője* — L. Helvila, Tárgy és nyelvi magyarázatok, 10. l.
- 102 *infernalis* (lat.) — pokoli
- 150 *svihrovai nóta* — Jókai korában „Rákóczi rég elfelejtett tót csatadala”-ként ismert nóta, szerzője Pitó József (1790—1880) cigány-primás.
- 156 *biharvármegyei protestatio* (lat.) — Bihar vármegye 1845. dec. 15-i közgyűlésének határozatai. (Vö. *A köszlővű ember fiai*, JKK. 27, I. 334.)
- 173 *magánok és magánok* stb. — Vö. *A fekete vér*. JKK. Bp., 1969. — Jegyzetek, 316. l. — A rendező a Nemzeti Színház tagja, Szerdahelyi Kálmán volt.
- 174 *kabala* — itt *galiba* értelemben
- 177 „*Szülőkölődő horvát testvéreink javára*” — Ld. a fent id. helyen, 249—250. l.
- 195 *spiritus familiaris* (lat.) — családi érzék, érzék a családi konfliktusok megfajtására.
- 211 *concessio* (lat.) — játsszói engedély; az igazgató bizonyos összeget tett le, így vállalt kezességet a megfelelő színvonalért.
- 215 *Jerikó falai* — az Ószövetségi Szentírás szerint (Józsua könyve, 1—6. fejj.) Józsua a Jordán völgyébe vezető út mentén fekvő várost nem ostrommal foglalta el, hanem megfúvatta a kürtöket és kiáltozásra szólította fel a népet; a falak megfelelő hangmagasságra bereztek és maguktól leomlottak. (A zsidók vezetői Egyiptomban szereztek műveltségüket.)

Sor:

- 262 *Phaedrus* (Kb. i. e. 15—i. u. 50.) — makedon eredetű rabszolga, majd Augustus császár szabadosa. Aiszóposz görög meséit ültette át latin versekbe. 15 kötetnyi művéből 5 kötet maradt fenn 93 mesével; a vadász és az oroszlán meséje nincs köztük.
- 284 *théâtre paré* (fr.) — díszelőadás
- 292 *entrefilet* (fr.) — karcolat, „színes”
- 295 *express dépêche* (fr.) — sürgős távirat
- 299 *ex offo* (lat., az „*ex officio*”-ból) — hivatalból
- 300 *Dignetur excellentissime* (lat.) — méltóztassék kegyelmességed *krágl* (ném. *Der Kragen*) — gallér *kintornázni, furulyázni* — Jókai tréfás ötlete, hogy Lebegut korábban „cseh muzsikus” volt.
- 308 *compact cicero* (nyomdai kifejezés) — vastagon nyomott nagybetű
- 398 *gilvagomba* — *agaricus tricholoma gambosus*, vagy golyva (gilva) gomba; galóca-féle, fehér szlú, chető gomba.
- 406 *pro primo* (lat.) — először
- 408 *pro secundo* (lat.) — másodszor
- 412 *cum honore* (lat.) — tisztelettel
- 413 *par kompányi* (*par compaignie*, fr.) — együtt
- 413 *Csaszlau* (Caslau) — A XIII. sz.-ban alapított csehországi város Prágától keletre, szép székesegyházzal, élénk iparral.
- 414 *októberi diploma* — 1860. okt. 20-án kiadott császári pátens, amely a *birodalom* egységét modern alkotmányos intézményekkel szándékozott összekötni. A törvényhozás jogát a *császár az egyes tartományok országgyűléseivel és a birodalmi gyűléssel* osztotta volna meg.

Ötödik felvonás

- 47—52 *babvetés* — babonás szokás. Jókai a *Levente* anyagához gyűjtötte mint a pogánykorig visszavihető hiedelmet.
- 59 *ha ezüst gombos* stb. — aki magyar viseletet hord, annak csárdás jár.
- 60 *Lujza csárdás* — az ötvenes évek második felének kedvelt magyar zenedarabja. Állítólag erősen hatott az érzelmekre. Jókai: *A mi lengyelünk c. regényében* így aposztrofálja: „oly buja, oly érzéki . . .” (JKK 66. k., 401., ill. 614.) Balatonfüreden is gyakran játszották.
- 60 *ha magaskalapú* — cilindres úrnak polkát kell muzsikálni.

Sor:

- 63 *stradivario* — A Stradivari-család híres hegedűkészítő volt a XVII—XVIII. századi Cremonában.
- 183 *verdict* (lat.; *verdictum*-ból) — ítélet, határozat.
- 219 *barrière* — korlát, gát; pisztolypárbajnál az a vonal, amit a célzó nem léphet át.
- diagondlís* (gör.) — átlós

161964

TARTALOM

(Az első számoszlop a főszövegre,
a második a jegyzetekre utal.)

Levente	5	388
Helvita	179	468
Melyiket a kilenc közül?	283	493
Fekete vér	297	506
Jegyzetek	379	
Rövidítések	381	
Bevezetés	383	

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda főigazgatója
Felelős szerkesztő: Egyed Ilona — Műszaki szerkesztő: Merkly László

A kötetért Kecskeméti Anna munkája

Terjedelem: 28,4 (A/5) ív — AK 2197 k 8789

87.14050 Akadémiai Kiadó és Nyomda — Felelős vezető: Hazai György

